

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
ЧЕРКАСЬКИЙ ІНСТИТУТ ПОЖЕЖНОЇ БЕЗПЕКИ ІМЕНІ ГЕРОЇВ  
ЧОРНОБИЛЯ НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ЦИВІЛЬНОГО  
ЗАХИСТУ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова  
праця на правах рукопису

**ПОКАЛЮК Віктор Миколайович**

УДК 377.3:[355.588:614.8(043.5)]

**ДИСЕРТАЦІЯ**  
**СИСТЕМА ПІДГОТОВКИ КВАЛІФІКОВАНИХ РОБІТНИКІВ**  
**ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ОПЕРАТИВНО-**  
**РЯТУВАЛЬНІЙ СЛУЖБІ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Подається на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело



В. М. Покалюк

Хмельницький – 2025

## АНОТАЦІЯ

Покалюк В. М. Система підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту. – Кваліфікаційна наукова робота на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Хмельницький національний університет, Міністерство освіти і науки України, Хмельницький, 2025.

У роботі запропоновано розв’язання проблеми суттєвого підвищення ефективності професійної підготовки виробничого персоналу Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України, зокрема кваліфікованих робітників. Теоретично й методично обґрунтовано концепцію підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України, експериментально перевірено ефективність авторської системи їх професійної підготовки.

В основу концепції покладено сучасні теорії систем, ключові положення теорій людського й соціального капіталу, принципи професійної педагогіки як субдисципліни педагогічної науки. Міждисциплінарність дослідження потребувала системного підходу, вивчення прямих і зворотних зв’язків у різних підсистемах, що спрямовані на забезпечення професійної підготовки сучасного виробничого персоналу для Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України, зокрема кваліфікованих робітників. Це скерувало до актуалізації принципів наступності, випереджувального підходу, з огляду на динаміку змін у технологіях пожежогасіння і проведення аварійно-рятувальних робіт та інших невідкладних робіт, а також з огляду на вогнегасні речовини, нову спеціальну техніку, пожежно-технічне обладнання й аварійно-рятувальний інструмент.

Аналіз зарубіжних наукових праць засвідчив значне зростання їх кількості та активізацію наукових пошуків. Вивчення праць зарубіжних

науковців уможливило виокремлення та систематизацію пріоритетних напрямів досліджень щодо підготовки фахівців для сфери цивільного захисту і управління в надзвичайних ситуаціях, серед яких: функціональний, компетентнісний, змістовий, навчально-методичний, навчально-виховний, соціально-освітній, андрагогічний.

Системно-структурний аналіз зарубіжних систем навчання, підготовки і професійного розвитку фахівців оперативно-рятувальних служб США, Канади, Австралії та країнах Європи дає підстави стверджувати, що їх основними структурними складниками є: заклади формальної освіти, які пропонують підготовку майбутніх фахівців з управління в надзвичайних ситуаціях; навчальні курси від закладів формальної освіти в якості освітньої пропозиції та без отримання відповідного сертифікату; навчальні курси від професійних державних і громадських об'єднань і асоціацій; навчання на робочому місці; самоосвіта. На основі узагальнення вивченого досвіду підготовки й професійного розвитку фахівців оперативно-рятувальних служб у США, Канаді, Австралії та країнах Європи було простежено такі тенденції, як: стандартизація, професіоналізація, цифровізація й постійна цілеспрямована державна підтримка.

Професійна підготовка кваліфікованих робітників до діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України проводиться за такими видами: первинна професійна підготовка, професійне (професійно-технічне) навчання, перепідготовка, підвищення кваліфікації.

З'ясування реального стану професійної підготовки кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України та аналіз результатів проведеного опитування стейкхолдерів засвідчили, низький рівень фундаментальної підготовки; низьку мотивацію до опанування дисциплін гуманітарного циклу, недостатній рівень навчально-пізнавальної діяльності; невміння застосовувати фахові знання для формалізації практичних задач.

Особовий склад пожежно-рятувальних, аварійно-рятувальних підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України здійснює професійну діяльність в складних умовах надзвичайних ситуацій. Йдеться про ситуації невизначеності, неповноти інформації, дефіциту часу для прийняття й виконання рішень, вплив відволікаючих факторів, високі ризики для життя, інтенсивні переживання та стреси. Надзвичайні ситуації, спричинені російською війною проти України, характеризуються сукупністю негативних чинників: внаслідок ракетно-бомбових ударів пожежі виникають миттєво на значних площах; має місце руйнування технологічного обладнання з витоком (розливом) горючих, легкозаймистих рідин, аварійно хімічно небезпечних речовин; вихід з ладу автоматичних систем пожежогасіння; масштабні руйнування будівель і споруд; утворення великої кількості завалів; значне зростання кількості потерпілих, що потребує їх оперативних пошуку, рятування, надання домедичної допомоги. Ліквідація наслідків таких надзвичайних ситуацій потребує оперативного залучення великої кількості кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України для висококваліфікованого виконання тактичних дій з рятування людей, гасіння пожеж, осадження хмар аварійно хімічно небезпечних речовин, укріплення нестійких будівельних конструкцій, роботи ланок ручного розбирання завалів з використанням механізованого аварійно-рятувального інструменту, роботи зведених механізованих груп з застосуванням важкої інженерної техніки.

Передумовами обґрунтування авторської концепції підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ послугувало: вивчення особливостей професійної діяльності; аналіз специфіки й стану підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України у вітчизняному й зарубіжному досвіді; окреслення низки



методологічних підходів та принципів до професійної підготовки зазначених співробітників; рефлексія власного досвіду викладацької діяльності.

Метою концепції є обґрунтування теоретико-методичних засад підготовки кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України, що забезпечують позитивну динаміку їх готовності до професійної діяльності.

У розроблені концептуальних засад враховано соціальні, педагогічні (організація освітнього процесу, матеріально-технічне й інформаційно-технологічне забезпечення тощо), психологічні (індивідуальні якості, інтелект, мотивація, особистісний адаптаційний потенціал, міжособистісні взаємини в групі тощо) індикатори.

Методологія системного підходу дала змогу обґрунтувати «систему підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України» як цілісну динамічну сукупність взаємопов'язаних елементів (підсистем), що забезпечують якісну підготовку працівників до виконання професійних завдань у сфері оперативно-рятувальної діяльності. Результатом реалізації запропонованої системи підготовки кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України є позитивна динаміка у готовності до професійної діяльності.

«Готовність кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України» потрактовано як інтегративну професійно-особистісну характеристику, яка вирізняється структурною цілісністю, відображає сформованість професійної мотивації, системи професійно-важливих знань, умінь та навичок, психологічної стійкості, що дає змогу ефективно розв'язувати комплексні завдання різного рівня складності в екстремальних умовах надзвичайних ситуацій й здійснювати кваліфіковано та узгоджено колективну взаємодію в оперативно-рятувальних підрозділах.

На основі з'ясованих особливостей оперативно-рятувальної діяльності виокремлюємо чотири компоненти готовності кваліфікованих робітників до такої діяльності: мотиваційний, когнітивний, операційний, особистісний. Відповідно до кожного компонента, визначено критерії й показники, які дають змогу якісно та кількісно діагностувати професійно важливу характеристику, а саме: мотиваційно-ціннісний критерій (мотиваційний компонент); когнітивно-орієнтаційний (когнітивний компонент); операційно-результативний (операційний компонент), емоційно-вольовий (особистісний компонент).

На підставі виокремлених критеріїв і показників, орієнтації на наукові дослідження диференційовано три рівні готовності до професійної діяльності кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України: достатній, середній, високий.

Відповідно з позицій цілісності, взаємовпливу й взаємозумовленості розроблено систему підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України, яка містить структурні компоненти – підсистеми (цільова, теоретико-методологічна, змістова, організаційно-технологічна, діагностично-результативна), що забезпечують її динамічний розвиток, сприяють якісній трансформації.

Виокремлено основні педагогічні умови підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України: стимулювання мотиваційно-ціннісних орієнтацій кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України; удосконалення змісту підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України; сприяння професійній адаптації кваліфікованих робітників до діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України під час практичної

підготовки; використання інноваційних форм, інтерактивних методів та технологій навчання у підготовці кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України.

Визначені та обґрунтовані педагогічні умови підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України реалізовано на таких трьох етапах. На першому етапі відібрано сукупність найбільш ефективних педагогічних умов. На другому етапі було визначено вагомість і значущість кожної з виокремлених педагогічних умов за допомогою використання методу групових експертних оцінок. На третьому етапі здійснено обґрунтування педагогічних умов підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України.

Встановлено, що ефективність стимулювання мотиваційно-ціннісних орієнтацій кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України визначається особливостями їх діяльності, які полягають у психологічних і фізичних навантаженнях, які супроводжують виконання професійних завдань; потребі гнучко реагувати на зміни умов і ситуацій у процесі трудової діяльності; почутті обов'язку за безпеку і життя населення; необхідності інтегрованої підготовки з охорони праці, домедичної допомоги, психології комунікації і спеціальності.

Обґрунтовано, що зміст підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України є системою, що складається з наступних елементів: знання про історичне минуле пожежної охорони України та механізм організації оперативно-службової діяльності структурних підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України; знання, складові теоретичної основи професії та узагальнений досвід щодо здійснення безпечних способів і прийомів практичної діяльності; професійно-практичні уміння працівника, закріплення вивченого матеріалу. Удосконалення змісту підготовки

кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України забезпечувалося через оновлення: освітніх програм підготовки за спеціальністю; робочих програм освітніх компонентів / навчальних предметів.

Схарактеризовано процес сприяння професійній адаптації кваліфікованих робітників до діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України під час практичної підготовки як цілісну систему, основою якої є виконання вправ, що сприяє удосконаленню спеціальних теоретичних знань, практичних вмінь виконання професійних завдань в типових умовах, формуванню та розвитку особистісно-професійних якостей, що дають змогу пристосуватися до умов професійного середовища і налагоджувати взаємодію у команді. Встановлено, що важливе значення в активізації професійної адаптації кваліфікованих робітників до діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України належить практичному курсу (професійно-практичній підготовці), зокрема виробничому навчанню і безпосередньо вправам, виробничій практиці та кваліфікаційній пробній роботі. Відповідно посилення уваги до професійної адаптації кваліфікованих робітників до діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України у ході дослідження здійснювалася на трьох етапах: підготовчо-навчальному, діагностично-тренувальному, підсумково-рефлексивному.

Схарактеризовано ефективність використання інноваційних форм, інтерактивних методів та технологій навчання, що забезпечили ефективність підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України. Зокрема позитивно зарекомендували себе такі інноваційні форми організації навчання як лекція-візуалізація, лекція з розгляду конкретних ситуацій, лекція-круглий стіл, проблемна лекція, лекція-прес-конференція, лекція контекстного типу, тренінги та ін.

Навчально-методичне забезпечення системи підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України розглядаємо як процес розроблення і супроводу підготовки кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України у закладах професійної (професійно-технічної) освіти навчально-методичними документами, які забезпечують якісну підготовку з професії відповідно до навчального плану в межах відведеного часу й встановлюють особливості перебігу освітнього процесу. Виокремлено два види навчально-методичного забезпечення: навчально-методичне забезпечення з професії (Державний освітній стандарт з професії, освітньо-професійна програма підготовки з професії) та з навчального предмета (робочі програми навчальних предметів, виробничого навчання та практик, підручники, навчальні посібники, словники та ін., плани виробничого навчання, плани уроків, лекцій, лабораторно-практичних занять, засоби візуалізації навчальної інформації та контролю навчальних досягнень).

Позитивні результати отримано завдяки ефективності запропонованої системи підготовки кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України до професійної діяльності, обґрунтованих педагогічних умов та сучасного навчально-методичного забезпечення, розробленого і впровадженого на основі випереджувального підходу.

Підготовлено й упроваджено в освітній процес навчально-методичне забезпечення для підготовки кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України до професійної діяльності.

Доведено позитивний вплив запропонованого навчально-методичного забезпечення на підвищення якості підготовки кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України, що виявилось у їхній готовності до виконання складних завдань професійної діяльності в умовах російської війни проти України.

**Ключові слова:** кваліфіковані робітники, Оперативно-рятувальна служба цивільного захисту України, професійна підготовка, професійна діяльність, педагогічні умови, готовність до професійної діяльності, навчально-методичне забезпечення, концепція підготовки, система підготовки.

***Опубліковані праці, що відображають основні наукові  
результати дисертації***

**Монографія**

1. Покалюк, В. (2024а). *Професійна підготовка кваліфікованих робітників для підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України: монографія*. Київ: вид-во ТОВ «Юрка Любченка».

***Навчальні посібники***

2. Кибальна, Н., Маладика, І., Мирошник, О., Покалюк, В., & Шкарабура, М. (2019). *Професійна підготовка особового складу в органах і підрозділах цивільного захисту: навчальний посібник*. Черкаси: Видавець Третяков О.

3. Коваль, М., Чалий, Д., & Ковальчук, В. (2023). *Дії підрозділів ДСНС України в умовах воєнного стану: навчальний посібник*. Львів: ЛДУБЖД. URL: <https://dsns.gov.ua/upload/1/9/2/4/3/5/9/diyi-dsns-objednana-kniga-compressed.pdf>

4. Покалюк, В., Григор'ян М., Маладика І., & Федоренко Д. (2023а). *Тактична підготовка особового складу структурних підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України: навчальний посібник*. Черкаси: ЧПБ ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗ України.

***Практичний посібник***

5. Покалюк, В. (2019а). *Підготовка кваліфікованих робітників для підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України: практичний посібник*. Черкаси: Видавець Третяков О.

### **Словник**

6. Покалюк, В., Потапенко, Л., Ненько, Ю., Майборода, А., Нуянзін, О., Нестеренко, А., & Федоренко, Д. (Уклад.). (2020а). *Термінологічний словник із рятувальної справи (українсько-польсько-англійський)*. Черкаси: Видавець Третяков О.

#### **Статті в наукових виданнях, включених на дату опублікування до переліку наукових фахових видань України**

7. Покалюк, В. (2010а). Усвідомлення курсантами ВНЗ України завдань адаптації до умов професійної діяльності. *Вісник Черкаського Університету. Серія: Педагогічні науки*, 189 (III), 8-12.

8. Балицька, А., & Покалюк, В. (2011а). Системність в організації процесу професійної адаптації майбутніх фахівців пожежно-рятувальної служби. *Вісник Черкаського Університету. Серія: Педагогічні науки*, 199 (I), 42-48.

9. Покалюк, В. (2012а). Адаптація курсантів ВНЗ МНС України до умов професійної діяльності начальника караулу пожежно-рятувального підрозділу. *Вища освіта України. Тематичний випуск «Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології»*, 3 (46), 138-145.

10. Покалюк, В. (2014а). Готовність фахівців пожежно-рятувальних підрозділів до професійної діяльності. *Збірник наукових праць Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка «Витоки педагогічної майстерності»*. Серія «Педагогічні науки», 14, 222-228.

11. Покалюк, В. (2014б). Зміст і структура готовності фахівців пожежно-рятувальних підрозділів до професійної діяльності. *Вісник Черкаського Університету. Серія: Педагогічні науки*, 34 (327), 128-133.

12. Покалюк, В. (2015а). Використання ділової гри в освітньому процесі вищого навчального закладу Державної служби України з надзвичайних ситуацій. *Науковий вісник Чернівецького університету: збірник наукових праць*, 738, 150-158.

13. Покалюк, В. (2015b). Ділова гра як метод підготовки майбутніх фахівців підрозділів цивільного захисту до професійної діяльності. *Науковий вісник Чернівецького університету: збірник наукових праць*, 749, 158-166.

14. Покалюк, В. (2015c). Особистісна спрямованість процесу професійної адаптації майбутніх працівників пожежно-рятувальних підрозділів. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: зб. наук. праць*, 41, 429-433.  
URL: <https://vspu.net/sit/index.php/sit/article/view/3695/3102>

15. Нестеренко, А., Покалюк, В., & Майборода, А. (2015). Методика формування професійної готовності майбутніх фахівців пожежної безпеки до проведення профілактичної роботи у процесі вивчення фахових дисциплін. *Збірник наукових праць Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка «Витоки педагогічної майстерності»*. Серія «Педагогічні науки», 16, 197-203.

16. Покалюк, В., & Нестеренко, А. (2016a). Удосконалення структури та змісту професійної підготовки майбутніх фахівців пожежно-рятувальних підрозділів. *Збірник наукових праць Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка «Витоки педагогічної майстерності»*. Серія «Педагогічні науки», 18, 282-287.  
URL: <https://sources.pnpu.edu.ua/issue/view/12508/6538>

17. Покалюк, В., & Федоренко, Д. (2019b). Characteristics of professional and technical educational establishments of civil protection of Ukraine. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. Зб. наук. пр.*, 54, 45-49.  
<https://vspu.net/sit/index.php/sit/article/view/5174>

18. Покалюк, В. (2019c). Теоретичні засади навчання безпеки життєдіяльності в закладах освіти України. *Міжнародний науковий журнал «Педагогіка безпеки»*, 4 (2), 97-103.  
URL: <https://pedbezpeka.vntu.edu.ua/index.php/pb/issue/view/7>



19. Pokaliuk, V. (2019a). The oretical principles of teaching living safety in educational institutions in Ukraine. *Педагогіка і психологія: вісник НАПН України: науково-теоретичний та інформаційний вісник*, 3 (104), 42-47.

20. Покалюк, В. (2019d). Підготовка кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах цивільного захисту. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: педагогіка*, 3. (електронне наукове фахове видання).

URL: <https://periodica.nadpsu.edu.ua/index.php/pedvisnyk/article/view/11/14>

21. Покалюк, В. М. (2020b). Особливості навчання працівників з урегулювання надзвичайних ситуацій у США. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*, (17) /97, том 1, 35-38. URL: <https://www.inter-nauka.com/issues/2020/17/6475>

22. Покалюк, В. (2020c). Аналіз зарубіжного наукового дискурсу стосовно досліджень у сфері цивільного захисту та управління в надзвичайних ситуаціях. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*, 19 (99), том 1, 10-14. URL: <https://www.inter-nauka.com/ua/issues/2020/19/6654>

23. Pokaliuk, V. (2020a). Features of Training and Professional Development of Canadian Rescuers. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*, 20 (100), 39-42. URL: <https://www.inter-nauka.com/uploads/public/16113217076274.pdf>

24. Pokaliuk, V., & Chernenko, O. (2020b). Comparative analysis of training systems of qualified workers of rescue units. *Порівняльна професійна педагогіка: наук. журнал*, 10 (1), 76-84. URL: <https://angl.khmnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/15/101-2020.pdf>

25. Покалюк, В. (2020d). Основні напрями наукового й методологічного розроблення проблеми спілкування в системі професійної діяльності кваліфікованих робітників структурних підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України. *Науковий вісник Льотної академії Збірник наукових праць. Серія: Педагогічні науки*, 7, 87-95.

26. Покалюк, В., & Федоренко, Д. (2023b). Досвід Австралії з підготовки, освіти і професійного розвитку працівників оперативно-рятувальних служб. *Науковий вісник Льотної академії. Серія: Педагогічні науки. Збірник наукових праць*, 13, 117-123.

27. Покалюк, В. (2024b). Педагогічні умови підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України. *Педагогічна Академія: наукові записки*, (9). URL: <https://pedagogical-academy.com/index.php/journal/article/view/597/482>

28. Покалюк В. (2024c). Міждисциплінарний аналіз готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України. *Педагогічна Академія: наукові записки*, (10). URL: <https://pedagogical-academy.com/index.php/journal/article/view/615>

***Статті в періодичних наукових виданнях, проіндексованих у базах даних Web of Science Core Collection та Scopus***

29. Kostenko, V., Zavalova, O., Chepak, O., & Pokaliuk, V. (2018). Mitigating the adverse environmental impact resulting from closing down of mining enterprises. *Mining of Mineral Deposits*. Dnipro: Dnipro University of Technology, 12, Issue 3, 105-112. DOI: <https://doi.org/10.15407/mining12.03.105>

30. Zavalova, O., Grygorian, M., Kostenko, V., Liashok, N., Kostenko, T., & Pokaliuk, V. (2021). Theoretical basis for the formation of damaging factors during the coal aerosol explosion. *Mining of Mineral Deposits*, 15 (4), 130-138. DOI: <https://doi/10.33271/mining15.04.130>

31. Samchenko, T., Dobrostan, O., Pokaliuk, V., & Chernysh, R. (2023). Creation of Equipment for Testing Roofs for Resistance to External Fire Influence. *Applied Mechanics and Materials*, 917, 95-102. DOI: <https://doi.org/10.4028/p-UmOn0Q>

32. Guzii, S., Prysiazhna, O., Lapovska, S., Khodakovskyy, O., & Pokaliuk, V. (2023). Influence of Manganese-containing Additives on the Structural-

mechanical, Dielectric and Fire-resistant Properties of Composite Materials on Microwave Absorbing Porous Substrates. *Solid State Phenomena*, 352, 47-55. DOI: <https://doi.org/10.4028/p-6D8jIF>

**Статті в іноземних наукових періодичних виданнях**

33. Покалюк, В., & Гора, В. (2015d). Удосконалення професійної підготовки майбутніх фахівців пожежно-рятувальних підрозділів. *Міжнародний науковий журнал Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, III (35), Issue 71, 59-62. URL: [https://eprints.cdu.edu.ua/676/1/ped\\_psy\\_iii35\\_71.pdf](https://eprints.cdu.edu.ua/676/1/ped_psy_iii35_71.pdf)

34. Покалюк, В. (2019e). Специфіка професійної підготовки та післядипломної освіти особового складу структурних підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України. *Edukacja Zawodowa i Ustawiczna: Polsko-Ukraiński Rocznik Naukowy = Професійна і неперервна освіта: польсько-український щорічник. / Акад. спец. педагогіки ім. Марії Гжегожевської у Варшаві ; Ін-т пед. освіти і освіти дорослих Нац. акад. пед. наук України ; наук. рада Т. Александер, Р. Герлях, ... Н. Ничкало та ін. ; Заст. голов. ред. Н. Ничкало. – Варшава : Академія Спеціальної педагогіки у Варшаві, nr 4/2019, 333-343. URL: <https://www.aps.edu.pl/wydawnictwo/czasopisma/edukacja-zawodowa-i-ustawiczna/numery/numer-4-2019/>*

35. Покалюк, В. (2020e). Підготовка особового складу оперативних розрахунків рятувальних частин в структурних підрозділах Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України. *International Journal of Innovative Technologies in Social Science*, 2 (23), 39-43. DOI: [https://doi.org/10.31435/rsglobal\\_ijitss/28022020/6947](https://doi.org/10.31435/rsglobal_ijitss/28022020/6947)

36. Pokaliuk, V. (2020c). Practical training of personal of regular subdivisions of structural units of operative and rescue service of civil protection of Ukraine. *World Science*, 3 (55), March, 31-33. DOI: [https://doi.org/10.31435/rsglobal\\_ws/31032020/6988](https://doi.org/10.31435/rsglobal_ws/31032020/6988)

37. Pokaliuk, V., & Fedorenko, D. (2020d). Training, Re-Training and Certification Training of Rescuers of Ukraine. *Science Review*, 7 (34), October, 3-7. DOI: [https://doi.org/10.31435/rsglobal\\_sr/31102020/7218](https://doi.org/10.31435/rsglobal_sr/31102020/7218)

### **Патенти**

38. Костенко, В., Зав'ялова, О., Покалюк, В., Костенко, Т., & Зав'ялов, Г. (2016а). Теплозахисний костюм. Патент на корисну модель № 109668, № заявки: u201603119; Заявл. 25.03.2016; Опубл. 25.08.2016, бюл. № 16.

39. Костенко, Т., Нестеренко, А., Нуянзін, О., Майборода, А., Покалюк, В., & Костенко, В. (2017а). Пінний охолоджуючий пристрій теплозахисного костюма. Патент на корисну модель № 114109, № заявки: u201609854; Заявл. 26.09.2016; Опубл. 27.02.2017, бюлетень № 4.

40. Костенко, Т., Нестеренко, А., Покалюк, В., Нуянзін, О., Майборода, А., & Костенко, В. (2017б). Охолоджуючий пристрій теплозахисного костюму. Патент на корисну модель № 115193, № заявки: u201609849; Заявл. 26.09.2016; Опубл. 10.04.2017, бюлетень № 7.

### **Публікації, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації**

41. Покалюк, В., Іващенко, Ю., & Леоненко, В. (2010b). *Усвідомлення майбутніми фахівцями пожежно-рятувальної служби України завдань професійної адаптації в ході навчання у профільному ВНЗ. Теорія та практика ліквідації надзвичайних ситуацій: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 2-3 грудня 2010 року. (с. 216-219). Черкаси: АПБ ім. Героїв Чорнобиля.*

42. Балицька, А., & Покалюк, В. (2011b). *Забезпечення системності організації процесу професійної адаптації майбутніх фахівців пожежно-рятувальної служби. Організаційно-управлінські, економічні та нормативно-правові аспекти забезпечення діяльності органів управління та підрозділів МНС України: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції, 15 квітня 2011 року. (с. 78-79). Черкаси: АПБ ім. Героїв Чорнобиля.*

43. Федоренко, Д., Покалюк, В., & Кибальна, Н. (2011). Психологія безпеки виконання аварійно-рятувальних робіт на висоті. *Теорія та практика ліквідації надзвичайних ситуацій: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 9-10 грудня 2011 року. (с. 310-331)*. Черкаси: АПБ ім. Героїв Чорнобиля.

44. Покалюк, В., & Леоненко, В. (2011a). Теоретичні засади адаптації до управлінської діяльності фахівців пожежно-рятувальної служби МНС України. *Теорія та практика ліквідації надзвичайних ситуацій: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 9-10 грудня 2011 року. (с. 293-295)*. Черкаси: АПБ ім. Героїв Чорнобиля.

45. Покалюк, В., & Федоренко, Д. (2011b). Особистісна спрямованість професійної адаптації майбутніх фахівців пожежно-рятувальної служби у профільному ВНЗ. *Актуальні проблеми становлення особистості професіонала в ризиконебезпечних професіях: матеріали III Всеармійської науково-практичної конференції, 26 травня 2011 року. (с. 252-254)*. Київ: НУОУ.

46. Покалюк, В., & Потапенко, В. (2012b). Теоретичні засади адаптації до управлінської діяльності фахівців оперативно-рятувальної служби цивільного захисту МНС України. *Пожежна безпека: теорія і практика: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції, 12 жовтня 2012 року. (с. 422-424)*. Черкаси: АПБ ім. Героїв Чорнобиля.

47. Покалюк, В., & Матвійчук, Н. (2012c). Педагогічна модель розвитку адаптаційного потенціалу в фахівців пожежно-рятувальних підрозділів ОРС ЦЗ МНС України. *Теорія і практика гасіння пожеж та ліквідації надзвичайних ситуацій: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції, 7-8 грудня 2012 року. (с. 321-323)*. Черкаси: АПБ ім. Героїв Чорнобиля.

48. Покалюк, В., & Потапенко, В. (2012d). Адаптація курсантів ВНЗ МНС України до умов професійної діяльності. *Теорія і практика гасіння пожеж*

*та ліквідації надзвичайних ситуацій: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції, 7-8 грудня 2012 року. (с. 323-325). Черкаси: АПБ ім. Героїв Чорнобиля.*

49. Покалюк, В., & Потапенко, В. (2013а). *Адаптація до умов професійної діяльності фахівців пожежно-рятувальних підрозділів. Актуальні проблеми технічних та соціально-гуманітарних наук у забезпеченні діяльності служби цивільного захисту: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, частина 1, 4-5 квітня 2013 року. (с. 83-85). Черкаси: АПБ ім. Героїв Чорнобиля.*

50. Покалюк, В. (2013b). Керівник основного (первинного) тактичного пожежно-рятувального підрозділу: теоретична модель. *Теорія і практика гасіння пожеж та ліквідації надзвичайних ситуацій: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції, 6-7 грудня 2013 року. (с. 85-86). Черкаси: АПБ ім. Героїв Чорнобиля.*

51. Покалюк, В., & Черниш, Р. (2014с). Професійна готовність фахівців пожежно-рятувальних підрозділів. *Теорія і практика гасіння пожеж та ліквідації надзвичайних ситуацій: матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції, 12-13 грудня 2014 року. (с. 318-321). Черкаси: ЧПБ ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗ України.*

52. Покалюк, В., Іваненко, О., & Малюк, Л. (2014d). Допрофесійна підготовка пожежних рятувальників. *Освітньо-наукове забезпечення діяльності правоохоронних органів і військових формувань України: тези VII Всеукраїнської науково-практичної конференції, 21 листопада 2014 року. (с. 239). Хмельницький: Видавництво НАДПСУ.*

53. Покалюк, В. (2014е). Особливості навчальної адаптація курсантів ВНЗ Державної служби України з надзвичайних ситуацій. *Проблеми цивільного захисту: управління, попередження, аварійно-рятувальні та спеціальні роботи: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції, 2-3 жовтня 2014 року. (с. 327-329). Харків: НУЦЗ України.*

54. Покалюк, В., & Самойленко, Л. (2014f). Структура готовності фахівців пожежно-рятувальних підрозділів до професійної діяльності. *Технології захисту/ПожТех-2014: матеріали 16 Всеукраїнської науково-практичної конференції рятувальників, 23–24 вересня 2014 року.* (с. 238-240). Київ: ІДУЦЗ.

55. Покалюк, В., & Майборода, А. (2015e). Удосконалення підготовки фахівців робітничих професій в пожежно-рятувальних підрозділах. *Сучасний стан цивільного захисту України: перспективи та шляхи до європейського простору: матеріали 17 Всеукраїнської науково-практичної конференції рятувальників, 22-23 вересня 2015 року.* (с. 310-312). Київ: Видавництво ТОВ «Основа».

56. Покалюк, В., Майборода, А., & Нестеренко, А. (2015f). Компоненти змісту професійної підготовки пожежних-рятувальників. *Освітньо-наукове забезпечення діяльності правоохоронних органів і військових формувань України: тези VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції, 10 грудня 2015 року.* (с. 291-292). Хмельницький: Видавництво НАДПСУ.

57. Покалюк, В., & Яциняк, А. (2015g). Підвищення якості навчання фахівців робітничих професій пожежно-рятувальних підрозділів. *Надзвичайні ситуації: безпека та захист: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, 9-10 жовтня 2015 року.* (с. 430-432). Черкаси: ЧПБ ім. Героїв Чорнобиля.

58. Покалюк, В. (2019f). До питання підготовки кваліфікованих робітників структурних підрозділів ОРС ЦЗ. *Теорія і практика гасіння пожеж та ліквідації надзвичайних ситуацій: матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції, 11-12 квітня 2019 року.* (с. 261-262). Черкаси: ЧПБ ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗ України.

59. Pokaliuk, V., Maiboroda, A., & Zhurbinskiy, D. (2019b). Business Game as a Method of Professional Training of Future Specialists of Units of the Operational and Rescue Service of Civil Protection of Ukraine. *Social and*

*Economic Aspects of Education in Modern Society: Proceedings of the XI International Scientific and Practical Conference, Vol. 2, March 22, 2019. (pp. 22-26). Warsaw, Poland.*

60. Покалюк, В. М. (2019g). Основи змісту навчання безпеки життєдіяльності в закладах освіти. *Розвиток цивільного захисту в сучасних безпекових умовах: матеріали 21 Всеукраїнської науково-практичної конференції (з міжнародною участю), 8 жовтня 2019 року. (с. 215-218). Київ: ІДУЦЗ.*

61. Покалюк, В. (2019h). Декомпозиція професійної підготовки особового складу структурних підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України. *Об'єднання теорії та практики – запорука підвищення готовності оперативно-рятувальних підрозділів до виконання дій за призначенням: матеріали круглого столу, 24 жовтня 2019 року. (с. 84-86). Харків: НУЦЗУ.*

62. Покалюк, В. (2019i). Підготовка робітничих кадрів сфери цивільного захисту. *Надзвичайні ситуації: безпека та захист: матеріали ІХ Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, 24-25 жовтня 2019 року. (с. 106-109). Черкаси: ЧПБ ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗ України.*

63. Покалюк, В. М. (2019j). Підготовка робітничих кадрів для підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту. *Проблеми техногенно-екологічної безпеки: освіта, наука, практика: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 21-22 листопада 2019 року. (с. 68-69). Харків: ТОВ «ПромАрт».*

64. Покалюк, В., Августюк, К., & Сивун, А. (2020f). Навчання робітничих кадрів для підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України. *Теорія і практика гасіння пожеж та ліквідації надзвичайних ситуацій: матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції, 9-10*



квітня 2020 року. (с. 278-2080). Черкаси: ЧПБ ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗ України.

65. Покалюк, В. (2020g). Навчання робітничих кадрів для структурних підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України. *Сучасні проблеми професійної та цивільної безпеки: I Міжнародна науково-практична конференція.* (с.93-94). Дніпро: Редакційно-видавничий відділ ДВНЗ УДХТУ.

66. Покалюк, В. (2020h). Особливості підготовки рятувальників в США. *Надзвичайні ситуації: безпека та захист: матеріали X Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, 29-30 жовтня 2020 року.* (с. 202-203). Черкаси: ЧПБ ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗ України.

67. Покалюк, В. (2020i). Особливості підготовки працівників рятувальних підрозділів Австралії. *Theory, science and practice: Abstracts of III International Scientific and Practical Conference, October 05-08, 2020.* (pp. 274-277). Tokyo, Japan. URL: <https://isg-konf.com/uk/theory-science-and-practice-ua/>

68. Покалюк, В. (2020j). Європейський досвід підготовки працівників рятувальних підрозділів. *Integration of scientific bases into practice: Abstracts of IV International Scientific and Practical Conference, October 12-16, 2020.* (pp. 302-304). Stockholm, Sweden. URL: <https://isg-konf.com/uk/integration-of-scientific-bases-into-practice-ua/>

69. Покалюк, В. (2020k). Підготовка і професійний розвиток рятувальників Канади. ). *Study of modern problems of civilization: Abstracts of V International Scientific and Practical Conference, October 19-23, 2020.* (pp. 325-327). Oslo, Norway. URL: <https://isg-konf.com/uk/study-of-modern-problems-of-civilization/>

70. Покалюк, В. (2020l). Професійна підготовка рятувальників в США. *About the problems of science and practice, tasks and ways to solve them: Abstracts of VI International Scientific and Practical Conference, October 26-30,*

2020. (pp. 348-351). Milan, Italy. URL: <https://isg-konf.com/uk/about-the-problems-of-science-and-practice-tasks-and-ways-to-solve-them/>

71. Покалюк, В., Улітько Р., Попенко, М., Гавриленко, Б., & Чернета, О. (2021a). Особливості практичної підготовки пожежних-рятувальників. *Теорія і практика гасіння пожеж та ліквідації надзвичайних ситуацій: матеріали XII Міжнародної науково-практичної конференції, 8-9 квітня 2021 року.* (с. 293-295). Черкаси: ЧПБ ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗ України.

72. Покалюк, В., Улітько Р., Попенко, М., Гавриленко, Б., & Чернета, О. (2021b). Особливості професійної підготовки рятувальників Республіки Естонія. *Теорія і практика гасіння пожеж та ліквідації надзвичайних ситуацій: матеріали XII Міжнародної науково-практичної конференції, 8-9 квітня 2021 року.* (с. 295-296). Черкаси: ЧПБ ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗ України.

73. Покалюк, В. (2021c). Міжнародні документи з управління в надзвичайних ситуаціях. *Надзвичайні ситуації: безпека та захист: матеріали XI Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, 28-29 жовтня 2021 року.* (с. 45-47). Черкаси: ЧПБ ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗ України.

74. Покалюк, В. (2022a). Професійне навчання працівників з урегулювання надзвичайних ситуацій у США. *Теорія і практика гасіння пожеж та ліквідації надзвичайних ситуацій: матеріали XIII Міжнародної науково-практичної конференції, 26 квітня 2022 року.* (с. 239-241). Черкаси: ЧПБ ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗ України.

75. Покалюк, В. (2022b). Документи міжнародних організацій з проблем цивільного захисту. *Освіта і формування конкурентоспроможності фахівців в умовах євроінтеграції: збірник тез доповідей за матеріалами VI Міжнародної науково-практичної конференції, 27-28 жовтня 2022 року.* (с. 268-270). Мукачєво: Вид-во МДУ.

76. Покалюк, В., Малик, Т., & Чудіков, Д. (2023с). Зарубіжний досвід професійного розвитку працівників оперативно-рятувальних служб. *Теорія і практика гасіння пожеж та ліквідації надзвичайних ситуацій: матеріали XIV Міжнародної науково-практичної конференції, 27 квітня 2023 року.* (с. 232-233). Черкаси: ЧПБ ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗ України.

77. Покалюк, В., & Бернікова, Т. (2024d). Безпека життєдіяльності в закладах професійної (професійно-технічної) освіти: теоретичні основи вивчення. *Теорія і практика гасіння пожеж та ліквідації надзвичайних ситуацій: матеріали XV Міжнародної науково-практичної конференції, 25 квітня 2024 року.* (с. 256-257). Черкаси: ЧПБ ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗ України.

***Опубліковані праці, що додатково відображають наукові результати дисертації***

78. Нестеренко, А., & Покалюк, В. (2016). Параметри вибуху та його наслідки. *Теорія і практика гасіння пожеж та ліквідації надзвичайних ситуацій: матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції, 19-20 травня 2016 року.* (с. 231). Черкаси: ЧПБ ім. Героїв Чорнобиля.

79. Костенко, В., & Покалюк, В. (2016b). Підвищення ефективності захисту рятувальників від інтенсивного теплового випромінювання. *Сучасний стан цивільного захисту України: перспективи та шляхи до Європейського простору: матеріали 18 Всеукраїнської науково-практичної конференції рятувальників, 11-12 жовтня 2016 року.* (с. 175-177). Київ: ІДУЦЗ.

80. Нуянзін, О., Покалюк, В., Майборода, А., & Нестеренко, А. (2016). Моделювання тепломасообміну в камері вогневої печі при випробуваннях на вогнестійкість несучої стіни. *Надзвичайні ситуації: безпека та захист: матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції, 21-22 жовтня 2016 року.* (с. 115-117). Черкаси: ЧПБ ім. Героїв Чорнобиля.

81. Костенко, Т., Покалюк, В., Майборода, А., Нуянзін, О., & Нестеренко, А. (2016a). Пропозиції щодо удосконалення засобів протитеплого захисту. *Пожежна та техногенна безпека. Теорія, практика, інновації: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції*. (с. 422-424). Львів: ЛДУБЖД.

82. Костенко, Т., Покалюк, В., Майборода, А., Нуянзін, О., & Нестеренко, А. (2016b). Особливості теплового впливу пожежі на теплозахисний костюм пожежника. *Пожежна та техногенна безпека. Теорія, практика, інновації: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції*. (с. 486-488). Львів: ЛДУБЖД.

83. Kostenko, T., Maiboroda, A., Pokaliuk, V., Nuianzin, O., & Nesterenko, A. (2017). *Modeling of transportation processes in thermal suits with heat extraction. XVIII International Scientific Conference New technologies and achievements in metallurgy, material engineering, production engineering and physics. A collective monograf. Series: Monografie Nr. 68/ (pp. 422-426). Częstochowa.*

84. Покалюк, В., Романов, О., Салі, В., & Носов, А. (2017a). Декомпозиція екстремальних мікрокліматичних умов професійної діяльності рятувальників. *Теорія і практика гасіння пожеж та ліквідації надзвичайних ситуацій: матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції, 18-19 травня 2017 року*. (с. 229-231). Черкаси: ЧПБ ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗ України.

85. Костенко, В., Нестеренко, А., Нуянзін, О., & Покалюк, В. (2017). Математична модель теплообміну в ізоляційному одязі з системою охолодження та без неї. *Надзвичайні ситуації: попередження та ліквідація: збірник наукових праць*, 1, 42-48. URL: <https://fire-journal.ck.ua/index.php/fire/article/view/9/7>

86. Покалюк, В., Костенко, Т., Нуянзін, О., & Нестеренко, А. (2017b). Екстремальні мікрокліматичні умови професійної діяльності рятувальників.

*Міжнародний науковий журнал «Інтернаука», 3 (25), 159-164.*  
URL: <https://www.inter-nauka.com/ua/issues/2017/3/2254>

87. Покалюк, В., Панімаш, Ю., & Романов, О. (2018а). Характеристика екстремальних мікрокліматичних умов професійної діяльності оперативних розрахунків пожежно-рятувальних підрозділів. *Збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції «Пожежна безпека: проблеми та перспективи», 1-2 березня 2018 року. (с. 116-118).* Харків: НУЦЗ України.

88. Покалюк, В., Романов, О., & Перков, С. (2018b). Моделювання впливу теплового потоку на рятувальників. *Теорія і практика гасіння пожеж та ліквідації надзвичайних ситуацій: матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної конференції, 18-19 травня 2018 року. (с. 196-200).* Черкаси: ЧПБ ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗ України.

89. Покалюк, В., Мільчуцький, О., & Кірієнко В. (2018с). Дослідження мікрокліматичних умов професійної діяльності особового складу пожежно-рятувальних підрозділів. *Сучасний стан цивільного захисту України та перспективи розвитку: матеріали 20 Всеукраїнської науково-практичної конференції, 9-10 жовтня 2018 року. (с. 358-360).* Київ: Видавничий дім «Гельветика».

90. Покалюк, В., Мільчуцький, О., Кірієнко В., & Потапенко, А. (2018d). Аналіз наявних основних засобів індивідуального протитеплового захисту особового складу пожежно-рятувальних підрозділів. *Надзвичайні ситуації: безпека та захист: матеріали VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, 25-26 жовтня 2019 року. (с. 125-126).* Черкаси: ЧПБ ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗ України.

91. Костенко, В., Зав'ялов, Г., Костенко, Т., Покалюк, В., Зав'ялова, О., Майборода, А., Нестеренко, А., Нуянзін, О., & Гаврилко, О. (2020а). *Захист рятувальників від впливу тепла: монографія / за заг. ред. д. т. н., проф. В. Костенка.* Черкаси: Видавець Третяков О.

92. Федоренко Д., Покалюк В., Черномаз І., Куценко С., Черненко О., Куліца О., & Бас О. (2020). *Методи і засоби деконтамінації: навчальний посібник*. Черкаси: Видавець Вовчок Ольга.

93. Костенко, В., Кришталь, М., Нестеренко, А., & Покалюк, В. (2020b). *Теорія горіння та вибуху: навчальний посібник*. Черкаси: Видавець Третяков О.

94. Костенко, В., Покалюк, В., Майборода, А., Нуянзін, О., Нестеренко, А., & Ненько, Ю. (2020c). *Фізико-хімічні процеси розвитку та припинення горіння: навчальний посібник*. Черкаси: Видавець Третяков О.

95. Федоренко Д., Дендаренко Ю., & Покалюк В. (2024). *Вибухові речовини та боєприпаси. Класифікація, принципи та умови зберігання, організація оперативно-тактичних дій з гасіння пожеж: навчальний посібник*. Черкаси: ЧПБ ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗ України.

## ANNOTATION

**Pokaliuk V. M. The system of skilled workers' training for professional activity in the Operational Rescue Service of Civil Protection.** Qualification project with manuscript rights.

Thesis for Doctor's Degree in Pedagogical Sciences in speciality 13.00.04 - Theory and Methods of Vocational Education. Khmelnytskyi National University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Khmelnytskyi, 2025.

The paper proposes a solution to the problem of significantly improving the effectiveness of professional training of production personnel of the Operational Rescue Service of Civil Protection of Ukraine, in particular skilled workers. The concept of skilled workers' training for professional activity in the Operational Rescue Service of Civil Protection of Ukraine is theoretically and methodologically substantiated, the effectiveness of the author's system of their professional training is experimentally tested.

The concept is based on modern system theories, key provisions of human and social capital theories, principles of professional pedagogy as a sub-discipline of pedagogical science. The interdisciplinarity of the study required a systematic approach, studying direct and feedback relationships in various subsystems aimed at providing professional training of modern production personnel for the Operational Rescue Service of Civil Protection of Ukraine, in particular skilled workers. This led to the actualisation of the principles of continuity and a proactive approach, taking into account the dynamics of changes in firefighting and rescue technologies and other emergency operations, as well as fire extinguishing agents, new special equipment, fire and rescue equipment and tools.

The analysis of foreign scientific works showed a significant increase in their number and intensification of scientific research. The study of the works of foreign scientists made it possible to identify and systematise priority areas of research on specialists' training for civil protection and emergency management, including: functional, competence, content, educational and methodological, educational, social and educational, andragogical.

The systemic and structural analysis of foreign systems of education, training and professional development of emergency services specialists in the USA, Canada, Australia and European countries gives grounds to assert that their main structural components are: formal education institutions that offer training for future emergency management specialists; training courses from formal education institutions as an educational offer and without obtaining a relevant certificate; training courses from professional state and public associations and associations. Based on the generalisation of the studied experience of training and professional development of emergency services specialists in the USA, Canada, Australia and European countries, the following trends were traced: standardisation, professionalisation, digitalisation and constant targeted government support.

The professional training of skilled workers for activities in the Operational Rescue Service of Ukraine of the Civil Protection Service of Ukraine shall be

carried out by the following types: initial professional training, professional (vocational) training, retraining, and advanced training.

The study of the real state of professional training of skilled workers of the Operational Rescue Service of Civil Protection of Ukraine and the analysis of the results of the stakeholder survey showed a low level of fundamental training; low motivation to master the disciplines of the humanitarian cycle, insufficient level of educational and cognitive activity; inability to apply professional knowledge to formalise practical tasks.

Personnel of fire and rescue and emergency rescue units of the Operational Rescue Service of the Civil Protection Service of Ukraine carry out professional activities in difficult emergency conditions. These include situations of uncertainty, incomplete information, lack of time to make and implement decisions, the impact of distractions, high risks to life, intense anxiety and stress. The emergencies caused by Russia's war against Ukraine are characterised by a combination of negative factors: as a result of missile and bomb attacks, fires occur instantly over large areas; destruction of technological equipment with leakage (spillage) of flammable, flammable liquids, and hazardous chemicals; failure of automatic fire extinguishing systems; large-scale destruction of buildings and structures; formation of a large number of rubble heaps; a significant increase in the number of victims, which requires their prompt search, rescue, and provision of medical care. Elimination of the consequences of such emergencies requires the prompt involvement of a large number of qualified personnel of the Operational Rescue Service of Ukraine for highly skilled tactical actions to rescue people, extinguish fires, deposition of clouds of accidentally released chemical hazardous substances, strengthening unstable building structures, work of units for manual dismantling of rubble using mechanized rescue tools, work of consolidated mechanized groups with the use of heavy engineering equipment.

The prerequisites for substantiating the author's concept of skilled workers' training for professional activity in the Operational Rescue Service of the Civil



Protection of Ukraine were: studying the peculiarities of professional activity; analysis of the specifics and state of skilled workers' training for professional activity in the Operational Rescue Service of the Civil Protection of Ukraine in domestic and foreign experience; outlining a number of methodological approaches and principles to the professional training of these workers; reflection on own teaching experience.

The purpose of the concept is to substantiate the theoretical and methodological foundations of skilled workers' training of the Operational Rescue Service of the Civil Protection of Ukraine, which ensure positive dynamics of their readiness for professional activity.

The developed conceptual framework takes into account social, pedagogical (organisation of the educational process, material and technical, information and technological support, etc.), psychological (individual qualities, intelligence, motivation, personal adaptive potential, interpersonal relationships in the group, etc.) indicators.

The methodology of the systematic approach has made it possible to substantiate the «system of skilled workers' training for professional activity in the Operational Rescue Service of Civil Protection of Ukraine» as a holistic dynamic set of interrelated elements (subsystems) that ensure high-quality training of workers to perform professional tasks in the field of operational and rescue activities. The result of the implementation of the proposed system of skilled workers' training of the Operational Rescue Service of Ukraine for Civil Protection is a positive trend in readiness for professional activity.

«Readiness of skilled workers for professional activity in the Operational Rescue Service of Civil Protection of Ukraine» is interpreted as an integrative professional and personal characteristic that is distinguished by structural integrity, reflects the formation of professional motivation, a system of professionally important knowledge, skills and abilities, psychological stability, which allows effectively solve complex problems of varying levels of complexity in extreme

conditions of emergency situations and to carry out qualified and coordinated collective interaction in operational and rescue units.

Based on the identified features of operational rescue activities, we distinguish four components of the readiness of skilled workers for such activities: motivational, cognitive, operational, and personal. In accordance with each component, criteria and indicators are defined that allow qualitative and quantitative diagnosis of a professionally important characteristic, namely: motivational and value criterion (motivational component); cognitive-orientation (cognitive component); operational-resultant (operational component), emotional and volitional (personal component).

Based on the identified criteria and indicators and the focus on scientific research, three levels of readiness for professional activity of skilled workers of the Operational Rescue Service of Civil Protection of Ukraine are differentiated: sufficient, medium, and high.

Accordingly, from the standpoint of integrity, mutual influence and interdependence, the system of skilled workers' training for professional activity in the Operational Rescue Service of Civil Protection of Ukraine has been developed, which contains structural components - subsystems (target, theoretical and methodological, content, organisational and technological, diagnostic and effective) that ensure its dynamic development and contribute to its qualitative transformation.

The main pedagogical conditions for skilled workers' training for professional activity in the Operational Rescue Service of Civil Protection of Ukraine are allocated: stimulation of motivational and value orientations of skilled workers for professional activity in the Operational Rescue Service of Civil Protection of Ukraine; improvement of the content of skilled workers' training for professional activity in the Operational Rescue Service of Civil Protection of Ukraine; promotion of professional adaptation of skilled workers to activities in the Operational Rescue Service of Civil Protection of Ukraine; promotion of

professional adaptation of skilled workers to activities in the Operational Rescue Service of Civil Protection of Ukraine.

The identified and substantiated pedagogical conditions for the skilled workers' training for professional activity in the Operational Rescue Service of Civil Protection of Ukraine are implemented in the following three stages. At the first stage, a set of the most effective pedagogical conditions was selected. At the second stage, the weight and significance of each of the selected pedagogical conditions was determined using the method of group expert assessments. At the third stage, the pedagogical conditions for the skilled workers' training for professional activities in the Operational Rescue Service of Civil Protection of Ukraine were substantiated.

It has been established that the effectiveness of stimulating the motivational and value orientations of skilled workers to professional activity in the Operational Rescue Service of Civil Protection of Ukraine is determined by the peculiarities of their activities, which consist in the psychological and physical stresses that accompany the performance of professional tasks; the need to respond flexibly to changes in conditions and situations in the course of work; a sense of responsibility for the safety and life of the population; the need for integrated training in occupational safety, first aid, communication psychology and speciality.

It is substantiated that the content of skilled workers' training for professional activity in the Operational Rescue Service of Civil Protection of Ukraine is a system consisting of the following elements: knowledge about the historical past of the fire service of Ukraine and the mechanism of organizing operational and service activities of the structural units of the Operational Rescue Service of Civil Protection of Ukraine; knowledge of the theoretical basis of the profession and generalized experience in the implementation of safe methods and techniques of practical activity; professional and practical conditions. Improvement of the content of skilled workers' training for professional activities in the Operational Rescue Service of Ukraine for Civil Protection was ensured through

updating: educational training programmes in the specialty; work programmes of educational components / subjects.

The article characterises the process of promoting professional adaptation of skilled workers to activities in the Operational Rescue Service of Civil Protection of Ukraine during practical training as an integral system based on exercises which contributes to the improvement of special theoretical knowledge, practical skills of performing professional tasks in typical conditions, formation and development of personal and professional qualities which allow them to adapt to the conditions of the professional environment and establish teamwork. It has been established that the practical course (vocational training), in particular, industrial training and direct exercises, industrial practice and qualification trial work, is of great importance in enhancing the professional adaptation of skilled workers to activities in the Operational Rescue Service of Civil Protection of Ukraine. Accordingly, the study focused on the professional adaptation of skilled workers to work in the Operational Rescue Service of Ukraine at three stages: preparatory and educational, diagnostic and training, and final and reflective.

The article characterises the effectiveness of using innovative forms, interactive methods and technologies of training, which ensured the efficiency of skilled workers' training for professional activities in the Operational Rescue Service of Civil Protection of Ukraine. In particular, such innovative forms of training as a lecture-visualisation, a lecture on consideration of specific situations, a lecture-round table, a problem lecture, a lecture-press conference, a contextual lecture, trainings, etc. have proved to be positive.

We consider the educational and methodological support of the system of skilled workers' training for professional activity in the Operational Rescue Service of Civil Protection of Ukraine as the process of developing and supporting the skilled workers' training of the Operational Rescue Service of Civil Protection of Ukraine in vocational (vocational-technical) education institutions with educational and methodological documents that provide quality training in the

profession in accordance with the curriculum within the allotted time and establish the peculiarities of the course of the educational process. Two types of educational and methodological support are distinguished: educational and methodological support for the profession (State Educational Standard for the profession, educational and professional training programme for the profession) and for the subject (work programmes for academic subjects, industrial training and practices, textbooks, manuals, dictionaries, etc., plans for industrial training, lesson plans, lectures, laboratory and practical classes, means of visualising educational information and monitoring academic achievement).

Positive results were obtained due to the effectiveness of the proposed system of skilled workers' training of the Operational Rescue Service of Ukraine for professional activity, reasonable pedagogical conditions and modern educational and methodological support developed and implemented on the basis of a proactive approach.

The educational and methodological support for skilled workers' training of the Operational Rescue Service of Ukraine for professional activity was prepared and implemented in the educational process.

The positive impact of the proposed educational and methodological support on improving the quality of skilled workers' training of the Operational Rescue Service of Civil Protection of Ukraine is proved, which manifested itself in their readiness to perform complex tasks of professional activity in the context of the Russian war against Ukraine.

Key words: skilled workers, Operational Rescue Service of Civil Protection of Ukraine, professional training, professional activity, pedagogical conditions, readiness for professional activity, educational and methodological support, training concept, training system.

## **Publications that reflect the main scientific results of the thesis**

### **Monograph**

1. Pokaliuk, V. (2024a). *Professional training of skilled workers for the units of the Operational Rescue Service of Civil Protection of Ukraine: monograph*. Kyiv: published by Yurka Lyubchenko LLC.

### **Textbooks**

2. Kybalna, N., Maladyka, I., Myroshnyk, O., Pokaliuk, V., & Shkarabura, M. (2019). *Professional training of personnel in civil protection bodies and units: a study guide*. Cherkasy: Publisher Tretyakov O.

3. Koval, M., Chaly, D., Kovalchuk, V., & etc. (2023). *Actions of the SES of Ukraine units under martial law: a manual*. Lviv: LDUBZhd. Retrieved from <https://dsns.gov.ua/upload/1/9/2/4/3/5/9/diyi-dsns-objednana-kniga-compressed.pdf>

4. Pokaliuk, V., Hryhorian, M., Maladyka, I., & Fedorenko, D. (2023a). *Tactical training of the personnel of the structural units of the Operational Rescue Service of Civil Protection of Ukraine: a manual*. Cherkasy: Cherkasy Institute of Fire Safety named after Chernobyl Heroes of the National University of Civil Protection of Ukraine.

### **Practical manual**

5. Pokaliuk, V. (2019a). *Training of skilled workers for the units of the Operational Rescue Service of Civil Protection of Ukraine: a practical manual*. Cherkasy: Publisher Tretyakov O.

### **Dictionary**

6. Pokaliuk, V., Potapenko, L., Nenko, Y., Maiboroda, A., Nuianzin, O., Nesterenko, A., & Fedorenko, D. (Ed.) (2020a). *Terminological dictionary of rescue (Ukrainian-Polish-English)*. Cherkasy: Publisher Tretyakov O.

**Articles in scientific periodicals included to the list of scientific and specialized publications of Ukraine**

7. Pokaliuk, V. (2010a). Awareness of the tasks of adaptation to the conditions of professional activity by cadets of Ukrainian universities. *Visnyk Cherkaskoho Universytetu. Serii: Pedahohichni nauky*, 189 (III), 8-12.

8. Balytska, A., & Pokaliuk, V. (2011a). Systematic approach to the organisation of the process of professional adaptation of future fire and rescue service specialists. *Visnyk Cherkaskoho Universytetu. Serii: Pedahohichni nauky*, 199 (I), 42-48.

9. Pokaliuk, V. (2012a). Adaptation of university cadets of the Ministry of Emergencies of Ukraine to the conditions of professional activity of the chief of the fire and rescue unit. *Vyshcha osvita Ukrainy. Tematychnyi vypusk «Pedahohika vyshchoi shkoly: metodolohiia, teoriia, tekhnolohii»*, 3 (46), 138-145.

10. Pokaliuk, V. (2014a). Readiness of specialists of fire and rescue units for professional activity. *Zbirnyk naukovykh prats Poltavskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni V. H. Korolenka «Vytoky pedahohichnoi maisternosti»*. Serii «Pedahohichni nauky», 14, 222-228.

11. Pokaliuk, V. (2014b). The content and structure of the readiness of fire and rescue units specialists for professional activity. *Visnyk Cherkaskoho Universytetu. Serii: Pedahohichni nauky*, 34 (327), 128-133.

12. Pokaliuk, V. (2015a). The use of a business game in the educational process of a higher educational institution of the State Emergency Service of Ukraine. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu: zbirnyk naukovykh prats*, 738, 150-158.

13. Pokaliuk, V. (2015b). Business game as a method of training of future specialists of civil protection units for professional activity. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu: zbirnyk naukovykh prats*, 749, 158-166.

14. Pokaliuk, V. (2015c). Personal orientation of the process of professional adaptation of future employees of fire and rescue units. *Suchasni informatsiini*

*tehnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia u pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy: zb. nauk. prats*, 41, 429-433. Retrieved from <https://vspu.net/sit/index.php/sit/article/view/3695/3102>

15. Nesterenko, A., Pokaliuk, V., & Maiboroda, A. (2015). Methods of forming the professional readiness of future fire safety specialists to carry out preventive work in the process of studying specialised disciplines. *Zbirnyk naukovykh prats Poltavskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni V. H. Korolenka «Vytoky pedahohichnoi maisternosti». Seriia «Pedahohichni nauky»*, 16, 197-203.

16. Pokaliuk, V., & Nesterenko, A. (2016a). Improving the structure and content of professional training of future specialists of fire and rescue units. *Zbirnyk naukovykh prats Poltavskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni V. H. Korolenka «Vytoky pedahohichnoi maisternosti». Seriia «Pedahohichni nauky»*, 18, 282-287. Retrieved from <https://sources.pnpu.edu.ua/issue/view/12508/6538>

17. Pokaliuk, V., & Fedorenko, D. (2019b). Characteristics of professional and technical educational institutions of civil protection of Ukraine. *Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia u pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy. Zb. nauk. pr.*, 54, 45-49. Retrieved from <https://vspu.net/sit/index.php/sit/article/view/5174>

18. Pokaliuk, V. (2019c). Theoretical foundations of teaching life safety in educational institutions of Ukraine. *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal «Pedahohika bezpeky»*, 4 (2), 97-103. Retrieved from <https://pedbezpeka.vntu.edu.ua/index.php/pb/issue/view/7>

19. Pokaliuk, V. (2019a). Theoretical principles of teaching living safety in educational institutions in Ukraine. *Pedagogy and Psychology: Pedahohika i psykholohiia: visnyk NAPN Ukrainy: naukovo-teoretychnyi ta informatsiinyi visnyk*, 3 (104), 42-47.



20. Pokaliuk, V. (2019d). Training of skilled workers in vocational educational institutions of civil protection. *Visnyk Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy. Serii: pedahohika*. Retrieved from <https://periodica.nadpsu.edu.ua/index.php/pedvisnyk/article/view/11/14>

21. Pokaliuk, V. M. (2020b). Peculiarities of training of emergency management workers in the United States. *Mizhnarodnyi naukoyi zhurnal «Internauka»*, (17)/97, vol. 1, 35-38. Retrieved from <https://www.inter-nauka.com/issues/2020/17/6475>

22. Pokaliuk, V. (2020c). Analysis of foreign scientific discourse on research in the field of civil protection and emergency management. *Mizhnarodnyi naukoyi zhurnal «Internauka»*, 19 (99), Vol. 1, 10-14. Retrieved from <https://www.inter-nauka.com/ua/issues/2020/19/6654>

23. Pokaliuk, V. (2020a). Features of Training and Professional Development of Canadian Rescuers. *Mizhnarodnyi naukoyi zhurnal «Internauka»*, 20 (100), 39-42. Retrieved from <https://www.inter-nauka.com/uploads/public/16113217076274.pdf>

24. Pokaliuk, V., & Chernenko, O. (2020b). Comparative analysis of training systems of qualified workers of rescue units. *Porivnialna profesiina pedahohika: nauk. zhurnal*, 10 (1), 76-84. Retrieved from <https://angl.khmnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/15/101-2020.pdf>

25. Pokaliuk, V. (2020d). The main directions of scientific and methodological development of the problem of communication in the system of professional activity of skilled workers of structural units of the Operational Rescue Service of Civil Protection of Ukraine. *Naukovyi visnyk Lotnoi akademii Zbirnyk naukovykh prats. Serii: Pedahohichni nauky*, 7, 87-95.

26. Pokaliuk, V., & Fedorenko, D. (2023b). Australia's experience in the training, education and professional development of emergency services personnel. *Naukovyi visnyk Lotnoi akademii. Serii: Pedahohichni nauky. Zbirnyk naukovykh prats*, 13, 117-123.

27. Pokaliuk, V. (2024b). Pedagogical conditions for the training of skilled workers for professional activity in the Operational Rescue Service of Civil Protection of Ukraine. *Pedahohichna Akademiia: naukovy zapysky*, (9). Retrieved from <https://pedagogical-academy.com/index.php/journal/article/view/597/482>

28. Pokaliuk V. (2024c). Interdisciplinary analysis of the readiness of skilled workers for professional activity in the Operational Rescue Service of Civil Protection of Ukraine. *Pedahohichna Akademiia: naukovy zapysky*, (10). Retrieved from <https://pedagogical-academy.com/index.php/journal/article/view/615>

**Articles in periodicals indexed in the Web of Science Core Collection and/or Scopus databases**

29. Kostenko, V., Zavalova, O., Chepak, O., & Pokaliuk, V. (2018). Mitigating the adverse environmental impact resulting from closing down of mining enterprises. *Mining of Mineral Deposits*. Dnipro: Dnipro University of Technology, 12, Issue 3, 105-112. DOI: <https://doi.org/10.15407/mining12.03.105>

30. Zavalova, O., Grygorian, M., Kostenko, V., Liashok, N., Kostenko, T., & Pokaliuk, V. (2021). Theoretical basis for the formation of damaging factors during the coal aerosol explosion. *Mining of Mineral Deposits*, 15 (4), 130-138. DOI: <https://doi/10.33271/mining15.04.130>

31. Samchenko, T., Dobrostan, O., Pokaliuk, V., & Chernysh, R. (2023). Creation of Equipment for Testing Roofs for Resistance to External Fire Influence. *Applied Mechanics and Materials*, 917, 95-102. DOI: <https://doi.org/10.4028/p-UmOn0Q>

32. Guzii, S., Prysiazhna, O., Lapovska, S., Khodakovskyy, O., & Pokaliuk, V. (2023). Influence of Manganese-containing Additives on the Structural-mechanical, Dielectric and Fire-resistant Properties of Composite Materials on Microwave Absorbing Porous Substrates. *Solid State Phenomena*, 352, 47-55. DOI: <https://doi.org/10.4028/p-6D8jIF>

### Articles in foreign scientific periodicals

33. Pokaliuk, V., & Hora, V. (2015d). Improving the professional training of future specialists of fire and rescue units. *International scientific journal Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, III (35), Issue 71, 59-62. Retrieved from [https://eprints.cdu.edu.ua/676/1/ped\\_psy\\_iii35\\_71.pdf](https://eprints.cdu.edu.ua/676/1/ped_psy_iii35_71.pdf).

34. Pokaliuk, V. (2019e). Specifics of professional training and postgraduate education of the personnel of the structural units of the Operational Rescue Service of Civil Protection of Ukraine. *Edukacja Zawodowa i Ustawiczna: Polsko-Ukraiński Rocznik Naukowy*. Warsaw: Academy of Special Education in Warsaw, 4/2019, 333-343. Retrieved from <https://www.aps.edu.pl/wydawnictwo/czasopisma/edukacja-zawodowa-i-ustawiczna/numery/numer-4-2019/>.

35. Pokaliuk, V. (2020e). Training of the personnel of operational calculations of rescue units in the structural units of the Operational Rescue Service of Civil Protection of Ukraine. *International Journal of Innovative Technologies in Social Science*, 2 (23), 39-43. DOI: [https://doi.org/10.31435/rsglobal\\_ijitss/28022020/6947](https://doi.org/10.31435/rsglobal_ijitss/28022020/6947)

36. Pokaliuk, V. (2020c). Practical training of personal of regular subdivisions of structural units of operative and rescue service of civil protection of Ukraine. *World Science*, 3 (55), March, 31-33. DOI: [https://doi.org/10.31435/rsglobal\\_ws/31032020/6988](https://doi.org/10.31435/rsglobal_ws/31032020/6988)

37. Pokaliuk, V., & Fedorenko, D. (2020d). Training, Re-Training and Certification Training of Rescuers of Ukraine. *Science Review*, 7 (34), October, 3-7. DOI: [https://doi.org/10.31435/rsglobal\\_sr/31102020/7218](https://doi.org/10.31435/rsglobal_sr/31102020/7218)

### Patents

38. Kostenko, V., Zavyalova, O., Pokaliuk, V., Kostenko, T., & Zavyalov, G. (2016a). *Thermal protective suit. Utility model patent №109668*, application №: u201603119; Application 25.03.2016; Published 25.08.2016, bulletin №16.

39. Kostenko, T., Nesterenko, A., Nuianzin, O., Mayboroda, A., Pokalyuk, V., & Kostenko, V. (2017a). *Foam cooling device of a heat protective suit. Utility*

*model patent* №114109, application: u201609854; Application 26.09.2016; Published 27.02.2017, bulletin №4.

40. Kostenko, T., Nesterenko, A., Pokaliuk, V., Nuianzin, O., Mayboroda, A., & Kostenko, V. (2017b). *Cooling device of a thermal protective suit. Utility model patent* №115193, application №: u201609849; Application 26.09.2016; Published 10.04.2017, bulletin №7.

#### **Articles, reports and other materials of scientific conferences**

41. Pokaliuk, V., Ivashchenko, Y., & Leonenko, V. (2010b). *Awareness of future specialists of the Fire and Rescue Service of Ukraine of the tasks of professional adaptation during their studies at a specialised university. Teoriia ta praktyka likvidatsii nadzvychainykh sytuatsii: materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. Cherkasy: APB im. Heroiv Chornobyliia.*

42. Balytska, A., & Pokaliuk, V. (2011b). *Ensuring the systematic organisation of the process of professional adaptation of future fire and rescue service specialists. Orhanizatsiino-upravlinski, ekonomichni ta normatyvno-pravovi aspekty zabezpechennia diialnosti orhaniv upravlinnia ta pidrozdiliv MNS Ukrainy: materialy III Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. Cherkasy: APB im. Heroiv Chornobyliia.*

43. Fedorenko, D., Pokaliuk, V., & Kybalna, N. (2011). *Psychology of safety of rescue operations at height. Teoriia ta praktyka likvidatsii nadzvychainykh sytuatsii: materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. Cherkasy: APB im. Heroiv Chornobyliia.*

44. Pokaliuk, V., & Leonenko, V. (2011a). *Theoretical foundations of adaptation to the management activities of fire and rescue service specialists of the Ministry of Emergencies of Ukraine. Teoriia ta praktyka likvidatsii nadzvychainykh sytuatsii: materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. Cherkasy: APB im. Heroiv Chornobyliia.*

45. Pokaliuk, V., & Fedorenko, D. (2011b). *Personal orientation of professional adaptation of future fire and rescue service specialists in a*

*specialised university*. Actual problems of formation of a professionals personality in risky professions: materials of the III All-Army Scientific and Practical Conference. Kyiv: NUOU.

46. Pokaliuk, V., & Potapenko, V. (2012b). *Theoretical foundations of adaptation to the managerial activity of specialists of the operational and rescue service of civil protection of the Ministry of Emergencies of Ukraine*. Pozhezhna bezpeka: teoriia i praktyka: materialy II Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. Cherkasy: APB im. Heroiv Chornobylia.

47. Pokaliuk, V., & Matviichuk, N. (2012c). *Pedagogical model of adaptation potential development in fire and rescue units of the Regional Centre of the Ministry of Emergencies of Ukraine*. Teoriia i praktyka hasinnia pozhezh ta likvidatsii nadzvychainykh sytuatsii: materialy IV Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. Cherkasy: APB im. Heroiv Chornobylia.

48. Pokaliuk, V., & Potapenko, V. (2012d). *Adaptation of cadets of higher education institutions of the Ministry of Emergencies of Ukraine to the conditions of professional activity*. Teoriia i praktyka hasinnia pozhezh ta likvidatsii nadzvychainykh sytuatsii: materialy IV Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. Cherkasy: APB im. Heroiv Chornobylia.

49. Pokaliuk, V., & Potapenko, V. (2013a). *Adaptation to the conditions of professional activity of fire and rescue units specialists*. Aktualni problemy tekhnichnykh ta sotsialno-humanitarnykh nauk u zabezpechenni diialnosti sluzhby tsyvilnoho zakhystu: materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, chastyna 1. Cherkasy: APB im. Heroiv Chornobylia.

50. Pokaliuk, V. (2013b). *Head of the main (primary) tactical fire and rescue unit: a theoretical model*. Teoriia i praktyka hasinnia pozhezh ta likvidatsii nadzvychainykh sytuatsii: materialy V Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, 6-7 hrudnia 2013 roku. (s. 85-86). Cherkasy: APB im. Heroiv Chornobylia.

51. Pokaliuk, V., & Chernysh, R. (2014c). *Professional readiness of fire and rescue units*. Teoriia i praktyka hasinnia pozhezh ta likvidatsii nadzvychainykh sytuatsii: materialy VI Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. Cherkasy: ChIPB im. Heroiv Chornobylia NUTsZ Ukrainy.

52. Pokaliuk, V., Ivanenko, O., & Malyuk, L. (2014d). *Pre-professional training of fire rescuers*. Osvitno-naukove zabezpechennia diialnosti pravookhoronnykh orhaniv i viiskovykh formuvan Ukrainy: tezy VII Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii. Khmelnytskyi: Vydavnytstvo NADPSU.

53. Pokaliuk, V. (2014e). *Peculiarities of educational adaptation of cadets of the State Emergency Service of Ukraine*. Problemy tsyvilnoho zakhystu: upravlinnia, poperedzhennia, avariino-riatualni ta spetsialni roboty: zbirnyk tez Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. Kharkiv: NUTsZ Ukrainy.

54. Pokaliuk, V., & Samoilenko, L. (2014f). *The structure of readiness of specialists of fire and rescue units for professional activity*. Tekhnolohii zakhystu/PozhTekh-2014: materialy 16 Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii riatualnykiv. Kyiv: IDUTsZ.

55. Pokaliuk, V., & Maiboroda, A. (2015e). *Improving the training of specialists of working professions in fire and rescue units*. Suchasnyi stan tsyvilnoho zakhystu Ukrainy: perspektyvy ta shliakhy do yevropeiskoho prostoru: materialy 17 Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii riatualnykiv. Kyiv: Vydavnytstvo TOV «Osnova».

56. Pokaliuk, V., Maiboroda, A., & Nesterenko, A. (2015f). *Components of the content of professional training of firefighters and rescuers*. Osvitno-naukove zabezpechennia diialnosti pravookhoronnykh orhaniv i viiskovykh formuvan Ukrainy: tezy VIII Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii. Khmelnytskyi: Vydavnytstvo NADPSU.

57. Pokaliuk, V., & Yatsiniak, A. (2015g). *Improving the quality of training of specialists in working professions of fire and rescue units*. Nadzvychaini sytuatsii:

bezpeka ta zakhyst: materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii z mizhnarodnoiu uchastiu. Cherkasy: CHIPB im. Heroiv Chornobylia.

58. Pokaliuk, V. (2019f). *On the issue of training of skilled workers of structural units of the Operational Rescue Service of Civil Protection of Ukraine. Teoriia i praktyka hasinnia pozhezh ta likvidatsii nadzvychainykh sytuatsii: materialy Kh Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii*. Cherkasy: CHIPB im. Heroiv Chornobylia NUTsZ Ukrainy.

59. Pokaliuk, V., Maiboroda, A., & Zhurbinskiy, D. (2019b). *Business game as a method of professional training of future specialists of units of the Operational Rescue Service of Civil Protection of Ukraine. Social and Economic Aspects of Education in Modern Society: Proceedings of the XI International Scientific and Practical Conference, Vol. 2, Warsaw, Poland.*

60. Pokaliuk, V (2019g). *Fundamentals of content of training of life safety in educational institutions. Rozvytok tsyvilnoho zakhystu v suchasnykh bezpekovykh umovakh: materialy 21 Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii (z mizhnarodnoiu uchastiu)*. Kyiv: IDUTsZ.

61. Pokaliuk, V. (2019h). *Decomposition of professional training of personnel of structural units of the Operational Rescue Service of Civil Protection of Ukraine. Obiednannia teorii ta praktyky – zaporuka pidvyshchennia hotovnosti operatyvno-riatualnykh pidrozdiliv do vykonannia dii za pryznachenniam: materialy kruhloho stolu*. Kharkiv: NUTsZU.

62. Pokaliuk, V. (2019i). *Training of work personnel in the sphere of civil protection. Nadzvychaini sytuatsii: bezpeka ta zakhyst: materialy IX Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii z mizhnarodnoiu uchastiu*. Cherkasy: CHIPB im. Heroiv Chornobylia NUTsZ Ukrainy.

63. Pokaliuk, V. (2019j). *Training of workers for units of the Operational Rescue Service of Civil Protection. Problemy tekhnohenko-ekolohichnoi bezpeky: osvita, nauka, praktyka: materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii*. Kharkiv: TOV «PromArt».

64. Pokaliuk, V., Augustiuk, K., & Syvun, A. (2020f). *Training of workers for units of the Operational Rescue Service of Civil Protection of Ukraine*. Teoriia i praktyka hasinnia pozhezh ta likvidatsii nadzvychnykh sytuatsii: materialy KhI Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. Cherkasy: CHIPB im. Heroiv Chornobylia NUTsZ Ukrainy.

65. Pokaliuk, V. (2020g). *Training of workers for structural units of the Operational Rescue Service of Civil Protection of Ukraine*. Suchasni problemy profesiinoi ta tsyvilnoi bezpeky: I Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia. Dnipro: Redaktsiino-vydavnychi viddil DVNZ UDKhTU.

66. Pokaliuk, V. (2020h). *Features of the training of rescuers in the USA*. Nadzvychaini sytuatsii: bezpeka ta zakhyst: materialy X Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii z mizhnarodnoiu uchastiu. Cherkasy: CHIPB im. Heroiv Chornobylia NUTsZ Ukrainy.

67. Pokaliuk, V. (2020i). *Features of training of Australia rescue units*. Theory, Science and Practice: Abstracts of III International Scientific and Practical Conference. Tokyo, Japan. Retrieved from <https://isg-konf.com/en/theory-science-and-practice-ua/>

68. Pokaliuk, V. (2020j). *European experience of training employees of rescue units*. Integration of Scientific Bases Into Practice: Abstracts of IV International Scientific and Practical Conference. Stockholm, Sweden. Retrieved from <https://isg-konf.com/en/integration-of-scientific-bases-into-practice-ua/>

69. Pokaliuk, V. (2020k). *Training and professional development of Canada rescuers*. Study of Modern Problems of Civilization: Abstracts of V International Scientific and Practical Conference. Oslo, Norway. Retrieved from <https://isg-konf.com/en/study-ff-modern-problems-ff-civilization/>

70. Pokaliuk, V. (2020l). *Professional training of rescuers in the United States*. About the Problems of Science and Practice, Tasks and Ways to Solve atm: Abstracts of VI International Scientific and Practical Conference. Milan, Italy.



Retrieved from <https://isg-konf.com/en/about-the-problems-ff-science-and-practice-tasks-and-Ways-to-to-them/>

71. Pokaliuk, V., Ultko R., Popenko, M., Gavrilenko, B., & Cherneta, O. (2021a). *Features of practical training of firefighters*. Teoriia i praktyka hasinnia pozhezh ta likvidatsii nadzvychainykh sytuatsii: materialy XII Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. Cherkasy: CHIPB im. Heroiv Chornobylia NUTsZ Ukrainy.

72. Pokaliuk, V., Ultko R., Popenko, M., Gavrilenko, B., & Cherneta, O. (2021b). *Features of professional training of rescuers of the Republic of Estonia*. Teoriia i praktyka hasinnia pozhezh ta likvidatsii nadzvychainykh sytuatsii: materialy XII Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. Cherkasy: CHIPB im. Heroiv Chornobylia NUTsZ Ukrainy.

73. Pokaliuk, V. (2021c). *International emergency management documents*. Nadzvychaini sytuatsii: bezpeka ta zakhyst: materialy XI Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii z mizhnarodnoiu uchastiu. Cherkasy: CHIPB im. Heroiv Chornobylia NUTsZ Ukrainy.

74. Pokaliuk, V. (2022a). *Professional training of emergency response workers in the United States*. Teoriia i praktyka hasinnia pozhezh ta likvidatsii nadzvychainykh sytuatsii: materialy XIII Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. Cherkasy: CHIPB im. Heroiv Chornobylia NUTsZ Ukrainy.

75. Pokaliuk, V. (2022b). *Documents of international organizations on problems of civil protection*. Osvita i formuvannia konkurentospromozhnosti fakhivtsiv v umovakh yevrointehratsii: zbirnyk tez dopovidei za materialamy VI Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. Mukachevo: Vyd-vo MDU.

76. Pokaliuk, V., Malyk, T., & Chudikov, D. (2023c). *Foreign experience of professional development of employees of the Operational Rescue Service*. Teoriia i praktyka hasinnia pozhezh ta likvidatsii nadzvychainykh sytuatsii: materialy XIV Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. Cherkasy: CHIPB im. Heroiv Chornobylia NUTsZ Ukrainy.

77. Pokaliuk, V., & Bernikova, T. (2024d). *Life safety in institutions of professional (vocational) education: theoretical foundations of study*. Teoriia i praktyka hasinnia pozhezh ta likvidatsii nadzvychainykh sytuatsii: materialy XV Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. Cherkasy: CHIPB im. Heroiv Chornobylia NUTsZ Ukrainy.

**Publications that additionally reflect the scientific results of the thesis**

78. Nesterenko, A., & Pokaliuk, V. (2016). *The parameters of the explosion and its consequences*. Teoriia i praktyka hasinnia pozhezh ta likvidatsii nadzvychainykh sytuatsii: materialy VII Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. Cherkasy: CHIPB im. Heroiv Chornobylia.

79. Kostenko, V., & Pokaliuk, V. (2016b). *Increasing the efficiency of rescuing protection from intense thermal radiation*. Suchasnyi stan tsyvilnoho zakhystu Ukrainy: perspektyvy ta shliakhy do Yevropeiskoho prostoru: materialy 18 Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii riatuvalnykiv. Kyiv: IDUTsZ.

80. Nuianzin, O., Pokaliuk, V., Maiboroda, A., & Nesterenko, A. (2016). *Modeling of heat mass in the chamber of the fire furnace while testing for fire resistance of the load-bearing wall*. Nadzvychaini sytuatsii: bezpeka ta zakhyst: materialy VI Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. Cherkasy: CHIPB im. Heroiv Chornobylia.

81. Kostenko, T., Pokaliuk, V., Maiboroda, A., Nuianzin, O., & Nesterenko, A. (2016a). *Proposals for improvement of thermal protection means*. Pozhezhna ta tekhnohenna bezpeka. Teoriia, praktyka, innovatsii: materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. Lviv: LDUBZhD.

82. Kostenko, T., Pokaliuk, V., Maiboroda, A., Nuianzin, O., & Nesterenko, A. (2016b). *Features of the thermal impact of the fire on the heat protection suit of the firefighter*. Pozhezhna ta tekhnohenna bezpeka. Teoriia, praktyka, innovatsii: materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. Lviv: LDUBZhD.

83. Kostenko, T., Maiboroda, A., Pokaliuk, V., Nuianzin, O., & Nesterenko, A. (2017). *Modeling of transportation processes in thermal suits with heat extraction*.

XVIII International Scientific Conference New Technologies and Achievements in Metallurgy, Material Engineering, Production Engineering and Physics. A Collective Monograph. Series: Monografie NR. 68/ (pp. 422-426). Częstochowa.

84. Pokaliuk, V., Romanov, O., Sali, V., & Nosov, A. (2017a). *Decomposition of extreme microclimatic conditions of professional activity of rescuers*. Teoriia i praktyka hasinnia pozhezh ta likvidatsii nadzvychainykh sytuatsii: materialy VIII Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. Cherkasy: CHIPB im. Heroiv Chornobylia NUTsZ Ukrainy.

85. Kostenko, V., Nesterenko, A., Nuianzin, O., & Pokaliuk, V. (2017). *The mathematical model of heat exchange in insulating clothing with and without cooling system*. Nadzvychaini sytuatsii: poperedzhennia ta likvidatsiia: zbirnyk naukovykh prats, 1, 42-48. Retrieved from <https://fire-journal.ck.ua/index.php/fire/article/view/9/7>

86. Pokaliuk, V., Kostenko, T., Nuianzin, O., & Nesterenko, A. (2017b). Extreme microclimatic conditions of professional activity of rescuers. *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal «Internauka»*, 3 (25), 159-164. Retrieved from <https://www.inter-nauka.com/ua/issues/2017/3/2254>

87. Pokaliuk, V., Panimash, Y., & Romanov, O. (2018a). *Characteristics of extreme microclimatic conditions of professional activity of operational calculations of fire and rescue units*. Zbirnyk tez dopovidei Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Pozhezhna bezpeka: problemy ta perspektyvy». Kharkiv: NUTsZ Ukrainy.

88. Pokaliuk, V., Romanov, O., & Perkov, S. (2018b). *Modeling the impact of heat flow on rescuers*. Teoriia i praktyka hasinnia pozhezh ta likvidatsii nadzvychainykh sytuatsii: materialy IX Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. Cherkasy: CHIPB im. Heroiv Chornobylia NUTsZ Ukrainy.

89. Pokaliuk, V., Milchutsky, O., & Kiriienko V. (2018c). *Investigation of microclimatic conditions of professional activity of personnel of fire and rescue units*. Suchasnyi stan tsyvilnoho zakhystu Ukrainy ta perspektyvy rozvytku:

materialy 20 Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii. Kyiv: Vydavnychiy dim «Helvetyka».

90. Pokaliuk, V., Milchutsky, O., Kiriienko V., & Potapenko, A. (2018d). *Analysis of existing fixed assets of individual anti-heat protection of personnel of fire and rescue units. Nadzvychaini sytuatsii: bezpeka ta zakhyst: materialy VIII Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii z mizhnarodnoiu uchastiu.* Cherkasy: CHIPB im. Heroiv Chornobylia NUTsZ Ukrainy.

91. Kostenko, V., Zavialov, G., Kostenko, T., Pokaliuk, V., Zavialova, O., Maiboroda, A., Nesterenko, A., Nuianzin, O., & Gavrylko, O. (2020a). *Protection of rescuers from heat: monograph.* Cherkasy: Publisher Tretyakov O.

92. Fedorenko D., Pokaliuk V., Chornomaz I., Kutsenko S., Chernenko O., Kulitsa O., & Bas O. (2020). *Methods and means of decontamination: textbook.* Cherkasy: Publisher Vovchok Olga.

93. Kostenko, V., Kryshchal, M., Nesterenko, A., & Pokaliuk, V. (2020b). *Theory of combustion and explosion: textbook.* Cherkasy: Publisher Tretyakov O.

94. Kostenko, V., Pokaliuk, V., Maiboroda, A., Nuianzin, O., Nesterenko, A., & Nenko, Y. (2020c). *Physico-chemical processes of development and cessation of combustion: textbook.* Cherkasy: Publisher Tretyakov O.

95. Fedorenko D., Dendarenko Y., & Pokaliuk V. (2024). *Explosives and ammunition. Classification, principles and conditions of storage, organization of operational and tactical actions for extinguishing fires: textbook.* Cherkasy: Cherkasy Institute of Fire Safety named after Chornobyl Heroes of the National University of Civil Protection of Ukraine.

## ЗМІСТ

<b>ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....</b>	<b>52</b>
<b>ВСТУП.....</b>	<b>53</b>
<b>РОЗДІЛ 1. ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ВИРОБНИЧОГО ПЕРСОНАЛУ ОПЕРАТИВНО-РЯТУВАЛЬНИХ СЛУЖБ ЯК ПРОБЛЕМА ПРОФЕСІЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ.....</b>	<b>73</b>
1.1. Бібліографічний аналіз проблеми підготовки фахівців для рятувальних служб.....	73
1.1.1. Аналіз вітчизняних літературних і документальних джерел.....	73
1.1.2. Аналіз зарубіжних наукових і документальних джерел.....	86
1.2. Проблеми цивільного захисту в документах міжнародних організацій.....	102
1.3. Становлення і розвиток Державної служби України з надзвичайних ситуацій: ретроспективний аналіз.....	113
<b>Висновки до першого розділу.....</b>	<b>119</b>
<b>РОЗДІЛ 2. ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПІДГОТОВКИ І ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ФАХІВЦІВ ОПЕРАТИВНО-РЯТУВАЛЬНИХ СЛУЖБ.....</b>	<b>122</b>
2.1. Професійне навчання працівників з урегулювання надзвичайних ситуацій у США.....	122
2.2. Підготовка і професійний розвиток рятувальників у Канаді.....	140
2.3. Особливості підготовки і професійного розвитку працівників оперативно-рятувальних служб в Австралії.....	156
2.4. Підготовка і професійний розвиток фахівців оперативно-рятувальних служб в країнах Європи .....	173
2.4.1. Тенденції в підготовці і професійному розвитку рятувальників у європейських країнах (Угорщина, Франція, Велика Британія) .....	174
2.4.2. Підготовка фахівців для рятувальних підрозділів у Республіці Польща.....	195
2.4.3. Підготовка рятувальників у країнах Балтії.....	202
<b>Висновки до другого розділу.....</b>	<b>211</b>

<b>РОЗДІЛ 3. СИСТЕМА ПІДГОТОВКИ КВАЛІФІКОВАНИХ РОБІТНИКІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ОПЕРАТИВНО-РЯТУВАЛЬНІЙ СЛУЖБІ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ: МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ І КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ.....</b>	<b>214</b>
3.1. Методологічні підходи до удосконалення системи підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України.....	214
3.2 Концептуальні засади удосконалення системи підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України.....	227
3.3. Структура готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України..	251
3.4 Вдосконалення професійної підготовки кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України в умовах воєнного стану.....	267
<b>Висновки до третього розділу.....</b>	<b>283</b>
<b>РОЗДІЛ 4. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПІДГОТОВКИ КВАЛІФІКОВАНИХ РОБІТНИКІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ОПЕРАТИВНО-РЯТУВАЛЬНІЙ СЛУЖБІ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ.....</b>	<b>287</b>
4.1. Особливості підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України..	287
4.1.1. Стимулювання мотиваційно-ціннісних орієнтацій кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України.....	299
4.1.2. Удосконалення змісту підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України.....	311

4.1.3. Сприяння професійній адаптації кваліфікованих робітників до діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України під час практичної підготовки.....	325
4.1.4. Інноваційні методи і технології підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України.....	344
4.2. Навчально-методичне забезпечення підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України.....	360
<b>Висновки до четвертого розділу.....</b>	<b>370</b>
<b>РОЗДІЛ 5. ДОСЛІДНИЦЬКО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ КВАЛІФІКОВАНИХ РОБІТНИКІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ОПЕРАТИВНО-РЯТУВАЛЬНІЙ СЛУЖБІ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ.....</b>	<b>374</b>
5.1. Мета, завдання і методика організації експериментального дослідження.....	374
5.2. Міждисциплінарний аналіз готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України (констатувальний етап експерименту).....	381
5.3. Характеристика формувального етапу експерименту.....	406
5.4 Результати експериментальної перевірки ефективності авторської концепції та системи професійної підготовки кваліфікованих робітників для підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України..	412
<b>Висновки до п'ятого розділу.....</b>	<b>423</b>
<b>ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....</b>	<b>427</b>
<b>СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....</b>	<b>436</b>
<b>ДОДАТКИ.....</b>	<b>520</b>

## ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АР та ІНР – аварійно-рятувальні та інші невідкладні роботи

Аварійно-рятувальний загін СП – аварійно-рятувальний загін спеціального призначення

ДД – домедична допомога

ДСНС України – Державна служба України з надзвичайних ситуацій

ЄДСЦЗ – єдина державна система цивільного захисту

ЗВО – заклад вищої освіти

ЗІЗОД – засоби індивідуального захисту органів дихання і зору

ІКТ – інформаційно-комунікаційні технології

МВС – Міністерство внутрішніх справ України

МНС – Міністерство з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи

МОН – Міністерство освіти і науки України

НС – надзвичайна ситуація

ОРС – оперативно-рятувальна служба

Оперативно-рятувальна служба ЦЗ – Оперативно-рятувальна служба цивільного захисту

П(ПТ)О – професійна (професійно-технічна) освіта

П(ПТ)Н – професійне (професійно-технічне) навчання

ЦБ – цивільна безпека

ЦЗ – цивільний захист

ЦО – цивільна оборона



## ВСТУП

**Обґрунтування вибору теми дослідження.** Стрімкий науково-технологічний прогрес та антропогенні зміни потужно впливають на виникнення надзвичайних ситуацій (НС), на різних рівнях і в різних масштабах, зокрема на економіку, соціальну сферу та психічне здоров'я людей. За таких умов значно зростає роль фахівців Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту (Оперативно-рятувальної служби ЦЗ), оскільки вони виконують завдання в складних умовах невизначеності, високих ризиків і дефіциту часу. Оперативно-рятувальна служба ЦЗ включає органи управління, аварійно-рятувальні формування центрального підпорядкування, аварійно-рятувальні формування спеціального призначення, спеціальні авіаційні, морські та інші формування, державні пожежно-рятувальні підрозділи (частини), навчальні центри, формування та підрозділи забезпечення.

Як показало вивчення, найбільш мобільними, технічно озброєними і підготовленими структурами, що забезпечують ліквідацію НС та їх наслідків, є пожежно-рятувальні і аварійно-рятувальні підрозділи Оперативно-рятувальної служби ЦЗ. У зв'язку з цим для виконання невідкладних завдань виникає об'єктивна потреба у підвищених кваліфікаційних вимогах до професійної компетентності та рівня підготовленості кваліфікованих робітників структурних підрозділів Оперативно-рятувальної служби ЦЗ, які безпосередньо беруть участь у гасінні пожеж, ліквідації НС та їх наслідків, проведенні аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт (АР та ІНР), наданні допомоги постраждалому населенню, особливо в умовах російської війни проти України, коли ризик для життя максимальний. Нині кваліфіковані робітники Оперативно-рятувальної служби ЦЗ докладають багато зусиль до ліквідації наслідків ракетно-бомбових ударів (гасінні пожеж, розбиранні завалів, пошуку та порятунку людей, які опинилися під завалами й потребують невідкладної допомоги, укріпленні нестійких

будівельних конструкцій); евакуації населення; наданні домедичної допомоги (ДД); усуненні наслідків руйнувань критичної інфраструктури, як-от водопостачання, електромереж, транспортних комунікацій, організації тимчасових притулків, забезпеченні постраждалих водою, їжею, медичними засобами тощо. Рятувальники працюють в умовах постійної загрози повторних обстрілів, постійно співпрацюють з відповідними структурними підрозділами Збройних сил України для забезпечення безпеки операцій у зонах бойових дій, мінімізують наслідки руйнувань, незважаючи на ризики для свого життя.

В умовах воєнного стану структурні підрозділи Оперативно-рятувальної служби ЦЗ виконали понад 131 720 виїздів для ліквідації наслідків обстрілів населених пунктів. Урятовано життя 4 522 осіб, ліквідовано понад 17 390 пожеж, підвезено населенню понад 14 160 т харчових продуктів, 139 850 т питної і технічної води. Надано психологічну допомогу та евакуйовано з районів ведення бойових дій понад 2 млн 760 тис. осіб. Основна причина пожеж (близько 90 %) – бойові дії російських військ на території України (Звіт про основні результати, 2023 с. 11).

Екстремальний характер професійної діяльності кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ, а також досить складний процес їхньої професійної підготовки зумовлюють підвищені вимоги до фізіологічної, фізичної, психічної та соціальної сфер особистості. У зв'язку з цим важливим завданням відомчих закладів професійної (професійно-технічної) освіти (П(ПТ)О) є підвищення якості підготовки особового складу оперативних розрахунків структурних підрозділів Оперативно-рятувальної служби ЦЗ.

Концептуальні засади й напрями розвитку системи П(ПТ)О, а також модернізації підготовки кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ обґрунтовано на підставі положень, законодавчих актів і нормативних документів: «Конституція України» (1996); «Кодекс цивільного

захисту України» (2013); Закони України «Про освіту» (2017), «Про професійну (професійно-технічну) освіту» (1998, зі змінами 2023), «Про професійний розвиток працівників» (2019), «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо уточнення повноважень суб'єктів забезпечення цивільного захисту, вдосконалення законодавства з питань захисту населення і територій від наслідків надзвичайних ситуацій, організації та проведення евакуації населення, забезпечення охорони життя та здоров'я громадян» (2024); «Концепція розвитку освіти України на період 2015 – 2025 роки» (2014); «Стратегія сталого розвитку України до 2030 р.» (2017); постанови Кабінету Міністрів України від 08.03.2024 № 270 «Про внесення змін до Положення про єдину державну систему цивільного захисту і Положення про організацію оповіщення про загрозу виникнення або виникнення надзвичайних ситуацій та організації зв'язку у сфері цивільного захисту»; «Про затвердження Державного стандарту професійної (професійно-технічної) освіти» від 20 жовтня 2021 року № 1077; «Державний освітній стандарт з професії 5161 «Пожежний-рятувальник» (2023); «Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників у сфері цивільного захисту України» (вип. 92), відповідно до наказу Міністерства економіки України від 12 січня 2022 року № 4803-03/1211, що затверджений наказом Державної служби України з надзвичайних ситуацій від 05 грудня 2018 року № 707, у редакції наказу Державної служби України з надзвичайних ситуацій від 17 січня 2022 року № 41; «Порядок підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту», що затверджений наказом МВС України від 26 травня 2020 року № 412, «Положення про Державну службу України з надзвичайних ситуацій», затверджене постановою Кабінету Міністрів України 16 грудня 2015 року № 1052, у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 13 серпня 2024 року № 923, «Положення про Оперативно-рятувальну службу цивільного захисту», затверджене наказом

Міністерства внутрішніх справ України від 3 липня 2014 року № 631, у редакції наказу Міністерства внутрішніх справ України від 27 грудня 2023 року № 1073, інші нормативні документи.

У цих та інших документах окреслено пріоритетні цілі й завдання професійної підготовки фахівців Оперативно-рятувальної служби ЦЗ, як-от: орієнтація освітнього процесу на національні та загальнолюдські цінності; окреслення стратегії професійного навчання кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ в умовах воєнного стану; раціональне поєднання теорії та практики в професійній підготовці; застосування інноваційних освітніх стратегій і тактик у викладанні фахових дисциплін; створення, упровадження та творче використання дидактичних засобів нового покоління в умовах цифровізації для формування готовності пожежних-рятувальників до майбутньої професійної діяльності тощо.

Вивчення дисертацій, монографій, публікацій у галузевих збірниках наукових праць, наукометричних профілів учених, баз даних із відкритих електронних бібліотек засвідчило, що автори досліджують різні аспекти цієї проблеми загальнодержавного значення, а саме: процес фахової підготовки до виконання професійних дій в умовах впливу чинників екстремальних ситуацій (А. Большакова, Л. Гонтаренко, О. Діденко, О. Кокун, М. Корольчук, В. Лефтеров, С. Миронець, А. Мірошніченко, В. Пліско, С. Полторац, О. Склень, О. Федоренко, С. Яворський та ін.); теоретичні й методичні аспекти підготовки фахівців служб із надзвичайних ситуацій (О. Бикова, Н. Вовчаста, Л. Дідух, М. Козяр, М. Коваль, А. Литвин); зарубіжний досвід підготовки працівників оперативно-рятувальної служби (О. Гада, І. Іванченко, М. Ковальчук, О. Повстин, В. Садковий); педагогічні та психологічні умови підготовки й підвищення кваліфікації співробітників Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту (А. Балицька, В. Бут, Н. Вовчаста, О. Дячкова, М. Кусій, Л. Перелигіна, Ю. Приходько); формування професійних компетентностей персоналу Державної служби

України з надзвичайних ситуацій (В. Архипенко, О. Іващенко, В. Король, М. Купчак, А. Литвин, Ю. Ненько, І. Ножко, М. Пелипенко, О. Повстин, А. Саміло, Р. Сірко, Ю. Таймасов, М. Фомич); правові аспекти підготовки фахівців органів і підрозділів цивільного захисту (М. Козяр, М. Купчак, О. Макарова, А. Олішевський, О. Повстин, В. Ротар, І. Троян); інноваційні методи та технології навчання фахівців оперативно-рятувальних служб (А. Кришталь, І. Малець, Ю. Грицюк, Т. Ткаченко) тощо.

Попри вагомий внесок українських науковців у теоретичний виклад положень і розроблення методичних засад професійної підготовки фахівців Оперативно-рятувальної служби ЦЗ, зафіксовано суттєві розбіжності в підходах до обґрунтування фундаментальних засад підготовки фахівців для цієї сфери, а також вузький утилітарний характер методичних рекомендацій. У працях вітчизняних учених основну увагу зосереджено на професійній підготовці фахівців у вищій школі сфери Державної служби України з надзвичайних ситуацій (ДСНС України). Водночас поза дослідницьким фокусом перебувають заклади загальної середньої освіти та П(ПТ)О, що також підпорядковані ДСНС України.

Відтак, цілісне розв'язання проблеми підготовки кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ на теоретико-методологічному й організаційно-педагогічному рівнях потребує спеціального вивчення.

У теоретико-практичній площині порушеного питання виявлено низку *суперечностей*, що потребують розв'язання:

– у контексті *соціально-економічних потреб* – між зростанням вимог суспільства до професійної компетентності виробничого персоналу Оперативно-рятувальної служби ЦЗ і реальним станом готовності до виконання складних професійних функцій; потребою соціуму у висококваліфікованих робітничих кадрах Оперативно-рятувальної служби ЦЗ, здатних швидко адаптуватися до екстремальних умов динамічної професійної

діяльності, і традиційною системою їх професійної підготовки; розширенням напрямів професійної діяльності кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ та реальним станом сучасної системи відомчої П(ПТ)О; зростанням соціального значення професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ і недостатнім усвідомленням ролі кваліфікованих робітників цієї служби в гарантуванні безпеки життєдіяльності та здоров'я людей, захисту навколишнього середовища й об'єктів інфраструктури в умовах НС;

– у контексті професійно-особистісних потреб – між підвищенням престижу професії рятувальника як важливої умови безпеки держави й громадян та недостатнім рівнем потреб задоволення кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ у якісній фаховій підготовці й реальним станом сформованості професійно важливих якостей, що забезпечують її вияв у професійній діяльності; необхідністю актуалізації перспектив власного професійного становлення і розвитку на основі професійного самовизначення й недостатньо сформованими вміннями окреслювати нові професійні цілі, проєктувати індивідуальну освітню траєкторію для їх реалізації;

– у контексті потреб професійної педагогіки – між очікуваннями суспільства на якісні зміни в системі відомчої П(ПТ)О, відповідно до світових освітніх стандартів, та недосконалістю наукового обґрунтування концептуальних засад удосконалення підготовки кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ; об'єктивною потребою у створенні науково обґрунтованої системи підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ і недостатньою увагою до обґрунтування її методологічних засад; інтенсифікованими потребами кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ в оволодінні фаховими знаннями, вміннями, навичками для побудови індивідуальної траєкторії професійного становлення й самовизначення та недосконалістю методик і механізмів забезпечення якості професійної

підготовки пожежників-рятувальників; прогресивними й конструктивними ідеями зарубіжного досвіду підготовки особового складу рятувальних служб і недостатнім рівнем його використання у вітчизняній освітній практиці;

– у контексті потреб педагогічної практики – між сучасними викликами й загрозами у сфері ЦЗ, необхідністю увідповіднення з міжнародними стандартами у сфері безпеки й реагування на НС та недосконалістю нормативно-правового, науково-педагогічного забезпечення та навчально-методичного супроводу професійної підготовки кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ; необхідністю створення оптимальних педагогічних умов для підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ традиційними підходами до організації теоретичного й практичного навчання; потребою оновлення змісту професійної підготовки, згідно з Державними освітніми стандартами за робітничими професіями й усталеними підходами до його відбору, необхідністю впровадження інноваційних форм, методів і педагогічних технологій навчання та реальним станом їх реалізації в освітньому процесі.

Досягнення ефективності підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ можливе за умови розв'язання описаних суперечностей на основі розроблення та практичної реалізації системи підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ.

Актуальність задекларованої проблеми, недостатній рівень її розроблення в педагогічній теорії та практиці, виявлені суперечності й посилені науково-практичні потреби в їх розв'язанні зумовили вибір теми дослідження: **«Система підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту».**

**Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.** Дисертацію підготовлено згідно з планом науково-дослідницької роботи Хмельницького національного університету «Формування особистості як

суб'єкта самотворення» (ДР № 0119U103663), пріоритетними напрямками наукових робіт, що потребують нагального розроблення й упровадження в практичну діяльність ДСНС України, відповідно до Концепції наукового забезпечення ДСНС України. Тема затверджена рішенням ученої ради Хмельницького національного університету (протокол № 3 від 28.11.2024 р.), Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля Національного університету цивільного захисту України (протокол № 4 від 21.12.2018 р.), а також узгоджена в бюро Міжвідомчої ради з координації досліджень у галузі освіти, педагогіки і психології (протокол № 43 від 29.01.2019 р.).

**Мета дослідження** – теоретичне обґрунтування та науково-методичне забезпечення системи підготовки кваліфікованих робітників для Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України.

**Об'єкт дослідження** – професійна підготовка виробничого персоналу для Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України.

**Предмет дослідження** – система професійної підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності для Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України.

Основні **завдання** наукового пошуку:

- 1) виконати бібліографічний аналіз проблеми професійної підготовки фахівців для рятувальних служб;
- 2) провести ретроспективний аналіз розвитку Державної служби України з надзвичайних ситуацій;
- 3) вивчити зарубіжний досвід підготовки та професійного розвитку фахівців оперативно-рятувальних служб;
- 4) з'ясувати особливості професійної діяльності кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України;



5) розробити й теоретично обґрунтувати концепцію підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України;

6) визначити компоненти, критерії, показники й рівні готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України;

7) виявити й схарактеризувати педагогічні умови підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України;

8) теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити систему підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України;

9) підготувати й упровадити в освітню практику навчально-методичне забезпечення освітнього процесу для восконалення підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України.

**Концепція дослідження.** В основу концепції покладено сучасні теорії систем, ключові положення теорій людського й соціального капіталу, принципи професійної педагогіки як субдисципліни педагогічної науки. Міждисциплінарність дослідження потребувала системного підходу, вивчення прямих і зворотних зв'язків у різних підсистемах, що спрямовані на забезпечення професійної підготовки сучасного виробничого персоналу для Оперативно-рятувальної служби ЦЗ, зокрема кваліфікованих робітників. Це скерувало до актуалізації принципів наступності, випереджувального підходу, з огляду на динаміку змін у технологіях пожежогасіння і проведення аварійно-рятувальних робіт та інших невідкладних робіт, а також з огляду на вогнегасні речовини, нову спеціальну техніку, пожежно-технічне обладнання й аварійно-рятувальний інструмент.

Провідна ідея наукового пошуку – підвищення рівня готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ на основі розроблення й упровадження системних педагогічних інновацій в освітній процес, із залученням сучасних наукових підходів, загальнодидактичних і специфічних принципів, запропонованого навчально-методичного забезпечення, що спрямоване на досягнення позитивної динаміки у формуванні готовності майбутніх рятувальників до професійної діяльності.

Підготовка кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ потребує аналізу особливостей і цінностей рятувальної діяльності, впливу зовнішніх та внутрішніх чинників, наукових підходів, доцільності психолого-педагогічних дій, цілеспрямованих заходів, сукупності особистісних якостей рятувальників і їхнього професійного потенціалу, що забезпечують готовність до професійної діяльності.

Концепція підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ сконцентрована на трьох концептах: *методологічному, теоретичному й практичному*.

*Методологічний концепт* відображає інтегрування наукових підходів: системного (трактує професійну підготовку рятувальників як цілісну систему з елементами (підсистемами): цільова, теоретико-методологічна, змістова, організаційно-технологічна, діагностично-результативна); аксіологічного (спрямовує зміст навчання на формування професійних цінностей); особистісно орієнтованого (скерує підготовку на розвиток індивідуальних якостей і професійних компетентностей); компетентнісного (забезпечує розвиток професійних знань, умінь, навичок та особистісних якостей); інтегративного (уможливорює цілісність професійної підготовки); діяльнісного (акцентує на педагогічних інноваціях і навчально-пізнавальних функціях).

*Теоретичний концепт* формує ключові поняття та їхні дефініції, як-от: «професійна діяльність», «підготовка кваліфікованих робітників», «готовність до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ»; провідні теорії, законодавчі й нормативно-правові засади, що впливають на професійну підготовку; забезпечує обґрунтування системи підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ, з огляду на загальнопедагогічні та специфічні принципи.

*Практичний концепт* уможлиблює інтегрування теорії та практики на основі системного оновлення змісту, форм і методів навчання; використання інноваційних технологій у професійній підготовці кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ; педагогічні умови й методичне забезпечення освітнього процесу; перевірку ефективності запропонованих педагогічних умов та системи в цілому.

**Загальна гіпотеза дослідження.** Основні положення концепції втілено в *загальній гіпотезі дослідження*, що ґрунтована на такому припущенні: ефективність підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ суттєво підвищиться за умови впровадження теоретично обґрунтованої й експериментально перевіреної системи, розробленої з огляду на результати вітчизняних і зарубіжних студій, сучасні тенденції розвитку освітньої галузі, що позитивно впливає на поетапне підвищення рівня готовності кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ до професійної діяльності.

Загальна гіпотеза конкретизована в **часткових припущеннях**, відповідно до яких підготовка кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ набуває ефективності, якщо:

– виявити специфіку професійної підготовки та реальний стан готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ;

–обґрунтувати методологічні підходи до розв’язання досліджуваної проблеми та її термінологічне поле;

–теоретично обґрунтувати систему підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ, з огляду на вимоги Державних освітніх стандартів робітничих професій працівників у сфері ЦЗ України й нормативно-правових документів, що вирізняється чіткою структурно-функційною зорієнтованістю на взаємодію її підсистем (цільової, теоретико-методологічної, змістово-технологічної, діагностично-результативної) та забезпечення поетапності її реалізації;

–виявити педагогічні умови підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ (стимулювання мотиваційно-ціннісних орієнтацій кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ; оновлення змісту підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ; сприяння професійній адаптації кваліфікованих робітників до діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ під час практичної підготовки; використання інноваційних форм, інтерактивних методів і технологій навчання в підготовці кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ);

–на основі науково обґрунтованих критеріїв, показників і рівнів забезпечити об’єктивну діагностику й оцінювання навчальних досягнень майбутніх кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ, поетапне коригування освітнього процесу, спрямованого на формування компонентів їхньої готовності до професійної діяльності;

–підготувати й упровадити в освітню практику навчально-методичне забезпечення для підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ.

Для реалізації визначених завдань, досягнення мети, перевірки гіпотези використано такі **методи дослідження**: *теоретичні* – аналіз, синтез,

систематизація наукових праць із педагогіки, психології, професійної і безпекової педагогіки, соціології, порівняльної педагогіки для обґрунтування теоретичних засад підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ; порівняння й узагальнення для виявлення особливостей вітчизняного та зарубіжного досвіду підготовки працівників рятувальної галузі; індукція, дедукція для визначення й обґрунтування педагогічних умов підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ; моделювання і прогнозування для розроблення системи підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ, окреслення прогностичних напрямів її реалізації; *емпіричні* – обсерваційні (самопостереження, спостереження, рефлексія), діагностичні (анкетування, тестування, бесіди, опитування, експертне оцінювання, самоаналіз) – для з’ясування мотивів, цінностей, потреб, рівня знань, виявлення й усунення недоліків; педагогічний експеримент для перевірки ефективності авторської системи й виокремлених педагогічних умов; *методи математичної статистики* (критерій Пірсона  $\chi^2$ ) для опрацювання, оброблення проміжних і кінцевих результатів педагогічного експерименту, аналізу й перевірки вірогідності отриманих результатів, гіпотез, ефективності запропонованої системи та дієвості запропонованих авторських методик.

**Експериментальна база дослідження.** До участі в експерименті було залучено 395 учасників, із них 376 слухачів відомчих закладів П(ПТ)О (186 осіб – КГ, 190 – ЕГ) і 19 педагогічних працівників (експертів), які готують кваліфікованих робітників для структурних підрозділів Оперативно-рятувальної служби ЦЗ у Національному університеті цивільного захисту України, Черкаському інституті пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля Національного університету цивільного захисту України, Вищому професійному училищі Львівського державного університету безпеки життєдіяльності (м. Вінниця), навчальних пунктах аварійно-рятувальних

загонів спеціального призначення Головного управління Державної служби України з надзвичайних ситуацій (Головного управління ДСНС України) у Київській, Житомирській, Чернівецькій, Рівненській, Івано-Франківській областях.

**Наукова новизна одержаних результатів дослідження** полягає в тому, що: *уперше* обґрунтовано концепцію підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ; теоретично аргументовано й експериментально перевірено ефективність системи підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ, що охоплює взаємопов'язані підсистеми (цільову, теоретико-методологічну, змістово-технологічну, діагностично-результативну); визначено, теоретично обґрунтовано педагогічні умови підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ (стимулювання мотиваційно-ціннісних орієнтацій кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ; оновлення змісту підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ; сприяння професійній адаптації кваліфікованих робітників до діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ під час практичної підготовки; використання інноваційних форм, інтерактивних методів і технологій навчання в підготовці кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ);

–*удосконалено* структуру готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ (мотиваційний, когнітивний, операційний, особистісний компоненти), критерії (мотиваційно-ціннісний, когнітивно-орієнтаційний, операційно-результативний, емоційно-вольовий); діагностичний інструментарій (систематичний моніторинг навчальних результатів, анкетування, опитування, зворотний зв'язок тощо);

показники; зміст, форми, методи й технології професійної підготовки кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ;

– *набули подальшого розвитку й конкретизації* зміст базових понять дослідження; діагностичний інструментарій визначення готовності до професійної діяльності; сучасні тенденції підготовки та професійного розвитку фахівців рятувальних служб у зарубіжному досвіді.

**Практичне значення отриманих результатів** аргументоване *розробленням* навчально-методичного забезпечення для підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ, а саме: навчальних посібників «Тактична підготовка особового складу структурних підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України», «Дії підрозділів ДСНС України в умовах воєнного стану», «Професійна підготовка особового складу в органах і підрозділах цивільного захисту», «Теорія горіння та вибуху», «Вибухові речовини та боєприпаси. Класифікація, принципи та умови зберігання, організація оперативного-тактичних дій з гасіння пожеж»; практичного посібника «Підготовка кваліфікованих робітників для підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України»; термінологічного словника з рятувальної справи (українсько-польсько-англійський); системи тренувальних вправ і кейсів, конспектів лекційних та тренінгових занять; програми виробничого навчання для підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ.

Матеріали дослідження, його положення та висновки можна використовувати в організації освітнього процесу у відомчих закладах вищої, професійної (професійно-технічної) освіти, що готують кваліфікованих робітників пожежно-рятувальних та аварійно-рятувальних підрозділів ДСНС України, у системі підвищення кваліфікації, неформальній освіті тощо.

**Результати дослідження впроваджено** в освітній процес Національного університету цивільного захисту України (довідка про впровадження від 02.12.2024 № 8801-4051/8801), Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля Національного університету цивільного захисту України (довідка про впровадження від 03.12.2024 № 8901-4496/8937-01-31), Вищого професійного училища Львівського державного університету безпеки життєдіяльності (м. Вінниця) (довідка про впровадження від 03.12.2024 № 1062), навчальних пунктів аварійно-рятувальних загонів спеціального призначення Головних управлінь ДСНС України у Київській (довідка про впровадження від 04.12.2024 № 137), Житомирській (довідка про впровадження від 03.12.2024 № 129), Чернівецькій (довідка про впровадження від 12.11.2024 № 156), Рівненській (довідка про впровадження від 05.12.2024 № 62302-3105/6230/6), Івано-Франківській (довідка про впровадження від 04.12.2024 № 546001-3354/5460011) областях.

**Особистий внесок здобувача.** У навчальному посібнику «Професійна підготовка особового складу в органах і підрозділах цивільного захисту» [2], що створений у співавторстві з Н. Кибальною, І. Маладікою, О. Мирошником, М. Шкарабурою, дисертантові належить розділ 2 (с. 20–34); у навчальному посібнику «Дії підрозділів ДСНС України в умовах воєнного стану» [3] – підрозділи 1.1, 1.2, 1.6 (с. 9–21, с. 60–62); у навчальному посібнику «Тактична підготовка особового складу структурних підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту» [4], що підготовлений у співавторстві з М. Григор'яном, І. Маладікою, Д. Федоренком, авторськими є розділи 1, 2, вступ (с. 7–41); у термінологічному словнику з рятувальної справи (українсько-польсько-англійському) [6], над яким працювала група авторів (Л. Потапенко, Ю. Ненько, А. Майборода, О. Нуянзін, А. Нестеренко, Д. Федоренко), укладено розділи 1, 2 (с. 33–116); у навчальному посібнику «Методи і засоби деконтамінації» [92], співавтори якого – Д. Федоренко, І. Черномаз, С. Куценко, О. Черненко, О. Куліца, О. Бас, здобувачем



представлений розділ 4 (с. 52–81); у навчальному посібнику «Теорія горіння та вибуху» [93], що підготовлений у співавторстві з В. Костенком, М. Кришталем, А. Нестеренком, дисертантові належить розділ 1 (с. 8–15); у навчальному посібнику «Фізико-хімічні процеси розвитку та припинення горіння» [94], що розроблений спільно з В. Костенком, А. Майбородою, О. Нуянзіним, А. Нестеренком, Ю. Ненько, авторським є розділ 2 (с. 52–60); у навчальному посібнику «Вибухові речовини та боєприпаси. Класифікація, принципи та умови зберігання, організація оперативно-тактичних дій з гасіння пожеж» [95], над яким працювали також Д. Федоренко, Ю. Дендаренко, здобувач уклав розділи 3, 4 (с. 28–53); у монографії «Захист рятувальників від впливу тепла» [91], підготовлений у співавторстві з В. Костенком, Г. Зав'яловою, Т. Костенко, О. Зав'яловою, А. Майбородою, А. Нестеренком, О. Нуянзіним, О. Гаврилком, – розділ 2 (с. 15–48).

В опублікованих зі співавторами працях дисертантові належить низка здобутків: [8] – схарактеризовано таку педагогічну умову, як системність в організації роботи педагогічного колективу профільного закладу освіти з адаптації здобувачів освіти до умов професійної діяльності; [15] – обґрунтовано освітні технології, які інтерактивізують освітній процес та формують необхідні комунікативні компетентності в здобувачів освіти; у спільних публікаціях [16; 33] співавтором запропоновано впровадити в структурних підрозділах Оперативно-рятувальної служби ЦЗ спеціальне початкове навчання кваліфікованих робітників для розвитку ключових кваліфікацій, описано структуру і зміст цього виду навчання; [17] – виявлено суперечність між підвищеним рівнем вимог до підготовленості рятувальників у сучасних умовах і традиційною системою їхньої професійної підготовки, запропоновано шляхи її розв'язання; [24] – схарактеризовано умови професійної діяльності, компоненти професійної підготовки та післядипломної освіти особового складу оперативних розрахунків підрозділів Оперативно-рятувальної служби ЦЗ; [26] – викладено

особливості австралійської моделі підготовки й професійного розвитку працівників оперативно-рятувальних служб, підсумовано, що вона є структурованою та представленою у формальній, неформальній, інформальній освіті, [29] – аргументовано застосування отриманих результатів для відновлення родючого шару ґрунту на територіях промислових майданчиків ліквідованих гірничодобувних підприємств; [30] – окреслено способи захисту гірників й особового складу Оперативно-рятувальної служби ЦЗ від дії небезпечних факторів вибуху вугільного аерозолі; [31] – відрефлектовано зарубіжний досвід окреслення вимог пожежної безпеки до будівельних матеріалів, що позначається на швидкості поширення вогню під час пожеж у будівлях, суттєво впливає на виконання оперативних дій особовим складом рятувальних підрозділів; [32] – сформульовано положення, спрямовані на формування професійної компетентності співробітників ДСНС України; [37] – доведено необхідність концептуального обґрунтування і розроблення системи професійного навчання рятувальників, їх підготовки до успішної діяльності під час проходження служби, гасіння пожеж, ліквідації надзвичайних ситуацій та їхніх наслідків. Ідеї співавторів у дисертації не використано.

**Результати дослідження апробовано** на конференціях і семінарах різного рівня, зокрема: *міжнародних* – «Теорія та практика ліквідації надзвичайних ситуацій» (Черкаси, 2010, 2011); «Теорія і практика гасіння пожеж та ліквідації надзвичайних ситуацій» (Черкаси, 2012, 2013, 2014, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020, 2021, 2022, 2023, 2024); «Організаційно-управлінські, економічні та нормативно-правові аспекти забезпечення діяльності органів управління та підрозділів МНС України» (Черкаси, 2011); «Пожежна безпека: теорія і практика» (Черкаси, 2012); «Актуальні проблеми технічних та соціально-гуманітарних наук у забезпеченні діяльності служби цивільного захисту» (Черкаси, 2013); «Проблеми цивільного захисту: управління, попередження, аварійно-рятувальні та спеціальні роботи» (Харків, 2014);

«Надзвичайні ситуації: безпека та захист» (Черкаси, 2016); «Пожежна та техногенна безпека. Теорія, практика, інновації» (Львів, 2016); «International Scientific Conference New technologies and achievements in metallurgy, material engineering, production engineering and physics» (Częstochowa, 2017), «Проблеми техногенно-екологічної безпеки: освіта, наука, практика» (Харків, 2019); «Social and Economic Aspects of Education in Modern Society» (Warsaw, 2019); «Сучасні проблеми професійної та цивільної безпеки» (Дніпро, 2020); «Theory, science and practice» (Tokyo, 2020); «Integration of scientific bases into practice» (Stockholm, 2020); «Study of modern problems of civilization» (Oslo, 2020); «About the problems of science and practice, tasks and ways to solve them» (Milan, 2020); «Освіта і формування конкурентоспроможності фахівців в умовах євроінтеграції» (Мукачєво, 2022); *усеукраїнських із міжнародною участю* – «Надзвичайні ситуації: безпека та захист» (Черкаси, 2015, 2018, 2019, 2020, 2021); «Розвиток цивільного захисту в сучасних безпекових умовах» (Київ, 2019); *усеукраїнських* – «Освітньо-наукове забезпечення діяльності правоохоронних органів і військових формувань України» (Хмельницький, 2014, 2015); «Всеукраїнська науково-практична конференція рятувальників» (Київ, 2014, 2015, 2016, 2018); «Пожежна безпека: проблеми та перспективи» (Харків, 2018); *всєармійській* «Актуальні проблеми становлення особистості професіонала в ризиконебезпечних професіях» (Київ, 2011); *круглому столі* «Об'єднання теорії та практики – запорука підвищення готовності оперативно-рятувальних підрозділів до виконання дій за призначенням» (Харків, 2019); *методологічному семінарі* «Розвиток національної професійної освіти в умовах війни, повоєнного відновлення та євроінтеграції України» (Київ, 2024); *звітних науково-практичних конференціях* науково-педагогічних працівників Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля Національного університету цивільного захисту України; *засіданнях кафедри* пожежної тактики та аварійно-рятувальних робіт

факультету оперативно-рятувальних сил Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля Національного університету цивільного захисту України (2019 – 2024 рр.).

**Матеріали кандидатської дисертації** «Педагогічні засади адаптації до умов професійної діяльності майбутніх фахівців пожежно-рятувальної служби у профільному вищому навчальному закладі» за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти, що захищена 2010 року, у тексті докторської роботи не використано.

**Публікації.** Основні результати дослідження представлено в 95 наукових працях, із яких: 1 монографія, 3 навчальні посібники, 1 практичний посібник, 1 термінологічний словник (українсько-польсько-англійський), 22 статті в наукових фахових виданнях України, 4 статті в періодичних наукових виданнях, проіндексованих у базах даних «Web of Science Core Collection» та «Scopus», 5 статей в іноземних наукових періодичних виданнях, 3 патенти, 37 праць у збірниках матеріалів наукових конференцій, 18 праця, що додатково відображає наукові результати.

**Структура та обсяг дисертації.** Робота складається з анотацій українською та англійською мовами, вступу, п'яти розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел і додатків. Повний обсяг дисертації становить 628 сторінок, із них основного тексту – 382 сторінки. Робота містить 19 таблиць, 30 рисунків, 20 додатків. У списку використаних джерел подано 731 найменування, із них 117 – іноземними мовами.

## РОЗДІЛ 1

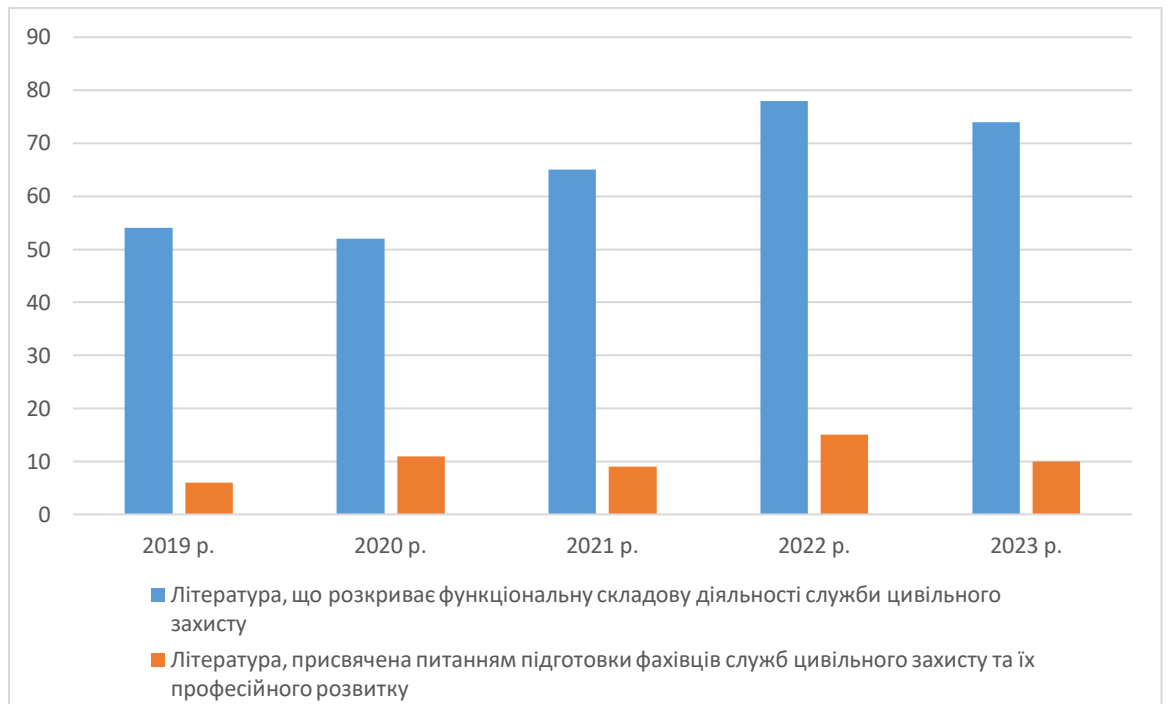
### ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ ЯК ПРОБЛЕМА ПРОФЕСІЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ

#### 1.1. **Бібліографічний аналіз проблеми підготовки фахівців для рятувальних служб**

##### 1.1.1. **Аналіз вітчизняних літературних і документальних джерел**

Аналіз дисертаційних досліджень, монографій, наукових публікацій у галузевих збірниках наукових праць, наукометричних профілів науковців, баз даних з відкритих електронних бібліотек свідчить, що наукові дослідження є досить численними й диверсифікованими. Разом з тим, досить поширеною є думка, що ці праці присвячено переважно «обґрунтуванню інформаційно-управлінських, організаційно-економічних інструментів державного управління ризиками виникнення НС; засобів, технологій та інших допоміжних управлінських інструментаріїв, що необхідні для оперативного та дієвого управління ризиками виникнення НС» (Литвиновський, 2019, с. 124). Не можемо цілком погодитися з думкою науковця Є. Литвиновського, адже питання підготовки й підвищення кваліфікації працівників оперативно-рятувальних служб (ОРС) також активно досліджувалися і продовжують досліджуватися. Хоча частково його твердження правильне, про що свідчить здійснений нами аналіз наукових праць, підготовлених працівниками закладів освіти та наукових установ сфери ЦЗ у 2019–2023 рр.

Крім того, викликає сумнів і висловлене цим науковцем припущення, що предметом дослідження в солідній базі дисертаційних праць за останні роки, а саме у 100 дисертаціях, розкривалися винятково методичні засади підготовки фахівців, зокрема начальницького складу (фахівців з вищою освітою) та кваліфікованих робітників для аварійно-рятувальних підрозділів ДСНС України (Державна служба, 2024f).



*Рис.1.1. Аналіз наукових праць, підготовлених працівниками закладів освіти та наукових установ сфери ЦЗ у 2019–2023 рр.*

*Джерело: систематизовано автором за офіційним сайтом ДСНС України (2024)*

Враховуючи викладені вище міркування та результати здійсненого нами аналізу праць з проблеми підготовки і професійного розвитку оперативно-рятувальних фахівців у вітчизняному науковому просторі, можна констатувати, що наявні джерела з означеного питання умовно можуть бути згруповані у дві категорії:

- праці, що розкривають функціональну складову діяльності служби ЦЗ;
- праці, присвячені питанням підготовки фахівців для цих служб та їх професійного розвитку.

Вагомість проведення наукових досліджень у цій сфері відзначена у Наказі Міністерства внутрішніх справ України (МВС) від 02.04.2018 р. №

265 «Про затвердження Положення про організацію наукової і науково-технічної діяльності в Державній службі України з надзвичайних ситуацій» (2018). В наказі визначено організаційні засади планування, проведення, координації, забезпечення та контролю наукової і науково-технічної діяльності в ДСНС України.

Оскільки предметом нашого дослідження є підготовка фахівців ОРС, зосередимо увагу на аналізі саме другої групи джерел. Принагідно варто згадати, що ДСНС України звертає особливу увагу на підготовку особового складу органів і підрозділів цивільного захисту (ЦЗ). На її офіційному сайті створено окрему сторінку «Науково-освітній портал» (Науково-освітній портал, 2024), на якій висвітлюється науково-освітня діяльність закладів, які готують фахівців для сфери ЦЗ, пропонуються новинки наукової та навчально-методичної літератури, анонсується проведення конференцій тощо. Підрозділ «Бібліотечні ресурси» надає посилання на бібліотеки освітніх закладів ЦЗ, де слухачі, курсанти, бакалаври, магістри, ад'юнкти, педагогічні і науково-педагогічні працівники можуть ознайомитися з науковими здобутками у сфері ЦЗ як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників.

Питання підготовки фахівців ОРС входять до кола наукових інтересів вітчизняних дослідників, серед яких О. Бикова (2001), Н. Вовчаста (2010; 2018), О. Гада (2019), О. Євсюков (2007), О. Іващенко (2013), М. Козяр (2004; 2017), М. Купчак (2014; 2016; 2017), О. Повстин (2018; 2019), Ю. Рак, Т. Рак (2010; 2013), В. Садковий (2013), Р. Сірко (2017), Т. Ткаченко (2009), Ю. Царьов (2007) та ін. Аналіз наукових праць цих науковців свідчить, що вони досліджували широке коло проблем, зокрема:

– теоретичні та методичні аспекти підготовки фахівців служб з НС (Бикова, 2001; Вовчаста, 2010; Козяр, 2004; 2005; Коваль, Козяр, Литвин, 2018);

- зарубіжний досвід підготовки працівників ОРС (Гада, 2019; Іванченко, 2015; Ковальчук, 2016; Повстин, 2018; Садковий, 2013);
- педагогічні та психологічні умови підготовки і підвищення кваліфікації оперативно-рятувальних працівників (Вовчата, 2010; Кусій, 2011; Перелигіна, Приходько, 2012; Царьов, 2007);
- формування компетентностей фахівців служб з НС (Іващенко, 2013; Король, 2014; Купчак, Повстин, Саміло, 2014; Литвин, Повстин, 2016; Сірко, 2017; Фомич, 2012);
- правові аспекти підготовки фахівців органів і підрозділів ЦЗ (Козяр, 2011; Купчак, Повстин, 2016; 2017; Макарова, 2012; Олішевський, 2012; Троян, 2012);
- інноваційні методи навчання оперативно-рятувальних кадрів і впровадження інформаційних технологій у навчання (Кришталь, 2014; Малець, Грицюк, 2011; Рак, 2013; Рак, 2010; Ткаченко, 2009) та інші проблеми.

Детальніше проілюструємо, які ж саме проблеми досліджуються за виокремленими нами напрямками.

Стосовно теоретико-методологічних засад підготовки фахівців ОРС, зауважимо, що, безперечно, кожне наукове дослідження і кожна наукова праця містять певні положення, що сприяють їх розкриттю. Разом з тим, услід за М. Ковалем (2019, с. 140), зазначимо, що попри ґрунтовний внесок українських науковців у розроблення теоретичних положень і методичних засад навчання фахівців ЦЗ, мають місце суттєві розбіжності у фундаментальних засадах підготовки зазначених фахівців, а методичні рекомендації характеризуються вузькою утилітарністю. Ми погоджуємося з думкою науковця, що така ситуація, насамперед, зумовлена відсутністю цілісної наукової концепції чи програми вдосконалення професійної підготовки фахівців ДСНС України в інформаційно-освітньому середовищі закладів освіти зі специфічними умовами навчання. Отже, значною мірою



актуалізується потреба розроблення та обґрунтування концептуальних засад підготовки фахівців ОРС у відомчих закладах освіти. У цьому контексті нашу увагу привернуло наукове дослідження М. Ковалю з Львівського державного університету безпеки життєдіяльності, в якому обґрунтовано концептуальні засади модернізації підготовки фахівців служби ЦЗ у закладах вищої освіти (ЗВО) (Коваль, 2019). Так, дослідник акцентує на потребі докорінної реконструкції змісту, методів і технологій професійної підготовки, наближення їх до реальних дій із ліквідації наслідків НС за допомогою інформаційно-освітнього середовища. Під ним пропонує розуміти «цілісну сукупність апаратно-програмних засобів, електронних навчально-методичних комплексів та організаційно-педагогічних умов застосування інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), які сприяють реалізації навчальної інтерактивної взаємодії між курсантами, студентами, науково-педагогічними працівниками і різноманітними електронними освітніми ресурсами, підвищенню пізнавальної активності та якості підготовки майбутніх фахівців шляхом дидактично доцільного задоволення їхніх потреб в інформаційних послугах і навчальному контенті, а також оптимізації інформаційного, організаційного та науково-методичного забезпечення освітнього процесу й управління закладом, узгодженню режиму функціонування всіх підрозділів і служб» (Коваль, 2019, с. 141). Для досягнення визначеної мети М. Коваль розробив авторську комплексно-цільову програму вдосконалення професійної підготовки фахівців ДСНС України у ЗВО зі специфічними умовами навчання. Зазначена програма базується на розроблених концептуальних засадах, що розкривають науково-педагогічні основи модернізації системи професійної підготовки майбутніх фахівців служби ЦЗ на чотирьох рівнях, а саме:

- методологічний рівень, що презентує теоретико-методологічну основу (філософський, загальнонауковий, конкретно науковий і дисциплінарний аспекти) підготовки фахівців служби ЦЗ;

– науково-педагогічний (теоретичний) рівень, що ґрунтується на дидактичних закономірностях і принципах та визначає педагогічні засади застосування інноваційних освітніх підходів у підготовці фахівців служби ЦЗ з урахуванням напрямів навчання та прогнозування діяльності випускників у органах і підрозділах ДСНС України;

– технологічно-проектувальний рівень, що передбачає науково-прогностичне обґрунтування, проектування та побудову структурно-функціональної моделі підготовки майбутніх фахівців ДСНС України в інформаційно-освітньому середовищі ЗВО;

– методичний рівень, що відображає науково-прогностичне обґрунтування та впровадження запропонованих інновацій, розроблення методів і технологій апробації нововведень в інформаційно-освітньому середовищі ЗВО ДСНС України, здійснення яких потребує належного рівня інноваційно-методичної компетентності педагогів, командного складу та керівників закладу освіти (Коваль, 2019).

Доцільно зазначити, що концептуальні засади підготовки фахівців служби ЦЗ, обґрунтовані М. Ковалем, стосуються рівня вищої освіти. Водночас, ми не знайшли праць науковців, де розкривалися б теоретичні та методичні підходи підготовки таких фахівців на рівні професійних (професійно-технічних) закладів ДСНС України чи післядипломної освіти.

Суголосною нашим роздумам є і позиція дослідниці Ю. Харламової. Вона також наголошує, що у працях вітчизняних науковців основна увага звертається, насамперед, на підготовку фахівців у вищій школі сфери ДСНС України, залишаючи поза увагою освітні заклади загальної середньої освіти та П(ПТ)О, що також підпорядковуються ДСНС України (Харламова, 2017, с. 44).

Ще один напрям досліджень вітчизняних науковців це — вивчення зарубіжного досвіду підготовки працівників ОРС (Гада, 2019; Іванченко, 2015; Ковальчук, 2016; Повстин, 2018б; Садковий, 2013; Троян, 2012).

Результати їх досліджень викладено як в окремих працях, так і в межах дисертацій чи монографій у вигляді підрозділів. Географічні рамки досліджень охоплюють низку європейських країн, зокрема Німеччину, Францію, Італію, Польщу, балтійські країни — Литву, Латвію, Естонію та інші, і ті, що знаходяться за межами Європи — США, Канаду, Японію, Китай та ін.

Переважає більшість означених наукових досліджень узагальнено і стисло пропонують описи механізмів підготовки фахівців для сфери ЦЗ. Натомість, комплексний підхід до висвітлення здобутків освітніх систем зарубіжних країн наведено в окремих наукових працях. Так, нашу увагу привернуло дисертаційне дослідження О. Гади (2019), в якому автором було систематизовано теоретичні засади та обґрунтовано науково-прикладні рекомендації щодо удосконалення державного управління підготовкою фахівців сфери ЦЗ в Україні з урахуванням досвіду Республіки Польща. Аналіз досвіду підготовки цих фахівців здійснено з акцентом на її безперервність, ступеневість і наступність з погляду правового, організаційного, фінансово-економічного, інформаційно-комунікаційного механізмів. О. Гада наголошує на необхідності їх запровадження для підвищення якості та ефективності підготовки фахівців для ДСНС України. Безперечно, запропоновані дослідницею заходи щодо трансформаційних перетворень механізмів державного управління системою підготовки фахівців сфери ЦЗ, зокрема проєкт концепції для комплексного і поетапного розв'язання наявних проблем у вітчизняній системі державного управління підготовки фахівців у сфері ЦЗ, є надзвичайно цінними. На думку дослідниці, ці заходи сприятимуть приєднанню України до загальносвітових тенденцій і передових практик європейського досвіду підготовки означеної категорії фахівців. Водночас нам видається, що варто було б більш критично осмислити й висвітлити досвід Республіки Польща щодо використання

можливостей неформальної та інформальної освіти у польській системі підготовки фахівців служби ЦЗ.

Педагогічні та психологічні умови підготовки оперативно-рятувальних працівників постійно перебувають у колі інтересів українських науковців (Кусій, 2011; Перелигіна, Приходько, 2012; Осипенко, 2008; Царьов, 2007), що є цілком закономірним, адже якість професійної підготовки фахівця будь-якої спеціальності істотною мірою залежить від психолого-педагогічних умов, у яких вона здійснюється. Наукові праці, що висвітлюють ці питання, переважно присвячені формуванню психолого-педагогічних умов, зорієнтованих на вирішення того чи іншого практичного завдання. Іншими словами, вони є практико-орієнтованими, що є особливо цінним у підготовці фахівців служби ЦЗ. Водночас переважно наголошується на рівні вищої освіти, залишаючи поза увагою професійно-технічну підготовку, післядипломну освіту, неформальну та інформальну освітні системи.

Позитивним здобутком психолого-педагогічних досліджень, безсумнівно, можна вважати ще один важливий аспект підготовки фахівців служби ЦЗ — її безперервність. Це питання потрапило до кола наукових інтересів українських науковців не так давно. В цьому контексті варто згадати дисертаційне дослідження Ю. Харламової, яка з'ясувала, що «донині ніхто із науковців не розглядав систему підготовки фахівців служби ЦЗ, спираючись на принципи безперервної освіти» (Харламова, 2017, с. 33).

Компетентнісний підхід в освіті загалом, і професійній освіті зокрема, ґрунтовно висвітлено у низці праць вітчизняних дослідників, у тому числі й з підготовки оперативно-рятувальних фахівців. Серед основних компетентностей майбутніх фахівців і тих, хто вже працює у службі ЦЗ, досліджувалися такі: професійна компетентність (Козяр, 2004; Кусій, 2011; Перелигіна, Приходько, 2012; Ткаченко, 2009; Фомич, 2012), психолого-педагогічна компетентність (Євсюков, 2007; Іващенко, 2013; Сірко, 2017), правова компетентність (Козяр, Зарічанський, 2011; Купчак, Повстин,

Саміло, 2014; Купчак, Повстин, 2017); управлінська компетентність (Король, 2014; Повстин, 2018a); розвиток лідерських навичок (Литвин, Повстин, 2016), іншомовна компетентність (Вовчаста, 2018) та ін.

На жаль, у жодній з проаналізованих праць ми не знайшли результатів вивчення такої важливої компетентності як андрагогічна. Нині ця компетентність набуває особливої ваги у зв'язку зі зростанням соціальної значущості в суспільстві освіти упродовж життя та ролі андрагогіки як наукового напрямку в професійній підготовці та перепідготовці дорослих. Забезпечення розвитку андрагогічної компетентності фахівців служби ЦЗ уможливорює оволодіння не лише професійним досвідом андрагога — учителя дорослих, який безпосередньо працює в освітніх установах для дорослих (інститути підвищення кваліфікації, вечірні школи, різного роду курси та ін.), а й насамперед фахівця, здатного впливати на освіту дорослого. Ця компетентність проявляється передусім «в усвідомленому включенні у процес освіти дорослих, з якими вони професійно пов'язані; у визначенні кола інформації, необхідної для надання допомоги дорослим (до прикладу у діагностиці їх індивідуальних можливостей, у покращенні їх соціального самопочуття та ін.)» (Самойленко, 2018, с. 20). Крім того, саме наявності у фахівців цієї компетентності уможливується і стимулюється їх прагнення до неперервного власного професійного та особистісного розвитку і самовдосконалення, які стали сьогодні актуальним завданням кожного фахівця будь-якої сфери діяльності.

Загалом, як свідчить аналіз наукової літератури та інших джерел, у вітчизняному науковому дискурсі досліджуються фахові, професійно значущі компетентності (*hard skills*) фахівців служби ЦЗ. Натомість механізми розвитку соціальних навичок (*soft skills* — м'яких навичок) залишаються поза увагою науковців.

Підготовка фахівців Оперативно-рятувальної служби ЦЗ в Україні регламентується відповідним законодавчим та нормативно-правовим

забезпеченням як у контексті більш загальних, так і спеціальних документів. Необхідність спеціальних нормативно-правових документів зумовлена тим, що процес підготовки згаданої категорії фахівців підпорядковується кільком відомствам (Харламова, 2015, с. 174–181). Таким чином, складності і невизначеності у діяльності правового механізму підготовки фахівців ОРС є предметом досліджень вітчизняних науковців, як окремих, так і в контексті інших напрямів.

Нашу увагу привернуло дисертаційне дослідження Ю. Харламової (2017), в якому окремий підрозділ присвячено висвітленню функціонування процесу реалізації правового механізму державного управління підготовкою фахівців служби ЦЗ в Україні. Так, дослідниця пояснює, що зазначений процес потрібно розглядати за 3-ма ієрархічними рівнями управління за вертикальними і горизонтальними зв'язками координації та кооперації. До *першого рівня* вона відносить: Президента України; Верховну Раду України; Кабінет Міністрів України; освітні заклади ДСНС України. До *другого рівня* ієрархії — Міністерство освіти і науки України (МОН); МВС; ДСНС України; інші міністерства та відомства, які реалізують державну політику в одній чи кількох сферах, а також ті, яким вони підпорядковані у своїй діяльності. До *третього рівня* ієрархії дослідниця відносить ЗВО та науково-дослідні установи ДСНС України, що провадять свою діяльність згідно з чинним законодавством та видають свої внутрішні накази, необхідні для організації діяльності.

Дослідниця детально пояснює, як відбувається вертикальний розподіл функцій управління та як реалізуються горизонтальні зв'язки на кожному із рівнів. Разом з тим Ю. Харламова використовує у своєму аналізі дещо застарілу термінологію і це при тому, що Закони України «Про освіту» (2017), «Про вищу освіту» (2014) чітко визначають нові терміни, що стосуються освітнього процесу. Водночас у цій праці вдумливо й ретельно проаналізовано термінологію, що стосується суб'єктів освітнього процесу в

зкладах системи ДСНС України (учні, слухачі, здобувачі вищої освіти — студенти, курсанти, аспіранти, ад'юнкти, докторанти, слухачі), висвітлено суперечності реальних використовуваних термінів і законів України.

Оскільки правова освіта позиціонується як стратегічний ресурс соціального, економічного, духовного та культурного розвитку суспільства, як соціально необхідне явище, що формує соціально-правову активність особистості (Купчак, Повстин, 2017), вона набуває особливої значущості у підготовці фахівців служби ЦЗ і саме тому стала предметом досліджень низки українських науковців — М. Козяра (2011), М. Купчак, О. Повстин, А. Саміло (2014), О. Макарової (2012), А. Олішевського (2012); І. Троян (2012) та ін. Аналіз праць цих дослідників свідчить про те, що до правової освіти фахівців служби ЦЗ в Україні використовуються такі підходи, як:

- *особистісно орієнтований*, в основу якого покладено тезу про те, що особа, у тому числі й фахівець ОРС, має знати своє місце в суспільстві, свої права та свободи, могли захистити їх;

- *компетентнісний*, спрямований на якісне і професійне виконання своїх виробничих обов'язків;

- *діяльнісний*, спрямований на реалізацію оперативно-рятувальним фахівцем активної громадянської позиції в соціальному, правовому, економічному та культурному житті суспільства і держави.

Тут варто згадати, що важливим елементом правової освіти оперативно-рятувальних фахівців науковці вважають їх самоосвіту, як «цілеспрямовану, повсякденну, систематичну діяльність з оволодіння правовими знаннями з метою підвищення рівня професійних і правових компетентностей» (Купчак, Повстин, 2017).

Ще одним важливим напрямом досліджень українських науковців є інноваційні методи навчання оперативно-рятувальних кадрів, адже впровадження прогресивних форм і методів у професійну підготовку значно підвищує її якість. Найбільш прийнятними інноваційними методами



навчання фахівців служби ЦЗ науковці вважають коучинг, кейс-метод, інтелектуальні карти, навчальні проєкти, мозкову атаку, круглі столи, мультимедійні тренінги та ін. (Вовчаста, Ткаченко, 2012; Кришталь, 2014; Матвійчук, 2010; Усик, Богданович, 2019; Шихненко, 2017). Питанням упровадження інформаційних технологій у навчання оперативно-рятувальних фахівців активно займаються Л. Дідух (2014), І. Малець, Ю. Грицюк (2011), Т. Рак (2013); Ю. Рак (2010), Т. Ткаченко (2009), К. Юрченко, В. Юрченко (2016) та інші дослідники.

Проте як і у раніше описаних напрямках досліджень українських науковців з питань підготовки фахівців служби ЦЗ, ці проблеми вивчаються суто у формальній освіті. На наше переконання, не меншої ваги набуває розроблення теоретико-методологічних засад підготовки фахівців ОРС саме в неформальній та інформальній освіті, які мають потужний освітньо-виховний потенціал. Як свідчить аналіз наукових здобутків вітчизняних учених, ці питання комплексно не вивчалися. У проаналізованих працях, присвячених різним аспектам підготовки та професійного розвитку фахівців ОРС є часткові згадування про неформальну освіту як про «позааудиторну діяльність курсантів і студентів» (Коваль, 2019, с. 142); про навчання дій населення у НС (Михайлов, 2014); про післядипломну освіту (Петренко, 2019; Сушенцева, 2019); про навчання організації взаємодії органів державного управління у НС (Потеряйко, Барило, 2019).

Так, М. Коваль (2019) до позааудиторної роботи відносить самопідготовку курсантів і студентів за допомогою електронних освітніх ресурсів (віртуальний університет); ознайомлення з досягненнями в галузі цивільної безпеки (ЦБ) і безперервна психолого-педагогічна самоосвіта науково-педагогічного та командного складу; використання ІКТ у гуртковій роботі та щоденна організація інтелектуального дозвілля майбутніх фахівців; естетичний розвиток і виховна робота з курсантами і студентами за допомогою засобів інтернет-ресурсів та інформаційно-освітнього порталу



закладу тощо. Таким чином, науковець не вирізняє неформальну та інформальну освіту, об'єднуючи їх у позааудиторну діяльність, що, на нашу думку, призводить до нівелювання освітнього й виховного потенціалу цих освітніх систем.

Інші практики підготовки фахівців та населення, кадрового корпусу органів державного управління, про які ми згадували, також мають місце у неформальній освіті. Однак, ці освітні практики належним чином не систематизовані саме як можливості неформальної освіти. Аналогічно склалася ситуація і з можливостями інформальної освіти для фахівців служби ЦЗ. Отже, проблема неформальної та інформальної освіти у сфері підготовки і професійного розвитку фахівців набула особливого значення через свою актуальність, а тому потребує уваги науковців.

Підсумовуючи огляд наукових праць з досліджуваного питання у вітчизняних наукових джерелах, треба зазначити, що вони мають переважно прикладний характер, навіть ті, що, видаються на перший погляд, суто теоретичними. Наведемо кілька найбільш показових прикладів. Так, дисертаційне дослідження С. Андрєєва (2010) присвячене аналізу організаційно-правового механізму державного управління ЦЗ, в якому науковець звернув увагу на наявність проблеми структурно-функціонального забезпечення державного управління ЦЗ в Україні і на способи її вирішення. Проблема полягала в тому, що на регіональному рівні питаннями ЦЗ населення займалися кілька суб'єктів державного управління (Андрєєв, 2010, с. 168). Автор дослідження висловив думку про необхідність трансформації 3-х державно-управлінських систем — Системи цивільної оборони (ЦО), Єдиної державної системи запобігання і реагування на НС техногенного та природного характеру, Єдиної державної системи цивільного захисту населення і територій — в єдиний державно-управлінський орган. Згідно з його пропозицією ці 3 системи було об'єднано в єдину державну систему цивільного захисту (ЄДСЦЗ). Таку реорганізацію було затверджено

Кодексом цивільного захисту (Кодекс, 2012) та Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про єдину державну систему цивільного захисту» (2014).

Українська дослідниця Л. Жукова (2007, с. 15) у своєму дисертаційному дослідженні запропонувала створити консультативно-експертні центри на всіх рівнях державного управління у сфері ЦЗ, що й було зроблено у 2013 р. по всій території України, тобто створено консультаційні осередки при Головних управліннях ДСНС України кожної області України.

Отже, огляд вітчизняної наукової літератури з питань підготовки оперативно-рятувальних фахівців свідчить про досить широке коло проблем, що досліджуються — від теоретичних засад до висвітлення практичного досвіду. Здійснений аналіз дав змогу виокремити ті питання, що залишилися мало чи фрагментарно дослідженими й потребують додаткової уваги науковців. Серед таких питань: використання потенціалу неформальної та інформальної освіти у підготовці зазначеної категорії фахівців; розвиток їхніх соціальних навичок, андрагогічної компетентності та її складників — готовності до неперервного навчання упродовж життя та прагнення до самовдосконалення.

### **1.1.2. Аналіз зарубіжних наукових і документальних джерел**

Аналіз зарубіжного наукового дискурсу щодо питання ЦБ та управління в НС свідчить про значне зростання кількості публікацій за останні десятиліття. Проте, як слушно зауважує І. Манок (Manock, 2001), очевидною причиною такого зростання є передусім збільшення кількості університетів, які пропонують відповідні курси і кваліфікації на рівні вищої освіти. Тож, і кількість наукових праць і досліджень з цього питання зростає. Не можемо не погодитися з думкою австралійського науковця М. Елліс, що переважна більшість цих праць присвячена тематичним дослідженням та описам власного досвіду (Ellis, 2011, с. 104). Причому варто зауважити, що

більшість досліджень з питань катастроф, лих та управління в НС належить американським науковцям. На це вказують і У. Пікок, Р. Дайнз (Reasock 1997; Dynes, 1988). Звичайно, є окремі публікації, що дістали світове визнання фахівців та науковців і з інших країн (McEntire, Tso, 2019).

Узагальнюючи проаналізовані праці зарубіжних вчених, можемо констатувати, що ці тематичні дослідження і кейс-описи стосуються висвітлення різних проблем, пов'язаних з функціонуванням служб ЦЗ та управління в НС, а саме:

- менеджменту НС (Bruce, et al, 2004; Ellis, 2011; Hite, 2003; Jones, 2007; MacClune, et al, 2013; Norton, et al, 2019; Wamsley, 1993);
- готовності і попередження НС (Smith, 2006; Keeny, 2007; Rotaru, Voicescu, 2017; Balsari, et al, 2017; Bolletino, et al, 2018);
- національної безпеки та ЦЗ (Carlson, 2017; Obcarskaite, 2014; Alexander, 2002; Civil Defense, 2006);
- законодавства у різних країнах щодо забезпечення правового врегулювання дій в умовах НС (Hogue, Bea, 2006; Gupta, Nair, 2012; Alex, 2006; Bhatt, Khanal, 2009; Seth, 2011).

Причому, перші 2 групи публікацій можна систематизувати за видами катастроф і лих (цунамі, землетруси, шторми, глобальне потепління, урбаністичні катастрофи тощо). Звертаючи увагу на географічні межі цих досліджень, можемо констатувати, що означені проблеми досліджуються у багатьох країнах світу: США, Канаді, Великій Британії, Китаї, Австралії, країнах Європейського Союзу (ЄС), країнах Океанії та ін.

Зважаючи на те, що теми цих досліджень об'єднує їх спільна функція — забезпечення безперебійного функціонування, назвемо такий напрям *функціональним*.

Водночас зарубіжні вчені Н. Бріттон (Britton, 1999), І. Манок (Manock, 2001), С. Стер (Stehr, 2007) вказують на те, що управління та реагування на

НС є відносно молодою індустрією, через що наявні практики та послуги є поки що доволі обмеженими. Припускаємо, що це повною мірою стосується і досліджень і висвітлення їх результатів у науковій літературі, що засвідчив здійснений нами аналіз окремих джерел. Так, Н. Бріттон (Britton, 1999, с. 225) зазначає, що у літературі з питань управління в НС спостерігаються прогалини у теоретичній базі та емпіричних даних, зокрема з впливу законодавства на розвиток індустрії з управління в НС, політики та прозорості діяльності в органах державного управління.

На думку іншого науковця — Б. Бланчарда (Blanchard, 2005), основними недослідженими і невивченими питаннями є обсяги та зміст знань менеджера з НС, підготовка персоналу, комплексний підхід до створення навчальних курсів з підготовки персоналу. Причини відсутності досліджень з цієї тематики вчений вбачає у складності управління в НС і високих вимогах до кандидатів на працевлаштування, оскільки вони повинні мати конкретні практичні знання та фахову освіту, виявляти відповідальність та ініціативу в управлінні механізмами і процесами урегулювання в НС та зменшення впливу небезпек різного роду. Крім того, питання національної безпеки й освіти не були пов'язаними: «між ними не існувало жодного містка» (Drabek, 2007); відносини між ними розглядалися як «між кузенами» — жодних спільних практик і жодних спільних освітніх цілей (Hogue, Bea, 2006).

Слушними, на нашу думку, є висновки американських вчених С. Белавіти та Е. Гордона (Bellavita, Gordon, 2006), які вважають, що до подій 11 вересня 2001 р. освіта для фахівців із забезпечення національної безпеки та врегулювання НС взагалі перебувала у США на «препарадигмальному» етапі, тобто на етапі зародження і формування як окремого напрямку в освіті.

Однак, незважаючи на освітні починання, що стосувалися національної безпеки та освіти в галузі управління в НС, зокрема появу університетських навчальних програм, що активно почали впроваджуватися ще з 2000-х рр., на переконання Б. Бланчарда (Blanchard, 2008), С. Квіак (Cwiak, 2008, 2009,

2011), Дж. Роллінз та Дж. Рован (Rollins, Rowan, 2007), і дотепер суттєвих результатів немає.

Попри песимізм американських науковців щодо готовності освіти до підготовки фахівців ОРС, запрошується такий умовивід: якщо вища фахова освіта наявна і функціонує, то значить провадяться й наукові дослідження у цій галузі. Адже логічно припустити, що науково-педагогічні працівники університетів, які забезпечують підготовку кваліфікованих оперативно-рятувальних фахівців, провадять наукові дослідження, здійснюють їх апробацію на різноманітних наукових, науково-практичних і навчально-методичних заходах, розробляють навчально-методичні матеріали тощо.

Крім того, як зауважує С. Карлсон (Carlson, 2017, с. 10), ранні дослідження у цій галузі вже створили необхідний фундамент як для науковців для проведення їх подальших досліджень, так і для потреб практиків. Про це свідчить значний пласт наукових праць, присвячених особливостям здобуття вищої освіти менеджера з урегулювання НС (Bellavita, Gordon, 2006; Blanchard, 2005, 2008; Cwiak, 2008, 2009, 2011; Drabek, 2007; Manock, 2001; Phillips, 2003; Rollins, Rowan, 2007) та розвитку компетентностей, необхідних для цього фаху. Такий напрям досліджень назвемо *компетентнісним*. Причому у цих працях внесок саме практиків є доволі незначним. Потрібно зауважити, що, на думку Б. Бланчарда (Blanchard, 2008, с. 4), практики того часу у США не мали вищої освіти і здобували свої знання лише на робочому місці, не маючи жодної теоретичної підготовки. Менеджери з НС працевлаштовувалися переважно на основі часткової зайнятості, їх не цінували як фахівців. Тому, коли в університетах почали відкриватися освітні програми з управління в умовах НС, практики привнесли з собою цінний досвід і відбувся зсув у бік професіоналізації вищої освіти в галузі управління в НС (Carlson, 2017, с. 70). Ці зміни описуються у працях Д. Томаса та Д. Мілеті (Thomas, Miletì, 2003), Дж. Уілсона та А. Ойола-Йемаїел (Wilson, Oyola-Yemaiel, 2011).

У цьому контексті нашу увагу привернуло дисертаційне дослідження С. Карлсона (Carlson, 2017) на здобуття наукового ступеня доктора філософії з менеджменту безпеки і катастроф, здійснене в університеті штату Аляска, США. Науковець присвятив цілий розділ свого дослідження питанням становлення і розвитку освіти у галузі управління в НС у США. На основі аналізу відповідної літератури він дійшов висновку, що саме поява різних видів нових загроз для людства (техногенні, природні, соціополітичні), які перевершили наявні можливості країни для їх урегулювання, стала причиною звернення до системи освіти (Carlson, 2017). Таку ж позицію займає і Г. Вудбері (Woodbury, 2005), стверджуючи, що у 1980-х рр. служби ЦЗ та управління в умовах НС не потребували звернення до освіти, оскільки перед ними не поставали загрози масштабів ХХІ століття. Зважаючи на те, що управління в умовах НС потребує більших зусиль і відповідальності, координація між учасниками служб ЦЗ та державними органами різних рівнів потребує посилення: вимоги до професії оперативно-рятувального фахівця та його освітньої підготовки значно зросли (Wilson, Oyola-Yemaiel, 2001, 2002). Натомість ті, хто працював у службі ЦЗ, ставали менеджерами з НС без університетського диплома, маючи досвід військової служби, роботи у поліції, пожежній бригаді чи дотичних до них організацій. Вищу освіту мали одиниці, причому вона була непрофільною і не стосувалася управління в НС. Навчання основ професії відбувалося на робочому місці, досить часто для менеджерів з НС це була вже 3–4 робота (Thomas, Miletì, 2003). У 2010-х рр. ситуація кардинально змінилася. Нині саме завдяки новим освітнім програмам з підготовки менеджерів з НС укомплектовується галузь (Roberts, 2013).

С. Карлсон (Carlson, 2017) у своєму дослідженні наголошує, що визначена Б. Бланчардом (Blanchard, 2008, с. 5) місія вищої освіти у галузі ЦЗ та управління в НС реалізується через служіння в якості провідного координаційного центру нації з управління в НС, сприяння забезпеченню

нації від різних катастроф і лих, професіоналізацію галузі завдяки освітнім зусиллям шляхом підготовки кадрів професійних менеджерів із НС (с. 76).

Питання підготовки фахівців для сфери ЦЗ і управління в НС з позицій компетентнісного підходу всебічно досліджувалися зарубіжними науковцями. Зокрема, на замовлення Міжнародної асоціації менеджерів з НС (IAEM — International Association of Emergency Managers) вчений Д. Співак (Spiewak, 2005) аналізує освітню програму FEMA й виокремлює низку труднощів, серед яких і ті, що пов'язані зі знаннями та компетентностями майбутніх менеджерів із НС. Через визначення вхідних даних і 10 основних компетентностей, якими має володіти майбутній менеджер з НС, вчений робить спробу визначити той масив знань, яким треба оволодіти в університеті, щоб відповідати запитам професії.

У цьому контексті цікавою для нашого дослідження є наукова праця Б. Бланчарда (Blanchard, 2005), в якій виокремлено 10 ключових компетентностей менеджера з НС, а саме:

- здатність прийняти комплексну систему управління в НС та її філософію;
- навички лідерства;
- управлінські навички;
- уміння та навички взаємодії та координації з широким колом організацій;
- здатність інтегрувати управління в НС у всі аспекти бізнесу;
- здатність розуміти та використовувати різні ключові функції управління в умовах НС;
- здатність працювати в політичному, бюрократичному та соціальному контекстах;
- поглиблене розуміння технічних систем та інструментів;
- розуміння важливості та вміння забезпечити зменшення соціальної вразливості;



– досвід роботи в умовах НС.

Для виокремлення зазначених компетентностей, науковець звернувся до переліку компетентностей, визначених для фахівців невідкладної медичної допомоги. Звичайно, перелік не є досконалим, оскільки не охоплює чимало інших важливих компетентностей. Однак, розуміючи, що це — одна із перших спроб узагальнити та систематизувати вимоги до фахівця з урегулювання НС, маємо зазначити, що вона показує комплексність і глибину знань, якими має володіти менеджер з НС у сучасних умовах. Крім того, праця відіграла значну роль у становленні й визнанні суспільством професії менеджера з НС, стала цінною для подальших наукових досліджень і розроблення стандартів кваліфікацій професій у галузі ЦБ, захисту та управління в НС.

На продовження цієї теми варто згадати й праці С. Квіяка (Cwiak, 2008, 2009, 2011), в яких проаналізовано й визначено рейтинг основних знань, умінь і навичок (Cwiak, 2008) та компетентностей (Cwiak, 2009) менеджера з НС. Цікаво, що перші 3 місця у першому аналізі (знання, уміння та навички) займають: теоретичні знання менеджменту НС, 4-х фаз їх управління, видів катастроф і стихійних лих (36 %); навички усної та писемної комунікації (30 %); міжособистісні стосунки, партнерство, тимбілдинг (від англ. *team building* — у перекладі «створення команди») (28 %). Розглядаючи компетентності, вчений наголошує, що на перший план виходить усна та писемна комунікативна компетентність (43 %); на друге місце зсунувся менеджмент з НС (40 %), однак вже не теоретичні знання, а обізнаність з найкращими практиками у цій галузі. 3-є місце посіла здатність взаємодіяти, працювати у політичному та бюрократичному контекстах, знати роль і завдання уряду в урегулюванні НС (33 %). Таким чином, здійснений аналіз засвідчив, що серед професійно значущих компетентностей фахівця з НС пріоритетними є соціальні (м'які) навички, які з легкістю можуть бути перенесені й на інші спеціальності. Важливість набуття соціальних навичок підкреслюється і для



волонтерів, які працюють в галузі НС і ЦЗ населення (Romeo, Calabrese, 2020).

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що праці, присвячені розвитку компетентностей працівників служб ЦЗ та управління в НС, є доволі численними. Назвемо кілька для прикладу. М. О'Коннор (O'Connor, 2005) аналізує цілі навчання за дослідженням «Knowledge, Skills and Abilities» (у перекладі з англ. — знання, уміння та здатності), що було проведено у 2004 р. під патронатом ІАЕМ; Д. Гувер і Н. Грант (Hoover, Grant, 2004), Д. Петерсон (Peterson, 2004) вивчали компетентності бакалавра; А. Браун, К. Браун (Brown, 2004, 2015) — ключові функції та компетентності випускників за програмою FEMA; Дж. Брюс, К. Донован та М. Хорноф (Bruce, et al, 2004) — компетентності тих, хто здобуває професійну освіту з управління в НС після школи, зокрема на курсах. У цих працях наголошується на доцільності використання терміна «компетентності» для визначення того, чого досягнув здобувач за час навчання, адже завдяки компетентностям уможливується вимірювання результатів навчання, навіть за досить специфічними критеріями (Morrison, Ross, Kemp, 2004).

Дотичним до описаного напрямку досліджень у галузі підготовки фахівців ОРС є *змістовий*. У дослідженнях цього напрямку науковці, насамперед, звертаються до визначення обсягу знань, створення курікулумів, переліку навчальних дисциплін та їх змістового наповнення. У цьому контексті варто згадати наукову працю Дж. А. Дероуен Дарлінгтон, американської вченої з університету Західного Іллінойса (Darlington, 2000) «Професія менеджера з НС: освітні можливості та прогалини». У ній здійснено спробу визначити усі американські освітні заклади та урядові організації, що пропонують курси для підготовки фахівців у галузі ЦЗ та управління в НС, та проаналізувати їх програми і навчальні плани, цілі й змістове наповнення кожної запропонованої навчальної дисципліни з метою систематизувати напрями підготовки і знання, необхідні менеджеру з НС.

Так, Дж. А. Дарлінгтон виокремила 35 таких напрямів: від узагальнених, як «загальний менеджмент в НС» і «професія в менеджменті з НС» до вузькопрофільних, що стосуються видів катастроф і небезпек: землетруси, цунамі та інші геологічні небезпеки; небезпечні речовини; урагани, циклони, тайфуни та ерозія ґрунту; терористичні акти, атомні небезпеки, аварії та багато іншого. Дослідниця вважає, що система освіти при підготовці фахівця з НС має також враховувати соціальні, політичні, економічні аспекти впливу НС і вводити відповідні навчальні дисципліни у свої освітні програми. Крім того, важлива роль у підготовці фахівців з НС має відводитися і таким напрямам, як: етика, громадське здоров'я, психологія наслідків НС, законодавство. Повний перелік напрямів підготовки та їх ресурсне і змістове наповнення репрезентовано у Додатку А.

Незважаючи на те, що з часу проведення дослідження Дж. А. Дарлінгтон минуло два десятиліття, цю роботу можна вважати першим кроком у визначенні характеру освітніх можливостей на рівні вищої освіти в галузі безпеки та управління в НС. Інформація щодо наявних освітніх можливостей у США та виявлених прогалин в освітній підготовці майбутніх фахівців з управління в НС все ще є актуальною, оскільки вказує шляхи подальшого удосконалення такої підготовки.

В аналізі досліджуваної проблеми в зарубіжному дискурсі чітко простежується ще один напрям, який умовно можемо назвати *соціально-освітнім*. Загалом у працях, присвячених цій тематиці, розкриваються питання, які акцентують увагу на взаємовпливі суспільства і його потреб на освіту фахівців служб ЦЗ і управління в НС і навпаки, тобто як освіта зазначеної категорії фахівців впливає на суспільство. Більше того, американський науковець Е. Кварантеллі (Quarantelli, 2009) навіть назвав ранні наукові розвідки у галузі урегулювання НС «соціологія +». Так, він зазначає, що з-поміж 19-ти основних публікацій Комітету досліджень катастроф (Committee on Disaster Research) авторами чи співавторами 13

публікацій є соціологи, ще 3-х інших — антропологи (Quanrantelli, 1994, с. 27). Е. Кварантеллі наголошує, що «динаміка» лих та їх значний вплив на суспільство потребуватимуть більших зусиль для ефективної діяльності з урегулювання НС у майбутньому (Quanrantelli, 1992), зокрема й тому, що зростання чисельності населення у містах збільшує ризики техногенних катастроф. А демографічні зміни (швидке старіння населення та його концентрація у потенційно небезпечних зонах) призведуть до того, що вразливі верстви населення, а саме бідні та мігранти, стануть ще вразливішими.

Соціальний контекст у підготовці фахівців служб ЦЗ й управління в НС став основою формування фундаментальних знань для фахівців відповідних служб в їх професійній освіті, а також для чиновників місцевого рівня. Це дістало відображення і в назві цілої низки посібників, рекомендацій, укладених науковцями у галузі управління в НС: «Emergency Management: Principles and Practice for Local Government» («Менеджмент НС: принципи і практика для місцевого уряду») (Drabek, Hoetmer, 1991); «Comprehensive Emergency Management: A Governor's Guide» («Обов'язковий менеджмент НС: довідник для керівника») (National Governor's Association, 1979). Поради, інструкції, рекомендації, а також теоретичний матеріал про 4 етапи менеджменту НС (пом'якшення наслідків, готовність, відповідь, відновлення) почали використовувати у започаткованих університетських навчальних програмах з підготовки фахівців з НС (Cwiak, 2011; Marks, 2005).

Здійснений аналіз зарубіжних джерел засвідчує їх переважно практико-орієнтованість, що, безсумнівно, є надзвичайно вагомим у підготовці фахівців ОРС. Водночас, їх домінуючою характеристикою є опис кращих практик, власного досвіду та різноманітних кейсів. До таких джерел відносимо науково-навчальні матеріали, довідники, посібники, інструкції, описи симуляцій і комплекси вправ на розвиток тих чи інших затребуваних компетентностей. Іншими словами, це — навчально-методичне забезпечення

підготовки фахівців служб ЦЗ та управління в НС. Дотримуючись логіки викладу результатів вивчення зарубіжного наукового дискурсу, маємо визначити напрям, за яким дослідники провадять свої наукові пошуки та висвітлюють їх результати. Оскільки вказані джерела не просто пропонують вправи та симуляції, а й описують методику їх використання й кращі практики, назвемо цей напрям *навчально-методичним*. Пізнавальною і змістовною у цьому відношенні є наукова стаття групи американських дослідників А. Міллер, Т. Селлнау, Л. Нойбергер, А. Тодда та ін. (Miller, et al, 2017), що стосується аналізу наявної літератури з розвитку потенціалу фахівців ОРС здійснювати комунікації у НС.

З-поміж великого різноманіття НС науковці обрали НС у сфері громадського здоров'я та гуманітарній сфері. Методом електронної вибірки з різних реферативних баз вони обрали 6720 наукових статей, що стосувалися підготовки зазначеної категорії фахівців, з яких за визначеними критеріями для остаточного аналізу було залишено 24. Більшість досліджень, описаних в обраних статтях, були здійснені у США і стосувалися катастроф у цій країні, або ж загально-світових катастроф і спалахів інфекційних хвороб.

На прикладі навчання фахівців відповідних служб вміння як здійснювати належні комунікації у НС, дослідники продемонстрували, що у більшості наукових праць містяться методики проведення настільних ігор, приклади симуляцій, сценарії кейсів, вправи для проведення тренінгів, описи кращих практик з США (Aertsen, et. al., 2013; Morris, et. al., 2012), Швеції (Sandström, et. al., 2014), Норвегії (Wahl, et. al, 2015), Австралії (McArdle, 2004), а також мультинаціональний досвід з Близького Сходу, Азії та Африки (Dausey, Moore, 2014).

Результатом здійсненого аналізу стали вказівки на прогалини у дослідженнях, що стосуються розвитку та удосконалення умінь оперативно-рятувальних працівників з комунікацій у НС. Ми цілком підтримуємо висновок учених (Miller, et al. 2017), що ефективність використання

згаданого вміння в умовах НС залежить від уміння комунікувати з різними агенціями, структурами і людьми. Водночас зменшення ефективності доволі часто зумовлене відсутністю кореляції між навчанням фахівців в освітній системі та на робочих місцях (Arthur, et. al. 2003; Chiaburu, Marinova, 2005). Аналіз наукових праць за цим напрямом засвідчує, що у зарубіжному науковому просторі як раз і не вистачає досліджень, які висвітлювали б взаємовплив підготовки оперативно-рятувальних фахівців у формальній та неформальній освіті.

Водночас варто зауважити, що для неформальної освіти також є доволі чимало навчально-методичних ресурсів. Прикметно, що вони розраховані не лише на фахівців ОРС, а, передусім, на представників органів влади на членів суспільства.

До прикладу, розглянемо одну із найновіших публікацій «Навчальний модуль: Основи стійкого уряду та розвиток» (Fundamentals, 2020), укладений на замовлення Офісу зі зменшення ризиків катастроф Організації Об'єднаних Націй (ООН). Модуль створено як базову структуру для проведення семінарів з метою розширення можливостей місцевих та регіональних органів управління шляхом набуття базового розуміння, знань та інструментів, необхідних для ширшого впровадження політики зменшення ризику стихійних лих та збільшення стійкості у практичній діяльності зазначених органів, їх стратегії та планах розвитку. Цільова категорія, на яку розрахований навчальний модуль — стейкхолдери місцевого, регіонального і навіть національного рівнів, такі як політичні лідери, технічні державні службовці в різних департаментах та представники місцевих органів влади. Модуль забезпечує основу для проведення майстер-класів з використанням підходу «навчання тренерів». Іншими словами, ті, хто пройде курс за цим модулем, зможуть працювати тренерами іншої групи слухачів.

Теоретична частина модуля базується на лекціях, кейсах, тематичних дослідженнях та додаткових ресурсах практики підвищення готовності

суспільства до різного виду катастроф. Інтерактивні вправи, основані на теоретичній частині, мають на меті сприяти обміну знаннями та забезпечують можливості для рефлексії, виходячи з реального контекстного досвіду та знань учасників семінарів. Очікувані результати навчання за цим модулем передбачають: використання на практиці деяких інструментів, розглянутих у модулі, задля підвищення стійкості та інтеграції політики зменшення ризиків катастроф і збільшення стійкості у своїй щоденній роботі.

Ще один напрям наукових пошуків, що представлений великою кількістю публікацій і який можна було б по праву віднести до навчально-методичного, — це створення підручників, посібників, довідників не для підготовки власне фахівців цієї галузі, а для дітей та підростаючого покоління. Оскільки врегулювання НС залежить не лише від професійних умінь фахівців, а й від населення, то ознайомлення з правилами поведінки у НС найкраще розпочинати з раннього віку. Це завдання покладено на науковців, методистів, учителів. Для прикладу, у рубриці «Освітні матеріали» на відомій онлайн-платформі Preventionweb (від англ. prevention — попередження, профілактика), що широко використовується у підготовці фахівців з НС, є підрубрика «Освіта та безпека школярів» («Education and School Safety») (Educational Materials, 2020). У їхній бібліотеці пропонуються посібники, ігри, довідники різними мовами світу для різних категорій школярів. Їх основна мета — у доступній формі ознайомити школярів з основами ЦЗ, як правильно реагувати на НС, як себе поводити під час різних катаклізмів і катастроф. Показовою у цьому відношенні є серія «Core» (у перекладі з англ. — зуміти, справитися), започаткована на замовлення ЮНІСЕФ. Її мета — у доступній формі ознайомити дітей з усіма видами стихійних лих та катаклізмів та порадами, як убезпечитися в умовах НС. Консультантами серії стали відомі науковці і науково-педагогічні працівники з університетів Малайзії, Австралії, Китаю, Великої Британії та інших країн.



У Додатку Б нами наведено кілька прикладів таких посібників. Узагальнюючи, наголосимо, що створення такої літератури здійснюється в межах *навчально-виховного* напрямку досліджень.

Крім зазначених публікацій, за цим напрямом проводяться ґрунтовні наукові дослідження, завдання яких — донести важливу інформацію щодо зменшення ризиків катастроф до дітей і молоді в усьому світі, які відповідно до Сендайської рамки зменшення ризиків катастроф упродовж 2015–2030 рр. (Sendai Framework for Disaster Risk Reduction 2015–2030), вважаються «агентами змін». Наприклад, путівник «Слова в дію» (Words, 2020), розроблений на замовлення ООН, містить інформацію, довідковий матеріал, настанови і методичні рекомендації для проведення семінарів та тренінгів для наукових і професійних кадрів у галузі ЦБ та НС винятково з питань навчання дітей і молоді питань ЦЗ й поведінки в умовах НС. Цільовою аудиторією є насамперед фахівці служб ЦЗ та НС, педагогічні працівники, представники органів влади.

Зважаючи на те, що підготовка фахівців ОРС передбачає навчання дорослих як у формальній, так і в неформальній освіті, ми очікували, що у зарубіжному науковому просторі знайдеться чимало публікацій, присвячених андрагогічним особливостям такої підготовки. Очікування цілком виправдалися. Серед найостанніших наведемо наукову статтю американських вчених К. Робінсон, М. Уїлсон та С. Макнейл-Кук (Robinson et. al., 2017) з університету штату Канзас, присвячену підготовці й оцінюванню набутих знань та умінь тими, хто служить добровольцями в умовах стихійних лих і терористичних актів. Суб'єктами дослідження стали волонтери-пожежники, які, наприклад, лише у США становлять 66,4 % з усіх пожежників країни. Вчені акцентують увагу на тому, що ця група фахівців потребує особливого підходу до свого навчання. Підкреслюється, що їх навчання має базуватися на 6 принципах навчання дорослих, обґрунтованих М. Ноулзом, не лише в аудиторії, а й, що найважливіше, за межами класної кімнати. Лише за таких

умов підготовка пожежників-добровольців як «амбасадорів безпеки й фасилітаторів у НС» буде ефективною (Robinson et. al., 2017).

Нашу увагу також привернули публікації, присвячені підготовці офіцерів поліції, на основі андрагогічних принципів (Birzer, 2003; Dwyer, Dwyer, 2004; McCoy, 2006; Flosi, 2011). Лейтмотивом цих праць є положення про ефективність застосування андрагогіки у підготовці новобранців і вже працюючих полісменів з огляду на те, що ця категорія фахівців має цінний досвід і певні знання, вони мотивовані до навчання, прагнуть реалізувати себе на службі суспільству, забезпечуючи ЦЗ населення. У роботах обґрунтовано доцільність використання андрагогічної моделі навчання поліцейських та проілюстровано різними прикладами й експериментальними даними.

Андрагогічні підходи до навчання фахівців служб ЦЗ і НС простежуються і в підготовці інструкторів, які його провадять. Це знайшло своє відображення і в навчально-методичних ресурсах. В цьому контексті, найбільш показовим є посібник «Поради і техніки до викладання основ системи негайного реагування» (Fraser, Cox, 2017), укладений з урахуванням андрагогічних принципів. На їх вагомість вказує один із авторів, А. Фразер, інструктор відомої американської організації FEMA, який має значний досвід з підготовки майбутніх фахівців служб негайного реагування та їх перепідготовки і підвищення кваліфікації. Прикметно, що автор здобув ступінь бакалавра саме за спеціальністю «Освіта дорослих». Розуміючи, що ефективність підготовки «учнів» залежить від застосування андрагогічних принципів, А. Фразер навчає їх з прицілом «навчай, як навчаєш потенційного тренера», який у майбутньому зможе поділитися своїми знаннями та досвідом з іншими.

Все викладене вище дає підстави узагальнити напрями дослідження предмета нашої наукової розвідки у зарубіжному дискурсі й представити їх графічно (рис.1.2).





Рис. 1.2. Напрями досліджень підготовки фахівців служби ЦЗ і управління в умовах НС у зарубіжному науковому дискурсі.

Джерело: самостійно систематизовано автором

Таким чином, у зарубіжному науковому просторі дослідження у сфері ЦЗ та управління в умовах НС значно активізувалися за останнє десятиліття та проводяться за такими напрямками: *функціональний*, який безпосередньо не стосується підготовки фахівців, але в рамках якого вивчаються механізми забезпечення безперебійного функціонування ОРС; *компетентнісний*, завдяки якому стало можливим укладення стандартів підготовки фахівців служби ЦЗ та управління в умовах НС; *змістовий*, в межах якого вивчаються курікулами підготовки фахівців, обговорюється набір навчальних дисциплін та їх наповнення; *соціально-освітній*, за яким досліджуються взаємозв'язок і взаємовплив суспільства і навчання фахівців ОРС; *навчально-методичний* і *навчально-виховний* напрями, що тісно пов'язані між собою і представляють результати досліджень, що викладені у формі підручників, посібників, довідників, комплексів вправ і кейсів; *андрагогічний*, що досліджує проблеми навчання дорослих і набуває все більшої популярності.

## **1.2. Проблеми цивільного захисту в документах міжнародних організацій**

Як відомо, стихійні лиха чи техногенні катастрофи безпосередньо чи опосередковано впливають на всі нації й народності світу, а отже, й вирішувати їх потрібно спільними зусиллями. Жодна країна світу не має імунітету від них (McEntire, 2009; 2018). Тож спільні зусилля для подолання їх наслідків набувають надзвичайної актуальності, адже ці події «не зважають на національні кордони» (McEntire, 2015).

З огляду на зазначене, різні впливові міжнародні організації, зокрема ООН, Всесвітня організація здоров'я, Всесвітній банк докладають чимало зусиль до поліпшення системи управління в НС на світовому рівні загалом і на рівні окремо взятих країн зокрема.

Коротко схарактеризуємо їх діяльність та документи, якими вони керуються.

Актуальним стратегічним документом для усіх без винятку сфер діяльності людства, у тому числі й ЦЗ й управління в НС, є «Порядок денний в галузі розвитку на період до 2030 р.» (Transforming, 2015), прийнятий на Саміті ООН у 2015 р. Його частиною є «17 цілей сталого розвитку». Упродовж 15 років 170 країн і територій світу будуть спрямовувати свої зусилля на сприяння процвітанню та захисту планети у трьох зрівноважених вимірах сталого розвитку: економічному, соціальному та екологічному.

Попри те, що цей документ не є юридично обов'язковим, очікується, що уряди країн світу візьмуть на себе відповідальність і створять національні умови для досягнення поставлених цілей. Усі цілі є взаємопов'язаними, ключем до успіху в одній із них є вирішення питань, пов'язаних з іншими. У контексті нашого дослідження важливими більшою чи меншою мірою є усі цілі, адже вони спрямовані на захист планети і забезпечення миру, процвітання для всіх людей і сталий розвиток, що можливе за умови підготовленості людей до їх реалізації.

Конкретизуючи вирішення питань ЦЗ й управління в НС, варто згадати, що ООН у своїй структурі має Департамент з гуманітарних питань, до кола обов'язків якого входять і численні питання з управління в НС на міжнародному рівні. У грудні 1991 р. за Резолюцією 46/1882 Генеральної Асамблеї ООН (Посилення координації, 1991, с. 71–72) в межах Департаменту було створено Управління ООН з координації гуманітарних справ (ОСНА — Office for Coordination of Humanitarian Affairs), завдання якого полягає у координуванні відповідних заходів ООН з порятунку і захисту людей в гуманітарних кризах. Кількість різних конфліктів, що невинно зростає, підвищення ризиків стихійних лих, що є наслідком змін клімату, швидка урбанізація, що призводить до частих техногенних катастроф, спонукали до створення комплексної координаційної структури для вирішення означених питань. І вже у 1993 р. для негайної допомоги урядам країн, які постраждали від раптових стихійних лих, в Управлінні було створено систему оцінювання стихійних лих і координації (UNDAC — United Nations Disaster Assessment and Coordination).

Нині членами організації є 86 країн світу. Допомога надається на міжнародному, на регіональному та національному рівнях та/або на місці НС. Команди оперативного реагування здатні розпочати свою діяльність у надзвичайно короткі терміни: 12-48 годин у будь-якій точці світу. Ця система складається з 4-х компонентів:

- *персонал* — менеджери з НС, визначені урядами країн та відповідними організаціями національного рівня для UNDAC та спеціально навчені для виконання оперативно-рятувальних місій;

- *методологія* — попередньо визначені методи створення координаційних структур, а також організації та сприяння оцінюванню та управлінню інформацією на першій фазі раптової катастрофи чи НС;

– *процедури* — перевірені системи для мобілізації, прибуття до місця катастрофи або НС та розгортання команд UNDAC упродовж 12–48 годин після надходження запиту;

– *обладнання* — професійне, власне устаткування та майно для виконання місій UNDAC, достатнє щоб забезпечити незалежність на місцях катастроф чи НС.

Для належного виконання дій було розроблено Стратегію UNDAC на 2018–2021 рр., яка базується на принципах діяльності ОСНА «Світ гуртується, щоб допомогти постраждалим від кризи людям швидко отримати гуманітарну допомогу, якої вони потребують» (Executive Summary, 2018, с. 3).

У документі визначається місія організації — забезпечити сприяння порятунку життя та полегшення страждань людям, які постраждали від НС, через підтримку координації на місцях НС, скоординоване оцінювання, інформаційне управління та ситуаційний аналіз. Стратегія окреслює 4 стратегічні цілі, які допоможуть виконати її місію:

- 1) оптимізувати членство;
- 2) зміцнювати партнерство;
- 3) оновити методологію, акцентуючи на посиленні регіонального/місцевого підходу;

- 4) розширити навчання персоналу та готовність; оновити та домогтися злагодженості процедур розгортання на місцях НС (UNDAC Strategy, 2018).

У контексті нашого дослідження привернемо увагу до стратегічної цілі 4 – розширення навчання персоналу та готовність до НС. Передбачається, що оновлений підхід до підготовки членів оперативно-рятувальних команд включатиме в себе обов’язкову складову з нарощування потенціалу, підтримку урядів та регіональних організацій з управління в НС.

Враховуючи посилену увагу до місцевого/регіонального контекстів, стратегія наголошує на необхідності зміцнення та підтримки готовності урядів та регіональних організацій з управління в НС, зокрема підготовку до сезонних НС. З цією метою UNDAC планується розроблення Плану підготовки й зміцнення потенціалу, в якому буде визначено пріоритети підтримки. Зокрема, передбачається, що навчання оперативно-рятувальних фахівців більш тісно пов'язуватиметься з реагуванням на НС та стандартами підготовки, що запроваджені ОСНА. Для цього UNDAC посилить співпрацю з регіональними бюро ОСНА, поширюватиме кращі практики, здійснюватиме спільне планування, спільні тренінги готовності та реалізовуватиме спільні ініціативи. Оновлене навчання інкорпоруватиме оновлені знання та інструменти для різноманітних сценаріїв місій, що, в свою чергу, приведе до коригування компетентностей оперативно-рятувальних фахівців (UNDAC Strategy, 2018, с. 8).

Крім зазначеної Стратегії, ООН має ще такий стратегічний документ як Програма розвитку, в якій передбачено низку заходів з підготовки до непередбачуваних стихійних лих, їх запобігання та пом'якшення їх наслідків. Програма розробляється під керівництвом ОСНА відповідно до чинної Рамки дій чи, як її ще називають «рамкової програми». Описану далі Програму було розроблено відповідно до Хіогської рамкової програми на 2005–2015 рр.

«Створення потенціалу протидії лихам на рівні держав і громад» (Hyogo Framework, 2004). Її стратегічною ціллю було зменшення ризиків стихійних лих. Нині структури ООН з управління в НС та готовності до стихійних лих діють відповідно до Сендайської рамки дій (Sendai Framework for Actions), особливості якої викладемо далі.

У Програмі наведено деяку статистику з проведення оперативно-рятувальних операцій та «уроки на майбутнє», які мають бути враховані у подальшій діяльності ООН і зокрема ОСНА й UNDAC. Так, завдяки зусиллям вказаних міжнародних організацій було встановлено системи

раннього попередження про стихійні лиха у 25 країнах; надано допомогу для формування належного законодавчого забезпечення готовності до стихійних лих 58 країнам; у 45 країнах було організовано національні агентства з НС; у 23 країнах підготовлено плани дій на випадок НС (UN Development Programme, 2015).

Щодо завдань на майбутнє у Програмі зазначено:

- критичну важливість використання підходу залучення місцевих громад, жінок, маргіналізованих груп населення, заохочення сільських керівників до управління діями в НС;

- необхідність нарощування потенціалу на національному рівні (розширювати мережу державних установ та забезпечити навчання працівників національних координаційних структур) на місцевому рівні (підготувати кваліфікованих місцевих експертів);

- підвищення ефективності координації між державними установами, неурядовими, громадськими організаціями та агентствами ООН, а також посилення політичної підтримки і забезпечення належним устаткуванням, що є життєво важливим для довгострокового успіху;

- ширше використання мобільних телефонів і соціальних мереж для обміну практичними знаннями та найкращими практиками з урегулювання НС (UN Development Programme, 2015).

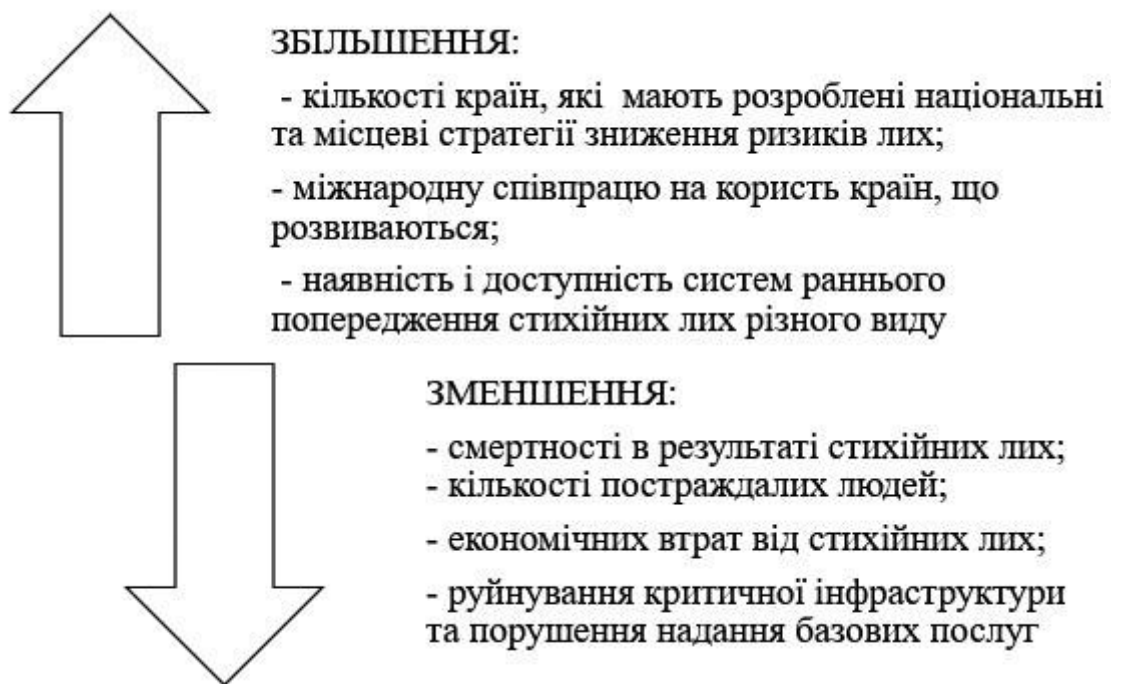
Сендайську рамкову програму зі зниження ризику стихійних небезпек впроваджено з 2016 р. Управлінням ООН з координації гуманітарних справ. Необхідні документи ухвалено і підписано у японському містечку Сендаї 18 березня 2015 р., тому програма й отримала назву — «Сендайська сімка».

Кампанія розрахована на 15 років на період з 2015 по 2030 рр. та зосереджена на реалізації семи цілей, головною з яких є скорочення кількості смертельних випадків у результаті стихійних лих. Кампанія має підвищити рівень обізнаності населення різних країн щодо ефективних заходів зі зниження небезпеки стихійних лих. У рамках кампанії «Сендайська сімка»



уряди, місцева влада, громади, громадські організації, заклади системи ООН мають нагоду на міжнародному, регіональному і національному рівнях поділитися своїми знаннями і досвідом, що стосується запобігання, зниження небезпеки лих, ліквідації чи пом'якшення їх наслідків.

За своєю сутністю, як і попередня Хіогська програма, Сендайська рамкова програма є добровільним, необов'язковим договором, що окреслює план широких, людино-орієнтованих заходів зі зниження ризиків стихійних лих. У програмі прописано чіткі цілі, досягнення яких уможливить забезпечення значного зниження ризиків стихійних лих різного виду, як природних, біологічних, так і технологічних (Sendai Framework, 2015). На рис. 1.3 представлено 7 глобальних цілей, яких має бути досягнуто до 2030 р.



*Рис. 1.3. 7 глобальних цілей зі зменшення ризиків лих, визначених у Сендайській рамковій програмі*

*Джерело: систематизовано автором за Sendai Framework, 2015*

Аналізуючи текст Сендайської рамкової програми, ми, насамперед, звертали увагу на предмет нашого дослідження — підготовку і навчання оперативного-рятувальних фахівців. Зазначимо, що освітні завдання містяться

у всіх пріоритетних напрямках діяльності на національному та місцевому, а також на глобальному та регіональному рівнях.

Наприклад, у пріоритеті дій 1 «Розуміння ризику стихійних лих» передбачається:

*для національного та місцевого рівнів:*

– сприяти охопленню всіх знань про ризики стихійних лих, включаючи запобігання катастроф, пом'якшення їх наслідків, готовність до реагування, відновлення та реабілітацію, у формальну та неформальну освіту, у громадянську освіту на всіх рівнях, а також у професійну освіту та навчання;

– підтримувати національні стратегії, спрямовані на посилення громадянської освіти та обізнаності щодо зменшення ризику стихійних лих, зокрема інформацію та знання про ризик катастроф, через проведення кампаній, соціальних медіа та мобілізації громади з урахуванням інтересів і потреб конкретної аудиторії (Sendai Framework, 2015).

*для глобального та регіонального рівнів:*

– підтримувати розвиток місцевих, національних, регіональних і глобальних систем та послуг, зручних для користувача, з метою обміну інформацією про передові практики, економічно ефективні та прості у використанні технології зменшення ризику стихійних лих, планів та заходів для зменшення ризику стихійних лих;

– розробити ефективні глобальні та регіональні кампанії як інструменти підвищення обізнаності та освіти, спираючись на вже наявні ініціативи, наприклад, «Мільйон безпечних шкіл і лікарень»; кампанія «Зробіть міста стійкими: моє місто готується»; премія ООН за зменшення ризику стихійних лих; щорічний Міжнародний день боротьби зі стихійними лихами, запропонований ООН. Цим сприяти формуванню культури запобігання катастрофам, розвитку стійкості та відповідальності громадян, формуванню їх розуміння ризику катастроф, підтримувати взаємного навчання та обміну досвідом; заохочуванню державних і приватних



стейкхолдерів до активної участі у зазначених ініціативах та розробленні нових на місцевому, національному, регіональному та глобальному рівнях;

– використовувати звіти з подолання наслідків лих як ще одну можливість поліпшення освіти та обізнаності громадян (Sendai Framework, 2015).

Що ж до навчання й підготовки фахівців ОРС, це завдання прописано на глобальному та регіональному рівнях у пріоритеті дій 4 – «Посилення готовності до стихійних лих для ефективної відповіді та застосування концепції “Відбудуй краще” під час відновлення, реабілітації й відбудови»: навчати наявних фахівців і волонтерів, розвивати їх вміння адекватно діяти у відповідь на стихійні лиха (Sendai Framework, 2015).

Отже, в усіх документах ООН, зокрема й рамкових програмах, передбачено надання підтримки не лише шляхом фінансової та технічної допомоги, а й через обмін інноваціями й технологіями і, що цінне для нашого дослідження, через систематичну підготовку і навчання населення й фахівців ОРС. У цьому відношенні важливим є створення глобальних і національних платформ зі зниження ризиків стихійних лих для обміну знаннями, інформацією, досвідом і кращими практиками усіх стейкхолдерів як у формальній, так і в неформальній освіті. Для забезпечення ефективної діяльності у сфері ЦЗ й управління в НС відповідні національні та регіональні оперативно-рятувальні організації у різних країнах світу керуються також документами, розробленими Міжнародною асоціацією менеджерів з надзвичайних ситуацій (IAEM — International Association of Emergency Managers). IAEM — некомерційна освітня організація, яка займається пропагандою принципів управління в НС та представляє тих фахівців, цілями яких є збереження життя, захист власності та навколишнього середовища під час НС та катастроф. Починала свою діяльність ця міжнародна організація як Рада з ЦЗ США у 1952 р., яка завдяки процесам глобалізації та інформатизації розширила сферу свого

впливу й переросла у міжнародну організацію. Нині вона охоплює понад 6 тис. членів — організацій, фахівців служб ЦЗ та управління в НС з усього світу, а також студентів, для кого захист життя і майна інших членів суспільства та подолання наслідків стихійних лих і техногенних катастроф стане професією у майбутньому (IAEM, 2020).

Вартим вивчення є Стратегічний план IAEM, який було оновлено 21 серпня 2018 р. В ньому викладені місія та візія організації, її цінності. З-поміж основних завдань — популяризація професії шляхом пропаганди принципів управління в НС, а також забезпечення фахівців служб ЦЗ та управління в НС усіх країн світу необхідною інформацією через створення мереж для комунікації та освітніх можливостей для професійного й особистісного розвитку.

У цьому документі нас, насамперед, зацікавили ключові завдання, які мають бути виконані в результаті діяльності IAEM, а саме у 5-ти основних сферах: інформація та мережі; професійний розвиток; репрезентація професії; організаційний розвиток; поточні та нові питання (IAEM-USA Strategic Plan, 2018). Зупинимось детальніше на їх описі, адже служби ЦЗ та управління в НС в усіх країнах світу керуються ними у своїй діяльності.

Завдання *в галузі інформації та мереж* полягають в удосконаленні способів поширення інформації та засобів комунікації членів Асоціації та передбачають такі цілі:

- розширити законодавчий та нормативно-регулятивний діалог, контакти та обмін інформацією між членами та урядами на всіх рівнях;
- оперативно поширювати відповідну інформацію з-поміж усіх членів;
- розширити можливості для мережевого спілкування.

Завдання *сфери професійного розвитку* орієнтовані на підтримку та фасилітацію професійного розвитку:

- фахівців управління в НС, індивідуальних членів Асоціації;
- через створення та просування низки програм розвитку;

– студентів, для яких управління в НС є майбутнім фахом. У сфері презентації професії пріоритетними завданнями є:

– донесення до громадськості й підтримка іміджу професії в галузі управління в НС;

– захист інтересів менеджерів з НС та спеціалістів з різних дотичних питань до управління в НС в цих країнах;

– посилення законодавчого та нормативно-регуляторного діалогу, контактів та обміну інформацією між фахівцями служб ЦЗ та управління в НС та урядами на всіх їх рівнях;

– започаткування та активізація змістовних партнерських стосунків з організаціями усього світу, які мають аналогічні завдання.

*Сфера організаційного розвитку* покликана сприяти подальшому розвитку Асоціації з метою представляти різноманітне співтовариство менеджерів з управління в НС та підтримувати Асоціацію як визнану у світі представницьку організацію фахівців з управління в НС. З-поміж ключових завдань визначено:

– забезпечити постійне фінансове здоров'я організації;

– забезпечити відповідні товари та послуги для різноманітного складу членів Асоціації;

– максимізувати ефективність діяльності Асоціації для збільшення залученості нових її членів.

Ще одна сфера — *поточні питання* — покликана визначати загрози та проблеми, що можуть завадити розвитку менеджменту з НС. Пріоритетними завданнями у цій сфері є:

– стати лідером у справі управління в НС для визначення та підготовки до майбутніх загроз, небезпек, ризиків та вразливості, що призводять до катастроф;

– впливати на політичні рішення та розробляти процедури, які слугують стандартами для управління в умовах НС;

– визнати зростаючу роль управління в НС у всіх відповідних питаннях та подіях (IAEM-USA Strategic Plan, 2018).

Вагомими для нашого дослідження є також загальноєвропейські документи з питань ЦЗ й управління в НС. Так, у грудні 2013 р. Єврокомісія опублікувала офіційний документ щодо необхідності нових загальноєвропейських законодавчих документів, які посилили б загальноєвропейську політику в сфері управління в НС. У документі вказується, що при реагуванні на НС, їх запобіганні та підготовці до них Європа потребує добре скоординованих дій країн-членів ЄС (New Legislation, 2013).

Згідно з вимогами оновленого законодавства було створено Європейський координаційний центр з негайного реагування (ERCC — Emergency Response Coordination Center), завданням якого є моніторинг НС у світі, інформаційне забезпечення та координація дій у НС природного та техногенного характеру.

У контексті нашого дослідження з-поміж інших важливих завдань, згаданих в оновленому законодавчому забезпеченні, для кращої підготовки до НС виокремимо ті, що стосуються безпосередньо підготовки фахівців та їх професійного розвитку. Зокрема, передбачається:

- збільшення кількості тренінгів для персоналу служб ЦЗ, який працює за межами своїх країн;
- збільшення кількості практичних тренувань для служб оперативного реагування на НС (наприклад, для пошуково-рятувальних груп та польових лікарень);
- ширше проводити обміни експертами з ЦЗ та профілактики;
- тісніше співпрацювати з сусідніми країнами;
- створення бази волонтерів з країн Євросоюзу та формування з них аварійно-рятувальних груп (New Legislation, 2013).

У 2017 р. Єврокомісія з питань гуманітарної допомоги та ЦЗ прийняла новий документ — RescEU Initiative (у перекладі з англ. — ініціатива порятунку). Щодо підготовки фахівців ОРС цінним для нашого дослідження є створення Мережі знань з ЦЗ для підтримки усіх працівників означених служб в Європі. Це дасть можливість працівникам вчитися один в одного і розмовляти «однією й тією ж технічною мовою» (RescEU Initiative, 2017). Отже, маємо підстави констатувати, що існує низка документів міжнародного та загальноєвропейського рівня, що стосуються регламентації діяльності служб ЦЗ і управління в НС. У них викладено стратегічні напрями діяльності означених служб. Відповідні організації регіонального, національного та місцевого рівнів керуються у своїй діяльності засадничими принципами та положеннями, викладеними в цих документах. Вони слугують основою для розроблення нормативно-правового забезпечення служб ЦЗ та управління в НС. Повною мірою це стосується підготовки й професійного розвитку фахівців зазначених служб і волонтерів, які допомагають реалізувати політику запобігання, подолання та пом'якшення наслідків НС.

### **1.3. Становлення і розвиток Державної служби України з надзвичайних ситуацій: ретроспективний аналіз**

Сучасний стан техногенної та природної безпеки негативно позначається на соціально-економічному розвитку нашої держави, а за деякими позиціями становить загрозу національній безпеці України. У зв'язку з цим проблема захисту населення і територій від НС різного характеру, від негативних природних явищ є досить актуальною, а її розв'язання залишається одним із пріоритетних напрямів роботи центральних та місцевих органів виконавчої влади.

На початку 1990-х років проблеми природної та техногенної безпеки, що загострилися, потребували невідкладного обґрунтування і вироблення

цілісної державної політики в сфері безпеки життєдіяльності та створення механізмів її реалізації. Тогочасна система захисту населення вже не відповідає своєму призначенню — бути гарантом безпеки людей.

Питаннями ЦЗ та оборони, ліквідації наслідків та попередження НС, захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи, гасіння пожеж та пожежної безпеки в ті часи займалися три окремих відомства: Штаб ЦО, Міністерство у справах захисту населення від наслідків аварії на Чорнобильській атомній електростанції та Головне управління пожежної охорони.

03.02.1993 р. Верховна Рада України ухвалила Закон «Про Цивільну оборону України» (Про цивільну оборону, 1993), а 10.05. 1994 р. Кабінет Міністрів України — Постанову № 299 (Про затвердження Положення про цивільну оборону, 1994), якою затверджується «Положення про цивільну оборону України». Цими документами було визначено, що ЦО є державною системою органів управління, сил і засобів, створюється для організації і забезпечення захисту населення від наслідків НС техногенного, екологічного, природного та воєнного характеру.

Проблеми Чорнобиля — постраждалі, ліквідатори, зона відчуження і її інфраструктура, об'єкт «Укриття» — потребували посиленої уваги. Для вирішення широкого спектра проблем, пов'язаних із НС, координації зусиль різних організацій і установ у цьому напрямі потрібне було об'єднання сил ЦО та Міністерства у справах захисту населення від наслідків аварії на Чорнобильській атомній електростанції. У 1996 році Указом Президента (Про зміни, 1996) було створено єдине відомство — Міністерство з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи (МНС), яке стало провідним органом в системі виконавчої влади щодо забезпечення реалізації державної політики в сфері ЦО, рятувальної справи, створення та функціонування систем страхового фонду, поводження з радіоактивними відходами, захисту від НС,

попередження і реагування на них, ліквідації їх наслідків та наслідків Чорнобильської катастрофи.

У підпорядкуванні МНС перебувало угруповання військ ЦО чисельністю 10218 осіб, з яких 9550 — військовослужбовці (Вогнеборці, 2018).

Війська ЦО були призначені для захисту населення і територій у разі виникнення НС, викликаних аварією, катастрофою, стихійним лихом, епідемією, епізоотією, епіфітотією, масштабною пожежею, застосування засобів ураження, призвели або можуть призвести до людських і матеріальних втрат, ліквідації їх наслідків і виконання інших передбачених Законом «Про війська Цивільної оборони України» (Про війська, 1999) завдань.

У складі військ перебували три окремі мобільні механізовані бригади (Київ, Дрогобич, Донецьк), навчальна бригада (Ватутіне), окремі мобільні механізовані полки (Лоскутівка, Верхівцеве, Мирне, Знам'янка), окремі аварійно-рятувальні батальйони (Мазанка, Ромни, Ужгород, Чернівці, Якушинці, Городище), два окремих аварійно-рятувальних загони (Кропивницький, Хмельницький), спеціальний морський загін (Керч), спеціальний авіаційний загін (Ніжин), два окремих вузли зв'язку (Київ, Переяслав-Хмельницький), загони забезпечення військ (Київ, Жеребкове).

Територіальні органи МНС до 2003 р. були представлені Головними управліннями з питань НС у складі обласних державних адміністрацій. У цей період МНС силами військових підрозділів ЦО успішно ліквідувало ряд масштабних техногенних і природних катастроф, з-поміж яких — ліквідація наслідків паводку на Закарпатті в 1998 р.

27 січня 2003 р. Указом Президента України «Про заходи щодо вдосконалення державного управління у сфері пожежної безпеки, захисту населення і територій від наслідків надзвичайних ситуацій» (Про заходи,



2003) органи і підрозділи Державної пожежної охорони виведені зі складу МВС і передані до складу МНС.

19 грудня 2003 р. набув чинності Указ Президента України «Про Державну програму перетворення військ Цивільної оборони України, органів і підрозділів державної пожежної охорони на оперативно-рятувальну службу цивільного захисту на період до 2005 року» (Про державну програму, 2003).

Державною програмою передбачалося створення на базі військ ЦО, а також органів та підрозділів Державної пожежної охорони єдиної невійськової Оперативно-рятувальної служби ЦЗ. Передбачалась повна демілітаризація МНС, звільнення особового складу військ ЦО з військової служби з подальшим присвоєнням спеціальних звань внутрішньої служби.

Були повністю розформовані військові частини ЦО в Донецьку, Хмельницькому та Чернівцях; реформовані в регіональні рятувальні загони військових частин в Києві, Дрогобичі, Мирному, Ромнах і Мерефі-3; реформовані в територіальні рятувальні загони військових частин в Лоскутівці, Ужгороді, Мазанці і Кіровограді; військова частина в Керчі реформована в спеціальний морський загін, військова частина в Жеребковому – в спеціальний загін. Військові частини в Якушинцях, Городищі, Червонознам'янці і Верхівцевому реформовані в аварійно-рятувальні підрозділи територіальних органів МНС.

На базі більшості загонів технічної служби Державної пожежної охорони сформовано аварійно-рятувальні загони спеціального призначення територіальних органів МНС України, до яких частково передані особовий склад і техніка колишніх військових частин ЦО.

МНС стає головним органом у системі центральних органів виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері ЦЗ, рятувальної справи та гасіння пожеж, державного нагляду у сфері техногенної, пожежної, промислової безпеки та гірничого нагляду, поводження з радіоактивними відходами, ліквідації наслідків Чорнобильської



катастрофи, профілактики травматизму невинробничого характеру, а також гідрометеорологічної діяльності.

У 2006 р. війська ЦО були повністю розформовані, особовий склад військ і Державної пожежної охорони влився в ряди єдиної Оперативно-рятувальної служби ЦЗ.

У грудні 2010 р. МНС було реорганізовано. Державний пожежний та техногенний нагляд, управління зоною відчуження і Чорнобильської АЕС, Держгіртехнагляд стали центральними органами виконавчої влади.

Державні пожежні частини одержали статус «рятувальних» і були підпорядковані територіальним органам МНС. Районні (міські) відділи МНС реформовані в служби ЦЗ в районах (містах) і введені до складу апаратів Головних територіальних управлінь МНС.

У 2003 — 2010 рр. персонал МНС було залучено до ліквідації таких масштабних НС: пожежа з подальшою детонацією боєприпасів на території військової частини А0261, м. Артемівськ (Збройні сили України); пожежа з подальшою детонацією боєприпасів на території 275-ї бази артилерійських боєприпасів (Збройні сили України); аварії в системах теплопостачання в місті Алчевськ Луганської області, в системах життєзабезпечення в Донецькій, Кіровоградській областях, АР Крим; спалах пташиного грипу в 2006 р. в АР Крим; авіакатастрофа літака Ту-154 поблизу с. Суха Балка Донецької області в липні 2006 року; загибель 13 гірників на шахті ім. Засядька у вересні 2006 р.; вибух газу в житловому будинку в Дніпропетровську по вулиці Мандриківській, 127 у жовтні 2007 р., де загинуло 23 людини; аварія на шахті імені Засядька в листопаді 2007 р., загинув 101 шахтар, 40 було травмовано; залізнична аварія в Бузькому районі Львівщини з перекиданням 15 цистерн з жовтим фосфором ємністю 50 т кожна; паводок у 6-ти західних областях України в 2008 р., внаслідок якого загинули 39 осіб і завдано збитків на понад 4 млрд грн; лісова пожежа в Ізюмському районі Харківської області, де знищено 1300 га лісових

насаджень; пожежа і подальша детонація боєприпасів на території військової частини А0829, м. Лозова на Харківщині; вибух у житловому будинку м. Євпаторія АР Крим, де загинуло 27 осіб, врятовано силами МНС 21 особу; серія аварій на шахтах Донецької області, внаслідок яких загинуло 27 осіб і понад 40 травмувались; пожежа в залі гральних автоматів в Дніпропетровську в 2009 р., де загинуло 9 та постраждало 11 осіб; пандемія грипу Н1N1 в листопаді- грудні 2009 р.; сильні снігопади на території України в грудні 2009 р.; вибух кисневого балона в лікарні Луганська в 2010 р., 16 загиблих і 6 постраждалих; сильні дощі та паводки в Івано-Франківській, Вінницькій, Чернівецькій і Хмельницькій областях у червні 2010 р.; аварія рейсового автобуса «Еталон» (зіткнення з локомотивом на залізничному переїзді), де загинуло 45 осіб та 8 травмовано; пожежа в будинку соцобслуговування Дубровицького району Рівненської області в 2011 р., де загинуло 16 осіб, постраждало 11 (Вогнеборці, 2018).

У 2011 р. здійснювались основні заходи з переструктурування МНС на 4 окремі відомства:

- МНС (як головний орган);
- Державна інспекція техногенної безпеки України;
- Державне агентство зони відчуження;
- Державна служба гірничого нагляду та промислової безпеки України.

У листопаді 2011 р. завершено заходи щодо переведення особового складу наглядово-профілактичного блоку МНС для подальшого проходження служби в новостворену Державну інспекцію техногенної безпеки України, завершено формування її органів та підрозділів.

У 2012 р. Державні пожежні частини реформовані в Державні пожежно-рятувальні частини і підпорядковані безпосередньо територіальним органам МНС. Районні (міські) відділи МНС реформовані в служби ЦЗ в районах (містах) і введені до складу Головних територіальних (територіальних) управлінь МНС.

24 грудня 2012 р. Указом Президента України (Про деякі заходи, 2012) МНС і Державна інспекція техногенної безпеки України реорганізовані в єдину ДСНС України, як центральний орган виконавчої влади, який координується і направляється Міністерством оборони України.

25 квітня 2014 р. Кабінетом Міністрів України прийнято Постанову № 120 «Питання і напрямки Державної служби з надзвичайних ситуацій» (Питання спрямування, 2014), яка встановлює, що діяльність ДСНС України спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ.

### **Висновки до першого розділу**

Здійснений аналіз вітчизняної та зарубіжної наукової літератури з досліджуваної проблеми свідчить про наявність чималої кількості наукових праць, присвячених управлінню в НС та ЦЗ. З'ясовано, що всі праці умовно можна класифікувати як ті, що розкривають особливості діяльності служб ЦЗ, та ті, що присвячені власне питанням підготовки зазначеної категорії фахівців та їхнього професійного розвитку.

Питання підготовки фахівців ОРС активно досліджуються вітчизняними науковцями за такими напрямками: теоретико-методологічні засади підготовки фахівців служб НС; вивчення зарубіжного досвіду такої підготовки; психолого-педагогічні умови підготовки та підвищення кваліфікації оперативно-рятувальних працівників; їх правові аспекти; інноваційні методи навчання оперативно-рятувальних фахівців; практичний досвід.

Аналіз зарубіжних наукових праць засвідчив значне зростання їх кількості та активізацію наукових пошуків. Вивчення праць зарубіжних науковців уможливило виокремлення та систематизацію пріоритетних напрямів досліджень щодо підготовки фахівців для сфери ЦЗ і управління в НС, серед яких: функціональний, компетентнісний,

змістовий, навчально-методичний, навчально-виховний, соціально-освітній, андрагогічний.

Не всі напрями як у вітчизняному, так і в зарубіжному науковому дискурсах розробляються однаково, деякі з них залишаються мало чи фрагментарно дослідженими. Зокрема поза науковими інтересами вітчизняних дослідників поки що залишаються питання підготовки оперативно-рятувальних працівників засобами неформальної та інформальної освіти, андрагогічні засади їхньої підготовки. Зарубіжні дослідження є практико-орієнтованими. Відчувається нестача наукових праць, що висвітлюють фундаментальні теоретичні та концептуальні засади підготовки фахівців для сфери ЦЗ і управління в НС.

Здійснено також вивчення документів впливових міжнародних організацій з проблем ЦЗ: ООН, Всесвітньої організації здоров'я, Всесвітнього банку, Міжнародної асоціації менеджерів з НС, Єврокомісії. Проаналізовані документи (Стратегія системи оцінювання стихійних лих і координації при ООН; Хіогська рамкова програма на 2005–2015 рр.; Сендайська рамка дій; Стратегічний план Міжнародної асоціації менеджерів з НС; Ініціатива порятунку) містять не лише рекомендації та механізми регулювання діяльності служб ЦЗ та управління в НС, але в них висвітлюються і питання підготовки оперативно-рятувальних працівників. Причому, цим питанням відводиться одна із пріоритетних ролей у покращенні управління в НС і ЦЗ.

Звернення до ретроспективного аналізу зумовлене необхідністю простежити шлях становлення і розвитку Державної пожежної охорони, оскільки це дало змогу з'ясувати причини деяких наявних проблем у вітчизняній системі природної та техногенної безпеки населення. Виявлено, що з часу здобуття Україною незалежності у системі, що покликана забезпечувати ЦЗ населення, постійно відбуваються процеси оптимізації та трансформації: відомства перепідпорядковуються різним органам

державного управління; об'єднуються в єдиний орган (Штаб ЦО і Міністерство у справах захисту населення від наслідків аварії на Чорнобильській атомній електростанції в МНС); доповнюються іншими організаціями (Державна пожежна охорона виведена зі складу МВС і передана до МНС); деякі структури демілітаризують і змінюють свою назву (війська ЦО, органів і підрозділів Державної пожежної охорони на Оперативно-рятувальну службу ЦЗ); мають місце заходи з розділення МНС на окремі відомства; відбувається подальша реорганізація МНС і Державної інспекції техногенної безпеки України в єдину ДСНС України.

## РОЗДІЛ 2

### ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПІДГОТОВКИ І ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ФАХІВЦІВ ОПЕРАТИВНО-РЯТУВАЛЬНИХ СЛУЖБ

#### 2.1. Професійне навчання працівників з урегулювання надзвичайних ситуацій у США

Зарубіжний досвід підготовки та професійного розвитку працівників ОРС у вітчизняному науковому просторі висвітлено досить фрагментарно. Наприклад, у рамках свого дисертаційного дослідження О. Повстин аналізувала зарубіжний досвід підготовки управлінців у галузі безпеки людини у Німеччині, США, Польщі. Зокрема, вона зазначила, що у США відсутня система загальнодержавних вимог щодо освіти і підготовки особового складу пожежно-рятувальної служби. Всі вимоги до підготовки майбутніх рятувальників визначаються на рівні штату, іноді міста чи навіть окремого підрозділу (Повстин, 2019, с. 129). О. Повстин стверджує, що кожен штат розробляє та затверджує нормативні документи із пожежної безпеки, формує власні муніципальні та добровільні пожежні служби та різні служби спеціального призначення (наприклад, для ліквідації технологічних катаклізмів, аварій та ін.).

Якщо досвід підготовки фахівців у галузі безпеки у Німеччині та Польщі розкрито на прикладах діяльності ЗВО на першому (бакалаврському) та другому (магістерському) рівнях, а що стосується США, то описано діяльність служб ЦЗ, зокрема муніципальних та добровільних пожежних об'єднань. На жаль, дослідниця не дотрималася логіки викладу результатів свого аналізу й не згадала про особливості підготовки фахівців рятувальної служби у США, саме у ЗВО.

Інші дослідження вітчизняних науковців американського досвіду підготовки фахівців ОРС та їх подальшого професійного розвитку зосереджуються на окремих деталях чи на описі діяльності самої служби з НС. Водночас більшість науковців єдині у своїй думці, що у США завдяки

вагомій ролі штатів у житті країни, кожен штат має відмінну від інших систему підготовки фахівців ОРС (Вовчаста, 2019; Садковий, 2013; Гвоздій, 2015). Тому виникла потреба у комплексному підході до вивчення особливостей американської підготовки працівників ОРС й виокремленні її прогресивних ідей.

Навчальні програми, що пропонуються у США для оперативно-рятувальних працівників численні та диверсифіковані. Проте всі вони побудовані за принципами, якими керуються у своїй діяльності американські служби управління в НС.

**Профілактика чи запобігання.** Профілактика передбачає активний пошук можливостей, необхідних для уникнення, запобігання або припинення терористичного акту. Ці можливості передбачають планування, публічну інформацію та попередження, координацію операцій, криміналістику та атрибуцію, розвідку та обмін інформацією, заборону та порушення, а також скринінг, пошук та виявлення.

**Захист.** Заходи із захисту передбачають можливості, необхідні для захисту батьківщини від терористичних актів та техногенних або природних катастроф. Можливості включають планування, публічну інформацію та попередження, координацію операцій, контроль доступу та перевірку ідентичності, кібербезпеку, розвідку та обмін інформацією, заборону та порушення, фізичні захисні заходи, управління ризиками для програм захисту, скринінг, пошук і виявлення, забезпечення неперервності, цілісності та безпеки поставок.

**Пом'якшення наслідків.** Пом'якшення наслідків передбачає пошук можливостей, необхідних для зменшення людських втрат і майна шляхом зменшення наслідків катастроф. Можливості включають планування, публічну інформацію та попередження, координацію операцій, стійкість громади до катастроф і НС, довгострокове зменшення вразливості, оцінку стійкості до ризиків і катастроф, виявлення загроз і потенційних небезпек.

**Реагування чи відповідь.** Цей принцип передбачає пошук можливостей, необхідних для врятування життя, захисту майна, навколишнього середовища, задоволення основних потреб людини після НС. Можливості включають планування, публічну інформацію та попередження, координацію операцій, критичне транспортування, екологічне реагування / охорону здоров'я та безпеку, владнання справ зі смертельними випадками, управління пожежами та гасіння, управління логістикою та ланцюгом поставок, інфраструктурні системи, послуги масового обслуговування, масові пошукові та рятувальні операції, безпеку на місцях, охорону та правоохоронну діяльність, оперативні комунікації, охорону здоров'я, медичні послуги та ситуаційну оцінку.

**Відновлення.** Відновлення передбачає пошук основних можливостей, необхідних для того, щоб допомогти постраждалим від НС громадам ефективно відновитися. Ці можливості включають планування, публічну інформацію та попередження, координацію операцій, економічне відновлення, охорону здоров'я та соціальне обслуговування, житло, інфраструктурні системи, природні та культурні ресурси (Agency, 2020).

Аналіз наукової літератури свідчить, що у США існує 3 способи здобуття необхідних знань, умінь і навичок для фахівців у галузі управління в НС у:

- формальній освіті;
- неформальній освіті;
- інформальній освіті.

Зазначимо, що перші 2 способи здобуття необхідних знань і навичок для працівників ОРС можливі у таких форматах:

- стаціонарний (тобто з відривом від виробництва, так званий «on-campus» з проживанням на території освітнього закладу);
- онлайн («off-campus», тобто дистанційний).



Крім того, іншим популярним форматом в останні роки став мобільний, що дає змогу працівникам з НС здобувати знання, поєднуючи переваги мобільного зв'язку з навчанням. Мобільний та онлайн формати — типові для неформальної та інформальної освіти.

У своєму аналізі американського досвіду підготовки і професійного розвитку працівників ОРС зупинимося насамперед на особливостях федерального рівня. Потім розглянемо регіональний рівень (штату) та індивідуальний рівень (самоосвіту).

Підготовка фахівців-рятувальників на федеральному рівні переважно здійснюється через Федеральну Агенцію з управління в НС (FEMA — Federal Emergency Management Agency). На сайті FEMA розміщено онлайн-каталог курсів з національної підготовки (National Preparedness Course Catalog), які реалізуються через освітні заклади FEMA: Центр внутрішньої підготовленості (CDP — Center for Domestic Preparedness), Інститут управління в НС (EMI — Emergency Management Institute) та Національний відділ навчання та освіти (NTED — National Training and Education Division). Каталог курсу з національної підготовки містить широкий спектр тем з управління в НС, пропонує різні режими навчання для задоволення зростаючих освітніх потреб федеральної, місцевої, територіальної аудиторії та представників національних меншин (National Preparedness Course Catalog, 2020).

Як свідчить аналіз діяльності FEMA з навчання і підготовки оперативно-рятувальних працівників, місія агенції полягає у зміцненні сфери управління в НС завдяки створенню Професійної програми з управління в НС (EMPP — Emergency Management Professional Program). Вона охоплює такі теми:

- національна система управління в НС;
- управління небезпеками усіх видів;
- керівництво підрозділом зв'язку з громадськістю;

- багатопланові НС в школах;
- реагування на НС;
- кібербезпека;
- серія курсів для професійного розвитку оперативно-рятувальних працівників;
- серія професійного розвитку підвищеного рівня;
- професійна програма з управління в НС;
- незалежні безкоштовні навчальні програми (Training branch, 2020).

ЕМРР забезпечує структуровану та прогресивну основу для здобуття знань, умінь і навичок для вступу, роботи та кар'єри у цій сфері діяльності. Навчальна програма ЕМРР розроблена таким чином, щоб забезпечити фахівцям рятувальних служб можливість навчання упродовж життя.

У структурі FEMA діють такі освітні організації:

- Центр з внутрішньої готовності (CDP — the Center for Domestic Preparedness);
- Інститут управління в НС (EMI — the Emergency Management Institute);
- Підрозділ національної підготовки і освіти (NTED — the National Training and Education Division).

Крім власних освітніх закладів, FEMA плідно співпрацює з університетами, що здійснюють підготовку фахівців ОРС, іншими центрами підготовки фахівців з урегулювання НС, а також освітніми платформами. Зокрема, серед університетів варто згадати Університет штату Луїзіана (LSU — Louisiana State University), Університет штату Гавайї (UH — University of Hawaii), а також Інститут шахтобудування і технологій штату Нью Мексико (NMT — New Mexico Institute of Mining and Technology), які пропонують навчальні програми для майбутніх рятувальників.

Крім того, відомими провайдерами освітніх послуг FEMA є Центр з сільського розвитку (CRD — Center for Rural Development), Техаський центр

з розширених інженерних робіт (TEEX — Texas Engineering Extension Center), Центр транспортних технологій (TTC — Transportation Technology Center, Inc.), Національний центр з підготовки до стихійних лих (NDPТC — National Disaster Preparedness Training Center).

Викладене дає підстави систематизувати освітню структуру, в якій здійснюється підготовка і професійний розвиток фахівців ОРС США, а саме (рис.2.1).



Рис. 2.1. Структура освітньої системи США для підготовки оперативно-рятувальних працівників.

Джерело: самостійно розроблено автором за FEMA, 2020

Коротко схарактеризуємо кожного освітнього провайдера — власних освітніх закладів FEMA та її партнерів. **Центр FEMA з внутрішньої підготовленості (CDP)** розташований в м. Анністоні, штат Алабама, є єдиним навчальним центром Міністерства внутрішньої безпеки США з питань зброї масового знищення. CDP забезпечує навчання та підвищення кваліфікації для державних, місцевих, територіальних фахівців і працівників національних меншин з питань НС. CDP пропонує навчання на федеральному рівні з реагування на НС в токсичних середовищах (хімічному

та біологічному). До послуг працівників також єдина лікарня в країні, що займається винятково їх навчанням.

Центр повністю фінансується на місцевому, територіальному рівнях, а також рівнях штату та національних меншин. Це означає, що для слухачів — працівників ОРС навчання, проїзд, проживання і навіть харчування є безкоштовними. Навчання в CDP також відкрите для федеральних, приватних і міжнародних фахівців з НС, однак вже на платній основі (CDP, 2020). На жаль, детально проаналізувати навчальні курси, що пропонуються Центром виявилось неможливим. Імовірно, тому, що інформація є закритою для широкого загалу. Вона доступна за спеціальним паролем саме для працівників ОРС.

За допомогою своїх курсів та інтегрованих програм **Інститут з управління в НС (ЕМІ)** виступає національним координаційним центром з розробки та проведення навчань державних, місцевих урядовців, представників національних меншин, окремих волонтерів та членів волонтерських організацій з управління в НС, а також навчання працівників FEMA, членів інших федеральних агенцій, представників державного та приватного секторів для мінімізації впливу катастроф та НС на громадян США. Навчальні програми ЕМІ структуровані відповідно до освітніх потреб працівників ОРС, а також працівників окремих суміжних організацій, які працюють разом у НС, рятуючи життя та захищаючи майно громадян. Особливий акцент у навчальних програмах Інституту робиться на доктрині управління в НС, зокрема Національній політиці реагування, Національній політиці управління в НС та Національній політиці готовності до НС.

Інститут ЕМІ пропонує різноманітні програми для навчання в своєму освітньому закладі в м. Емітсбург, штат Меріленд. Прикметно, що ЕМІ навіть відшкодовує вартість подорожі своїм студентам, а проживання надається безкоштовно.

Разом з тим, не кожен працівник ОРС навчається безкоштовно. Навчання на безоплатній основі надається лише тим кандидатам, хто подав заявку на навчальну програму чи курс. FEMA вимагає, щоб заявки на ці програми були затверджені агенціями з управління в НС кожного штату. Наприклад, для штату Арізона заявка має бути затверджена навчальним відділенням DEMA (Department of Emergency Management Arizona), для штату Вірджинія — VDEM (Virginia Department of Emergency Management). Якщо працівник ОРС прагне опанувати будь-який із навчальних курсів, однак не знає, який йому обрати, він може звернутися по допомогу до спеціального координатора навчальних програм ЕМІ, чи просто відвідати вебсайт Інституту та отримати додаткову інформацію про ці програми.

У діяльності Інституту простежуються три спеціалізовані напрями, які забезпечують можливість підготовки і подальшого професійного розвитку оперативно-рятувальних фахівців: базовий; розширений; виконавчий. Відповідно, ці напрями названі «академіями» з базового, розширеного та виконавчого управління в НС:

- Національна академія з базового управління в НС (NEMBA — National Emergency Management Basic Academy) дає фундаментальні знання та навички;

- Національна академія з розширеного управління в НС (NEMAA — National Emergency Management Advanced Academy) ознайомлює з особливостями багатовідомчої координації в Центрі з НС; спеціалізується на захисті, запобіганні, пом'якшенні наслідків, реагуванні та відновленні після НС;

- Національна виконавча академія з управління в НС (NEMEA — National Emergency Management Executive Academy) має своїм завданням розвиток стратегічного лідерства та критичного мислення.

Відповідно до напрямів і цільова аудиторія слухачів академій буде різною (EMPP, 2020): працівники служб нижньої ланки; фахівці середньої ланки та управлінці.

Привертають увагу й навчальні програми для працівників з управління в НС з питань зв'язків з громадськістю (PIO — Public Information Officers, що дослівно перекладається як «офіцери публічної інформації»), розроблені Інститутом з управління в НС. Усвідомлюючи значення інформування громадськості про стан речей під час і після НС та стихійних лих, Інститут розробив 4 програми різного рівня: базову, підвищену, просунуту та рівня високого професіонала. Базова програма зосереджується на навчанні базових навичок і прийомів діяльності під час невеликих критичних ситуацій і НС, що трапилися в юрисдикції однієї агенції з управління в НС. Програма підвищеного рівня називається «Спільна інформаційна система Центрів інформування для державних, місцевих і національних меншин службовців з громадських зв'язків» (Joint Information System/ Center Planning for Tribal, State and Local Public Information Officers). Її мета — навчити службовців використовувати різні комунікації, необхідні для інформування громадськості про інциденти, а також визначати свою роль і місце в системі управління в НС. Програма просунутого рівня націлена на розвиток у службовців додаткових навичок використання стратегічних комунікацій під час ескалації конфліктів та загострення НС, зокрема й навичок планування й реалізації належних дій та заходів. Четверта програма — це серія з трьох навчальних курсів, яка готує службовців зі зв'язків з громадськістю до розширеної ролі у наданні публічної інформації та попередженні всього населення країни, використовуючи стратегічний підхід (EMPP, 2020).

**Національний підрозділ з підготовки і освіти** (NTED — National Training Education Division) є першим національним освітнім центром для фахівців ОРС, що пропонує понад 150 курсів для формування критичних навичок, необхідних для ефективного реагування на наслідки НС. NTED в

основному навчає представників рятувальних служб державних, місцевих, територіальних органів та органів національних меншин. Навчання за програмами NTED фінансується федеральним урядом, та є доступним на регіональному рівні чи за місцем проживання. Всі навчальні програми з *питань національної безпеки* є безкоштовними. Вони охоплюють такі теми:

- хімічна, біологічна, радіологічна, ядерна та вибухонебезпечна зброя;
- тероризм та катастрофи;
- кібер, сільськогосподарська та продовольча безпека;
- управління в НС у сфері охорони здоров'я;
- готовність громадян;
- ядерні та радіологічні катастрофи;
- перевезення небезпечних матеріалів.

Наприклад, вивчення властивостей небезпечних матеріалів (Hazardous Materials Training) передбачає розвиток компетентностей, що містяться у стандартах Національної агенції з пожежної охорони (National Fire Protection Agency Standards — NFPA 472 ), а також стандартах управління охорони праці (Occupational Safety and Health Administration standards — OSHA 1910.120). Навчання провадиться за навчальною програмою Міжнародної асоціації пожежників (International Association of Fire Fighters) і охоплює такі питання:

- як діяти у НС;
- надання домедичної допомоги (ДД);
- вміння поводитися з небезпечними речовинами.

Загалом, як свідчить здійснений нами аналіз анотацій навчальних курсів NTED, теми для навчання — різноманітні та варіюються від зброї масового знищення, тероризму, кібербезпеки та агротероризму до підготовленості громадян та громадських робіт. Загалом, усі запропоновані навчальні курси можна згрупувати у 18 професійних галузей: сільське господарство, НС з тваринами, волонтерська діяльність, освіта, управління в



НС, медичні послуги в НС, пожежно-рятувальна служба, урядове адміністрування, небезпечні речовини, інформаційні технології, правоохоронна діяльність, громадське здоров'я, громадські комунікації з безпеки, громадські роботи, пошук і рятування, транспорт та ін. (National Preparedness Course Catalog, 2020).

Причому навчання за наведеними вище сферами пропонується ще й за такими рівнями:

- знання;
- виконання;
- управління та планування.

Слухачі також можуть обрати навчальні курси, створені відповідно до принципів діяльності ОРС. Результати аналізу доступних навчальних курсів відповідно до принципів діяльності служб з НС представлено на рис. 2.2.

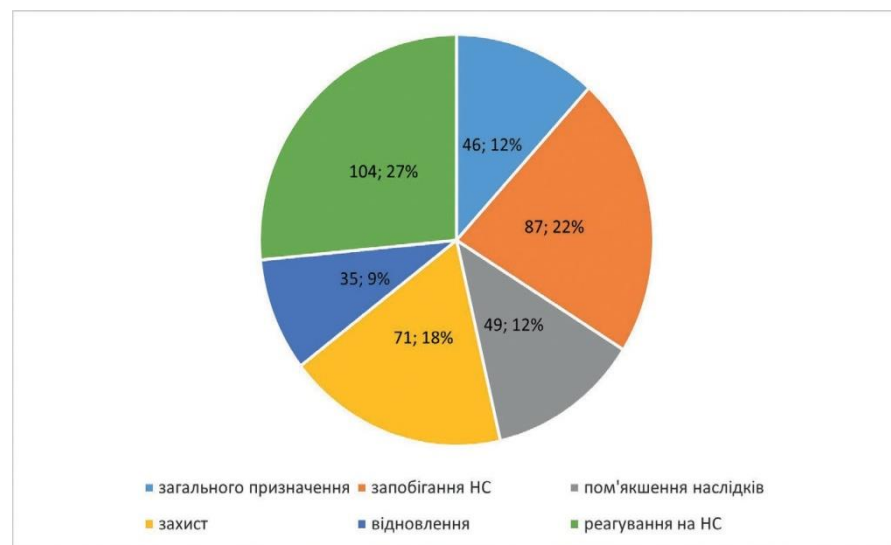


Рис. 2.2. Тематика навчальних курсів для працівників ОРС США від Національного підрозділу з підготовки і освіти

Джерело: самостійно розроблено автором за National Preparedness Course Catalog, 2020



Як бачимо, майже третина навчальних курсів (27 %) присвячена питанням реагування на НС. Не менш затребуваними й популярними є навчальні курси з профілактики стихійних лих та інших НС (22 %); та курси з ЦЗ (18 %). Серед переліку освітніх пропозицій ми нарахували й 49 курсів, присвячених питанням пом'якшення наслідків НС, 46 курсів загального призначення та 35 курсів з відновлення після НС, що становить 12 %, 12 % і 9 % відповідно.

Таким чином, обравши відповідний навчальний курс NTED, слухачі набувають знань та навчаються застосовувати сформовані уміння та навички для підготовки, запобігання, стримування, реагування та відновлення після НС, терористичних актів, різних катастроф і стихійних лих.

В освітньому процесі NTED пропонує слухачам обрати за власним бажанням формат навчання. Загалом, це може бути: навчання під керівництвом інструкторів (пряме навчання), підготовка тренерів для інструкторів (непряме навчання), індивідуальний підхід (курс викладається у форматі конференцій та семінарів), мобільне (за допомогою мобільних навчальних додатків) та онлайн/дистанційне (через інтернет зв'язок та в асинхронному форматі за допомогою комп'ютера). Наприклад, курси під керівництвом інструкторів пропонуються за місцем проживання слухача, тобто саме в закладі освіти, або через мобільні програми. Такий формат навчання користується популярністю серед представників державних та місцевих юрисдикцій, які потребують такого навчання.

Згадані партнери FEMA також ефективно забезпечують підготовку майбутніх фахівців ОРС. Так, станом на 2022 р. Луїзіанський університет пропонує 43 різні навчальні курси для підготовки оперативно-рятувальних фахівців з вищою освітою. Прикметно, що підготовка здійснюється не лише в самому університеті, а й за його межами, в інших штатах. Курси для правоохоронців, як діяти в НС, пов'язаних зі стріляниною, планували на 2022 р. у таких містах і штатах: Сан Франциско (Каліфорнія), Плейн Ділінг

(Луїзіана), Гербер Сіті (Юта), Колумбія (Південна Кароліна), Боїз (Айдахо) (Course Schedule, 2022).

Аналіз змісту навчальних програм ЗВО свідчить про їх чітку спрямованість і спеціалізацію. Університет Луїзіани пропонує навчальні курси, пов'язані з загальною протидією тероризму, стріляниною в громадських місцях, убезпеченням громадян від означених НС. Натомість, Гавайський університет орієнтується на стихійні лиха: як діяти в умовах торнадо, урагану, підтоплення та інших прибережних небезпеках, а також на організацію громади для запобігання та зменшення ризиків зазначених стихійних лих. Всього тут пропонується 55 навчальних курсів.

Інший партнер FEMA — Інститут шахтобудування і технологій у штаті Нью-Мексико має спеціалізацію з попереджень і негайного реагування на терористичні загрози, бомбування, підривів у громадських місцях (126 навчальних курсів).

Подібний принцип діяльності спостерігаємо й у центрах, що є освітніми партнерами FEMA. *По-перше*, вони провадять навчання за своїми програмами не лише на місці свого знаходження, а й в інших містах і штатах. *По-друге*, вони також, як і університети мають власну спеціалізацію. *По-третє*, як і всі освітні заклади, що діють під егідою FEMA, вони використовують ті самі формати навчання: стаціонарний, дистанційний, мобільний. *Нарешті*, навчальні курси побудовано за рівнями: знання, управління, виконання. Проілюструємо викладене на прикладах. Техаський центр розширених інженерних послуг у своєму доробку має навчальні курси з питань пошуку на великих територіях, захист критично важливої інфраструктури, публічне інформування громадськості у НС, антикризовий менеджмент, протидії кібератакам та ін. Центр транспортних технологій пропонує 30 навчальних програм, пов'язаних з роботою транспорту та транспортної інфраструктури у щоденних і НС, зокрема: перевезення горючих і займистих чи вибухонебезпечних речовин різними видами

транспорту. Центр з сільського розвитку провадить навчання за темами (38), що стосуються сільських територій: ізоляція та карантинні заходи; НС в школах; відновлення у сільських громадах після НС. Відповідно, Національний центр підготовки до стихійних лих навчає рятувальників, як діяти в умовах природних катаклізмів.

Зазначимо, що ще однією особливістю, яка об'єднує усі навчальні курси FEMA та її партнерів, є наявність програм для навчання інструкторів, тренерів, які навчатимуть фахівців ОРС — так звані навчальні курси «Train-the-Trainer» (дослівно «навчай тренера»).

Поряд з підготовкою на національному чи федеральному рівні здійснюється підготовка і професійний розвиток працівників ОРС на регіональному рівні, тобто на рівні штату. Кожен штат має відповідну службу, що відповідає за урегулювання НС і за підготовку своїх співробітників. Для того, щоб уявити, як діє регіональна система підготовки рятувальників, розглянемо її на прикладі штату Вірджинія. Відповідальним органом за управління в НС є Департамент з управління в НС штату Вірджинія (VDEM — Virginia Department of Emergency Management). До нього входять Центр з НС штату Вірджинія (VEOC — Virginia Emergency Operations Center), Команда підтримки (VEST — Virginia Emergency Support Team) і Центр екстреної підтримки країн Співдружності (ESF — Commonwealth's Emergency Support Functions).

Штат VEST налічує понад 300 зареєстрованих членів. Крім того, VEST залучає співробітників з понад 40 державних агенцій, десятків неурядових організацій та компаній приватного сектору, таких як Verizon і Dominion. Під час стаціонарних операцій для працівників VEST майже щотижня провадиться навчання з різних тем управління в НС на робочому місці. Для нових співробітників VEST також проводить денне навчання на постійній основі. VEST має спеціальний відділ, який займається плануванням навчання своїх працівників та пропонує їм освітні можливості для підвищення своєї

кваліфікації та подальшого професійного розвитку, — Відділ вправ Підрозділу навчання, освіти та вправ (Exercise Branch of the Training, Education and Exercise Division). Основне завдання Відділу полягає в наданні допомоги місцевим та державним урядовим установам (у тому числі й приватному сектору та некомерційним партнерам) у розробленні, плануванні, проведенні, оцінці та вдосконаленні заходів з планування. Навчальна програма або «Програма вправ» (Exercise Program) відповідає методиці HSEEP (Homeland Security Exercise and Evaluation — «Вправи й оцінювання внутрішньої безпеки»). HSEEP — це методологія навчання, що базується на розвитку можливостей, розроблена для створення самодостатньої програми вправ і забезпечення стандартів розроблення, розвитку, проведення та оцінки вправ усіх видів та обсягів у галузі внутрішньої безпеки (FAQ, 2020). Відділ вправ надає щорічну регіональну та технічну допомогу кожному з семи регіонів штату (VDEM — Virginia Department of Emergency Management), організовує щорічні навчання для команди з питань НС в штаті Вірджинія (VEST — Virginia Emergency Support Team), щорічне навчання із забезпечення атомної безпеки, у тому числі й навчання працівників офісу губернатора. Крім того, Відділ вправ надає такі нові види допомоги органам місцевого та державного управління:

- розроблення спільних сценаріїв та ведення документації щодо навчань, започатковані з часу створення програми HSEEP для кожного з регіонів VDEM;
- надання в безоплатне користування обладнання для проведення тренувань, такого як жилети для вправ та імітація зброї;
- здійснення аналізу навчальної документації на предмет її відповідності принципам HSEEP. Департамент з управління в НС штату Вірджинія VDEM (Virginia Department of Emergency Management) працює з місцевими урядовими, державними та федеральними закладами та волонтерськими організаціями, забезпечуючи ресурси та експертизу в

контексті 5 основних принципів управління в НС: запобігання, захисту, пом'якшення наслідків, відповіді (реагування), відновлення (Agency, 2020).

VDEM відкрив регіональні офіси в кожному з семи діючих регіонів у 2017 р. Кожен офіс очолює головний регіональний координатор. Команду професійних менеджерів з НС було створено для забезпечення швидкого, мобільного та інтегрованого підходу до НС, спільних дій з місцевими партнерами під час реагування та відновлення від різних катастроф і лих. До своєї реорганізації менше 10 % співробітників VDEM перебували за межами м. Річмонд. Нині понад 25 % персоналу перебуває по всій території штату. Збільшення регіонального потенціалу департаменту дало можливість VDEM краще підтримувати місцеві та регіональні операції планування, реагування та відновлення (Agency, 2020).

Зазначимо, що для усіх співробітників Департаменту з НС і Команди підтримки створені однакові можливості здобути необхідну підготовку чи підвищення кваліфікації. На сайті Навчального центру Вірджинії (VLC — Virginia Learning Center) співробітники можуть зареєструватися на будь-який курс і отримати консультацію від координатора (VLC, 2020). Проте ще до реєстрації на сайті пропонується здійснити короткий 10 хвилинний відеоогляд того, як зареєструватися, як знайти потрібний навчальний курс, як обрати формат навчання, у чому їх переваги тощо. Якщо якомусь відділу з НС потрібно, щоб працівники ОРС пройшли навчання, наприклад, з тем, які не представлені на сайті VLC в Календарі навчання, керівництву необхідно за 60 днів подати службову записку, в якій обґрунтувати актуальність проведення того чи іншого навчального курсу, набрати групу слухачів принаймні з 15 осіб, підтвердити місце проведення навчання, орієнтовно визначити дати навчання, а також підтвердити наявність зручностей для навчання осіб з особливими потребами згідно з Актом про права американців з фізичними вадами (ADA — Americans with Disabilities Act) (FAQ, 2020).

Іншою можливістю здобути необхідні знання у галузі урегулювання НС та розвинути практичні навички є *самоосвіта*. Звичайно, найпопулярнішим форматом інформальної освіти є онлайн-навчання.

Інститут ЕМІ пропонує надзвичайно широкий асортимент навчальних курсів. У Додатку В наведено кілька зразків навчальних курсів, їх коди, кількість годин, передбачена для їх опанування та короткі анотації.

Цікаво, що навчатися на курсах ЕМІ можуть не лише працівники Федеральної агенції з управління в НС FEMA, а й усі бажаючі, хто відповідає критеріям відбору та виконав усі передумови, визначені для кожного окремого навчального курсу (ISP Courses, 2020). Наприклад, для курсів, що висвітлюють основні принципи діяльності ОРС (запобігання, захист, пом'якшення наслідків, відповідь (реагування), відновлення після НС) цільовою аудиторією слухачів є керівники уряду, керівники приватного сектору, голови неурядових організацій та практики з управління в НС, а саме: обрані чи призначені керівники федеральних департаментів і відомств, губернатори штатів, мери, чиновники міських і територіальних органів — ті, хто несе безпосередню відповідальність за забезпечення ефективного захисту населення країни.

Наголосимо, що запис на навчальні курси ЕМІ відкритий для громадян США. Правда, останнім часом навчання стало доступним і для іноземців, хоча набір іноземних студентів є обмеженим. Ще однією характерною рисою навчальних курсів ЕМІ є їх затребуваність. Інститут оперативно реагує на виклики часу й розробляє відповідні навчальні курси. Аналіз анотацій навчальних курсів, що представлені на сайті ЕМІ (ISP Courses, 2020) свідчить, що їх насправді розроблено на потребу дня. Так, у 2020 р. у зв'язку з пандемією COVID-19 Інститут пропонує навчальний курс, присвячений медичним і соціальним послугам в нових умовах.

Водночас Інститут з управління в НС ЕМІ також пропонує серію винятково для професійного розвитку фахівців з управління в НС, яка так і

називається *«Професійний розвиток»* (PDS — Professional Development Series). Серія охоплює 7 навчальних курсів для онлайн-навчання, які дають учасникам знання з фундаментальних засад діяльності професіоналів з НС. Багато працівників обирають цю серію як основу для розвитку своєї кар'єри. Загальний обсяг усіх навчальних курсів цієї серії становить 33 години. Після успішного завершення всіх 7 курсів PDS в якості самоосвіти, слухачу електронною поштою надсилається сертифікат PDS на вказану електронну адресу. Список навчальних курсів цієї серії та їх короткі анотації наведено у Додатку Г.

Усі курси оперативно оновлюються та змінюються на потребу дня. Так, у 2020 р. здійснено оптимізацію курсу «Основи управління в НС», — додано нову політику та вказівки. Оновлений курс буде інтерактивним, а не самонавчальним. Також було оновлено зміст курсу «Розвиток та управління волонтерами» і змінено його формат на інтерактивний (FEMA Professional Series Programs, 2020).

Крім описаної вище базової серії, Інститут FEMA пропонує також *професійну серію просунутого рівня* (APS — Advanced Professional Series), мета якої — розвинути практичні навички «як діяти» у НС. Нова серія акцентує увагу на прикладних знаннях, розвитку навичок діяльності в аварійних ситуаціях, а також навичок управління та координації професійним розвитком оперативно-рятувальних працівників. Загалом, програма APS складається з 5 обов'язкових курсів і 5 курсів за вибором, що обираються слухачами з 16 запропонованих (FEMA Professional Series Programs, 2020).

Для того, щоб дізнатися, які ж курси пропонуються, необхідно зайти на веб-сторінку ОРС штату, де у розділі

«Навчання/Підготовка/Професійний розвиток» вміщена необхідна інформація. Наприклад, у штаті Арізона — це сайт Acadis Training Portal



(Acadis, 2020). Успішно опанувавши зазначені курси, слухачі отримують Сертифікат про проходження APS.

Аналіз викладеного дає підстави для висновку, що підготовка і професійний розвиток працівників ОРС у США є комплексними, диверсифікованими, структурованими за рівнями. Їх характерною особливістю є мобільність навчальних програм і курсів, що оперативно змінюються на потребу дня; інтерактивність; інтегративність та узгодженість з іншими курсами; послідовність і наступність; можливість побудувати індивідуальну освітню траєкторію навчання упродовж життя.

## **2.2. Підготовка і професійний розвиток рятувальників у Канаді**

Наше звернення до досвіду Канади з підготовки і професійного розвитку фахівців з урегулювання НС викликано, насамперед, тим, що Канада стала «однією з перших серед країн західного світу, яка розробила програми навчання реагування на НС у мирний час» (Canadian Emergency Management College History, 2015).

Крім того, зміст навчальних програм для канадських фахівців з НС змінювався відповідно до мінливих світових умов, змін державних пріоритетів та стратегічних напрямів розвитку Канади. Іншими словами, підготовка таких важливих фахівців для забезпечення ЦЗ населення є мобільною, адаптивною та сучасною. Про це свідчить той факт, що кожні 5 років у Канаді відбувається перегляд структури служб з ЦЗ населення та управління в НС у федеральному, провінційних і територіальних урядах, щоб забезпечити її актуальність і відповідність новим умовам (An Emergency Management Framework, 2017, с. 5). У Додатку Д наведено чинну урядову структуру, що забезпечує надійний захист населення Канади від різних катаклізмів і НС.

Зазначимо, що наслідки більшості НС і стихійних лих у Канаді знаходять розв'язання на місцевому або на провінційному / територіальному



рівнях і не потребують прямої участі федерального уряду на етапі реагування. Однак, якщо НС загрожує знищенню чи пошкодженню ресурсів та інфраструктури будь-якої окремої провінції / території, федеральний уряд може втрутитися на конкретне прохання уряду провінції / території або одночасно може діяти в межах своїх юрисдикцій, таких як авіація, ядерна безпека або телекомунікації (Structure, 2020).

У федеральному уряді Канади (PS) у 2003 р. було створено окремий департамент для кращого вирішення та координації питань ЦБ та управління в НС — Public Safety Canada (PS). Окрім самого департаменту, питаннями ЦЗ займаються ще 5 відомств: Королівська канадська поліція (RCMP — Royal Canadian Mounted Police); Канадська служба розвідки і безпеки (CSIS — Canadian Security Intelligent Service); Виправна служба Канади (CSC — Correctional Service of Canada); Національна рада умовно-дострокового звільнення (NPB — National Parole Board) та Агентство прикордонних служб Канади (CBSA — Canada Border Service Agency). До структури також входять і 3 незалежні наглядові органи.

Як і США, Канада дотримується тих самих принципів управління в НС запобігання, захист, пом'якшення наслідків реагування, відновлення. Проте канадці вбачають в управлінні в НС 4, а не 5 компонентів, поєднуючи запобігання та зменшення наслідків, оскільки вони передбачають структурні пом'якшувальні заходи (наприклад, будівництво захисних споруд від повеней), неструктурні пом'якшувальні заходи (наприклад, будівельні норми, планування землекористування та страхові стимули). Ці складові можуть розглядатися і незалежно. Іншою особливістю є те, що у Канаді на відміну від США, замість принципу захисту діяльність ОРС орієнтована на «готовність до НС». Це означає бути готовим реагувати на катастрофу та керувати її наслідками за допомогою заходів, застосованих до означеної події, наприклад, розроблення планів дій у НС, укладення угод про взаємодопомогу, проведення інвентаризації ресурсів і навчання, діяльність з

підвищення обізнаності населення, забезпечення обладнанням та програмами навчання (An Emergency Management Framework, 2017, с. 8).

Отже, кінцева мета політики Канади з НС — врятувати життя, зберегти довкілля, захистити майно та економіку. Причому захист життя має першорядне значення. У широкому сенсі, канадці вважають, що управління в НС підвищує рівень розуміння ризиків та сприяє розвитку більш безпечного, процвітаючого та сталого суспільства в Канаді.

Для досягнення визначеної мети необхідно комплексно й системно готувати фахівців з управління в НС, дбати про систематичне й регулярне підвищення їх кваліфікації. Цими питаннями, а також розробленням повного навчально-методичного забезпечення займалися науково-педагогічні працівники Канадського коледжу з управління в НС (СЕМС — Canadian Emergency Management College) з моменту його створення в 1950 р. і до свого закриття у 2012 р. у тісній співпраці з федеральними, провінційними та територіальними урядами.

З 2007 р. вступив у дію Закон Канади про управління в НС (Emergency Management Act), згідно з яким відповідальність за регулювання НС, ЦЗ і безпеку повністю покладається на Департамент PS у федеральному уряді країни, створений у 2003 р. Новим освітнім партнером уряду Канади з підготовки фахівців з урегулювання НС стала Канадська школа державної служби (CSPS — Canada School of Public Service). Департамент з громадської безпеки уряду Канади (Public Safety Canada) з метою розширення можливостей навчання і підготовки фахівців з НС федерального рівня активно співпрацює зі Школою державної служби.

Як показало вивчення, навчання в галузі управління в НС доступне через провінційні, територіальні та муніципальні уряди, а також через коледжі, університети та організації приватного сектору. Департамент залучає різних стейкхолдерів до навчання фахівців з ЦЗ, управління в НС; просування єдиних підходів до управління в НС, зокрема прийняття

стандартів та вивчення й популяризації найкращих освітніх практик (EMT, 2020).

Аналізуючи програми і курси для державних службовців Канади, що представлені на сайті Школи, ми знайшли кілька таких, які рекомендуються працівникам служб з НС. Наприклад, «Основи федерального управління в НС» (Federal Basic Emergency Management). Працівники федеральних департаментів і відомств мають розуміти свою роль та обов'язки до, під час та після НС, щоб рятувати життя людей, зберігати довкілля та захищати майно та економіку Канади. Цей курс ознайомлює з основними принципами управління в НС, спільними для всіх відомств: запобігання / пом'якшення наслідків, готовність, реагування та відновлення. Учасники дізнаються про успішні та ефективні практики управління в НС, за умови спільної відповідальності за проведені заходи між усіма рівнями влади, приватним сектором та міжнародними організаціями. Курс розраховано на 3 год і його можна пройти онлайн (Courses, 2020).

Курс «Використання основ фізичної безпеки» (Applying the Fundamentals of Physical Security) розроблено на основі вже апробованого курсу «Основи фізичної безпеки» (S204). Він розкриває принципи застосування основних концепцій фізичної безпеки, таких як зонування, контроль доступу та концентричні кільця захисту. Через розв'язання кейсів учасники курсу набувають основних навичок, необхідних для власного фізичного захисту. Навчання проводиться аудиторно й розраховано на 7,5 год (Courses, 2020).

Як свідчить здійснений аналіз навчальних програм і курсів для працівників ОРС, що пропонуються Школою, вони розроблені в контексті 4-х основних принципів управління в НС. Так, курс з готовності до НС і катастроф (Emergency and Disaster Preparedness) відповідає принципу готовності, а курс «Fire Safety and Prevention» (ПБ та профілактика) — принципам запобігання. Перший було розроблено для надання рекомендацій

щодо реагування на НС, забезпечення безпеки, звітності, організації евакуації людей, обладнання та іншого приватного та корпоративного майна у випадку стихійного лиха, пожежі, загрози бомби чи інших НС. Другий — ознайомлює учасників зі способами запобігання пожежам та розпізнавання ознак пожежі. Учасники також дізнаються, які дії потрібно застосовувати у випадку пожежі, зокрема правильне використання переносних вогнегасників. Зміст цього курсу розроблено відповідно до нормативних вимог та за підтримки Pinchin Group of Companies, консалтингової компанії з охорони навколишнього середовища та безпеки праці (БП), яка має офіси по всій Канаді (Courses, 2020).

Прикметно, що навіть такі вузько спеціалізовані курси, описані вище, пропонуються усім службовцям на урядовій службі на федеральному, провінційному чи територіальному рівнях.

Водночас, на думку канадських вчених Дж. Брюса, К. Донован, М. Горноф (Bruce, et al., 2004, с. iii), в Канаді відчувається «критичний дефіцит кваліфікованих педагогів» для проведення навчання з управління в НС. Не менш критична ситуація і з дипломованими спеціалістами (бакалаврами, магістрами та докторами філософії), які були б здатні здійснювати практичні дослідження, використовувати отримані дані в розробленні нових дисциплін з питань управління в НС (Bruce et al., 2004, с. 14).

Попри зазначені труднощі, кількість охочих стати дипломованим фахівцем з управління в НС в Канаді невпинно зростає. Цьому сприяють різноманітні освітньо-наукові заходи: конференції, практичні семінари, сесії, до участі в яких широко залучаються практики з управління в НС, працівники різних ОРС. Крім того, університети й коледжі популяризують свої навчальні програми для випускників шкіл, а також для тих, хто вже має практичний досвід у галузі захисту.

Проаналізуємо декілька навчальних програм з формальної освіти, тобто тих, що пропонуються канадськими університетами та коледжами.

Інтернет-пошук свідчить, що їх досить багато. Загалом, навчальні програми для отримання диплома у галузі управління в НС можна розділити на:

- програми бакалаврського рівня (Undergraduate Degree Programs);
- програми магістерського рівня (Graduate Degree Programs)
- програми освітньо-наукового рівня (PhD Programs).

Наприклад, Брендонський університет в Манітобі (Brandon University) пропонує отримати ступінь бакалавра з прикладних досліджень катастроф і НС за навчальною програмою «Прикладні науки про катастрофи й надзвичайні ситуації» (Applied Disaster and Emergency Studies) (ADES, 2020).

Диплом бакалавра з управління в НС можна здобути і в коледжі Лейкланда в Альберті у Школі бізнесу (School of Business Lakeland College), де навчальну програму «Прикладні аспекти управління в надзвичайних ситуаціях» (Applied Emergency Services) викладають з 2004 р. (BAB, 2020). Цікаво, що серед списку навчальних курсів на 1-2 кредити, обов'язковими є й такі великі за обсягом курси, як «Практикум 1» та «Практикум 2» (по 15 кредитів кожен).

Під час оплачуваної 16-тижневої практики студенти денної форми навчання застосовують набуті знання та компетентності з теоретичної частини у роботі в організаціях з НС. Завданням студента є самостійний пошук і влаштування на практику, домовленість з роботодавцем, розробка власного проєкту під керівництвом викладача коледжу, впровадження його на практиці. За результатами впровадження проєкт оцінюється роботодавцем і науковим керівником проєкту.

Для пошуку потрібної навчальної програми чи курсу з управління в НС та ЦЗ можна скористатися спеціально розробленим для цих цілей інтернет-пошуковиком. Наприклад, інтернет-пошуковик навчальних програм у провінції Онтаріо має спеціальну категорію пошуку «Пожежі, правосуддя і безпека» (Fire, Justice and Security, 2020), якою ми скористалися для пошуку відповідних програм та подальшого їх аналізу. Пошуковик містить 28

освітніх закладів, що знаходяться в провінції Онтаріо. Серед категорій пошуку навчальних програм пропонуються і прикордонна служба, управління в НС, боротьба з пожежами, запобігання НС, правосуддя і безпека, поліція. Всього було виявлено 34 навчальні програми на 2022 — 2023 навчальний рік. За своїм змістом по суті це — 12 програм, які різняться формою навчання (денна та онлайн), початком навчання та освітнім закладом, який їх пропонує. У Додатку Е представлено опис деяких навчальних програм з управління в НС, які було знайдено за допомогою вказаного пошуковика.

Незважаючи на те, що коледжі пропонують навчальні програми з одного напрямку, кожна має свою специфіку. Наприклад, коледж La Cite Collégiale в Онтаріо пропонує дворічну програму з управління безпекою (Security Management). Коледж Sir Sanford Fleming College — програму з прикладних технологій, оцінювання та управління довкіллям (Applied Technology, Environmental Assessment and Management). Якщо, навчаючись за першою програмою, студенти навчаються створювати програми обізнаності та запобігання катастрофам, терористичним загрозам, аналізувати ризики й небезпеки, планувати й реалізовувати необхідні заходи з управління в НС, то другий коледж навчає студентів управляти екологічними ризиками, кількісно їх оцінювати та визначати найбільш підходящі методи їх усунення та управління кризовими ситуаціями (Programs & Courses Fleming College, 2020). У коледжі Кейп-Бретона (Cape Breton University College) Атлантично-Канадського університету (Atlantic Canadian University) пропонуються навчальні програми з охорони громадського здоров'я, зокрема у НС, на бакалаврському та післядипломному рівнях для тих фахівців з управління в НС, які вже мають диплом про вищу освіту. Це забезпечує неперервність професійної освіти у сфері забезпечення безпеки населення від різних катастроф і катаклізмів. Вказана програма доступна лише у дистанційному форматі. Однак, зважаючи на великий попит, передбачається і можливість



стаціонарного навчання, з відривом від професійної діяльності (Program Snapshot, 2020). Прикметно, що для здобувачів з дипломом тривалість навчання менша удвічі і становить 2 роки. Ще одна опція для післядипломного рівня — навчання, спрямоване на професійний розвиток, пропонується лише військовим, які прагнуть отримати диплом. По закінченню програми Канадський інститут інспекторів громадського здоров'я (Canadian Institute of Public Health Inspectors) сертифікує військових.

Школа громадського та регіонального планування (SCARP — School of Community and Regional Planning) в університеті Британської Колумбії (British Columbia University) пропонує для магістрантів та аспірантів програму з управління / планування в умовах катастроф. Крім того, цей університет пропонує одержати ступінь магістра мистецтв та доктора наук з громадських наук з акцентом на управління в НС (SCARP, 2020).

Випускники університету Ватерлоо (University of Waterloo) в Онтаріо можуть пройти спеціальні курси, де на їхню вимогу контент і завдання курсу зосереджуватимуться переважно на управлінні в НС та споріднених темах. Такий підхід є досить доцільним та ефективним для учасників і для університету, адже лише невелика кількість студентів потребує такої вузької спеціалізації.

Університет Манітоби (University of Manitoba) має в своєму переліку PhD програму з управління ризиками і небезпеками (Risk and Hazard Management). Проте вона не є окремою самостійною програмою через свою вузьку спеціалізованість. Тому здобувачі, які виявляють бажання здобути ступінь доктора філософії з управління в НС, можуть здобути його в межах інших наявних навчальних програм, за якими вони навчаються (Management, 2020). Варто зазначити, що Канада відома у всьому світі високою якістю своєї вищої освіти, зокрема й для іноземних студентів. Не дивно, що навчання за програмами управління в НС також доступне й для іноземців. Ці програми набули популярності. Їх можна опанувати у таких ЗВО Канади, як:

Інститути технологій Британської Колумбії та Північної Альберти (British Columbia Institute of Technology; North Alberta Institute of Technology), Інститут правосуддя Британської Колумбії (Justice Institute of British Columbia), університети Кейп Бретона, Калгарі, Райерсона (Cape Breton University; University of Calgary; Ryerson University), коледжі в Центеніалі, Алгонквіні, Дурхамі, Ніагарі (Centennial College; Algonquin College; Durham College; Niagara College).

Опанувавши навчальні програми з управління в НС, випускники зможуть працювати на таких посадах:

- спеціаліст з безпеки;
- менеджер з урегулювання наслідків ураганів;
- керівник служб з НС;
- керівник робочої групи з питань НС;
- менеджер з охорони навколишнього середовища та безпеки;
- спеціаліст з програмування і планування виходу з НС;
- адміністратор невідкладної допомоги у НС та ін. (Professional

Emergency Management Programs in Canada, 2020).

Щодо можливостей, запропонованих оперативно-рятувальним фахівцям у неформальній освіті, потрібно наголосити на їх досить широкому виборі. Перелік навчальних програм і курсів з ЦЗ та управління в НС вражає. Їх відмітною рисою є те, що саме заклади формальної освіти розробляють для них контент, структуру, рекомендують методи навчання та оцінювання.

Крім того, заклади формальної освіти також пропонують власні навчальні курси для неформальної освіти. Так, багато канадських університетів провадять навчання на курсах і спеціальних семінарах, що ознайомлюють слухачів із загальними питаннями управління в НС та аваріях. Однак після завершення цих навчальних курсів учасники не отримують диплома бакалавра з управління в НС. Вони взагалі можуть не отримати жодного диплома чи сертифіката, оскільки це вважається практичною



підготовкою, а не освітою фахівців з НС. Про їх практичну орієнтованість свідчать назви навчальних курсів: «Охорона праці та безпека праці» (Occupational Health and Safety), «Управління безпекою» (Security Management), «Пожежна безпека» (Fire Safety), «Відновлення бізнесу» (Business Recovery), «Медіаменеджмент» (Media Management).

Бажаючі можуть зареєструватися як слухачі на кожен окремий курс, що вважається професійним розвитком працівника. Можна також скористатися можливістю накопичувальної системи кредитів. За кожен успішно опанований курс учасник отримує певну кількість кредитів, сумарна кількість яких дасть можливість у майбутньому отримати диплом про вищу освіту. Хоча учасник може сам обирати швидкість свого навчання, процес накопичування кредитів не є безкінечним. Термін навчання варіюється від 3 місяців до 3 років (Emergency Management, British Columbia, 2020).

Варто зазначити, що навчання й освіта фахівців ОРС у Канаді є практико-орієнтованою та розглядається насамперед як взаємозв'язок між двома потоками — «практичною діяльністю з управління в НС та застосуванням теорії на практиці» (Hite, 2003, с. 10).

Причому найбільш ефективним й рекомендованим форматом навчання й освіти фахівців з НС є оволодіння теоретичними знаннями в освітньому закладі, а практичними навичками безпосередньо на робочому місці — в ОРС. Вивчення механізмів управління в НС вимагає від фахівця готовності не лише до такого змішаного освоєння прикладної теорії та практики, а й навчання упродовж всього життя. Професор у галузі управління в НС з університету Джексонвіль (Jacksonville State University), штат Алабама, Брендта Філіпс навіть вважає, що управління в НС є більш прикладною сферою, аніж медицина, право чи соціальні науки (Philips, 2003, с. 21).

Зважаючи на це, працівники служб з НС зобов'язані постійно підтримувати свої практичні навички й розвивати нові, поглиблювати знання, підвищувати свою професійну майстерність. Іншими словами, вони

мають неперервно займатися власним професійним розвитком. Для цього Канада створює необхідні умови вже у неформальній та інформальній освіті.

Так, працівники ОРС Канади мають свої професійні асоціації та об'єднання, як на федеральному, провінційному, так і на територіальному рівні. Серед них варто назвати Асоціацію авіарятувальників Канади (Air Rescue Association of Canada), Спільноту техніків професійного мотузкового доступу (Society of Professional Rope Access Technicians), Асоціацію канадських гірських провідників (Association of Canadian Mountain Guides), Канадську асоціацію сходження лавин (Canadian Avalanche Association), Асоціацію вертольотчиків Канади (Helicopter Association of Canada).

Саме ці асоціації пропонують різноманітні освітні можливості для підготовки та професійного розвитку своїх членів: навчальні програми, курси, семінари, конференції, сесії. Причому це можуть бути їхні власні розробки, або їхніх освітніх партнерів — університетів і коледжів.

Наголосимо, що уряд Канади навіть фінансує такі освітні проєкти у неформальній та інформальній освіті. Так, для розвитку та удосконалення навичок наземного пошуку й порятунку людей, які заблукали чи з ними трапився нещасний випадок на території країни, уряд виділив Асоціації волонтерів пошуковиків і рятувальників Канади (SARVAC — Search and Rescues Volunteer Association of Canada) фінансування обсягом понад 920 тис. канадських доларів на 3 роки, починаючи з 2018 р. (News Release, 2019).

Сьогодні у Канаді працює 15 тис. волонтерів наземних, повітряних і морських пошуково-рятувальних служб. Фінансова підтримка уряду допоможе розробити та впровадити національну програму навчання, акредитації та сертифікації волонтерів наземного пошуку та порятунку (GSAR — Ground Search and Rescue). Безумовно, це підвищить і розвиватиме вміння волонтерів безпечно та професійно рятувати людей в умовах НС по всій країні. Крім того, розробка такої національної програми забезпечить послідовне використання найкращих практик реагування на НС, пошукових

та рятувальних операцій по всій Канаді. Програма також дасть змогу організаціям різних юрисдикцій державного і приватного секторів, а також громадським організаціям ділитися своїми матеріально-технічними засобами, досвідом, освітніми ресурсами, що в кінцевому підсумку допоможе ефективніше, якісніше та безпечніше реагувати на інциденти GSAR (News Release, 2019).

Цікавим досвідом неформальної освіти для працівників ОРС є діяльність компанії «Медицина пригод у Скелястих горах» (RМAM — Rocky Mountain Adventure Medicine), яку було започатковано у 2000 р. підприємцями Дейвом і Брендюо Ватт. Нині компанія — визнаний лідер у практиці надання ДД, дистанційної медицини, порятунку та безпеки під відкритим небом. Компанія надає не лише повний спектр навчальних програм для міського та віддаленого середовищ з рятувальних дій в умовах НС, її працівники надають медичну допомогу в екстремальних умовах. Іншими словами, вони є справжніми практиками з чималим досвідом управління та створення плану дій у НС чи будь-якими інцидентами. Тому курси, що їх пропонує компанія, спрямовані на створення позитивного освітнього середовища, в якому вдало поєднуються теорія та практика. Зазначимо, що курси розроблені відповідно до чинних стандартів ОРС ОН&S / NFPA (RМAM, 2020).

Згадана компанія вирізняється з-поміж інших тим, що, крім освітніх послуг і послуг з надання домедичної допомоги (ДД) в НС, вона пропонує бажаючим придбати франшизу та самим навчати волонтерів ОРС. Для цього було розроблено спеціальну навчальну програму, на особливостях якої, зважаючи на її унікальність, ми зупинимося детальніше. Восени 2016 р. RМAM започаткувала програму підготовки тренерів для навчання тренерів. Для франшизи пропонуються 3 найбільш затребувані навчальні програми: «Надання невідкладної допомоги у надзвичайних ситуаціях» (Emergency First Aid), розрахована на 8 годин; «Стандартна перша невідкладна допомога»

(Standard First Aid) — на 14–16 годин; «Перша невідкладна допомога у віддаленій дикій місцевості» (Remote Responder Wilderness First Aid) — на 24 години (Course Franchise Opportunities, 2020). Їх короткий опис представлено у Додатку Ж. Особливістю цих програм є їхня мобільність. Іншими словами, вони легко можуть бути адаптованими до потреб цільової аудиторії. Крім того, їх укладено відповідно до федеральних вимог підготовки ОРС Канади таким чином, що отримана кваліфікація та сертифікат визнаються іншими провінціями. Проте не завжди вони не є рівнозначними: можуть бути на рівень нижчими чи вищими залежно від вимог кожної провінції до тих чи інших посад ОРС.

Для того, щоб скористатися цією освітньою можливістю, необхідно відповідати деяким вимогам, серед яких насамперед досвід з надання ДД, що має бути підтверджений відповідним сертифікатом на 40 або 80 годин. Також необхідною умовою є наявність педагогічної кваліфікації, що визнається правилами охорони здоров'я та безпеки в провінції Альберта (Alberta OH&S — Alberta Occupational Health and Safety), або потрібно бути сертифікованим учителем. У разі відсутності такої кваліфікації, можна скористатися підготовчою програмою інструкторів й здобути необхідні педагогічні знання, уміння й навички.

Для свого професійного розвитку шляхом самоосвіти працівники ОРС можуть звернутися до своїх професійних чи громадських об'єднань, які, як правило на власних сайтах завжди пропонують можливості для професійного розвитку. Наприклад, у провінції Північна Альберта оперативні рятувальники звертаються до Центру з прикладного управління в умовах катастроф і НС (CADEM — NAIT's Centre for Applied Disaster and Emergency Management). У рамках просвітницької діяльності CADEM тісно співпрацює з ключовими стейкхолдерами з НС. Консультативна рада CADEM забезпечує відповідність усіх своїх програм підготовки і професійного розвитку положенням, стандартам і протоколам, і водночас враховує потреби

промисловості, уряду та професійних органів з метою зміцнити стійкість громади, організації, індивіда до різних НС. CADEM використовує систему навчання інцидентних команд (Incident Command System), щоб переконатися, що навчальний матеріал є актуальним, сучасним і високоефективним (Training & Certification, 2020).

Центр славиться своєю лабораторією з різними інноваційними симуляторами, що дають можливість перетворити підготовку оперативно-рятувальних працівників на сприятливе освітнє середовище. Тут фахівці моделюють сценарії з управління в НС, удосконалюють свої дії, співпрацюють з іншими службами для запобігання, пом'якшення наслідків, готовності та реагування на різноманітні катастрофи і НС.

Аналіз освітніх можливостей Центру свідчить, що нині для підготовки і професійного розвитку працівників OPC CADEM пропонує 5 активних навчальних курсів на федеральному рівні, 7 активних курсів від свого освітнього партнера — Інституту технологій університету Північної Альберти (NAIT — Northern Alberta Institute of Technology).

У 2021 р. Центром запропоновано такі сертифікатні програми: «Основи з кризового менеджменту» (Crisis Management Essentials), «Кризові комунікації» (Crisis Communications), «Практичний дизайн і поставки» (Exercise Design and Delivery), «Соціальні служби у НС» (Emergency Social Services).

Крім навчальних курсів, Центр проводить семінари, майстер-класи з таких тем: оповіщення про небезпеку, оперативне інформування про нападників. Щорічно Центр також проводить «Академію з управління в надзвичайних ситуаціях» (АНІМТА), тобто серію занять упродовж цілого тижня для працівників OPC державного та приватного секторів з усіх куточків Канади. Однак у 2019 р. через ситуацію з COVID-19 академію було перенесено на весну 2021 р. Умовами участі в академії є обов'язкове знання

основ управління в НС, наявність дозволу чи підтримки керівництва або спільна участь супервайзера та учасника в навчанні (АНІМТА, 2020).

У процесі аналізу освітніх можливостей неформальної освіти Канади для оперативних рятувальників постає питання, чому кожна із громадських організацій та об'єднань мають у своєму доробку досить широкий вибір різноманітних навчальних програм і курсів. Причому, як ми звернули увагу, переважна більшість розроблені у тісній співпраці з закладами формальної освіти. Закономірно припустити, що досить високі вимоги до фахівців ОРС, їхніх знань, умінь і практичних навичок спонукають їх до неперервного професійного зростання. Наприклад, кожен спеціаліст з пошуково-рятувальних робіт має пройти 80 годин навчання з надання ДД кожні 3 роки та підтвердити свою професійну відповідність через сертифікацію набутої кваліфікації одним із відповідних органів Канади (Rescue Services, 2020).

Для підтримання належних навичок і вмінь своїх працівників ОРС Канади широко використовують освітній потенціал навчання на робочому місці. Показовим у цьому відношенні є досвід Асоціації фахівців з оперативних пошуково-рятувальних робіт в умовах лавин (Canadian Avalanche Association), яка систематично проводить навчання своїх співробітників. Однією із типових, ефективних форм є 2-денне навчання на робочому місці з питань підготовки до лавинних ситуацій в горах Канади та порятунку людей. Працівники ознайомлюються з основами формування та сходження лавин, навчаються розпізнавати їх ознаки, розвивають навички планування і виконання необхідних рятувальних заходів, навчаються використовувати різні шкали оцінювання рельєфу місцевості, рятувати супутників. А головне — працівники навчаються розуміти, що запропоноване навчання не вичерпує усіх можливостей їхньої підготовки, що є важливим стимулом до самоосвіти і продовження свого професійного розвитку. З цією метою організація повною мірою забезпечує працівників необхідними навчальними ресурсами: літературою, постерами, низкою

різних реальних і навчальних кейсів, переліком навчальних програм і курсів за межами організації. Обрати курс навчання працівникові допоможе координатор.

У контексті нашого дослідження зазначимо, що у своїй щоденній діяльності фахівці Асоціації спрямовують свої зусилля на профілактику та формування готовності працівників до різних НС не лише свого напрямку, а й працівників інших професій з підвищеними ризиками (газо- та нафтовидобутку, гідроелектростанцій, трубопроводів, геодезичних досліджень, будівництва). Для цього Асоціація проводить інспектування готовності співробітників різних організацій, за результатами якого здійснює навчання на робочому місці за профілем кожного. Наприклад, тих, хто працює у гористій місцевості на висоті завжди очікують підвищені ризики й небезпеки: падіння з гори, падіння каменю чи обломка скелі, ковзання та ін. Щоб зменшити ризики та зробити гірське робоче місце максимально безпечним, фахівці Асоціації реалізують програму гірської безпеки (Mountain Safety Program): ретельно ідентифікують та чітко маркують потенційні небезпеки, забезпечують належні засоби індивідуального захисту, а також провадять тренінги для всіх працівників з питань безпеки у горах (Risk Mitigation, 2020). Працівники, отримуючи знання та практичні навички, можуть впевненіше і безпечніше працювати в потенційно небезпечних умовах. У Додатку II описано, як проходить такий тренінг.

Асоціація канадських гірських рятувальників входить до міжнародної організації Global Mountain Solutions. Тому описане вище навчання фахівців, а також працівників інших спеціальностей, пов'язаних з потенційними ризиками та небезпеками у гірській місцевості, провадиться також і у США, зокрема у штаті Пенсильванія, де знаходиться представництво цієї організації.



Здійснений аналіз освітніх можливостей для працівників ОРС у США і Канаді свідчить, що, попри незначні відмінності та особливості, можна стверджувати, що вони є доволі подібними.

В обох країнах (США і Канаді) підготовка, освіта та професійний розвиток для працівників ОРС провадяться у формальній, неформальній та інформальній освіті. У формальній освіті підготовка здійснюється за рівнями: бакалаврським, магістерським та освітньо-науковим. Кожна країна має чимало різноманітних навчальних програм, орієнтованих на управління в усіх видах НС. Неформальна освіта в обох країнах представлена навчальними курсами, семінарами та тренінгами за потребою. Інформальні освітні можливості включають самоосвіту, що може здійснюватися онлайн, участь у професійних громадських організаціях та об'єднаннях.

Отже, викладене дає підстави вести мову про так званий «північно-американський» досвід підготовки, освіти і професійного розвитку оперативно-рятувальних працівників, що, безумовно, заслуговує на вивчення й критичне осмислення його позитивних ідей.

### **2.3. Особливості підготовки і професійного розвитку оперативно-рятувальних працівників в Австралії**

Звернення до досвіду підготовки працівників ОРС в Австралії згідно з програмою нашої наукової розвідки зумовлене насамперед тим, що Австралія є однією з найбільших і економічно розвинутих країн у світі (6-а за своїми розмірами, 13-а за рівнем розвитку економіки, 5-а за рівнем доходу на душу населення, що становить 40 тис. доларів США) (Colin Arrowsmith). Крім того, Австралія має одну із найпотужніших у світі ОРС, що стоїть на захисті її населення, майна, інфраструктури, природних ресурсів. Досвід, накопичений у боротьбі зі стихіями, катастрофами, ліквідацією наслідків різних НС, що доволі часто трапляються на її території, є безцінним і заслуговує вивчення. Наш висновок підкріплюється твердженням відомого



австралійського дослідника Роджера Джоунса (Jones, 2007, с. 6), що австралійська модель управління в НС є однією з тих, що мають бути вивчені й застосовані іншими націями у практиці ЦЗ. На цій підставі детально розглянемо, як здійснюється підготовка, освіта та професійний розвиток фахівців ОРС Австралії та з'ясуємо їх особливості.

Згідно з Конституцією Австралії, уряди 8 штатів і територій несуть повну відповідальність за захист, безпеку життя і майна громадян країни (The Australian Constitution, 2012). Тому кожен штат і територія мають власні служби, які забезпечують ЦЗ населення та їх майна: поліцію, пожежну службу, невідкладну допомогу, агенції з НС. Водночас кожен штат і територія відповідають за підготовку фахівців для цих служб. А федеральний уряд допомагає урядам штатів і територій розвивати здатність до управління в умовах НС та реалізовувати їх освітні можливості.

Управління з НС Австралії (ЕМА — Emergency Management Australia) відповідальне за урегулювання різного виду НС, розвиток і зміцнення здатності країни до різних катастроф і катаклізмів, координацію фізичної і фінансової допомоги в НС. До його структури входять Центр з координації в умовах кризи (Crisis Coordination Centre), Австралійський інститут з розвитку стійкості до катастроф (AIDR — Australian Institute for Disaster Resilience), Австралійська система попередження про цунамі (Australian Tsunami Warning System) (About Emergency management, 2020).

Обов'язки з проведення різноманітних освітніх та навчальних заходів з підготовки населення, у тому числі й дітей, а також фахівців до дій в умовах НС покладено на Інститут з управління в НС, структурний підрозділ Австралійського інституту з розвитку стійкості до катастроф AIDR. Нині Інститут функціонує у м. Канберра (до 2015 р. його місцезнаходження було у Маунт Македон, штат Вікторія) (АЕМІ — Australia Emergency Management Institute). Зокрема Інститут здійснює підготовку керівників з НС, забезпечує обмін найкращими освітніми практиками і досвідом підготовки персоналу

ОРС Австралії. Він по праву вважається центром передового досвіду з питань освіти, досліджень та навчання в галузі управління в НС. Його головними завданнями є розробка нових освітніх продуктів і послуг для сектору управління в НС, зокрема практичні заняття, семінари, майстер-класи та інші заходи, об'єднання практиків, політиків та інших ключових стейкхолдерів для формування знань і колегіальності на вищому рівні. Пріоритетом у його діяльності є розробка, реалізація й популяризація програм з ознайомлення громад, шкільна освіта, неперервне поширення знань та інформації через Хаб знань (Knowledge Hub) від Австралійського управління з НС, зокрема поповнення бібліотеки, публікацію австралійських посібників з управління в НС та випуск фахового журналу «Australian Journal of Emergency Management» (AJEM, 2015).

Як і США та Канада, Австралія будує свою політику з урегулювання НС на основі чотирьох основних принципів: підготовка, профілактика, реагування та відновлення. Такий підхід охоплює комплекс заходів з управління в умовах НС у громадах і довкіллі, що передбачає розробку та реалізацію планів і структур, налагоджену координацію роботи уряду, волонтерів, приватних агенцій з вирішення різних термінових питань. Управління в НС в Австралії є сферою відповідальності федерального уряду, урядів штатів і територій, громад, спеціальних служб екстреної допомоги та школи (McArdle, 2004). Покладання відповідальності за дії в умовах НС на школи зумовлене тим, що в Австралії саме школа вважається ключовим центром для громади. Якщо трапляється якийсь інцидент, що стосується школи, він відбивається на житті всієї громади. Крім того, школи, як правило, слугують місцем збору і притулком для членів громади під час різних НС (McArdle, 2004).

З огляду на ту роль, що відіграє школа в умовах НС, формальна освіта у сфері ЦЗ в Австралії розпочинається ще на рівні школи. Ця відмітна риса вирізняє підготовку австралійських оперативно-рятувальних працівників у

формальній освіті з-поміж інших країн. Крім того, у процесі дослідження освітньої діяльності Інституту АЕМІ, що є структурним підрозділом головного Управління з НС Австралії, було з'ясовано, що серед його пріоритетних напрямів є підготовка школярів і персоналу школи до різних НС.

Зазначимо, що дії в умовах НС у школах не є окремою навчальною дисципліною. Вони інтегровані в теми шкільних предметів і реалізуються в межах загальношкільного підходу сприяння навчанню, здоров'ю та добробуту усіх школярів і працівників школи, місцевих громад і країни загалом. Багато шкільних програм орієнтовані на розвиток співпраці школярів, їх сімей, працівників ОРС і громад. Саме співпраця є ефективним інструментом запобігання та пом'якшення наслідків НС. Тому у всіх штатах підтримується й заохочується готовність усіх членів суспільства до співпраці. З цією метою школярів навіть залучають у комітети з планування дій в НС, організують систематичні зустрічі зі старшими офіцерами поліції, пожежниками, представниками служб з НС, керівниками підрозділів. Між школами і підрозділами з НС установлені офіційні зв'язки. Проводяться, наприклад, такі заходи, як День пожежного автомобіля (Fire Truck Day), підготовка до пожежі, організуються спеціальні позашкільні програми з надання невідкладної допомоги в умовах НС (Emergency Service Cadet Programmes).

Варто також наголосити, що вчителі в Австралії сприймаються як потенційні керівники в умовах НС, завдання яких полягає у виконанні будь-яких дій до, під час або після НС, які забезпечили б безпеку громадян від природних, антропогенних і технологічних катастроф (McArdle, 2004). З огляду на це, у школах організується спеціальне навчання для педагогічного персоналу. Як інструменти професійного розвитку для учителів проводяться майстер-класи і практичні заняття з дій в умовах НС. Наприклад, таке навчання є обов'язковим для директорів шкіл у більшості

штатів. Навчання проводять представники агенцій з НС, навіть з використанням свого спецобладнання. Найефективнішим методом навчання є вирішення кейсів та аналіз дій в критичних ситуаціях.

У цілому, питання освіти дітей, професійної, вищої освіти, освіти дорослих, мігрантів перебуває в компетенції відділу освіти штату, а підготовка до НС, контроль, координація та забезпечення якості такої підготовки ще зі школи — під егідою директорату, що входить до складу відділу освіти. Однак структура директорату у кожному штаті може варіюватися. Так, у штаті Новий Південний Уельс Директорат з безпеки та охорони (Safety and Security Directorate) складається з 3-х підрозділів, які відповідають за весь спектр програм для шкіл у всьому штаті: підрозділ з шкільного реагування, підрозділ дисципліни та відвідуваності, підрозділ з шкільної безпеки.

Описані нововведення з підготовки до НС в Австралії, а також поява нових навчальних програм і курсів з підготовки до дій в умовах НС з'явилися в Австралії за останні 20 років.

Якщо до трагічних подій у США 11 вересня 2001 р., що сколихнули весь світ, готовність країн до катастроф обмежувалася переважно підготовкою до стихійних лих природного характеру, то після них очевидною стала потреба підготовки й до інших НС (Smith, 2006). Таким чином, в Австралії галузь, завданням якої була лише ліквідація наслідків окремих природних катастроф, перетворилася на могутню індустрію, що нині має справу з усіма видами НС, їх запобіганням, негайним реагуванням на них, готовністю й формуванням стійкості суспільства до різних НС (Manock, 2001). Було створено чи реорганізовано низку організацій різного спрямування відповідно до видів НС й покладено відповідальність на них за дії в умовах цих НС, збільшено фінансування ОРС. Наприклад, управління з НС Австралії ЕМА було введено до складу Національного антитерористичного комітету у 2002 р.; виділено 17,8 млн американських

доларів на підвищення рівня підготовки служб з НС до хімічних, біологічних та радіологічних небезпек; на ці цілі у 2006 р. додатково виділено ще 8,4 млн доларів на 4 роки (Smith, 2006). ЕМА придбало обладнання для виявлення, власного захисту та підтримки оперативно-рятувальних працівників усіх штатів і територій, проведено навчання особового складу служб екстреної допомоги, які з'являються першими на місце події. Було створено Національний стратегічний запас ліків (National Medicines Stockpile), куди входять вакцини, антибіотики, хімічні антидоти, діагностичні тести й виділено 27 млн американських доларів на його оновлення.

Однак найбільш вагомим здобутком реформування сфери ЦЗ, на нашу думку, є проведення навчань з готовності до НС у масштабах всієї країни. Звертають на себе увагу 3 таких навчання — симулятори реальних подій: в Королівській лікарні Аделаїди (Royal Hospital Adelaida) у 2003 р. «Верховна правда» (Supreme Truth), практичне навчання «Дослідник» (Explorer) у Сіднеї у 2004 р. та навчання «Меркурій 05» (Mercury 05). Ці масштабні навчання перевірили здатність Австралії реагувати на катастрофи техногенного характеру та тероризм, вказали шляхи подальшої оптимізації служб з НС, ідентифікували методи використання інфраструктури і необхідних засобів, наголосили на необхідності добре налагодженої міжвідомчої комунікації та співпраці (Edwards, 2003).

Зокрема, 3-денне навчання «Дослідник», проведене в Сіднеї у 2004 р. з ініціативи Національного антитерористичного комітету (National Counter-Terrorism Committee), містило сценарій уявних терористичних вибухів у середмісті. Його мета — визначити готовність до такої НС й оцінити вміння ліквідувати наслідки. Для навчань було спеціально збудовано приміщення для 250 пацієнтів, яких доставляли з центру міста автомобілями швидкої допомоги та спеціалізованими мобільними медичними групами. В рамках цих навчань було й протестовано Всеавстралійський загальний план з

управління в умовах масових заворушень, ліквідацій пожеж, катастроф (AusBurnPlan — Australian Mass Casualty Burn Disaster Plan).

Варто зазначити, що окрім «умовно-реальних» сценаріїв, за якими проходило навчання працівників ОРС у масштабах країни, широко проводяться навчання й на місцях. Так, Центром навчання й дослідження медицини катастроф та травматології (Centre for Teaching and Research in Disaster Medicine and Traumatology) впроваджено педагогічний навчальний симулятор «Emergo Train». Нині він визнаний на міжнародному рівні як ефективна навчальна система для підготовки і тестування оперативно-рятувальних працівників. В Австралії на сьогодні діють 3 центри, де пропонується навчання за цим симулятором (у Новому Південному Уельсі, Квінсленді, Західній Австралії), тоді, як в інших країнах світу — лише по одному.

Завдяки симулятору для виконання визначеного сценарію кількість лікарень для НС збільшується в рази не за рахунок фактичного зведення спеціальних приміщень, а за рахунок імітації з білих дошок, які стають виділеними зонами лікарні, а також рухомих магнітних маркерів, що представляють пацієнтів, персонал, автомобілі та інші необхідні ресурси. Починаючи з 2008 р., австралійськими центрами було підготовлено понад 500 інструкторів для проведення навчання персоналу лікарень з дій в умовах НС. А у 2017 р. започатковано підготовку педагогів для проведення такого навчання вже на педагогічному факультеті університету (ECU — Edith Cowan University) в м. Перт, Західна Австралія (Emergo Train, 2020).

Необхідно зазначити, що вищій школі у підготовці фахівців ОРС в Австралії приділяється значна увага. На національному рівні, програми підготовки і професійного розвитку фахівців ОРС розробляються і пропонуються Управлінням з НС Австралії (ЕМА) через Австралійський Інститут з управління в НС (АЕМІ), через австралійські університети та інші ЗВО. Вони пропонують відповідні навчальні програми і курси, як у



комплексі, так і окремо; довгострокові та короткострокові; для стаціонарної та дистанційної форм навчання. Такі альтернативи збільшують можливості не лише для здобуття освіти за цим профілем, а й для професійного розвитку.

Система ОРС Австралії понад 20 років тому була реорганізована. Зазнала також кардинальних змін підготовка фахівців для них на рівні вищої освіти. Насамперед, на думку австралійського дослідника й педагога з підготовки оперативно-рятувальних працівників вищого рівня І. Менока, відбулася *формалізація* та *професіоналізація* її навчальних програм (Маноск, 2001). Розглянемо їх сутність детальніше.

Формалізація навчальних програм відбулася завдяки тому, що австралійські університети почали активно розробляти навчальні програми саме на потребу ОРС. Іншими словами, під *формалізацією* мається на увазі те, що підготовка фахівців для цих служб почала здійснюватися закладами формальної освіти, а не лише на робочому місці. Причому на бакалаврському та магістерському рівнях.

Так, університет Південного Хреста (SCU — Southern Cross University) у 1997 р. започаткував магістерську програму «Розвиток громади: управління в надзвичайних ситуаціях». Цільовою аудиторією програми стали ті, хто працює в сфері обслуговування населення, зокрема відповідальні за управління в НС чи ті, хто прагне служити суспільству в справі захисту населення. Програма розрахована на 104 тижні, коштує близько 21 тис. австралійських доларів, не дає можливості отримати подвійний диплом (SCU, 2020). Програма, що складається з 12 курсів, спрямована на надання знань, розвиток умінь і навичок, необхідних для ефективного управління в НС. По закінченню 8 курсів випускник отримує диплом. Закінчивши ще 4 курси — сертифікат. Можна розпочати магістерську програму з бакалаврським дипломом і пройти її повністю. З дипломом випускника чи сертифікатом можна пройти ті курси, що не були вивчені раніше, та здобути ступінь магістра. Нині постачальником освітніх послуг за цією програмою є

Коледж бізнесу та інформаційних технологій в Сіднеї (Sydney College of Business and Information Technology), штат Новий Південний Уельс. Навчання за програмою може бути стаціонарним і дистанційним. Формат онлайн дає можливість студентам регулярно спілкуватися з персоналом ОРС, іншими студентами та всесвітньою мережею (Community Development, 2020).

Програми бакалаврського рівня з управління в НС пропонуються університетом ім. Едіта Кована (Edith Cowan University), університетом технологій Свінбурна (Swinburne University of Technology), Коледжем технічної і післядипломної освіти Кангана (Kangan College of Technical and Further Education). Магістерська програма від Королівського університету промислових технологій в Мельбурні (Royal Melbourne Industry Technology University) вирізняється з-поміж інших тим, що розвиває комплексні навички не лише з управління в умовах НС, а й у галузі будівництва. Програма створена на основі міждисциплінарного підходу до різних галузей: соціальних наук, інженерії, дизайну, комунікацій, охорони здоров'я. Це відкриває багато перспектив для працевлаштування й дає змогу її випускникам будувати кар'єру від секторів адаптації до зміни клімату й сталого розвитку міст до допомоги в умовах катастроф і НС й надання гуманітарної допомоги населенню під час і після них (Master of Disaster, Design and Development, 2020).

Зазначимо, що у більшості університетів Австралії, що пропонують програми для фахівців ОРС, діє політика перезарахування кредитів і визнання результатів попереднього неформального та інформального навчання. Якщо здобувач планує вступити на навчання до університету за обраною програмою, йому необхідно насамперед поцікавитися, чи діє тут політика визнання результатів попереднього навчання. Якщо це була формальна освіта (курс з бакалаврської програми іншого університету чи іншого освітнього закладу), потрібно заповнити заяву з визнання результатів професійної освіти (Vocational Education Recognition of Prior Learning



application form). Якщо вступник пройшов курси університету RMIT, то заповнюється заява на перезарахування кредитів. В обох випадках це — процес оцінювання набутих вступником знань, умінь і навичок з галузі управління в НС і катастрофах. Для кожного вступника призначається експерт з оцінювання (Recognition of Prior Learning Assessor), який допомагає зібрати необхідні підтверджувальні документи і визначитися, які курси потрібно обрати та як побудувати індивідуальну траєкторію навчання.

У випадку, якщо вступник пройшов навчальні курси неакредитованої програми чи курси професійного розвитку від роботодавця, це вважається набуттям неформальної освіти. Процедура визнання її результатів така ж, як і результатів формальної освіти. Аналогічно виконується визнання результатів інформальної освіти, наприклад, якщо вступник має вже трудовий стаж за фахом чи працював волонтером. Визнання результатів попереднього навчання необхідне також, якщо у вступника, наприклад, закінчився термін дії його акредитації як фахівця чи коли дипломований спеціаліст кілька років не працював за фахом (Apply for Credit, 2020).

*Професіоналізація* підготовки фахівців у галузі управління в НС означає, що суспільство висуває високі вимоги до підвищення рівня професійності працівників ОРС, що досягається за допомогою цільових програм від університетів Австралії. Цільові програми, це — програми розроблені спеціально на замовлення національного уряду, урядів штатів та територій чи роботодавця.

Так, у низці штатів і територій поліцейських, які пройшли базову підготовку за будь-якою навчальною програмою, заохочують до подальшого навчання за цільовою бакалаврською програмою. Аналогічні кроки вживаються і до працівників служб екстреної допомоги (Manock, 2001). Наприклад, університет ім. Чарльза Стурта (Charles Sturt University) пропонує цільові програми з управління в НС на рівні бакалавра і магістра. Їх розроблено для задоволення потреб державних органів, які займаються

питаннями захисту життя та майна населення, таких як федеральний уряд, уряди штатів і місцевий уряд, поліція, пожежна служба, швидка допомога, державні служби з НС, громадські та медичні служби, а також групи приватного сектору, такі як страхування та обробна промисловість. Вони зосереджуються на таких питаннях: профілактика, готовність, реагування та відновлення після НС, ризик-менеджмент (Bachelor of Emergency Management, 2020).

Цільові бакалаврські та магістерські програми університету (UNE — University of New England) мають дещо іншу спеціалізацію. Вони орієнтовані на допомогу громадянам, безпеку та ЦЗ населення (Bachelor of Community Services, 2020).

Програма післядипломної освіти університету Південного Хреста (Southern Cross University) спрямована на збагачення знаннями, уміннями і навичками у сфері розвитку суспільства, водночас спеціалізуючись на управлінні в НС та надання послуг населенню (Master of Community Development, 2020).

Варто зазначити, що тенденція до професіоналізації навчання працівників ОРС служить своєрідним індикатором важливості їх праці, яку усвідомлюють і підтримують на національному рівні, рівні уряду штатів і місцевому рівні, у тому числі на рівні кожного робочого місця. Отже, навчання на робочому місці у формі тренінгів, семінарів, конференцій також відбувається за підтримки австралійських університетів.

Саме акредитовані програми вищої школи мають вирішальне значення для неперервного професійного розвитку оперативно-рятувальних кадрів, зокрема їх керівного персоналу. Згадані навчальні програми є вагомим доповненням до навчання на робочому місці. Доволі часто для його проведення в підрозділах з НС запрошуються науково-педагогічні працівники вищої школи. Перевагою такого навчання є отримання кваліфікації, що підтверджується сертифікатом чи дипломом. Крім того,

завдяки активній співпраці освітніх закладів з ОРС долаються «бар'єри між формальною освітою та навчанням на робочому місці» (Манок. 2001). Іншими словами, узагальнюючи думку вченого І. Манока, між формальною та неформальною освітою. Результатом такої співпраці між ОРС і вищою освітою є розробка цільових програм в університетах, про які ми писали, а також політика визнання результатів попередньої неформальної та інформальної освіти в галузі управління в НС, якої дотримуються вищі школи Австралії.

Деякі навчальні програми і курси в рамках співробітництва профільних організацій та університетів навіть сприймаються як частина підготовки бакалавра чи магістра з управління в НС, зараховується відповідна кількість кредитів за успішне оволодіння обраними навчальними курсами. Наприклад, Австралійський інститут з управління в НС (АЕМІ) підписав угоду з Університетом ім. Чарльза Стурта (CSU) про те, що деякі навчальні курси є достатньо академічними для зарахування їх кредитів як частини університетської навчальної програми з підготовки бакалаврів. Такі ж угоди щодо визнання якості навчальних курсів університет CSU має з Філіппінською організацією з управління в НС, що надає деякі освітні послуги з навчання на робочому місці (Philippines based emergency training organization), Азійсько-Тихоокеанським центром з управління в умовах катастроф (Asia Pacific Disaster Management Centre).

Прикметно, що таку підтримку від формальної освіти підготовка і професійний розвиток оперативного-рятувальних працівників отримують і від дослідницьких інститутів, що також сприяє зростанню рівня їх професіоналізації. Окремі австралійські університети відкрили дослідницькі центри з НС: Центр досліджень стихійних лих в університеті Макварі (Natural Hazards Research Centre at Macquarie University), Центр з вивчення катастроф в університеті ім. Джеймса Кука (Centre for Disaster Studies at James Cook University). Є центри більш вузькопрофільні, а саме: Центр з

досліджень землетрусів в університеті Квінсленду (Queensland University Centre for Earthquake Studies), Центр з вивчення ресурсів і довкілля в Австралійському національному університеті (Australian National University's Centre for Resource and Environmental Studies), Центр досліджень культурних ризиків в університеті ім. Чарльза Стурта (Charles Sturt University's Centre for Research into Cultural Risks). Проведення різних наукових досліджень у галузі забезпечення ЦЗ й управління в НС сприяє одержанню достовірних наукових результатів, тіснішому зв'язку теорії з практикою, найвищому рівню практик в індустрії управління в НС, вказує шляхи її оптимізації, визначає контент навчальних курсів.

Щодо можливостей неформальної освіти для підготовки і професійного розвитку фахівців ОРС, доцільно зазначити, що за їх забезпечення відповідає Австралійський інститут з управління в НС (AEMI) у складі Австралійського інституту розвитку стійкості до катастроф (AIDR). Їх завдання — розвивати, підтримувати, поширювати знання й провадити навчання задля формування стійкості країни, готової до будь-яких катастроф. Для досягнення цієї мети Інститут проводить конференції з питань запобігання, пом'якшення наслідків, готовності, відновлення після НС, розробляє й популяризує програми професійного розвитку, освіти для дітей, випускає фаховий журнал, постійно оновлює інформацію на власному сайті з різних питань у галузі забезпечення ЦЗ населення та його майна. Однак, найбільш цікавим для нашого дослідження є функціонування Австралійського центру знань, так званого «Хабу знань» (Knowledge Hub), що був створений саме для того, щоб зосередити на одній платформі якнайбільше напрямів освітньої діяльності з питань НС (ADR Knowledge Hub, 2020).

Національна відкрита платформа забезпечує можливість для кожного громадянина Австралії, у тому числі й фахівців ОРС, знайти все, що потрібно для ознайомлення, навчання, самоосвіти, професійного розвитку у галузі НС. Така платформа — унікальна. *По-перше*, тому, що в жодній із досліджуваних

нами країн не існує чогось подібного. *По-друге*, вона є національною й відкритою для кожного. *По-третє*, вона пропонує освітні можливості для неперервної освіти не лише загального спрямування, а й фахового. *Нарешті*, платформа містить ознайомчі, навчально-методичні та просто цікаві матеріали з галузі ЦЗ не лише для фахівців ОРС, а й для наймолодшої категорії членів суспільства — дітей дошкільного й шкільного віку.

Така платформа побудована за тематичним принципом і містить збірки матеріалів, що полегшує пошук необхідної інформації, навчально-методичних ресурсів чи навчальних курсів. Щоб довідатися, як діє пошук, звернемося до аналізу збірки для волонтерів, оскільки вони відіграють значну роль в управлінні в НС та подоланні їх наслідків.

Насамперед для волонтерів пропонується добірка довідників з планування волонтерства та необхідні інформаційні матеріали щодо національних принципів підтримки волонтерського руху та його координації. Ще один розділ присвячено новинам та оглядам. На час аналізу сайту там були представлені такі матеріали: використання інновацій у галузі управління в НС на прикладі діяльності волонтерів Червоного Хреста, зв'язок громад завдяки волонтерам, волонтери в епоху швидкого старіння нації та міленіалів, розвиток навичок лідерства волонтерів ОРС, «новини з поля» про онлайн-навчання розвитку стійкості до катастроф у волонтерів. Варто зазначити, що в цьому розділі також вміщено інформацію про різні наукові дослідження та їх результати у галузі відпорності країни до різного виду катастроф і НС.

Розділ «Історії та можливості» вміщує розповіді волонтерів, які брали активну участь у національній програмі розвитку відпорності до катастроф, а також відгуки тих, хто навчався за навчальними програмами, які пропонуються Інститутом для волонтерів. Крім того, тут міститься інформація про стипендії на навчання від уряду Австралії та відгуки тих волонтерів, які нею скористалися. Написані історії, ілюстровані фото,

відображають досвід і можливості волонтера у власному професійному та особистісному розвитку. Такий обмін життєвим і професійним досвідом, безумовно, викликає довіру і надихає нинішніх волонтерів на подальший розвиток і самореалізацію.

Розділ «Інші ресурси» є просвітницьким, оскільки містить законодавчі та нормативно-правові документи і матеріали Австралії з управління в НС і волонтерства. Волонтери мають бути юридично підготовленими і грамотними.

Ще один розділ — це сторінка Центру спільних досліджень лісових пожеж і природних катаклізмів (Bushfire and Natural Hazards Cooperative Research Centre), де викладено моделі, стратегії, підходи до волонтерства, які підтримують управління в НС, представлено довгострокові програми сталості кадрового корпусу волонтерів та використання їх потенціалу для побудови австралійського суспільства, стійкого до НС (ADR Knowledge Hub, 2020). Окрім описаних вище освітніх можливостей, у неформальній та інформальній освіті працівники ОРС також можуть скористатися програмами і курсами, викладеними на освітній платформі PreventionWeb (сайт з попередження). Її гасло — зменшити ризик небезпек. Вся інформація на цій платформі тематично пов'язана з різними видами небезпек, як запобігти їм та як впоратися з наслідками: ризики міста та управління в місті; соціальні впливи та соціальна вразливість; відновлення після НС; визначення та оцінювання ризиків; інклюзія; інформаційний менеджмент у НС; системи оповіщення про НС; охорона здоров'я та надання ДД; довкілля та екосистеми; освіта та безпека в школах та багато інших (PreventionWeb, 2020).

На цій платформі міститься постійно оновлювана інформація з різних питань у галузі управління з НС, пропозиції університетів щодо навчальних програм і курсів, статті, довідники, посібники, підручники та інші освітні матеріали. Наприклад, за пошуком словосполучення «пожежі в лісах» (wild

fire), ми знайшли 2826 результатів, з яких новини становили 972 публікації, інформація про організації, що задіяні у гасінні пожеж такого виду та подоланні їх наслідків — 947, документи і різні публікації — 472, навчальні матеріали — 157 (Wild Fire, 2020).

Навчальні матеріали пропонуються у відкритому доступі. Необхідну літературу легко знайти за категоріями: теми, види НС, організації, країни, роки. Варто зазначити, що аналіз навчальних матеріалів, які пропонуються на цій освітній платформі, свідчить про їх різноманіття: від навчальних ігор для школярів від 6 років до ґрунтовних наукових досліджень. Крім навчальної літератури, сайт містить оголошення про вакансії в ОРС; можливості для самоосвіти та інформацію про наявні навчальні програми за профілем роботи від провідних австралійських і світових університетів.

Так, на літній період 2022 р. сайт пропонував 12 навчальних курсів для самоосвіти у форматі онлайн: 2 курси від Азійського центру з підготовки до катастроф, Тайланд (Asian Disaster Preparedness Center); 2 курси від Всесвітньої організації з охорони здоров'я; кілька курсів від Інституту навчання та досліджень при ООН (UNITAR — United Nations Institute for Training and Research), вебінари від Лабораторій відкритих прогнозів (Open Cast Labs) та ін.

З-поміж 395 навчальних програм від різних університетів світу, ми нарахували 9 програм від австралійських університетів (2,3 % від загальної кількості програм). Проте це програми таких відомих у світі університетів Австралії, як Університет Південного Квінсленду (Southern Queensland University), Університет ім. Чарльза Дарвіна (Charles Darwin University), Університет Ньюкасла (University of Newcastle), Королівський інститут технологій в Мельбурні (Royal Melbourne Institute of Technology), Університет Монаш (Monash University) (Academic Programmes, 2020). Описи кількох навчальних програм з освітньої платформи PreventionWeb представлено у Додатку К і Додатку Л. Так, магістерська програма



«Готовність до катастроф і сталий розвиток» та сертифікатна програма «Зменшення ризиків катастроф» університету Ньюкасла – результат співпраці представників ОРС, науково-педагогічних працівників університету та Інституту з навчання та дослідження ООН (UNITAR) з урахуванням Програми ООН зі сталого розвитку та Сендайської рамки зменшення ризиків катастроф<sup>1</sup> (Sendai Framework, 2015).

Програми мають ознаки, що вирізняють їх з-поміж інших, подібних за своєю спеціалізацією, зокрема:

- здобувачі отримують, окрім диплома австралійського університету, диплом про успішне завершення курсу Інституту з навчання та досліджень ООН (UNITAR) та офісу ООН зі зменшення ризиків катастроф (UNISDRR — United Nations Office for Disaster Risk Reduction);

- здобувачі можуть використовувати усі наявні ресурси UNISDRR та отримувати підготовку відповідно до вимог Глобальної стратегії ООН щодо зменшення ризиків катастроф;

- отриманий диплом визнається у всьому світі — Школа архітектури та будівництва, яка провадить це навчання в університеті, входить до топ-100 ЗВО згідно з рейтингом QS World University Rankings 2018 р.;

- гнучкі форми навчання (денна, заочна, змішане навчання) — все для навчання в будь-який час і в будь-якому місці, щоб збалансувати роботу, життя та навчання. Тривалість програми за денною формою навчання — 2 роки, заочною — від 2 до 6 років;

- можливість отримувати стипендію в розмірі 25 тис. доларів, якщо здобувач є австралійським волонтером з НС, чи професіоналом, який бореться з лісовими пожежами, пожежами у містах, наслідками повеней і штормів, займається рятуванням на дорогах, пошуком і рятуванням,

---

<sup>1</sup> Sendai Framework – глобальна стратегія ООН на 2015-2030 рр. щодо заходів з посилення безпеки суспільств та розвитку їх готовності до усіх видів катастроф. Передбачає суттєве зменшення ризику катастроф і втрат життя, засобів існування та здоров'я людей, економічних, фізичних, соціальних, культурних та екологічних здобутків людей, підприємств, громад та країн (Sendai Framework, 2015).



патрулюванням пляжів та ін. (Master of Disaster, 2020). Зазначимо, що для здобувачів у цій програмі запропоновано 5 варіантів, як успішно пройти навчання та здобути диплом магістра з управління в НС, залежно від того, який диплом і професійний досвід має здобувач.

У Додатку М містяться зазначені варіанти з вказаною кваліфікацією, досвідом роботи у сфері управління в НС і кількістю навчальних дисциплін.

Отже, австралійська модель підготовки і професійного розвитку працівників ОРС, як американська й канадська моделі, є структурованою у формальній, неформальній та інформальній освіті. Разом з тим, вона вирізняється з-поміж інших тим, що ознайомлення з діями в НС завдяки навчальним курсам і програмам відбувається на національному рівні ще у дошкільному та шкільному віці. Іншою характерною особливістю є практика визнання університетів Австралії результатів неформального та інформального навчання у галузі управління в НС і ЦЗ, що активно популяризується і вже стало невід'ємною складовою підготовки оперативно-рятувальних фахівців з вищою освітою.

#### **2.4. Підготовка і професійний розвиток фахівців оперативно-рятувальних служб у країнах Європи**

Як правило, для аналізу будь-якого явища чи виду діяльності, що мають місце в Європі, вчені певним чином об'єднують європейські країни, визначають спільні ознаки й особливості, порівнюють їх. Логічно було б вчинити так і з питаннями підготовки і професійного розвитку оперативно-рятувальних фахівців, як це зробила вітчизняна дослідниця Н. Вовчата (2019). Так, для здійснення аналізу підготовки оперативно-рятувальних працівників вона умовно розділила європейські країни за географічним критерієм: північно-європейські, центрально-європейські та південно-європейські.

Інший підхід до систематизації європейських країн, зокрема для дослідження тенденцій освіти дорослих в Європі, було запропоновано Н. Махиною (2019). Дослідниця розглядала освіту дорослих у другій половині ХХ ст. — на початку ХХІ ст. в європейських країнах, враховуючи розширення ЄС: країни-засновниці Європейської економічної спільноти, які підписали Паризьку (Європейське співтовариство вугілля і сталі — 1951 р.) та Римську (Євратом — 1957 р.) угоди — (Німеччина, Франція, Італія, країни Бенілюксу); країни першого розширення (1973 р. — Велика Британія, Данія, Ірландія), другого і третього розширень (1981 р. — Греція, 1986 р. — Іспанія й Португалія), четвертого розширення (1995 р. — Австрія, Фінляндія, Швеція), п'ятого розширення (2004 р. — Чехія, Естонія, Кіпр, Латвія, Литва, Угорщина, Мальта, Польща, Словенія, Словаччина), шостого розширення (2007 р. — Болгарія, Румунія, 2013 р. — Хорватія).

Звичайно, кожен підхід має свої переваги і обирається відповідно до поставлених завдань дослідження. У своєму дослідженні європейського досвіду підготовки і професійного розвитку фахівців ОРС ми насамперед конкретизуємо науковий пошук аналізом здобутків окремих європейських країн, які відомі своїми особливостями у підготовці рятувальників: Республіки Польща, Литовської республіки, Латвії, Угорщини, Франції, Великої Британії. Потім, розглянемо підготовку і професійний розвиток працівників служб з управління в НС та ЦЗ комплексно, на загальноєвропейському рівні.

#### **2.4.1. Тенденції в підготовці і професійному розвитку рятувальників у європейських країнах**

Процеси глобалізації, інформатизації та інтеграції сучасного суспільства, а також динаміка змін, що відбуваються у всіх сферах людської діяльності, у тому числі й освіти, завдяки темпам науково-технічного прогресу, привели до нівелювання національних особливостей. Створення

ЄС, подальше приєднання європейських країн до Болонської декларації зі стандартизації підходів до організації освітнього процесу і функціонування вищої школи в ЄС, також наклали свій відбиток на систему підготовки і професійного розвитку фахівців ОРС. Насамперед у тому, що попри деякі відмінності все ж таки у підготовці рятувальників у Європейських країнах більше спільного. Крім того, видається доцільним розглянути питання підготовки і професійного розвитку працівників служб з НС та ЦЗ в країнах ЄС.

Це повністю відповідає девізу ЄС «*In varietate concordia*» (єдність у різноманітті), жодним чином не применшуючи позитивних здобутків кожної окремо взятої європейської країни. Основою для обраного нами підходу також слугує те, що ліквідація наслідків природних, техногенних катастроф чи інших НС відбувається переважно в місці їх виникнення, тобто на місцевому рівні. Однак є й такі НС, що не мають кордонів. Проте в будь-якому випадку, ефективне реагування й управління в умовах НС може бути досягнуте лише спільними зусиллями, об'єднавши знання, практики, принципи, ідеї, набутий досвід кожної країни в цій галузі та врахувавши її специфіку й різноманіття. Саме єдність має стати опорою успішного запобігання, ліквідації наслідків або їх пом'якшення, відновлення після будь-якої НС. Підтвердження наших міркувань стосовно аналізу інтегрованої Європи знаходимо в румунських учених Т. Ротару та С. Войческу (Rotaru, Voicescu, 2017), які досліджували невідкладну медицину й медицину катастроф в Європі як цілісне утворення. Вони не акцентують увагу на особливостях окремих європейських країн, але й не заперечують їх наявність. Дослідники наголошують, що, вивчаючи невідкладну медицину й медицину катастроф, необхідно сприймати ЄС як «оркестр, що грає за життя». Тож, кожен має діяти в унісон (Rotaru, Voicescu, 2017).

Враховуючи викладене, в аналізі підготовки і професійного розвитку працівників служб НС в Європі, ми не будемо зосереджуватися на особливостях окремих країн, а розглянемо загальні риси, властиві їм.

Питання управління в НС і ЦЗ, зокрема й питання підготовки і професійного розвитку працівників служб НС у Європі, перебувають у компетенції Європейської комісії (ЕС — European Commission). У своїй діяльності у сфері управління в НС та забезпечення ЦЗ країни Європи керуються єдиними нормативними документами, а саме: Рішенням Європарламенту та Ради № 1313/2013/EU від грудня 2013 р. Ці рішення створили основу для європейського співробітництва у сфері запобігання катастрофам, готовності та реагування на них (UCPM Training Programme, 2016).

Вивчення повноважень і обов'язків департаментів Єврокомісії дали змогу виокремити 2 пріоритетні напрями їх діяльності в галузі управління в НС та ЦЗ:

- громадське здоров'я;
- ЦЗ та гуманітарна допомога.

Відповідно за реалізацію цих напрямів діяльності відповідають два департаменти Єврокомісії, зокрема департамент з ЦЗ та надання гуманітарної допомоги (European Civil Protection and Human Aid Operations) та департамент охорони громадського здоров'я (Public Health). Схематично можемо відобразити підпорядкованість освітніх пропозицій згаданим департаментом у вигляді ієрархічного списку (рис. 2.3.) і далі детальніше їх проаналізуємо.

Стосовно *громадського здоров'я*, департамент займається політикою, аналізом, законодавством та іншими документами ЄС щодо готовності до кризи та реагування на загрози здоров'ю, у тому числі механізмами координованого, загальноєвропейського реагування у сферах готовності,

оцінки ризиків, управління ризиками, спілкування з ризиками та міжнародного співробітництва (Emergency preparedness and response, 2020).



*Рис. 2.3. Освітні можливості підготовки і професійного розвитку оперативно-рятувальних фахівців у Європі.*

*Джерело: самостійно розроблено автором за UCPM Training Programme, 2016*

Цінним для нашого дослідження є досвід країн-членів ЄС з підготовки і професійного розвитку фахівців невідкладної медицини та медицини катастроф, яким опікується департамент охорони здоров'я Єврокомісії UEMS. До департаменту входять представники національних асоціацій медичних працівників. Нині департамент представляють 34 національні асоціації, які діють через 39 спеціальних секцій та європейських організацій, забезпечуючи найвищий рівень неперервної медичної освіти та післядипломної медичної освіти. Тут переконані, що якість надання медичних послуг безпосередньо залежить від якості навчання спеціалістів. Тому UEMS сприяє вдосконаленню медичної підготовки на європейському рівні, зокрема й через розвиток європейських Стандартів медичних

дисциплін, оскільки незалежно від того, де навчаються лікарі, вони повинні мати однакові основні компетентності.

Розглянемо організацію такого навчання за Європейською програмою підготовки фахівців з невідкладної медицини та медицини катастроф. Відповідно до директиви ЄС 2005/36/ЄС мінімальною вимогою для підготовки з невідкладної медицини та медицини катастроф є основна спеціальність кандидата як лікаря швидкої допомоги, а отже, 5 років денної форми навчання. Мінімум 3 роки, з яких лікар має стажуватися у відділенні з НС; його завантаженість має становити від 30–35 тис. відвідувань на рік, що дасть йому змогу отримати необхідні знання, уміння та навички з догляду за дорослими та дітьми в умовах НС (EU-directive, 2005).

Майбутній фахівець набуває компетенцій шляхом спеціалізованої практики у відділенні з НС, спілкування з наставником та обміну досвідом з досвідченими старшими лікарями швидкої допомоги. Крім того, підготовка такого спеціаліста є комплексною та відбувається у формальній освіті (аудиторне навчання в освітніх закладах), неформальній освіті (на курсах), інформальній освіті (самостійне навчання).

Програмою навчання передбачено, що учасник має витратити значний час на розвиток навичок анестетиків та критичної допомоги. Це може бути найкраще досягнуто саме завдяки роботі за цими спеціальностями. Наприклад, програма може передбачати 6 місяців навчання з критичної допомоги, 6 місяців з анестетиків та 6 місяців у дитячій невідкладній допомозі (або їх еквіваленти), а також з інших спеціальностей, як того вимагають національні програми. Зрозуміло, що кількість часу на набуття необхідних навичок і знань з невідкладної медицини є різною у різних країнах. Європейська навчальна програма з невідкладної медицини є стандартною для всієї Європи, однак кожна країна адаптує її до своїх потреб і цілей підготовки спеціалістів у цій сфері. Та незалежно від країни наприкінці року результати навчання кожного учасника обов'язково

оцінюються. За результатами оцінювання та враховуючи досвід роботи учасника, розробляється індивідуальна програма розвитку тих компетенцій, які ще не сформовані (European Training Requirements, 2019).

Заслуговує на увагу й освітній проєкт (стандартизований онлайн-навчальний пакет), що фінансується ЄС і підтримується департаментами з охорони здоров'я, гуманітарної допомоги та ЦЗ — TEAMS (Training for Emergency Medical Teams and European Medical Corps). Аббревіатура означає «команди», а повна назва розшифровується як «Навчання для команд з невідкладної медицини та європейських медичних корпусів» (TEAMS, 2020).

У співпраці Дослідницького центру невідкладної медицини та медицини катастроф Єврокомісії (Research Centre of Emergency and Disaster Medicine) з кількома європейськими університетами, зокрема Інститутом реагування на гуманітарні конфлікти (Велика Британія), Інститутом Каролінська (Швеція), Тель-Авівським університетом (Ізраїль), Стамбульським університетом Меденіет (Туреччина), урядовими та неурядовими організаціями (Турецькою національною командою рятувальників та німецькою організацією Гумедіка), приватною компанією Новарекон (Італія) у 2016 р. розпочато розробку онлайн-навчального пакету. Інноваційне змішане навчання поєднає в собі традиційні навчальні матеріали з вправами-симуляторами, зосередженими на підготовці команд, що оперативно можуть адаптуватися до будь-якої НС, буде доступним для країн з низьким доходом населення та з невеликими ресурсами. Однак його справжня цінність — це співпраця між освітніми і науковими закладами, урядовими і неурядовими організаціями, з різними можливостями, що поєднуватиме різні передумови, досвід та бачення. Такий підхід плідної співпраці ключових стейкхолдерів у галузі навчання і освіти фахівців з управління в НС та ЦЗ вказує на тенденцію, що чітко простежується і в інших досліджуваних нами країнах — США, Канаді та Австралії.



Компетенції, на розвиток яких спрямована ця навчальна програма, можна класифікувати в три основні групи:

1) професійна компетентність відповідно до вимог ліцензії на практику; 2) адаптація професійних компетенцій до умов НС, низьких рівнів ресурсів; 3) командна праця. Якщо першу та другу групи компетенцій розвивають в освітніх та неосвітніх закладах, то навички командної роботи чітко не визначено ні в навчальній програмі, ні в способах її реалізації. При розробці навчальної програми TEAMS акцент робиться саме на розвитку вмінь працювати в команді в умовах НС. З цієї причини підготовка є мультидисциплінарною й охоплює як працівників медичних, так і немедичних професій.

Очікується, що завдяки навчальній програмі TEAMS з підготовки медиків до роботи, в умовах НС буде:

- створено навчальну основу, орієнтовану на підготовку оперативних груп для надання невідкладної медичної допомоги в умовах НС;
- розроблено навчальні матеріали та визначено ефективні методи навчання;
- впроваджено платформу електронного навчання, що сприятиме поширенню навчальних матеріалів, які будуть затребуваними й поза проєктом;
- розроблено економічно ефективний набір імітаційних сценаріїв на основі моделювання для навчання оперативних груп для надання невідкладної медичної допомоги в умовах НС;
- апробовано навчальний пакет під час двох основних масштабних тренувань;
- визначено ефективність підготовки з погляду результатів навчання, задоволеності учасників, вдосконалення технічних і нетехнічних навичок, економічної ефективності;
- оцінено якість навчального пакету (TEAMS, 2020).



Прикметно, що розуміючи важливість підготовки фахівців з надання невідкладної допомоги в умовах НС та враховуючи, що рівень їхньої підготовки безпосередньо залежить від професійної майстерності тих, хто їх навчатиме, Центром також розробляється програма TEAMS 2.0. Іншими словами, це програма навчання тренерів (ToT — Training of Trainers). Її цільова категорія — тренери, педагоги, новопризначені керівники — всі ті, хто передаватиме свої знання та вміння слухачам програми через використання онлайн-навчального пакету. Очікуваними результатами мають стати:

- створення навчальної основи, орієнтованої на підготовку тренерів;
- розвиток навчального забезпечення та вибір ефективних методів навчання;
- вбудова модуля з підготовки тренерів (ToT — Training of Trainers) в електронну платформу для поширення навчальних матеріалів;
- апробація програми під час 2 повномасштабних тренувань;
- визначення ефективності підготовки з погляду на результати навчання, задоволеності учасників, вдосконалення технічних і нетехнічних навичок, економічної ефективності;
- оцінювання якості навчального пакету для тренерів (TEAMS, 2020).

Забезпечення *ЦЗ та гуманітарної допомоги* здійснюється на основі урядової допомоги, що надається в рамках підготовки до НС чи відразу після НС в Європі та світі. Допомога надається у формі постачання необхідних речей для постраждалого населення, діяльності спеціально підготовлених команд або експертів, які оцінюють та координують підтримку. Коли стихійне лихо чи інша НС перевершують здатність країни впоратися з їх наслідками, на допомогу приходять інші держави-учасниці.

Зазначимо, що коло питань, якими займається департамент з ЦЗ та надання гуманітарної допомоги (European Civil Protection and Human Aid Operations), охоплює 5 напрямів:

- управління в НС;
- готовність і профілактика катастроф;
- сусідні країни та Близній Схід;
- Африка, Азія, Латинська Америка та Тихоокеанські країни;
- загальні питання (Organizational Chart, 2020).

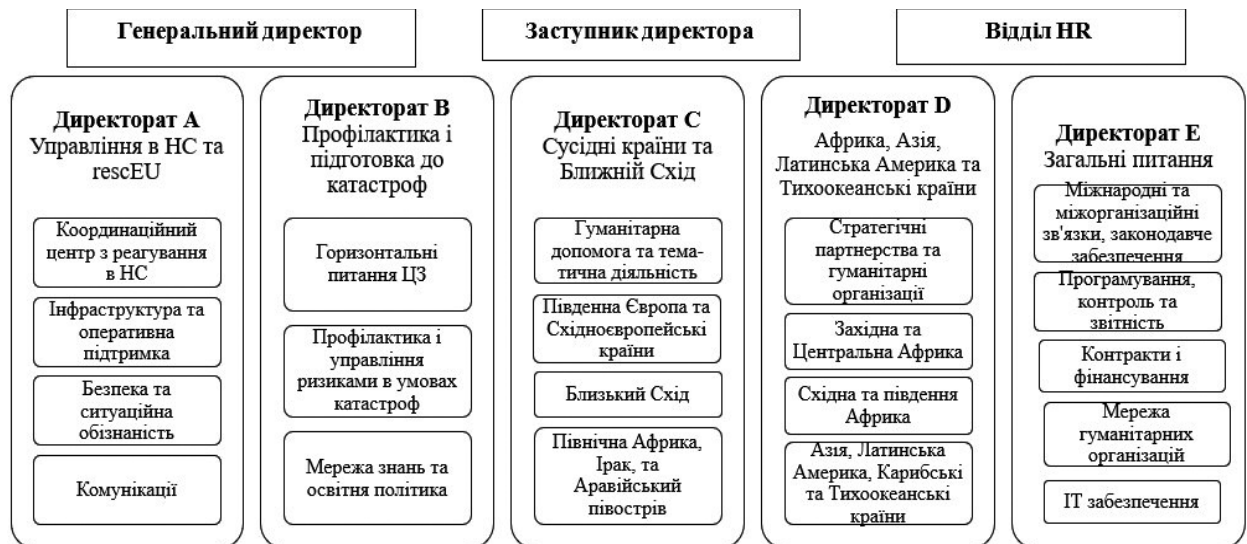


Рис. 2.4. Організаційна структура Департаменту з ЦЗ та надання гуманітарної допомоги (European Civil Protection and Human Aid Operations) Єврокомісії

Джерело: розроблено автором за матеріалами Organizational Chart, 2020

Структура департаменту з ЦЗ та надання гуманітарної допомоги (European Civil Protection and Human Aid Operations) чітко відображає ті питання, якими він займається на рівні ЄС. Її представлено на рис. 2.4. Аналіз обов'язків і відповідальностей директоратів свідчить, що умовно їх можна поєднати у два напрями:

- гуманітарна допомога (діджиталізація, інклюзія, освіта фахівців з НС, волонтери в ЄС, забезпечення їжею, допомога вразливим категоріям

населення, гендерні питання, охорона здоров'я, соціальний захист, водні, санітарно-гігієнічні питання);

– ЦЗ (система управління з катастроф, готовність до катастроф, діяльність Центру з реагування в НС (ERCC — Emergency Response Coordination Centre), механізм ЦЗ ЄС (EU Civil Protection Mechanism), європейські медичні корпуси, лісові пожежі, Мережа знань з ЦЗ ЄС (Union Civil Protection Knowledge Network), програма рецензування, програма RescEU та ін.).

За обома напрямками діяльності особлива увага приділяється підготовці фахівців, здатних працювати в НС та забезпечувати захист населення. Пріоритетом у такій підготовці є обмін знаннями та практичним досвідом фахівців з ЦЗ та експертів з дій у НС.

Детальніше проаналізуємо освітні можливості, якими можуть скористатися європейські фахівці та волонтери з управління в НС. Для ефективного забезпечення ЦЗ населення Європи, природного та культурного середовища і майна від різних НС у 2001 р. було створено Механізм ЦЗ ЄС (UCPM — Union of Civil Protection Mechanism), що об'єднав усі можливості ЦЗ європейських країн. Його членами нині є 34 європейські країни — 28 держав ЄС та 6 інших країн-учасниць (Ісландія, Північна Македонія, Чорногорія, Норвегія, Сербія і Туреччина). Щорічний бюджет становить понад 1 млрд євро. З часу започаткування Механізму було надано допомогу на 330 прохань у межах ЄС та поза ним (Civil Protection, 2020).

Для підготовки і професійного розвитку фахівців у 2019 р. як доповнення до Механізму з ЦЗ було створено Мережу знань з ЦЗ ЄС. Так, лише за один рік фахівці з ЦЗ змогли пройти підготовку з 50 навчальних курсів. Для поглибленої підготовки було доступно 14 окремих навчальних модулів з практики для тестування конкретних можливостей реагування на НС, а також самодостатності, сумісності, координації різних дій груп реагування та перевірки обладнання. Було проведено 2 повномасштабних

тренування з захисту населення в умовах НС. Крім того, 48 країн Європи взяли участь у програмі обміну експертами у галузі ЦЗ (UCPM, 2020).

Нині можливості Мережі знань розширюються. Мережа підтримуватиме експертів, практиків, політиків, дослідників, тренерів та волонтерів на кожному етапі циклу управління в НС, партнерські стосунки, можливість спільної роботи, доступ до власного та передового досвіду. Очікується, що така підтримка сприятиме активній участі власників знань та заохочуватиме всебічний підхід до вирішення ключових проблем і потреб своїх членів. Крім того, передбачається, що Мережа поєднає та зміцнить співпрацю з іншими стейкхолдерами у галузі ЦЗ, зокрема з Центром знань з управління ризиками в умовах катастроф і стихійних лих (Disaster Management Knowledge Centre), відповідними міжнародними та національними структурами.

За своєю сутністю Мережа знань — платформа для національних структур, центрів передового досвіду, дослідників, університетів, центрів знань, третіх країн та міжнародних організацій у сфері ЦЗ й надання гуманітарної допомоги. Таким чином, Мережа знань є тією «парасолькою», під покровом якої діють організації у сфері підготовки спеціалістів для ЦЗ й управління в НС.

Мережу знань підтримують й просувають Європейська комісія, Механізм ЦЗ UCPM, його держави-члени та держави-учасниці. Мережа пропонує тематичні навчальні програми, широкий вибір практичних вправ, програму обміну для експертів для підвищення рівня ефективності ЦЗ та управління в умовах катастроф, стихійних лих та інших НС.

Проаналізуємо Мережу з погляду її освітніх пропозицій, а саме:

- підготовка та обмін фахівцями;
- практичні вправи з ЦЗ.

У межах *першої освітньої пропозиції* Союз UCPM реалізує два види діяльності:

- підготовку фахівців;
- обмін фахівцями.

Власне підготовка фахівців з ЦЗ та управління в НС здійснюється через Мережу знань як *комплексна навчальна програма*, що пропонує фахівцям з усієї Європи можливість поглибити знання про вимоги європейських місій ЦЗ. Цільовою аудиторією навчальної програми є кадри з ЦЗ та управління в НС з усієї Європи. Її мета — підвищити рівень запобігання, готовності та реагування на катастрофи й НС шляхом забезпечення сумісності та взаємодоповнюваності міждержавних груп реагування та підтримки, підвищивши компетентність залучених фахівців.

Навчальна програма пропонує широкий спектр курсів — від базового до поглибленого навчання високого рівня — для майбутніх керівників місій. Також доступні спеціалізовані курси, спрямовані на підготовку до виконання конкретних аспектів місій, наприклад, навчання з безпеки та оцінки. В рамках програми пропонуються й спеціальні тренінги для вирішення поточних потреб, що виникають, наприклад, таких як ліквідація масових пожеж чи забезпечення інтеграції дій на місцях, координації та оцінювання в процесі реагування на катастрофи. Усі курси навчальної програми структуровано таким чином, що їх можна пройти окремо чи комплексно. Чітко простежуються структурно-логічні зв'язки між ними та спостерігається їх наступність і взаємодоповнюваність (див. рис. 2.5.).

Пропонуються навчальні вправи як теоретичні (Table-top exercises), так і практичні (Field exercises). Модулі польових вправ спрямовані на те, щоб розвинути вміння фахівців оперативно реагувати на конкретні НС, а також на розвиток їх самодостатності, сумісності, навичок координації дій груп реагування та перевірки обладнання. Модулі теоретичних вправ орієнтовані на поглиблену підготовку ключового персоналу груп ЦЗ ЄС з наступних питань: планування дій у НС, процедури прийняття рішень, надання інформації для громадськості та ЗМІ тощо (UCPM Training Programme, 2016).

Аналіз модулів теоретичних і практичних вправ свідчить, що навчальний матеріал розроблено відповідно до міжнародних інструкцій та стандартів процедурних дій в умовах НС. Причому, теоретичні вправи не означають вивчення лише теорії. Навчальні вправи обох видів розроблено на основі різних сценаріїв НС, що дає можливість фахівцям попрактикуватися у реальному режимі (ЕСР Training Programme, 2012).

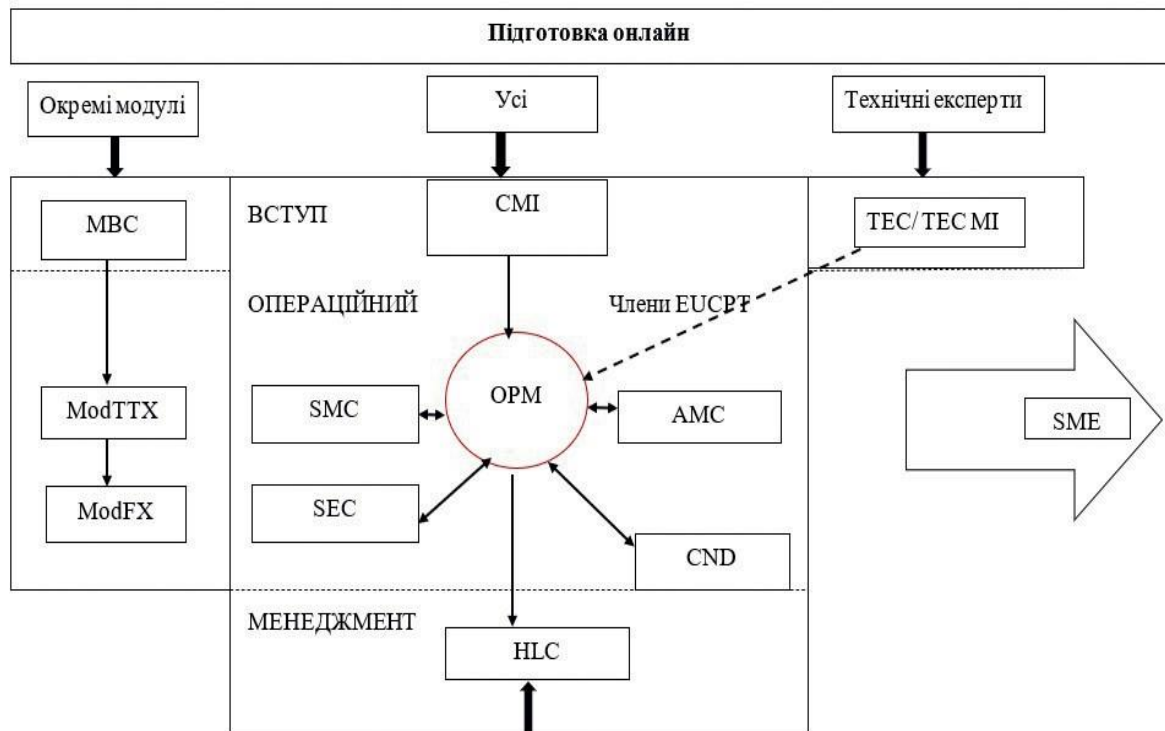


Рис. 2.5. Структурно-логічна схема курсів навчальної програми з ЦЗ  
Джерело: UCPM Training Programme, 2016

Всі курси спрямовані на професійний розвиток фахівців щодо управління в НС і ЦЗ. Так, з 2004 по 2016 рр. державами-учасницями, працівниками ОРС ЄС, партнерськими організаціями та третіми країнами було використано 800 навчальних місць за різними курсами (UCPM Training Programme, 2016).

Як свідчить аналіз навчальних курсів цієї програми, перед початком кожного навчального курсу фахівцям необхідно детально ознайомитися з

рекомендованим пакетом інтернет-навчання, що сприятиме оновленню знань та підготує їх до успішного опанування навчального курсу. Описи деяких базових навчальних курсів програми USPM представлено у Додатку Н.

Варто зазначити, що навчальні курси з забезпечення ЦЗ та управління в НС у рамках цієї навчальної програми є вагомим доповненням до відповідного національного навчання, що охоплює підготовку фахівців на місцевому, загальноєвропейському та міжнародному рівнях.

Відповідно до першої освітньої пропозиції від USPM відбувається й *обмін фахівцями*. Програма обміну пропонує короткострокові відрядження в аналогічні служби інших країн ЄС. Її було створено як доповнення до комплексної навчальної програми, тим самим сприяючи подальшому розвитку механізмів ЦЗ в ЄС та нарощуванню потенціалу в третіх країнах.

Програма обміну приносить подвійну користь: тим, кого відряджають у служби інших країн, і тим, хто приймає фахівців на навчання. Для першої категорії обмін дає можливість набути практичний досвід і безпосередні знання від інших національних систем і служб ЦЗ з таких тем, як пожежна допомога, спілкування, пошук та порятунок або нові загрози, ознайомитися з різними оперативними прийомами та вивчити різні підходи.

Приймаючі організації мають користь від програми, запрошуючи фахівців з-за кордону для демонстрації методів роботи, обміну кращими практиками чи для навчання, здобуття нових знань від запрошених експертів з усіх аспектів НС та різних підходів до управління ними від національних систем (About Exchange, 2018).

Географічні рамки програми є досить широкими, адже вона охоплює 52 країни. Учасниками програми є не лише країни USPM, країни-учасниці, а й треті країни за бажанням. Тривалість обміну варіюється від кількох днів до двох тижнів, кількість учасників — максимально 10 осіб на один обмін. Програма обміну відкрита для усіх фахівців, як з професійних, так і з волонтерських служб і організацій, що спеціалізуються на ЦЗ. Загалом, у



2018 р. 2041 фахівець взяв участь у програмі обміну, 48 країн відряджали своїх оперативно-рятувальних працівників на навчання за обміном, 36 країн приймали фахівців на навчання (About Exchange, 2018).

Інший напрям освітньої діяльності USCPM, як згадувалося вище, це — *практичні вправи з ЦЗ* (Civil Protection exercises). Відділ Європейської Комісії з питань ЦЗ та гуманітарної допомоги щорічно фінансує низку навчань для служб з ЦЗ шляхом проведення конкурсу пропозицій на здійснення повномасштабних навчань та тендеру на проведення модульних навчань. Щоб розширити пропозицію, Мережа знань також впроваджує нові види вправ для міжнародного навчання та досвіду, а також вправи на підтримку національних організацій.

В межах цієї освітньої пропозиції виокремлюються також два напрями:

- повномасштабні тренування;
- модулі теоретичних і практичних вправ.

Зупинимось детальніше на першому напрямі. Повномасштабні тренування проводяться за різними сценаріями. Упродовж десятиліття з 2010 по 2020 рр. було проведено 39 таких тренувань. Тематика тренувань — різна: подолання наслідків землетрусів, хімічних катастроф, комплексних катастроф, ЦЗ в умовах НС, прибережної охорони, забруднення моря, повені й підтоплення та ін. Прикметно, що Україна також активно долучається до таких тренувань. У період з 2017 — по 2020 рр. Україна двічі була приймаючою країною і проводила тренування з питань хімічної безпеки і захисту. Організатором тренувань був Міжнародний центр з хімічної безпеки і захисту (ICSS — International Center for Chemical Safety and Security) (List, 2020).

Поряд з *повномасштабними тренуваннями*, що проводяться національними службами з ЦЗ та співфінансуються ЄС, під керівництвом USCPM організуються *модулі польових і теоретичних вправ*, які також пропонуються в рамках першої освітньої пропозиції і про які згадувалося



раніше. Варто згадати, що серед типових зразків того, що можна перевірити під час цих навчань, є такі питання, як: планування дій у НС, процедури прийняття рішень, надання інформації для громадськості та засобів масової інформації. Більше того, вправи можуть допомогти керівникам визначити потреби в подальшому навчанні персоналу, який бере участь у операціях. Семінари, що проводяться паралельно з вправами, можуть слугувати форумом для визначення способів підвищення рівня готовності до НС й ефективності дій в умовах НС.

Викладене вище дає підстави для систематизації освітніх пропозицій від Союзу УСРМ та його Мережі знань, як показано на рис. 2.6.

На загальноєвропейському рівні також діє Центр знань з управління ризиками в умовах катастроф і стихійних лих (DRMKC — Disaster Management Knowledge Centre), який було створено Єврокомісією як інструмент підтримки країн-членів ЄС у реагуванні на НС, запобігання та зменшення наслідків природних та техногенних катастроф. Центр функціонує при Спільному дослідницькому центрі (Joint Research Centre), що входить до складу Директорату Е «Загальні питання» (див. структуру Департаменту Єврокомісії з ЦЗ та надання гуманітарної допомоги на рис. 2.4., с. 118).

У сферу діяльності Центру, як і Механізму з ЦЗ УСРМ, серед інших питань входить підготовка і професійний розвиток фахівців з НС. Однак варто зазначити, що Центр не пропонує жодних навчальних програм. Його завдання полягає у поширенні новітніх знань, інформації, результатів наукових досліджень, матеріалів конференцій, інформації про фінансування у галузі ЦЗ та управління в НС серед фахівців та широкого загалу. Діяльність Центру орієнтована на інтерпретацію складних наукових даних та аналізів, їх переформатування у корисну інформацію, надання науково-обґрунтованих порад щодо політики зменшення ризиків катастроф. З цією метою Центр

публікує раз на 2 місяці інформаційний бюлетень (DRMKC, 2020), де висвітлює результати своєї діяльності.

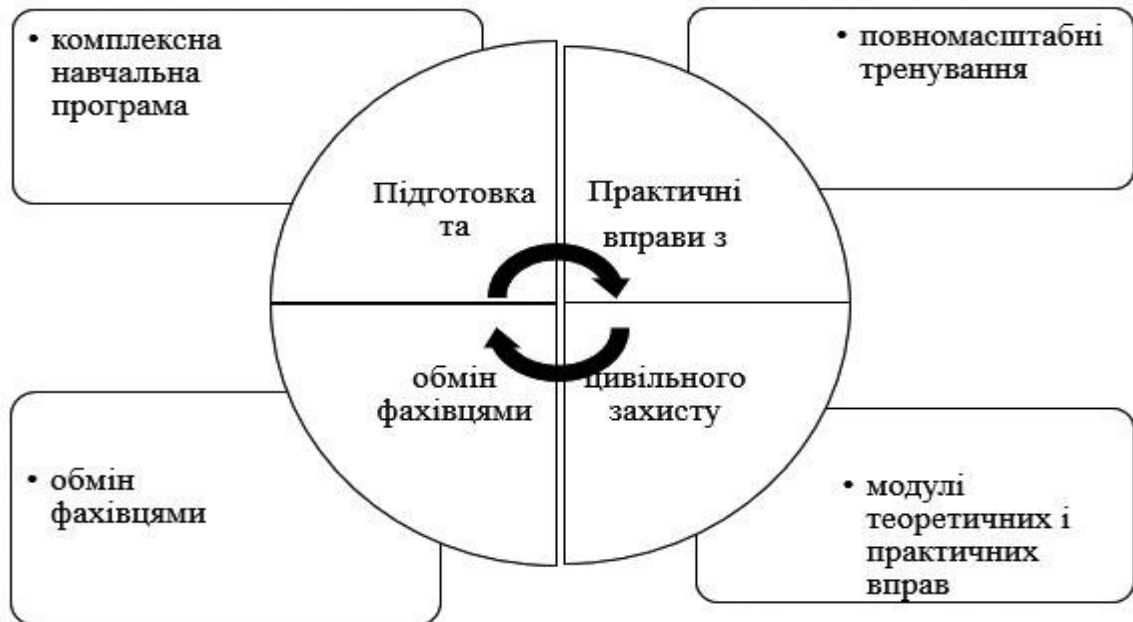


Рис. 2.6. Напрями освітніх пропозицій від Союзу UCPM.

Джерело: самостійно розроблено автором за UCPM Training Programme, 2016

Крім того, Центр DRMKC разом зі Спільним дослідницьким центром (Joint Research Centre) щороку проводить науково-практичні семінари для фахівців з управління в НС та ЦЗ. Наприклад, за останні 5 років було проведено 4 семінари, присвячені практичним питанням реагування на НС та зменшення ризиків катастроф (Лондон, листопад 2015 р.; Рим, березень 2017 р.; Софія, квітень 2018 р.); «Дієш сьогодні, отримуєш захист завтра» (Бухарест, жовтень 2019 р.).

Оскільки у більшості європейських країн ОРС складаються з державних і недержавних, волонтерських організацій, пізнавальним є вивчення того, як же готують волонтерів до реагування на НС. Відомо, що їх підготовка, як і підготовка фахівців ОРС, буде розглянута на загальноєвропейському рівні. В цьому контексті вагомим є започаткування

Єврокомісією у 2018 р. освітнього проєкту для волонтерів з ЦЗ CiProVoT (Civil Protection Volunteer Training).

Ініціаторами та переможцями проєкту стали 4 європейські країни — Велика Британія, Греція, Італія та Португалія за результатами проведення в їхніх країнах першого етапу «Навчання для волонтерів з цивільного захисту» в рамках програми Еразмус+ за темою «Стратегічне партнерство в освіті дорослих» (Romeo, Calabrese, 2020, с. 13). Зазначимо, що партнерами стали:

- Асоціація навчального центру міста Фоліньо, Італія (Association Study Centre City of Foligno), яка водночас

є університетським центром й агенцією, що надає освітні послуги з професійної освіти у галузі планування та управління ресурсами ЄС;

- Центр професійної освіти з Греції (Ergasia Ekpedefiki), сертифікований Національною Агенцією Греції з кваліфікації та кар'єри, який пропонує спеціальні програми професійної підготовки для безробітних, службовців та самозайнятих фахівців у динамічних галузях бізнесу, таких як туризм, інформаційні технології, фінанси та адміністрування, технічні професії, виробництво, транспорт, охорона здоров'я та добробут, сільськогосподарські професії, навколишнє середовище, педагогіка, культура та спорт;

- Лондонський університет Південного банку (London South Bank University), що отримав найвищий рівень акредитації від Незалежної агенції із забезпечення якості (Quality Assurance Agency), та його підрозділ з комп'ютерних наук (Division of Computer Science), який пропонує якісну підготовку спеціалістів бакалаврського, магістерського рівнів і післядипломної освіти у галузі комп'ютерних наук, кібербезпеки та інформаційних наук;

- Європейський форум з безпечних громадських комунікацій (Public Safety Communications Europe) — постійна автономна організація, яка працює над розвитком і використанням ефективних систем комунікацій та

управління громадською безпекою. Тут представники організацій з громадської безпеки, промисловості та науково-дослідних інститутів можуть зустрічатися, щоб обговорити, обмінятися ідеями та найкращими практиками, розробляти дорожні карти, передбачити майбутнє поліпшення комунікацій із громадської безпеки;

- Португальська асоціація стартапів (Portuguese Association of Start-ups), яку було створено у 2017 р. у відповідь на повідомлення Євростату, що Португалія перебуває на 28 місці за критерієм ефективності стартапів з поміж 28 країн ЄС. Серед основних напрямів діяльності Асоціації: створення мереж комунікацій; сприяння комерційній співпраці та професійному консультуванню; надання адміністративних, юридичних та ділових послуг підприємцям-початківцям. Також Асоціація розробляє та проводить навчальні тренінги для підприємців та працівників невеликих підприємств, орієнтовані на розвиток їх соціальних навичок, технічних умінь і навичок діловодства;

- Європейський центр з навчання та ініціатив (European Centre for Studies and Initiatives) — некомерційна, неполітична, неурядова організація, що діє у 8 країнах ЄС. Центр сприяє активній участі людей, громадянського суспільства та інституцій через реалізацію проєктів у різних тематичних галузях, задля зростання та розвитку суспільства на засадах поваги до різноманітності у всіх її проявах. Завдання Центру — просувати дослідження і розробки з метою посилення та вдосконалення інноваційних процесів, орієнтованих на майбутнє в освітній, соціальній, економічній та культурній сферах (Partners, 2020).

Упродовж двох років реалізації проєкту передбачається виконання наступних завдань:

- створити електронну книгу, що містить результати наукових досліджень, кращі практики та інноваційні освітні інструменти для волонтерів з ЦЗ;

- розробити навчальні методики передачі знань, розвитку умінь та ключових компетентностей волонтерів з ЦЗ;
- створити всеєвропейську групу волонтерів з ЦЗ;
- розробити та апробувати онлайн-курс для підготовки волонтерів з ЦЗ MOOC (Massive Open Online Course);
- провести два транснаціональні мобільні освітні тренування волонтерів з ЦЗ в Греції;
- організувати певну кількість національних практичних семінарів та інших транснаціональних освітніх заходів (Romeo, Calabrese, 2020).

Одним із пріоритетних завдань у рамках проєкту CiProVoT є створення транснаціонального онлайн-навчального курсу для підготовки волонтерів частково силами оперативно-рятувальних фахівців місцевих служб і частково із запрошеними зовнішніми тренерами. Мета проєкту — підвищити рівень поінформованості громадськості щодо управління ризиками, не лише в НС, а й у повсякденному житті у ситуаціях, що не стосуються катастроф, шляхом створення мереж ключових стейкхолдерів з управління в НС та проведення відповідних освітніх заходів із запобігання, готовності та реагування на НС. Очікується, що навчальні семінари для тренерів, які навчатимуть волонтерів, в межах цього проєкту будуть мотивувати їх й сприяти досягненню поставленої мети (CiProVoT, 2020).

Транснаціональні онлайн-навчальні курси CiProVoT означають навчання без кордонів. Тому зміст навчальних курсів має бути однорідним, а практичні можливості функціонування та спілкування не матимуть територіальних перешкод. Цільовою аудиторією цих курсів мають стати ті, хто вивчав такі дисципліни, як «Цивільний захист», «Управління в умовах катастроф», «Географія», «Інженерна справа», «Геологія», «Архітектура», та які мають бажання застосувати свої знання у галузі запобігання стихійним лихам та управління в НС.

Проведено значну підготовчу роботу щодо створення транснаціонального онлайн-навчального курсу з ЦЗ. Зокрема, розроблено анкету для опитування волонтерів; 280 волонтерів з країн-ініціаторів (Велика Британія, Греція, Італія, Португалія) взяли участь в опитуванні; проаналізовано зібрані дані. Наприклад, 38 % респондентів переконані, що найбільш ефективною формою навчання є навчання під час практики, 34 % – через різні види діяльності, 15 % вважають дієвою формою навчання — програми обміну і лише 13 % респондентів віддають перевагу онлайн-курсам. Зважаючи на такий низький відсоток задоволеності навчанням на онлайн-курсах, розробники програми вивчили різні комунікаційні техніки з метою зробити транснаціональний онлайн-курс інтерактивним та заохотити учасників до обміну думками, ідеями, досвідом (Romeo, Calabrese, 2020, с. 31).

Варто зазначити, що потреба в такому навчальному курсі для волонтерів назріла вже давно, що підтверджується отриманими даними опитування. Так, 9 з 10 волонтерів відмітили, що охоче взяли б участь у такому навчанні. Вони наголосили, що найбільш цікавими для них під час такого навчання стали б такі теми, як використання комунікаційних систем та обладнання для ЦЗ; зменшення природних ризиків і ризиків катастроф; планування в НС. Здійснений нами контент-аналіз кількох уже розроблених модулів свідчить про їх уніфіковану структурованість: короткий опис курсу, програмні результати навчання, загальні навички, зміст модуля, тематичні блоки, методи навчання й оцінювання, розподіл навчального часу, рекомендована література (Intellectual output 2, 2019).

Підсумовуючи викладене, можемо констатувати, що всі освітні заходи, спрямовані на підготовку та професійний розвиток фахівців ОРС у Європі, проводяться відповідно до загальноєвропейської політики запобігання, готовності, реагування та подолання наслідків НС і стихійних лих. Розроблена Єврокомісією нормативно-правова документація у галузі ЦЗ

й управління в НС забезпечує реалізацію освітніх проєктів на транснаціональному рівні, що сприяє підготовці оперативно-рятувальних фахівців за єдиними стандартами. Разом з тим, такий підхід не виключає національних особливостей у підготовці фахівців. Іншими особливостями загальноєвропейського підходу до підготовки і професійного розвитку оперативно-рятувальних фахівців є інтеграція ключових стейкхолдерів у сфері ЦЗ та управління в НС; розроблення спільними зусиллями освітніх пропозицій для формальної, неформальної та інформальної освіти.

Перейдемо до аналізу національних особливостей підготовки і професійного розвитку фахівців ОРС окремих європейських країн.

#### **2.4.2. Підготовка фахівців для рятувальних підрозділів у Республіці Польща**

Наше звернення до питань підготовки оперативно-рятувальних фахівців у Республіці Польща передусім, зумовлюється наступними міркуваннями. *По-перше*, Республіка Польща має багатий досвід організації підготовки і професійного розвитку фахівців означеної категорії. *По-друге*, Польща є активним членом ЄС і її система підготовки рятувальників розвивається відповідно до загальноєвропейських освітніх тенденцій, що уможливорює виконання другого етапу нашого дослідження. *По-третє*, Польща є найбільшим і дружнім європейським сусідом України, що «має багато спільного з нею в культурно-історичному та соціально-економічному розвитку» (Баніт, 2018, с. 27). Тобто Україна і Польща мають багато спільних реалій. *По-четверте*, Польща й Україна — «дві постсоціалістичні держави, що мали приблизно однакові стартові позиції на початку трансформаційних перетворень, досить схожу структуру економіки, подібне складне геополітичне положення та поляризовану політичну систему» (Гада, 2019, с. 23). Зважаючи на те, що тривалий час ці країни йшли різними шляхами у своєму розвитку, тому досить цікавим є порівняння нинішніх результатів,



досягнутих двома державами, зокрема тих показників, які дають можливість оцінити ефективність функціонування системи урегулювання НС і ЦЗ населення. Тому саме на прикладі Польщі ми маємо змогу визначити ефективність і результативність польської національної системи підготовки оперативно-рятувальних фахівців. Це, на нашу думку, сприятиме виокремленню прогресивних ідей для модернізації освіти України на її шляху до загальноєвропейського освітнього простору.

Як свідчить аналіз сайтів польських служб з НС і ЦЗ населення, для забезпечення державних функцій у структурі Міністерства внутрішніх справ та адміністрації Республіки Польща діють Державна пожежна охорона, Бюро з питань захисту населення і ЦО, Департамент рятувальних робіт та ЦЗ населення та ін. Провідну роль у цій справі відведено Державній пожежній охороні, що охоплює Головне відділення, 16 воєводських відділень, 335 районних та міських відділень, 508 рятувально-протипожежних підрозділів (Ustawa, 2013). Крім Державної пожежної охорони Республіки Польща, заходи у сфері НС і ЦЗ забезпечує Національний центр координації ризиків та ЦЗ, у складі якого діє єдина система зв'язку та оповіщення. При управліннях пожежної охорони також утворено штаби з ліквідації великих аварій. Очолює кожен штаб воєвода. При управліннях пожежної охорони воєводств створено спеціальні аварійно-рятувальні частини.

Відповідно до Закону від 24.08.1991 р. «Про Державну пожежну охорону» (Dz.U., 2006) одним із основних завдань Державної пожежної охорони є підготовка фахівців рятувальних підрозділів, а саме: організаційних підрозділів Державної пожежної охорони, організаційних підрозділів військової протипожежної охорони, об'єктової пожежної охорони, аварійно-рятувальних служб, професійної змінної, професійної повітової (міської), територіальної, добровільної пожежних охорон та профспілки добровільної пожежної охорони.



Як свідчить вивчення системи підготовки фахівців служби НС і ЦЗ Республіки Польща, на всю країну діє лише один ЗВО, який готує дипломованих фахівців у сфері ЦЗ. Це — Головна школа пожежної охорони (Szkoła Główna Służby Pożarniczej), яка підпорядковується Міністру внутрішніх справ та адміністрації Республіки Польща (Szkoła Główna Służby Pożarniczej, 2020).

Школа є державним технічним навчальним закладом та має повні права університету. Навчання провадиться на інженерному і магістерському рівнях, на денному та заочному відділеннях. Тут на післядипломних і спеціальних курсах можуть підвищувати свою кваліфікацію співробітники Державної пожежної охорони, працівники народного господарства, урядової адміністрації та органів самоврядування. Навчання у школі провадиться за двома інженерними напрямками: ЦО та пожежна безпека. Зважаючи на важливість набуття практичних навичок у згаданих сферах діяльності, навчання у школі є практико-орієнтованим (Struktura wydziału, 2020). Випускники школи працевлаштовуються у двох департаментах — Департаменті пожежної безпеки чи Департаменті безпеки будівництва.

Окрім згаданої Школи пожежної охорони у м. Варшава, підготовку кадрів для Державної пожежної охорони Республіки Польща за різними напрямками здійснюють такі заклади освіти:

- Школа аспірантів у Кракові і Познані для навчання офіцерського складу;
- Центральна школа пожежної служби у Ченстохові для навчання рядового та молодшого начальницького складу;
- Школа доофіцерської підготовки у Бигдощі для навчання молодшого начальницького складу, перепідготовки і підвищення кваліфікації особового складу. Тут також проводяться доофіцерські курси для особового складу кандидатів в офіцери (Гада, 2019).

Постановою Міністра внутрішніх справ та адміністрації Республіки Польща від 10 листопада 2015 р. «Про кваліфікаційні вимоги при підготовці рятувальників для пожежних підрозділів» (2015) затверджено стандарти підготовки та навчання для рятувальників та осіб, прирівняних до них:

- проходження базового тренінгу навичок професії рятувальника;
- проходження принаймні двох навчальних курсів для рятувальників, один з яких базового рівня, а другий — додаткового;
- отримання оцінок, передбачених для кваліфікації Z.22 в галузі професійних методів протипожежної боротьби відповідно до ст. 22 сек., 2 пункт 2а Закону від 7 вересня 1991 р. «Про систему освіти» (1991).

Зазначеною постановою міністра визначено також перелік навчальних курсів, що є основою підготовки фахівців у сфері НС і ЦЗ, а саме: безпека та гігієна ЦЗ; засади державної служби; психологічні аспекти рятувальних операцій; фізико-хімічні явища та засоби пожежогасіння; пожежна безпека будівель; аварійно-рятувальне та протипожежне обладнання; тактика боротьби з пожежами; тактика визволення; фізичне виховання.

Кваліфікаційні курси для осіб рядового складу Державної пожежної охорони організовуються навчальними центрами воєводських комендатур, школами аспірантів та Школою доофіцерської підготовки Державної пожежної охорони. Навчальні центри переважно здійснюють підготовку у спеціалізованій сфері, як наприклад, дайвінг, АРР на висотах або кваліфікована перша допомога.

Підготовка фахівців у сфері ЦЗ є невід’ємною складовою систем професійної підготовки та вищої освіти. Важливим елементом підготовки фахівців у сфері ЦЗ Республіки Польща є професійна освіта, під якою необхідно розуміти здобуття кваліфікації з професій, таких як: рятувальник, пожежний-технік, інженер з пожежної безпеки (Гада, 2019).

Спеціальність «Рятувальник» дефініційована у постанові Міністерства праці та соціальної політики від 27 квітня 2010 р. «Про класифікацію

професій і спеціальностей для потреб ринку праці та сфери її застосування» (2010) під кодом 541101. Відповідно до положень зазначеного документа, рятувальник виконує професійні завдання у сфері рятування людей, тварин, майна і навколишнього середовища шляхом ліквідації пожеж та інших стихійних лих, проведення аварійно-рятувальних операцій, вжиття заходів із метою радіаційного, хімічного та біологічного захисту, надання ДД. Підготовка такого фахівця здійснюється за єдиною формою, яку називають «одноступеневою освітою». Одноступеневу програму базової підготовки зі спеціальності «Рятувальник» було запроваджено у 2013 р. А з 2016 р. фахівця за спеціальністю «Рятувальник» готують також у межах додаткового навчання рятувальника підрозділу протипожежної охорони. Всі заходи, проведені у 2015–2016 рр., було спрямовано на реалізацію саме додаткового навчання.

Для набуття спеціальності «Пожежний-технік», кодове визначення якої 311919 (Про класифікацію професій, 2010), здобувачу необхідно, окрім оволодіння основною навчальною освітньою програмою, пройти підготовку у відповідних підрозділах Державної пожежної охорони та інших підрозділах протипожежного захисту, підрозділах державної адміністрації, підрозділах місцевого самоврядування і суб'єктів господарювання та брати безпосередню участь у проведенні рятувальних операцій, управлінні аварійно-рятувальними діями на відповідному субординаційному рівні під час пожеж, стихійних лих та інших локальних загроз, організації та моніторингу проходження служби, профілактиці та ліквідації небезпек, застосуванні сил і засобів аварійно-рятувальної служби (Гада, 2019).

Ще одна спеціальність, що безпосередньо належить до урегулювання НС і ЦЗ населення, — «Інженер з пожежної безпеки», код 214910 (Про класифікацію професій, 2010). Вимоги до цього фаху передбачають: здатності у галузі пожежної безпеки, ефективне застосування інженерних методів для вирішення завдань насамперед тих, які стосуються

протипожежного захисту, здійснення заходів, пов'язаних з охороною життя, здоров'я, майна і навколишнього середовища, зокрема: гасіння пожеж; обмеження впливу стихійних лих; проведення аварійно-рятувальних операцій; вжиття заходів з метою радіаційного, хімічного та біологічного захисту; надання ДД (Гада, 2019).

Впровадження правил організації спеціалізованого порятунку в 2013 р. радикально змінило систему підготовки спеціалістів. Суть цих змін полягає у розмежуванні основних можливостей для кожної сфери спеціалізованого порятунку.

Спеціалізоване навчання проводиться у навчальних центрах відповідно до програм спеціалізованої підготовки, як в умовах навчальних центрів, де є належна матеріально-технічна база, так і у польових умовах. До спеціалізованого навчання належать:

- АРР на висотах, навчання яких провадить Школа аспірантів Державної пожежної охорони спільно з Головною Комендатурою та регіональними навчальними центрами у Варшаві, Кракові, Лодзі;

- АРР на воді, яких навчають Доофіцерська школа Державної пожежної охорони у Бидгощі спільно з регіональним навчальним центром у Борнем Сулінові у воєводській комендатурі Державної пожежної охорони у Щецині;

- радіаційний, хімічний та біологічний захист, за навчання якому необхідним навичкам відповідають Центральна школа Державної пожежної охорони у Ченстохові спільно з регіональним навчальним центром у Пйонках у комендатурі Державної пожежної охорони у Варшаві;

- пошуково-рятувальні роботи, навчання яких — у компетенції Школи аспірантів Державної пожежної охорони у Кракові спільно з регіональним навчальним центром у воєводській комендатурі Державної пожежної охорони у Гданську;

– технічний порятунок — Школа аспірантів Державної пожежної охорони у Познані;

– медичний порятунок — Школа аспірантів Державної пожежної охорони у Кракові, інші школи та навчальні центри, що спеціалізуються на здобутті кваліфікації «Рятувальник» та сертифіката у сфері надання кваліфікованої першої допомоги.

Підготовку рятувальників воєводств берегової лінії моря для проведення АРР, що полягають у ліквідації наслідків НС у зв'язку з потенційним викидом у море нафтопродуктів та шкідливих речовин, здійснює навчальний центр у Слупську комендатури Державної пожежної охорони у Гданську. Диспетчерів ОРС готує Школа аспірантів пожежної охорони у Кракові, національний навчальний центр з підготовки кадрового резерву навчальний центр у Варшаві та навчальний центр у Пйонках у воєводській комендатурі Державної пожежної охорони.

Викладене дало змогу графічно відобразити спеціальності, в коло обов'язків яких входить урегулювання НС та ЦЗ населення, а також ті напрями знань, якими мають володіти такі фахівці у Республіці Польща (рис. 2.7.).



*Рис. 2.7. Напрями предметних знань для фахівців оперативно-рятувальних підрозділів у Республіці Польща.*

*Джерело: систематизовано автором за Гада, 2019*

Отже, для системи підготовки фахівців рятувальних підрозділів Республіки Польща характерним є наявність лише одного ЗВО, який готує дипломованих фахівців у сфері ЦЗ та чітке розмежування можливостей щодо кожної сфери спеціалізованого порятунку.

### **2.4.3. Підготовка рятувальників у країнах Балтії**

У своєму аналізі досвіду підготовки фахівців з урегулювання НС і ЦЗ ми звернулися до Литовської Республіки, в якій підготовка національних кадрів для пожежно-рятувальної служби є важливою складовою національної системи освіти. В ній враховано не тільки загальноосвітні принципи підготовки, а й введено в освітній процес кілька вузькоспеціалізованих

професійних навчальних дисциплін, що дає змогу сформувати в майбутніх фахівців компетенції, необхідні для успішної діяльності в пожежно-рятувальній службі.

Система підготовки кадрів для пожежно-рятувальної служби Литовської Республіки розпочала формуватись у 1991 р., триває до сьогодні і є дворівневою.

Перший рівень підготовки — навчання рядового складу пожежно-рятувальної служби. Процес навчання можна розділити на дві основні частини: базове навчання і підвищення кваліфікації, у тому числі й перепідготовка. Базове навчання провадиться з урахуванням структури пожежно-рятувальної служби Литви і майбутнього робочого місця курсанта. Навчальні програми підготовлено з урахуванням розвитку необхідних компетенцій

у курсантів. Нині пропонуються чотири програми підготовки таких фахівців:

- пожежний-рятувальник державної пожежно-рятувальної служби;
- спеціаліст Центру телефону єдиної допомоги 112;
- пожежний-рятувальник муніципальної пожежно-рятувальної служби;
- помічник пожежного-рятувальника (доброволець). Розподіл кожної з

базових програм представлено на рис. 2.8.

Всі курси базового навчання організовано та проводяться в Школі пожежних-рятувальників Департаменту протипожежної охорони і порятунку при Міністерстві внутрішніх справ Литовської Республіки. В процесі підготовки курсантів враховуються особливості та специфіка його подальшого місця служби.





Рис. 2.8. Схема базового навчання пожежних-рятувальників Литовської Республіки

Джерело: самостійно розроблено автором за Паулаускас Гінтарас, 2016

Для федеральної пожежно-рятувальної служби розроблено дві базові навчальні програми:

– пожежний-рятувальник державної пожежно-рятувальної служби навчається 10 місяців, з яких 2 місяці проходить практику в підрозділах державної пожежно-рятувальної служби. Після закінчення навчання та складання іспитів, курсант отримує диплом про здобуту професійну освіту і спрямовується на службу в підрозділи державної пожежно-рятувальної служби.



– спеціаліст Центру телефону єдиної допомоги 112 навчається 12 тижнів, 6 з яких — практика на майбутньому робочому місці. Після закінчення навчання та складання іспитів, курсант отримує кваліфікаційне посвідчення і направляється на службу в підрозділи Центру телефону єдиної допомоги 112.

*Муніципальна та відомча пожежно-рятувальна служби діють за двома базовими навчальними програмами:*

– пожежогасіння і рятувальні роботи. Тривалість програми — 4 тижні, з яких 1 тиждень — практика в навчальному закладі. Після закінчення навчання та складання іспитів, курсант отримує кваліфікаційне посвідчення і направляється на службу в муніципальну пожежну команду міста або села, звідки прибув на навчання.

– помічник пожежного-рятувальника (доброволець). Програма призначена для об'єктових пожежних підрозділів, де не функціонує постійне (цілодобове) чергування, але є необхідна техніка та засоби.

Після закінчення базового курсу навчання подальше підвищення кваліфікації та опанування нових спеціальностей залежить від профілю пожежно-рятувального підрозділу. Переважно курси перепідготовки та підвищення кваліфікації проводяться для пожежних-рятувальників федеральної пожежно-рятувальної служби.

Навчальні програми в обов'язковому порядку проходять ліцензування, яке здійснюють експерти, що призначаються Міністерством освіти Республіки.

Школа пожежних-рятувальників організовує курси за програмами формального і неформального навчання. Після закінчення формальної навчальної програми співробітник отримує кваліфікаційне посвідчення державного зразка. Після закінчення неформальної навчальної програми співробітник отримує кваліфікаційне посвідчення.

Назви навчальних програм у формальній та неформальній освіті представлено в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

**Програми перепідготовки та підвищення кваліфікації  
рятувальників**

<b>Програми формальної освіти</b>	<b>Програми неформальної освіти</b>
Водолаз 3-го розряду (6 тижнів) Спеціалізації: водолаз-рятувальник, водолаз підводних технічних робіт	Оператор з нагляду та експлуатації компресорів і апаратів захисту органів дихання (2 тижні)
Спеціаліст з охорони праці (1 тиждень)	Англійська мова (рівні A1; A2; B1; B2)
Верхолаз-рятувальник (3 тижні)	Електрозахист (початкова та середня категорії)
Працівник платформи підйимального засобу (1 тиждень)	Оператор пожежної автомобільної драбини (1 тиждень)
Оператор пожежного автомобіля з платформою (2 тижні)	Курси підвищення кваліфікації командирів відділень
Керівник верхолазних робіт (1 тиждень)	
Керівник водолазних спусків (2 тижні)	Курси підвищення кваліфікації керівників ліквідації інцидентів
Керівник водолазних робіт (2 тижні)	
Плавець-рятувальник (2 тижні)	Курси підвищення кваліфікації інспекторів Державного пожежного нагляду (1 тиждень)
Домедична допомога (1 тиждень)	

*Джерело: систематизовано автором за Паулаускас Гінтарас, 2016*

Другий рівень підготовки — підготовка офіцерського складу для пожежно-рятувальної служби Литовської Республіки. В організації

підготовки кадрів з вищою або вищою університетською освітою було прийнято рішення вилучити одну ланку підготовки і готувати офіцерів для пожежно-рятувальної служби тільки з вищою університетською освітою. З цією метою 1992 р. Вільнюський технічний університет імені Гедимінаса відкрив кафедру безпеки праці та пожежної безпеки. Було розроблено нову для цього університету освітню програму з ПБ, що пропонувалася для здобувачів ступеня бакалавра.

З 2002 р. функціонує й освітня програма з інженерії безпеки для здобувачів ступеня магістра. Всі студенти, які навчаються за вказаними спеціальностями не є співробітниками органів внутрішніх справ. Тільки після закінчення університету вони можуть працевлаштуватися на службу в пожежно-рятувальні підрозділи.

Здобувачі ступеня бакалавра вже на першому курсі розпочинають вивчати професійно орієнтовані навчальні дисципліни: «Організація діяльності пожежно-рятувальної служби», «Пожежна тактика», «Розслідування пожеж і судове діловодство», «Теорія горіння і гасіння» та інші дисципліни. Важливого значення надається й розвитку практичних навичок. Студенти проходять різні види практик в діючих підрозділах пожежно-рятувальної служби (Паулаускас Гінтарас, 2016).

В іншій балтійській державі — Латвії — подібна система підготовки фахівців ОРС. Освітню функцію за профілем здійснює Коледж пожежної безпеки та цивільного захисту Державної пожежно-рятувальної служби Міністерства внутрішніх справ Латвії.

Коледж пожежної безпеки та цивільного захисту Державної пожежно-рятувальної служби Міністерства внутрішніх справ Латвії — заклад освіти, що знаходиться в підпорядкуванні Державної пожежно-рятувальної служби. Управлінську та представницьку функції виконують директор коледжу і Рада коледжу.

Основні напрями діяльності коледжу:

- розроблення і реалізація освітніх програм вищої професійної освіти першого рівня;
- підготовка кадрів для роботи в галузі пожежної безпеки, рятувальній сфері та сфері ЦЗ;
- реалізація освітніх програм, що сприяють розвитку особистості здобувачів освіти та створюють можливість отримати вищу професійну освіту першого рівня і 4 рівень професійної кваліфікації;
- забезпечення підготовки здобувачів освіти до продовження навчання, з метою здобуття вищої професійної освіти другого рівня і п'ятого рівня професійної кваліфікації;
- реалізація освітніх програм безперервної професійної освіти і програм підвищення професійної кваліфікації.

Разом з цим коледж реалізує наступні ліцензовані та акредитовані освітні програми:

1. Програма вищої професійної освіти першого рівня «Пожежна безпека та пожежогасіння», кваліфікація — технік пожежної безпеки та цивільного захисту (4 рівень професійної кваліфікації).
2. Програма професійної освіти «Пожежна безпека та пожежогасіння» (960 годин), кваліфікація — пожежний- рятувальник пожежно-рятувальної служби (3 рівень професійної кваліфікації).
3. Програма професійної освіти «Пожежна безпека та пожежогасіння» (480 годин), кваліфікація — диспетчер (у сфері внутрішніх справ) (2 рівень професійної кваліфікації).
4. Програма професійної освіти «Пожежна безпека та пожежогасіння» (494 години), кваліфікація — пожежний (2 рівень професійної кваліфікації).
5. Програма підвищення професійної кваліфікації «Управління та керівництво пожежогасінням» (160 годин).
6. Програма підвищення професійної кваліфікації «Програма

початкової підготовки для відповідальних за пожежну безпеку на об'єктах» (160 годин).

7. Програма підвищення професійної кваліфікації «Програма початкової підготовки з охорони праці для відповідальних і довірених осіб» (160 годин).

8. Програма підвищення професійної кваліфікації «Програма початкової підготовки для фахівців з цивільного захисту» (160 годин).

9. Програма підвищення професійної кваліфікації «Організація роботи та управління підрозділом Державної пожежно-рятувальної служби» (160 годин).

Коледж також пропонує навчальну програму «Пожежна безпека» (20 годин), яка затверджена Державною пожежно-рятувальною службою, а також навчальну програму «Пожежогасіння» (40 годин) для пожежно-рятувальних служб місцевих самоврядувань та добровільних пожежних команд, узгоджену з Державною пожежно-рятувальною службою (State Fire, 2023).

Рятувальна служба Республіки Естонія є частиною системи внутрішньої державної безпеки, яка охоплює рятувальні установи, що знаходяться на різних рівнях оперативної готовності та мають різне оснащення. Загальне керівництво здійснюється через Департамент рятувальної служби, основними напрямками діяльності якого є рятувальні роботи, державний нагляд за системою ПБ, попереджувальна робота в галузі ПБ та рятувальних робіт, обробка та дії при дзвінках про екстрену допомогу, організація рятувальних робіт, регулювання кризових ситуацій, роботи з розмінування.

В Естонії функціонує чотири регіональних рятувальних центри — Рятувальний центр Північної Естонії, Східної Естонії, Західної Естонії і Південної Естонії. У найбільшому в Естонії рятувальному центрі — Північному створено 11 рятувальних частин, в яких окремо розміщено 5

команд. У цьому центрі працює близько 800 працівників рятувальної служби. У підпорядкуванні Департаменту рятувальної служби перебуває відповідно чотири регіональні центри екстреної допомоги, де приймають повідомлення про необхідність надання екстреної допомоги потерпілим.

При Департаменті рятувальної служби створено Центр регулювання кризових ситуацій, що є загальнодержавним керівним і координуючим центром рятувальної служби, а також міжнародним контактним пунктом прийому повідомлень про необхідність надання екстреної допомоги потерпілим (Estonian Rescue, 2023).

Кваліфікаційні вимоги, що висуваються до працівників рятувальних служб Республіки Естонія, досить високі. Їх детальний опис та систематизація представлені у Додатку О.

Підготовка фахівців з вищою освітою для рятувальної служби здійснюється в Рятувальному коледжі Академії внутрішніх справ. Навчання в коледжі здійснюється за денною та заочною формами навчання. Термін навчання — 4 роки. Випускників коледжу працевлаштовують в рятувальних установах за різними напрямками даної сфери діяльності — рятувальні роботи, нагляд за пожежною безпекою, регулювання кризових ситуацій, центр екстреної допомоги, а також у державних і приватних рятувальних установах. На базі середньої освіти фахівців готує Школа рятувальників Рятувального коледжу Академії внутрішніх справ у Вяйке-Мааре, а саме: пожежних-рятувальників, пожежних-фахівців, рятувальників-фахівців і рятувальників-організаторів з терміном навчання 1 рік. Школа проводить також курси підвищення кваліфікації з пожежної справи і рятувальних робіт.

Кандидатами на вступ до Рятувального коледжу можуть бути громадяни Республіки Естонія, що мають середню освіту і фізично придатні до служби. Протягом всього терміну навчання учні перебувають на повному державному забезпеченні. У Школі рятувальників також здійснюється

підготовка рятувальників-організаторів центрів екстреної допомоги (Estonian Rescue, 2023).

### **Висновки до другого розділу**

Усі ОРС досліджуваних країн керуються у своїй діяльності одними й тими ж принципами управління в НС і ЦЗ: профілактика, підготовка, захист, реагування, пом'якшення наслідків, їх ліквідація, відновлення. Однак їх змістове наповнення дещо відрізняється. Залежно від розуміння цих принципів формується й перелік професійних обов'язків персоналу ОРС, результатом чого стає тематична орієнтація навчання й професійного розвитку їх кадрового корпусу.

Системно-структурний аналіз зарубіжних систем навчання, підготовки і професійного розвитку фахівців ОРС США, Канади, Австралії та країнах Європи дає підстави стверджувати, що їх основними структурними складниками є: заклади формальної освіти, які пропонують підготовку майбутніх фахівців з управління в НС і ЦЗ; навчальні курси від закладів формальної освіти в якості освітньої пропозиції та без отримання відповідного сертифікату; навчальні курси від професійних державних і громадських об'єднань і асоціацій; навчання на робочому місці; самоосвіта. Попри те, що формальна освіта дає можливості для підготовки оперативно-рятувальних працівників на рівні бакалавра, магістра та інших освітньо-наукових рівнях, у всіх досліджуваних країнах відчувається гостра потреба у кваліфікованих спеціалістах вищого рівня.

Структурно-функціональний аналіз навчальних програм і курсів, за якими провадиться підготовка означених фахівців у США, Канаді, Австралії та країнах Європи дав змогу встановити, що їхній зміст відображає потреби дня, є мобільним, легко адаптованим й водночас багатоаспектним. Результатом оперативного реагування усіх структурних складників на потреби ринку й на вимогу дня стала розроблення нових навчальних програм



і курсів, зокрема з таких нових питань і явищ, як кібербезпека, протидія терористичним актам, забезпечення ЦЗ в умовах пандемії COVID-19. Систематичне оновлення змісту популярних і затребуваних навчальних програм і курсів, їх оптимізація, визнання результатів попереднього неформального та інформального навчання; розширення доступу не лише для резидентів досліджуваних країн, а й для іноземців; можливість навчатися упродовж життя — вагомі якості властиві підготовці й професійному розвитку фахівців ОРС.

Подібними ознаками підготовки й професійного розвитку фахівців ОРС є активне впровадження онлайн та змішаного навчання. Крім того, з'ясовано, що в усіх зарубіжних системах підготовки і професійного розвитку наявні навчальні програми і курси для підготовки тренерів, педагогічного персоналу, які навчатимуть майбутніх і вже працюючих фахівців ОРС. Іншими словами, в усіх країнах є програми навчання тренерів «ToT» (train the trainer).

На основі узагальнення вивченого досвіду підготовки й професійного розвитку фахівців ОРС у США, Канаді, Австралії та країнах Європи було простежено такі тенденції, як: стандартизація, професіоналізація, цифровізація й постійна цілеспрямована державна підтримка.

*Стандартизація* підготовки й професійного розвитку виявляється у внеску формальної освіти у створення навчальних програм і курсів для підготовки оперативно-рятувальних фахівців та їх професійного розвитку у неформальній та інформальній освіті. Інша тенденція — *професіоналізація* — знаходить вияв у тісній співпраці усіх ключових стейкхолдерів з управління в НС і ЦЗ. Її результатом стала прикладна спрямованість усіх навчальних програм і курсів, де навіть теоретичне навчання має практичну спрямованість і базується на реальних сценаріях управління в НС і ЦЗ.

Усвідомлення важливості профілактики, готовності до НС, розвитку стійкості суспільства до різних НС сформувало ще одну тенденцію —



*підтримки підготовки й професійного розвитку* оперативно-рятувальних фахівців урядами країн на загальнодержавному, місцевому рівнях, на рівнях організацій та індивідів. Це виявляється і у відповідному нормативно-правовому забезпеченні, фінансовій підтримці освітніх пропозицій для підготовки зазначених фахівців, а також у політиці визнання результатів попередньої неформальної та інформальної освіти в галузі управління в НС і ЦЗ.

*Цифровізація* підготовки і професійного розвитку оперативно-рятувальних фахівців пов'язується з широким використанням в освітньому процесі цифрових засобів, ІКТ, створення базових інформаційних сервісів, цифрових бібліотек, систем цифрової взаємодії.

Попри зазначені спільні тенденції, що простежуються у досліджуваних країнах, досвід кожної з них є унікальним. Система підготовки і професійного розвитку ОРС кожної країни має свої національні особливості, що формувалися упродовж тривалого часу.

## РОЗДІЛ 3

### СИСТЕМА ПІДГОТОВКИ КВАЛІФІКОВАНИХ РОБІТНИКІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ОПЕРАТИВНО-РЯТУВАЛЬНІЙ СЛУЖБІ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ: МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ І КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ

#### 3.1. Методологічні підходи до удосконалення системи підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України

Методологія як філософська категорія є фундаментальною основою наукового пізнання та практичної діяльності, що спрямована на досягнення поставлених цілей. Вона охоплює сукупність підходів, способів, методів, прийомів і процедур, які використовуються для отримання об'єктивного наукового знання, побудови теорій, експериментальної перевірки та практичного застосування знань.

Відомий український вчений-академік С. Гончаренко характеризує методологію як науку про побудову людської діяльності, що вможливорює цілеспрямоване та ефективне теоретичне пізнання й практичне перетворення світу (Гончаренко, 2008). За висловом науковця, у дослідженні має бути єдність різних методологічних підходів, незважаючи на те, що окремі з них стають ізольованими один від одного, але при цьому відбувається взаємопроникнення один в одного, набуття ознак інших положень. Якщо вчений планує чіткий алгоритм наукового пошуку, стає помітним взаємовплив і взаємодоповнення методологічних підходів. Автор розрізняє часткову (сукупність методів у кожній конкретній науці), загальну (сукупність більш загальних методів; наприклад, методи педагогіки є одночасно її методами й загальною методологією для часткових дидактик), філософську методологію (система діалектичних методів, які є найзагальнішими та діють на всьому полі наукового пізнання,

конкретизуючись і через загальнонаукову, і через часткову методологію) (Гончаренко, 1997).

Найпоширенішими методологічними підходами, які використовують у сучасній педагогічній науці та які представляють різні напрями досліджень і відображають специфіку конкретної науково-дослідницької діяльності в галузі педагогіки є системний, компетентнісний, діяльнісний, аксіологічний і синергетичний підходи (Жигір, 2016, с. 107-115).

Методологічні підходи до підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ ґрунтуються на інтеграції сучасних педагогічних, психологічних і професійних підходів, які забезпечують цілісність та ефективність підготовки.

Методологічний концепт дослідження відображає інтеграцію таких наукових підходів: **аксіологічного** (підпорядковує зміст навчання формуванню професійних цінностей); **компетентнісного** (забезпечує розвиток професійних знань, навичок та особистісних якостей); **діяльнісного** (акцентує увагу на педагогічних інноваціях та навчально-пізнавальних функціях), **особистісно орієнтованого** (спрямовує підготовку на розвиток індивідуальних і професійних якостей); **інтегративного** (забезпечує цілісність професійної підготовки); **системного** (розглядає підготовку як цілісну систему з елементами (підсистемами): (цільова, теоретико-методологічна, змістова, організаційно-технологічна, діагностично-результативна), Застосування цих підходів у підготовці кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ дозволяє враховувати специфіку професійної діяльності (екстремальні умови, високий рівень відповідальності), забезпечувати підготовку всебічно розвинених і компетентних фахівців, узгодити зміст навчання зі специфікою професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ, створити умови для розвитку особистісних і професійних якостей, спрямованих на досягнення високих результатів у професійній діяльності.

Обґрунтуємо доцільність та необхідність застосування визначених наукових підходів.

Необхідність реалізації *аксіологічного підходу* зумовлена важливістю формування у кваліфікованих робітників ціннісних установок, орієнтацій і професійних якостей, необхідних для успішного виконання професійних завдань і подальшого розвитку в професійній сфері. Цінності у цьому контексті розглядаються як основоположний компонент професійної підготовки, що відповідає інтересам і потребам здобувачів освіти, впливає на їхню мотивацію та формування позитивного ставлення до майбутньої професійної діяльності. Аксіологічний підхід орієнтує зміст підготовки на формування професійно-ціннісних орієнтацій, що сприяють відповідальному ставленню до виконання обов'язків та усвідомленню соціальної значущості професії рятувальника, підкреслює важливість пріоритету життя та здоров'я як ключових цінностей у професійній діяльності. Формування ціннісно-сислової сфери майбутніх кваліфікованих робітників під час навчання спрямоване на освоєння соціально важливих уявлень, ідеалів та життєвих цілей, які є фундаментом професійної діяльності.

Згідно з дослідженнями науковців цінності можуть бути класифіковані за різними критеріями: рівень розвитку, об'єкт привласнення, мета використання, зміст діяльності, професійні функції тощо (Лазарук, 2002 с. 175). На метарівні ключовими цінностями є гуманізм, право на життя, людська гідність; макрорівень віддзеркалює колективну відповідальність, корпоративні принципи; мезорівень і мікрорівень характеризують професійну взаємодію.

Базові цінності кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ становлять: патріотизм, соціальна відповідальність, справедливість, здоровий спосіб життя, професійна чесність і гідність, толерантність, повага до прав інших, дотримання конфіденційності та почуття професійного обов'язку виконання завдань в екстремальних умовах

НС. Реалізація аксіологічного підходу до формування змісту підготовки відображена у тематичному оновленні гуманітарних дисциплін відповідно до сучасних реалій життєдіяльності суспільства та кореляції потреб з професійними діями рятувальників. Навчання базується на вихованні організованості, рішучості, цілеспрямованості та відповідальності, що є критично важливими для професійної діяльності.

Реалізація аксіологічного підходу дозволяє гармонійно поєднувати професійну підготовку з розвитком особистісних цінностей. Це сприяє не лише підвищенню професійної компетентності, а й формуванню етичної, моральної та правової свідомості фахівців, що відповідає сучасним суспільним вимогам і викликам професії.

Використання аксіологічного підходу дає змогу визначити показники ціннісно-мотиваційного критерію готовності кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ до професійної діяльності (наявність професійних пріоритетів, ціннісних орієнтацій, ідеалів, прагнення до розв'язання практичних проблем, завдань, ситуацій; потреб і мотивів, які визначають успішність професійної підготовки та діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ; внутрішньої мотивації особистості до виконання професійних обов'язків; безпекових потреб; бажання до розвитку професійних якостей, які забезпечують психологічну стійкість у складних умовах праці; соціальних потреб та бажання працювати в команді; потреб у визнанні, досягненні успіху, професійній самореалізації тощо; альтруїстичних та патріотичних мотивів (бажання допомагати іншим, рятувати життя, виконувати соціально важливу місію; усвідомлення свого внеску у безпеку та добробут держави та її громадян); екстремальних мотивів (інтерес до роботи у складних і нестандартних умовах, бажання перевірити себе у стресових ситуаціях). Формування мотивації до навчально-пізнавальної діяльності передбачає систематичне розкриття на практичних заняттях значущості професії, ознайомлення з реаліями служби,

моделювання екстремальних ситуацій, а також акцентування на соціалізаційних аспектах професійної діяльності (участь у командній роботі, практична підготовка у реальних умовах, підтримка наставників) та розвитку професійної ідентичності. Формування потреб і мотивів, розвиток професійних цінностей та орієнтацій в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ є ключовим завданням освітнього процесу і основою ефективності професійної діяльності.

Завдання П(ПТ)О полягає в тому, щоб актуалізувати у слухачів попит на освіту й забезпечити високу якість підготовки кваліфікованих професійно мобільних робітників у системі П(ПТ)О, застосувавши при цьому компетентнісний підхід. *Компетентнісний підхід* сприяє вирішенню низки проблем в освітньому процесі, які довгий час не знаходили розв'язання.

Компетентнісний підхід спрямований на формування професійних компетентностей кваліфікованих робітників через інтеграцію знань, умінь і практичних навичок, забезпечує готовність до виконання завдань у реальних умовах, включно з екстремальними ситуаціями. Майбутня професійна діяльність кваліфікованого робітника є джерелом змісту та форм професійної освіти, компонентами якої є наукові знання, способи діяльності (вміння та навички), проблемні ситуації, здатність особистості до професійної діяльності як результат професійної підготовки. Компетентність визначає ступінь практичної реалізації професійних знань та особистісних якостей фахівця.

Під поняттям «компетентнісний підхід», як зазначає О. Пошетун, розуміють спрямованість освітнього процесу на формування і розвиток ключових (базових, основних) та предметних компетентностей особистості (Пошетун).

У сучасних психолого-педагогічних працях зустрічаємо різні погляди на поняття «професійна компетентність», зокрема: інтегративна особистісна якість, що виявляється в загальній здатності та готовності діяти, заснованих

на знаннях і досвіді; знання, вміння, досвід і здатність мобілізувати їх у конкретній соціально-професійній ситуації; поєднання освіченості людини та її психічних якостей, які дають змогу діяти самостійно та відповідально; вміння якісно виконувати професійну діяльність; цілісні уміння, які використовуються у професійній діяльності, які є підґрунтям подальшого розвитку особистості; готовність фахівця включитися у певну діяльність; як атрибут підготовки до майбутньої професійної діяльності. Професійна компетентність не лише відображає ступінь кваліфікації фахівця, що забезпечує успішне вирішення ним професійних завдань і продуктивне виконання професійних обов'язків, а також свідчить про актуалізацію особистісних ресурсів у професійній діяльності. (Повстин, Козяр, 2019)

Компетентнісний підхід проявляється як оновлення змісту освіти у відповідь на зміни соціально-економічної реальності, як узагальнена умова здібностей людини ефективно діяти за межами навчальних сюжетів та навчальних ситуацій, радикальним засобом модернізації, дає відповіді на запити виробничої сфери. (Компетентнісний підхід, 2004).

На думку Л. Сушенцевої, компетентнісний підхід слід розглядати в особливому культурно-освітньому контексті, заданому тими тенденціями, що спостерігаються нині в українській освіті: втрата єдності й визначеності освітніх систем, формування ринку праці і пов'язаного з ним ринку освітніх послуг; варіативність і альтернативність освітніх програм; зростання конкуренції і поява комерційного чинника у діяльності освітніх систем; поступова зміна функцій держави в освіті – від тотального контролю і планування до поступової децентралізації управління освітою; перспективи інтеграції освіти і економіки України в європейську (міжнародну) систему розподілу праці (за умови формування професійно мобільного фахівця). Компетентнісний підхід потрібен для здійснення суттєвої модернізації освіти, оскільки відмова від здійснення цього процесу неминуче може

призвести до провалу модернізації освіти, зокрема професійно-технічної (Сушенцева, 2011).

Компетентнісний підхід спрямований на розвиток професійної компетентності через удосконалення знань, умінь і навичок, формує готовність діяти ефективно в умовах реальних викликів, зокрема в екстремальних ситуаціях. Компетентнісний підхід передбачає розгляд особистісних компонентів процесу професіоналізації, формування активної, успішної професійної позиції, здатності вирішувати проблеми, що постають у професійній діяльності, готовності до подальшого професійного зростання (Вінтюк, 2017).

Реалізація цього підходу у підготовці кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ тісно пов'язана з вимогами до професійної діяльності. Ці вимоги умовно можна узагальнити у три групи: вимоги до кваліфікованого робітника, пов'язані з виробничими та посадовими обов'язками; знання і вміння, необхідні кваліфікованому робітнику як професіоналу; особистісні якості, що забезпечують ефективність професійної діяльності.

Загальна структура професійної компетентності кваліфікованого робітника Оперативно-рятувальної служби ЦЗ містить три компоненти: *ключові компетентності* (загальнокультурна: знання про моральні, етичні, правові норми; комунікативна: здатність до ефективного спілкування у команді; інформаційна: володіння сучасними технологіями); *фахові компетентності* (знання нормативно-правової бази; вміння проводити оперативно-рятувальні операції в різних умовах; навички роботи з рятувальним обладнанням; *особистісні якості* (витривалість, відповідальність, стресостійкість; готовність до роботи у ризикованих умовах; рішучість та само організованість тощо).

Результатом впровадження компетентнісного підходу у професійну підготовку кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ є



сформована професійна готовність до професійної діяльності в умовах НС: гнучкість та адаптивність до змінних умов і непередбачуваних ситуацій; соціальна відповідальність за безпеку і захист населення. Таким чином, компетентнісний підхід сприяє орієнтації процесу професійної підготовки на визначення структури і складу ключових конструктів – професійних компетентностей та їх формування у майбутніх кваліфікованих робітників.

*Діяльнісний підхід* у підготовці кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ ґрунтується на принципі активної участі здобувачів у навчальній діяльності, спрямованій на формування професійних умінь і навичок через практичну діяльність. Він передбачає, що основою процесу навчання є діяльність як спосіб освоєння професійних завдань та вирішення реальних проблем, а також акцентує увагу на педагогічних інноваціях та навчально-пізнавальних функціях.

Поняття «діяльність» в енциклопедичних джерелах потрактоване як спосіб буття людини у світі, здатність змінювати дійсність. Основними компонентами діяльності є суб'єкт з його потребами; мета, відповідно до якої предмет перетворюється на об'єкт, на який її спрямовано; засіб реалізації мети й результат. Загальним засобом діяльності слугує сукупність знарядь праці, створених людьми, – техніка і технологія. Універсальним предметом діяльності є природа й суспільство, а її загальним наслідком – олюднена природа. (Гончаренко, 1997, с. 98).

Наголосимо, що цей підхід орієнтований насамперед на практичну підготовку кваліфікованих робітників, формування практичних умінь діяти у реальних умовах НС. Відтак, у процесі навчання створюються умови, максимально наближені до тих, у яких працюють рятувальники, моделюються ситуації для набуття професійного досвіду під час навчання. Поєднання теоретичних знань із практичними вмивами сприяє розумінню специфіки професійної діяльності.

Реалізація діяльнісного підходу знаходить відображення у використанні інноваційних форм, методів та технологій навчання (практичні тренінги з порятунку людей, гасіння пожеж, надання домедичної допомоги; моделювання НС; рольові ігри (створення умов, які імітують пожежі, затоплення, вибухи тощо); інтерактивні методи навчання (кейси, брейнстормінг, дискусії, VR-симулятори, навчальні тренінги); система зворотного зв'язку (обговорення та аналіз виконаних завдань з метою покращення результатів).

Вважаємо, що перевагами діяльнісного підходу є підвищення рівня готовності майбутніх кваліфікованих робітників до професійної діяльності, формування стресостійкості, здатності зберігати спокій та діяти ефективно у стресових ситуаціях; формування навичок взаємодії у групі та ефективної комунікації; розвиток лідерських якостей та відповідальності за дії команди.

Використання *особистісно орієнтованого* підходу спрямовує підготовку на розвиток індивідуальних якостей і професійних якостей кваліфікованих робітників, що у результаті окреслює ціннісні орієнтири та усебічне осмислення професійної діяльності. Цей підхід найчастіше привертає увагу сучасних науковців, оскільки в його основу покладено положення гуманістичної теорії В. Сухомлинського, О. Сухомлинської та ін., що є провідною в системі освіти різних рівнів. У контексті гуманістичної теорії людина є найвищою цінністю суспільства, має право на гідне життя, освіти, особистий розвиток, працю, самореалізацію, безпеку тощо.

В «Енциклопедії освіти» особистість розглядається як цілісність – динамічна, відносно стабільна, цілісна система інтелектуальних, соціально-культурних, морально-вольових якостей людини. Ця діалектична єдність загального, особливого й окремого виникає не із зовнішньої, а з внутрішньої доцільності шляхом перетворення культури, що освоюється, на живу індивідуальну творчу діяльність. Це особлива якість людини, що набувається нею в процесі діяльності, спілкування і взаємин, виникає як засіб, інструмент

для знаходження нею своєї сутності, є суб'єктом пізнання й активного перетворення світу (Енциклопедія освіти 2008, с. 625-628).

Сутність цього підходу потрактована як методологічна орієнтація професійної діяльності, що сприяє забезпеченню й підтримці самопізнання, самопроєктування та самореалізації особистості, розвитку її неповторної індивідуальності завдяки системі взаємопов'язаних ідей, понять і способів діяльності. Особистісно орієнтований підхід віддзеркалює не тільки знання, уміння та навички, а передусім, характеризує життєдіяльність людини, яка навчається, її культуру, світогляд, інтереси, інтелект, ставлення до інших людей, до себе, емоції, здоров'я, спосіб життя тощо (Жигірь, 2016, с. 109).

Використання особистісно орієнтованого підходу до вирішення проблеми підготовки кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ до професійної діяльності дало змогу схарактеризувати суть поняття «готовність до професійної діяльності», визначити компоненти особистісної характеристики та критерії її сформованості.

З-поміж інших позицій щодо реалізації особистісного підходу науковці називають: співпрацю як основний принцип взаємодії; активну позицію того, хто навчається, суб'єкт-суб'єктні взаємини між учасниками педагогічного процесу; опору на суб'єктний досвід учня; стимулювання до успіху; надання свободи вибору, свободи дій; опору в навчанні на мотиви; ідею самоаналізу особистості; особистісний смисл знань (Жигірь, 2016, с. 109).

На основі особистісно орієнтованого підходу здійснюється вибір специфічних методів організації пізнавальної діяльності, управління освітнім процесом, розкриття можливостей здобувачів, формування самосвідомості, самоутвердження, професійного самовизначення. Важливе значення має вибір способів взаємодії, комунікативних стратегій, прийомів впливу для виявлення індивідуальних здібностей, потреб, інтересів, саморефлексії тощо. Підвищення значення гуманітарних дисциплін (психологічна готовність) у змісті професійної підготовки, їх тематичне оновлення відповідно до реалій

сьогодення формує основу етичної, моральної, психологічної, правової складових підготовки. Це сприяє розвитку логічного мислення, уміння діяти в екстремальних ситуаціях; виховує патріотизм, повагу до національних і моральних цінностей, до інших людей, їхніх прав та свобод; формує почуття професійного обов'язку, дотримання вимог професійної честі й гідності; інтерес до набуття знань про специфіку Оперативно-рятувальної служби ЦЗ; професійно важливі якості, зокрема організованість, наполегливість, цілеспрямованість, відповідальність, рішучість.

Використання *інтегративного підходу* забезпечує цілісність професійної підготовки кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної ЦЗ. Інтегративний підхід базується на об'єднанні різних освітніх, професійних, психологічних, фізичних і технічних компонентів у цілісний процес навчання. Він спрямований на забезпечення гармонійного розвитку знань, умінь і навичок, необхідних для ефективного виконання завдань в умовах НС.

Основні аспекти реалізації інтегративного підходу:

- поєднання теорії та практики (інтеграція теоретичних знань із практичними навичками для підготовки фахівців, які можуть діяти швидко, точно та відповідно до вимог ситуації; включення реальних кейсів та імітаційних тренувань, що відтворюють умови НС);

- міждисциплінарність знань (залучення знань з різних галузей, таких як медицина, психологія, екологія, транспорт та їх адаптація до специфіки оперативно-рятувальної діяльності; формування здатності аналізувати проблему комплексно, враховуючи технічні, соціальні, екологічні та гуманітарні аспекти);

- синтез знань і навичок (розвиток когнітивних, фізичних, комунікативних та емоційних умінь, інтеграція професійної етики та культури);

- інтеграція сучасних технологій (використання цифрових платформ, симуляторів, віртуальної реальності для моделювання НС; застосування інноваційних методів навчання, таких як гейміфікація та інтерактивні тренінги);

- розвиток психологічної стійкості (інтеграція елементів психологічної підготовки, спрямованих на формування стресостійкості, здатності до швидкого прийняття рішень у критичних ситуаціях; навчання методів саморегуляції та командної взаємодії).

Елементи інтегративного підходу закладено в розроблення системи підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ.

Найважливішою характеристикою сучасного наукового знання є системність, що передбачає розгляд будь-якого об'єкта як особливої системи, яка характеризує певну якісну визначеність його структури, тобто його внутрішньої дискретності, «складання» з частин, які знаходяться у взаємозв'язку і відносинах, завдяки чому вони й утворюють цілісність.

**Системний підхід** є однією з ключових характеристик сучасного наукового знання, що передбачає розгляд об'єкта як цілісної системи, складеної з частин, які знаходяться у взаємозв'язку та взаємозалежності. Це дає змогу не лише дослідити внутрішню структуру та взаємодію компонентів, але й врахувати їхній вплив на загальний результат. Українські науковці характеризують його як методологічний напрям, що спрямований на вивчення складноорганізованих систем, добір оптимальних засобів і методів їх аналізу. Сутність підходу полягає в тому, що об'єкт вивчають як цілісну множину елементів у сукупності відношень і зв'язків між ними, тобто як систему. У педагогічному словнику С. Гончаренка зазначено: «Системний підхід – напрям у спеціальній методології науки, завданням якого є розроблення методів дослідження й конструювання складних за організацією об'єктів як систем» (Гончаренко, 1997, с. 305). Згідно з міркуваннями

вченого, системний підхід у педагогіці спрямований на розкриття цілісності педагогічних об'єктів, виявлення в них різноманітних типів зв'язків та зведення їх у єдину теоретичну картину (Гончаренко, 1997).

*Системний підхід дає можливість розглядати підготовку кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ як цілісний, динамічний, системний процес, що спрямований на формування готовності до професійної діяльності.*

Відповідно з позицій цілісності, взаємовпливу й взаємозумовленості розроблено систему підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ, яка містить структурні компоненти – підсистеми (цільова, теоретико-методологічна, змістова, організаційно-технологічна, діагностично-результативна), які забезпечують її динамічний розвиток, сприяють якісній трансформації.

Дотримання системності передбачає: системність змісту, без якого ні дисципліна в цілому, ні будь-який з її елементів (модулів) не може існувати; чергування пізнавальної та навчально-професійної складових підготовки, що відображає алгоритм формування пізнавально-професійних умінь і навичок; системність контролю, яка забезпечує формування здатності здобувачів освіти трансформувати набуті професійні вміння та навички.

Ефективність реалізації системного підходу залежить від цілеспрямованих педагогічних дій та заходів, науково обґрунтованого організаційного, методичного, технологічного та діагностичного супроводу освітнього процесу.

Таким чином, системний підхід дає змогу побудувати освітній процес як динамічну та інтегровану систему, яка враховує зміни в умовах професійної діяльності, створити умови для забезпечення якісної та всебічної підготовки кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ, сприяти їхньому професійному розвитку та готовності до виконання складних завдань у реальних умовах.

### **3.2. Концептуальні засади удосконалення системи підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України**

Стрімкий науково-технологічний прогрес зумовлює значні антропогенні і техногенні порушення, що призводить до зростання загроз та НС різного характеру. НС завдають значної шкоди, спричиняючи людські втрати та матеріальні збитки. Їх наслідки відчуваються у всіх сферах людської діяльності: економічній, політичній, соціальній, духовній, і найважливіше - у психічному стані кожної людини. У цьому контексті професійна діяльність фахівців Оперативно-рятувальної служби ЦЗ характеризується збільшенням кількості завдань, розширенням спектру виконуваних робіт і вдосконаленням методів їх здійснення, в тому числі за рахунок мобільності фахівців і підвищення якості професійних функцій.

Фахівці пожежно-рятувальних, аварійно-рятувальних підрозділів Оперативно-рятувальної служби ЦЗ змушені працювати в складних умовах. Це включає ситуації невизначеності, неповноти інформації, дефіциту часу для прийняття й виконання рішень, високі ризики для життя, інтенсивні переживання та стреси. Ці обставини вимагають високої професійної готовності, стресостійкості та оперативності дій для успішного виконання оперативно-тактичних завдань.

В умовах російської збройної агресії проти України професійна діяльність виробничого персоналу Оперативно-рятувальної служби ЦЗ стала не лише більш небезпечною, але й багатофункційною. Рятувальники виконують такі функції:

- 1) діяльність під постійною загрозою обстрілів з артилерії, ракетних систем, бомбардування з авіації, дронами-камікадзе, які значно ускладнюють процес рятувальних операцій;

- 2) робота у зруйнованій інфраструктурі, що створює додаткові ризики (зруйновані житлові будинки, промислові об'єкти, лікарні та інші важливі

об'єкти; загрози подальших обвалів, вибухів, витоків аварійно хімічно небезпечних речовин);

3) надання допомоги в умовах НС (пошук і рятування людей з-під завалів у нестабільних конструкціях; ліквідація пожеж, які часто виникають через обстріли; усунення наслідків атак, що створюють хімічні чи екологічні загрози);

4) підтримання безпеки цивільного населення (евакуація людей із зони бойових дій; розмінування територій після атак; забезпечення населення засобами захисту від потенційних хімічних чи радіаційних загроз);

5) самозбереження та психоемоційна стійкість, адже робота в умовах постійної небезпеки вимагає збереження фізичного здоров'я в екстремальних умовах, подолання емоційного виснаження через роботу в середовищах, що спричиняють психологічний тиск.

Співробітники ДСНС України стали героями, які щоденно рятують життя та мінімізують наслідки руйнувань, незважаючи на ризики для власного життя. Їх професіоналізм і відданість службі мають ключове значення для забезпечення безпеки українського населення під час війни.

Екстремальний характер професійної діяльності персоналу Оперативно-рятувальної служби ЦЗ, а також процес їхньої підготовки, висуває підвищені вимоги до фізіологічної, фізичної, психічної та соціальної сфер особистості. У зв'язку з цим важливим завданням відомчих закладів освіти є підвищення якості підготовки випускників, починаючи з первинної ланки.

Підготовка кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ проводиться за такими видами: *первинна професійна підготовка, професійне (професійно-технічне) навчання (П(ПТ)Н), перепідготовка, підвищення кваліфікації.*

Провідними закладами вищої освіти України є Національний університет цивільного захисту України (м. Харків), Львівський державний



університет безпеки життєдіяльності, Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля.

Вище професійне училище Львівського державного університету безпеки життєдіяльності (м. Вінниця), навчальні центри, навчальні пункти реалізуючи цілі П(ПТ)Н, виконують завдання щодо здійснення освітньої діяльності з підготовки кваліфікованих робітників для потреб ДСНС України, комплексу заходів із запобігання, реагування та ліквідації надзвичайних ситуацій та окремих їх наслідків, АР та ІНР.

Підготовка у відомчих закладах П(ПТ)О є важливою складовою формування професійної компетентності кваліфікованих робітників для Оперативно-рятувальної служби ЦЗ.

Заклади П(ПТ)О відіграють важливу роль у підготовці кваліфікованих робітників для Оперативно-рятувальної служби ЦЗ. Вони забезпечують базову та професійну підготовку осіб, які бажають здобути практичні навички й компетентності для роботи у сфері ЦЗ. Навчання здійснюється за програмами П(ПТ)О, які дозволяють отримати кваліфікацію робітника з певної спеціалізації, наприклад, пожежного-рятувальника чи оператора (машиніста) спеціальної техніки. Традиційними напрямками підготовки в закладах П(ПТ)О є: *рятувальні роботи* (ліквідація наслідків НС, евакуація людей, надання допомоги потерпілим); *пожежна безпека* (гасіння пожеж, обслуговування спеціалізованого обладнання); *охорона праці та безпека* (дотримання правил безпеки, попередження НС); *технічна підготовка* (використання пожежної, рятувальної техніки та засобів зв'язку); *домедична допомога* (навички з порятунку життя та стабілізації стану постраждалих). Зміст підготовки спрямовано на формування професійної компетентності з основ ЦЗ, нормативно-правової бази, інструктажу з безпеки (теоретичний компонент), володіння технікою, моделювання ситуацій надзвичайного характеру (практичний компонент), фізичної, психологічної та домедичної підготовки.

Матеріально-технічне забезпечення цих закладів освіти оснащено спеціальними лабораторіями, полігонами і класами для відпрацювання рятувальних і пожежних операцій, сучасною технікою, пожежними автомобілями, рятувальними комплектами і засобами захисту. Підготовка кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ орієнтована на реальні умови, з якими стикаються під час ліквідації наслідків НС, ефективне використання технічних засобів для забезпечення безпеки в умовах високих ризиків. Основною метою є створення такого освітнього середовища, де майбутні рятувальники навчаються не лише виконувати свої обов'язки, але й при цьому дбати про свою безпеку, що є необхідною умовою для їх ефективної та довготривалої професійної діяльності.

Випускники закладів П(ПТ)О мають змогу працювати на посадах пожежних-рятувальників, операторів (машиністів) рятувальної техніки, співробітників приватних охоронних чи рятувальних служб тощо. Вони також можуть продовжувати навчання для здобуття більш високого рівня освітньої кваліфікації та кар'єрного зростання.

Зазначимо, що окремі елементи професійної підготовки можуть здійснюватися під час Міжнародних програм обміну досвідом (співпраця з закордонними освітніми установами та рятувальними службами).

Доцільність розроблення концептуальних засад удосконалення професійної підготовки кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ актуалізована потребами та стрімкими змінами розвитку глобалізованого техногенного суспільства. У зв'язку із стрімкою технологізацією й бурхливим розвитком технічних ресурсів, екологічними зрушеннями підвищується загроза і збільшується кількість природних і техногенних катастроф, ліквідація наслідків яких потребує значних матеріальних і людських ресурсів, висококваліфікованих фахівців цивільного захисту, що надають якісну допомогу в ситуаціях ризику (Коваль, 2016). Відтак, кваліфікований рятувальник повинен бути готовий професійно,

морально, фізично і психологічно до роботи в екстремальних умовах та контролювати власний стан.

У контексті модернізації системи П(ПТ)О в Україні професійна підготовка кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ зазнає постійних змін на різних рівнях. Заклади освіти мають на меті здійснювати комплексну підготовку до професійно-екстремальної діяльності в умовах невизначеності. Ключовими завданнями передбачаено: формування професійної готовності (здатність швидко реагувати на будь-які види НС (техногенні, природні, соціальні, воєнні); навички ухвалення рішень в умовах стресу та непередбачуваних обставин); розвиток стійкості до екстремальних умов праці (фізична витривалість, готовність працювати в складних середовищах, психоемоційна стабільність і здатність діяти ефективно під тиском; підготовка до роботи в умовах невизначеності (формування гнучкого мислення, здатного адаптуватися до швидкої зміни ситуацій; знання сучасних технології та методів ліквідації наслідків та засобів безпеки); інтеграція теоретичних і практичних знань (опанування методів самозбереження під час виконання службових обов'язків; тренування в умовах, максимально наближених до реальних НС тощо).

Відомчий заклад освіти розглядаємо як відкрите освітнє середовище, що являє собою сукупність багатьох умов та чинників, що сприяють професійному становленню й розвитку особистості майбутнього кваліфікованого робітника та забезпечують готовність до взаємодії із соціальним, професійним та інформаційним оточенням. При цьому відкрите освітнє середовище може мати як позитивний, так і негативний вплив на становлення особистості, його соціалізацію та професіоналізацію. На підставі цього актуалізується завдання пошуку, розроблення та використання нових підходів до вдосконалення системи підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ.

Солідарні з науковцями (С. Батуков, О. Бикова Я. Голебевскі, О. Діденко, Ф. Карт-Таннер, М. Козяр, І. Коваль, М. Ковтунович, М. Кремень, Є. Орлова, Є. Русаєв, О. Самонов, О. Столяренко, О. Тімченко та ін.), що пошук нових підходів до модернізації існуючих напрямів підготовки фахівців Оперативно-рятувальної служби ЦЗ передбачає декілька векторів, а саме: удосконалення нормативно-правової бази та навчально-методичного забезпечення професійної освіти; спрямованість освітнього процесу на розвиток творчого потенціалу кваліфікованих робітників-рятувальників, їх ; мотиваційно-ціннісних орієнтацій; формування позитивного ставлення кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ до самозбереження у професійній діяльності; прискорення професійної адаптації кваліфікованих робітників до діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ під час практичної підготовки; використання інноваційних форм, інтерактивних методів та технологій навчання у підготовці кваліфікованих робітників; забезпечення конструктивної суб'єкт-суб'єктної взаємодії під час підготовки кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ; диверсифікація форм і методів оцінювання якості підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ; залучення стейкхолдерів до формування змісту професійної підготовки кваліфікованих робітників-рятувальників; використання інноваційних методик підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі; оновлення навчально-методичного та матеріально-технологічного забезпечення процесу підготовки рятувальників; забезпечення професійної мобільності майбутніх кваліфікованих робітників; надання широких можливостей для професійного розвитку кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ тощо.

Погоджуємося з науковцями (І. Коваль та М. Козяр) в тому, що якою б якісною не була підготовка фахівців Оперативно-рятувальної служби ЦЗ, за вимогами часу вона потребує постійного вдосконалення, зважаючи на

збройну російську агресію проти України, ускладнені міжнародні відносини, соціальні конфлікти, погіршення екологічної ситуації тощо. (Козяр, Коваль, 2024).

З'ясування реального стану професійної підготовки кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ та аналіз результатів проведеного опитування стейкхолдерів засвідчили низький рівень фундаментальної підготовки; низьку мотивацію до опанування дисциплін гуманітарного циклу, недостатній рівень навчально-пізнавальної діяльності; невміння застосовувати фахові знання для формалізації практичних задач.

Наявність таких проблем вказує на існування суттєвих недоліків у структуруванні змісту фундаментальної підготовки, прогалин у методиці викладання фахових дисциплін, недостатнього врахування запитів суспільства щодо якості професійної компетентності кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ та їхньої готовності до роботи в екстремальних умовах НС. Констатовано, що їхня готовність до професійної діяльності залежить від сформованості професійної мотивації, глибини професійно-теоретичних знань і професійно-практичних умінь оперативно і правильно діяти в екстремальних ситуаціях, психологічної стійкості та швидкої адаптації до складних умов тощо.

У теоретико-практичній площині порушеного питання виявлено низку *суперечностей*, що потребують розв'язання:

– у контексті *соціально-економічних потреб* – між зростанням вимог суспільства до професійної компетентності виробничого персоналу Оперативно-рятувальної служби ЦЗ і реальним станом готовності до виконання складних професійних функцій; потребою соціуму у висококваліфікованих робітничих кадрах Оперативно-рятувальної служби ЦЗ, здатних швидко адаптуватися до екстремальних умов динамічної професійної діяльності, і традиційною системою їх професійної підготовки; розширенням напрямів професійної діяльності кваліфікованих робітників Оперативно-

рятувальної служби ЦЗ та реальним станом сучасної системи відомчої П(ПТ)О; зростанням соціального значення професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ і недостатнім усвідомленням ролі кваліфікованих робітників цієї служби в гарантуванні безпеки життєдіяльності та здоров'я людей, захисту навколишнього середовища й об'єктів інфраструктури в умовах НС;

– у контексті професійно-особистісних потреб – між підвищенням престижу професії рятувальника як важливої умови безпеки держави й громадян та недостатнім рівнем потреб задоволення кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ у якісній фаховій підготовці й реальним станом сформованості професійно важливих якостей, що забезпечують її вияв у професійній діяльності; необхідністю актуалізації перспектив власного професійного становлення і розвитку на основі професійного самовизначення й недостатньо сформованими вміннями окреслювати нові професійні цілі, проєктувати індивідуальну освітню траєкторію для їх реалізації;

– у контексті потреб професійної педагогіки – між очікуваннями суспільства на якісні зміни в системі відомчої П(ПТ)О, відповідно до світових освітніх стандартів, та недосконалістю наукового обґрунтування концептуальних засад удосконалення підготовки кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ; об'єктивною потребою у створенні науково обґрунтованої системи підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ і недостатньою увагою до обґрунтування її методологічних засад; інтенсифікованими потребами кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ в оволодінні фаховими знаннями, вміннями, навичками для побудови індивідуальної траєкторії професійного становлення й самовизначення та недосконалістю методик і механізмів забезпечення якості професійної підготовки пожежників-рятувальників; прогресивними й конструктивними

ідеями зарубіжного досвіду підготовки особового складу рятувальних служб і недостатнім рівнем його використання у вітчизняній освітній практиці;

– у контексті потреб педагогічної практики – між сучасними викликами й загрозами у сфері ЦЗ, необхідністю увідповіднення з міжнародними стандартами у сфері безпеки й реагування на НС та недосконалістю нормативно-правового, науково-педагогічного забезпечення та навчально-методичного супроводу професійної підготовки кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ; необхідністю створення оптимальних педагогічних умов для підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ традиційними підходами до організації теоретичного й практичного навчання; потребою оновлення змісту професійної підготовки, згідно з Державними освітніми стандартами за робітничими професіями й усталеними підходами до його відбору, необхідністю впровадження інноваційних форм, методів і педагогічних технологій навчання та реальним станом їх реалізації в освітньому процесі.

Досягнення ефективності підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ можливе за умови розв'язання описаних вище суперечностей на основі розроблення та практичної реалізації системи підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ.

Обґрунтування концептуальних засад вдосконалення системи підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ здійснюється з врахуванням низки положень законодавчо-нормативних документів:

- Конституції України (1996);
- Кодексу цивільного захисту України (2013);
- Законів України «Про освіту» (2017), «Про професійну (професійно-технічну) освіту» (1998 (зі змінами 2023)), «Про професійний розвиток працівників» (2019), «Про внесення змін до деяких

законодавчих актів України щодо уточнення повноважень суб'єктів забезпечення цивільного захисту, вдосконалення законодавства з питань захисту населення і територій від наслідків надзвичайних ситуацій, організації та проведення евакуації населення, забезпечення охорони життя та здоров'я громадян» (2024);

- постанов Кабінету Міністрів України від 08.03.2024 № 270 «Про внесення змін до Положення про єдину державну систему цивільного захисту і Положення про організацію оповіщення про загрозу виникнення або виникнення надзвичайних ситуацій та організації зв'язку у сфері цивільного захисту»; «Про затвердження Державного стандарту професійної (професійно-технічної) освіти» від 20 жовтня 2021 року № 1077;
- Державного освітнього стандарту з професії 5161 «Пожежний-рятувальник» (2023);
- Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників у сфері цивільного захисту України (випуск 92), погодженого наказом Міністерства економіки України від 12 січня 2022 року № 4803-03/1211, затвердженого наказом Державної служби України з надзвичайних ситуацій від 05 грудня 2018 року № 707, у редакції наказу Державної служби України з надзвичайних ситуацій від 17 січня 2022 року № 41;
- Порядку підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту, затвердженого Наказом МВС України від 26 травня 2020 року № 412.

Відповідно до «Порядку підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту» (2020) професійна підготовка - це організований, безперервний і цілеспрямований процес формування і розвитку в осіб рядового і



начальницького складу професійних компетентностей, необхідних для професійної діяльності за певною професією (спеціальністю) та успішного виконання посадових обов'язків у відповідній галузі, а також їх своєчасного оновлення та вдосконалення. Професійна підготовка осіб рядового і начальницького складу передбачає здобуття П(ПТ)О, фахової передвищої, вищої, післядипломної освіти за відповідними освітніми програмами (Про затвердження Порядку, 2020).

Здійснений аналіз змісту Державних освітніх стандартів за робітничими професіями Оперативно-рятувальної служби ЦЗ (5161 «Пожежний-рятувальник», 5169 «Рятувальник», 8333 «Машиніст насосних установок пожежно-рятувального транспортного засобу», 4223 «Радіотелефоніст», 5169 «Командир відділення Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту», 8333 «Машиніст автопідіймача (автодрабини) пожежного пересувного», 9322 «Ремонтувальник респіраторів та протигазів» та ін.) дав змогу констатувати, що загальними тенденціями у формуванні змісту підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ визначено орієнтацію на формування ключових компетентностей (комунікативна, особистісна, соціальна, навчальна, громадянська, енергоефективна та екологічна) та загальних компетентностей за професією (дотримання основ з охорони праці, надання домедичної допомоги, психологічна компетентність).

Водночас варто зауважити, що освітній процес має бути також спрямований на всебічний розвиток особистості, її біолого-соматичну сферу (через покращення фізіологічного стану здоров'я), психічну сферу (через розвиток інтелекту, емоційної стійкості та волі, що сприятиме формуванню психоемоційної рівноваги, належного морально-психологічного стану та необхідного типу пізнавальних психічних процесів), соціально-професійну сферу (завдяки передачі професійних знань, формуванню спеціальних умінь і навичок, а також трансляції норм і цінностей служби ЦЗ).

Сьогодні для світової безпеки закладам освіти із специфічними умовами навчання потрібно трансформувати зміст та психологію професійної підготовки майбутніх фахівців.

Таким чином, комплексний підхід до професійної підготовки кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ є важливою умовою забезпечення їхньої професійної надійності та готовності до виконання завдань у складних умовах.

На нашу думку, ефективність підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ значно покращиться суттєво зросте за умови впровадження теоретично обґрунтованої й експериментально перевіреної системи, яка впливає на підвищення рівня готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ. Для цього вважаємо за доцільне визначити та реалізувати такі завдання:

- теоретично й методологічно обґрунтувати підготовку кваліфікованих робітників відповідно до Державних освітніх стандартів за робітничими професіями сфери ЦЗ і нормативних документів;

- виявити специфіку підготовки та стан готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності Оперативно-рятувальній службі ЦЗ;

- обґрунтувати термінологічне поле та методологічні підходи до розв'язання досліджуваної проблеми;

- розробити систему підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ, що вирізняється чіткою структурно-функційною зорієнтованістю на взаємодію її підсистем (цільової, теоретико-методологічної, змістово-технологічної, діагностично-результативної), забезпечити поетапність її реалізації;

- виокремити, обґрунтувати й реалізувати педагогічні умови підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ (стимулювання мотиваційно-ціннісних

орієнтацій кваліфікованих робітників до професійної діяльності в оперативно-рятувальній службі цивільного захисту; удосконалення змісту підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ; посилення уваги до професійної адаптації кваліфікованих робітників до діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ під час практичної підготовки; використання інноваційних форм, інтерактивних методів та технологій навчання у підготовці кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ);

– на основі науково обґрунтованих критеріїв, показників і рівнів реалізувати об'єктивну діагностику й оцінювання навчальних досягнень здобувачів освіти, корекцію формування компонентів їхньої готовності до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ;

– підготувати й упровадити в освітню практику відомчих закладів освіти навчально-методичне забезпечення для підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності Оперативно-рятувальній службі ЦЗ.

Провідною ідеєю дисертації є підвищення рівня готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ на основі розроблення й упровадження системних організаційно-педагогічних інновацій в освітній процес закладів П(ПТ)О, з огляду на ключові наукові підходи, загальнодидактичні та специфічні принципи, розроблене навчально-методичне забезпечення.

Слід зазначити, що багато вітчизняних та зарубіжних дослідників розглядали питання побудови концепції професійної підготовки фахівців різних галузей. На думку Ю. Вінтюка, концепція являє собою систему поглядів, яка виражає певний спосіб пояснення явищ, що розглядаються, і презентує провідну ідею дослідження та його основні положення (Вінтюк, 2017).

*Мета Концепції* полягає у формуванні цілісної, відкритої, гнучкої системи підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в

Оперативно-рятувальній службі ЦЗ. Для досягнення цієї мети необхідно виробити єдині підходи до професійної підготовки кваліфікованих робітників-рятувальників; переорієнтувати зміст на збільшення частини практичного компонента; запровадити інноваційні методи і технології навчання; впровадити авторські навчально-методичні матеріали.

Концепція підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ базується на фундаментальних наукових, теоретичних і практичних положеннях, які інтегрують сучасні виклики професійної діяльності у сфері ЦЗ. Основні положення концепції:

1. Необхідність удосконалення підготовки фахівців з урахуванням:

- сучасних викликів галузі та специфіки професії.
- потреби формування ціннісних орієнтацій і мотивації до професійної діяльності.
- розвитку індивідуальних освітніх траєкторій майбутніх фахівців.

2. Процес підготовки як феномен:

- передбачає трансформацію внутрішніх цінностей, мотивацій, знань і умінь через практичну діяльність.
- зосереджується на формуванні готовності до вирішення актуальних завдань галузі.

Концепція підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ сконцентрована на трьох концептах: *методологічному, теоретичному й практичному*.

*Методологічний концепт* відображає інтегрування наукових підходів: системного (трактує професійну підготовку рятувальників як цілісну систему з елементами (підсистемами): цільова, теоретико-методологічна, змістова, організаційно-технологічна, діагностично-результативна); аксіологічного (спрямовує зміст навчання на формування професійних цінностей); особистісно орієнтованого (скерує підготовку на розвиток індивідуальних

якостей і професійних компетентностей); компетентнісного (забезпечує розвиток професійних знань, умінь, навичок та особистісних якостей); інтегративного (уможлиблює цілісність професійної підготовки); діяльнісного (акцентує на педагогічних інноваціях і навчально-пізнавальних функціях).

*Теоретичний концепт* формує ключові поняття та їхні дефініції, як-от: «професійна діяльність», «підготовка кваліфікованих робітників», «готовність до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ»; провідні теорії, законодавчі й нормативно-правові засади, що впливають на професійну підготовку; забезпечує обґрунтування системи підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ, з огляду на загальнопедагогічні та специфічні принципи.

*Практичний концепт* уможлиблює інтегрування теорії та практики на основі системного оновлення змісту, форм і методів навчання; використання інноваційних технологій у професійній підготовці кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ; педагогічні умови й методичне забезпечення освітнього процесу; перевірку ефективності запропонованих педагогічних умов та системи в цілому.

Концепція поєднує фундаментальні наукові підходи з інноваційними педагогічними практиками, що дозволяє підвищити якість підготовки та адаптувати її до реалій оперативно-рятувальної діяльності.

Термінологічне поле дослідження охоплює такі ключові поняття:

- 1) «Оперативно-рятувальна служба цивільного захисту України» – спеціалізований орган або підрозділ у складі ДСНС України, який виконує завдання з ліквідації наслідків НС, проведення рятувальних робіт, забезпечення безпеки населення та територій, а також надання допомоги в умовах екстремальних подій);

2) *«Професійна діяльність працівників Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України»* – комплекс спеціалізованих дій, що здійснюються працівниками служби для запобігання, реагування та ліквідації наслідків НС. Діяльність передбачає високий рівень професійної компетентності, психологічну стійкість, оперативність і здатність діяти в умовах екстремального ризику для життя;

3) *«Професійна підготовка кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України»* – спеціально організований освітній процес, спрямований на формування знань, умінь, навичок і особистісних якостей, необхідних для виконання професійних завдань у сфері оперативно-рятувальної діяльності. Він включає навчання сучасним технологіям, технічним засобам, нормативно-правовим основам, а також практичну підготовку до роботи в умовах високого ризику;

4) *«Готовність кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України»* – інтегративна професійно-особистісна характеристика, яка вирізняється структурною цілісністю, відображає сформованість професійної мотивації, системи професійно-важливих знань, умінь та навичок, психологічної стійкості, що дає змогу ефективно розв'язувати комплексні завдання різного рівня складності в екстремальних умовах й здійснювати кваліфіковано та узгоджено колективну взаємодію в оперативно-рятувальних підрозділах;

5) *«Система підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України»* – цілісна динамічна сукупність взаємопов'язаних елементів (підсистем), що забезпечують якісну підготовку працівників до виконання професійних завдань у сфері оперативно-рятувальної діяльності. Результатом реалізації запропонованої системи підготовки кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ є позитивна динаміка у готовності до професійної діяльності.

У педагогічному дискурсі проблема професійної підготовки фахівців Оперативно-рятувальної служби ЦЗ розглядається як багатогранний процес, що охоплює різні аспекти професійного становлення, самовизначення, адаптації, мобільності, розвитку тощо. Бібліографічний аналіз наукових джерел дав змогу виявити ключові напрями досліджень, що визначають специфіку такої підготовки, а саме: формування соціально-моральної готовності до професійної діяльності, виховання морально-етичних цінностей, відповідальності та здатності до взаємодії у професійній спільноті. (М. Омельченко); формування готовності до виховної роботи в підрозділах (А. Демченко); розвиток психолого-педагогічної компетентності для роботи з різними категоріями населення, зокрема постраждалими від надзвичайних ситуацій (О. Іващенко); формування акмеологічної компетентності для досягнення вершин професійної майстерності через самовдосконалення, підвищення рівня кваліфікації та адаптацію до нових викликів у професійній діяльності (А. Майборода); підготовка до здійснення превентивних заходів із запобігання НС, що охоплює навчання населення основам безпеки та впровадження інноваційних підходів до профілактики (А. Нестеренко); розвиток навичок самозбереження, виживання, адаптації та дій в умовах загрози життю, а також підтримання фізичного й психічного здоров'я в умовах екстремальних ситуацій (М. Пелипенко) тощо.

Аналіз НС різного характеру свідчить про зростаючу роль фахівців служби ЦЗ в їх ліквідації. Ефективність функціонування оперативно-рятувальних підрозділів залежить від професійних дій осіб рядового та начальницького складу, які мають бути результативними та надійними.

Професійна підготовка кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ потребує дотримання загальнодидактичних *принципів* науковості, фундаменталізації, гуманізації, системності, наступності і послідовності, зв'язку теорії з практикою, випереджувального навчання, інтеграції, індивідуалізації, наочності тощо.

Реалізація концепції сприяє комплексному вирішенню завдань, пов'язаних із підготовкою професійно компетентних, психологічно стійких та мотивованих кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ, здатних ефективно діяти у сфері оперативно-рятувальної діяльності та забезпечувати безпеку населення.

Підготовка кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ є комплексним процесом, що спрямований на підвищення рівня готовності до виконання професійних обов'язків у складних та екстремальних умовах НС.

Реалізація концептуальних положень передбачає: *об'єднання* зусиль науковців, педагогів-практиків, майстрів виробничого навчання, роботодавців для теоретико-методологічного обґрунтування актуальних проблем підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ; *оновлення* законодавчої і нормативної та навчально-методичної бази, що регламентує підготовку майбутніх кваліфікованих робітників та взаємодію соціальних партнерів; *узгодження змісту* підготовки кваліфікованих робітників із специфікою професійної діяльності (врахування особливостей оперативно-рятувальних завдань, таких як ліквідація наслідків НС, організація евакуації, реагування на техногенні, природні, соціальні небезпеки; включення до змісту навчальних програм сучасних тем, пов'язаних із використанням інноваційних технологій у сфері ЦЗ); *забезпечення* педагогічної підтримки для стимулювання мотивації та популяризації професії рятувальника (використання сучасних освітніх методик, інноваційних підходів до навчання, організація наставництва для адаптації здобувачів до специфіки професії); *впровадження* авторського навчально-методичного забезпечення та діагностичного інструментарію у підготовку кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ.

Для всебічного теоретичного й прогностичного обґрунтування системного процесу підготовки кваліфікованих робітників Оперативно-



рятувальної служби ЦЗ до професійної діяльності використано метод моделювання, що сприяв цілісному аналізу професійної підготовки й прогнозуванню перебігу її результатів.

Моделювання системи підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ розглядаємо як відображення педагогічного явища (об'єкта) чи процесу, що за своїми певними характеристиками віддзеркалює реальні явища або процеси. Зазвичай проблеми в моделюванні систем педагогічних явищ пов'язані з відображенням логічного взаємозв'язку між окремими елементами, а також демонструванням динамічності й мінливості педагогічного процесу.

Педагогічні системи характеризуються високою складністю, що обумовлює необхідність використання моделей, які частково відтворюють реальність. Оскільки моделі є спрощеними версіями реальних об'єктів, їх успішне функціонування залежить від двох основних характеристик: відповідності модельованому об'єкту та спрощеності порівняно з реальним об'єктом.

Для аналізу та дослідження педагогічних явищ і процесів використовують різні типи моделей: освітні, математичні, функціональні, структурні, структурно-функціональні (змішані), а також моделі процесів і явищ. Кожна з цих моделей допомагає дослідникам виявляти специфічні властивості й закономірності педагогічних феноменів, спрощуючи при цьому їхнє вивчення та інтерпретацію.

Розроблена системи підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ передбачає відтворення ідеального образу об'єкта змін і нововведень, що проектуються. Її сутність полягає у формуванні єдиної, цілісної структури, яка включає взаємопов'язані структурні компоненти (підсистеми). Ця система забезпечує інтеграцію усіх елементів для досягнення якісної професійної підготовки

кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ (рис. 3.1).

Спроектвана система постає як сукупність взаємопов'язаних підсистем (цільової, теоретико-методологічної, змістово-технологічної, діагностично-результативної), які мають вертикальні та горизонтальні зв'язки, виконують певні функції. До елементів розробленої системи належать: соціальний запит, вимоги Державного освітнього стандарту, провідні світові тенденції, потреби професійної діяльності, завдання та цілі професійної підготовки, теоретико-методологічне підґрунтя, педагогічні умови, зміст підготовки, технологічне та навчально-методичне забезпечення, діапазон критеріїв, результат підготовки.

*Цільова підсистема* визначає загальну спрямованість професійної підготовки кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ. Її головна мета полягає у забезпеченні високого рівня професіоналізму, загального та спеціального розвитку фахівців, які здатні і готові ефективно виконувати професійні завдання в складних умовах. Підготовка охоплює як професійно-теоретичні знання, так і практичні вміння та навички, а також розвиток професійно важливих якостей, необхідних для професійної діяльності.

*Теоретико-методологічна підсистема* містить провідні теорії, законодавчі й нормативні засади, що впливають на професійну підготовку; відображає інтеграцію наукових підходів (системного, аксіологічного особистісно орієнтованого, компетентнісного, інтегративного, діяльнісного), загальнопедагогічних і специфічних принципів; врахування кращих практик зарубіжного досвіду.

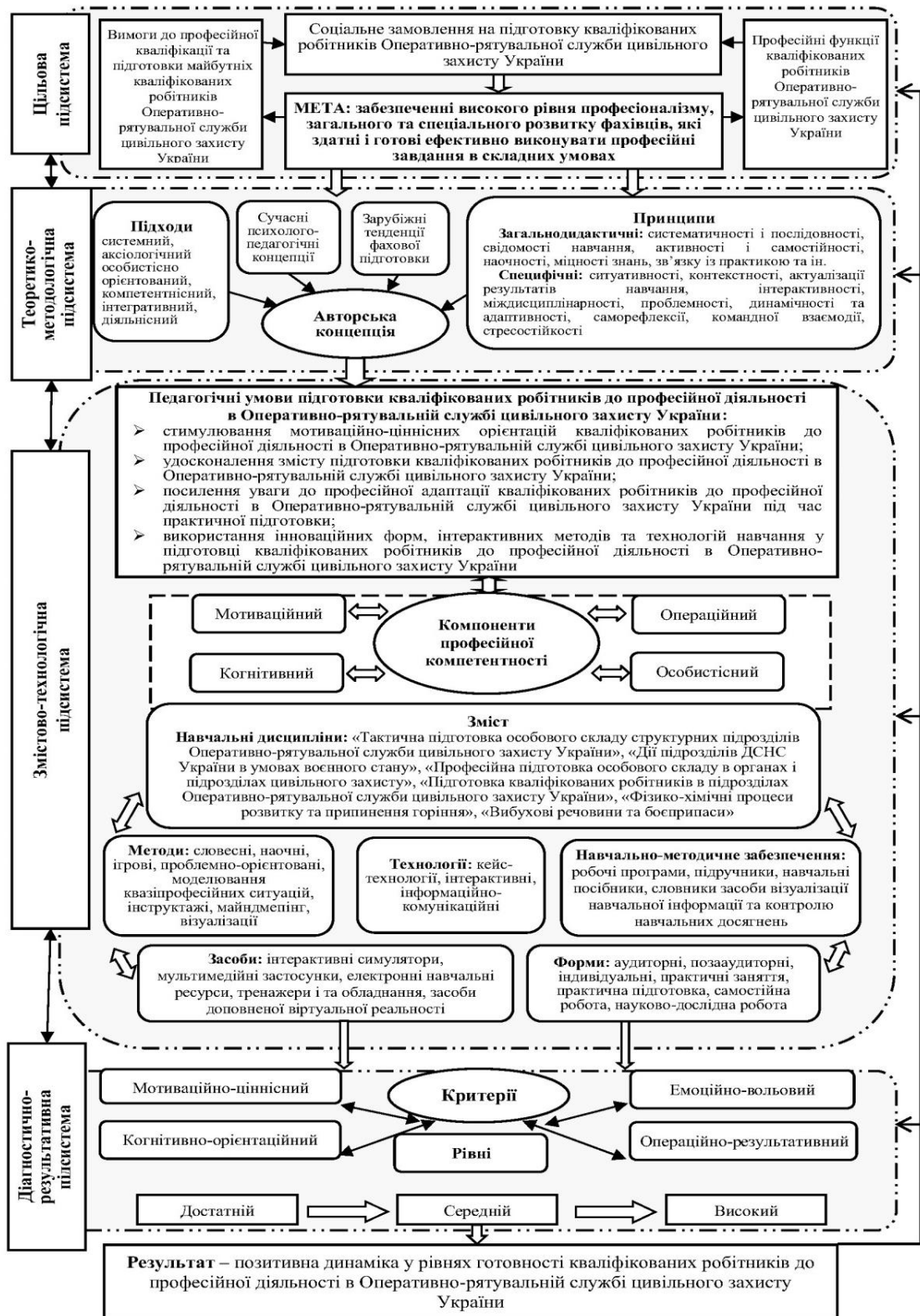


Рис. 3.1. Система підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України

Перелік принципів навчання майбутніх кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ охоплює загальнодидактичні та специфічні, відображає як базові педагогічні цінності, так і специфіку професійної підготовки. До загальнодидактичних принципів у контексті досліджуваного питання відносимо: **систематичності і послідовності** (забезпечення поступового і логічного засвоєння знань із урахуванням міжпредметних зв'язків); **свідомості навчання** (стимулювання усвідомленої навчально-пізнавальної діяльності для оволодіння новими знаннями); **активності і самостійності** (залучення до активної участі в освітньому процесі та практичній підготовці); **наочності** (використання засобів навчання, які сприяють запам'ятовуванню і засвоєнню через візуальні та інші канали сприйняття); **міцності знань** (формування фундаментальних фахових знань і навичок); **зв'язку із практикою** (акцент на використанні теоретичних знань у реальних професійних умовах) та ін.

**Специфічні принципи** забезпечують інтеграцію теоретичного і практичного навчання, орієнтуючись на вимоги професійної діяльності та підготовку компетентних і готових до професійних викликів фахівців. Домінуючими принципами вважаємо такі: **ситуативності** (використання реальних або змодельованих професійних ситуацій); **контекстності** (створення навчальних ситуацій, наближених до реальної професійної діяльності); **актуалізації результатів навчання** (швидке застосування засвоєного знання на практиці); **інтерактивності** (впровадження методів навчання, що забезпечують взаємодію між учасниками освітнього процесу); **міждисциплінарності** (поєднання знань із різних дисциплін); **проблемності** (формування навичок розв'язання складних завдань через аналіз і пошук оперативних рішень); **динамічності та адаптивності** (навчання оперативного реагування на змінювані обставини в екстремальних ситуаціях), **саморефлексії** (розвиток здатності самостійно аналізувати помилки і вдосконалювати результати); **командної взаємодії** (навчання

ефективної співпраці в групі, що є критичним під час виконання рятувальних операцій); **стресостійкості** (впровадження тренінгів, спрямованих на підвищення психологічної стійкості в умовах стресу). Специфічні принципи навчання орієнтують освітній процес на формування практичних навичок, здатності діяти в екстремальних умовах, а також розвивати морально-психологічну стійкість.

*Змістово-технологічна підсистема* професійної підготовки кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ фокусується на оптимізації (оновленні) змісту та впровадженні інноваційних методів і технологій навчання, оновленні навчально-методичного забезпечення. Реалізація цієї підсистеми залежить від визначених **педагогічних умов**, а саме: стимулювання мотиваційно-ціннісних орієнтацій кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ; удосконалення змісту підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ; посилення уваги до професійної адаптації кваліфікованих робітників до діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ під час практичної підготовки; використання інноваційних форм, інтерактивних методів та технологій навчання у підготовці кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ. Професійна підготовка здійснюється поступово, з урахуванням нарощення складності навчального матеріалу, орієнтації на результати навчання, що відображають рівень готовності до професійної діяльності. Визначені та обґрунтовані педагогічні умови підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ реалізовано поетапно. Професійна адаптація кваліфікованих робітників до діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ має поетапний механізм реалізації, а саме: підготовчо-навчальний, діагностично-тренувальний, підсумково-рефлексивний етапи.

Практична спрямованість навчання орієнтована на те, щоб максимально відобразити реалії майбутньої професійної діяльності через ситуаційні завдання, квазіпрофесійні ситуації, професійну майстерність викладацького складу, методичні семінари та тренінги, фізичну і психологічну підготовку. Це дозволяє створити освітнє середовище, яке сприяє розвитку практичних навичок, необхідних для виконання завдань у реальних умовах професійної діяльності.

Належний рівень якості навчання кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ забезпечується через впровадження сучасних засобів навчання. До них належать: **інтерактивні симулятори** для відпрацювання професійних навичок у віртуальному середовищі та моделювання реальних НС; **мультимедійні застосунки** (навчальні відеоролики та презентації для демонстрації специфіки професійних дій; використання інтерактивних дошок і проєкторів для покращення наочності); **електронні навчальні ресурси**; **тренажери та обладнання** (фізичні тренажери для практичного відпрацювання рятувальних операцій; лабораторне обладнання для вивчення теоретичних основ рятувальної техніки); засоби **доповненої та віртуальної реальності (AR/VR)** (розробка спеціальних сценаріїв для тренування в умовах, максимально наближених до реальних); **мобільні застосунки** (симуляції для швидкого прийняття рішень в умовах НС; інструменти для доступу до навчальних матеріалів); **навчальна техніка; індивідуальні аптечки, нагрудні камери тощо.**

*Діагностично-результативна* підсистема навчання кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ реалізується через впровадження визначених **критеріїв** і показників готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності (мотиваційно-ціннісний (мотиваційний компонент); когнітивно-орієнтаційний (когнітивний компонент); операційно-результативний (операційний компонент), емоційно-вольовий (особистісний компонент); використання відповідного діагностичного інструментарію

(систематичний моніторинг навчальних результатів, анкетування, опитування, зворотний зв'язок тощо).

Змодельована система підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ інтегрує цілі й особливості професійної діяльності; вирізняється прогностичною спрямованістю, гнучко й динамічно зважає на різноманітні зміни умов, що впливають на процес формування готовності до професійної діяльності. Серед основних критеріїв ефективності функціонування системи виокремлено позитивну динаміку рівнів готовності до професійної діяльності.

Отже, можливості й динамічний характер системи підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ засвідчують, що ефективність її реалізації залежить від особливостей професійної діяльності, наукових підходів і дидактичних принципів, обґрунтованих педагогічних умов, цілеспрямованих заходів, що оптимізують готовність до професійної діяльності.

Упровадження системи вможливило позитивні зміни в професійній підготовці кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ зокрема у сфері організаційно-педагогічного, навчально-методичного, інформаційного забезпечення, що сприяє розв'язанню проблем кадрового забезпечення в контексті інноваційного розвитку галузі, підвищенню результативності професійної діяльності фахівців, а також зростанню рівня готовності до професійної діяльності.

### **3.3. Структура готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України**

Професійна діяльність рятувальників є досить складною та протікає в умовах постійного впливу несприятливих факторів: небезпеки, раптовості, новизни оперативної обстановки, а також дефіциту часу. В зв'язку з тим, що

комплексний вплив несприятливих факторів може призвести до сприйняття індивідом ситуації як екстремальної, виникає проблема вдосконалення не тільки професійних знань, умінь та навичок, але й здібностей ефективно протистояти впливу даних стрес-факторів.

Ліквідація НС та їх наслідків є одним з основних завдань сил ЦЗ і полягає у проведенні комплексу заходів, які включають АРтаІНР, що здійснюються в разі виникнення НС техногенного та природного характеру і спрямовані на припинення дії небезпечних факторів, рятування життя та збереження здоров'я людей, а також на локалізацію зон НС.

Досвід оперативного застосування сил та засобів підрозділів Оперативно-рятувальної служби ЦЗ свідчить, що виконання завдань з ліквідації пожеж, НС та їх наслідків значною мірою визначається роботою оперативних розрахунків оперативно-рятувальних підрозділів та залежить від особистісних якостей, професійної та психологічної підготовленості, готовності до діяльності в екстремальних ситуаціях, злагодженості дій та згуртованості особового складу.

Встановлено, що недостатня професійна готовність особового складу Оперативно-рятувальної служби ЦЗ приводить до зриву виконання ним оперативних завдань. Успіх діяльності персоналу оперативно-рятувальних підрозділів в умовах впливу несприятливих факторів при виконанні дій за призначенням багато в чому залежить від їх готовності до такого виду діяльності.

У сучасній науковій літературі поняття готовність до виконання діяльності вживається в різних значеннях: наявність здібностей, якість особистості, психологічний стан, суттєва ознака установи, психологічна умова успішності виконання діяльності, цілісне явище, скріплене переконаннями, морально-вольовими якостями особистості, способами поведінки, знаннями про професію та практичними вміннями та навичками. У структурі готовності науковці виділяють організаційний (О. Сафоненко),



ціннісно-мотиваційний (Т. Таскаєва), поведінковий (М. Рябова), міжособистісний (Л. Мілованова), когнітивний (І. Шеханіна), методологічний (А. Капаєва) та інші компоненти. Аналіз наукових поглядів на означений феномен показав, що переважно готовність особистості до певного виду діяльності розглядається в єдності трьох її компонентів: змістового, процесуального та мотиваційного. При чому до останнього компоненту готовності входять особистісні якості, які визначають спрямованість майбутньої діяльності, забезпечують її дієвість та інтенсивність на основі функціонування механізмів волі.

У структурі психологічної готовності офіцерів пожежної охорони до професійної діяльності О. Бикова виділила 5 основних складових:

1) морально-психологічна готовність (компоненти – мотиваційний, морально-орієнтаційний, пізнавально-операційний, емоційно-вольовий, психофізіологічний, оцінно-змістовий);

2) командирська готовність (компоненти – природний талант лідера, розуміння соціальної значущості бойового завдання, відповідальність, інтуїція, висока творча активність, оптимізація своєї управлінської діяльності, сміливість, рішучість, врівноваженість, упевненість, переконливість, чіткі команди, оперативність прийняття рішення, готовність до ризику);

3) авторитативна готовність (компоненти – спонукальний, регулятивний, трансформативний, інформаційно-пізнавальний, регенеративний, виховально-дисциплінуючий, морально-етичний, авторитетно-престижний, посадовий, управлінський, лідерський, харизматичний);

4) креативна готовність (компоненти – генератор ідей, евристична творча діяльність, професійне честолюбство, інсантизм, дивергентність, пошук, гнучкість розуму, наукова комунікабельність, глибина знань і ємність тезаурусу, високий науковий авторитет);

5) комунікативна готовність (компоненти – психологічна сумісність, активна життєва позиція, відданість обов'язку, єдність поглядів з колективом, професійне товариство, взаємодопомога, повага до колег, до правил співжиття, здатність до самовиховання, самокритичність, відсутність егоцентризму, здатність до спілкування, володіння професійною мовою, ситуаціями професійного мовлення) (Бикова. 2001).

Особливої уваги потребує проблема формування психологічної готовності майбутніх фахівців до виконання професійних дій в екстремальних умовах службової діяльності.

На думку О. Євдокімової, психологічна підготовка має бути спрямована на формування стійкості до негативних чинників службової діяльності (напруженості, відповідальності, ризику, небезпеки, дефіциту часу, невизначеності, несподіванок тощо); до травмувальних чинників, що суттєво впливають на психіку (вигляд крові, споглядання мертвих тіл, тілесних ушкоджень та ін.); до ситуацій протистояння (уміння вести психологічну боротьбу з особами, які протидіють запобіганню, розкриттю й розслідуванню злочинів, протистояти психологічному тиску, маніпулюванню з боку як законслухняних громадян, так і правопорушників); до конфліктних ситуацій у службовій діяльності (уміння проаналізувати внутрішні причини конфлікту, з'ясувати закономірності їх виникнення, перебігу, знайти способи розв'язання конфліктних ситуацій; уміння володіти собою в психологічно напружених, конфліктних, провокаційних ситуаціях) (Євдокімова, 2018, с. 64).

У структурі психологічної готовності фахівця до екстремальних видів діяльності О. Коkun виділив два види: тривала і короткочасна готовність. Для кожного з видів готовності вчений визначив відповідні складові, компоненти і показники готовності (Коkun, 2010).

Як бачимо, дослідники обґрунтовують готовність через процес, результат, здатність, опис загальних поведінкових чи професійних функцій,

через зв'язки цього поняття з діями, професійною кваліфікацією, обдарованістю, знаннями, уміннями та навичками.

Зазначимо, що питання удосконалення підготовки та формування готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ не стало предметом самостійного вивчення. Формування готовності фахівців оперативно-рятувальних підрозділів до професійної діяльності спрямоване, головним чином, на вдосконалення їх професійних знань, умінь і навичок, при цьому, не повною мірою враховано взаємозв'язок і вплив компонентів у структурі індивідуальної готовності до діяльності.

Сутність готовності персоналу Оперативно-рятувальної служби ЦЗ до професійної діяльності являє собою, на нашу думку, складне утворення психічних процесів, вольових компонентів і мотивів поведінки. Під готовністю до професійної діяльності розуміємо ціннісне ставлення особистості співробітника Оперативно-рятувальної служби ЦЗ, виражене в налаштованості його психіки на подолання труднощів діяльності, що забезпечує результативність та якість її виконання.

Готовність оперативно-рятувального підрозділу до дій за призначенням – стан сил і засобів підрозділу, який забезпечує успіх у виконанні основного оперативного завдання (Про затвердження Статуту дій, 2018). В залежності від оперативних завдань, які виконуються особовим складом оперативно-рятувального підрозділу (організація та несення внутрішньої і караульної служб) та оперативних дій (збір, виїзд за сигналом «Тривога», прямування до місця пожежі; розвідка пожежі; рятування людей та майна на пожежі; оперативне розгортання; гасіння пожежі; виконання спеціальних робіт; згортання сил і засобів; повернення до місця постійної дислокації) (Кокун, 2010).

В професійній готовності фахівців оперативно-рятувальних підрозділів виділено три основні складові: готовність до несення служби (під час

організації та несення внутрішньої та караульної служб), підвищена готовність (під час виконання оперативних дій), знижена готовність (настає внаслідок втоми, втрати інтересу до діяльності, переоцінки власних можливостей та ін.). (Пліско, 2004).

На основі вищенаведеного аналізу готовність кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ можна умовно визначити як складну динамічну структуру, яка складається із таких компонентів:

- психофізіологічний (стан здоров'я, рівень загальної фізичної підготовки, рівень розвитку прикладних навичок, самопочуття, активність, настрій);

- мотиваційний (інтерес та позитивне відношення до професії, мотивація досягнення цілі та успіху, мотивація уникнення невдач);

- орієнтаційний (знання й уявлення про особливості та умови професійної діяльності, її вимог до особистості фахівця);

- операційний (володіння способами і прийомами професійної діяльності, необхідними знаннями, навичками, вміннями, процесами аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення і т. ін.),

- емоційний (емоційна стійкість, рівень тривожності, відношення до ризику, здатність працювати в напруженій обстановці);

- вольовий (особисті вольові якості, впевненість в собі та у власних силах, уміння зберігати працездатність в умовах дефіциту часу);

- оцінювальний (самооцінка власної професійної підготовленості).

Недостатня вираженість хоча б одного із компонентів готовності свідчить про професійну невідповідність.

Поряд із індивідуальною готовністю кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ важливе місце посідає їх колективна готовність.

Професійна діяльність співробітників оперативно-рятувальних підрозділів є специфічною за своєю структурою, за цілями, мотивами й засобами, зовнішніми і внутрішніми умовами існування, носить колективний характер. У середині трудового колективу підтримується сувора субординація у стосунках.

Основними завданнями Оперативно-рятувальної служби ЦЗ є: забезпечення постійної готовності сил і засобів ЦЗ до ліквідації НС, пожеж та їх наслідків; проведення невідкладних робіт із ліквідації наслідків НС, гасіння пожеж та організація життєзабезпечення потерпілого населення; надання з використанням спеціальних аварійно-рятувальних засобів оперативної індивідуальної допомоги громадянам (населенню) у разі виникнення подій у побуті, які загрожують їхньому життю і здоров'ю або можуть завдати матеріальної шкоди; участь у міжнародному співробітництві у сфері ЦЗ.

До особливостей Оперативно-рятувальної служби ЦЗ доцільно віднести той факт, що сама вона здійснюється в екстремальних умовах. Особовий склад виконує службові обов'язки у напружених, екстремальних умовах. Тому їх діяльності притаманні такі ознаки: дефіцит часу для прийняття рішення та його реалізації, вплив надзвичайно сильних подразників (робота в зонах високих або низьких температур, сильне задимлення, наявність в повітрі сильнодіючих отруйних речовин, можливість вибуху, можливість обвалу будівельних конструкцій, робота в замкнутому просторі, робота на висотах (або від'ємних висотах), робота в різних кліматичних та погодних умовах, робота в засобах індивідуального захисту органів дихання, наявність в небезпечних зонах осіб, які кличуть по допомогу і потребують негайної евакуації та ін.), домінування негативних емоцій, підвищена особиста відповідальність, як за власне життя й здоров'я, так і за життя колег та постраждалих. Невпевненість і навіть розгубленість настають, коли доводиться працювати в умовах темряви. Слабка

орієнтованість у просторі супроводжується зниженням швидкості реакції, точності рухів. Особливостями професії також є висока психологічна «ціна» діяльності, висока «вартість» рішень, що приймаються з огляду на необхідність врахування великої кількості обставин при їх прийнятті та переважно незворотності результатів, що настають внаслідок їх реалізації.

Ефективність оперативно-рятувальної діяльності окремого рятувальника ґрунтується на активності функціонування його психіки згідно з вимогами оперативної обстановки і виконання завдань. Більш конкретними психологічними умовами ефективності оперативної діяльності є: позитивні, насамперед суспільні, мотиви його поведінки, достатньо високий рівень інтелектуального розвитку, емоційно-вольова стійкість, оперативно-тактична майстерність. Оновлення спеціальної техніки і обладнання призвели до того, що в сучасних умовах загальний успіх у більшій мірі, ніж будь-коли, досягається спільними, узгодженими діями всіх членів підрозділу.

У реальних умовах можуть зустрічатися різні рівні діяльності. Так, в НС у випадку недостатньої емоційно-вольової стійкості й готовності до оперативних дій можуть домінувати негативні емоції і недостатньо контрольовані реакції на зовнішні впливи, що призводить до неточностей і помилок у виконанні професійних обов'язків. Це найбільш небажаний рівень діяльності. При необхідній ідейній загартованості та морально-психологічній готовності діяльність прямо не зумовлюється критичними обставинами (хоча і будується з її врахуванням). Вона регулюється і розвивається відповідно до мети наказом на основі прояву мислення, волі, майстерності, прагнення виконувати задачу. Це найвищий рівень діяльності.

Відповідним чином можуть змінюватися рівні діяльності колективу в залежності від його якостей, досвіду, настрою. Так, настрої підйому, почуття впевненості у правильності оперативних дій, розповсюджуючись і збільшуючись, активізують колектив, спонукаючи його до рішучих і

самовідданих дій. Навпаки, послаблення згуртованості, конфлікти знижують рівень його діяльності.

Оперативний розрахунок – первинний (основний) тактичний пожежно-рятувальний підрозділ на основному пожежному автомобілі (основних та спеціальних пожежних автомобілях), який здатний самостійно виконувати основне оперативне завдання відповідно до своїх тактичних можливостей (Про затвердження Статуту дій, 2018).

Кількість осіб оперативного розрахунку визначається вимогами нормативних документів в залежності від видів оперативно-рятувальних автомобілів (Кокун, 2010). Кожен член оперативного розрахунку виконує свої обов'язки відповідно до таблицю обов'язків номерів оперативного розрахунку. Від якості виконання обов'язків особовим складом оперативного розрахунку залежить успіх діяльності оперативно-рятувального підрозділу в цілому, але існує можливість перерозподілу навантаження. Узгодженість дій номерів оперативного розрахунку визначає ефективність діяльності, але в залежності від складності завдань можуть виникнути негативні емоційні реакції членів колективу, що може вплинути на результат сумісних дій.

У процесі колективної діяльності фахівців оперативно-рятувальних підрозділів крім мобілізації індивідуальних якостей необхідно унеможливити негативні емоційні та інші реакції особового складу, використовуючи для цього традиції підрозділу, створюючи загальну установку та колективний настрій. Колективний результат базується на вірному сприйнятті усіма учасниками способу розв'язання задачі, взаєморозуміння, взаємовпевненості, взаємній довірі, згуртованості, навичках взаємодії.

Структуру колективної готовності оперативного розрахунку підрозділу Оперативно-рятувальної служби ЦЗ складають групова професійна оперативна злагодженість, стійкість, спільні ціннісні орієнтації, організаційна єдність, гармонія міжособистісних стосунків та активність особового складу.

Аналіз процесу готовності особового складу до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ вказує, що оперативний розрахунок перебуває під впливом низки факторів – детермінант макро- і мікросередовища, які необхідно враховувати при його вдосконаленні.

Фактори мікросередовища: колектив і взаємини в ньому, особистість і підготовленість керівника, ставлення до службової діяльності співробітників, зміст професійної діяльності персоналу оперативно-рятувальних підрозділів, процес їх фахової підготовки, вплив конкретних професійних ситуацій, особистісні характеристики кожного члена колективу, соціально-психологічні явища в колективі: взаємини, думки, традиції та ін.

Фактори макросередовища: ставлення суспільства до професії рятувальника, ідеологічна складова (вірність Присязі, повага до форми одягу та ритуалів, почуття відповідальності та обов'язку, бажання виконати обов'язок перед Батьківщиною), розуміння сутності та особливостей професійної діяльності та ін.

Оперативна злагодженість і згуртованість оперативних розрахунків підрозділів формуються в процесі їх фахової підготовки та в ході самої професійної діяльності. Спільна взаємозалежна діяльність особового складу оперативного розрахунку є джерелом міжособистісної взаємодії, а, отже, є найважливішим чинником формування його згуртованості. Проведення регулярних тренувань особового складу, тактико-спеціальних навчань, розв'язання оперативно-тактичних задач, практичне відпрацювання оперативних документів пожежогасіння, нормативів з пожежно-стройової підготовки, виконання вправ індивідуально та в складі підрозділу сприяє формуванню злагодженості та згуртованості особового складу оперативного розрахунку рятувального підрозділу.

Тактико-спеціальні навчання є вищою і найбільш ефективною формою тактичної підготовки підрозділів Оперативно-рятувальної служби ЦЗ, що проводяться з метою досягнення високого практичного рівня готовності



підрозділів до реагування та ліквідації наслідків НС (Про затвердження Методичних рекомендацій, 2011).

Проведений аналіз діяльності підрозділів Оперативно-рятувальної служби ЦЗ засвідчує, що ефективність виконання оперативного завдання особовим складом залежить від стану їх готовності до діяльності.

Зміст готовності персоналу перативно-рятувальних підрозділів до професійної діяльності включає: можливості мобілізації досвіду, почуттів, волі, вміння підтримувати внутрішню рівновагу; професійно важливі якості, властивості особистості; взаємовплив, авторитети, антипатії, взаємні оцінки, що впливають на готовність, як окремих фахівців, так і всього оперативного розрахунку в цілому. Зміст і структура колективної готовності оперативного розрахунку пожежно-рятувального підрозділу складають групова професійна підготовленість (оперативна злагодженість), стійкість, спільні ціннісні орієнтації, емоційна єдність, гармонія міжособистісних стосунків та активність особового складу.

На підставі аналізу компонентного складу готовності, осмислення досліджень із проблеми формування різних складників готовності, а також специфіки професійної діяльності персоналу Оперативно-рятувальної служби ЦЗ підсумовано, що *«готовність кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту»* - це інтегративна професійно-особистісна характеристика, яка вирізняється структурною цілісністю, відображає сформованість професійної мотивації, системи професійно-важливих знань, умінь та навичок, психологічної стійкості, що дає змогу ефективно розв'язувати комплексні завдання різного рівня складності в екстремальних умовах й здійснювати кваліфіковано та узгоджено колективну взаємодію в оперативно-рятувальних підрозділах.

У змістовому контексті готовність поєднує, крім сукупності вмінь, знань, навичок, процес освоєння й присвоєння соціальних норм, ціннісних

орієнтирів, здатність їх дотримуватися у своїй діяльності, ставлення до своєї професії як до цінності.

На основі з'ясованих особливостей оперативно-рятувальної діяльності виокремлюємо **чотири компоненти готовності** кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ до такої діяльності: **мотиваційний, когнітивний, операційний, особистісний**. Відповідно до кожного компонента, визначаємо критерії й показники, які дають змогу якісно та кількісно діагностувати професійно важливу характеристику.

Згідно зі «Словником іншомовних слів», поняття «критерій» (від грецького слова «kriterion» – засіб судження, мірило) означає мірило для визначення, оцінювання предмета, явища; ознаку, узятую за основу класифікації (Морозов, Шкарапута, 2000).

Виокремлення критеріїв здійснювали з урахуванням певних характеристик і вимог, представлених у таблиці 3.1.

Таблиця 3.1.

### Змістові вимоги до визначення критеріїв

Характеристика	Зміст
адекватність	критерій має бути адекватним до того явища, мірилом якого є (тобто відобразити природу готовності й динаміку її змін)
об'єктивність	критерій повинен бути таким, щоб його показники можна було однозначно оцінювати в системі «так – ні»
ефективність	критерій має всебічно відобразити сутність готовності
зручність	критерій повинен бути простим, тобто містити зручні способи вимірювання компонентів готовності з використанням нескладних діагностичних інструментів

надійність достовірність	та	отримані за допомогою критеріїв результати мають містити інформацію про найбільш важливі зміни у формуванні готовності
повторюваність		кожен компонент готовності повинен повторюватися в навчальних ситуаціях та в ході використання кількох діагностичних методик

На підставі аналізу результатів досліджень науковців щодо виокремлення та змістового наповнення критеріїв готовності, можемо констатувати, що спільними позиціями є подвійні назви таких критеріїв або їх дублювання із назвами компонентів. Наприклад, найбільш вживаними є такі критерії: мотиваційно-особистісний, когнітивно-інформаційний, діяльнісно-практичний (операційно-результативний), ціннісно-особистісний, емоційно-вольовий, досвідно-рефлексивний та інші.

У дослідженні відповідно до визначених компонентів виокремлюємо **чотири критерії** готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ, а саме: мотиваційно-ціннісний (мотиваційний компонент); когнітивно-орієнтаційний (когнітивний компонент); операційно-результативний (операційний компонент), емоційно-вольовий (особистісний компонент). У таблиці 3.2. продемонстровано взаємозв'язок структури готовності з критеріями і показниками її вимірювання.

*Таблиця 3.2.*

**Взаємозв'язок структури готовності з критеріями і показниками її вимірювання**

Компоненти	Критерії	Показники
мотиваційний	мотиваційно-ціннісний	наявність бажання до опанування знань і вмінь оперативно-рятувальної діяльності; усвідомлення потреби й необхідності

		<p>розвитку фахових умінь; наявність свідомого інтересу до нових знань, умінь, процесу пізнання; потреба в нових знаннях; моральна відповідальність за результати власного навчання та підвищення вимог до навчальних досягнень; усвідомлення соціальної корисності; бажання й прагнення зберігати та примножувати життєві цінності; бажання й прагнення досягти успіху в професії; любов до Батьківщини.</p>
когнітивний	когнітивно-орієнтаційний	<p>ступінь володіння системою фахових знань (повнота, глибина, міцність, гнучкість, інформативність, системність, конкретність, узагальненість) з основ правового, законодавчо-нормативного забезпечення оперативно-рятувальної діяльності та ЦЗ (Конституція України, Кодекс цивільного захисту України, інші нормативно-правові акти та документи що регламентують питання ЦЗ); домедичної та психологічної допомоги (медико-правові, психологічні, етичні аспекти надання домедичної допомоги); матеріалознавства, основ пожежно-рятувальної справи, засобів індивідуального захисту органів дихання (ЗІЗОД), правил несення внутрішньої і караульної служб в пожежно-рятувальних і аварійно-рятувальних підрозділах;</p>

		комунікації та професійної взаємодії в колективі
операційний	операційно-результативний	ступінь володіння системою вмій і навичок забезпечення оперативно-рятувальної діяльності ЦЗ; розв'язування проблемних НС; застосування в разі необхідності засобів попередження і усунення непередбачених негативних явищ; володіння засобами і методами індивідуального та колективного захисту від небезпечних та шкідливих виробничих факторів; надання домедичної та психологічної допомоги; аналізу технічного стану аварійно-рятувального обладнання; здійснення моніторингу та контролю за станом готовності пожежної, спеціальної та іншої техніки, пожежно-технічного устаткування та аварійно-рятувального обладнання у мирний час та в особливий період; постійного обміну оперативною інформацією під час ліквідації аварій, наслідків НС та гасіння пожеж у мирний час та в особливий період; раціонального та екологічного використання енергоресурсів; толерантної професійної комунікації з особами від яких надходять повідомлення до підрозділу, керівництвом, колегами; дотримання норм професійної етики та запобігання конфліктних ситуацій;

особистісний	емоційно-вольовий	відданість професійному обов'язку; загальна гуманістична спрямованість, витривалість, рішучість, наполегливість, відповідальність, самостійність та оперативність у прийнятті правильних рішень, самоорганізованість, стресостійкість, емоційно-вольова стійкість і впевненість, толерантність; здатність до ризику; здатність зберігати працездатність в умовах дефіциту часу; здатність витримувати фізичне й емоційне навантаження, демонструвати самовладання; уміння керувати своїми почуттями та емоційними реакціями; здатність співчувати й співпереживати; володіння швидкою реакцією та мобільністю; здатність забезпечити комфорт та власну безпеку; здатність до постійного самовдосконалення та рефлексії.
--------------	-------------------	---

Психологічна готовність кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ є важливим складником у системі їхньої професійної підготовки, а також особливим аспектом спеціальної психологічної підготовки, оскільки має свої цілі, зміст, специфіку, конкретні результати, які вирізняють її серед інших видів підготовки.

На основі узагальнення результатів аналізу наукової літератури, експертного оцінювання, опрацювання специфіки професійної діяльності та структури готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ підсумовано, що сформованість і

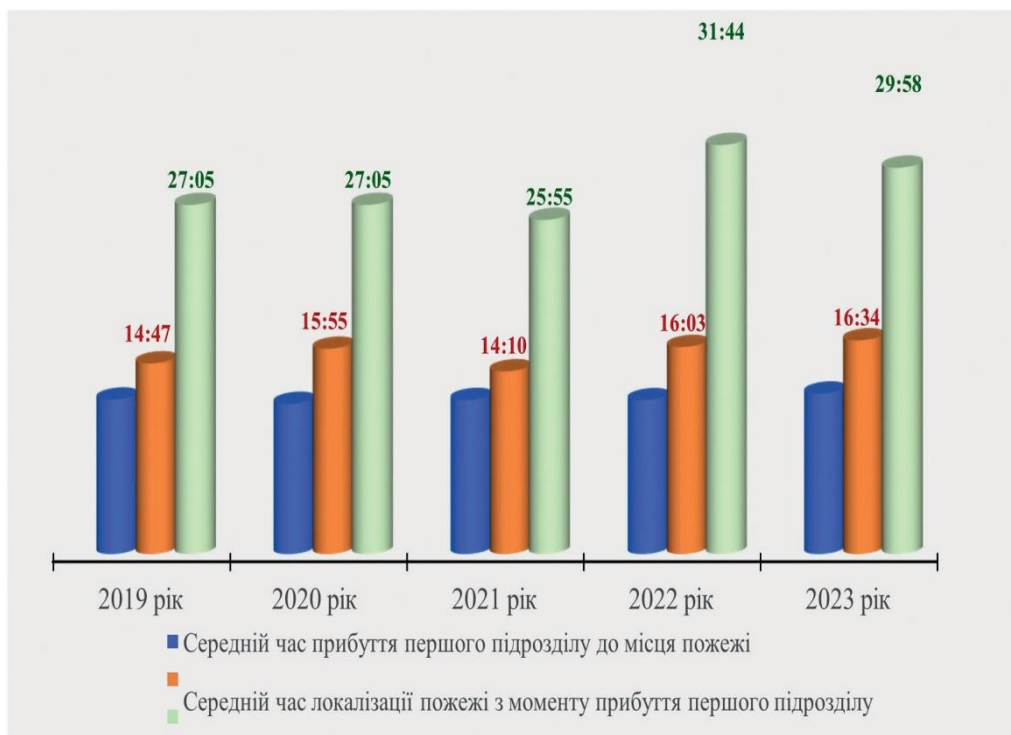
розвиненість цієї професійно важливої властивості доцільно оцінювати за виокремленими критеріями, які чітко характеризують її структурні компоненти. Використання таких критеріїв дає змогу диференціювати три рівні готовності: достатній, середній і високий. Запропонована система компонентів, критеріїв і показників уможливило забезпечення позитивної динаміки готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ. Розроблений під час проведеного дослідження діагностичний інструментарій уможливив розподіл майбутніх кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ за рівнями зазначеної особистісної характеристики на основі запропонованих шкал.

### **3.4 Вдосконалення професійної підготовки кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України в умовах воєнного стану**

Україна перебуває в умовах повномасштабної російської збройної агресії, що розпочалася 24 лютого 2022 р. На всій території України введено воєнний стан і класифіковано надзвичайну ситуацію воєнного характеру державного рівня, внаслідок якої вимушено залишили своє житло понад 13470 000 осіб (з них 3500 000 дітей), за оперативною інформацією загинуло 6884 особи (з них 450 дітей), 10947 осіб поранено (з них 872 дитини) (Звіт про основні результати, 2024, с. 4–5).

З перших днів російської війни проти України органи і підрозділи ДСНС України працюють у посиленому режимі, забезпечуючи оперативне реагування на обстріли окупантами населених пунктів та об'єктів інфраструктури, виникнення пожеж, надзвичайні ситуації у різних регіонах, бомбардувань об'єктів критичної інфраструктури тощо. Кваліфіковані робітники Оперативно-рятувальної служби ЦЗ докладають багато зусиль до ліквідації наслідків

НС військового походження (гасінні пожеж, розбиранні завалів, пошуку та порятунку людей, які опинилися під завалами й потребують невідкладної допомоги, укріпленні нестійких будівельних конструкцій); евакуації населення; наданні домедичної допомоги; усуненні наслідків руйнувань критичної інфраструктури, як-от: водопостачання, електромереж, транспортних комунікацій, організації тимчасових притулків, забезпеченні постраждалих водою, їжею, медичними засобами тощо. Рятувальники працюють в умовах постійної загрози повторних обстрілів, постійно співпрацюють з відповідними структурними підрозділами Збройних Сил України для забезпечення безпеки операцій у зонах бойових дій, мінімізують наслідки руйнувань, незважаючи на ризики для свого життя.



*Рис. 3.2. Середній час прибуття першого підрозділу до місця виклику і час локалізації та ліквідації пожеж*

Згідно з офіційними даними ДСНС України, збільшився середній час прибуття пожежно-рятувальних підрозділів до місця виклику, час локалізації та ліквідації пожеж, що пов'язано з масштабними пожежами, які виникли



внаслідок ракетно-бомбових ударів, складністю здійснення оперативно-тактичних дій (Про результати діяльності, 2024, с. 2).

З 22 лютого 2022 року структурні підрозділи ДСНС України 3969 разів залучались до проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт з ліквідації наслідків ведення бойових дій та ракетно-бомбових ударів по об'єктах цивільної інфраструктури.

Під час ліквідації наслідків підриву дамби Каховської ГЕС підрозділами ДСНС України евакуйовано 3783 особи і 284 тварини, врятовано 716 осіб, надано психологічну допомогу 455 особам. Відкачано 509000 т води з 1347 домоволодінь (будинків, підвалів, колодязів, дворів). Підвезено населенню понад 155000 т питної та технічної води, доставлено майже 81000 т харчових продуктів та речей першої необхідності.

Піротехнічними підрозділами ДСНС України здійснено близько 75000 виїздів, виявлено та знешкоджено понад 400000 ВВП, обстежено та розміновано територію загальною площею понад 105000 га, з них 14217,5 га акваторії водних об'єктів, у тому числі очищено 511,2 га території за допомогою машин механізованого розмінування (Звіт про основні результати, 2024).

З метою надання допомоги місцевим органам влади у підтриманні мінімально необхідних умов для збереження життя і здоров'я людей в умовах значного похолодання, а також у разі порушення енергопостачання населених пунктів у системі ДСНС України відкрито 2319 пунктів незламності, в яких надано допомогу понад 640000 осіб.

У взаємодії з органами місцевого самоврядування забезпечено функціонування 1023 пожежно-рятувальних підрозділів для забезпечення місцевої пожежної охорони та 1287 підрозділів добровільної пожежної охорони та додатково утворено 21 місцеву пожежну команду і відновлено роботу 3 місцевих пожежних команд, діяльність яких було припинено раніше (Звіт про основні результати, 2024).

Повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України спричинила зростання фізичного, психологічного і психофізіологічного навантаження на людей, у тому числі на особовий склад служби цивільного захисту.

Нові виклики і загрози пов'язані з необхідністю цілеспрямованого проведення заходів із ліквідації наслідків НС, здійснення розмінування. Це зумовило необхідність посилення вимог до професійної і психологічної готовності рятувальників до ліквідації наслідків НС в різних регіонах України. У зв'язку з цим в ДСНС України збільшено штатну чисельність:

- піротехнічних підрозділів на 926 штатних посад (наразі функціонують 28 піротехнічних підрозділів штатною чисельністю понад 1700 осіб), до їх складу введено посади фельдшера-сапера (60 одиниць) та водія-санітара (26 одиниць);

- рятувальних підрозділів на 1200 штатних посад шляхом створення 15 нових аварійно-рятувальних частин з ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій;

- підрозділів радіаційного, хімічного, біологічного захисту на 150 штатних посад (наразі функціонують 30 підрозділів штатною чисельністю 677 осіб) (Звіт про основні результати, 2024).

За таких умов посилено увагу до вдосконалення освітнього процесу в закладах освіти, які належать до сфери управління ДСНС України, а також до фундаментального оновлення їх матеріально-технічної бази, зокрема наповнення її сучасними засобами цивільного захисту, оснащення, обладнання, у тому числі дистанційно керованими зразками та робототехнікою.

Винятковою важливою умовою забезпечення ефективного виконання ДСНС України завдань, спрямованих на запобігання виникненню та ліквідацію наслідків НС, гасіння пожеж, захистом населення і територій від їх негативного впливу, є якісна професійна підготовка особового складу.

Як показало вивчення, сучасна система професійної підготовки кадрів для органів і структурних підрозділів ДСНС України ще не повною мірою відповідає зростим вимогам воєнної доби.

Виклики українському суспільству (російська збройна агресія проти України, повоєнна відбудова нашої країни, цифрова трансформація суспільства) зумовлюють модернізацію закладів освіти ДСНС України з метою підвищення ефективності їх діяльності, зокрема оновлення змісту, технологій і методик підготовки кваліфікованих робітників в системі відомчої професійної освіти.

У зв'язку з цим МВС України підготовлено Концепцію модернізації закладів освіти ДСНС України (Про затвердження Концепції, 2023).

Відповідно до Концепції (Про затвердження Плану заходів, 2023) організаційна структура (модель) професійної (професійно-технічної) освіти ДСНС України має передбачати:

- професійне (професійно-технічне) навчання та перепідготовку фахівців за основними робітничими професіями у сфері цивільного захисту на базі закладів освіти ДСНС України;

- підвищення кваліфікації фахівців за основними робітничими професіями у сфері цивільного захисту на базі навчальних підрозділів територіальних органів ДСНС України;

- професійне (професійно-технічне) навчання, перепідготовку та підвищення кваліфікації фахівців за специфічними робітничими професіями у сфері цивільного захисту на базі навчальних підрозділів аварійно-рятувальних формувань центрального підпорядкування ДСНС України та закладів освіти ДСНС України;

- підготовку працівників пожежно-рятувальних підрозділів для забезпечення місцевої пожежної охорони та членів пожежно-рятувальних підрозділів для забезпечення добровільної пожежної охорони на базі навчальних підрозділів територіальних органів ДСНС України;

- оптимізацію організаційно-штатної структури закладів освіти ДСНС України, навчальних підрозділів територіальних органів та аварійно-рятувальних формувань центрального підпорядкування з урахуванням нормативів навчального навантаження на науково-педагогічний (педагогічний) склад;

- створення Міжнародного тренінгового центру з рятувальної, гірської та висотної підготовки на базі 2 Спеціального центру швидкого реагування ДСНС України (м. Дрогобич).

Творча реалізація нових завдань (очікувані результати) сприятиме:

- забезпеченню якісної підготовки кваліфікованих робітників з ліквідації наслідків НС, орієнтованої на належне виконання ними завдань за призначенням, зокрема в умовах широкомасштабної воєнної агресії російської федерації проти України;

- збалансованості закладів освіти ДСНС України із дотриманням принципів регіонального розміщення, економічної доцільності їх утримання, а також потреб у підготовці кваліфікованих робітників і фахівців з вищою освітою;

- створенню дієвої та гнучкої системи фінансового і ресурсного забезпечення потреб відомчої освіти, оптимізації фінансово-економічного навантаження на ДСНС України;

- створенню сучасної, цілісної, мобільної та гнучкої системи навчання з розвинутою інфраструктурою, ефективним управлінням і належним ресурсним забезпеченням;

- забезпеченню належних умов для реалізації права осіб на професійний розвиток на засадах рівності, без проявів дискримінації, у тому числі осіб з особливими потребами;

- розширенню напрямів освітньої діяльності у сфері цивільного захисту.

Варто наголосити, що в умовах введення правового режиму воєнного стану з метою забезпечення наступності у навчанні, реалізації ідеї неперервної освіти та з урахуванням необхідності залучення курсантів до ліквідації наслідків НС, за погодженням з МОН України (Державна служба, 2022), ЗВО сфери ДСНС України забезпечують здобуття П(ПТ)О курсантами за кошти державного (регіонального) замовлення (одночасно із здобуттям вищої освіти). Тобто курсанти одночасно навчаються на двох рівнях освіти — професійному (професійно-технічному) і першому (бакалаврському) рівні вищої освіти.

Це зумовило необхідність внесення змін в навчально-методичні документи з планування навчально-виробничого процесу у відомчих П(ПТ)НЗ: робочі навчальні програми з навчальних предметів та професійно-практичної підготовки; поурочно-тематичні плани з навчальних предметів; перелік навчально-виробничих робіт з професії на семестр чи курс навчання; плани навчально-виробничої діяльності на півріччя; плани занять (уроків). Так, з навчального предмета «Охорона праці» зміст теми 7 «Вимоги правил безпеки праці під час проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт, гасіння пожеж, ліквідації надзвичайних ситуацій» доповнено матеріалом, що висвітлює особливості забезпечення безпеки особового складу пожежно-рятувальних і аварійно-рятувальних підрозділів при виконанні завдань за призначенням в умовах воєнного стану. Значна увага приділяється використанню рятувальниками індивідуальних засобів бронезахисту, алгоритмі їх використання; порядку виїзду, слідування до місця виклику основних тактичних пожежно-рятувальних (аварійно-рятувальних) підрозділів, розміщенню спеціальної техніки на місці виникнення НС; проведення розвідки НС, попереднього і повного оперативного розгортання сил і засобів; виконанні оперативно-тактичних дій з пошуково-рятувальних робіт, гасіння пожеж, розбиранні завалів; порядку їх дій при зміні оперативної обстановки на місці НС і загрози повторних обстрілів.

Схарактеризовано особливості взаємодії особового складу Оперативно-рятувальної служби ЦЗ, Збройних Сил України та інших служб ЦЗ. Розглянуто питання забезпечення безпеки особового складу зведених загонів ДСНС України при ліквідації наслідків ракетно-бомбових ударів.

Робочу навчальну програму з навчального предмета «Домедична підготовка» доповнено темами «Мінно-вибухова травма. Допомога», «Критичні кровотечі. Допомога», «Допомога при відриві частини кінцівки».

З навчального предмета «Психологічна підготовка» зміст теми 4 «Види психоемоційного стану людини. ознаки посттравматичного стресового розладу людини. негативні психічні стани, моделі виходу з них» та теми 5 «Правила поводження з людьми із посттравматичним стресовим розладом. Поняття про екстрену психологічну допомогу та методи її надання» навчальним матеріалом, що висвітлює особливості психоемоційних станів людей під час війни, характеристику основних етапів їх реакції у ситуації загрози (очікування, удару, дії, вирівнювання, усвідомлення). Робочу навчальну програму з навчального предмета «Використання спеціальної техніки та обладнання за призначенням» удосконалено завдяки впровадженню початкового матеріалу, що стосується призначення, цільового застосування, тактико-технічних характеристик пожежно-рятувальної, аварійно-рятувальної техніки і обладнання, роботизованих систем, ЗІЗОД, засобів зв'язку та освітлення, які ДСНС України отримала в рамках міжнародної допомоги з початку повномасштабної російської військової агресії проти України; забезпечення безперебійної подачі вогнегасних речовин до місця гасіння пожежі; збереження цілісності спеціальної техніки під час військового конфлікту; особливості організації логістики в зоні НС воєнного походження.

Робочу навчальну програму з навчального предмета «Рятувальні роботи на місці події» оновлено доповненням тем «Розпізнавання вибухонебезпечних предметів», «Дії під час виявлення предмета, схожого на вибухонебезпечний», «Маркування, підручними засобами, місць виявлення

вибухонебезпечних предметів», «Характерні ознаки замаскованих вибухонебезпечних предметів».

Робочу навчальну програму з навчального предмета «Гасіння пожеж» доповнено темами «Особливості гасіння пожеж в населених пунктах і на територіях, що потрапляють у зону постійних обстрілів», «Особливості гасіння пожеж в природних екосистемах в районах ведення бойових дій», «Особливості гасіння пожеж, які виникли внаслідок військових дій на нафтобазах та складах паливо-мастильних матеріалів, «Особливості гасіння пожеж на складах вибухових речовин і боєприпасів», «Особливості гасіння пожеж, які виникли внаслідок військових дій на об'єктах енергетики», «Доведення (вивчення) карток оперативного-тактичних дій на пожежах, що виникали внаслідок ракетно-бомбових ударів», в яких відображено тактичні способи і прийоми пожежогасіння на об'єктах критичної інфраструктури та інших об'єктах і територіях в умовах воєнного стану.

Робочу навчальну програму з навчального предмета «Аварійно-рятувальні та інші невідкладні роботи, ліквідація наслідків надзвичайних ситуацій» доповнено темами «Особливості проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт в міській забудові в умовах масштабних руйнувань», «Транспортування постраждалих в районах постійних обстрілів», «Використання технічних засобів проведення аварійно-рятувальних робіт в умовах воєнного стану»,

«Порядок роботи поста радіаційного і хімічного спостереження в умовах бойових дій».

Удосконалення професійно-практичної підготовки кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ здійснюється під час виконання тактичних завдань (епізодів) на нових сучасних європейських навчальних засобах-тренажерах — вогневих модулях, багатофункціональних тренажерах контейнерного типу, мобільних тренувальних комплексах, які надані Україні розвинутими країнами-партнерами (Рис. 3.3). Навчання

здійснюється у різноманітних умовах та ситуаціях, що максимально наближені до реальних, на високому рівні труднощів, з використанням індивідуальних засобів бронезахисту.



*а) загальний вигляд вогневого модуля контейнерного типу*



*б) загальний вигляд багатофункціонального тренажера контейнерного типу*





*в) тренування рятувальників з гасіння «внутрішніх пожеж»*



*г) тренування рятувальників у вогневому модулі*



*д) підготовка рятувальників до занять у багатофункціональному тренажері контейнерного типу*



*е) проведення занять у багатофункціональному тренажері контейнерного типу*

*Рис. 3.3 Професійно-практична підготовка кваліфікованих робітників  
Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України*

Практичні заняття з слухачами у вогневому модулі з виконання оперативних завдань по гасінню внутрішніх пожеж (пожеж в приміщеннях) проводяться у формі Compartment Fire Behaviour Training (CFBT).

Заняття проводяться в непридатному для дихання середовищі, з використанням ЗІЗОД при температурі в тренажері більше 500 С.

CFBT — це міжнародний спосіб тренування, який сприяє поширенню знань про внутрішнє пожежогасіння.

Багатофункціональний тренажер контейнерного типу — це навчальний, мобільний тренажер, який складається з одного або декількох 40-футових (12 метрів) стандартних металевих контейнерів, що з'єднанні між собою спеціальними кріпленнями. Тренажер умовно розділений на три поверхи, які функціонально відповідають різним видам підготовки.

Конструктивно тренажер складається з п'яти контейнерів

- на першому поверсі два контейнери, що сполучені між собою та мають по два віконних прорізи з металевими ставнями та двері;

- на другому поверсі два контейнери з'єднанні в одне приміщення, мають по два віконні прорізи з металевими ставнями, а з протилежних сторін — дверні прорізи з дверима, що ведуть на балкон та відкриту сходову клітку з маршовими сходами;

- на третьому поверсі розташований один контейнер, що розділений на два окремі приміщення з одним віконним прорізом з металевими ставнями. В одному з приміщень є дверний отвір який веде на балкон, а два інших — на дах другого поверху та на сходову клітину. З даху другого поверху є вертикальна драбина для підйому на дах третього поверху;

- на даху третього поверху розташований люк, який веде у шахту, розділену люком між першим та другим поверхами. На кожному поверсі з шахти є вихід через металеві двері.

Практичне навчання рятувальників у багатофункціональному тренажері контейнерного типу здійснюється у різноманітних умовах та ситуаціях, які

максимально імітують екстремальні умови НС, містять елементи граничної складності, створюють різні варіанти фізичних та емоційних навантажень.

Отже, з метою вдосконалення змісту навчання кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби основна увага приділяється врахуванню сучасних вимог до рятувальників і нових викликів, спричинених російською військовою агресією проти України.

В результаті бойових дій на території України за попередніми оцінками площа тільки вивільненої території, що є небезпечною від вибухонебезпечних предметів, становить близько 170 тис. км<sup>2</sup>, на якій проживає понад 5 млн населення (Центр протимінної діяльності, 2024). Світовий досвід показує, що розв'язання проблеми дефіциту фахівців гуманітарного розмінування полягає у впровадженні в діючих навчальних центрах чи закладах відповідних програм навчання або утворенні нових недержавних установ, які мають державну ліцензію на здійснення навчання.

Для підготовки саперів в Україні функціонує Міжрегіональний центр гуманітарного розмінування та швидкого реагування ДСНС України (Міжрегіональний центр гуманітарного розмінування, 2024).

З метою задоволення потреб України у кваліфікованих і конкурентоспроможних на ринку праці робітниках за ступенем професійно-технічної освіти з 2022 року провадить свою діяльність Центр підготовки гуманітарного розмінування (м. Кам'янець-Подільський Хмельницької області) (Товариство з обмеженою відповідальністю, 2024), який здійснює професійно-технічне навчання, перепідготовку і підвищення кваліфікації кваліфікованих робітників за робітничою професією 5169 «Сапер (розмінування)».

Окрім цього, з 2022 року здійснюються заходи протимінної діяльності згідно з імplementованими в Україні міжнародними стандартами протимінної діяльності «IMAS» компанія Free Way — національний оператор, основною спеціалізацією якого є гуманітарне розмінування. Відповідно до напрямів

своєї діяльності компанія здійснює професійно-технічне навчання, перепідготовку і підвищення кваліфікації кваліфікованих робітників за робітничою професією 5169 «Сапер (розмінування)», а також підготовку фахівців, які ідентифікують вибухонебезпечні предмети (Компанія Free Way, 2024).

Для підвищення мобільності роботи груп із навчання населення ризикам, пов'язаним із ВМП, у системі ДСНС України створено 13 мобільних класів з мінної безпеки, завдяки чому в різних регіонах України проведено 975 занять для 63433 осіб. У травні 2024 р. реалізовано експериментальний проєкт «Спеціаліст з безпеки в освітньому середовищі». На базі закладів освіти різних типів і форм власності розпочався рух юних рятувальників-пожежників (Про реалізацію експериментального проєкту, 2023).

20 квітня 2023 року наша держава доєдналась до системи Механізму цивільного захисту ЄС шляхом підписання Угоди між Україною та ЄС (Угода, 2023).

Механізм цивільного захисту ЄС — найбільша в світі система надання міжнародної координованої оперативної допомоги при надзвичайних ситуаціях. Система охоплює різноманітні ресурси і форми допомоги від 28 країн-членів та 4 країн-кандидатів у ЄС (загалом 32 країни).

Використання інноваційних підходів країн-членів ЄС у професійній підготовці рятувальників України створює необхідні умови для їх участі в повномасштабних навчаннях і модульних вправах, у мережі знань Механізму цивільного захисту ЄС. З цією метою країнами-учасниками розроблено програму навчання, що охоплює навчальні курси на вступному, операційному та управлінському рівнях, систему обміну експертами й окреслює напрями запобігання катастрофам, вимоги до формування готовності та реагування на них. Ця програма спрямовується на вдосконалення професійної підготовленості персоналу цивільного захисту до ліквідації наслідків стихійних лих в контексті Механізму цивільного захисту ЄС.

Починаючи з 2023 року за погодженням з Європейською Комісією працівники ДСНС України проходять стажування у Центрі координації реагування на надзвичайні ситуації в м. Брюссель. Це сприяє розширенню співпраці з Механізмом цивільного захисту ЄС, отримання знань і навичок щодо роботи Центру, встановлення зв'язків з європейськими колегами.

Як відомо з документальних джерел, у серпні 2023 року зведений аварійно-рятувальний загін ДСНС України брав участь у подоланні наслідків паводка у Республіці Словенія (Державна служба, 2024f).

З метою модернізації змісту навчання рятувальників у відомчих закладах освіти з нашою участю підготовлено в 2023 році навчальний посібник «Дії підрозділів ДСНС України в умовах воєнного стану». В ньому узагальнено і проаналізовано особливості професійної діяльності особового складу пожежно-рятувальних, аварійно-рятувальних, піротехнічних підрозділів, підрозділів радіаційного, хімічного, біологічного захисту Оперативно-рятувальної служби ЦЗ, служби психологічного супроводу, висвітлено організаційні та логістичні аспекти діяльності служби в умовах воєнного стану, напрацювання країн ЄС з питань функціонування та розбудови системи цивільного захисту (Дії підрозділів, 2023).

Отже, теоретична підготовка кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ здійснюється на основі використання оновленого навчально-методичного забезпечення навчально-виробничого процесу у відомчих П(ПТ)НЗ, професійно-практична підготовка — у формі виконання тактичних завдань (епізодів) на нових сучасних європейських навчальних засобах-тренажерах, у різноманітних умовах та ситуаціях, що максимально наближені до реальних, на високому рівні труднощів, з використанням індивідуальних засобів бронезахисту.

Вдосконалення професійної підготовки кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ в умовах воєнного стану здійснюється з урахуванням досвіду професійної діяльності практичних підрозділів ДСНС

України в умовах війни та реалізується шляхом оновлення змісту, технологій і методик підготовки кваліфікованих робітників в системі відомчої професійної освіти, із застосуванням інноваційного досвіду розвинутих країн до професійного навчання рятувальників.

### **Висновки до третього розділу**

Передумовами обґрунтування авторської концепції підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ послугувало: вивчення особливостей професійної діяльності; аналіз специфіки й стану підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ у вітчизняному й зарубіжному досвіді; окреслення низки методологічних підходів та принципів до професійної підготовки зазначених співробітників; рефлексія власного досвіду викладацької діяльності.

Метою концепції є обґрунтування теоретико-методичних засад підготовки кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ, що забезпечують позитивну динаміку їх готовності до професійної діяльності.

У розроблені концептуальних засад враховано соціальні, педагогічні (організація освітнього процесу, матеріально-технічне й інформаційно-технологічне забезпечення тощо), психологічні (індивідуальні якості, інтелект, мотивація, особистісний адаптаційний потенціал, міжособистісні взаємини в групі тощо) індикатори.

Професійна підготовка кваліфікованих робітників до діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ проводиться за такими видами: *первинна професійна підготовка, П(ПТ)Н, перепідготовка, підвищення кваліфікації*.

З'ясування реального стану професійної підготовки кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ та аналіз результатів проведеного опитування стейкхолдерів засвідчили, низький рівень фундаментальної підготовки; низьку мотивацію до опанування дисциплін гуманітарного циклу, недостатній рівень навчально-пізнавальної діяльності;



невміння застосовувати фахові знання для формалізації практичних задач. Наявність таких проблем вказує на існування суттєвих недоліків у структуруванні змісту фундаментальної підготовки, прогалин у методиці викладання фахових дисциплін, недостатнього врахування запитів суспільства щодо якості професійної компетентності кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ та їхньої готовності до роботи в екстремальних умовах НС. Констатовано, що готовність кваліфікованих робітників до професійної діяльності в підрозділах Оперативно-рятувальної служби ЦЗ залежить від сформованості професійної мотивації, глибини професійно-теоретичних знань і професійно-практичних умінь оперативно і правильно діяти в екстремальних ситуаціях, психологічної стійкості та швидкої адаптації до складних умов діяльності тощо.

Вектори розв'язання окреслених проблем вибудовано на підставі використання низки підходів: аксіологічного (підпорядковує зміст навчання формуванню професійних цінностей); компетентнісного (забезпечує розвиток професійних знань, навичок та особистісних якостей); діяльнісного (акцентує увагу на педагогічних інноваціях та навчально-пізнавальних функціях), особистісно орієнтованого (спрямовує підготовку на розвиток індивідуальних і професійних якостей); інтегративного (забезпечує цілісність професійної підготовки); системного (розглядає підготовку як цілісну систему з елементами (підсистемами), а також із дотриманням загальнодидактичних і специфічних принципів навчання.

Методологія системного підходу дала змогу обґрунтувати *«систему підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту»* як цілісну динамічну сукупність взаємопов'язаних елементів (підсистем), що забезпечують якісну підготовку працівників до виконання професійних завдань у сфері оперативно-рятувальної діяльності. Результатом реалізації запропонованої системи підготовки кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної



служби ЦЗ є позитивна динаміка у готовності до професійної діяльності. «Готовність кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту» потрактовано як інтегративну професійно-особистісну характеристику, яка вирізняється структурною цілісністю, відображає сформованість професійної мотивації, системи професійно-важливих знань, умінь та навичок, психологічної стійкості, що дає змогу ефективно розв'язувати комплексні завдання різного рівня складності в екстремальних умовах НС й здійснювати кваліфіковано та узгоджено колективну взаємодію в оперативно-рятувальних підрозділах.

На основі з'ясованих особливостей оперативно-рятувальної діяльності виокремлюємо чотири компоненти готовності кваліфікованих робітників до такої діяльності: *мотиваційний, когнітивний, операційний, особистісний*. Відповідно до кожного компонента, визначаємо критерії й показники, які дають змогу якісно та кількісно діагностувати професійно важливу характеристику, а саме: мотиваційно-ціннісний критерій (мотиваційний компонент); когнітивно-орієнтаційний (когнітивний компонент); операційно-результативний (операційний компонент), емоційно-вольовий (особистісний компонент).

На підставі виокремлених критеріїв і показників, орієнтації на наукові дослідження диференційовано три рівні готовності до професійної діяльності кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ: *достатній, середній, високий*. Запропонована система компонентів, критеріїв і показників уможливила досягнення позитивної динаміки готовності до професійної діяльності кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ.

Відповідно з позицій цілісності, взаємовпливу й взаємозумовленості розроблено систему підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ, яка містить структурні компоненти – підсистеми (цільова, теоретико-методологічна, змістова, організаційно-технологічна, діагностично-результативна), що забезпечують її

динамічний розвиток, сприяють якісній трансформації. Для розробленої системи характерна цілісність: усі виокремлені підсистеми взаємопов'язані, мають певне змістове навантаження, працюють на кінцевий результат – позитивну динаміку готовності до професійної діяльності кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ. Змодельована система підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ вирізняється прогностичною спрямованістю, гнучко й динамічно реагує на різноманітні зміни педагогічних умов, що впливають на процес підготовки.

Вдосконалення професійної підготовки кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ в умовах воєнного стану здійснюється з урахуванням досвіду професійної діяльності практичних підрозділів ДСНС України в умовах війни та реалізується шляхом оновлення змісту, технологій і методик підготовки кваліфікованих робітників в системі відомчої професійної освіти, із застосуванням інноваційного досвіду розвинутих країн до професійного навчання рятувальників.

## РОЗДІЛ 4

### ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПІДГОТОВКИ КВАЛІФІКОВАНИХ РОБІТНИКІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ОПЕРАТИВНО-РЯТУВАЛЬНІЙ СЛУЖБІ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ

#### 4.1. Особливості підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України

Реформування П(ПТ)О потребує перегляду й оновлення педагогічних умов підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ. Актуальність перегляду педагогічних умов обумовлена й соціальними чинниками та військовою агресією, що обумовлюють у свою чергу необхідність підвищення якості підготовки кваліфікованих робітників для структурних підрозділів Оперативно-рятувальній службі ЦЗ до професійної діяльності з врахуванням динамічних умов.

Результати семантичного аналізу поняття «умова» засвідчують, що на сьогодні існують різні трактування цієї дефініції як філософської, психологічної та педагогічної категорії. Однак, слід зауважити, що ці тлумачення мають й спільні характеристики. Визначаючи суть поняття «умова», науковці й дослідники (Андрощук, 2016b; Герганов, 2016; Зубко, 2002; Панімаш, 2019a; Романовський, 2009; Таймасов, 2020, 2021; Хриков, 2011; Швець, 2016; Ярош, 2021) використовують різні терміни: «чинник», «супутня обставина», «можливості й обставини, від яких залежить успішність здійснення певної діяльності або педагогічної системи», «фактор, що обумовлює напрям розвитку освітнього процесу», «спосіб», «правило», «напрямок удосконалення освітнього процесу», «особливість, врахування якої забезпечить успішність об'єкта» тощо. Сучасний словник іншомовних термінів поняття «умови» потрактує як категорію, що визначає відношення предмета до тих явищ, які його оточують та без яких існування його

неможливе; як важлива обставина, що дає змогу утворити або здійснити щось або сприяє чомусь (Словник, 2000). Відповідно до Великого тлумачного словника української мови за редакцією Т. Ковальової поняття «умова» розглядається як правило, яке запроваджено або існує в тій чи іншій галузі життєдіяльності і забезпечує нормальне її функціонування (Великий тлумачний словник, 2005). Згідно з Великим тлумачним словником сучасної української мови за редакцією В. Бусел поняття «умови» трактується як необхідна обставина, особливості утворення або ефективності реальної дійсності, що сприяють чомусь (Бусел, 2005).

Отже, за результатами аналізу робимо висновок, що поняття «умови» є одним із загальнонаукових понять, сутність якого в процесі підготовки здобувачів освіти визначається такими характеристиками: умова уміщує у собі сукупність обставин, причин, певних об'єктів або процесів; виокремлена сукупність впливає на всі сторони освітнього процесу: розвиток, виховання і навчання особистості; вплив умов може підвищувати або сповільнювати ефективність освітнього процесу і підготовки фахівців загалом, впливати на динаміку його протікання і його результати.

У контексті проблеми нашого дослідження, науковий інтерес становить дефініція «педагогічні умови». Словник-довідник з професійної педагогіки поняття «педагогічні умови» характеризує як обставини, завдяки яким відбувається цілісний, системний і продуктивний освітній процес підготовки фахівців, що обумовлений активністю самої особистості або групи людей, що задіяні у цьому процесі (Словник-довідник, 2006). Відмітимо, що проблема обґрунтування педагогічних умов знаходить своє висвітлення у дослідженнях таких вітчизняних дослідників: І. Андрощук (Андрощук, 2016b), В. Дідковського (Дідковський, 12), О. Дьоміна Дьомін, 2023), Н. Жукович-Дородних (Жукович-Дородних, 2009), Л. Загребельної (Загребельна, 2005), Д. Костюка (Костюк, 2014), А. Литвина (Литвин, 2014), П. Лузана (Лузан, Решетнік, & Журавська, 2003), Н. Ничкало (Ничкало,

1994), О. Панімаш (Паніман, 2019а), В. Радкевич (Радкевич, 2010), Ю. Таймасова (Таймасов, 2020, 2021), Р. Троцького (Троцький, 2018), Є. Хрикова (Хриков, 2011), Д. Швеця (Швець, 2016) та ін.

Зауважимо, що в переважній більшості дослідники одноставні щодо того, що педагогічними є лише ті умови, що свідомо створюються в освітньому процесі і забезпечують найбільш ефективний його результат. Н. Жукович-Дородних зазначає, що педагогічні умови інтегрують у собі внутрішні і зовнішні чинники освітнього процесу, які й визначають напрям досягнення мети й гарантують її реалізацію (Жукович-Дородних, 2009). Зокрема Д. Швець наголошує, що саме педагогічні умови забезпечують системну організацію педагогом відповідних обставин, що взаємоузгоджені і взаємопов'язані між собою і спрямовані на реалізацію загальної мети освітнього процесу (Швець, 2016).

Таким чином, можна констатувати, що педагогічна умова – це відповідна обставина або чинник, що суттєво впливає на перебіг освітнього процесу, який попередньо сконструйований педагогом й гарантовано забезпечує досягнення окресленого результату.

Обґрунтовуючи педагогічні умови, А. Литвин (Литвин, 2014) наголошує на необхідності врахування таких аспектів:

- педагогічні умови є важливим складником освітнього процесу, ефективність якого обумовлюється активністю всіх учасників;
- педагогічні умови враховують і відображають потенційні можливості освітнього середовища в загальному і впливають на ефективність функціонування і розвиток освітньої системи;
- педагогічні умови поєднують у собі внутрішні елементи (впливають на розвиток особистості майбутнього фахівця та детермінують його) та зовнішні обставини освітнього процесу;
- належне визначення і обґрунтування педагогічних умов сприяє гарантованому ефективному функціонуванню й стійкому розвитку

педагогічної системи, забезпечує якість й ефективність освітнього процесу та його неперервність (Литвин, 2014).

У сучасній науці педагогічні умови також диференціюються за рівнями. Так, Н. Тверезовська (Романовський, 2009), в перший рівень поєднує умови, що забезпечують особистісний розвиток здобувачів, який детермінує ефективну реалізацію завдань освітнього процесу. Другий рівень уміщує обставини реалізації освітнього процесу, що підвищують його успішність. До класичних педагогічних умов, на думку дослідниці, необхідно віднести умови, що визначають зміст та особливості організації освітнього процесу; взаємодію між учасниками освітнього процесу; адаптаційні аспекти до нововведень в освітньому процесі (Романовський, 2009). На думку А. Зубко (Зубко, 2002) педагогічні умови можна класифікувати на такі види:

- умови, що забезпечують процес підготовки (враховують рівень професійної компетентності педагогів, рівень сформованості готовності здобувачів освіти);

- умови, що сприяють удосконаленню освітнього процесу (відображають навчально-методичне і матеріально-технічне забезпечення) (Зубко, 2002).

Наукову цінність становить підхід В. Стасюка (Стасюк, 2003), відповідно до якого педагогічні умови залежно від їхньої ролі розподіляють на такі види:

- об'єктивні (обумовлюють цілепокладання, раціональне планування освітнього процесу, контроль результатів навчальної діяльності та їх оцінювання, забезпечення позитивного психологічного клімату в учнівському колективі або групі, інформаційно-комунікативного, матеріально-технічного, кадрового забезпечення);

- суб'єктивні (наявність у здобувачів стійких інтересів, мотивів та потреб до певного виду діяльності, теоретична і практична підготовленість,

сформованість професійно важливих особистісних якостей та ін.) (Стасюк, 2003).

Проаналізувавши дослідження науковців, можна стверджувати, що педагогічні умови є необхідними і важливими обставинами, що забезпечують успішність підготовки здобувачів освіти. П. Лузан педагогічні умови розглядає як складники освітнього процесу, чинники, явища, способи, напрями, уявні результати, що реалізують визначені завдання, забезпечують педагогу можливість організувати активну навчально-пізнавальну діяльність здобувачів освіти (Лузан, Решетнік, & Журавська, 2003). І. Андрощук відмічає, що педагогічні умови виступають певними факторами, обставинами, які пов'язані з освітньою діяльністю та забезпечують підвищення рівня підготовленості здобувачів до професійної діяльності (Андрощук, 2016b). На думку В. Дідковського педагогічні умови слід розглядати як сукупність об'єктивних можливостей змісту навчального матеріалу, організаційних форм та матеріальних можливостей їх здійснення, методів навчання, що забезпечують успішне вирішення поставленого завдання (Дідковський, 2012). О. Романовський наголошує, що в контексті реалізації акмеологічного підходу у підготовці фахівців необхідно визначати лише ті конкретні педагогічні або психолого-педагогічні умови, що забезпечують ефективні й продуктивні способи діяльності у визначених обставинах (Романовський, 2009).

Результати аналізу наукових досліджень (Андрощук, 2016b; Дідковський, 2012; Дьомін, 2023; Загребельна, 2005; Хриков, 2011) дають змогу констатувати, що педагогічні умови розглядаються як відповідні можливості змісту підготовки, педагогічних технологій, форм і методів навчання, що були визначенні за результатами цілеспрямованого відбору, що забезпечують не лише успішність освітнього процесу, а й належний рівень підготовки фахівців. Хоча слід відмітити, що педагогічні умови можуть не лише прискорювати, а й уповільнювати, гальмувати педагогічні явища і

процеси. В контексті нашого дослідження будемо розглядати педагогічні умови з врахуванням їх позитивного впливу, що першочергово забезпечує успішність освітнього процесу і ефективність підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ.

Таким чином, в контексті нашого дослідження під *педагогічними умовами* розуміємо сукупність психолого-педагогічних внутрішніх і зовнішніх чинників освітнього процесу, які є складниками системи підготовки кваліфікованого робітника та об'єктивно забезпечують її ефективність та досягнення визначених результатів.

Погоджуємося з позицією Є. Хрикова (Хриков, 2011), який зазначає, що педагогічні умови обумовлюють напрям розвитку освітнього процесу. Крім того дослідником визначено основні властивості педагогічних умов:

- спрямованість на підвищення ефективності організації освітнього процесу (нормативна і практична спрямованість);
- спрямованість на підвищення якості педагогічної діяльності;
- інтеграція теоретичних й емпіричних процедур педагогічного дослідження;
- врахування вимог наукової новизни (педагогічні умови мають обов'язково містити нове наукове знання);
- мають підвищувати імовірність досягнення спроектованих цілей педагогічної системи;
- врахування локального (вузькоспрямованого) характеру під час реалізації наукового дослідження;
- мають узгоджуватися й взаємообумовлюватися дидактичними закономірностями і принципами.

На думку науковця, педагогічні умови не повинні бути відтворенням відомих правил, принципів або інших наукових положень; не можуть формулюватися як завдання освітнього процесу так як це може стати причиною суб'єктивізму і недостатньої наукової обґрунтованості



дослідження. В контексті цього для формулювання педагогічних умов доцільно, на думку Є. Хрикова, використовувати дослідницьку технологію (Методичні засади, 2013), що уміщує морфологічний аналіз (складання переліку потенційно можливих умов необхідних для забезпечення ефективності підготовки відповідних фахівців) й експертну оцінку умов (ранжування експертами педагогічних умов для виокремлення найбільш дієвих під час реалізації певної мети) (Методичні засади, 2013; Хриков, 2011).

Враховуючи означені підходи науковців й дослідників (Андрощук, 2016b; Жукович-Дородних, 2009; Зубко, 2002; Костюк, 2014; Литвин, 2014; Методичні засади, 2013; Панімащ, 2019а; Ярош, 2021), визначення та обґрунтування педагогічних умов підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ реалізовано на таких трьох етапах.

На *першому етапі*, на засадах системного підходу за результатами аналізу емпіричного досвіду, результатів анкетування, психолого-педагогічних джерел, враховуючи чинники, обставини, потенційні можливості й явища, продуктивні засоби підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності було відібрано сукупність найбільш ефективних педагогічних умов, що сприятимуть забезпеченню підвищення ефективності підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ. Відповідно до цього було виокремлено десять педагогічних умов.

1) Сприяння професійній адаптації кваліфікованих робітників до діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ під час практичної підготовки;

2) використання інноваційних форм, інтерактивних методів та технологій навчання у підготовці кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ;

3) забезпечення конструктивної суб'єкт-суб'єктної взаємодії під час підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ;

4) об'єктивне і систематичне оцінювання якості підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ;

5) спрямованість освітнього процесу на розвиток творчого потенціалу у майбутніх кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ;

6) стимулювання мотиваційно-ціннісних орієнтацій кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ;

7) трансформування методик підготовки кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ з дисциплін професійного спрямування відповідно до індивідуальних особливостей здобувачів освіти;

8) удосконалення змісту підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ;

9) удосконалення навчально-методичного забезпечення підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ;

10) формування позитивного ставлення майбутніх кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ до самозбереження у професійній діяльності.

На *другому етапі* було визначено вагомість і значущість кожної з виокремлених педагогічних умов за допомогою використання методу групових експертних оцінок. З цією метою було здійснено відбір і оцінювання компетентності кожного експерта, розраховано чисельність й узгодженість оцінок експертної групи, а також визначено достовірність отриманих результатів. Обираючи експертів, враховувалися рівень його кваліфікації і професіоналізму, практичний досвід, гнучкість і критичність мислення, широта кругозору тощо. Метод експертних оцінок дав нам змогу

виокремити найбільш суттєві педагогічні умови і проранжувати (упорядкувати) їх за рівнем значущості у порядку зменшення їхньої вагомості й важливості.

Таким чином, найбільш вагомі педагогічні умови, що підвищують ефективність підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ, отримують ранг 1, а педагогічні умови менш значимі – 2, і т.д. ранги. Результати ранжування наведено в таблиці 4.1. Для перевірки правильності встановлених експертами рангів було уточнено контрольну суму рангів кожного експерта, що має становити 55 ( $1+2+3+4+5+6+7+8+9+10$ ). Відмітимо, що співпадіння відбулося не лише сумою рангів за кожним експертом, а й сумою за педагогічними умовами, яка у нашому випадку становить 550.

Таблиця 4.1

**Матриця результатів ранжування педагогічних умов підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України**

Експерти (m)	Педагогічні умови (n)										$\sum_{j=1}^n R_{ij}$
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	
<b>1</b>	3	4	7	9	8	1	5	2	6	10	55
<b>2</b>	1	4	10	9	7	2	6	3	5	8	55
<b>3</b>	3	5	7	8	9	2	4	1	6	10	55
<b>4</b>	4	3	8	10	6	1	5	2	7	9	55
<b>5</b>	3	4	8	10	7	1	5	2	6	9	55
<b>6</b>	1	4	8	9	7	2	6	3	5	10	55
<b>7</b>	3	5	9	10	6	2	4	1	7	8	55
<b>8</b>	3	4	8	10	7	1	5	2	6	9	55
<b>9</b>	3	5	9	10	7	1	4	2	6	8	55
<b>10</b>	4	3	8	10	6	1	5	2	7	9	55
$\sum_{j=1}^n R_{ij}$	28	41	82	95	70	14	49	20	61	90	550
<b>Загальний ранг</b>	<b>3</b>	<b>4</b>	<b>8</b>	<b>10</b>	<b>7</b>	<b>1</b>	<b>5</b>	<b>2</b>	<b>6</b>	<b>9</b>	

Як свідчать дані наведені у матриці результатів ранжування педагогічних умов підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ, найбільш значущими на думку експертів є такі чотири педагогічних умови (рис.4.1).



*Рис. 4.1. Результати ранжування педагогічних умов формування підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України*

Найменшу суму рангів набрала педагогічна умова № 6 «Стимулювання мотиваційно-ціннісних орієнтацій кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України» і посіла у загальному переліку перше місце (сума рангів 14). Друге місце займає педагогічна умова № 8 «Удосконалення змісту підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України» із загальною сумою рангів 20. На думку експертів третьою за значимістю є педагогічна умова № 1 «Сприяння професійній адаптації кваліфікованих робітників до діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України під час практичної підготовки» із сумою рангів 28. На четвертому місті педагогічна умова № 2 «Використання інноваційних форм, інтерактивних методів та технологій навчання у підготовці кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України» (сума рангів 41).

Таким чином, за результатами ранжування експертами визначено чотири педагогічних умови підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ, що є найбільш значимими в контексті нашого дослідження. Інші педагогічні умови мають суми рангів, що суттєво перевищують суми рангів виокремлених чотирьох умов, а тому не є настільки вагомими для дослідження.

На *третьому етапі* здійснено обґрунтування педагогічних умов підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ, яке висвітлено у наступних параграфах.

Таким чином, в контексті нашого дослідження педагогічні умови розглядаємо як сукупність психолого-педагогічних внутрішніх і зовнішніх чинників освітнього процесу, які є складниками системи підготовки фахівця та об'єктивно забезпечують її ефективність та досягнення визначених результатів. Значущими з виокремлених педагогічних умов вважаємо такі:

стимулювання мотиваційно-ціннісних орієнтацій кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ; удосконалення змісту підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ; сприяння професійній адаптації кваліфікованих робітників до діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ під час практичної підготовки; використання інноваційних форм, інтерактивних методів та технологій навчання у підготовці кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ.

#### **4.1.1. Стимулювання мотиваційно-ціннісних орієнтацій кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України**

Ефективність підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ значною мірою визначається їхніми мотиваційно-ціннісними орієнтаціями.

Проблемі мотивації присвячені праці багатьох науковців і дослідників О. Гіщак (Мельніков, Шинкарук, & Гіщак, 2023), О Гулая (Гулай, 2011), О. Драгана (Кіріяченко, & Драган, 2014), Т. Колесника (Колеснік, 2015), В. Концевої (Концева, & Рижанкова, 2011), А. Мельнікова (Мельніков, Шинкарук, & Гіщак, 2023), Г. Рижанкової (Концева, & Рижанкова, 2011), О. Хлоня (Хлонь, 2018), В. Шинкарука (Мельніков, Шинкарук, & Гіщак, 2023) та ін. Результати аналізу наукових досліджень (Гулай, 2011; Кіріяченко, & Драган, 2014; Концева, & Рижанкова, 2011; Мельніков, Шинкарук, & Гіщак, 2023; Хлонь, 2018 ), дають змогу виокремити три основні напрями вивчення мотиваційної сфери особистості, зокрема: змістовий (типологічний) напрям, що вивчає зміст основних видів мотивів діяльності; структурний напрям, який досліджує мотиваційні зміни в діяльності людини як цілісне утворення; динамічний напрям, який визначає

сукупність чинників, що впливають на формування, розвиток мотивації і демотивації людини.

У наукових працях висвітлено різні підходи до сутності поняття «мотивація», що засвідчує складність і багатоаспектність цього особистісного утворення. Мотивацію потрактовують як сукупність внутрішніх і зовнішніх рушіїв, що стимулюють людину до діяльності, зорієнтовують на досягнення намічених цілей та визначають її тип поведінки. На думку В. Шинкарука передбачає виявлення мотивів, що спонукають людину до дій, досягнення особистісних, соціальних або професійних цілей (Мельніков, Шинкарук, & Гіщак, 2023). Н. Кіріяченко розглядає мотивацію як сукупність мотивів, здійснюють вплив на поведінку людини, спонукаючи її до певних видів діяльності (Кіріяченко, & Драган, 2014). В. Концева наголошує, що мотивація є суб'єктивною стороною будь-якої діяльності людини, яка уміщує у собі сукупність бажань, потреб, інтересів та почуттів (Концева, & Рижанкова, 2011). Г. Рижанкова зазначає, що мотивація пов'язана з природою потреб і стимулів до трудової діяльності та передбачає обов'язкове встановлення взаємозв'язку між потребами, інтересами та винагородою за працю (Концева, & Рижанкова, 2011).

Ми підтримуємо позицію О Гулая (Гулай, 2011) щодо того, що мотивація характеризує процес свідомого вибору людиною певного типу поведінки, яка визначається сукупністю зовнішніх і внутрішніх чинників. Враховуючи це, дослідник виокремлює шість послідовних етапів впливу на поведінку людини:

- 1) виникнення потреби й певної реакції на її основі (задовольняти чи не задовольняти потребу);
- 2) пошук способів і засобів задоволення потреби;
- 3) визначення цілей і напрямів діяльності для задоволення потреби (усвідомлення того, що потрібно зробити);



4) реалізація цілей через виконання спланованих дій (потребує докладання зусиль);

5) отримання моральної або матеріальної нагороди за виконані дії (демонструє наскільки очікування співпадають з отриманим результатом);

6) задоволення потреби (залежно від рівня задоволення потреби і співрозмірності винагороди і затрачених зусиль, людина продовжує або припиняє певний вид діяльності до виникнення нової потреби) (Гулай, 2011).

Результати аналізу мотиваційних профілів трудової діяльності працівників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ свідчать, що на початковому етапі домінуючими мотивами є потреба життєзабезпечення, покращення умов проживання і додаткового заробітку. Після мотиви дещо змінюються і на перше місце виходять такі мотиви: прагнення до успіху, суспільне визнання, самореалізація і соціальна корисність.

Ціннісні орієнтації особистості є предметом дослідження багатьох вітчизняних науковців і дослідників, зокрема А. Березянської (Матяж, & Березянська, 2013), Л. Бульбаха, В. Васюти (Васюта, В. Б., & Бульбаха, 2016), О. Жируна (Жирун, 2007), Д. Кислинської (Кислинська, & Мілорадова, 2016), С. Матяж (Матяж, & Березянська, 2013), Н. Мілорадової (Кислинська, & Мілорадова, 2016), А. Павліченка (Павліченко, 2005), В. Панок (Основи практичної психології, 2006), Т. Титаренко (Основи практичної психології, 2006), О. Удич (Удич, 2014), Ю. Шайгородського (Шаргородський, 2009) та ін. На думку Т. Титаренко, ціннісні орієнтації, з однієї сторони, чітко визначають цілі, життєві і професійні ідеали, прагнення, потреби і бажання людини, з іншої – обумовлені ними, тобто ці категорії здійснюють взаємовплив одна на одну, тим самим формуючи систему певних норм (Основи практичної психології, 2006). О. Удич ототожнює ціннісні орієнтації з цінностями духовної або матеріальної культури суспільства, які є особистісними установками (Удич, 2014). О. Жирун визначає ціннісні орієнтації як особистісне ставлення людини до навколишнього середовища

(Жирун, 2007), а дослідниця Д. Кислинська – як важливий канал трансформації культурних цінностей у систему стимулів і мотивів діяльності людини (Кислинська, & Мілорадова, 2016). На думку Ю. Шайгородського ціннісні орієнтації необхідно розглядати як складне особистісне утворення, що інтегрує у собі форми взаємодії індивідуального і суспільного, специфічні форми усвідомлення себе в навколишньому світі (Шаргородський, 2009). Ціннісні орієнтації потрактовують як свідомі й прозорі настановлення, що наділені індивідуальним характером, забезпечують суб'єктивне оцінювання навколишньої дійсності через призму особистісних якостей, властивостей й життєвої активності людини (Васюта, В. Б., & Бульбаха, 2016). Наявність сформованої цілісної системи ціннісних орієнтацій забезпечує гармонію внутрішнього світу особистості, забезпечує систематизацію її норм, соціальних очікувань, стереотипів поведінки, способів самоствердження.

Наукову цінність становить підхід С. Матяж (Матяж, & Березянська, 2013), відповідно до якого ціннісні орієнтації є певною системою ієрархічно взаємопов'язаних між собою цінностей, які визначають спрямованість різних видів діяльності людини. Сукупність особистісних цінностей людини, на думку дослідника, відображається у формі ціннісних і соціальних орієнтацій, що називають «віссю свідомості» й забезпечує стійкість поглядів, намірів, мотивів діяльності людини. Ціннісні орієнтації є одним із найважливіших внутрішніх структурних елементів особистості, який дає змогу людині розмежовувати значуще і несуттєве для неї та її життєдіяльності. Вони визначають:

- загальну спрямованість прагнень й інтересів людини;
- ієрархічну структуру й рівні індивідуальних вподобань особистості;
- мотиваційно-цільові програми життєдіяльності;
- уявлення про значиме і механізми визначення важливості тих чи інших чинників, подій за відповідними критеріями значущості;

– ступінь рішучості й готовності до реалізації власних задумів, очікувань (Матяж, & Березянська, 2013).

Ціннісні орієнтації, на думку О. Хлонь, долучають особистість до суспільних норм, сприяють її професійному самовизначенню, реалізації життєвих планів й гармонізації її внутрішнього світу (Хлонь, 2018). Формування й стимулювання ціннісних орієнтацій відбувається в процесі соціалізації особистості, під час особистісного прийняття суспільної інформації, засвоєння соціального досвіду й відображається у цілях, інтересах, переконаннях. Цей процес тривалий і передбачає на початкових етапах набуття особистістю досвіду попередніх поколінь, що формує певні стереотипи поведінки, які відображають соціокультурні цінності суспільства. Лише після цього особистість набуває власного досвіду, що сприяє адаптації людини в соціумі. На ціннісні орієнтації особистості впливають особистісні якості особистості, ідеологічні установки, релігійні переконання, життєві цілі, матеріальне забезпечення та ін.

Отже, констатуємо, що всі науковці й дослідники одностайні щодо важливості ціннісних орієнтацій й мотивації в освітньому процесі. Це обумовлено тим, що саме ціннісні орієнтації визначають мотиваційні прагнення, а мотиви й потреби здійснюють вплив на змістове спрямування ціннісний орієнтацій. Ціннісні орієнтації як регулятори діяльності, визначають її спрямованість та необхідність у ній як такий, а мотиви забезпечують простір можливостей особистості для відтворення ідеального образу досягнення мети в певному виді діяльності.

Ціннісні орієнтації є основоположним складником здійснення особистістю раціонального вибору способу дій і досягнення позитивних результатів своєї діяльності загалом з позиції особистісного оцінювання людиною своїх дій. У той же час, безпосередньо процедура цього вибору базується на мотивах, що визначають способи, засоби, механізми і засоби здійснення діяльності. Враховуючи це, ціннісні орієнтації і мотиви є

фундаментальною основою для здійснення усіх видів діяльності та вчинків людиною як сукупності духовних і матеріальних спрямувань, складної ієрархічної системи ідеалів, цільових настановлень, що є значимими для неї в контексті певної життєвої ситуації та потенційної необхідності у здійсненні відповідних дій та вчинків.

Оволодіння особистістю системою цінностей спрямовує її на створення паритетних стосунків у соціумі, організовує її активності через створення «мотиваційного поля», спонукає до самовизначення й трансформації загальних цінностей у персоніфіковану систему переконань й потреб, що регулюють її діяльність (Кислинська, & Мілорадова, 2016; Основи практичної психології, 2006).

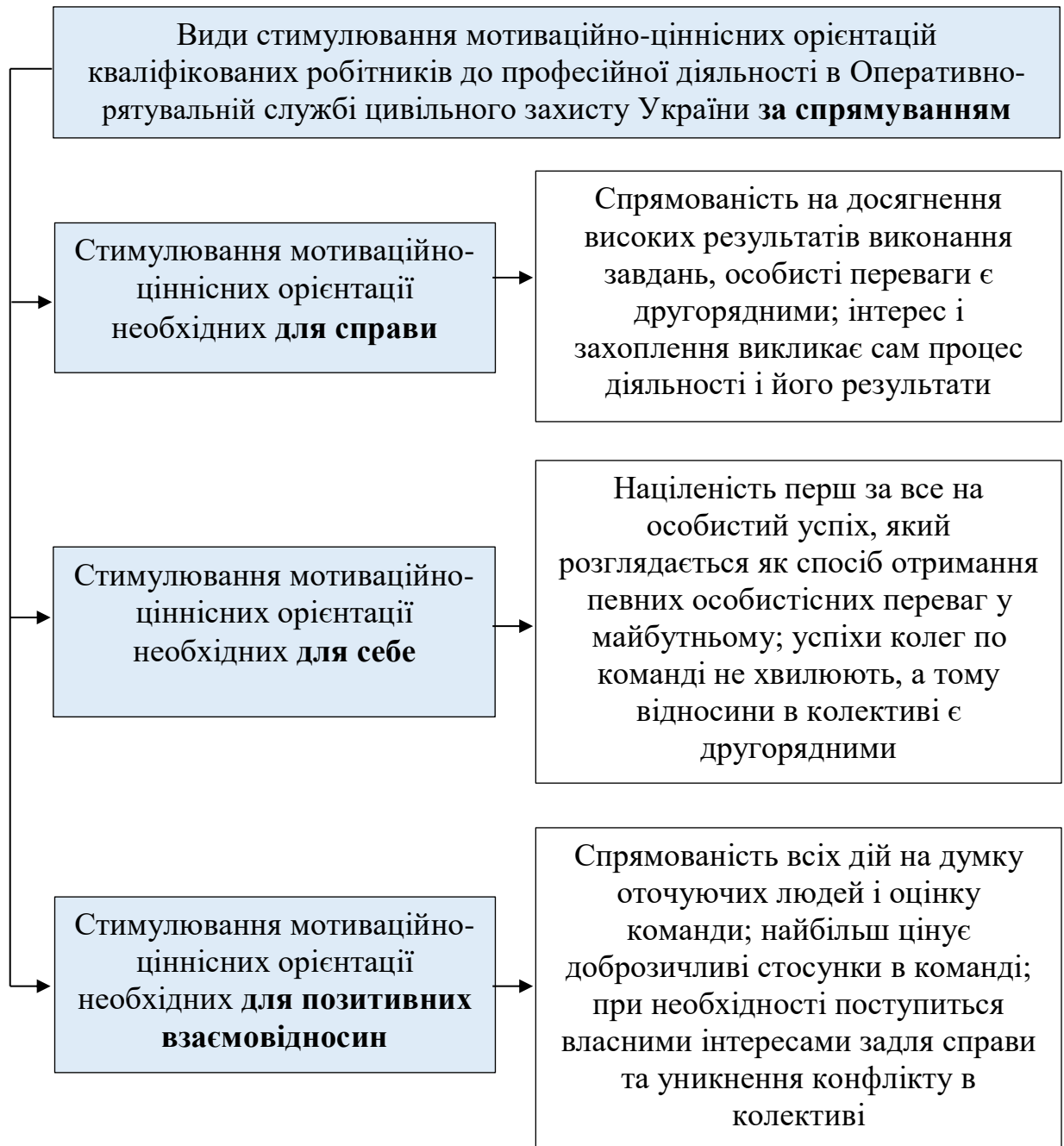
За результатами аналізу наукових джерел (Васюта, В. Б., & Бульбаха, 2016; Кислинська, & Мілорадова, 2016; Матяж, & Березянська, 2013; Удич, 2014; Шаргородський, 2009) можна констатувати, що модель ціннісних орієнтацій людини уміщує сукупність особистісних домагань, що спрямовані на: життєстверджувальну активність особистості; цінності справедливості і добра, що визначають стосунки у суспільстві; щирість як умову морально-етичної взаємодії з іншими людьми в соціумі; індивідуальну значимість певного виду діяльності та зорієнтованість на досягнення спланованих цілей; загальне благо, що виявляється у відданості своїй професії чи іншій справі, служінні певним ідеям та ін. Ці складники корелюють із мотиваційною структурою особистості, що складається із життєзабезпечення індивіда та його комфорту; соціального статусу й поваги, соціальної взаємодії на засадах паритетності, встановлення дружніх стосунків й комунікації; загальної і соціальної творчої активності особистості, на встановленні високоморальних відносин з соціумом для забезпечення соціальної корисності та ін.

Таким чином, ціннісні орієнтації та мотиви знаходять своє відображення в активній діяльності особистості через її спрямованість, тобто вони стають стійкими мотивами та трансформуються у переконання. У

контексті цього, під час дослідження будемо означені категорії розглядати цілісно, як мотиваційно-ціннісні орієнтації кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ.

У психолого-педагогічних джерелах виокремлюють різні способи і методи стимулювання мотиваційно-ціннісних орієнтацій, однак результати їх аналізу засвідчили, що важливо враховувати особливості діяльності фахівця. Складність професії рятувальника, яка одночасно визначає й її особливості, полягає у тих значних психологічних і фізичних навантаженнях, які супроводжують виконання професійних завдань; потребі гнучко реагувати на зміни умов і ситуацій у процесі трудової діяльності; необхідність інтегрованої підготовки з охорони праці, домедичної допомоги, психології комунікації і спеціальності. Крім того від якості виконання ними свого обов'язку залежить безпека і життя людей, а це підвищує персональну відповідальність за виконання кожної дії.

Стимулювання мотиваційно-ціннісних орієнтацій передбачає обов'язково раціональне оцінювання людиною своїх дій, вчинків з усвідомленням мотивів, що спрямовували її до певної поведінки. У ході дослідження реалізуючи першу педагогічну умову «стимулювання мотиваційно-ціннісних орієнтацій кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України» ми керувалися мотивацією за спрямуванням (рис. 4.2).



*Рис. 4.2. Види стимулювання мотиваційно-ціннісних орієнтацій кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України за спрямуванням*

Стимулювання мотиваційно-ціннісних орієнтацій необхідних для *справи* перш за все спрямоване на усвідомленні важливості оперативно-тактичних завдань, наданні психологічної допомоги постраждалим. Тобто, одним із важливих чинників стимулювання є розуміння цінності обраної

професії та створення умов для цілісного розуміння цього аспекту, розвитку прагнення до самовдосконалення, професійної орієнтованості на досягнення ідеалу, високого рівня суб'єктивного контролю та ін. Стимулювання мотиваційно-ціннісних орієнтації необхідних *для себе* забезпечувалося через мотиви досягнення індивідуального успіху та подальших переваг, отриманні матеріальних і нематеріальних благ. Це забезпечило розвиток ознак лідера, здатність обдумувати дії і обирати найбільш раціональні з врахуванням ситуації. Стимулювання мотиваційно-ціннісних орієнтації необхідних *для позитивних взаємовідносин* дало змогу забезпечити конструктивний стиль міжособистісної поведінки, емоційну стабільність, гнучкість, толерантність, тактовність і відкритість під час роботи у команді, відкритість у спілкуванні та ін. Цьому сприяв розвиток комунікативних якостей: здатність налагоджувати довірчі взаємовідносини, комунікабельність, креативність у спілкуванні, вміння раціонально використовувати і розуміти вербальні й невербальні засоби комунікації, уміння логічно і зв'язно доносити інформацію, уміння наводити аргументи під час ведення переговорів, суперечки, бесіди; здатність розуміти підтекст під час комунікації та ін.

Реалізація цих видів стимулювання мотиваційно-ціннісних орієнтації дала змогу спрямувати професійні дії та вчинки кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ не просто на виконання наказу, а перш за все, на досягнення цілей і результатів діяльності, на процес її виконання, встановлення позитивних взаємовідносин, а лише після – на себе, що забезпечило розвиток інтересу до процесу діяльності, ініціативність, самостійність у прийнятті рішень, захопленість справою. При цьому важливими є й організаторські здібності, які дають змогу оперативно організувати себе і населення під час виконання професійних завдань, виконувати поставлені завдання з ЦЗ населення, територій і т. д.

Система стимулювання мотиваційно-ціннісних орієнтацій кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ за спрямуванням представлена на рис.4.3.

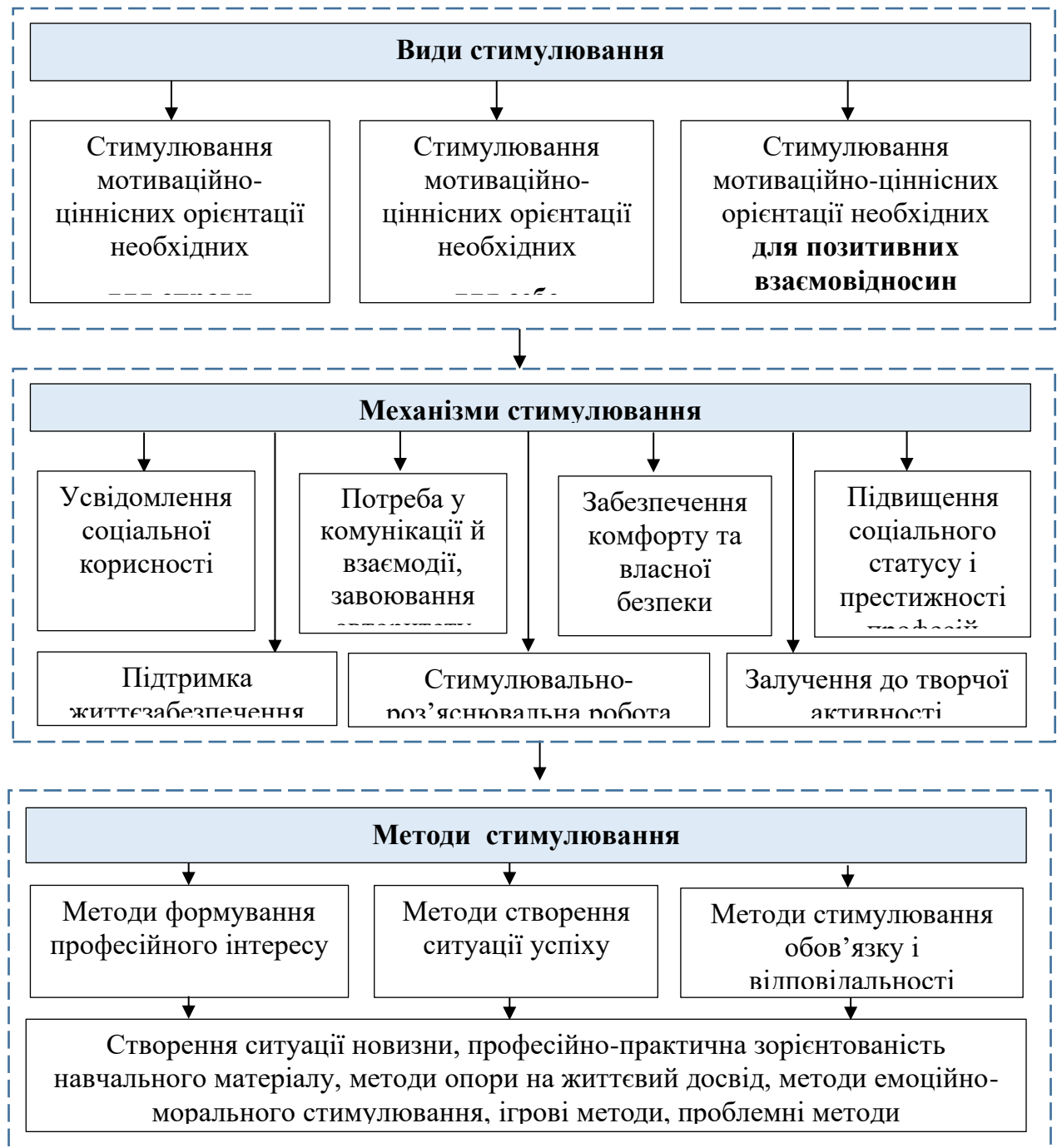


Рис. 4.3. Реалізація системи стимулювання мотиваційно-ціннісних орієнтацій кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України за спрямуванням



Відмітимо, що види стимулювання мотиваційно-ціннісних орієнтацій під час дослідження визначалися з урахуванням особистісних характеристик кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ та їх особистісних уподобань, потреб та інтересів, зокрема їх готовності до роботи в екстремальних умовах НС, здатності до особистісного розвитку, самостійності у судженнях і прийнятті рішень, самодостатності, рівня тривожності, стресостійкості та ін.

Стимулювання мотиваційно-ціннісних орієнтацій у ході дослідження розглядаємо з позиції використання сукупності методів й інструментів впливу на кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ з метою переконання їх виконанні певного виду діяльності або зацікавленні у ньому таким чином, щоб вони виявили власне бажання діяти. Ефективність стимулювання мотиваційно-ціннісних орієнтацій суттєвою мірою залежить від мотивів (матеріальні або нематеріальні домінують), якими керуються у своїх вчинках кваліфіковані робітники Оперативно-рятувальної служби ЦЗ.

У ході дослідження для стимулювання мотиваційно-ціннісних орієнтацій було реалізовані такі механізми: усвідомлення соціальної корисності професії рятувальника; розвиток й активізація потреби у комунікації й взаємодії; завоювання авторитету; забезпечення комфорту та власної безпеки; підвищення соціального статусу і престижності професії; підтримка життєзабезпечення; стимулювально-роз'яснювальна робота; залучення до творчої активності. Це сприяло розвитку самовідданості, сміливості під час оцінювання ситуації та прийнятті рішення щодо виконання завдання у стресових умовах, вимогливості у поєднанні з турботою, повазі до людської гідності та ін.

Відмітимо, що духовно-моральні якості як складова мотиваційно-ціннісних орієнтацій є важливим чинником впливу на відношення до виконання громадянського і професійного обов'язку кваліфікованим робітником. Основними з них виокремлюємо бережне ставлення до життя і

здоров'я людей, милосердність, відповідальність, чесність, принциповість, здатність співчувати й співпереживати, професійна чесність і совість, дотримання морально-етичних норм і стандартів, любов до Батьківщини, здатність до морального самовдосконалення та ін.

Основними групами методів, що використовувалися для стимулювання є: методи формування професійного інтересу; методи створення ситуації успіху; методи стимулювання обов'язку і відповідальності, зокрема створення ситуації новизни, професійно-практична зорієнтованість навчального матеріалу, методи опори на життєвий досвід, методи емоційно-морального стимулювання, ігрові й інтерактивні методи та методи проблемного навчання та ін.

*Методи формування професійного інтересу* забезпечували детальне пізнання здобувачами можливих особливостей і специфіки професійної діяльності професії рятувальника, емоційна забарвленість навчальної інформації. Це сприяло закріпленню стійкої емоційно забарвленої системи відношень до сфери професійної діяльності, потреби в оволодінні професією та зреалізуватися у ній.

*Методи створення ситуації успіху* забезпечували відчуття успіху не лише в процесі теоретичної підготовки, а й практичної: виконання вправ, виробничого навчання і виробничої практики. Відчуття успіху виникає за результатами подолання труднощів, бар'єрів страху і сприяли формуванню впевненості у власних силах. Створення ситуації успіху реалізовувалося за таким алгоритмом: переборювання здобувачами освіти невпевненості у своїх силах та здібностях; авансування педагогом довіри на позитивний результат; «прихований» інструктаж щодо успішної реалізації поставленого завдання; усвідомлення важливості виконаного завдання й особистої винятковості; спонукання й мобілізація активності здобувачів освіти; диференційоване оцінювання процесу і результату загалом.

*Методи стимулювання обов'язку і відповідальності* давали змогу заохочувати здобувачів освіти до сумлінного і відповідального виконання своїх обов'язків, розуміти суспільну значимість професії рятувальника й особисту значимість у забезпеченні збереження здоров'я і життя населення.

Таким чином, стимулювання мотиваційно-ціннісних орієнтацій кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ забезпечувалося через вплив на мотиваційно-ціннісну сферу особистості за спрямуванням, зокрема на справу, на себе й на позитивні взаємовідносини. Реалізація умови здійснювалася через такі механізми: усвідомлення соціальної корисності професії рятувальника; розвиток й активізація потреби у комунікації й взаємодії; завоювання авторитету; забезпечення комфорту та власної безпеки; підвищення соціального статусу і престижності професії; підтримка життєзабезпечення; стимулювально-роз'яснювальна робота; залучення до творчої активності.

#### **4.1.2. Удосконалення змісту підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України**

Реалізація завдань державної політики в галузі освіти і зокрема в закладах П(ПТ)О, потребує удосконалення змісту підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності через:

- оновлення змісту з урахуванням існуючих державних стандартів з конкретних професій та розробленням і оновленням вже існуючих стандартів;
- швидке реагування на потреби й вимоги щодо підготовки кваліфікованих працівників за конкретними професіями відповідно до сучасних реалій для розв'язання конкретних завдань;

– відображення у змісті передових технологій, інноваційного вітчизняного і зарубіжного досвіду щодо реалізації професійно-службових в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ;

– усунення розбіжностей щодо використання термінології у П(ПТ)О.

Для забезпечення високого рівня підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ необхідно під час удосконалення змісту підготовки означених кадрів враховувати результати цієї підготовки. Зазначимо, що вимоги до якості підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ змінюються постійно у зв'язку не лише з розвитком суспільства, науки та економіки нашої країни, а й потребами щодо швидкого реагування у НС зумовлених військовою агресією. Саме тому удосконалення змісту їх підготовки має максимально враховувати всі аспекти обумовлені цими чинниками.

Проблема удосконалення змісту підготовки кваліфікованих робітників перебуває в центрі уваги дослідників. Так як саме зміст підготовки визначає технології, форми, методи і засоби навчання; механізми його засвоєння і мотиви, що активізують навчально-пізнавальну діяльність здобувачів освіти. Теоретичні аспекти проблеми формування і удосконалення змісту професійної освіти висвітлено у працях І. Андрощук (Андрощук, 2016а), Л. Герганова (Герганов, 2016), С. Гончаренка (Гончаренко, & Ничкало, 2001), Р. Гуревича (Гуревич, 2008), Л. Дольнікової (Дольнікова, & Цубова, 2013), З. Курлянд (Курлянд, 2012), В. Курок (Курок, 2015), Т. Лазаревої (Лазарева, 2014), П. Лузана (Лузан, 2020), Л. Марцевої (Марцева, 2015), Н. Ничкало (Ничкало, 1994; 2001), С. Осипенка (Осипенко, & Іванов, 2007), В. Радкевич (Радкевич, 2010), О. Цубової (Дольнікова, & Цубова, 2013), С. Яланської (Яланська, & Атаманчук, 2022), Л. Ярош (Ярош, 2021) та ін.

Результати аналізу науково-педагогічних джерел дають змогу констатувати, що поняття «зміст» потрактовується по різному:

– як педагогічно адаптовану систему, що формує у кваліфікованих робітників знання, уміння й навички, досвід творчої діяльності та емоційно-особистісного ставлення до навколишнього середовища (Андрощук, 2016а; Гуревич, 2008; Литвин, 2014; Ничкало, 1994);

– соціальний досвід людства педагогічно адаптований та ідентичний за своєю структурою до людської культури. Зміст, що тотожний соціальному досвіду уміщує такі структурні компоненти: досвід пізнавальної діяльності людини (відображено у формі результатів сформованих знань); досвід репродуктивної діяльності особистості (містить способи її виконання – уміння і навички); досвід творчої діяльності людини (передбачає вирішення пізнавальних завдань, творчих ситуацій); досвід емоційно-ціннісних відносин з навколишнім світом (Герганов, 2016; Курок, 2015; Марцева, 2015);

– як результат динамічних і прогресивних змін особистісних якостей і властивостей особистості, що відбуваються під впливом відповідним чином організованої навчальної діяльності. В цьому аспекті зміст інтегрує у собі освітній, розвивальний і виховний компоненти загальної структури освітнього процесу (Осипенко, & Іванов, 2007; Яланська, & Атаманчук, 2022);

– як чинник економічного і соціального прогресу, що забезпечує самовизначення особистості, її самореалізацію (Дольнікова, & Цубова, 2013; Курлянд, 2012);

– як упорядкована система елементів та процесів, що утворюють явище або предмет (Лазарева, 2014; Ярош, 2021).

У «Національному освітньому глосарії» (Національний освітній глосарій, 2014), зміст освіти характеризується як сукупність досягнень людства у різних галузях життєдіяльності суспільства, що мають бути надбанням здобувачів освіти, та інтегрують у собі досвід:

– успішної практичної діяльності, тобто ефективного виконання завдань у трудовій, соціальній, економічній, політичній та інших сферах;

- пізнавальний, що реалізується через опанування методів і результатів вивчення закономірностей і принципів розвитку навколишньої дійсності;
- морально-естетичний, що уміщує норми моралі і права, що визначають правила людського існування;
- духовно-культурний, що забезпечує образно-емоційне сприйняття навколишнього світу;
- соціальної взаємодії, що сприяє досягненню спільної мети (Національний освітній глосарій, 2014).

В. Курок, наголошує, зміст підготовки необхідно розглядати як систему навчальної інформації, що забезпечує формування особистісних і професійних якостей особистості, що мають бути сформовані під час взаємопов'язаної діяльності педагога і здобувачів освіти (Курок, 2015). Наукову цінність становить підхід Н. Беляєвої, яка структуру змісту характеризує через два взаємопов'язані процеси: предметизацію (забезпечується через оцінювання суті і значення; відбір наукових знань, цінностей, досвіду; їх узагальнення, систематизація і трансформація в знаковий конструкт, що є ідеальною моделлю змісту) і розпредметизацію (передбачає перенесення цієї моделі в особистісний внутрішній план, у внутрішні переконання, професійну культуру особистості) (Беляєва et al, 2017). Враховуючи цей підхід у змісті умовно виокремлюють матеріально-змістовий і процесуально-діяльнісний аспекти.

Таким чином, *зміст підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ у нашому дослідженні розглядаємо як систему знань, умінь і навичок, досвіду професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ, що забезпечує всебічний розвиток особистості кваліфікованого робітника, збереження і розвиток культури суспільства, спрямовану на формування належних компетентностей та програмних результатів навчання визначених*

*стандартом відповідної спеціальності та уможливорює ефективне виконання ним професійних функцій.*

Удосконалення змісту підготовки кваліфікованих робітників зумовлене змінами у науці загалом, технологіях виробництва, техніці, особливостями організації праці в реальних умовах, зокрема в умовах війни, а тому потребує систематичного оновлення робочих навчальних планів, навчальних програм, розроблення сучасних типових навчальних планів та програм відповідно до культурних, освітніх, економічних, соціальних потреб і потреб безпеки й цивільного захисту населення.

За результатами аналізу нормативних і навчально-методичних документів (Про затвердження типового Положення, 2005; Про удосконалення підготовки, 2021; Осипенко, & Іванов, 2007; Про затвердження Порядку підготовки та підвищення кваліфікації, 2012; Типове положення про порядок проведення навчання, 2005; Щодо рекомендацій з навчально-методичного забезпечення, 2018) та емпіричних даних в змісті фахової підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ нами виокремлено два компоненти:

- первинна професійна підготовка (професійно-технічне навчання) особового складу в відомчих закладів П(ПТ)О;
- навчання особового складу безпосередньо в підрозділі (за місцем проходження служби).

Навчання з первинної професійної підготовки П(ПТ)Н здійснюється у закладах П(ПТ)О (навчальних пунктах, навчальних центрах. Вищому професійному училищі Львівського державного університету безпеки життєдіяльності (м. Вінниця) та ЗВО (відділеннях П(ПТ)О). Навчання складається з загальнопрофесійної, професійно-теоретичної, професійно-практичної та спеціальної фізичної підготовки.

Навчальний пункт належить до навчальних закладів першого атестаційного рівня. Він забезпечує перший ступінь П(ПТ)О щодо формування відповідного рівня кваліфікацій професій.

Навчальний пункт відповідно до вимог законодавства здійснює П(ПТ)Н, перепідготовку та підвищення кваліфікації робітничих кадрів для потреб органів і підрозділів ЦЗ, а також осіб інших підприємств, установ та організацій на договірній основі, на умовах контракту проводить в установленому законодавством порядку навчання посадових осіб та працівників з питань пожежної безпеки на підприємствах, в установах та організаціях, здійснює іншу діяльність згідно з чинним законодавством.

Державний воєнізований гірничорятувальний (аварійно-рятувальний) загін ДСНС України є державною спеціалізованою воєнізованою аварійно-рятувальною службою, створеною на професійній основі у сфері запобігання та реагування на НС техногенного і природного характеру державного, регіонального, місцевого та об'єктового рівнів.

У складі Державного воєнізованого гірничорятувального загону ДСНС України створено навчальний воєнізований гірничорятувальний взвод як заклад П(ПТ)О. Навчальний воєнізований гірничорятувальний взвод Державного воєнізованого гірничорятувального загону здійснює П(ПТ)Н, перепідготовку та підвищення кваліфікації за робітничими професіями 8163 «Наповнювач балонів», 7111 «Респіраторник», 7129 «Верхолаз», 7233 «Слюсар-ремонтник», 7111 «Гірник з ремонту гірничих виробок», 8163 «Зарядник вогнегасників», 7244 «Електромонтер охоронно-пожежної сигналізації», 5169 «Рятувальник», 8290 «Газорятівник», 7215 «Стропальник», 7111 «Набирач проб у шахті» (Державний воєнізований гірничорятувальний загін, 2023).

Діяльність навчального центру Головного управління ДСНС України у м. Києві пов'язана з наданням П(ПТ)О першого атестаційного рівня та забезпечує перший ступінь П(ПТ)О щодо формування відповідного рівня



кваліфікації професій «кваліфікований робітник». Крім того, навчальний центр навчає на договірних засадах спеціалістів міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, підприємств, установ і організацій з правил пожежної безпеки. Навчальний центр здійснює П(ПТ)Н, перепідготовку та підвищення кваліфікації за робітничими професіями: 5161 «Пожежний-рятувальник», 5169 «Рятувальник», 8333 «Машиніст насосних установок пожежно-рятувального транспортного засобу», 4223 «Радіотелефоніст», 5169 «Командир відділення Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту», 8333 «Машиніст автопідіймача (автодрабини) пожежного пересувного» (Навчальний центр, 2024).

Міжрегіональний центр гуманітарного розмінування та швидкого реагування ДСНС України є аварійно-рятувальним формуванням центрального підпорядкування ДСНС України із статусом державної аварійно-рятувальної служби, що провадить освітню діяльність з метою підготовки кваліфікованих робітників для потреб органів та підрозділів ЦЗ.

Міжрегіональний центр гуманітарного розмінування та швидкого реагування ДСНС України здійснює П(ПТ)Н, перепідготовку та підвищення кваліфікації за такими робітничими професіями: 5161 «Пожежний-рятувальник», 5169 «Рятувальник», 8333 «Машиніст насосних установок пожежно-рятувального транспортного засобу», 4223 «Радіотелефоніст», 5169 «Командир відділення Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту», 8333 «Машиніст автопідіймача (автодрабини) пожежного пересувного», 5169 «Сапер (розмінування)»; 7243 «Дозиметрист»; 8154 «Дезактиваторник»; 9142 «Дезінфектор»; 8340 «Матрос-рятувальник»; 7111 «Респіраторник»; 8332 «Машиніст дорожньо-транспортних машин»; 8111 «Машиніст екскаватора»; 8332 «Машиніст крана автомобільного»; 8332 «Машиніст землерийно-фрезерної самохідної машини»; 8161 «Машиніст електростанції пересувної»; 7129 «Верхолаз»; 8163 «Машиніст компресорних установок»; 8155 «Оператор заправних станцій»;

7215 «Стропальник» (Міжрегіональний центр гуманітарного розмінування, 2024).

*Міжрегіональний центр швидкого реагування ДСНС України* (м. Ромни, Сумська область) є аварійно-рятувальним підрозділом центрального підпорядкування із статусом державної аварійно-рятувальної служби, що входить до складу Оперативно-рятувальної служби ЦЗ; здійснює професійне (професійно-технічне) навчання, перепідготовку та підвищення кваліфікації за робітничою професією 5169 «Рятувальник-кінолог», 7216 «Водолаз» і 5169 «Рятувальник-хімік» (Міжрегіональний центр швидкого реагування, 2024).

*2-ий Спеціальний центр швидкого реагування ДСНС України* (м. Дрогобич, Львівська область), який є аварійно-рятувальним підрозділом центрального підпорядкування із статусом державної аварійно-рятувальної служби, здійснює професійне (професійно-технічне) навчання за робітничими професіями 5169 «Рятувальник-верхолаз» і «Рятувальник гірський» (Спеціальний центр, 2024).

*Вище професійне училище Львівського державного університету безпеки життєдіяльності* (м. Вінниця) – державний П(ПТ)НЗ третього атестаційного рівня, здійснює підготовку, перепідготовку, підвищення кваліфікації робітників високого рівня кваліфікації з технологічно складних професій, фахових молодших бакалаврів у галузі ЦЗ держави, інші види навчання згідно з отриманими ліцензіями.

Вище професійне училище здійснює первинну професійну підготовку за такими робітничими професіями: 5161 «Пожежний-рятувальник», 4223 «Радіотелефоніст», 7243 «Дозиметрист»; професійне (професійно-технічне) навчання, перепідготовку та підвищення кваліфікації за робітничими професіями 5161 «Пожежний-рятувальник», 5169 «Командир відділення оперативно-рятувальної служби цивільного захисту», 4223 «Радіотелефоніст», 8333 «Машиніст автопідіймача (автодрабини)

пожежного пересувного», 8333 «Машиніст насосних установок пожежно-рятувального транспортного засобу», 9322 «Ремонтувальник респіраторів та протигазів» (Вище професійне училище, 2024).

Отже, відомчі заклади П(ПТ)О реалізуючи цілі П(ПТ)Н, виконують завдання щодо здійснення освітньої діяльності з підготовки кваліфікованих робітників для потреб ДСНС України, комплексу заходів із запобігання, реагування та ліквідації НС та їх наслідків, АР та ІНР. Враховуючи це, удосконалення змісту підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ має забезпечувати формування сукупності сучасних знань щодо захисту населення та територій у разі виникнення НС техногенного, природного і воєнного характеру, запобігання та реагування на їх виникнення; участі у заходах територіальної оборони і антитерористичної діяльності, а також участі у міжнародних рятувальних та інших гуманітарних операціях тощо.

Важливим компонентом змісту підготовки є *навчання з охорони праці*, яке проводиться згідно з чинними нормативно-правовими актами з питань охорони праці, чинними інструкціями з охорони праці в цивільному захисті, зокрема п.2.3 Типового положення про порядок проведення навчання і перевірку знань з питань охорони праці, що затверджено наказом Державного комітету України з нагляду за охоронною праці від 26.01.2005 р. № 15 та зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 15.02.2005 р. № 231/10511 (Про затвердження типового Положення, 2005; Типове положення про порядок проведення навчання, 2005).

Ще одним важливим і обов'язковим складником у змісті підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ відповідно до Порядку підготовки та підвищення кваліфікації осіб, які зобов'язані надавати домедичну допомогу, що регламентований Постановою Кабінету Міністрів України від 21.11.2012 р. № 1115 (Про затвердження Порядку підготовки та підвищення кваліфікації,

2012) та наказом Міністерства охорони здоров'я України від 04.08.2021 р. № 1627 «Про удосконалення підготовки з надання домедичної допомоги особам, які не мають медичної освіти» (Про удосконалення підготовки з надання домедичної допомоги) є навчання з *надання домедичної допомоги*.

Розглянемо реалізацію педагогічної умови «удосконалення змісту підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України» на прикладі професії «Рятувальник». Зміст початкового навчання необхідно будувати з урахуванням послідовності передачі інформації від вчителя до учня, спрямовано на досягнення кінцевого результату навчання. Зміст навчання є системою, що складається з наступних елементів:

- першим елементом змісту виступають знання про історичне минуле пожежної охорони України та механізм організації оперативно-службової діяльності структурних підрозділів Оперативно-рятувальної служби ЦЗ;

- другий структурний елемент змісту є знання, складові теоретичної основи професії та узагальнений досвід щодо здійснення безпечних способів і прийомів практичної діяльності;

- третій елемент змісту – професійно-практичні уміння працівника, закріплення вивченого матеріалу (Покалюк, 2019d).

До змісту освітньо-професійної програми початкового навчання за професією «Пожежний-рятувальник» було запропоновано включити наступні теми для вивчення, які наведені в таблиці 4.2.

Таблиця 4.2

**Зміст підготовки за темами навчальних занять з професії  
«Пожежний-рятувальник»**

<b>№ теми</b>	<b>Найменування виду підготовки та теми навчального заняття</b>	<b>Кількість годин</b>
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>
<i>1</i>	<b><i>Професійно-теоретична підготовка</i></b>	
1.1	Вступ до професії	2
1.2	Організація діяльності структурних підрозділів оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України	2
1.3	Порядок проходження служби в органах і підрозділах цивільного захисту	2
1.4	Організація караульної та внутрішньої служб пожежно-рятувальних підрозділів. Обов'язки осіб внутрішнього наряду караулу	2
1.5	Класифікація пожежно-рятувальних та аварійно-рятувальних автомобілів, їх тактико-технічні характеристики, комплектація	4
1.6	Призначення, види, будова пожежних рукавів, стволів, обладнання (рукавної арматури), шанцевого інструменту	2
1.7	Пожежні стволи, призначені для утворювання повітряно механічної піни. Їх види, принцип дії.	2
1.8	Призначення, види, порядок використання та випробування ручних пожежних драбин	2
1.9	Призначення та комплектація (структура) теплодимокамери, навчальної вежі, смуги психологічної підготовки рятувальників, тренажерів контейнерного	2

	типу	
1.10	Загальні відомості про протипожежне водопостачання. Призначення, будова, принцип дії пожежного гідранта та пожежної колонки	2
1.11	Загальні відомості про пожежу, її розвиток та припинення горіння.	2
1.12	Загальні відомості про будівельні конструкції, матеріали та їх поведінку в умовах пожежі	2
1.13	Основи організації гасіння пожеж та проведення аварійно-рятувальних робіт	4
1.14	Основні положення Статуту дій органів управління та підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту під час гасіння пожеж	4
1.15	Види оперативних дій під час гасіння пожеж, їх зміст	2
1.16	Особливості гасіння пожеж при несприятливих умовах	2
1.17	Організація зв'язку на пожежі	2
1.18	Обов'язки пожежного-рятувальника при несенні служби та при гасінні пожеж	2
1.19	Ручний механізований аварійно-рятувальний інструмент	4
1.20	Вимоги безпеки праці під час несення служби та виконання оперативних дій в ході гасіння пожеж	2
1.21	Основні типи невідкладних станів людини та допомога при них	2
	<i>Всього:</i>	50
<b><i>Професійно-практична підготовка</i></b>		
2.1	Одягання спеціального (захисного) одягу та спорядження (його укладання). Одягання тепловідбивного костюма. Збір чергового караулу. Збір і виїзд за сигналом	4

	«Тривога»	
2.2	Вправи з рятувальною мотузкою (закріплення рятувальної мотузки за конструкцію, змотування рятувальної мотузки в клубок, в'язання подвійної рятувальної петлі з надяганням її на потерпілого)	4
2.3	Вправи з ручними пожежними драбинами (підйом по підвішеній штурмовій драбині, підйом по встановленій висувній драбині)	4
2.4	Встановлення пожежної колонки на пожежний гідрант	2
2.5	Встановлення автомобіля на пожежний гідрант. Встановлення автомобіля на водоймище з приєднанням двох всмоктувальних рукавів та сітки	4
2.6	Робота з пожежними стволами, рукавами (рукавною арматурою). Прокладання рукавних ліній	6
2.7	Вправи з оперативного розгортання відділень	6
2.8	Відпрацювання способів та прийомів транспортування, перенесення та спуску потерпілих	4
	<i>Всього:</i>	34
	<i>Всього за видами підготовки:</i>	84

Відмітимо, що керівник навчання (наставник) може змінювати послідовність вивчення тем, вносити до них зміни з урахуванням особливостей району виїзду підрозділу та характеру професійних завдань (робіт) особовим складом чергових караулів.

Під час реалізації другої умови були оновлені робочі програми освітніх компонентів / навчальних предметів в контексті сучасних викликів. Розглянемо на прикладі професії 5161 «Пожежник-рятувальник». Так з навчального предмета ЗГ 1. «Дотримання основ з охорони праці» зміст теми 1 «Основні законодавчі акти з охорони праці» було доповнено розглядом ще

одного Закону України «Про об'єкти підвищеної небезпеки» (Про об'єкти підвищеної небезпеки, 2001), який регламентує правові, соціальні, економічні та організаційні основи діяльності, що пов'язані з об'єктами підвищеної небезпеки та спрямовані на забезпечення захисту життя і здоров'я людей та навколишнього довкілля від шкідливого і негативного впливу аварій на цих об'єктах через запобігання їх виникненню, локалізації (обмеження) розвитку і ліквідації можливих наслідків.

Тему 9 «Параметри й властивості, що характеризують вибухонебезпеку середовища» було доповнено питанням, що висвітлює вибухонебезпеку в умовах військової агресії, схарактеризовано вибухонебезпечні предмети як складник гібридних загроз в умовах війни. Особлива увага була зосереджена на Протоколі про вибухонебезпечні предмети – наслідки війни.

Зміст навчальної програми з загальної компетентності ЗГЗ «Психологічна компетентність» теми 3 «Правила поведінки у колективі. Основні норми етики та моралі. Поняття лідерство та його основні принципи. Типи характеру і темпераменту людини.» удосконалено завдяки розкриттю важливості позитивного психоемоційного стану самого пожежника-рятувальника, способах його збереження та психологічних особливостях професійної діяльності пожежних-рятувальників, характеристиці зовнішніх та внутрішніх факторів, якими регулюється діяльність працівника ДСН України. Під час вивчення теми 4. «Види психоемоційного стану людини. Ознаки посттравматичного стресового розладу людини. Негативні психічні стани, моделі виходу з них» та теми 5 «Правила поводження з людьми із посттравматичним стресовим розладом. Поняття про екстрену психологічну допомогу та методи її надання» їх зміст доповнено особливостями психоемоційних станів під час війни, характеристикою основних етапів реагування у ситуації загрози (очікування, удару, дії, вирівнювання, усвідомлення). Особливу увагу звертали на панічні атаки, які викликають серйозні фізіологічні реакції і часто є причиною втрати



контролю і нерациональної поведінки людини у стресовій ситуації, що характеризується необґрунтованими сильними почуттями тривоги й страху.

Типову навчальну програму з предмета «Аварійно-рятувальні та інші невідкладні роботи, ліквідація наслідків надзвичайних ситуацій (РН-4)» було доповнено темою «Проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт в умовах військового стану».

Таким чином, реалізація умови «Удосконалення змісту підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України» забезпечувалась через оновлення: освітніх програм підготовки за спеціальністю та робочих програм освітніх компонентів / навчальних предметів. Особлива увага під час удосконалення змісту зосереджувалася на сучасних вимогах до кваліфікованих робітників структурних підрозділів Оперативно-рятувальної служби ЦЗ та нових викликах, обумовлених військовою агресією.

#### **4.1.3. Сприяння професійній адаптації кваліфікованих робітників до діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України під час практичної підготовки**

Сучасні тенденції в галузі освіти й виклики часу обумовлюють потребу удосконалення системи підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ з метою активізації їх адаптації до діяльності в умовах розширення професійних функцій через вплив негативних чинників, що є небезпечними для їх здоров'я та життя, необхідністю виконання професійних завдань в умовах емоційної, психологічної напруги і стресу, а також зумовлених військовою агресією.

У наукових дослідженнях (Андросович, 2014; Бужинська, & Стрюкова, 2020; Галян, 2016; Голубенко, Діордіца, & Сіра, 2022; Єжела, & Абсалямова, 2021; Клочан, 2009; Левківська, 2008; Нікітіна, 2018; Подляшаник, 2006; Середняцька, 2005; Шеремет, 2007) адаптацію розглядають в різних

аспектах: по-перше, як процес врівноваження системи «організм – навколишнє середовище», суттєві зміни, що відбуваються в одних межах; по-друге, як процес, під час якого організм, для оптимізації внутрішніх змін, має порушувати рівновагу. Психологічний зміст поняття «адаптація» характеризує необхідність особистості пристосуватися до нового навколишнього (соціального) середовища, а також значущість пристосування видів активності особистості (Голубенко, Діордіца, & Сіра, 2022). В загальному адаптацію потрактовують як динамічне утворення особистості, що є одночасно результатом і процесом пристосування особистості до умов зовнішнього середовища, тобто здатність особистості пристосовуватися до динамічних умов зовнішнього середовища (Нікітіна, 2018). З точки зору філософії адаптацію розглядають як активну взаємодію особистості як саморозвинутої й самокерованої системи безпосередньо із середовищем з метою забезпечення та підвищення стійкості розвитку цієї особистості у відповідних умовах середовища (Андросович, 2014). У соціально-психологічному аспекті адаптацію характеризують як пристосування особистості до професійних, культурних або етнічних груп, як умову успішного розвитку особистості (Галян, 2016).

У контексті наукової проблеми дослідження, зосереджуємо увагу на підходах К. Андросович (Андросович, 2014) й Г. Левківської (Левківська, 2014), відповідно до якого соціальну адаптацію розглядають як адаптаційне функціонування особистості, зокрема її професійний розвиток. Відмітимо, що професійний розвиток обумовлює певні зміни у професійній свідомості особистості, забезпечує формування професійно важливих якостей, що сприяють професійній реалізації людини і необхідні для рефлексії професійної діяльності, розширення її професійного світогляду, самовдосконалення. Враховуючи це, соціальну адаптацію характеризують як продуктивну діяльність, в процесі якої відбувається зміна проблемної ситуації й активне перетворення особистістю професійного середовища.

Отже, можна констатувати, що успішність адаптації, на думку дослідників, забезпечується особистісними властивостями та характеристиками особистості, здатністю її активно перетворювати зовнішнє середовище під час професійної діяльності для забезпечення повноцінного розвитку й самоактуалізації.

Відмітимо, що механізми професійної адаптації висвітлено в низці наукових досліджень Л. Абсалямової (Єжела, & Абсалямова, 2021), К. Андросович (Андросович, 2014), А. Галян (Галян, 2016), Т. Голубенка (Голубенко, Діордіца, & Сіра, 2022), О. Єжели (Єжела, & Абсалямова, 2021), Ю. Клочан (Клочан, 2009), І. Нікітіна (Нікітіна, 2018), Ю. Панімаш (Панімаш, 2019а), В. Подляшаника (Подляшаник, 2006), В. Розова (Розов, 2007), І. Середняцької (Середняцька, 2005) та ін. Враховуючи екстремальний характер умов праці виробничого персоналу Оперативно-рятувальної служби ЦЗ, дослідники одноставні щодо того, що екстремальність професійної діяльності обумовлює необхідність виокремлення граничних, надзвичайних крайніх значень ситуацій під час професійної діяльності, які у своїх середньостатистичних значеннях створюють оптимальний фон виконання професійних завдань і не викликають в особистості дискомфорту.

Адаптований до умов професійної діяльності кваліфікований робітник – це співробітник, який здатен до неперервного розвитку особистісного, інтелектуального, фізичного потенціалу, вміє оперативно оцінювати ситуацію і приймати раціональне рішення щодо її розв'язання. В цьому аспекті особливого значення набуває психологічна підготовка, яка ґрунтується на високому рівні професійної мотивації, здатності і готовності до виконання професійних функцій в екстремальних умовах, конструктивній взаємодії в колективі, обґрунтуванні спільних рішень, так і ведені переговорів з дотриманням, з однієї сторони, формальних інструкцій, з іншої – чіткого і глибокого розуміння особливостей виникнення і розвитку НС. Таким чином, ознаками професійної адаптації виокремлюють перш за все

високий рівень продуктивності праці у тісному поєднанні оптимальних психічних і енергетичних затрат, що супроводжуються суб'єктивною задоволеністю особистості результатами своєї діяльності.

Таким чином, *професійну адаптованість* розглядаємо як певний рівень прийняття кваліфікованим робітником Оперативно-рятувальної служби ЦЗ правил, норм, цінностей і традицій колективу, його взаємозв'язки з товаришами по службі, командирами, ступінь задоволення своїм статусом і положенням в колективі. Згідно з цим, професійна адаптація кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ передбачає їх активне включення у відносно стабільне соціальне середовище і оволодіння засобами і формами діяльності, які прийняті у ньому. При цьому адаптація реалізується у двох напрямках: внутрішньому (розв'язання внутрішніх суперечностей і протиріч) та зовнішньому (пристосування до відповідних умов певного середовища).

За результатами здійсненого аналізу наукових джерел можна виокремити такі критерії професійної адаптованості: задоволеність фахівцем власною професійною діяльністю, високі оцінки зі сторони роботодавця, взаємостосунки з керівником та членами колективу, продуктивність роботи в команді та ін. В контексті цього професійну адаптацію розглядають як неперервний процес, що супроводжує професійну діяльність фахівця, обумовлений потенційними змінами змісту й умов діяльності, що можуть носити кардинальний характер і потребувати змістовної та тривалої перебудови фахівця або / та локальний характер і передбачати ситуативну адаптацію. Крім цього зауважимо, що будь-яке професійне середовище і зокрема кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ не є постійним, а отже потребує збалансованості між фахівцем і умовами його праці.

Реалізуючи означену педагогічну умову, нами враховувалися такі аспекти:

- адаптаційні здібності здобувачів освіти у процесі їх професійної підготовки;
- комплексність у розвитку адаптаційного потенціалу кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ з урахуванням тих аспектів, що визначають його успішність;
- педагогічне коригування готовності кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ до професійної діяльності у різних сферах життєдіяльності.

Важливість професійної адаптації зумовлена тим, що співробітники Оперативно-рятувальної служби ЦЗ повинні:

- довготривало виконувати одноманітну роботу, зокрема в умовах військового стану, що супроводжується високими психологічними, емоційними і фізичними навантаженнями;
- швидко, професійно і узгоджено виконувати завдання в умовах реальної загрози здоров'ю і життю;
- миттєво реагувати на ймовірну небезпеку;
- переносити стійко всі психологічні й фізичні навантаження (короткочасні та довготривалі);
- швидко орієнтуватися і переключати увагу для виконання наступних завдань, продуктивно виконувати професійні функції, переборювати утому й сонливість;
- об'єктивно оцінювати свої потенційні можливості і фізичні сили відповідно до ситуації та завдань, які необхідно виконати.

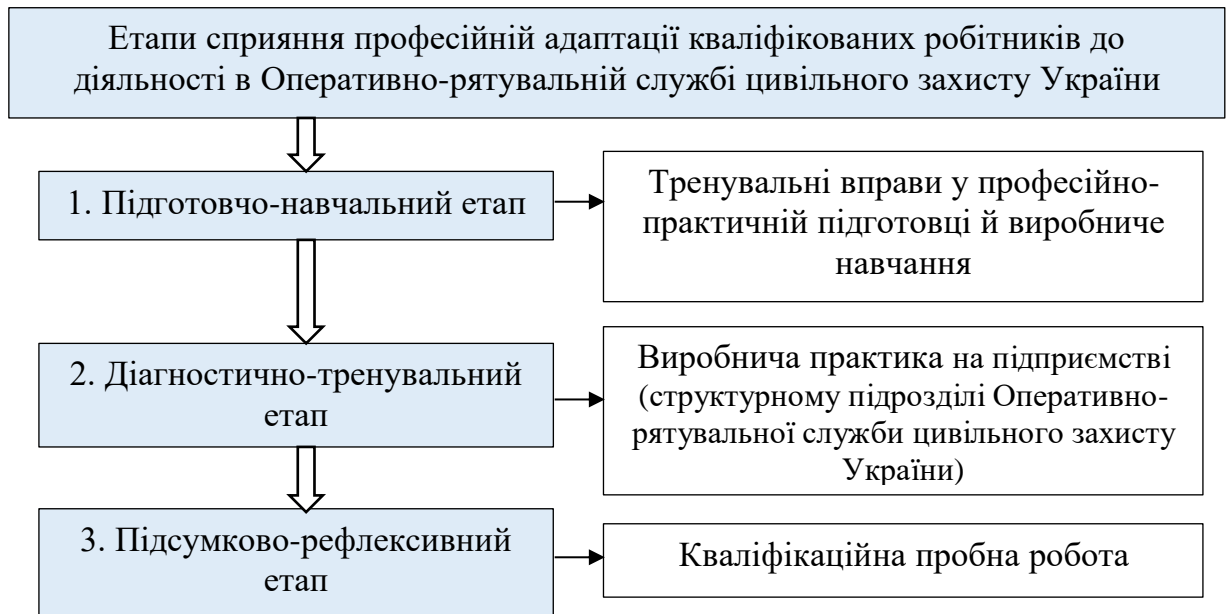
В. Подляшаник (Подляшаник, 2006) наголошує, що сутність професійної адаптації перш за все полягає у встановленні й збереженні динамічної рівноваги в мінливих умовах професії між суб'єктом діяльності і професійним середовищем та потребує постійної підтримки для забезпечення збалансованості між особистістю та професійними ситуаціями. Професійна адаптація відбувається на різних рівнях:

- психофізіологічному (передбачає відповідні зміни психічних станів особистості та її характеристик);
- суто професійному (пристосування до стратегій та цілей діяльності, до особливостей професійних ситуацій і завдань);
- соціально-психологічну (адаптацію до особливостей соціальної взаємодії у відповідному професійному середовищі) (Єжела, & Абсалямова, 2021).

Таким чином, особливе значення в сприянні професійної адаптації кваліфікованих робітників до діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ належить практичному курсу (професійно-практичній підготовці), зокрема виробничому навчанню і безпосередньо вправам, виробничій практиці та кваліфікаційній пробній роботі. Відповідно сприяння професійній адаптації кваліфікованих робітників до діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ у ході дослідження здійснювалася на трьох етапах: підготовчо-навчальному, діагностично-тренувальному, підсумково-рефлексивному (рис. 4.4).

Тренувальні вправи є важливим засобом сприяння професійній адаптації кваліфікованих робітників до діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ та їх реалізація під час практичної підготовки. Це обумовлено тим, що їх виконання забезпечує цілеспрямоване й багаторазове відтворення дій і прийомів, необхідних для ефективної професійної діяльності й одночасне удосконалення професійних умінь і навичок. Для ефективної реалізації третьої педагогічної умови, під час використання тренувальних вправ дотримувалися таких вимог:

- кожна вправа має забезпечувати професійний розвиток і удосконалення умінь і навичок;
- вправа має обов'язково бути зорієнтована на досягнення чітких і взаємопов'язаних цілей, що забезпечують ефективну підготовку кваліфікованих робітників;



*Рис. 4.4* *Етапи сприяння професійній адаптації кваліфікованих робітників до діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України та їх реалізація під час практичної підготовки*

- виконуючи вправу, здобувач освіти має чітко усвідомлювати з якою метою він її виконує, яким чином її правильно виконувати і де ці уміння знадобляться у професійній діяльності;
- ефективність виконання вправ значною мірою залежить від умотивованості здобувачів освіти та наявності потреби опанувати професію;
- під час виконання вправ здобувач освіти має мати чіткі орієнтири для здійснення самоконтролю виконаних дій;
- за результатами виконання вправ здобувач освіти має усвідомлювати загальний результат своєї підготовки (Дьомін, 2023; Дії підрозділів 2023; Мксименко, 2010).

Розглянемо використання тренувальних вправ на прикладі пожежного-рятувальника. У ході виконання тренувальних вправ у рятувальників формуються вміння виконувати професійні дії з пожежно-технічним обладнанням та аварійно-рятувальним інструментом в обсязі посадових

обов'язків. Одним із основних показників якості професійної підготовки співробітника в умовах підрозділу Оперативно-рятувальної служби ЦЗ є його гармонійне «вливання» в склад караулу та здатність до виконання робіт, пов'язаних з гасінням пожеж, ліквідацією наслідків НС, проведення АР та ІНР, взаємодія з іншими членами оперативного розрахунку свого підрозділу та інших підрозділів, самостійна діяльність, подальша самореалізація та самовдосконалення.

Сприяння професійній адаптації кваліфікованих робітників до діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ під час практичної підготовки забезпечувала система тренувальних вправ. Наприклад, для пожежних-рятувальників пропонували такі вправи:

- *вправи за сигналом «Тривога»* (збір чергового караулу, збір і виїзд за сигналом «Тривога»);

- *вправи із рятувальною мотузкою* (закріплення рятувальної мотузки за конструкцію; закріплення рятувальної мотузки за конструкцію пожежним-рятувальником, включеним в засіб індивідуального захисту органів дихання; змотування рятувальної мотузки (30 м) в клубок; в'язання подвійної рятувальної петлі з одяганням її на потерпілого; в'язання подвійної рятувальної петлі з одяганням її на потерпілого, пожежним-рятувальником, включеним в засіб індивідуального захисту органів дихання);

- *вправи із захисним одягом та спорядженням* (одягання спеціального (захисного) одягу та спорядження, одягання тепловідбивного (теплозахисного) костюма);

- *вправи із пожежними драбинами* (підйом по автодрабині на висоту; підйом по автодрабині зі стволем «першої допомоги» на висоту; підйом по підвішеній штурмовій драбині; перенесення, підвішування і підйом по штурмовій драбині; перенесення і встановлення висувної драбини у вікно 3-го поверху навчальної вежі; підйом по встановленій висувній драбині у вікно



3-го поверху навчальної вежі; перенесення, встановлення і підйом по висувній драбині у вікно 3-го поверху навчальної вежі);

– *вправи із підготовки до оперативного розгортання відділень на пожежно-рятувальних автомобілях* (встановлення автомобіля на пожежний гідрант; встановлення автомобіля на водоймище з приєднанням двох всмоктувальних рукавів та сітки; встановлення пожежної насосної станції на водоймище з приєднанням 2-х всмоктувальних рукавів та сітки);

– *вправи з оперативного розгортання відділень без встановлення пожежно-рятувального автомобіля на джерело води* (з подачею одного ствола «Б» через робочу лінію на три рукава  $d=51$  мм від автоцистерни; з подачею ствола «ГПС-600» через робочу лінію на три рукава  $d=51$  мм від автоцистерни; з подачею ствола «Б» від автоцистерни по висувній драбині у вікно 3-го поверху навчальної вежі з прокладанням магістральної лінії на три рукава  $d=77$  мм та робочої лінії на два рукава  $d=51$  мм);

– *вправи з оперативного розгортання відділень з установкою пожежно-рятувального автомобіля на пожежний гідрант* (з подачею одного ствола «А» та одного ствола «Б» з прокладанням магістральної лінії на п'ять рукавів  $d=77$  мм та двох робочих ліній (на два рукава  $d=51$  мм та два рукава  $d=66$  мм) з установкою автоцистерни на пожежний гідрант; з подачею переносного лафетного ствола по 2-х магістральних лініях (на 3 рукава  $d=77$  мм кожна) з установкою автоцистерни на пожежний гідрант; з подачею одного ствола «Б» від автоцистерни з використанням гідроелеватора);

– *вправи з оперативного розгортання відділень з установкою пожежно-рятувального автомобіля на водоймище* (з подачею одного ствола «А» та одного ствола «Б» з прокладанням магістральної лінії на п'ять рукавів  $d=77$  мм та двох робочих ліній (на два рукава  $d=51$  мм та два рукава  $d=77$  мм) з установкою автомобіля на водоймище; з подачею переносного лафетного ствола по двох магістральних лініях (на 3 рукава  $d=77$  мм кожна) з установкою автомобіля на водоймище);

– *вправи з оперативного розгортання на автомобілі порошкового гасіння* (з подачею одного ручного ствола з використанням трьох рукавів  $d=51$  мм; з подачею двох ручних стволів з прокладанням робочих ліній на два рукава  $d=51$  мм) та ін. (Покалюк, 2019d)].

Розглянемо детальніше окремі вправи, що сприяють професійній адаптації. Наприклад, однією з вправ за сигналом «Тривога» є вправа «*Збір чергового караулу*» (використовується під час проведення раптових перевірок). Оперативний розрахунок для виконання вправи: караул. Умови виконання навчальної вправи: особовий склад знаходиться на території підрозділу та займається згідно з розпорядком дня. За сигналом «Тривога» особовий склад одягає спеціальний одяг і шикується у гаражі. Сигнал тривоги подається через постового біля фасаду (днювального по гаражу). Початок: подано команду «Збір чергового караулу». Закінчення: особовий склад чергового підрозділу шикується по номерах оперативного розрахунку у гаражі (у визначеному місці). Час фіксується в момент шиккування чергового підрозділу у повному складі (рис. 4.5 а).

Нормативний час збільшується на 7 с, якщо караульне приміщення знаходиться на другому поверсі. Оцінка виконання вправи: літній період: відмінно – 60 с., добре – 75 с., задовільно – 90 с.; зимовий період: відмінно – 65 с., добре – 80 с., задовільно – 95 с.

Вимоги безпеки праці: заборонено кидати одяг і спорядження, запинятися в проходах. Під час використання спускового стовпа кожен пожежний-рятувальник зобов'язаний витримувати інтервал, стежити за пожежним-рятувальником, що спускається попереду, і не торкатися його. Торкнувшись ногами мата, треба відштовхнутися від стовпа і швидко відійти.

Наступна вправа «*Збір і виїзд за сигналом «Тривога»*». Оперативний розрахунок для виконання вправи: відділення (караул). Вправа виконується під час планових занять у системі службової підготовки та перевірок

організації служби. Автомобілі оперативного розрахунку знаходяться у гаражі. Особовий склад знаходиться у караульному приміщенні і розміщується довільно. Спеціальний одяг та спорядження складені на стелажі будь-яким способом. За сигналом «Тривога» особовий склад одягає спеціальний одяг і сідає в пожежно-рятувальний автомобіль. Автомобіль виїжджає за поріг воріт гаража. Початок: подано команду «Навчальна тривога» та звучить звуковий сигнал тривоги. Закінчення: особовий склад відділення (караулу) знаходиться в автомобілі у спеціальному одязі, двері зачинені, пробліскові маячки на автомобілі включено. Відлік часу: під час виконання вправи з посадкою особового складу в автомобіль у гаражі час фіксується в момент пересікання задніми колесами останнього автомобіля порога воріт гаража; під час виконання вправи з посадкою особового складу в автомобілі біля фасаду час фіксується в момент зачинення останніх дверей автомобіля (нормативний час вказано у дужках); нормативний час збільшується: на 7 с, якщо караульне приміщення знаходиться на другому поверсі; на 3 с, якщо висота підлоги кабіни автомобіля від підлоги гаража становить 1 м та більше. Під час застосування пожежно-рятувальних автомобілів з гальмівною системою, що передбачає автоблокування коліс при стоянці, норматив виконується після попереднього її накачування повітрям до робочого тиску (рис. 4.5 б).



*а) збір чергового караулу*



*б) виїзд за сигналом «Тривога»*

*Рис. 4.5. Збір і виїзд за сигналом «Тривога»*

Оцінка виконання вправи: літній період (відділення): відмінно – 30 с., добре – 35 с., задовільно – 40 с.; літній період (караул): відмінно – 35 с., добре – 40 с., задовільно – 45 с.; зимовий період (відділення): відмінно – 35 с., добре – 40 с., задовільно – 45 с.; зимовий період (караул): відмінно – 40 с., добре – 45 с., задовільно – 50 с.

Вимоги безпеки праці: порядок посадки особового складу відділень і караулів в пожежно-рятувальні автомобілі (в гаражі чи поза гаражем) встановлюється наказом начальника підрозділу відповідно до умов забезпечення безпеки та особливостей будівлі гаражу. Особовому складу забороняється кидати на шляху руху до гаража одяг та інші предмети, зупинятися в проходах і створювати перепони на шляхах руху. Під час користування спусковим стовпом не слід торкатися його поверхні незахищеними частинами тіла. Кожен має витримувати необхідний інтервал, слідкувати за тим, хто спускається попереду, і не торкатися його ногами (торкнувшись ногами мата біля основи стовпа, необхідно злегка відштовхнутися від стовпа і швидко відійти в бік). Двері кабіни пожежного автомобіля відкривати та закривати з обережністю.

Відпрацювання тренувальних вправ практичного курсу супроводжується обов'язковим інструктажем з безпеки праці. Виконання

вправ з ручними пожежними драбинами здійснюється не вище 3-го поверху навчальної вежі з обов'язковим використанням страхувального засобу.

Не менш важливими під час практичної підготовки з метою сприяння професійній адаптації є виконання вправ з ручним механізованим аварійно-рятувальним інструментом, наприклад, з бензопилою. Під час спилювання дерев необхідно обрати напрям падіння спиляного дерева та напрям відходу оператора при небезпеці. В секторі падіння не повинні перебувати люди. Не дозволяється падіння на інші дерева. Для спилювання дерева потрібно зробити три пропила. Спочатку роблять верхній косий пропил на стовбурі дерева із сторони, в яку буде падати спиляне дерево. Потім роблять нижній горизонтальний розпил. Два розпили повинні з'єднатися утворивши підпил. Після видаляють вирізаний сектор деревини. Перевіряють правильність наміченого напрямку падіння стовбура дерева. У тому випадку, якщо пропил потребує корегування, додаткові розпили слід здійснювати по всій ширині. У виняткових випадках дозволяється проводити нижній розпил по косій лінії вгору, формуючи таким чином більш відкритий пропил. Це полегшує роботу на схилах і косогорах (рис. 4.6).



*Рис. 4.6. Напрямок відходу оператора в умовах спилювання дерева*

Відмітимо, що виконання означеної системи вправ під час практичної підготовки забезпечує професійну адаптацію кваліфікованих робітників до діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ щодо виконання

професійних функцій й типових завдань, визначених Державним стандартом за певними професіями.

Для сприяння професійній адаптації кваліфікованих робітників до діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ під час практичної підготовки важливе значення набувають особистісні адаптивні якості й рівень активності співробітника. Зокрема, важливо суворо дотримуватися дисципліни, знати і усвідомлювати особливості несення служби, специфіку підготовки до виїзду. Тому необхідними є вольові якості, самостійність, сміливість, цілеспрямованість, наполегливість і самоконтроль. Не менш важливими є здатність до пристосування, тип нервової системи і її гнучкість та пластичність. Необхідно акцентувати увагу також на ключових компетентностях, необхідних для успішної професійної адаптації кваліфікованих робітників до діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ. Наприклад, для рятувальника це такі, як: здатність працювати у команді, діяти в нестандартних ситуаціях, оперативність у прийнятті рішень у різних позаштатних ситуаціях, відповідально ставитися до своїх посадових обов'язків та дотримуватися професійної етики, запобігати виникненню будь-яких конфліктних ситуацій (Максименко, & Філоненко, 2014). Відповідно до діючих Державних стандартів для пожежного-рятувальника до основних ключових компетентностей відносять комунікативну, соціальну, громадянську, екологічну й енергоефективну; для водолаза – комунікативну, математичну, цифрову, особистісну, соціальну, громадянсько-правову, підприємницьку, екологічну та енергоефективну.

Таким чином, керуючись затвердженими Державними освітніми стандартами з професій «Рятувальник», «Пожежний-рятувальник», «Водолаз» та іншими, можна зазначити, що для успішної професійної адаптації кваліфікованих робітників до діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ важливими є сформованість професійно важливих якостей, як сукупність надважливих особистісно-психологічних й психофізіологічних

властивостей кваліфікованого робітника, які є необхідними і достатніми та забезпечують успішне виконання професійних завдань. До них відносять комунікабельність, організованість, рішучість, уважність до деталей, чуйність, винахідливість, почуття обов'язку, дисциплінованість, емоційно-вольову стійкість, схильність до ризику, емпатію, швидкість рухової реакції та її точність, координацію рухів.

Наприклад, в умовах НС може виникнути потреба у транспортуванні потерпілих. Рятувальники мають знати основні способи та засоби транспортування потерпілих. При цьому важливо вірно вибрати спосіб та послідовність транспортування потерпілих, виходячи з наступних факторів: стан потерпілого; ступінь загрози потерпілому; кількість потерпілих, які підлягають транспортуванню; наявність технічного обладнання для проведення транспортувальних робіт; рівень професійної підготовленості персоналу; стан місця початку транспортування; довжина шляху, яким буде проводитися транспортування, та його стан.

Відмітимо, що дуже важливо для ефективного виконання завдань в групі є згуртованість та взаєморозуміння. Для прикладу, якщо в транспортуванні беруть участь кілька рятувальників, вони повинні діяти узгоджено, єдиною групою. Для цього призначається командир групи, який керує діями підлеглих. Командир розподіляє рятувальників відповідно до обраних способів перенесення за зростом та фізичною силою. Необхідні при транспортуванні команди поділяються на попередні та виконавчі. Наприклад, по команді «Взяти» рятувальники беруть ноші, по команді «Підняти» рятувальники піднімають ноші та ін. Під час перенесення нош рухатися потрібно не в ногу. Для перенесення нош через перешкоди потрібно шість рятувальників, які парами по черзі долають перешкоду, пересуваючи ноші вперед. Саме від злагодженої роботи команди дуже часто залежить долі постраждалого. При цьому важливо швидко реагувати, контролювати ситуацію, швидко реагувати і не допускати паніки.

Нам імпонує підхід Ю. Таймасова, (Таймасов, 2020) відповідно до якого для кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ, виокремлено також суб'єктивно значущі професійно важливі якості, такі як: порядність, готовність допомогти, чесність, інтелігентність, позитивний настрій, бажання працювати, загальна культура. Ці якості значною мірою впливають на ефективність активізації професійної адаптації кваліфікованих робітників до діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ під час практичної підготовки. Необхідно враховувати, що перераховані професійно важливі якості (основні та суб'єктивні) можуть бути стабільними, як, наприклад, характеристика нервової системи, інші – потрібно постійно розвивати і тренувати.

Таким чином, одним із основних показників якості підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в структурних підрозділах Оперативно-рятувальної служби ЦЗ є його гармонійне «вливання» в склад караулу та здатність до виконання робіт, пов'язаних з гасінням пожеж, ліквідацією НС та їх наслідків, проведення АР та ІНР, взаємодія з іншими членами оперативного розрахунку свого підрозділу та інших підрозділів, самостійна діяльність, подальша самореалізація та самовдосконалення.

В цьому аспекті під час практичної підготовки важливим є використання вправ, де передбачено групове виконання завдань. Розглянемо приклади окремих з них.

Приклад вправи *«З подачею одного ствола «Б» від автоцистерни з використанням гідроелеватора»*. Оперативний розрахунок для виконання вправи: відділення. Умови виконання навчальної вправи: Вправу виконують 5-6 осіб. Двигун автомобіля працює на малих обертах. Пожежно-технічне обладнання закріплене і знаходиться у відсіках, які закриті. Відділення у спеціальному одязі шикується на відстані 1 м з лівої сторони автомобіля. Початок: подається команда «Ствол «Б» від автоцистерни з використанням



гідроелеватора подати». Закінчення: двигун переключений на насос, рукавні лінії прокладені, пожежний-рятувальник зі стволом знаходиться на позиції, час фіксується в момент появи води із ствола (в літній період). Під час виконання вправи на автомобілі із середнім розміщенням насоса до нормативного часу додається 3 с. У зимовий період норматив виконується без подачі води. Оцінка виконання вправи: літній період: відмінно – 42 с., добре – 45 с., задовільно – 48 с.; зимовий період: відмінно – 40 с., добре – 43 с., задовільно – 46 с. Вимоги безпеки праці: виконувати в спеціальному одязі та спорядженні. Пожежні-рятувальники повинні дотримуватись обережності при відкриванні відсіків автомобіля, від'єднанні та зніманні пожежно-технічного обладнання. Визначається та вказується особовому складу шляхи прокладання рукавних ліній, перенесення пожежно-технічного обладнання, місце занурення гідроелеватора. При явній небезпеці подається команда «СТІЙ!», за якою особовий склад повинен припинити виконання вправи.

*Вправа «З подачею одного ствола «А» та одного ствола «Б» з прокладанням магістральної лінії на п'ять рукавів  $d=77$  мм та двох робочих ліній (на два рукава  $d=51$  мм та два рукава  $d=77$  мм) з установкою автомобіля на водоймище».* Оперативний розрахунок для виконання вправи: відділення.

Умови виконання навчальної вправи: Вправу виконують 5-6 осіб. Автомобіль знаходиться біля водоймища, все пожежно-технічне обладнання закріплене на штатних місцях, відсіки зачинені. Двигун працює на малих обертах. Відділення у спеціальному одязі шикуються біля автомобіля. Початок: подається команда «Автоцистерну – на водоймище, один ствол «А» та один ствол «Б», магістральна лінія на п'ять рукавів, робочі лінії по два рукава від автоцистерни подати». Закінчення: автомобіль встановлений на водоймище, двигун переключений на насос, заповнений водою (тільки влітку), рукавні лінії прокладені і з'єднані зі стволами. Водій знаходиться біля насоса, пожежні-рятувальники зі стволами на позиціях, готові до роботи.

Під час виконання вправи на автомобілі з переднім розміщенням всмоктувального патрубка до нормативного часу додається 10 с, із середнім розміщенням патрубка – 3 с. На автомобілях з розміщенням пеналів для напірно-всмоктувальних рукавів на висоті більше ніж 2,5 м до нормативного часу додається 7 с. Під час виконання вправи у складі 3-4 осіб до норми часу додається 15 с. У дужках вказаний час з подачею води, який фіксується в момент появи води із ствола. Оцінка виконання вправи: літній період: відмінно – 119 (139) с., добре – 124 (144) с., задовільно – 129 (149) с.; зимовий період: відмінно – 138 с., добре – 143 с., задовільно – 148 с. Вимоги безпеки праці: виконувати в спеціальному одязі та спорядженні. Визначається та вказується особовому складу шляхи прокладання рукавних ліній, перенесення пожежно-технічного обладнання. Зі стволом «А» працюють не менше двох осіб. Пожежні-рятувальники повинні дотримуватись обережності при відкриванні відсіків автомобіля, від'єднанні та зніманні пожежно-технічного обладнання. При явній небезпеці подається команда «СТІЙ!», за якою особовий склад повинен припинити виконання вправи.

Під час виконання цих вправ члени команди навчаються взаємодіяти, розуміти і підтримувати один одного, що дасть змогу в реальних умовах швидко зреагувати на НС, оперативно пристосуватися до зовнішніх умов й ухвалювати правильне рішення.

Відмітимо, що під час виробничого навчання особлива увага зосереджена на наданні домедичної допомоги постраждалим у НС (ЗГ 2), зокрема з теми 1 «Підйом і переміщення постраждалих» були включені вправи на іммобілізацію постраждалого за допомогою спинальної дошки; ручну стабілізацію шийного відділу; використання шийного коміра; переміщення постраждалого на спинальну дошку: бокове стабільне положення, на спині; евакуацію постраждалого з транспортного засобу: екстрена евакуація, вогонь чи небезпека виникнення пожежі; постраждалий

із зупинкою серцевої та/або дихальної діяльності тощо. З РН 2. «Виконання робіт на місці НС» ПК 2.2. «Проведення транспортування постраждалих із небезпечних зон» передбачено виконання вправ з накладання іммобілізуючої шини, пов'язки на всі частини тіла та використання підручних засобів при ушкодженнях постраждалих; здійснювання транспортну іммобілізацію постраждалих; проведення транспортування постраждалих із небезпечних зон.

Виробнича практика інтегрує у собі всі сформовані компетентності та уміння оперативно діяти у прогнозованих ситуаціях, будучи вже адаптованими до них. Разом з тим виробнича практика передбачає самостійне виконання робіт пожежного-рятувальника у складі відділення (під наглядом наставника) у відповідності до вимог кваліфікаційної характеристики і з використанням сучасних технологій, інструменту, пристроїв, обладнання (без залучення до гасіння пожеж та ліквідації наслідків НС). Під час виконання робіт пожежного-рятувальника у складі відділення можуть виникати як вже відпрацьовані у вправах ситуації, так і нестандартні. Саме нагляд наставника дає змогу відчутти підтримку, допомогу й швидко й легко адаптуватися до різних нестандартних ситуацій, як виникатимуть у майбутньому під час виконання професійних завдань.

Отже, сприяння професійній адаптації кваліфікованих робітників до діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ під час практичної підготовки становить собою цілісну систему, основою якої є виконання вправ, що сприяє удосконаленню спеціальних теоретичних знань, практичних вмінь виконання професійних завдань в типових умовах, формуванню та розвитку особистісно-професійних якостей, що дають змогу пристосуватися до умов професійного середовища і налагоджувати взаємодію у команді.

#### **4.1.4. Інноваційні методи і технології підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України**

Використання інноваційних форм, методів та технологій у підготовці кваліфікованих робітників відіграє важливу роль, оскільки вони забезпечують реалізацію новацій в освітній процес. Актуальність цієї умови також обумовлено Законом України «Про інноваційну діяльність» (Про інноваційну діяльність, 2002), що дає змогу здійснювати підготовку кваліфікованих робітників на засадах конкурентоздатних технологій, тим самим підвищуючи ефективність і якість цієї підготовки. Проблемі використання інноваційних технологій, форм та методів навчання присвячено праці багатьох дослідників, зокрема І. Андрощук (Андрощук, 2023а; Андрощук, 2016b; Танська et al, 2024); М. Братко (Братко, 2016), В. Давидович (Технічні засоби, 2007); Л. Герганова (Герганов, 2016), В. Дідковського (Дідковський, 2012), О. Дьоміна (Дьомін, 2023), Л. Загребельної (Загребельна, 2005); Л. Ребухи (Інноваційні технології, 2022); А. Литвина (Литвин, 2012), Л. Марцевої (Марцева, 2015), Н. Ничкало (Ничкало, 2001), І. Осадчого (Осадчий, 2013), О. Пироженка (Пометун, & Пироженок, 2004); О. Пометун (Пометун, & Пироженок, 2004); С. Сисоєвої (Сисоєва, 2008), С. Соболева (Соболева, 2015), В. Танської (Танська et al, 2024); З. Курлянд (Теорія і методика професійної освіти, 2012), С. Шевчук (Шевчук, 2016) та ін.

Результати аналізу наукових праць дають змогу констатувати, що інновації визначають як щось нове, вперше впроваджене, але більшість дослідників, висвітлюючи підготовку тих чи інших фахівців, під інноваціями розуміють наявні підходи, що були перенесені або адаптовані в нові умови. Враховуючи це, *під використанням інноваційних форм, методів і технологій у підготовці кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ будемо розуміти процес, що забезпечує*

*створення, вдосконалення або поширення сучасних методів, форм і технологій навчання (нововведень), які підвищують ефективність підготовки кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ та дають змогу поєднати традиційні та прогресивні технології їх навчання, реалізувати оригінальні дидактичні ідеї щодо організації освітнього процесу.*

Зазначимо, що інноваційні форми підготовки наділені певними характеристиками, зокрема:

- суб'єктивністю взаємовідносин між учасниками освітнього процесу;
- демократично-рефлексивним стилем спілкування;
- діалогічністю;
- використанням колективних і групових форм організації навчальної діяльності на заняттях;
- активним використанням інтерактивних методів та технологій, що передбачають конструктивну інтеракцію й взаємодію всіх учасників освітнього процесу;
- розширенням можливих способів отримання і засвоєння інформації (Дідковський, 2012; Інноваційні технології, 2022; Соболева, 2015; Танська et al, 2024).

Професійно-теоретична підготовка слухачів провадиться у таких формах: різні типи уроків, лекції, семінари (теоретичні і практичні), лабораторно-практичні й індивідуальні заняття, навчальні екскурсії та інші форми організації теоретичного навчання. Під час викладання навчальних предметів загальнопрофесійної й професійно-теоретичної підготовки позитивно зарекомендували себе такі інноваційні форми підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ як *лекція-візуалізація, лекція з розгляду конкретних ситуацій, лекція-круглий стіл, проблемна лекція, лекція-прес-конференція,*

*лекція контекстного типу* та ін. Схарактеризуємо кожен з означених типів лекцій.

*Лекція-візуалізація* передбачає максимальне використання мультимедійного матеріалу (презентацій, відео контенту, різних засобів візуалізації) з метою наочного висвітлення навчального матеріалу. Наприклад, з теми «Алгоритм надання домедичної допомоги при різних станах» в межах вивчення навчального предмета «Надання домедичної допомоги» використовувалася лекція візуалізація, де навчальний матеріал повністю був презентований на слайдах мультимедійної презентації з використанням відеофільмів про основні дії щодо надання домедичної допомоги при ураженнях електричним струмом, опіках, отруєнні невідомою речовиною, травмах окремих анатомічних ділянок. При цьому важливо відмітити, що ефективність такої лекції залежить від умінь педагога трансформувати навчальний матеріал у словесній формі в візуальну з відображенням логічних взаємозв'язків між елементами змісту.

*Лекція з розгляду конкретних ситуацій* передбачає обговорення реальної актуальної ситуації та виклад теоретичного матеріалу в контексті обговорення цієї ситуації. Такий вид лекції може передбачати розгляд декількох конкретних ситуацій. Наприклад, під час розгляду теми «Правила надання допомоги при невідкладних станах (враховуючи інфаркт міокарду, інсульт, епілептичний напад, анафілаксію)» з навчального предмета «Надання домедичної допомоги» пропонувалося здобувачам освіти декілька ситуацій, в контексті аналізу яких було схарактеризовано основні правила надання допомоги при невідкладних станах.

*Лекція-круглий стіл* у ході дослідження була запропонована з професійно-теоретичної підготовки з навчального модуля РН-1 (Підготовка до виконання робіт) на тему «Вимоги і основні положення статутів, наказів, інструкцій, нормативів щодо пожежно-рятувальних робіт». Це дало змогу обговорити основні положення статутів, наказів, інструкцій, нормативів та їх

вимоги та потенційні можливості їх застосування під час пожежно-рятувальних робіт, обмінятися думками щодо врахування у цих нормативних документах всіх потенційно можливих аспектів.

*Проблемна лекція* дає змогу активізувати здобувачів, активізувати мисленнєву діяльність, критичне мислення й включити в активну пошукову роботу. Особливістю проведення проблемної лекції є формулювання на її початку проблеми або проблемного запитання, на розв'язання якого буде зосереджено навчальний матеріал. Наприклад, з навчального предмета з загальної компетентності ЗГ 3. «Психологічна компетентність» на початку лекції на тему «Роль морального чинника для професійного становлення пожежного-рятувальника. Історію пожежно-рятувальної справи в Україні, професійні традиції» формулюється проблемні запитання «Чи важливі моральні якості під час проведення рятувальних робіт на пожежі?», «Якщо пожежник-рятувальник характеризується низьким рівнем моральності як це вплине на якість гасіння пожежі?». Таким чином, навчальний матеріал засвоюється під час пошуку відповідей на проблемні запитання, певного суб'єктивного відкриття певних понять, положень, фактів.

*Лекція-прес-конференція* передбачає запрошення фахівців, консультантів, експертів та дає змогу презентувати новітні практики й кращий досвід діяльності структурних підрозділів Оперативно-рятувальної служби ЦЗ в тих чи інших напрямках. Зазначимо, що такий тип лекції сприяв з'ясуванню кола професійних інтересів здобувачів освіти, їх особистісного ставлення до професії та формуванню умінь визначати пріоритетні й проблемні напрями в навчальному матеріалі та формулювати питання.

*Лекція контекстного типу* забезпечувала досягнення основних трьох цілей: формування системи теоретичних знань як способу виконання практичних завдань; розвиток пізнавального інтересу, й теоретичного мислення; активізація навчально-пізнавальної мотивації до вивчення предмету та майбутньої професійної діяльності загалом через відтворення

соціального і предметного контексту професії. У ході дослідження такий тип лекції проводився з загальної компетентності ЗГ 3. «Психологічна компетентність» на тему «Зростання соціальної значимості професії пожежного-рятувальника».

Однією з інноваційних форм підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ є *тренінги*. Проведення занять у формі тренінгу дають змогу формувати умови і навички ефективного алгоритму дій в умовах, що максимально наближені до реальної професійної діяльності в майбутньому, здатності до пошуку інноваційних способів розв'язання професійних проблем. Використання тренінгів дають змогу підвищити не лише професійну, а й соціально-психологічну компетентність, розвивають професійно важливі особистісні якості й ключові компетентності. Під час проведення тренінгів необхідно максимально залучити всіх здобувачів освіти до активної навчально-пізнавальної діяльності, обговорення ситуацій, виконання тренінгових вправ, узагальнення й підведення підсумків за результатами проведеного заняття. Під час реалізації завдань дослідження, проводячи тренінги, дотримувалися таких етапів проведення заняття:

- *початковий етап* (забезпечував створення позитивної психологічної атмосфери; напрацювання правил для групової взаємодії; налагодження зворотного зв'язку з аудиторією та створення умов для подальшої рефлексії);

- *основний етап* (проводилася актуалізація базових знань, представлення нового матеріалу з проблеми заняття, його розгляд, моделювання певних професійно орієнтованих ситуацій за результатами аналізу і узагальнення нового матеріалу, систематизація знань, удосконалення і закріплення умінь і навичок, формування відповідних компетентностей);



– *підсумковий етап* (передбачав підведення підсумків заняття, обмін думками й враженнями, оцінювання результатів тренінгового заняття й набутого досвіду, його практичної спрямованості для професійної діяльності).

Ефективність тренінгового заняття забезпечувалася відповідною підготовкою педагога, розробленням ним плану заняття з чітким розподілом часу на різні види діяльності; чітким структуруванням навчального матеріалу; використанням засобів візуалізації навчальної інформації; диференціюванням групової роботи з використанням інформаційно-комунікативних технологій, навчальних тренажерів. Наприклад, для підготовки кваліфікованих робітників за спеціальністю 5161 «Пожежний-рятувальний» були проведені такі тренінгові заняття: «Власна безпека при наданні домедичної допомоги», «Домедична допомога при опіках», «Психологічна допомога населенню та методи її надання», «Саморегуляція та її механізми», «Професійна етика у спілкуванні», «Правила роботи в команді», «Конфліктні ситуації у колективі: причини виникнення і способи розв'язання» та інші.

Відмітимо, що проведення тренінгових занять для здобувачів освіти традиційно здійснюється у Черкаському інституті пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля. Для цього активно використовуються тренажери «Вогневий модуль», що функціонує на базі закладу згідно з Проєктом «Регіональні тренінгові центри порятунку – підтримка системи підготовки ДПО та професійних аварійних служб в Україні» та «Багатомодульний тренажер контейнерного типу», який функціонує з 2023 року відповідно до Проєкту «Регіональні тренінгові центри порятунку – підтримка системи підготовки добровільної пожежної охорони та професійних аварійних служб в Україні – частина II». Зокрема такі тренінгові заняття проводяться під час опанування навчальних дисциплін «Рятувальні роботи на місці подій»,

«Аварійно-рятувальні та інші невідкладні роботи, ліквідація надзвичайних ситуацій».

Професійно-практична підготовка, залежно від мети і завдань заняття, може проводитися в лабораторіях, навчальних майстернях, на навчальних полігонах, навчально-тренувальних комплексах, навчально-виробничих дільницях та безпосередньо в структурних підрозділах Оперативно-рятувальної служби ЦЗ у таких формах: *урок виробничого навчання в закладі освіти; урок виробничого навчання у підрозділі; виробнича практика на робочих місцях у підрозділі та ін.*

Ефективно зарекомендували себе у ході дослідження, для формування означених ключових компетентностей, *інтерактивні методи*. Це обумовлено тим, що відповідно до діючих стандартів П(ПТ)О важливими ключовими компетентностями, які мають бути сформовані у кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ є такі, що передбачають налагодження конструктивної взаємодії та комунікації. Наприклад, для професій «Рятувальник», «Командир відділення Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту» – здатність працювати в команді, дотримання професійної етики, запобігання конфліктних ситуацій; для професій «Пожежний-рятувальник», «Сапер (розмінування)» – комунікативна і соціальна компетентності.

На важливості використання інтерактивних методів в процесі підготовки фахівців наголошено у працях Р. Демків, М. Євхутич (Використання інтерактивних методів, 2018), Н. Жукович-Дородних (Жукович-Дородних, 2009), Л. Загребельної (Загребельна, 2005), Ю. Панімаш (Панімаш, 2019а, О. Пометун, Л. Пироженок (Пометун, & Пироженок, 2004), О. Пометун (Пометун, 2007), П. Шевчука, П. Фенриха (Інтерактивні методи, 2005) та ін. Використання інтерактивних методів навчання реалізується на таких принципах: активності (максимальне залучення всіх учасників освітнього процесу до комунікації); зворотного зв'язку (висловлення

аргументів на підтвердження або спростування думки дає змогу розуміти позицію, яку займає учасник освітнього процесу); пошукового характеру (стимулювання до пошуку ефективних способів розв'язання проблеми), довіри і рівності (рівноправність учасників під час взаємодії щодо висловлювання думок, поглядів, обґрунтування рішень без нав'язування власної позиції) (Використання інтерактивних методів, 2018; Інтерактивні методи, 2005; Нові технології, 2000; Пометун, 2007).

Під час використання інтерактивних методів доцільно дотримуватися наступних вимог:

- орієнтуватися на загальну ціль; уміти вислухати співрозмовника;
- проявляти активність під час комунікації;
- уникати фраз, які не містять важливої інформації; думки формулювати чітко й однозначно;
- адекватно сприймати конструктивну критику.

У ході дослідження було використано різні інтерактивні методи, зокрема «Лінія цінностей», «Спільна угода», «Займи позицію», «Пресс-метод», «Коло ідей», «Мікрофон», «Очікування», «Мозковий штурм», «Шкала думок», «Метод виклику», «Акваріум» та ін. Їх використання забезпечило високу ступінь залучення здобувачів освіти в освітній процес, обмін досвідом, удосконалення навичок самостійного вирішення проблеми; інтенсифікацію процесу підготовки, колективний і творчих характер занять, активізацію мисленнєвої діяльності.

Відмітимо, що під час використання інтерактивних методів кваліфіковані робітники Оперативно-рятувальної служби ЦЗ набувають досвіду, який необхідний для проведення інформаційно-профілактичної роботи, зокрема міжособистісного спілкування з громадянами, працівниками різних підприємств і установ; створення відповідного соціального середовища для переконування аудиторії щодо використання різних способів захисту від впливу небезпечних факторів; використання соціально-

психологічних методів і прийомів спеціального впливу на громадян з метою мотивування людей перебувати у безпеці; інформування населення про види небезпек та способи захисту від неї, основні дії у НС; проведення тематичних лекцій та інструктажів для населення і т.д. (Використання інтерактивних методів, 2018; Пометун, 2007).

Під час підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ позитивно зарекомендувала себе *кейс-технологія*. Використання кейсів дало змогу надати опис реальних НС, описати дії учасників та потерпілих, обговорити і запропонувати оптимальне й обґрунтоване її розв'язання з врахуванням усіх відомих чинників. Не менш важливим під час розв'язування кейсів є порівняння дій учасників ситуації та визначення їх адекватності зовнішнім умовам. Використання кейс-технології забезпечило удосконалення:

- теоретичних та аналітико-узагальнювальних умінь (уміння розмежовувати дані від інформації, виокремлювати і відрізнити суттєву інформацію від несуттєвої, аналізувати її, узагальнювати з метою представлення цілісної картини ситуації, що виникла),

- навичок оцінювати ситуацію, знаходити раціональне рішення, генерувати нестандартні рішення, що є ефективною альтернативою для вирішення проблеми;

- уміння працювати в команді, переконувати, вести конструктивну дискусію, аргументовано відстоювати власну точку зору, складати звіт.

Під час використання кейсів враховували такі вимоги:

- проблема, що описувалася у кейсі була описана з реальних фактів та подій, тобто була правдива і реалістична;

- проблема, яку необхідно розв'язати, була пов'язана з тим теоретичним матеріалом, що вивчався, при необхідності містила цікаві факти й відеоматеріали;

- питання, відповідь на які визначала алгоритм пошуку розв'язку базувалися на досвіді і сформованих знаннях;
- передбачити обговорення можливих способів розв'язання кейсів, опрацювати декількох відповідей й потенційних можливостей вирішення проблеми одночасно;
- колективна організація роботи над кейсом забезпечувала поєднання різних видів навчально-пізнавальної діяльності здобувачів: обмін думками, обговорення причин виникнення проблеми, дискусію, роботу в групах, мозкову атаку, презентування способів вирішення, при необхідності з візуалізацією тощо (Шевчук, 2020).

Проводячи заняття з використанням кейс-технології, дотримувалися таких етапів роботи:

- 1) ознайомлення здобувачів освіти із текстом кейсу (визначити ключові проблеми, визначити які з них є важливими для вирішення, зрозуміти ситуаційний контекст кейсу і його головних дійових осіб);
- 2) аналіз ситуації, що описана в кейсі (відібрати основні поняття та факти, які необхідні для аналізу, зрозуміти потенційні труднощі);
- 3) організація обговорення або дискусії кейсу (важливою для цього етапу є теоретична підготовка здобувачів; передбачає формулювання питань, активну дискусію з аргументацією відповідей)
- 4) підведення підсумків обговорення, узагальнення способів вирішення кейсу.

Відмітимо, що вирішуючи кейси, в здобувачів освіти формується алгоритм дій в конкретній описаній ситуації. Чим більше обговорено і розв'язано кейсів, тим більше типових схем діяльності у відповідних ситуаціях буде сформовано у свідомості кваліфікованих робітників. У ході дослідження використовувалися різні кейси «Гроза біля водойми», «Затоплення сільської місцевості під час сильних дощів та повені», «Зсув ґрунту», «Викид небезпечних хімічних речовин під час пожежі на

підприємстві», «Вибух у житловому будинку», «Масове скупчення людей під час концерту» тощо. Під час дослідження використовувалися різні види кейсів: структуровані й неструктуровані за рівнем складності; тематичні, гарвардські executive-кейси за форматом використання тощо. Наприклад, для опрацювання системи заходів щодо системи оповіщення, евакуації й гасіння пожежі у закладі загальної середньої освіти; визначення алгоритму дій кожного учасника команди та розроблення моделі прийняття спільного рішення пропонувався кейс «Пожежа в ліцеї».

*Зміст кейсу:* у приміщенні ліцею № 7 (м. Черкаси) на третьому поверсі через несправний стан електропроводки відбулося загорання в аудиторії 304, вогонь швидко поширився на дерев'яні меблі, що були в навчальній аудиторії. В коридорі та на сходових клітинах сталося поширення диму. На момент загорання площа пожежі складала 65 квадратних метрів, в закладі освіти перебувало 167 осіб. Пожежна сигналізація спрацювала. Це був урок, а тому учні й вчителі переважно перебували в навчальних аудиторіях. Кейс розв'язували розподіливши слухачів на групи по 5 осіб: перший здобувач освіти мав реалізувати мету в якості директора ліцею; другий – як представник служби охорони; третій – як член добровільного пожежного формування; четвертий – як вчитель; п'ятий – як керівник гасіння пожежі. Особливу увагу, формулюючи кейси, під час підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ звертали на осіб з особливими потребами. З цією метою було запропоновано такі кейси «Евакуація людей з інвалідністю під час затоплення місцевості», «Завал будинку пристарілих унаслідок вибуху», «Евакуація людей з порушеннями зору, рухового апарату під час пожежі», «Виявлення підозрілих предметів у лікарні» тощо.

Ефективність використання кейсів під час дослідження забезпечувалася дотриманням певних умов під час їх складання:

- обставини, які описані у кейсі мали бути правдиві і відповідати реальним подіям й узгоджуватися з матеріалом, що вивчається;
- проблема, яка розглядається у кейсі, має бути характерна для майбутньої професійної діяльності кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ;
- для активізації пошукової діяльності підбиралися і використовувалися у кейсах цікаві факти, медіа матеріали тощо;
- ситуації, що описувалися в кейсах мали забезпечити досягнення освітніх цілей та відповідно формувати практичних навичок щодо реалізації алгоритму дій в конкретній ситуації;
- під час презентації кейсу, факти викладалися нейтрально, без висловлювання педагогом свого ставлення до них та поведінки діючих осіб;
- дії у кейсі описувалися в теперішньому часі для створення ефекту «присутності», участі у подіях у слухачів; у минулому часі – для вирішення завдання у ролі одного з героїв ситуації.

Під час роботи над кейсом використовували різні види аналізу: проблемний (забезпечував усвідомлення проблеми, її сутності та потенційних шляхів розв'язання), причинно-наслідковий (дав змогу визначити причини виникнення проблеми та її наслідки), праксеологічний (передбачав осмислення процесу, явища з позиції його використання у практичній діяльності), аксіологічний (забезпечував аналіз процесу, явища в загальній системі цінностей), ситуаційний (сприяв осмисленню ситуації, визначенні її структури й чинників, що обумовили її виникнення та тенденцій розвитку), прогностичний (забезпечував прогностичну діагностику ситуації), програмно-цільовий (передбачав розроблення чіткої програми досягнення мети) тощо.

Таким чином, використання кейс-технології сприяло стимулюванню кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ до отримання нових знань, удосконаленню навичок розв'язання проблемних ситуацій у

конкретних умовах, розвитку творчого потенціалу та комунікації, умінь працювати в команді та ін.

*Інформаційно-комунікаційні технології* інтегрують у собі електронні освітні ресурси, Інтернет-ресурси, різні засоби для змішаного і дистанційного навчання, комп'ютерно орієнтованого навчання. Їх використання дало змогу зорієнтовувати на самостійне вивчення навчального матеріалу; візуалізувати, віртуально моделювати й імітувати різні ситуації, явища і процеси; виконувати різноманітні навчально-пізнавальні і пошуково-дослідницькі завдання; через використання електронних словників і посібників, енциклопедій, баз знань здійснювати інформаційно-пошукову роботу та отримувати довідкову інформацію; забезпечувати закріплення й удосконалення практичних умінь і навичок та контроль результатів навчальної діяльності тощо.

За результатами аналізу наукових праць Р. Гуревича (Гуревич, 2008), В. Давидовича (Технічні засоби навчання, 2007), М. Кадемії (Кадемія, & Шахіна, 2011), А. Литвина (Литвин, 2012; Литвин, & Перегуда, 2016), Л. Ребухи (Інноваційні технології, 2022), С. Соболевої (Соболева, 2015), І. Шахіної (Інформаційно-комунікаційні технології, 2011) до переваг використання інформаційно-комунікаційних технологій відносять:

- стимулювання пошукової діяльності;
- наявність можливості вибору індивідуальної освітньої траєкторії, що дає можливість опрацювати матеріал в зручний час і місці;
- різноманіття форм, методів і засобів представлення навчальної інформації;
- змога оперативного обміну великими об'ємами інформації та доступність до неї;
- інтенсифікація підготовки фахівців, можливість інтеграції різних технологій навчання;
- реалізація оперативного контролю результатів освітнього процесу;



– активізація навчально-пізнавальної та самостійної діяльності.

У ході нашого дослідження інформаційно-комунікаційні технології знайшли широке використання, зокрема презентації, відеоматеріали на теоретичних заняттях, на практичних – комп'ютерних програм, симуляторів і тренажерів – для відпрацювання практичних умінь і навичок в реальних ситуаціях, формування швидкого реагування на проблему. Наприклад, під час вивчення навчального предмета ЗГ 2. «Надання домедичної допомоги» з теми 11 «Поняття про медицину катастроф та високо небезпечні надзвичайні ситуації» використовували відеоматеріали «Причини виникнення та класифікація надзвичайних ситуацій» (<https://www.youtube.com/watch?v=1A-0G9S54jg>). Різні медіа матеріали використовували під час презентації кейсів з різних навчальних предметів. Під час навчання з надання домедичної допомоги використовували такі відеоматеріали «Перша допомога при кровотечах», «Техніка застосування прямого тиску на рану», «Перша допомога при переломах і вивихах», «Як швидко надати домедичну допомогу», «Перша допомога: алгоритм», «Домедична допомога в умовах воєнного часу» тощо; навчання з охорони праці – «Безпека з посмішкою», «Актуальні питання з охорони праці та пожежної безпеки», «Відеоінструктаж з охорони праці» тощо. З виробничого навчання із загальнопрофільної підготовки за професією «Пожежний-рятувальник» за модулем ЗГ 2. «Надання домедичної допомоги постраждалим у надзвичайних ситуаціях» у ході дослідження використовували такі відеоматеріали: «Порядок підготовки засобів індивідуального захисту», «Перші дії для фахівців з громадської безпеки під час хімічної атаки: Засоби індивідуального захисту», «Причини пожеж і правила пожежної безпеки», «Прийом Генлімха» тощо. З виробничого навчання з професійно-теоретичної підготовки ПК 4.5. «Проведення рятувальних робіт на водних об'єктах» використовували навчальне відео «Організація рятувальних робіт на водних об'єктах» тощо.

Відмітимо, що підготовку кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ забезпечували віртуальні навчальні середовища, в яких з кожного навчального предмета розміщено онлайн-курси, які містять різні презентації та відеоматеріали, тестові завдання для онлайн-тестування.

Під час підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ використовувалися програмні засоби як Canva, Kahoot!, Wizer.Me, Padlet, Liveworksheets, H5P, різні віртуальні лабораторії та ін.), які дали змогу підвищити ефективність процесу підготовки й забезпечили формування відповідних компетентностей. У ході дослідження активно використовувалися *вебквести* як спосіб організації проблемного навчання з використанням інформаційних Інтернет-ресурсів, що стимулювало до пошуково-дослідницької діяльності, сприяло розвитку аналітичних і рефлексивних умінь і навичок. Це дало змогу усвідомити за результатами опрацювання навчальну інформацію; детально й всебічно усвідомити проблему; проаналізувати кожний крок в загальному алгоритмі дій; здійснити пошук причини, що викликала певну проблему; визначити шляхи та способи її вирішення.

З метою підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ було використано із бібліотеки вебквестів (<https://vseosvita.ua/webquest>) матеріали: «Домедична допомога при травмах окремих анатомічних ділянок», «Маршрут пожежної безпеки», «Правові та організаційні основи охорони праці», «Safety quest», «Мінна безпека», «Безпека під час воєнних дій», «Збереження психологічної рівноваги в умовах воєного стану, поради спеціалістів» та ін.

Під час виконання вебквесту дотримувалися відповідної послідовності дій:

- 1) ознайомлення з темою і завданнями вебквесту;
- 2) визначення ролі як учасника вебквесту;
- 3) визначення функцій і обов'язків, які потрібно виконувати у вебквесті;

- 4) виконання завдань і обов'язків, відповідно до обраної ролі;
- 5) командна робота над презентуванням результатів вебквесту;
- 6) презентування результатів проходження вебквесту (Павличенко et al, 2023).

Враховуючи особливості професійної діяльності кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ, позитивно себе зарекомендували *імітаційні технології*, які дали змогу спрямувати вивчення навчальних предметів на вирішення проблем у групі із застосуванням імітацій та ділових ігор на засадах конструктивної взаємодії здобувачів освіти і педагогів. Цьому сприяло моделювання різних НС та поведінки рятувальників з метою формування умінь оперативно приймати раціональні рішення з врахуванням ймовірного розвитку ситуації. Імітаційне моделювання (ситуаційне або імітаційно-ігрове моделювання) як інноваційна технологія має ряд переваг щодо її використання:

- забезпечує проєктування освітнього процесу з подальшою перспективою відтворення цього проєкту;
- сприяє об'єктивному контролю за якістю підготовки кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ й діагностування цілепокладання;
- передбачає відбір і структурування змісту навчальних предметів з врахуванням вузької професіоналізації;
- забезпечує оптимізацію результатів підготовки і ресурсів, які необхідні для їх досягнення через вибір ефективних форм, методів і засобів підготовки;
- сприяє налагодженню зворотного зв'язку з метою вчасного коригування процесу підготовки кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ.

У ході дослідження використання імітаційних технологій таких як *ситуація-проблема*, *ситуація-ілюстрація*, *ситуація-оцінка*, *ситуація-*

*інцидент, розбір службової документації, розбір дій з інструкції, навчання дією, ділові ігри (імітаційні та операційні ігри)* забезпечило оптимізацію й гнучкість процесу підготовки кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ, незалежність від наявності певних засобів й матеріальних ресурсів, відсутність адміністративних утручань під час вирішення змодельованих ситуацій. Крім цього важливо відмітити і таку позитивну характеристику імітаційних технологій як низьку вартість помилок у вирішенні завдань. У реальних умовах помилка в діях рятувальників може вартувати втраті здоров'я або життя, а у змодельованих ситуаціях вона не є критичною і дає змоги набувати досвіду реагування на НС.

Таким чином, використання інноваційних форм, інтерактивних методів та технологій навчання забезпечили ефективність підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ. Зокрема позитивно зарекомендували себе такі інноваційні форми організації навчання як лекція-візуалізація, лекція з розгляду конкретних ситуацій, лекція-круглий стіл, проблемна лекція, лекція-прес-конференція, лекція контекстного типу, тренінги та ін. Формуванню ключових і професійних компетентностей сприяли інтерактивні методи, кейс-технології, інформаційно-комунікаційні й імітаційні технології та вебквести.

#### **4.2. Навчально-методичне забезпечення підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України**

Ефективність підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ значною мірою залежить від її навчально-методичного забезпечення. Проблема розроблення і використання навчально-методичного забезпечення в освітньому процесі висвітлена в працях І. Андрощук (Андрощук, 2023b, М. Братка (Братко,

2016), Н. Деца (Дец, 2019), Т. Лазаревої (Лазарева, 2014), Л. Марцевої (Марцева, 2015), Л. Пуховської (Пуховська, 2013), В. Сидоренка (Сидоренко, 2016; 2017), С. Соболевої (Соболева, 2015), О. Співаковського (Співаковський et al, 2010), М. Хоменка (Хоменко, 2005), С. Шевчук (Шевчук, 2016; 2020 та ін. Зокрема С. Шевчук наголошує на необхідності проєктування комплексного навчально-методичного забезпечення навчальних предметів професії через розроблення певного переліку, який дослідниця називає паспортом комплексного навчально-методичного забезпечення (Шевчук, 2016). На думку С. Шевчук, він має уміщувати такий перелік документів:

- законодавчо-нормативні документи (Закони України, що регламентують вимоги й особливості організації освітнього процесу у закладах П(ПТ)О, зокрема що стосується навчально-методичного забезпечення (Щодо рекомендацій, 2018));

- навчально-методичні документи (робочі навчальні плани, робочі навчальні програми, поурочно-тематичні плани, плани аудиторних занять, перелік навчально-виробничих робіт і тренувальних вправ, засоби діагностування навчальних досягнень та моніторингових досліджень щодо якості підготовки з професії);

- паспорти (лабораторії, навчального кабінету, майстерні – план-схема розташування робочих місць згідно нормативних вимог, матеріально-технічного забезпечення, інструкції з безпеки і охорони праці, санітарно-гігієнічні норми);

- документи, що містять інформацію про матеріально-технічне забезпечення (обладнання, пристосування, інструменти та ін, що необхідне для підготовки з професії);

- документація позаурочної діяльності педагога (плани виховної роботи, плани і матеріали роботи предметних гуртків, матеріали проведення олімпіад і конкурсів, сценарії проведення професійних свят та ін.);

– науково-методична документація (авторські методичні розробки педагогів, матеріали самоосвіти і атестації, матеріали передового педагогічного досвіду, тематичні папки дидактичних матеріалів та ін.) (Шевчук. 2020).

Такий підхід, на думку дослідниці, дасть змогу:

- чітко спроектувати освітній процес у закладах П(ПТ)О;
- визначити якість дидактичних засобів, що використовуються в процесі підготовки з професії;
- здійснювати моніторинг навчально-методичного забезпечення освітнього процесу та його відповідності потребам ринку праці;
- організувати системну роботу щодо підвищення рівня методичної підготовки педагогів закладів професійної освіти й підвищення рівня їх методичної діяльності загалом.

Відмітимо, що в наукових джерелах (Андрощук, 2023b; Дец, 2019; Лазарева, 2014; Марцева, 2015; Сидоренко, 2016, 2017; Соболева, 2015; Хоменко, 2005; Шевчук, 2016) послуговуються різними поняттями: «навчально-методичне забезпечення спеціальності», «навчально-методичне забезпечення освітнього процесу» та «навчально-методичне забезпечення дисципліни». Зазначимо, що навчально-методичне забезпечення спеціальності характеризують як сукупність нормативних, навчально-методичних й діагностувальних матеріалів, що забезпечують якісну підготовку фахівців за відповідною спеціальністю, формування визначених освітньою програмою компетентностей та програмних результатів навчання (Дец, 2019).

Навчально-методичне забезпечення освітнього процесу потрактовують як сукупність документів, наукових, методичних і навчальних матеріалів, що описують зміст, обґрунтовують структуру, визначають результати навчання, регламентують особливості перебігу освітнього процесу (Марцева, 2015).

Під навчально-методичним забезпеченням дисципліни розуміють сукупність нормативних, навчально-методичних і програмних матеріалів, які є необхідними і достатніми для ефективної реалізації мети робочої програми конкретної навчальної дисципліни та формування компетентностей та програмних результатів навчання з підготовки фахівців за відповідною освітньою програмою (Соболева, 2015).

Таким чином, можемо підсумувати, що не дивлячись на те, що поняття «навчально-методичне забезпечення» розглядається в різних аспектах: спеціальності, освітнього процесу, навчальної дисципліни, сутність поняття в загальному науковці потрактовують однаково через сукупність документів, що мають за мету забезпечити якісну підготовку фахівця.

Навчально-методичне забезпечення є важливим складником системи підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ й одночасно засобом організації освітнього процесу у закладах П(ПТ)О. Від якості навчально-методичного забезпечення залежить якість підготовки кваліфікованих робітників.

Результати аналізу психолого-педагогічної літератури дають змогу констатувати, що найчастіше увага педагогів та дослідників зосереджена на висвітленні навчально-методичного забезпечення предмета або навчальної дисципліни. До якого відносять: силабуси; робочі програми; підручники і навчальні посібники; методичні рекомендації щодо виконання практичних робіт, організації самостійної роботи, проходження практик та ін; конспекти занять (уроків теоретичного навчання, уроків виробничого навчання); навчальний контент (наочні засоби, макети, плакати, навчальні комп'ютерні програми, інструкції, презентації, відеофільми та ін.); засоби діагностування навчальних досягнень; навчально-методичні комплекси для дистанційного навчання та ін.

У контексті нашого дослідження ***навчально-методичне забезпечення системи підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності***

*в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ розглядаємо як процес розроблення і супроводу підготовки кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ у закладах П(ПТ)О навчально-методичними документами, які забезпечують якісну підготовку з професії відповідно до навчального плану в межах відведеного часу й встановлюють особливості перебігу освітнього процесу.*

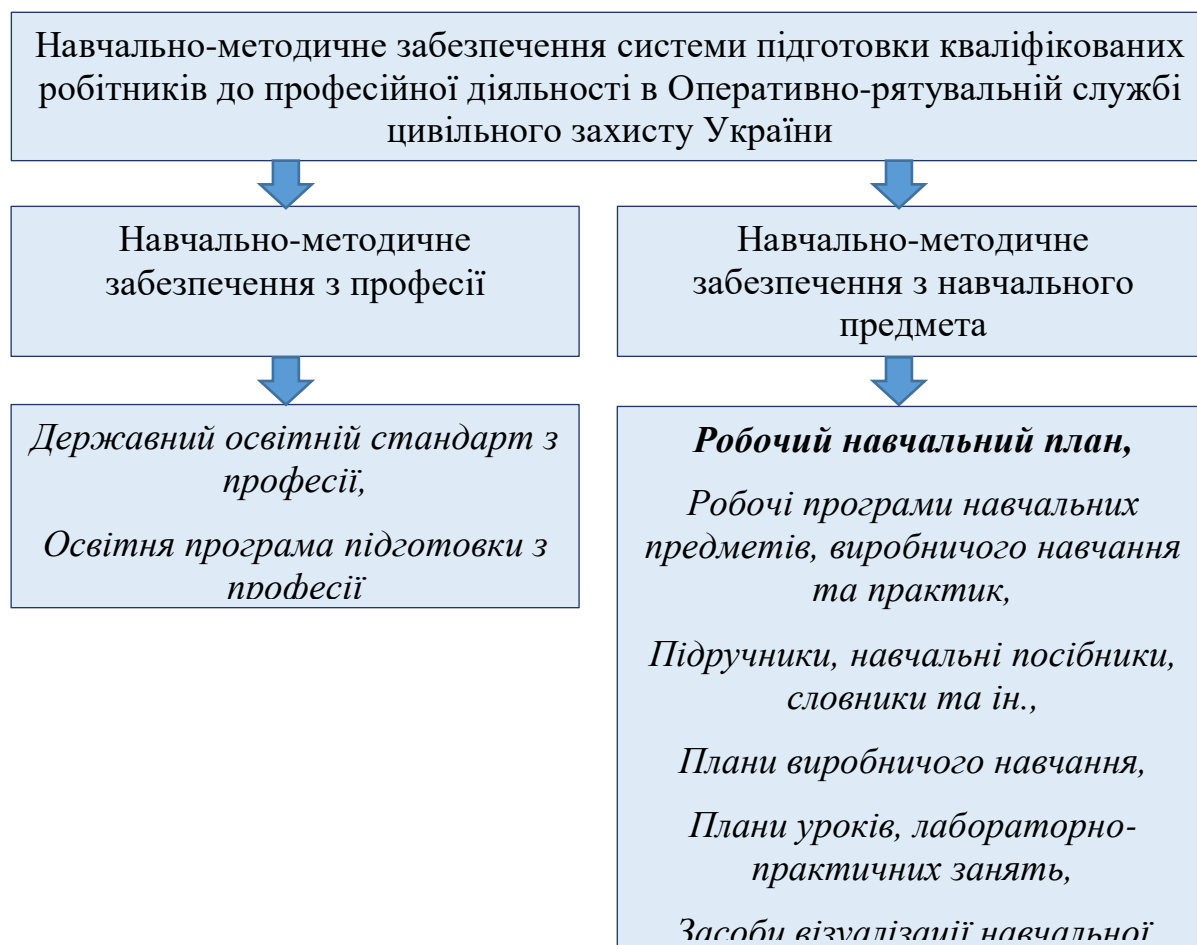
Під час розроблення навчально-методичного забезпечення системи підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ, нами враховувалися такі вимоги:

- відповідність нормативним вимогам і дидактичним принципам професійного навчання;
- спрямованість на формування компетентностей, визначених Державним стандартом відповідної професії;
- стимулювання активної навчально-пізнавальної діяльності здобувачів;
- оптимізація організації освітнього процесу з вивчення навчальних предметів з врахуванням умов конкретної професії;
- забезпечення можливостей використання інноваційних форм, інтерактивних методів і технологій підготовки;
- відповідність вимогам роботодавців, запитам ринку праці та сучасному розвитку технологій й техніки у визначеній сфері;
- швидкість та простота у розробленні й підготовці до використання;
- раціональність використання в умовах здобуття відповідних професій;
- доступність, безпечність й надійність у використанні (Андрощук, 2023b, Шевчук, 2016).

В системі підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ виокремлюємо два види



навчально-методичного забезпечення: навчально-методичне забезпечення з професії та з навчального предмета (рис. 4.7).



*Рис. 4.7. Навчально-методичне забезпечення системи підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України*

Такий розподіл обумовлений особливостями організації освітнього процесу у закладах П(ПТ)О. Відмітимо, що навчально-методичне забезпечення з певної професії дає змогу забезпечити процес підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ не залежно від того, у якому закладі П(ПТ)О здійснюється підготовка означених кваліфікованих робітників. Таким чином, воно є універсальним для всіх закладів П(ПТ)О, які здійснюють підготовку

кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ і регламентованим нормативними документами.

*Державний освітній стандарт з професії* визначає професійні кваліфікації; освітню кваліфікацію та її рівні; основні положення щодо виконання стандарту (види професійної підготовки, первинна професійна підготовка, перепідготовка, підвищення кваліфікації, навчання з охорони праці й домедичної допомоги); вимоги до результатів навчання, що конкретизуються у переліку ключових і загальних компетентностей за професією та їх описі й переліку результатів навчання; орієнтовний перелік основних засобів навчання (для індивідуального та групового користування); порядок присвоєння професійних кваліфікацій та видачі відповідних документів.

*Освітня програма* підготовки розробляється на основі Державного освітнього стандарту професії і містить загальну характеристику (рівень професійної освіти, назву професії, форму навчання, сферу професійної діяльності), перелік вимог до осіб, які можуть навчатися за програмою; перелік освітніх компонентів (навчальних предметів) та їх логічну структуру й загальний обсяг навчального навантаження, очікувані результати навчання (назва компетентності (-ей) та її (їх) зміст відповідно до освітньої компоненти (навчального предмета), який забезпечує її формування), особливості організації освітнього процесу, форму державної кваліфікаційної атестації та вимоги до неї.

*Робочі навчальні плани і робочі навчальні програми*, що відображають особливості діяльності у сфері ЦЗ, погоджуються їх із замовниками робітничих кадрів та затверджуються у порядку, визначеному центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері освіти і науки (Кибальна et al, 2019).

Щодо навчально-методичне забезпечення з навчального предмета, воно характеризується суб'єктивним характером і відображає авторське бачення формування знань, умінь і навичок з навчального предмета.

Висвітлюючи навчально-методичне забезпечення системи підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ, важливу роль, на наше переконання, ми відводимо навчальним посібникам, які були розроблені відповідно до робочих програм навчальних предметів для всебічного висвітлення змісту навчального матеріалу, зокрема такі: «Тактична підготовка особового складу структурних підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України» (Покалюк et al, 2023), «Дії підрозділів ДСНС України в умовах воєнного стану» (Дії підрозділів, 2023), «Професійна підготовка особового складу в органах і підрозділах цивільного захисту» (Кибальна et al, 2019), «Підготовка кваліфікованих робітників в підрозділах Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України» (Покалюк, 2019d), «Фізико-хімічні процеси розвитку та припинення горіння» (Костенко et al, 2016), «Вибухові речовини та боєприпаси. Класифікація, принципи та умови зберігання, організація оперативно-тактичних дій з гасіння пожеж» (Федоренко, Дендаренко, & Покалюк, 2024) та «Термінологічний словник із рятувальної справи (українсько-польсько-англійський)» (Покалюк et al, 2020) та ін. Схарактеризуємо окремі з них.

*Навчальний посібник «Професійна підготовка особового складу в органах і підрозділах цивільного захисту»* (Кибальна et al, 2019) висвітлює особливості підготовки особового складу для органів і підрозділів ЦЗ, зокрема зміст поняття «професійна підготовка», її мету і завдання та структуру галузевої системи професійної підготовки фахівців для сфери ЦЗ. Особливу увагу зосереджено на загальних положеннях підготовки осіб рядового та молодшого навчального складу; змісті їх П(ПТ)Н; меті застосування і об'єктах стандартизації відповідно до Державного стандарту

П(ПТ)О; особливостях професійної підготовки фахівців робітничих професій для сфери ЦЗ; організації П(ПТ)Н фахівців робітничих професій для сфери ЦЗ.

*Практичний посібник «Підготовка кваліфікованих робітників в підрозділах Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України»* (Покалюк, 2019d) побудовано на засадах системного і компетентнісного підходів. У ньому викладено сучасну термінологію з основ підготовки рятувальників українською, польською та англійською мовами; схарактеризовано організацію та структуру професійної підготовки особового складу підрозділів Оперативно-рятувальної служби ЦЗ, висвітлено заклади П(ПТ)О системи ДСНС України, описано кваліфікаційні характеристики основних робітничих професій (посад) особового складу рятувальних підрозділів (командир відділення оперативно-рятувальної служби цивільного захисту, пожежний, пожежний–рятувальник, рятувальник, машиніст насосних установок пожежно-рятувального транспортного засобу). Акцентовано на необхідності організації та проведення в умовах аварійно-рятувального (пожежно-рятувального) підрозділу як першого етапу первинної професійної підготовки початкового навчання особового складу оперативних розрахунків підрозділів.

Практичну цінність становлять наведені в практичному посібнику навчально-програмні матеріали з професійно-практичної підготовки рятувальників: комплекс тренувальних вправ, вправ за сигналом «Тривога», вправ із захисним одягом та спорядженням, вправ із рятувальною мотузкою, вправ з пожежними драбинами, вправи з підготовки до оперативного розгортання відділень на пожежно-рятувальних автомобілях; вправи з оперативного розгортання відділень без встановлення пожежно-рятувального автомобіля на джерело води; вправи з оперативного розгортання відділень з установкою пожежно-рятувального автомобіля на пожежний гідрант; вправи з оперативного розгортання відділень з установкою пожежно-рятувального

автомобіля на водоймище; вправи з оперативного розгортання відділень на автомобілі порошкового гасіння та ін. Враховуючи особливості професій оперативно-рятувальної служби ЦЗ та їх кваліфікаційні характеристики, в навчальному посібнику наведено загальну характеристику аварійно-рятувального інструмента та прийоми роботи з ним.

*Навчальний посібник «Фізико-хімічні процеси розвитку та припинення горіння»* (Костенко et al, 2016) висвітлює основні терміни та визначення понять з пожежної безпеки; характеризує показники пожежовибухонебезпечності речовин і матеріалів, основні засади теорії виникнення та припинення горіння й теплопередачі, наведено розрахунково-графічні матеріали.

*Навчальний посібник «Вибухові речовини та боєприпаси. Класифікація, принципи та умови зберігання, організація оперативно-тактичних дій з гасіння пожеж»* (Федоренко, Дендаренко, & Покалюк, 2024) містить систему класифікації вибухової та пожежної небезпеки вибухових речовин і боєприпасів, принципи організації їх зберігання та пожежогасіння, зокрема заходи з ліквідації наслідків застосування противником запалювальних засобів на складах вибухових речовин і боєприпасів, особливі заходи безпеки праці під час гасіння пожеж та порядок домедичної допомоги у разі отримання опіків від запалювальних сумішей.

*Термінологічний словник із рятувальної справи (українсько-польсько-англійський)* (Покалюк et al, 2020) укладено українською мовою з наданням еквівалентних термінів польською і англійською мовами та спрямований на формування системи професійних термінологічних понять. Словник містить 691 ключовий галузевий термін для відомчої П(ПТ)О, органів управління та структурних підрозділів Оперативно-рятувальної служби ЦЗ, кола осіб, що займаються підвищенням рівня пожежної та техногенної безпеки об'єктів економіки, захистом населення і територій від НС та їх наслідків, а також

фахівцям суміжних спеціальностей. Словник може бути корисним при роботі з фаховою літературою на польській чи англійській мовах.

Таким чином, в системі підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ виокремлюємо два види навчально-методичного забезпечення: навчально-методичне забезпечення з професії (Державний освітній стандарт з професії, освітньо-професійна програма підготовки з професії) та з навчального предмета (робочі програми навчальних предметів, виробничого навчання та практик, підручники, навчальні посібники, словники та ін., плани виробничого навчання, плани уроків, лекцій, лабораторно-практичних занять, засоби візуалізації навчальної інформації та контролю навчальних досягнень).

### **Висновки до четвертого розділу**

За результатами аналізу наукових джерел уточнено сутність поняття «педагогічні умови», яке потрактовано як сукупність психолого-педагогічних внутрішніх і зовнішніх чинників освітнього процесу, які є складниками системи підготовки фахівця та об'єктивно забезпечують її ефективність та досягнення визначених результатів. Виокремлено основні педагогічні умови підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ: стимулювання мотиваційно-ціннісних орієнтацій кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ; удосконалення змісту підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ; сприяння професійній адаптації кваліфікованих робітників до діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ під час практичної підготовки; використання інноваційних форм, інтерактивних методів та технологій навчання у підготовці кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ.

Визначені та обґрунтовані педагогічні умови підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ реалізовано на таких трьох етапах. На першому етапі відібрано сукупність найбільш ефективних педагогічних умов. На другому етапі було визначено вагомість і значущість кожної з виокремлених педагогічних умов за допомогою використання методу групових експертних оцінок. На третьому етапі здійснено обґрунтування педагогічних умов підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ.

Встановлено, що ефективність стимулювання мотиваційно-ціннісних орієнтацій кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ визначається особливостями їх діяльності, які полягають у психологічних і фізичних навантаженнях, які супроводжують виконання професійних завдань; потребі гнучко реагувати на зміни умов і ситуацій у процесі трудової діяльності; почутті обов'язку за безпеку і життя населення; необхідності інтегрованої підготовки з охорони праці, домедичної допомоги, психології комунікації і спеціальності. Визначено основні види стимулювання мотиваційно-ціннісних орієнтацій кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ за спрямуванням: стимулювання мотиваційно-ціннісних орієнтацій необхідних для справи; стимулювання мотиваційно-ціннісних орієнтацій необхідних для себе; стимулювання мотиваційно-ціннісних орієнтацій необхідних для позитивних взаємовідносин.

Визначено основні механізми стимулювання: підтримка життєзабезпечення; забезпечення комфорту та власної безпеки; підвищення соціального статусу і престижності професії; потреба у комунікації й взаємодії, завоювання авторитету; усвідомлення соціальної корисності; залучення до творчої активності; стимулювально-роз'яснювальна робота. До ефективних методів стимулювання мотиваційно-ціннісних орієнтацій кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ

належать методи формування професійного інтересу; методи стимулювання обов'язку і відповідальності; методи створення ситуації успіху.

Обґрунтовано, що зміст підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ є системою, що складається з наступних елементів: знання про історичне минуле пожежної охорони України та механізм організації оперативно-службової діяльності структурних підрозділів Оперативно-рятувальної служби ЦЗ; знання, складові теоретичної основи професії та узагальнений досвід щодо здійснення безпечних способів і прийомів практичної діяльності; професійно-практичні уміння працівника, закріплення вивченого матеріалу. Встановлено, що процес навчання кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ складається з загальнопрофесійної, професійно-теоретичної, професійно-практичної та спеціальної фізичної підготовки. Удосконалення змісту підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ забезпечувалося через оновлення: освітніх програм підготовки за спеціальністю; робочих програм освітніх компонентів / навчальних предметів.

Схарактеризовано процес сприяння професійній адаптації кваліфікованих робітників до діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ під час практичної підготовки як цілісну систему, основою якої є виконання вправ, що сприяє удосконаленню спеціальних теоретичних знань, практичних вмінь виконання професійних завдань в типових умовах, формуванню та розвитку особистісно-професійних якостей, що дають змогу пристосуватися до умов професійного середовища і налагоджувати взаємодію у команді. Встановлено, що важливе значення в активізації професійної адаптації кваліфікованих робітників до діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ належить практичному курсу (професійно-практичній підготовці), зокрема виробничому навчання і безпосередньо вправам, виробничій практиці та кваліфікаційній пробній роботі. Відповідно посилення уваги до професійної адаптації кваліфікованих робітників до діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ у ході дослідження



здійснювалася на трьох етапах: підготовчо-навчальному, діагностично-тренувальному, підсумково-рефлексивному.

Схарактеризовано ефективність використання інноваційних форм, інтерактивних методів та технологій навчання, що забезпечили ефективність підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ. Зокрема позитивно зарекомендували себе такі інноваційні форми організації навчання як лекція-візуалізація, лекція з розгляду конкретних ситуацій, лекція-круглий стіл, проблемна лекція, лекція-прес-конференція, лекція контекстного типу, тренінги та ін. Формуванню ключових і професійних компетентностей сприяли інтерактивні методи, кейс-технології, інформаційно-комунікаційні та імітаційні технології та вебквести.

Навчально-методичне забезпечення системи підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ розглядаємо як процес розроблення і супроводу підготовки кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ у закладах П(ПТ)О навчально-методичними документами, які забезпечують якісну підготовку з професії відповідно до навчального плану в межах відведеного часу й встановлюють особливості перебігу освітнього процесу. Виокремлено два види навчально-методичного забезпечення: навчально-методичне забезпечення з професії (Державний освітній стандарт з професії, освітньо-професійна програма підготовки з професії) та з навчального предмета (робочі програми навчальних предметів, виробничого навчання та практик, підручники, навчальні посібники, словники та ін., плани виробничого навчання, плани уроків, лекцій, лабораторно-практичних занять, засоби візуалізації навчальної інформації та контролю навчальних досягнень).

## РОЗДІЛ 5

### ДОСЛІДНИЦЬКО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ КВАЛІФІКОВАНИХ РОБІТНИКІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ОПЕРАТИВНО- РЯТУВАЛЬНІЙ СЛУЖБІ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ

#### 5.1. Мета, завдання і методика організації експериментального дослідження

Аналіз науково-педагогічної літератури та вивчення практичної діяльності закладів П(ПТ)О, які здійснюють підготовку кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ, засвідчили відсутність конкретного дослідження, у якому були б обґрунтовані концепція та педагогічні умови підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ, розроблена система їх підготовки.

Вирішення цієї проблеми зумовило необхідність проведення експериментального дослідження, у ході якого було апробовано авторську концепцію та розроблену систему підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ, проаналізовано отримані результати.

Цілеспрямовані зміни, що були теоретично спроектовані нами і внесені до традиційного процесу підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ у вітчизняних закладах П(ПТ)О, дозволили провести експериментальне дослідження, що мало на меті з'ясувати ефективність авторської концепції, та розробленої системи підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ.

Під час проведення експериментальної роботи було забезпечено дотримання вимог до наукового дослідження, зокрема: об'єктивності

(система підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ розглядалася без впливу суб'єктивних поглядів дослідника), комплексності (максимальне врахування різноманітних аспектів професійної підготовки робітничих кадрів), а також внутрішньої валідності (відповідність експериментальних впливів меті дослідження у сфері професійної підготовки) і зовнішньої валідності (репрезентативність і можливість поширення результатів на всю сукупність педагогічних явищ, пов'язаних із підготовкою кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ).

Відповідно до визначеної мети виокремлено такі завдання експериментального дослідження:

- 1) з'ясування стану готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ;
- 2) обґрунтування структури готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ на основі вивчення вимог до професійної діяльності рятувальників;
- 3) діагностика стану готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ, а також формування контрольної та експериментальної груп (констатувальний етап експерименту);
- 4) організація та проведення формувального етапу експерименту, що передбачав реалізацію системи підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ відповідно до авторської концепції;
- 5) діагностика рівнів готовності кваліфікованих робітників до виконання професійних функцій в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ після формувального етапу експерименту;
- 6) аналіз результатів експериментального дослідження та інтерпретація отриманих даних.

Виконання першого завдання – дослідження стану готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ – передбачало обґрунтування *готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ* крізь призму філософського, антропологічного, психологічного, економічного, андрагогічного вимірів; виокремлення принципів та методологічних підходів до підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ.

Для виконання другого завдання досліджено вимоги до професійної діяльності кваліфікованих робітників в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ. Це дало можливість з'ясувати стан та обґрунтувати структуру готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ. Проведено анкетування співробітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ для з'ясування можливостей забезпечення підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності.

На основі опрацювання отриманих даних розроблено авторську концепцію підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ, укладено програму експериментального дослідження, виконано підготовку матеріалів для його проведення, зокрема розроблено систему підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ, що охоплює функціонально взаємопов'язані та взаємодоповнюючі компоненти, взаємозв'язки між ними і функціональні ознаки, розроблено навчально-методичне забезпечення професійної підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ, а також підібрано діагностичний інструментарій.

Відповідно до четвертого завдання – організація та проведення формувального етапу експерименту – передбачено реалізацію системи підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в

Оперативно-рятувальній службі ЦЗ відповідно до авторської концепції.

На формувальному етапі експерименту для перевірки ефективності педагогічних умов підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ передбачено вирішити такі завдання:

- визначити чинники, що впливають на готовність кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ;
- уточнити зміст, форми, методи і засоби формування готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ;
- розробити навчально-методичне забезпечення формування готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ;
- визначити рівні готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ на різних етапах їх професійної підготовки;
- узагальнити отримані дані та сформулювати теоретичні висновки й рекомендації за результатами експериментальної роботи.

Відповідно п'ятого завдання – діагностика рівнів готовності кваліфікованих робітників до виконання професійних функцій в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ після формувального етапу експерименту – виконано діагностику динаміки рівнів готовності кваліфікованих робітників до виконання професійних функцій в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ згідно зі структурно-компонентною та рівневою характеристиками готовності. За допомогою методів спостереження, інтерв'ю, аналізу, методу експертних оцінок, математичної статистики виявлялися рівні готовності кваліфікованих робітників та порівнювалися з результатами констатувального етапу експерименту, з'ясовувалася динаміка формування компонентів готовності кваліфікованих робітників за встановленими рівнями відповідно до

мотиваційно-ціннісного, когнітивно-орієнтаційного, операційно-результативного та емоційно-вольового критеріїв.

Відповідно до шостого завдання – аналіз результатів експериментального дослідження та інтерпретація отриманих даних – проаналізовано ефективність упровадження системи підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ. Здійснено узагальнення, систематизацію результатів педагогічного експерименту, їх кількісний та якісний аналіз, сформульовано висновки. Порівняльний аналіз даних, одержаних до і після проведення педагогічного експерименту, дав змогу виявити позитивну динаміку у рівнях готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ.

Відповідно до мети й завдань дисертації, розроблено програму та методику проведення педагогічного експерименту, що передбачала використання низки методів: *теоретичні* – аналіз, синтез, узагальнення, систематизація, зіставлення, абстрагування, конкретизація, моделювання, вивчення інноваційного педагогічного досвіду, рефлексія власної педагогічної діяльності; *емпіричні* – опитування (анкетування, бесіда); спостереження; тестування; експертне оцінювання; педагогічний експеримент; *математичного та статистичного оброблення даних* для кількісного і якісного аналізу результатів педагогічного експерименту, їх перевірки та з'ясування достовірності.

Експериментальне дослідження ефективності реалізації системи підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ проведено за допомогою спеціально організованого педагогічного експерименту, під яким науковці розуміють внесення до процесу професійної підготовки принципово важливих змін відповідно до мети, завдань і гіпотези роботи. Педагогічний експеримент дає змогу окреслювати зв'язки між аналізованими явищами без порушення його

цілісності, проводити глибокий якісний аналіз і кількісне вимірювання як упроваджених змін, так і результатів діяльності.

При організації експериментальної роботи було визначено склад учасників експерименту, ознайомлено їх із завданнями експерименту. Для оптимальної достовірності результатів до експерименту залучено 395 учасників, із них 376 слухачів відомчих закладів П(ПТ)О (186 осіб – КГ, 190 – ЕГ) і 19 педагогічних працівників (експертів), які готують кваліфікованих робітників для структурних підрозділів Оперативно-рятувальної служби ЦЗ у Національному університеті цивільного захисту України, Черкаському інституті пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля Національного університету цивільного захисту України, Вищому професійному училищі Львівського державного університету безпеки життєдіяльності (м. Вінниця), навчальному пункті аварійно-рятувального загону спеціального призначення (аварійно-рятувального загону СП) Головного управління ДСНС України у Київській області, навчальному пункті аварійно-рятувального загону СП Головного управління ДСНС України у Житомирській області, навчальному пункті аварійно-рятувального загону СП Головного управління ДСНС України у Чернівецькій області, навчальному пункті аварійно-рятувального загону СП Головного управління ДСНС України у Рівненській області, навчальному пункті аварійно-рятувального загону СП Головного управління ДСНС України у Івано-Франківській області. Названі навчальні заклади готують щорічно біля 850 кваліфікованих робітників для Оперативно-рятувальної служби ЦЗ за спеціальностями: «Пожежник-рятувальник», «Рятувальник», «Респіраторник», «Машиніст насосних установок пожежно-рятувального транспортного засобу», «Машиніст пересувної пожежної насосної станції», «Командир відділення Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту».

Експериментальне дослідження проходило впродовж 2018 – 2024 років та охоплювало три взаємопов'язані етапи педагогічного експерименту: пошуково-аналітичний, організаційно-експериментальний та підсумковий.

Під час першого (пошуково-аналітичного) етапу дослідження (2018-2019 рр.) виконано аналіз науково-педагогічної, філософської, психологічної, економічної літератури з проблеми професійної підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ зокрема; конкретизовано науковий апарат дослідження; досліджено особливості професійної діяльності кваліфікованих робітників в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ.

Другий (організаційно-експериментальний) етап дослідження (2019-2023 рр.) передбачав організацію експериментального дослідження з метою перевірки гіпотези та авторської концепції професійної підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ, а також апробації його навчально-методичного забезпечення. Цей етап складається з констатувального та формувального етапів експерименту.

Констатувальний етап (2019 – 2021 рр.) проведено для з'ясування стану готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ; обґрунтування системи підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ; проведення констатувального етапу педагогічного експерименту; створення навчально-методичного забезпечення. Використано низку методів дослідження: спостереження, анкетування, індивідуальні бесіди, метод експертного оцінювання, тестування. Виокремлено суб'єкти діагностики; обґрунтовано критерії, показники та рівні готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ.

На формувальному етапі (2021 – 2023 рр.) в процесі підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ упроваджено розроблені й теоретично обґрунтовані основні положення концепції та системи підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ, реалізовано виокремлені педагогічні умови, здійснено узагальнення, систематизацію



результатів педагогічного експерименту, їх кількісний та якісний аналіз, сформульовано висновки.

На *основному етапі* експериментальної роботи – організаційно-експериментальному (2021 – 2023 рр.) – було:

– внесено зміни в освітній процес респондентів ЕГ для проведення експериментальної роботи відповідно до педагогічних умов професійної підготовки кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ;

– упроваджено комплекс заходів, передбачених педагогічними умовами професійної підготовки кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ;

– для визначення результативності проведеної роботи здійснено повторну діагностику готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ в слухачів ЕГ і КГ.

На третьому (підсумковому) етапі педагогічного експерименту (2024) р. проаналізовано ефективність упровадження системи підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ, систематизацію результатів педагогічного експерименту, їх кількісний та якісний аналіз, сформульовано висновки.

## **5.2. Міждисциплінарний аналіз готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України (констатувальний етап експерименту)**

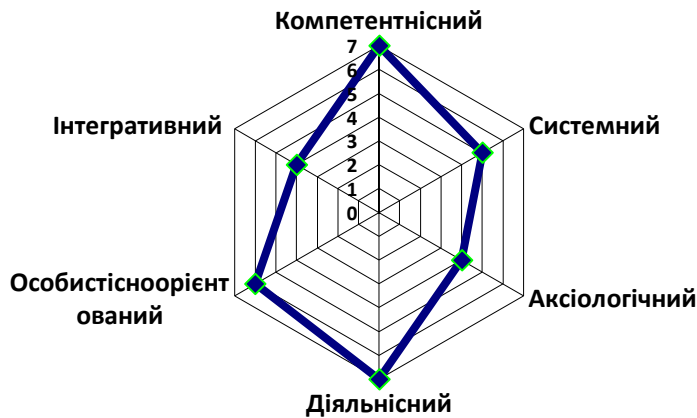
Відповідно до побудованої моделі системи підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ на константувальному етапі педагогічного експерименту визначено структурні компоненти готовності кваліфікованих робітників: *мотиваційний, когнітивний, операційний та особистісний*, які забезпечують умотивованість і цілеспрямованість, ефективність і результативність дій щодо підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в

Оперативно-рятувальній службі ЦЗ. Для визначення рівня готовності кваліфікованих робітників, обґрунтовано такі *критерії: мотиваційно-ціннісний, когнітивно-інформаційний, емоційно-вольовий та діяльнісно-результативний*. Виокремлення критеріїв та їх показників дало змогу визначити рівні готовності: *високий, середній, достатній*.

На констатувальному етапі в експериментальних групах був проведений діагностуючий експеримент по встановленню рівня готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ за допомогою спостереження й методів педагогічних вимірів (анкетування, тестування, співбесіди).

У межах *апробації теоретико-методологічного блоку* системи підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ було проведене опитування кваліфікованих робітників стосовно пріоритетності методологічних підходів та принципів професійної підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ. Результати експрес опитування презентовано на рисунках 5.1.

На запитання «Чи вважаєте Ви престижною професійну діяльність в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України?» лише 32% респондентів позитивно оцінили престижність професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ. Основна маса майбутніх кваліфікованих робітників з Оперативно-рятувальної служби ЦЗ (52%) ще не визначилася, а 16% зазначила, що професія рятувальника не престижна (рис. 5.2).

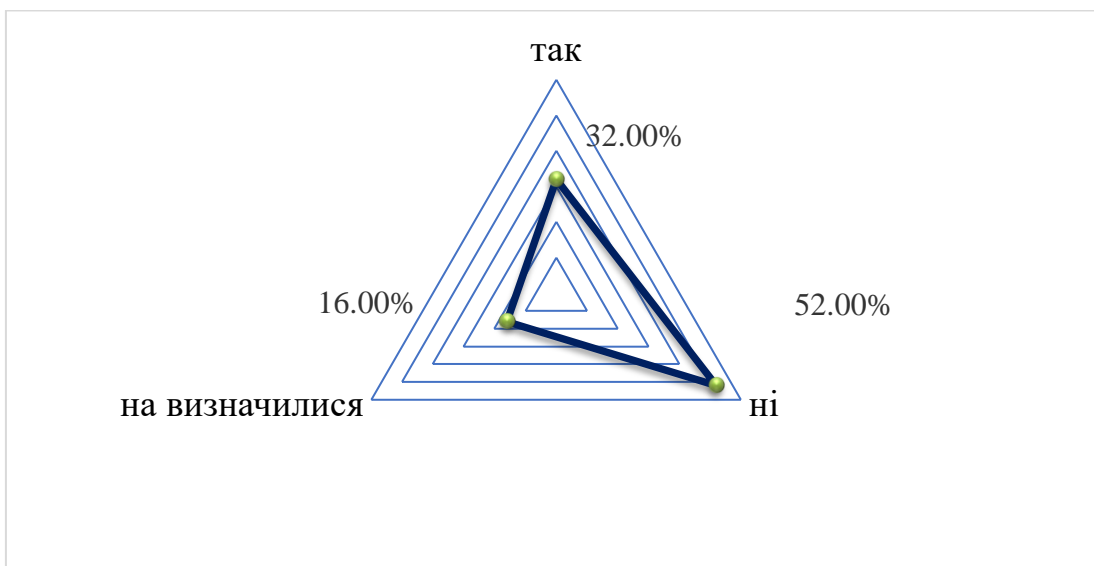


а) «Який із методологічних підходів Ви вважаєте домінуючим у процесі професійної підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України?»



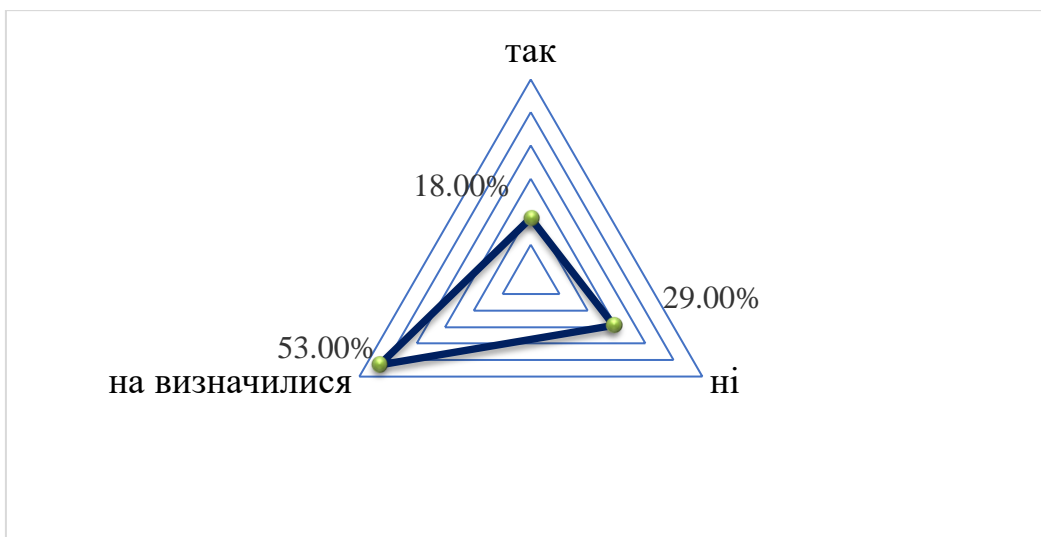
б) «Який із принципів Ви вважаєте домінуючим у процесі професійної підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України?»

Рис. 5.1. Відповіді на запитання



*Рис. 5.2. Оцінка респондентами престижності професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України*

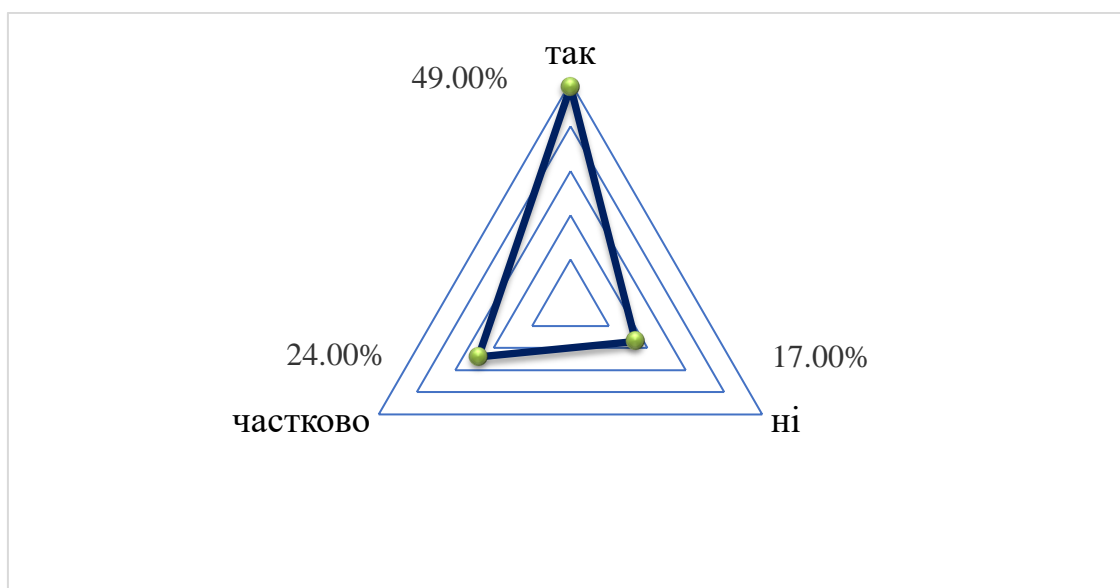
На наступне запитання «На Вашу думку Оперативно-рятувальна служба цивільного захисту України створює умови для кар'єрного зростання?», 18% майбутніх кваліфікованих робітників відповіли позитивно, 29% - негативно, а 53% - ще не визначилися. (рис. 5.3).



*Рис. 5.3. Оцінка майбутніми кваліфікованими робітниками умов кар'єрного зростання в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України*

Досить високий відсоток негативних оцінок свідчить про необхідність перегляду традиційних підходів, які домінують у професійній підготовці кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ.

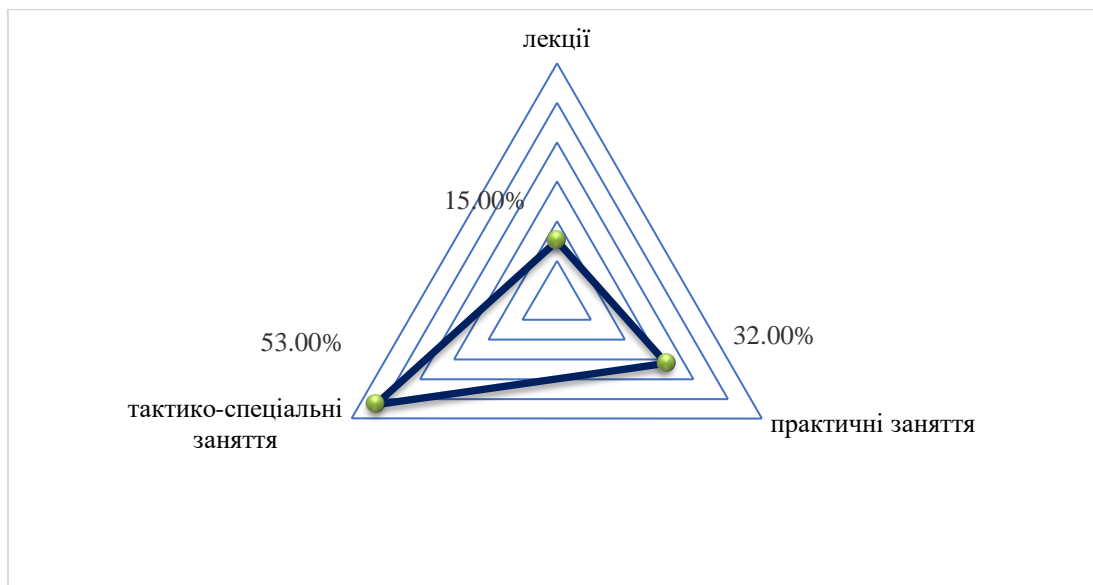
Відповіді на запитання «Чи є у Вас прагнення постійно поповнювати спеціальні знання у сфері оперативно-тактичної діяльності?» розподілилися наступним чином: 49% респондентів відповіли «так», 24% віддали перевагу відповіді «частково», 17% слухачів вважають, що ні (рис. 5.4). Майбутні кваліфіковані робітники вважають, що у процесі підготовки у закладах П(ПТ)О варто більше уваги приділяти практичному навчанню, можливостям практикуватися в структурних підрозділах Оперативно-рятувальної служби ЦЗ та відомчих закладах освіти, вивчати досвід професійної діяльності фахівців Оперативно-рятувальної служби ЦЗ, способи та прийоми виконання ними оперативно-тактичних завдань.



*Рис. 5.4. Оцінка респондентами постійно поповнювати спеціальні знання у сфері оперативно-тактичної діяльності*

За результатами відповідей на запитання «Які форми та види занять, на Вашу думку, допомогли Вам дізнатися найбільше про сферу діяльності своєї майбутньої професії?» ми отримали таку картину (рис. 5.5): пріоритетне

місце лекціям у процесі професійної підготовки віддали 15% слухачів; практичним заняттям – 32% слухачів; тактико-спеціальним заняттям – 53%.



*Рис. 5.5. Оцінка слухачами форм організації навчання*

Аналізуючи результати бачимо, що перше місце у рейтингу форм організації навчання та професійного розвитку у закладах П(ПТ)О займають тактико-спеціальні заняття (53%). Найнижчий відсоток спостерігається у лекцій (15%), що свідчить про те, що майбутні кваліфіковані робітники, вважають неефективним традиційний виклад теоретичного матеріалу (здебільшого, монолог викладача, у кращому випадку унаочнений презентацією), і хочуть відвідувати інтерактивні лекції, які базуються на сучасних інтерактивних методиках. Удосконалення потребує і дидактичний інструментарій практичних занять, семінарів, навчальних практик, індивідуальних консультацій з викладачами.

Щодо ефективності формування готовності до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ при вивченні фахових дисциплін, на думку слухачів, пріоритетними є спеціальні дисципліни: «Вибухові речовини та боєприпаси», «Тактична підготовка особового складу», «Дії підрозділів в умовах воєнного стану». На нашу думку, майбутні кваліфіковані робітники

недооцінюють значення таких дисциплін як: «Фізико-хімічні процеси розвитку та припинення горіння» та «Професійна підготовка особового складу в органах і підрозділах цивільного захисту» (рис. 5.6).

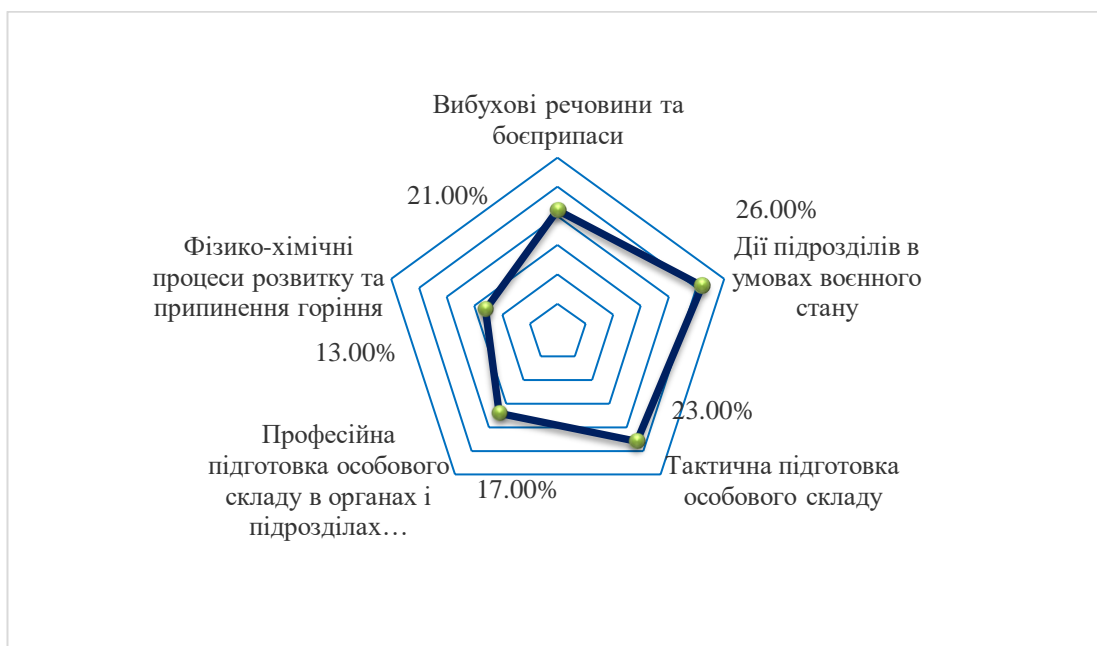
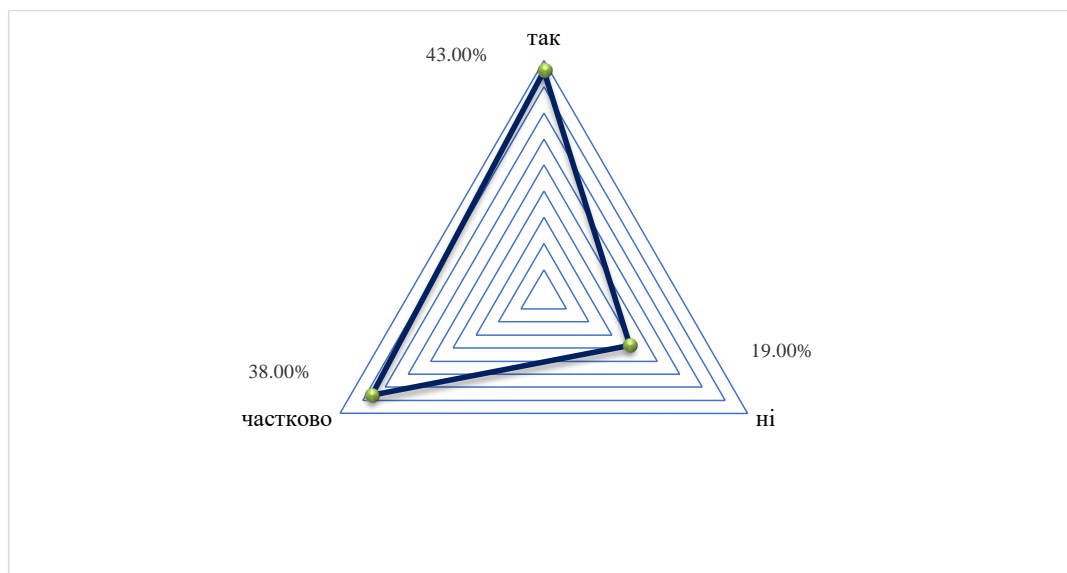


Рис. 5.6. Оцінка слухачами змісту професійної підготовки

Відповіді респондентів на запитання «Чи влаштовує Вас рівень Вашої професійної підготовки?» розподілилися наступним чином (рис. 5.7): так – 43%; частково – 38%, ні – 19%. Результати, на нашу думку, підтверджують тезу про те, що їхній рівень професійної підготовки недостатній.

Обговорюючи відповіді на запитання, у цілому зафіксовано позитивне ставлення слухачів до необхідності цілеспрямовано організованого процесу навчання майбутніх кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ, який передбачає створення для цього концепції, системи та спеціальних організаційно-педагогічних умов.



*Рис. 5.7. Самооцінка рівня професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України*

На основі отриманих результатів та опитування експертної групи було розроблено відповідну діагностичну методику, яка дозволяє якісні оцінки сформованості показників за кожним з критеріїв перевести у кількісні. На підставі виокремлених критеріїв і показників, орієнтації на наукові дослідження диференційовано три рівні готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ: *достатній, середній, високий*, що схарактеризовані в таблицях 5.1, 5.2, 5.3, 5.4.



Таблиця 5.1

**Критерії, показники й рівні готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України (мотиваційний компонент)**

Критерії	Рівні	Якісна характеристика
<b>Мотиваційно-ціннісний</b>	<b>Достатній</b>	<p>Усвідомлення професійного обов'язку, водночас поодинокі випадки неусвідомлення потреби й необхідності розвитку професійних умінь; ситуативний інтерес до набуття знань про специфіку Оперативно-рятувальної служби ЦЗ; відсутнє бажання опанувати професійні знання й навички; властива пасивність та аморфність у навчанні; застосування знань лише під ретельним керівництвом і тиском із боку викладача; притаманна байдужість, безвідповідальність, схильність до невиконання завдань; низький рівень розвитку потреб в оволодінні новими знаннями й уміннями, бажання й прагнення зберігати та примножувати життєві цінності; відсутність інтересу до їх опанування; відчуття відповідальності нестабільне; існує потреба в постійному контролі за виконанням.</p>

	<b>Середній</b>	<p>Пізнавальні мотиви базовані на розумінні й усвідомленні необхідності та важливості знань і вмінь, прагненні досягти високих результатів у межах вимог; пізнавальний інтерес є порівняно стійким; постійний вияв відчуття відповідальності; типове розуміння цінності вмінь, наявність потреб в опануванні знань і вмінь у сфері майбутньої професійної діяльності, інтересу до її опанування; визнання цінності української держави, патріотизм; відчуття професійного обов'язку, переважне дотримання вимог професійної честі та професійної гідності, здебільшого нетерпимість до виявів безчесної поведінки; демонстрування під впливом обставин інтересу до набуття знань про особливості професійної діяльності Оперативно-рятувальної служби ЦЗ; переважна сформованість і розвиненість професійно важливих якостей, необхідних для професійної діяльності.</p>
	<b>Високий</b>	<p>Наявність бажання до опанування знань і вмінь професійної діяльності; усвідомлення потреби й необхідності розвитку професійних умінь; стійкий пізнавальний інтерес у намаганні дійти до сутності явищ, у пошуку аргументів та в розв'язанні проблемних ситуацій; моральна відповідальність за результати власного навчання й вимогливість до своїх навчальних досягнень; свідоме розуміння та визнання цінностей громадянського (вільного демократичного) суспільства; ведення здорового способу життя; високорозвинені відчуття обов'язку й патріотизму; зразкова виконавча дисципліна та дотримання вимог</p>

		<p>професійної честі й професійної гідності; ерудованість, розвинута навчальна інтуїція; вияв автономності та самостійності в навчально-пізнавальній діяльності; прагнення реалізувати свої права й обов'язки як члена суспільства; наявність чітко вираженого внутрішньо мотивованого інтересу до набуття знань про особливості професійної діяльності Оперативно-рятувальної служби ЦЗ.</p>
--	--	---

Таблиця 5.2

**Критерії, показники й рівні готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України (когнітивний компонент)**

<b>Критерії</b>	<b>Рівні</b>	<b>Якісна характеристика</b>
<b>Когнітивно-орієнтаційний</b>	<b>Достатній</b>	<p>Мінімальний обсяг професійних (повнота, глибина, міцність, гнучкість, інформативність, системність, конкретність, узагальненість), психолого-педагогічних знань, що не дає змоги ефективно розв'язувати професійні ситуації; низька здатність зберігати працездатність в умовах дефіциту часу та витримувати фізичне й емоційне навантаження, демонструвати самовладання; наявні фрагментарні, неглибокі, безсистемні знання, що засвідчує брак їх усвідомлення; слабкі знання з домедичної та психологічної підготовки, матеріалознавства, основ пожежно-рятувальної справи, ЗІЗОД, правил несення внутрішньої і караульної служб в пожежно-рятувальних і аварійно-рятувальних підрозділах; нові знання не сприймаються або заперечуються; низький</p>

		<p>рівень комунікації та професійної взаємодії в колективі; відтворення невеликого обсягу навчального матеріалу; постійна потреба в допомозі у виборі засобів накопичення, оновлення й застосування набутих знань залежно від потреб.</p>
	<p><b>Середній</b></p>	<p>Достатній, хоч і несистематизований обсяг професійних (повнота, глибина, міцність, гнучкість, інформативність, системність, конкретність, узагальненість), психолого-педагогічних знань, що дають змогу ефективно розв'язувати професійні ситуації оперативно-службової діяльності; знання системні, засвоєні на рівні відтворення з домедичної та психологічної підготовки, матеріалознавства, основ пожежно-рятувальної справи, ЗІЗОД, правил несення внутрішньої і караульної служб в пожежно-рятувальних і аварійно-рятувальних підрозділах; сумлінна й результативна робота над підвищенням свого рівня знань і його оновленням; пошук новаторських підходів до розв'язання професійних ситуацій; неглибоке розуміння загальних закономірностей комунікації, специфіки підтримання належного морально-психологічного клімату й розв'язання позаштатних чи конфліктних ситуацій; достатній рівень правової свідомості та правової культури; недостатньо сформоване та розвинене абстрактне й логічне мислення для розв'язання порушених проблем оперативно-службової діяльності.</p>

	<b>Високий</b>	<p>Наявність глибоких системних професійних, психолого-педагогічних знань, що дають змогу ефективно та швидко виконувати оперативно-службові завдання; цілеспрямований пошук нових знань і їх творче використання; самостійне оперативне ухвалення рішень у складних та непередбачуваних умовах, що потребує застосування нових підходів, системного аналізу, синтезу й прогнозування розвитку подій і процесів; постійне вдосконалення рівня знань з домедичної та психологічної підготовки, матеріалознавства, основ пожежно-рятувальної справи, засобів індивідуального захисту органів дихання, правил несення внутрішньої і караульної служб в пожежно-рятувальних і аварійно-рятувальних підрозділах; глибоке розуміння загальних закономірностей комунікації, специфіки підтримання належного морально-психологічного клімату та розв'язання позаштатних чи конфліктних ситуацій; здатність зберігати працездатність в умовах дефіциту часу; здатність витримувати фізичне й емоційне навантаження, демонструвати самовладання; самостійне й усвідомлене використання знань у різних ситуаціях; розвинене абстрактне й логічне мислення, яскраво виражений характер узагальнення та систематизації знань, аналізу й синтезу на основі логічних аргументів і перевірених фактів для розв'язання порушених проблем; прогнозування майбутніх наслідків виконання тієї чи іншої операції.</p>
--	----------------	--

Таблиця 5.3

**Критерії, показники й рівні готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України (операційний компонент)**

Критерії	Рівні	Якісна характеристика
Операційно-результативний	Достатній	<p>Низький рівень володіння системою вмінь і навичок здійснення оперативно-службової діяльності; повільне виконання завдань, розв'язування проблемних НС; вияв незадоволення в разі зміни завдання або звичайних обставин; слухачі здебільшого пасивні, безініціативні, елементи творчого підходу до справи не виявляють; відсутність ініціативи щодо ухвалення самостійних рішень; виникнення найменших проблем потребує стороннього втручання; невпевненість щодо ступеня опанування вмінь розв'язувати професійні ситуації; нерішучість у розв'язанні проблемних ситуацій, застосування в разі необхідності засобів попередження і усунення непередбачених негативних явищ, надання домедичної та психологічної допомоги; часткове недотримання норм професійної етики та запобігання конфліктних ситуацій</p>
	Середній	<p>Належний рівень володіння системою вмінь і навичок здійснення оперативно-службової діяльності; орієнтування в нових та екстремальних ситуаціях; вияв ініціативи, активність із творчим ставленням до справи; самостійність в ухваленні рішень; здатність аналізувати й прогнозувати події; здатність у критичних ситуаціях застосовувати рішучі дії та</p>

		<p>виконувати завдання без сторонньої допомоги; володіння достатньо розвинутими вміннями, які забезпечують необхідний рівень самостійного розв'язання професійних завдань; рішучість у розв'язанні проблемних ситуацій, застосування в разі необхідності засобів попередження і усунення непередбачених негативних явищ, надання домедичної та психологічної допомоги; достатня аргументація власної позиції; уміння ухвалювати правильні рішення; здатність проводити моніторинг і скласти нетривалий прогноз щодо ситуації на підставі отриманих даних під керівництвом викладача; здатність використовувати інформаційні системи та технології в професійній діяльності</p>
	<b>Високий</b>	<p>Швидке сприйняття нових завдань і ситуацій, формулювання проблеми; ініціативність та здатність генерувати обґрунтовані ідеї, пропозиції, які заслуговують на увагу, сприяють їх реалізації; високорозвинута здатність до обґрунтованого ухвалення самостійних рішень; володіння навичками передбачення; у критичних ситуаціях здатність до продуманих і рішучих дій; самостійне розв'язання будь-яких складних проблем; правильне виконання, послідовність усіх дій (операцій) і в повному обсязі; чіткі й логічні, правильно побудовані думки з високою аргументацією власної позиції; уміння ухвалювати ризиковані рішення; здатність проводити моніторинг, складання тривалого й нетривалого прогнозу щодо розвитку ситуації на підставі отриманих даних;</p>

		здатність використовувати інформаційні системи й технології, упроваджувати новітні розробки пожежних і аварійно-рятувальних засобів.
--	--	--

Таблиця 5.4

**Критерії, показники й рівні готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України (особистісний компонент)**

<b>Критерії</b>	<b>Рівні</b>	<b>Якісна характеристика</b>
<b>Емоційно-вольовий</b>	<b>Достатній</b>	Відсутність уміння стримувати свої почуття й потреби, гальмувати імпульсивні дії, підпорядковувати себе поставленій меті; відсутність вольових рис за умови виникнення ускладнень і помилок; відсутність рішучості, що не дає змоги виконати ухвалене рішення без зайвих вагань; повільна реакція на свої дії та постійні сумніви; невисокий рівень гуманістичної спрямованості, витривалості, рішучості, наполегливості, відповідальності, самостійності та оперативності у прийнятті правильних рішень, самоорганізованості, стресостійкості, емоційно-вольової стійкості і впевненості, толерантності; нестійкі позитивні емоції в окремих навчальних ситуаціях; імпульсивність і неспроможність діяти в ситуаціях, що потребують неординарного підходу або застосування нових прийомів; відмова продовжувати діяльність у найскладніших умовах через тимчасові невдачі й перешкоди; нерішучість і відсутність самокритики.



	<b>Середній</b>	<p>Здатність підпорядкувати себе поставленій меті та здебільшого керувати своїми емоціями; наполегливе виконання завдань, попри тимчасові невдачі й перешкоди; ухвалення рішень без зайвих вагань і без сумнівів; демонстрування впевненості в правильності вибору способу виконання оперативно-службових завдань; здатність реально й адекватно оцінити себе; вияв упевненості в правильності своїх суджень, у власних знаннях.</p>
	<b>Високий</b>	<p>Стійка позитивна емоційна й волюва сфера навчання; повна підпорядкованість поставленій меті; обґрунтування та обстоювання власної позиції стосовно подій і явищ суспільного життя на основі ціннісного ставлення до історичного минулого й сучасного розвитку; процес міркувань супроводжуваний боротьбою мотивів, сумнівами, але наявне помірковане та обґрунтоване остаточне ухвалення рішень; упевненість у власній значущості в досягненні успіху; здатність до подальшого власного навчання з великим ступенем автономності й самостійності, відповідальність за розвиток професійних знань, умінь і навичок персоналу; здатність стійко переносити тривалі різнопланові фізичні та психологічні навантаження, упевнено діяти в екстремальних умовах НС.</p>

На *підготовчому етапі* експерименту було передбачено визначити початковий рівень готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ. На цьому етапі ми

використали ті ж методики, що і під час констатувального етапу експерименту. Зокрема, для визначення стану сформованості мотиваційного компонента (мотиваційно-ціннісний критерій) готовності кваліфікованих робітників ми вивчали думки слухачів щодо обраної професії, розуміння її суспільного значення, чинників професійної успішності тощо.

Окрім цього, для визначення сформованості мотиваційного компонента готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ ми використали анкетування («Експрес-діагностика соціальних цінностей особистості», «Експрес-діагностика рівня соціальної ізоляції особистості» Д. Рассела і М. Фергюссона, методика визначення індексу групової згуртованості» Сисшора, методику «Мотиви вибору професії»; тест «Спрямованість особистості»; методику діагностики особистості на мотивацію до успіху (Т. Елерсон), методику діагностики особистості на мотивацію до уникнення невдач (Т. Елерсон); методику «Ціннісні орієнтації» М. Рокича). Це допомогло вивчити особливості та властивості респондентів, які формуються через відносини між людьми.

За мотиваційно-ціннісним критерієм (мотиваційний компонент) ми застосували метод опитування, на підтвердження висновків якого використали методики «Ціннісні орієнтації» М. Рокича; модифіковану шкалу оцінки мотивації ставлення до професійної діяльності за А. Кареліним; «Виявлення мотивації професійної діяльності» (К. Земфір у модифікації О. Реана); методика діагностики особистості на мотивацію до успіху Т. Елерса.

Для оцінювання рівня готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ за когнітивним компонентом (когнітивно-орієнтаційний критерій) числові дані було отримано за допомогою таких методів, як письмове та усне опитування, тестування. Зокрема, при аналізі усних та письмових відповідей слухачів ми

враховували повноту висвітлення питання, обґрунтованість, доказовість, відсутність неправильних тверджень тощо.

Для оцінки особистісного компонента (емоційно-вольовий критерій) готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ методом експертної оцінки було визначено сформованість у слухачів складових готовності, необхідних для виконання службово-оперативних завдань. Експерти оцінювали такі властивості, як дисциплінованість, працездатність, витримка, наполегливість, рішучість і впевненість, толерантність, організованість, емоційно-вольова стійкість; відповідальність за результати виконання професійних завдань та ухвалені рішення; фізична витривалість; здатність до постійного самовдосконалення, самостійного здобуття нових професійних знань із використанням різних джерел інформації; дотримання вимог професійної етики, чуйне ставлення до інших, здатність поєднувати особисті інтереси з інтересами колективу, почуття особистої відповідальності, принциповість тощо. Ці ж властивості ми пропонували респондентам оцінити у себе самостійно.

Для визначення рівня готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ за операційним компонентом (операційно-результативний критерій) використано контрольні та практичні роботи, тести, оцінювання дій слухачів під час їх участі у ділових, рольових та групових іграх, моделюванні квазіпрофесійних ситуацій, спостереження, а також експертну оцінку, вирішення завдань, що мали професійно орієнтований характер.

Результати констатувального зрізу щодо вихідних рівнів готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ за кожним критерієм в ЕГ і КГ подаємо в таблиці 5.5 .

Таблиця 5.5

**Результати вхідного контролю щодо стану готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України за критеріями, (ЕГ=186, КГ=190)**

Критерії	Рівні					
	Високий		Середній		Достатній	
	Кількість курсантів та частка у %					
	ЕГ=190	КГ=186	ЕГ=190	КГ=186	ЕГ=190	КГ=186
Мотиваційно-ціннісний	10 (5,26%)	9 (4,84%)	38 (20,00%)	36 (19,35%)	142 (74,74%)	141 (75,81%)
Когнітивно-орієнтаційний	9 (4,74%)	8 (4,30%)	37 (19,47%)	35 (18,82%)	144 (75,79%)	143 (76,88%)
Операційно-результативний	7 (3,68%)	8 (4,30%)	38 (20,00%)	37 (19,89%)	145 (76,32%)	141 (75,81%)
Емоційно-вольовий	11 (5,79%)	10 (5,38%)	41 (21,58%)	40 (21,50%)	138 (72,63%)	136 (73,12%)
Узагальнений показник	9 (4,74%)	9 (4,84%)	38 (20,00%)	37 (19,89%)	143 (75,26%)	140 (75,27%)

Отже, як видно з таблиці 5.5. щодо вихідних рівнів готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ, за мотиваційно-ціннісним критерієм 5,26% курсантів ЕГ і 4,84% КГ мають високий рівень сформованості досліджуваного феномена; когнітивно-орієнтаційний критерій – відповідно 4,74% ЕГ і 4,30% - КГ; операційно-результативний критерій – 3,68 % в ЕГ і 4,30– КГ; емоційно-вольовий критерій – 5,79 % в ЕГ і 5,38– КГ.

Узагальнені показники рівнів готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ дали змогу встановити, що 143 (75,26 %) респондентів ЕГ та 140 (75,27 %) респондентів КГ мають достатній рівень готовності; 38 (20,00 %) респондентів ЕГ та 37 (19,89 %) респондентів КГ виявили середній рівень, і лише 9 (4,74 %) респондентів КГ виявили високий рівень.

респондентів ЕГ та 9 (4,84 %) респондентів КГ досягли високого рівня готовності до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ.

Аналіз результатів констатувального етапу експерименту вказує на необхідність пошуку нових ефективних форм, методів і засобів формування готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ. Також актуальності набуває розробка системи підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ, яка б відображала її основні компоненти, взаємозв'язки між ними і функціональні ознаки, передбачала реалізацію визначених педагогічних умов, відповідно до яких формується ідея створення системи підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ.

Згідно з цими даними, розподіл майбутніх кваліфікованих робітників за рівнями готовності до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ в контрольних та експериментальних групах майже не відрізняється.

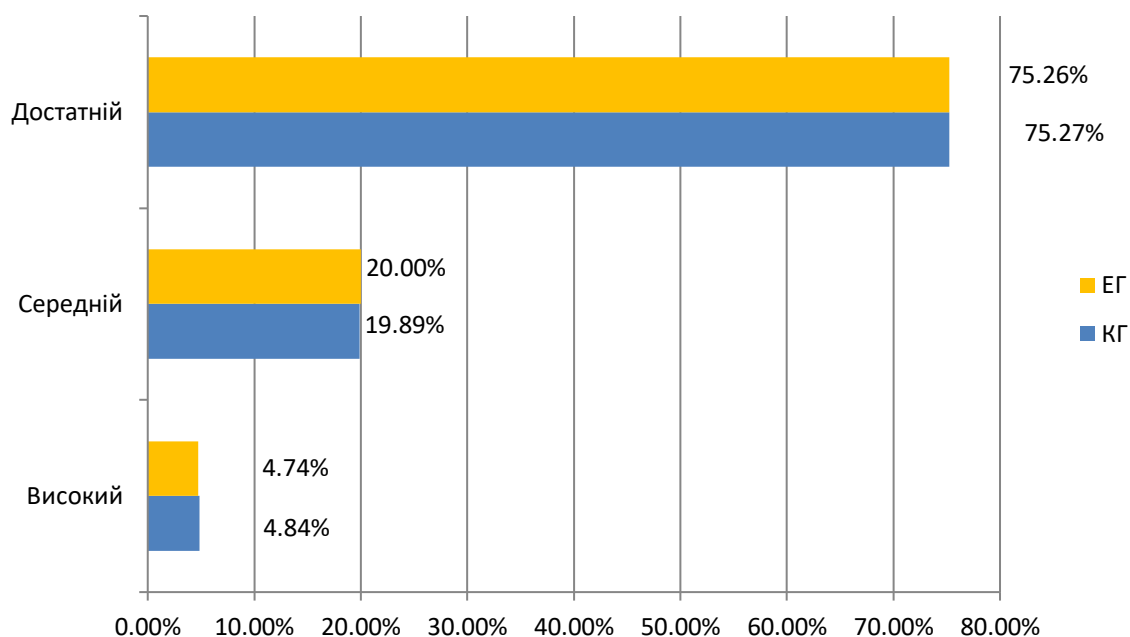
Наочно представлені дані про стан готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ на початку формування етапу педагогічного експерименту представлено на рис. 5.8.

Інші рівневі дані такі:

- *мотиваційно-ціннісний* критерій – *достатній* рівень: ЕГ – 74,74 %, КГ – 75,81 %; *середній* рівень: ЕГ – 20,00%, КГ – 19,35%; *високий* рівень: ЕГ – 5,26 %, КГ – 4,84%;

- *когнітивно-орієнтаційний* критерій – *достатній* рівень: ЕГ – 75,79%, КГ – 76,88%; *середній* рівень: ЕГ – 19,47 %, КГ – 18,82%; *високий* рівень: ЕГ – 4,74 %, КГ – 4,30%;

- *операційно-результативний* критерій – *достатній* рівень: ЕГ – 76,32 %, КГ – 75,81 %; *середній* рівень: ЕГ – 20,00%, КГ – 19,89%; *високий* рівень: ЕГ – 3,68 %, КГ – 4,30%;
- *Емоційно-вольовий* критерій – *достатній* рівень: ЕГ – 72,63%, КГ – 73,12 %; *середній* рівень: ЕГ – 21,58 %, КГ – 21,50 %; *високий* рівень: ЕГ – 5,79 %, КГ – 5,38%.



*Рис.5.8 Розподіл слухачів контрольних та експериментальних груп за рівнями готовності до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного України на початку формувального етапу експерименту (у %)*

Вірогідність результатів проведеної експериментальної роботи на констатувальному етапі й достовірність експериментальних даних визначено з використанням непараметричного критерію Пірсона  $\chi^2$ , який дозволяє знайти відмінності між двома розподілами та оцінити її достовірність, а також отримати надійність результатів у 95 % вірогідності (Боснюк, 2020).

Перевіримо вірогідність отриманих результатів, застосовуючи критерій  $\chi^2$  Пірсона. зокрема для перевірки гіпотези  $H_0$  про відсутність відмінностей між двома емпіричними (експериментальними) розподілами.

Основна розрахункова формула критерію  $\chi^2$ -квадрат має такий вигляд

$$\chi_{\text{емп}}^2 = \sum_{i=1}^k \frac{(f_{\text{емп.}} - f_{\text{теор.}})^2}{f_{\text{теор.}}}, \quad (5.1)$$

де  $k$  – кількість класових інтервалів(градацій) досліджуваної ознаки;  $f_{\text{емп.}}$  та  $f_{\text{теор.}}$  – відповідно експериментальна та теоретична (обчислена) частоти, що відповідають визначеним градаціям змінної.

Для розрахунків представимо формулу (5.1) у вигляді:

$$\chi_{\text{емп}}^2 = N \times M \times \sum_{i=1}^L \frac{\left( \frac{n_i}{N} - \frac{m_i}{M} \right)^2}{\frac{n_i + m_i}{N + M}}, \quad (5.2)$$

$N$  – загальна кількість респондентів експериментальної групи (190 осіб);

$M$  – загальна кількість респондентів контрольної групи (186 осіб);

$n_i$  – кількість респондентів експериментальної групи (ЕГ), які мають середні бали за критеріями високого ( $n_1$ ), середнього ( $n_2$ ), достатнього ( $n_3$ ) рівнів;

$m_i$  – кількість респондентів контрольної групи (КГ), які мають середні бали за критеріями високого ( $m_1$ ), середнього ( $m_2$ ), достатнього ( $m_3$ ) рівнів;

$L$  – шкала оцінювання,  $L = 3$ .

Для  $\chi^2$ -квадрат критерію рівні значущості оцінені за кількістю ступенів вільності  $\nu$ , що обчислене за формулою:

$$\nu = (k - 1) \cdot (c - 1), \quad (5.3)$$

де  $k$  – кількість вибірок, стовпчиків (груп),  $s$  – кількість характеристик, за якими відрізняються вибірки, рядків (рівнів оцінювання).

Визначаємо число ступенів вільності за формулою (5.3)

$$\nu = (k - 1) \cdot (c - 1) = (2 - 1)(3 - 1) = 2.$$

У додатку 2 (Боснюк, 2020) знаходимо величини  $\chi_{кр}^2$  для рівнів значимості  $P=0,05$  та  $P=0,01$ :

$$\chi_{кр}^2 (0,05) = 5,991 \quad \chi_{кр}^2 (0,01) = 9,210$$

Результати статистичної перевірки даних на констатувальному етапі педагогічного експерименту відображено у таблиці 5.6.

Таблиця 5.6

**Результати статистичної перевірки  
(констатувальний етап педагогічного експерименту)**

<i>Критерії</i>	<i>Значення <math>\chi^2_{емп}</math></i>	<i><math>\chi^2_{крит}</math></i>	
		<i>P=0,05</i>	<i>P=0,01</i>
<i>Мотиваційно-ціннісний</i>	0,067674	5,991	9,21
<i>Когнітивно-орієнтаційний</i>	0,075319		
<i>Операційно-результативний</i>	0,093401		
<i>Емоційно-вольовий</i>	0,032014		
Загальний рівень готовності кваліфікованих робітників за рівнями готовності до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України	0,002583		

Порівняльний аналіз отриманих значень критерію Пірсона ( $\chi^2_{емп}$ ) з таблиці 5.7 із критичним значенням критерію ( $\chi^2_{крит}$ ) ( $\chi_{емп}^2 < \chi_{кр}^2 (0,05)$  для всіх критеріїв), ми дійшли висновку, що початковий рівень готовності кваліфікованих робітників за рівнями готовності до професійної діяльності в



Оперативно-рятувальній службі ЦЗ в контрольних та експериментальних групах істотно не відрізняються.

Як засвідчили результати на рівні значущості 0,01 та 0,05 між групами, що брали участь в експерименті, немає статистично істотних відмінностей у рівні готовності. Це слугує підставою для твердження, що контингент майбутніх кваліфікованих робітників контрольної й експериментальної груп є рівноцінним, а також унеможливорює вплив на надійність і достовірність результатів формувального етапу експерименту. Домінантним рівнем готовності кваліфікованих робітників за рівнями готовності до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ є достатній рівень.

Відтак, у результаті констатувального етапу експерименту ми дійшли таких висновків:

- розроблені на основі теоретичного аналізу, компоненти, критерії та показники, використані методи дослідження є інформативними щодо готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ;
- кількісні значення показників готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ засвідчили, що традиційні форми та методи професійної підготовки кваліфікованих робітників недостатньо сприяють формуванню готовності до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ;
- результати дослідження відображають реальний стан досліджуваної проблеми у практиці закладів освіти, уможливають апробацію на формувальному етапі педагогічного експерименту системи підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ.

### 5.3. Характеристика формувального етапу експерименту

Результати констатувального експерименту обумовили хід формувального етапу експерименту (2021–2023 рр.). Кількісний склад слухачів залишився без змін. На етапі формувального експерименту перевірено гіпотезу, з'ясовано ефективність авторської концепції, системи підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Характеристика формувального етапу експерименту, верифіковано виокремлені педагогічні умови, а саме:

- стимулювання мотиваційно-ціннісних орієнтацій кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ;
- удосконалення змісту підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ;
- посилення уваги до професійної адаптації кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ під час практичної підготовки;
- використання інноваційних форм, інтерактивних методів та технологій навчання в підготовці кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ.

Охарактеризуємо упровадження виокремлених нами організаційно-педагогічних умов реалізації системи підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ на формувальному етапі педагогічного експерименту.

Реалізація першої педагогічної умови – *стимулювання мотиваційно-ціннісних орієнтацій кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ* – передбачала реалізацію таких механізмів: усвідомлення соціальної корисності професії рятувальника; розвиток й активізація потреби у комунікації й взаємодії; завоювання авторитету; забезпечення комфорту та власної безпеки; підвищення соціального статусу і престижності професії; підтримка життєзабезпечення;

стимулювально-роз'яснювальна робота; залучення до творчої активності. Це сприяло розвитку самовідданості, сміливості під час оцінювання ситуації та прийнятті рішення щодо виконання завдання у стресових умовах, вимогливості у поєднанні з турботою, повазі до людської гідності та ін.

Основними групами методів, що використовувалися для стимулювання є: методи формування професійного інтересу (пізнання слухачами можливих особливостей і специфіки професійної діяльності); методи створення ситуації успіху (відчуття успіху не лише в процесі теоретичної підготовки, а й практичної); методи стимулювання обов'язку і відповідальності, зокрема створення ситуації новизни, професійно-практична зорієнтованість навчального матеріалу, методи опори на життєвий досвід, методи емоційно-морального стимулювання, ігрові й інтерактивні методи, методи проблемного навчання та ін.

Таким чином, формування мотиваційно-ціннісних орієнтацій кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ забезпечувалося шляхом впливу на мотиваційно-ціннісну сферу особистості за трьома напрямками: орієнтація на справу, на саморозвиток та на позитивні взаємовідносини. Реалізація цієї умови здійснювалася за допомогою таких механізмів: усвідомлення соціальної значущості професії рятувальника; розвиток і активізація потреби в комунікації та співпраці; здобуття авторитету; створення умов для комфорту та безпеки; підвищення соціального статусу й престижності обраної професії; забезпечення життєво необхідних умов; проведення стимулювально-роз'яснювальної роботи; залучення до творчої діяльності.

Друга педагогічна умова – *удосконалення змісту підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ* – передбачала оновлення: освітніх програм підготовки за спеціальністю та робочих програм освітніх компонентів / навчальних предметів. Особлива увага під час удосконалення змісту

зосереджувалася на сучасних вимогах до кваліфікованих робітників структурних підрозділів Оперативно-рятувальної службі ЦЗ та нових викликах, обумовлених військовою агресією.

Під час реалізації другої умови були оновлені робочі програми освітніх компонентів / навчальних предметів в контексті сучасних викликів. Розглянемо на прикладі професії 5161 «Пожежник-рятувальник». Так, з навчального предмета «Дотримання основ з охорони праці» зміст теми «Основні законодавчі акти з охорони праці» було доповнено розглядом ще одного Закону України «Про об'єкти підвищеної небезпеки», який регламентує правові, соціальні, економічні та організаційні основи діяльності, що пов'язані з об'єктами підвищеної небезпеки та спрямовані на забезпечення захисту життя і здоров'я людей та навколишнього довкілля від шкідливого і негативного впливу аварій на цих об'єктах через запобігання їх виникненню, локалізації (обмеження) розвитку і ліквідації можливих наслідків.

До змісту освітньо-професійної програм початкового навчання за професією «Пожежник-рятувальник», «Рятувальник» «Машиніст насосних установок пожежно-рятувального транспортного засобу», «Командир відділення Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту» було запропоновано включити теми професійно-практичної та професійно-теоретичної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників.

Відкореговано навчальні плани і програми з таких спеціальних навчальних дисциплін як: «Вибухові речовини та боєприпаси», «Тактична підготовка особового складу», «Дії підрозділів в умовах воєнного стану», «Фізико-хімічні процеси розвитку та припинення горіння» та «Професійна підготовка особового складу в органах і підрозділах цивільного захисту».

Упровадження третьої педагогічної умови – *посилення уваги до професійної адаптації кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальної службі ЦЗ під час практичної підготовки* –

здійснювалося на трьох етапах: підготовчо-навчальний (тренувальні вправи у професійно-практичній підготовці та виробниче навчання), діагностично-тренувальний (виробнича практика в пожежно-рятувальних і аварійно-рятувальних підрозділах), підсумково-рефлексивний (кваліфікаційна пробна робота).

Для успішного впровадження третьої педагогічної умови під час використання тренувальних вправ дотримувалися таких принципів: кожна вправа повинна сприяти професійному розвитку та вдосконаленню умінь і навичок; вона має бути спрямована на досягнення конкретних і взаємопов'язаних цілей, що забезпечують якісну підготовку кваліфікованих робітників; слухач повинен чітко розуміти мету виконання вправи, спосіб її правильного виконання та практичне застосування отриманих умінь у професійній діяльності; виконання вправ має супроводжуватися чіткими орієнтирами для самоконтролю; після виконання вправи слухач повинен усвідомити загальний результат своєї підготовки.

Наприклад, для пожежних-рятувальників пропонували такі вправи: вправи за сигналом «Тривога» ; вправи із рятувальною мотузкою; вправи із захисним одягом та спорядженням; вправи із пожежними драбинами; вправи із підготовки до оперативного розгортання відділень на пожежно-рятувальних автомобілях; вправи з оперативного розгортання відділень без встановлення пожежно-рятувального автомобіля на джерело води; вправи з оперативного розгортання відділень з установкою пожежно-рятувального автомобіля на пожежний гідрант; вправи з оперативного розгортання відділень з установкою пожежно-рятувального автомобіля на водоймище; вправи з оперативного розгортання на автомобілі порошкового гасіння.

У межах реалізації четвертої педагогічної умови – *використання інноваційних форм, інтерактивних методів та технологій навчання у підготовці кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ* – створено, вдосконалено та поширено

сучасні методи, форми і технології навчання, які підвищують ефективність підготовки кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ та дають змогу поєднати традиційні та прогресивні технології їх навчання, реалізувати оригінальні дидактичні ідеї щодо організації освітнього процесу.

Під час викладання навчальних предметів загальнопрофесійної й професійно-теоретичної підготовки позитивно зарекомендували себе такі інноваційні форми підготовки як *лекція-візуалізація, лекція з розгляду конкретних ситуацій, лекція-круглий стіл, проблемна лекція, лекція-прес-конференція, лекція контекстного типу* та ін.

Проведення занять у формі тренінгу, використання кейс-технологій дають змогу формувати умови і навички ефективного алгоритму дій в умовах, що максимально наближені до реальної професійної діяльності в майбутньому, здатності до пошуку інноваційних способів розв'язання професійних проблем

У ході дослідження було використано різні інтерактивні методи, зокрема «Лінія цінностей», «Спільна угода», «Займи позицію», «Пресс-метод», «Коло ідей», «Мікрофон», «Очікування», «Мозковий штурм», «Шкала думок», «Метод виклику», «Акваріум» та ін. Їх використання забезпечило високу ступінь залучення здобувача в освітній процес, обмін досвідом, удосконалення навичок самостійного вирішення проблеми; інтенсифікацію процесу підготовки, колективний і творчих характер занять, активізацію мисленнєвої діяльності.

Знайшли широке використання також інформаційно-комунікаційні технології, зокрема презентації, відеоматеріали на теоретичних заняттях, на практичних – комп'ютерних програм, симуляторів і тренажерів – для відпрацювання практичних умінь і навичок в реальних ситуаціях, формування швидкого реагування на проблему, активно використовувалися **вебквести** як спосіб організації проблемного навчання з застосуванням інформаційних Інтернет-ресурсів, що стимулювало до пошуково-

дослідницької діяльності, сприяло розвитку аналітичних і рефлексивних умінь і навичок, *імітаційні технології*, які дали змогу спрямувати вивчення навчальних предметів на вирішення проблем у групі із застосуванням імітацій та ділових ігор на засадах конструктивної взаємодії здобувачів і педагогів. У ході дослідження використані такі імітаційні технології як: *ситуація-проблема, ситуація-ілюстрація, ситуація-оцінка, ситуація-інцидент, розбір службової документації, розбір дій з інструкції, навчання дією, ділові ігри (імітаційні та операційні ігри)*.

Під час підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ використовувалися програмні засоби як Canva, Kahoot!, Wizer.Me, Padlet, Liveworksheets, H5P, різні віртуальні лабораторії та ін.), які дали змогу підвищити ефективність процесу підготовки й забезпечили формування відповідних компетентностей.

Отже, для підвищення ефективності формування готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ було впроваджено педагогічні умови, що стосувалися впливу на всі її складові та передбачали: стимулювання мотиваційно-ціннісних орієнтацій кваліфікованих робітників до професійної діяльності; удосконалення змісту підготовки кваліфікованих робітників; посилення уваги до професійної адаптації кваліфікованих робітників до професійної діяльності; використання інноваційних форм, інтерактивних методів та технологій навчання у підготовці кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ.

Під час формувального етапу педагогічного експерименту використано діагностичний інструментарій констатувального експерименту, до арсеналу якого включено такі методи: спостереження, анкетування, бесіду, опитування, тестування, блок практичних завдань, створення проблемних ситуацій, кількісну обробку результатів.

#### **5.4 Результати експериментальної перевірки ефективності авторської концепції та системи професійної підготовки кваліфікованих робітників для підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України**

Після завершення експериментальної роботи було перевірено результативність запропонованої концепції та системи підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ. Діагностику сформованості у слухачів готовності до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ після формульовального етапу експерименту було здійснено за допомогою тих же методик, що й на констатувальному етапі дослідження. Це дозволило з'ясувати об'єктивну картину динаміки її формування за експериментальною методикою.

Перейдемо до аналізу результатів формульовального етапу експерименту – діагностики рівнів готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ згідно виокремлених критеріїв. Діагностичний інструментарій залишився без змін.

Результати оцінювання рівня готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ після формульовального етапу педагогічного експерименту за *мотиваційно-ціннісним* критерієм представлено у таблиці 5.7.

Очевидними є зміни у розподілах слухачів за рівнями готовності до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ, кількість респондентів з високим рівнем готовності в ЕГ зросла більш ніж у 4 рази (з 5,26% до 21,58%). Отримані результати свідчать про ефективність цілеспрямованого впливу на формування переконання у необхідності формування готовності до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ.



Таблиця 5.7

**Динаміка рівнів готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України за мотиваційно-ціннісним критерієм (після експерименту)**

Групи	Етапи експерименту	Рівні готовності та кількість респондентів (КК)					
		<i>Достатній</i>		<i>Середній</i>		<i>Високий</i>	
		КК абс.	%	КК абс.	%	КК абс.	%
ЕГ (190)	Констатувальний	142	74,74	38	20,00	10	5,26
	Формувальний	96	50,53	53	27,89	41	21,58
КГ (186)	Констатувальний	141	75,81	36	19,35	9	4,84
	Формувальний	122	65,59	47	25,27	17	9,14

За результатами експериментального дослідження виявлено, що якщо до експерименту слухачів, яких можна було зарахувати до таких, що мають високий рівень готовності до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ за мотиваційно-ціннісним критерієм, в ЕГ групі було 5,26%, а в КГ – 4,84 %, то після проведення експериментальних заходів в КГ стало 9,14 % таких слухачів, в ЕГ – вже 21,58 %. Відповідно в ЕГ суттєво зменшилась кількість слухачів, що мають достатній рівень готовності за мотиваційно-ціннісним критерієм: з 74,74 % до 50,53 % (у контрольній відповідно з 75,81 % до 65,59 %).

Результати оцінювання рівня готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ після формувального етапу педагогічного експерименту за *когнітивно-орієнтаційним* критерієм представлено у таблиці 5.8.

*Когнітивно-орієнтаційний* критерій (когнітивний компонент) визначає ступінь володіння системою фахових знань для ефективного вирішення професійних ситуацій Оперативно-рятувальної служби ЦЗ, здатність до

абстрактного й оперативного мислення, прогнозування майбутніх наслідків виконання тієї чи тієї операції.

Таблиця 5.8

**Динаміка рівнів готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України за когнітивно-орієнтаційним критерієм (після експерименту)**

Групи	Етапи експерименту	Рівні готовності та кількість слухачів (КК)					
		Достатній		Середній		Високий	
		КК абс.	%	КК абс.	%	КК абс.	%
ЕГ (190)	Констатувальний	144	75,79	37	19,47	9	4,74
	Формувальний	101	53,16	54	28,42	35	38,42
КГ (186)	Констатувальний	143	76,88	35	18,82	8	4,30
	Формувальний	128	68,82	40	21,51	18	9,67

Щодо когнітивно-орієнтаційного критерію готовності учасників експерименту дані тестування також засвідчили суттєву перевагу слухачів ЕГ. Результати аналізу виконання тестових завдань підтвердили, що слухачі ЕГ краще, ніж слухачі КГ, обізнані зі специфікою професійної діяльності структурних підрозділів Оперативно-рятувальної служби ЦЗ, способами та прийомами гасіння пожеж і ліквідації наслідків НС, особливостей дій в екстремальних ситуаціях. Аналіз результатів (табл. 5.8) засвідчив, що в ЕГ виявилось на 28,75 % більше слухачів з високим рівнем готовності до професійної діяльності порівняно з КГ (38,42% та 9,67%).

Окрім того, при визначенні стану готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ було враховано думку експертів, які оцінювали роботу слухачів, їх знання та активність на заняттях.

Результати оцінювання рівня готовності кваліфікованих робітників до

професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ після формульовального етапу педагогічного експерименту за *операційно-результативним* критерієм представлено у таблиці 5.9:

Таблиця 5.9

**Динаміка рівнів готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України за *операційно-результативним* критерієм (після експерименту)**

Групи	Етапи експерименту	Рівні готовності та кількість слухачів (КК)					
		<i>Достатній</i>		<i>Середній</i>		<i>Високий</i>	
		КК абс.	%	КК абс.	%	КК абс.	%
ЕГ (190)	Констатувальний	145	76,32	38	20,00	7	3,68
	Формувальний	98	51,58	53	27,89	39	20,53
КГ (186)	Констатувальний	141	75,81	37	19,89	8	4,30
	Формувальний	120	64,52	47	25,27	19	10,21

Аналіз результатів сформованості операційного компонента (операційно-результативний критерій) рівня готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ, зокрема виконання слухачами контрольних та практичних робіт, засвідчив, що респонденти ЕГ змогли порівняно з респондентами КГ більш ґрунтовно та ефективно вирішити складні проблемні завдання із ситуацій професійно-практичної діяльності.

За результатами експериментального дослідження (табл. 5.9) з'ясовано, що в ЕГ високий рівень готовності до професійної діяльності за операційно-результативним критерієм виявлено у 20,53 % слухачів (у КГ – 10,21 %), на середньому – 27,89 % (у КГ – 25,27 %), на достатньому – 51,58% (у КГ – 64,52%).

Окрім цього, ми також враховували результати оцінювання дій

слухачів під час їх участі у ділових та рольових іграх, групових вправах, спостереження, а також експертну оцінку.

Результати оцінювання рівня готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ після формульовального етапу педагогічного експерименту за *емоційно-вольовим* критерієм представлено у таблиці 5.10:

*Таблиця 5.10*

**Динаміка рівнів готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України за *емоційно-вольовим* критерієм (після експерименту)**

Групи	Етапи експерименту	Рівні готовності та кількість слухачів (КК)					
		<i>Достатній</i>		<i>Середній</i>		<i>Високий</i>	
		КК абс.	%	КК абс.	%	КК абс.	%
ЕГ (190)	Констатувальний	138	72,63	41	21,58	11	5,79
	Формульовальний	100	52,63	52	27,37	38	20,00
КГ (186)	Констатувальний	136	73,12	40	21,50	10	5,38
	Формульовальний	123	66,13	45	24,19	18	9,68

За результатами експериментального дослідження виявлено, що за всіма показниками, які характеризують рівень готовності до професійної діяльності за *емоційно-вольовим* критерієм, слухачі ЕГ перевершують слухачів КГ.

Результати формульовального зрізу, щодо рівнів готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ за кожним критерієм наводимо в табл. 5.11.

Таблиця 5.11

**Рівні готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в  
Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України  
(після експерименту)**

Критерії	Групи	Рівні					
		Достатній		Середній		Високий	
		Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
<i>Мотиваційно- ціннісний</i>	ЕГ (190)	96	50,53	53	27,89	41	21,58
	КГ (186)	122	65,59	47	25,27	17	9,14
<i>Когнітивно- орієнтаційний</i>	ЕГ (190)	101	53,16	54	28,42	35	38,42
	КГ (186)	128	68,82	40	21,51	18	9,67
<i>Операційно- результативний</i>	ЕГ (190)	98	51,58	53	27,89	39	20,53
	КГ (186)	120	64,52	47	25,27	19	10,21
<i>Емоційно-вольовий</i>	ЕГ (190)	100	52,63	52	27,37	38	20,00
	КГ (186)	123	66,13	45	24,19	18	9,68
<i>Узагальнений показник</i>	ЕГ (190)	99	52,11	53	27,89	38	20,00
	КГ (186)	123	66,13	45	24,19	18	9,68

За результатами формувального етапу педагогічного експерименту з'ясовано, що:

високий рівень готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ зафіксовано у 9,68% (18) осіб КГ та 20,00% (38) осіб ЕГ;

середній рівень готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ – у 24,19% слухачів (45) КГ та 27,898% (53) слухачів ЕГ;

достатній рівень готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ – у 66,13% респондентів (123) КГ та 52,11% респондентів ЕГ.

Виконаємо порівняння рівнів готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ до та після експерименту. Результати діагностики загального рівня готовності узагальнено в таблиці 5.12.

Таблиця 5.12

**Зведені показники рівнів готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України**

Групи	Етапи експерименту	Рівні готовності та кількість слухачів (КС)					
		Достатній		Середній		Високий	
		КС абс.	%	КС абс.	%	КС абс.	%
ЕГ (190)	Констатувальний	143	75,26	38	20,00	9	4,74
	Формувальний	99	52,11	53	27,89	38	20,00
КГ (186)	Констатувальний	140	75,27	37	19,89	9	4,84
	Формувальний	123	66,13	45	24,19	18	9,68

Дані з таблиці 5.12 візуалізовано графічним методом на рисунку 5.9.

Як свідчать результати табл. 5.12 та діаграми на рисунку 5.9, після проведення формувального етапу педагогічного експерименту у майбутніх кваліфікованих робітників ЕГ значно підвищилися показники високого рівня готовності до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ, відповідно, значно знизилися показники достатнього. Детальніше динаміку змін загального рівня готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ представлено у таблиці 5.13.

Отримані результати діагностики загального рівня готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ свідчать, що високий рівень готовності в КГ зріс лише на 4,84%, у той час як в ЕГ він зріс на 15,26%; середній рівень готовності в

КГ зріс 4,30%, а в ЕГ – на 7,89%; достатній рівень готовності кваліфікованих робітників в КГ знизився на 9,14%, а в ЕГ – на 23,15%.

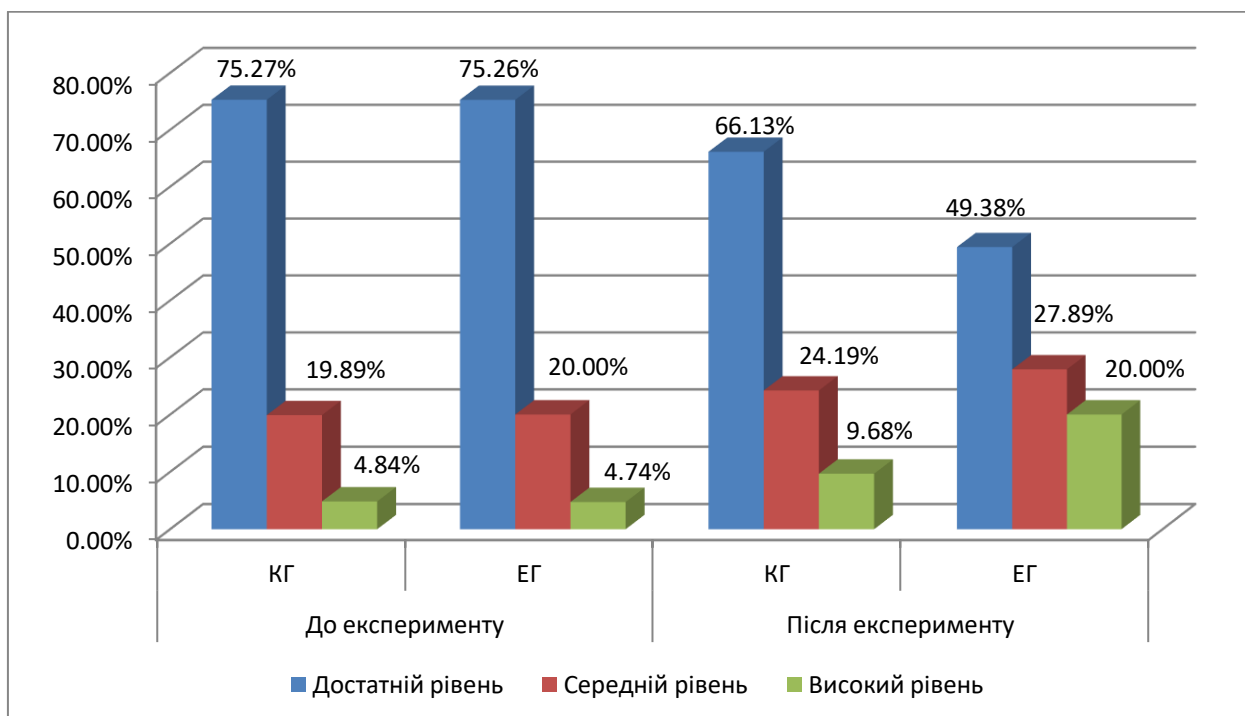


Рис. 5.9 Динаміка загального рівня готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України

Таблиця 5.13

**Динаміка змін рівнів готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України (після експерименту)**

Рівні сформованості	Групи	
	КГ	ЕГ
<i>Достатній</i>	<b>-9,14%</b>	<b>-23,15%</b>
<i>Середній</i>	<b>+4,30%</b>	<b>+7,89%</b>
<i>Високий</i>	<b>+4,84%</b>	<b>+15,26%</b>

Для перевірки достовірності отриманих під час формувального етапу педагогічного експерименту висновків і гіпотези дослідження проведено

статистичний аналіз методами статистичної обробки (непараметричний критерій Пірсона  $\chi^2$ ) експериментальних даних для з'ясування того факту, що різниця показників у ЕГ та КГ є суттєвою, тобто наслідком впровадження розробленої системи підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ (концептуальної моделі та педагогічних умов), а не впливом випадкових факторів. Отже, нульова гіпотеза  $H_0$ : експериментальна та контрольна вибірки за рівнем готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ за досліджуваним критерієм  $\chi^2$  однорідні; альтернативна гіпотеза  $H_1$ : експериментальна та контрольна вибірки різні за рівнем готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ за досліджуваним критерієм  $\chi^2$ .

Результати статистичної перевірки формульованого етапу педагогічного експерименту за непараметричним критерієм Пірсона  $\chi^2$  представлено в таблиці 5.14.

Таблиця 5.14

**Результати статистичної перевірки  
(формульованний етап педагогічного експерименту)**

<i>Критерії</i>	<i>Значення <math>\chi^2_{емп}</math></i>	<i><math>\chi^2_{крит}</math></i>	
		<i>P=0,05</i>	<i>P=0,01</i>
<i>Мотиваційно-ціннісний</i>	13,35091	5,991	9,21
<i>Когнітивно-орієнтаційний</i>	10,68000		
<i>Операційно-результативний</i>	9,43525		
<i>Емоційно-вольовий</i>	9,978785		
Загальний рівень готовності кваліфікованих робітників за рівнями готовності до професійної діяльності в	10,34913		



Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України			
--	--	--	--

Таким чином, отримані результати значимі на рівні 5% та 1% ( $\chi^2_{emp} > \chi^2_{crit}$ ), тому нуль-гіпотеза відхиляється і на високому рівні значимості приймається альтернативна гіпотеза  $H_1$  про те, що рівень готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ респондентів контрольних і експериментальних груп суттєво відрізняється, що свідчить про результативність запровадження системи підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ.

Методом кореляційного аналізу встановимо напрям (позитивний, негативний) і форму зв'язку (лінійний, нелінійний) між змінними ознаками і перевіримо рівень значимості отриманих коефіцієнтів кореляції.

Використаємо метод множинної кореляції, для аналізу багатомірних кореляційних зв'язків. Для цього розрахуємо коефіцієнти множинної кореляції для аналізу кореляційних зв'язків між результатами дослідження в експериментальних групах на етапі формувального експерименту. Розрахунок здійснюємо для таких вибраних змінних ознак оцінки рівня готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ:

- загальний рівень готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ (основна змінна X);
- рівень готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ за відповідним критерієм (змінна  $Y_1, Y_2, Y_3, Y_4$ )

Для розрахунку коефіцієнтів лінійної кореляції Пірсона

використовується формула:

$$r_{xy} = \frac{\sum(x_i - \bar{x})(y_i - \bar{y})}{(n - 1)S_x \cdot S_y}$$

де  $x_i, y_i$  – значення змінних X та Y;

$\bar{x}, \bar{y}$  – середнє арифметичне змінних X та Y;

$S_x, S_y$  – стандартне відхилення змінних X та Y;

$n$  – обсяг вибірки.

Розраховуємо емпіричні значення коефіцієнтів кореляції Пірсона:

$$r_{xy1} = 0,99381;$$

$$r_{xy2} = 0,99534;$$

$$r_{xy3} = 0,99789;$$

$$r_{xy4} = 0,99874.$$

Отримані значення свідчать про пряму сильну кореляцію між змінними

Перевіримо їх статистичну значимість. За таблицею критичних значень коефіцієнта кореляції  $r_{xy}$  Пірсона (додаток 1, Боснюк, 2020) для  $n=3$  та заданого  $\alpha=0,05$  знаходимо  $r_{крит} = 0,878$ .

Оскільки з чотирьох коефіцієнтів кореляції  $r_{xy2} = 0,99381$  є найменшим за абсолютною величиною, тому перевіряємо значимість тільки цього коефіцієнта.

Оскільки  $|r_{емп.}| > r_{крит}$  ( $0,99381 > 0,878$ ) тому розрахунковий коефіцієнти множинної кореляції  $r_{xy2} = 0,99381$  є значимим. Очевидно, що і решта коефіцієнтів (більших за значенням) множинної кореляції попадають в зону значимості.

За результатами розрахунків можна зробити висновок про щільний позитивний кореляційний зв'язок між досліджуваними рівнями готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ в експериментальних групах на етапі формувального експерименту за різними критеріями, які суттєво впливають один на одного і в значній мірі визначають успішність професійного розвитку кваліфікованих

робітників.

Результати формувального етапу експерименту підтвердили правомірність та ефективність системи підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ і дають підстави стверджувати, що мета дослідження досягнута, визначені завдання виконані.

### **Висновки до п'ятого розділу**

Метою експериментального дослідження є наукове підтвердження ефективності системи підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ. Розроблено програму експериментального дослідження, яка відображає його мету, завдання та етапи. Відповідно до визначеної мети виокремлено такі завдання експериментального дослідження: дослідження стану готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ; обґрунтування структури готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ; діагностика готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ; формування контрольної та експериментальної груп; організація та проведення формувального експерименту; аналіз динаміки рівнів готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ.

Експериментальне дослідження проведено на базі Національного університету цивільного захисту України, Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля Національного університету цивільного захисту України, Вищого професійного училища Львівського державного університету безпеки життєдіяльності (м. Вінниця), навчального пункту аварійно-рятувального загону СП Головного управління ДСНС України у Київській області, навчального пункту аварійно-рятувального загону СП Головного управління ДСНС України у Житомирській області, навчального

пункту аварійно-рятувального загону СП Головного управління ДСНС України у Чернівецькій області, навчального пункту аварійно-рятувального загону СП Головного управління ДСНС України у Рівненській області, навчального пункту аварійно-рятувального загону СП Головного управління ДСНС України у Івано-Франківській області.

До участі в експерименті залучено 395 учасників, із них 376 слухачів (186 осіб – КГ, 190 – ЕГ) і 19 викладачів (експерти), які готують кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України

Експериментальне дослідження проходило впродовж 2018 – 2024 років та охоплювало три взаємопов'язані етапи педагогічного експерименту: пошуково-аналітичний, організаційно-експериментальний, підсумковий.

*Пошуково-аналітичний етап* (2018 – 2019 рр.) передбачав аналіз науково-педагогічної, філософської, психологічної, економічної літератури з проблеми професійної підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ зокрема; конкретизовано науковий апарат дослідження; досліджено особливості професійної діяльності кваліфікованих робітників в структурних підрозділах Оперативно-рятувальної служби ЦЗ.

Другий (організаційно-експериментальний) етап дослідження (2019-2023 рр.) передбачав організацію експериментального дослідження з метою перевірки гіпотези та авторської концепції підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ, а також апробації його навчально-методичного забезпечення. Цей етап складається з констатувального та формувального етапів експерименту.

Констатувальний етап (2019 – 2021 рр.) проведено для з'ясування стану готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ; обґрунтування системи підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-

рятувальній службі ЦЗ; розроблення навчально-методичного забезпечення.

Діагностика рівнів готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ на етапі констатувального експерименту виявила приблизно однакові результати: високий рівень готовності зафіксовано у 4,84% (9) осіб КГ та 4,74% (9) осіб ЕГ; середній рівень готовності – у 19,89% (37) слухачів КГ та 20,00% (38) слухачів ЕГ; достатній рівень готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ – у 75,27% (140) респондентів КГ та 75,26% (143) респондентів ЕГ, що свідчить про недостатню ефективність процесу формування готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ.

У ході *формувального етапу* (2021-2023 рр.) педагогічного експерименту упроваджено систему підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ, що охоплює функціонально взаємопов'язані та взаємодоповнюючі компоненти, а також педагогічні умови; розроблено навчально-методичне забезпечення професійної підготовки, а також підібрано діагностичний інструментарій.

Результати діагностики загального рівня готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ свідчать, що високий рівень готовності в КГ зріс лише на 4,84%, у той час як в ЕГ він зріс на 15,26%; середній рівень готовності в КГ зріс 4,30%, а в ЕГ – на 7,89%; достатній рівень готовності кваліфікованих робітників в КГ знизився на 9,14%, а в ЕГ – на 25,88%.

Вірогідність результатів проведеної експериментальної роботи й достовірність експериментальних даних визначені з використанням непараметричного критерію Пірсона. Результати формувального етапу експерименту підтвердили правомірність та ефективність розробленої системи підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ (концептуальної моделі, педагогічних

умов і навчально-методичного забезпечення) послугувавши підставою для висновку, що мети дослідження досягнуто, сформульовані завдання виконані, гіпотеза підтверджена

## ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

В основі узагальнення результатів багатолітніх наукових пошуків й експериментальної роботи з проблеми підготовки кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ до професійної діяльності обґрунтовано такі висновки.

1. Ґрунтовний аналіз вітчизняних і зарубіжних наукових літературних засвідчив помітне посилення уваги до наукових пошуків з проблеми дослідження в сучасній педагогічній науці й практиці. Наукові праці умовно систематизовано за такими напрямками: функціональний, компетентнісний, змістовий, навчально-методичний, навчально-виховний, соціально-освітній, андрагогічний. Як показало вивчення, не всі напрями досліджено повною мірою, деякі з них залишаються мало чи фрагментарно дослідженими. У сучасному науковому педагогічному дискурсі представлено різноманітні аспекти порушеної проблеми, а саме: теоретичні і методичні засади підготовки кваліфікованих робітників служб з НС; порівняльно-педагогічний аналіз вітчизняного і зарубіжного досвіду; психолого-педагогічні умови професійної підготовки та підвищення кваліфікації працівників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ; інноваційна діяльність, особливості і законодавчі засади відомчої освіти; прогресивні практики. З'ясовано, що у педагогічній теорії досліджено переважно специфіку діяльності служб цивільного захисту та питання підготовки виробничого персоналу служби цивільного захисту, його неперервного професійного розвитку. На жаль, поза увагою вітчизняних дослідників поки що залишаються питання підготовки кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ до професійної діяльності в умовах цивілізаційних змін, нових викликів і загроз.

2. Ретроспективний аналіз уможливив виявлення особливостей становлення і розвитку державної пожежної охорони України, з'ясування деяких гострих проблем і суперечностей у вітчизняній системі природної та техногенної безпеки.

Вивчення зарубіжного досвіду професійної підготовки й неперервного професійного розвитку фахівців оперативно-рятувальних служб дало змогу виявити, що всі служби у своїй діяльності керуються такими важливими принципами: неперервна професійна підготовка, профілактика, попередження і захист, оперативне реагування, ліквідація і пом'якшення наслідків НС, відновлення громад, які постраждали. Системи професійної підготовки працівників оперативно-рятувальних служб США, Канади, Австралії та країн Європейського Союзу охоплюють: заклади формальної відомчої освіти, що здійснюють підготовку майбутніх фахівців з управління в НС і цивільного захисту; навчальні курси при закладах формальної відомчої освіти як освітня пропозиція (без отримання відповідного сертифікату); навчальні курси, організовані професійними державними, громадськими об'єднаннями і асоціаціями; навчання на робочому місці; самоосвіта.

За результатами вивчення навчальних програм і курсів підготовки рятувальників у зарубіжних країнах з'ясовано, що в їх змісті враховано сучасні і перспективні потреби цієї сфери, є мобільним, гнучким, легко адаптованим й водночас міждисциплінарним. Заслуговує на увагу розроблення нових навчальних програм і курсів, зокрема з кібербезпеки, протидії терористичним актам, забезпечення цивільного захисту в умовах біологічних загроз; визнання результатів попереднього неформального та інформального навчання; розширення доступу для відповідного навчання іноземців; цілеспрямоване впровадження онлайн та змішаного навчання; можливість навчатися упродовж життя. Доцільно також наголосити, що в усіх зарубіжних системах підготовки успішно впроваджуються програми навчання тренерів «ToT» (train the trainer).

Доведено, що в професійній освіті працівників оперативно-рятувальних служб США, Канади, Австралії та країн Європейського Союзу простежуються такі тенденції, як: стандартизація, професіоналізація,



цифровізація й постійна цілеспрямована державна підтримка. Попри це досвід кожної країни є унікальним, має свої національні особливості, що формувалися упродовж тривалого часу.

3. Професійна діяльність виробничого персоналу Оперативно-рятувальної служби ЦЗ характеризується ускладненням і зростанням обсягів завдань розширенням спектру професійної діяльності і вдосконаленням методів її здійснення, зокрема на основі професійної мобільності фахівців й підвищення якості виконання завдань. Особовий склад пожежно-рятувальних, аварійно-рятувальних підрозділів здійснює професійну діяльність в складних умовах НС. Йдеться про ситуації невизначеності, неповноти інформації, дефіциту часу для прийняття й виконання рішень, вплив відволікаючих факторів, високі ризики для життя, інтенсивні переживання та стреси. НС, спричинені російською війною проти України, характеризуються сукупністю негативних чинників: внаслідок ракетно-бомбових ударів пожежі виникають миттєво на значних площах; має місце руйнування технологічного обладнання з витоком (розливом) горючих, легкозаймистих рідин, аварійно хімічно небезпечних речовин; вихід з ладу автоматичних систем пожежогасіння; масштабні руйнування будівель і споруд; утворення великої кількості завалів; значне зростання кількості потерпілих, що потребує їх оперативних пошуку, рятування, надання домедичної допомоги. Ліквідація наслідків таких НС потребує оперативного залучення великої кількості кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ для висококваліфікованого виконання тактичних дій з рятування людей, гасіння пожеж, осадження хмар аварійно хімічно небезпечних речовин, укріплення нестійких будівельних конструкцій, роботи ланок ручного розбирання завалів з використанням механізованого аварійно-рятувального інструменту, роботи зведених механізованих груп з застосуванням важкої інженерної техніки. Безумовно, це вимагає високої професійної готовності, стресостійкості, оперативності дій та

відповідальності для успішної праці в умовах НС. Професійна діяльність кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ охоплює комплекс спеціалізованих дій з реагування на НС та ліквідацію їх наслідків, гасіння пожеж, здійснення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт в умовах екстремального ризику для життя, в тому числі при загрозі повторних обстрілів.

4. Встановлено, що навчання кваліфікованих робітників для підрозділів Оперативно-рятувальної служби ЦЗ включає в себе відбір кандидатів на службу цивільного захисту, підготовку особового складу в закладах П(ПТ)О, післядипломну освіту. Підготовка кваліфікованих робітників проводиться за такими видами: первинна професійна підготовка, професійне (професійно-технічне) навчання, перепідготовка, підвищення кваліфікації.

Професійний розвиток рятувальників, як організований процес безперервного професійного навчання, реалізується шляхом здобуття ними післядипломної освіти, що передбачає формування нових та розвиток раніше набутих компетентностей на основі вищої, професійної (професійно-технічної) або фахової передвищої освіти і практичного досвіду.

Для кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ післядипломна освіта передбачає підвищення кваліфікації, спеціалізацію (командир відділення Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту), перепідготовку і стажування.

Самостійна робота використовується як шлях безперервного професійного розвитку кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ при вивченні оперативних-тактичних особливостей району виїзду підрозділу (об'єкта), процесів розвитку і гасіння пожеж, ліквідації наслідків НС, нової пожежної та аварійно-рятувальної техніки, обладнання, інструменту, керівних документів, спеціальної і наукової літератури.

5. Вивчення реального стану професійної підготовки кваліфікованих

робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ та аналіз результатів проведеного опитування стейкхолдерів засвідчили низький рівень їхньої фундаментальної підготовки; низьку мотивацію до опанування дисциплін гуманітарного циклу, недостатній рівень навчально-пізнавальної активності; невміння застосовувати фахові знання під час виконання конкретних завдань. Це спричинено суттєвими недоліками у структуруванні змісту фундаментальної підготовки, прогалинами у методиці викладання фахових дисциплін, недостатнім врахуванням запитів суспільства щодо якості професійної підготовки та рівня сформованості компетентності кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ. Незаперечним є те, що це негативно впливає на формування їхньої готовності до роботи в екстремальних умовах НС.

Доведено, що готовність кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ до професійної діяльності залежить від сформованості в них професійної мотивації, глибини професійно-теоретичних знань і професійно-практичних умінь, здатності оперативно діяти в екстремальних ситуаціях, психологічної стійкості та швидкої адаптації до складних умов НС тощо.

Готовність кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ до професійної діяльності розглядається як інтегративна професійно-особистісна характеристика, що вирізняється структурною цілісністю, відображає сформованість професійної мотивації, системи професійно-важливих знань, умінь та навичок, психологічної стійкості, що дає змогу ефективно розв'язувати комплексні завдання різного рівня складності в екстремальних умовах й кваліфіковано та узгоджено здійснювати колективну взаємодію як в складі оперативних розрахунків структурних підрозділів, так і між підрозділами. З урахуванням особливостей оперативно-рятувальної діяльності виокремлено чотири компоненти готовності кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ до

такої діяльності: *мотиваційний, когнітивний, операційний, особистісний*. З урахуванням особливостей кожного компонента визначено критерії й показники, що дають змогу якісно та кількісно діагностувати професійно важливу характеристику, а саме: мотиваційно-ціннісний критерій (мотиваційний компонент); когнітивно-орієнтаційний (когнітивний компонент); операційно-результативний (операційний компонент), емоційно-вольовий (особистісний компонент). Відповідно до виокремлених критеріїв і показників, орієнтації на врахування результатів наукових досліджень виокремлено три рівні готовності кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ до професійної діяльності: *достатній, середній, високий*. Запропонована система компонентів, критеріїв і показників уможливила досягнення позитивної динаміки готовності до професійної діяльності.

6. В основу напрямів удосконалення підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ покладено концептуальні засади нашого наукового пошуку. У їх обґрунтуванні враховано соціальні, педагогічні (організація освітнього процесу, матеріально-технічне й інформаційно-технологічне забезпечення тощо), психологічні (індивідуальні якості, інтелект, мотивація, особистісний адаптаційний потенціал, міжособистісні взаємини в групі тощо) індикатори. Концепція підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ базується на фундаментальних теоретичних й організаційно-методичних положеннях, що інтегрують сучасні виклики професійної діяльності у сфері цивільного захисту. Концепція сконцентрована на трьох концептах: *методологічному, теоретичному й практичному*. Концепція базується на фундаментальних наукових, теоретичних і практичних положеннях, які інтегрують сучасні виклики професійної діяльності у сфері цивільного захисту.

До основних положень концепції віднесено:

1) необхідність удосконалення системи підготовки робітничих кадрів служби цивільного захисту з урахуванням сучасних викликів галузі та специфіки професії, потреби формування ціннісних орієнтацій і мотивації до професійної діяльності, розвитку індивідуальних освітніх траєкторій здобувачів освіти;

2) процес професійної підготовки передбачає трансформацію внутрішніх цінностей, мотивацій, знань й умінь у практичній діяльності; спрямовується на формування готовності до вирішення надзвичайно важливих і складних завдань галузі;

3) ефективність підготовки кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ до професійної діяльності значно покращиться і суттєво зросте за умови впровадження теоретично обґрунтованої й експериментально перевіреної системи, що впливає на підвищення рівня їх готовності до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі ЦЗ.

7. Професійна підготовка кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ – спеціально організований освітній процес, спрямований на формування знань, умінь, навичок і особистісних якостей, необхідних для виконання професійних завдань у сфері оперативно-рятувальної діяльності. Він охоплює навчання сучасним технологіям, технічним засобам, законодавчим і нормативно-правовим засадам, а також практичну підготовку до роботи в умовах високого ризику. Якість професійної підготовки кваліфікованих робітників залежить від створення й упровадження в освітній процес оптимальних і достатніх педагогічних умов, дидактично обґрунтованого навчально-методичного й інформаційного забезпечення. Визначено такі педагогічні умови підготовки кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ до професійної діяльності: стимулювання мотиваційно-ціннісних орієнтацій кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ до професійної діяльності; удосконалення змісту підготовки кваліфікованих робітників Оперативно-

рятувальної служби ЦЗ до професійної діяльності; сприяння професійній адаптації кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ до діяльності під час практичної підготовки; використання інноваційних форм, інтерактивних методів і технологій навчання у професійній підготовці кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ до професійної діяльності.

8. Система підготовки кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ до професійної діяльності розглядається як цілісна динамічна сукупність взаємопов'язаних елементів (підсистем), що забезпечують їхню якісну підготовку до виконання складних професійних завдань у сфері оперативно-рятувальної діяльності. Результатом впровадження запропонованої системи підготовки кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ є позитивна динаміка у формуванні їхньої готовності до професійної діяльності.

За результатами експериментальної перевірки ефективності системи підготовки кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ до професійної діяльності встановлено, що високий рівень готовності у КГ зріс лише на 1,79%, у той час як в ЕГ він зріс на 15,79%; середній рівень готовності в КГ зріс 4,91%, а в ЕГ – на 10,09%; достатній рівень готовності в КГ знизився на 6,70%, а в ЕГ – на 25,88%. Позитивні результати отримано завдяки ефективності запропонованої системи підготовки кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ до професійної діяльності, обґрунтованих педагогічних умов та сучасного навчально-методичного забезпечення, розробленого і впровадженого на основі випереджувального підходу.

9. Підготовлено й упроваджено в освітній процес навчально-методичне забезпечення для підготовки кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ до професійної діяльності, а саме: навчальні посібники «Тактична підготовка особового складу структурних підрозділів

Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України»; «Дії підрозділів ДСНС України в умовах воєнного стану»; «Професійна підготовка особового складу в органах і підрозділах цивільного захисту»; «Теорія горіння та вибуху»; «Вибухові речовини та боєприпаси. Класифікація, принципи та умови зберігання, організація оперативно-тактичних дій з гасіння пожеж»; практичний посібник «Підготовка кваліфікованих робітників для підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України»; термінологічний словник із рятувальної справи (українсько-польсько-англійський); система тренувальних вправ й кейсів, конспектів лекційних й тренінгових занять; програма виробничого навчання для підготовки кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ до професійної діяльності. Доведено позитивний вплив запропонованого навчально-методичного забезпечення на підвищення якості підготовки кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби ЦЗ, що виявилось у їхній готовності до виконання складних завдань професійної діяльності в умовах російської війни проти України.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів цієї надзвичайно актуальної і гострої проблеми. В подальшому вважаємо за доцільне спрямувати зусилля на вивчення специфіки способів організації ефективної співпраці із зарубіжними освітніми закладами відомчої освіти, виявлення можливостей ресурсно-зорієнтованого навчання особового складу; забезпечення професійного розвитку; розроблення та впровадження діагностико-аналітичного інструментарію для оцінювання рівнів розвитку професійної компетентності в умовах змішаного навчання. Особливої уваги й об'єднання зусиль вчених і працедавців потребує розроблення сучасних державних стандартів з конкретних робітничих професій для Оперативно-рятувальної служби ЦЗ на основі компетентнісного підходу.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акімова, О. В. (2010). *Теоретико-методичні засади формування творчого мислення майбутнього вчителя в умовах університетської освіти* (Автореф. дис. ... д-ра педагогічних наук). Тернопіль.
2. *Активізація навчального процесу у сучасній вищій школі: Методичний огляд* (Л. А. Якімова, Уклад.). (2010). Київ: ДП «Вид. дім «Персонал».
3. Алексюк, А. М. (1998). *Педагогіка вищої освіти України: історія, теорія*. Київ: Либідь.
4. *Аналіз масиву карток обліку пожеж*. Український науково-дослідний інститут цивільного захисту. <http://undicz.dsns.gov.ua/ua/Analiz-masivu-kartok-obliku-pozhezh.html>.
5. *Аналітичний огляд стану техногенної та природної безпеки в Україні*. Український науково-дослідний інститут цивільного захисту. <http://undicz.dsns.gov.ua/ua/Analitichniy-oglyad-stanu-tehnogennoyi-ta-prirodnoyi-bezpeki-v-Ukrayini.html>
6. Андреев, С. О. (2010). *Організаційно-правовий механізм державного управління цивільним захистом на регіональному рівні* (Дис. ... канд. наук з державного управління). ХарПІ НАДУ. Харків.
7. Андросович, К. А. (2014). Аналіз сутності та змісту соціальних аспектів адаптації особистості. В *Актуальні тенденції розвитку світової психологічної та педагогічної практики* (с. 39–45). Львів: ГО «Львівська педагогічна спільнота».
8. Андрощук, І. В. (2016а). Вимоги до відбору і структурування змісту дисципліни «Педагогічна взаємодія у професійній діяльності» *Науковий вісник УМО «Педагогіка»*, 2, 1–17.
9. Андрощук, І. В. (2016б). Педагогічні умови підготовки майбутніх вчителів трудового навчання і технологій до педагогічної взаємодії. *Наукові*



записки. Серія: Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти, 10, частина 3, 104–107.

10. Андрощук, І. В. (2017). Зміст підготовки майбутніх вчителів трудового навчання та технологій до педагогічної взаємодії як об'єкт проектування. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 13. Проблеми трудової та професійної підготовки*, 8, 8–12.

11. Андрощук, І. В. (2023а). Сучасні тенденції розвитку освіти в Україні. *Молодь і ринок*, 1(209), 17–22.

12. Андрощук, І. (2023b). Навчально-методичне забезпечення як важлива умова ефективності освітнього процесу. У *Професійне становлення особистості: проблеми та перспективи* (с. 38–40). Хмельницький: ХНУ.

13. Андрощук, І., Андрощук, І., Бідюк, Н., & Третько, В. (2024). Сучасні тенденції розвитку системи вищої освіти України. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*, 70, 148–154. <https://doi.org/10.31652/2412-1142-2023-70-148-154>

14. Анненков, В. П. (2013). *Особливості навчального процесу в навчальному закладі I-II рівня акредитації*. Київ: ПЕК НАУ.

15. Ануфрієв, М. І., Бандурка, О. М., & Ярмиш, О. Н. (1999). *Вищий заклад освіти МВС України*. Харків: Університет внутрішніх справ.

16. Архипенко, В. О. (2015). *Управління розвитком професійної компетентності фахівців Державної служби України з надзвичайних ситуацій у процесі фізичної підготовки* (Автореф. дис. ... канд. пед. наук). ЧНУ імені Богдана Хмельницького. Черкаси.

17. Архипова, С. П. (2012). Управління якістю професійної освіти: концептуальні підходи. *Вісник Черкаського національного університету. Серія: Педагогічні науки*, 6(219), 6–10.

18. Балицька, А. А., & Покалюк, В. М. (2009). Адаптація курсантів до умов професійної діяльності оперативно-рятувальної служби цивільного захисту МНС України. *Педагогіка вищої та середньої школи*, 25, 379–385.
19. Балл, Г. О. (2008). *Орієнтири сучасного гуманізму (в суспільній, освітній, психологічній сферах)* (2-ге вид., доп.). Житомир; Волинь: Рута.
20. Балл, Г. О. та ін. (2014). *Становлення ідентичності фахівця* (В. Л. Зливков, Ред.). Київ: Імекс.
21. Бандурка, О. М. (1996). *Основи управління в органах внутрішніх справ України: теорія, досвід, шляхи удосконалення*. Харків: Основа.
22. Баніт, О. В. (2018). *Системи професійного розвитку менеджерів у транснаціональних корпораціях: досвід Німеччини і Польщі* (Дис. ... доктора пед. наук). Інститут педагогічної освіти та освіти дорослих НАПН України. Київ.
23. Беляєва, Н., Васянович, Г., Вербицький, А., Гончаренко, С., Демура, І., Демченко, Д., & Пометун, О. (2017). Формування професійної компетентності майбутніх викладачів професійного навчання як педагогічна проблема сучасності. *VIRTUS*, 71.
24. Бех, І. Д. (2003). *Виховання особистості: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади*. (Кн. 1). Київ: Либідь.
25. Бех, І. Д. (2012). *Компетентнісний підхід у сучасній освіті*. <http://www.ipv.org.ua/component/content/article/8-beh/56-2012-09-04-22-32-01.html>
26. Бикова, О. В. (2001). *Формування готовності до професійної діяльності майбутніх офіцерів пожежної охорони* (Автореф. дис. ... канд. пед. наук). Київ.
27. Бідюк, Н. М., & Бідюк, Д. Є. (2023). Цифрова компетентність педагогічного працівника в сучасному інформаційно-освітньому середовищі. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*, 211, 22–28. <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2023-1-211-22-28>.

28. Бідюк, Н. М., & Третько, В. В. (2022) Розвиток психолого-педагогічної компетентності магістрантів засобами тренінгових технологій. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 5(119), 79–88. <https://pedscience.sspu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/10/бідюк.pdf>
29. Бідюк, Н. М. (2009). *Професійне навчання безробітних у США: теорія і практика* (Н. Г. Ничкало, Ред.). Хмельницький: ХмЦНТЕУ.
30. *Біла книга національної освіти України* / Т. Ф. Алексеєнко, В. М. Аніщенко, Г. О. Балл [та ін.] (В. Г. Кремень, Ред.). (2010). Київ: Інформаційні системи.
31. *Біла книга цивільного захисту України: інформаційне видання ДСНС* (П. Б. Волянський, Ред.). (2023). Київ. <https://dsns.gov.ua/upload/1/9/7/5/1/6/5/dodatok-bila-kniga-cz-06112023.pdf>
32. Большакова, А. М. (2000). *Фрустраційна толерантність як складова психологічної готовності пожежних до професійної діяльності в екстремальних умовах* (Автореф. дис. ... канд. психол. наук). Харків.
33. Бородієнко, О. В. (2018). *Система розвитку професійної компетентності керівників структурних підрозділів підприємств сфери зв'язку* (Автореф. дис. ... д-ра пед. наук). Київ.
34. Боснюк, В. Д. (2020). *Математичні методи в психології: Курс лекцій*. Харків: НУЦЗУ.
35. Братко, М. В. (2016). Підготовка фахівців у коледжах: сучасні виміри та перспективи. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка*, 25, 57–64.
36. Бужинська, С. М., & Стрюкова, С. Є. (2020). Адаптація студентів ЗВО до дистанційного навчання: психологічний аспект. *Наукове забезпечення технологічного прогресу XXI століття* (Т. 3) (с. 58–60). Чернівці: МЦНД.

37. Бузько, В. І. (2015). *Управління навчальним процесом у вищих навчальних закладах цивільного захисту* (Автореф. дис. ... канд. пед. наук). Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького. Черкаси.
38. Бусел, В. Г. (2005). *Великий тлумачний словник сучасної української мови*. Ірпінь: ВТФ «Перун».
39. Бут, В. П. (2008). *Формування професійно важливих якостей газодимозахисників-рятувальників МНС України* (Автореф. дис. канд. психол. наук). Київ.
40. Вареник, В. В. (2001). *Інженерно-психологічне забезпечення професійного відбору до державної пожежної охорони України* (Автореф. дис. ... канд. психол. наук). Київ.
41. Варій, М. Й., Козяр, М. М., & Коваль, М. С. (2003). *Військова психологія і педагогіка* (М. Й. Варій, Ред.). Львів: Сполом.
42. Василенко, О. В. (2014). Освіта дорослих в контексті неперервної освіти: сучасні підходи. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*, 2(9), 34–42.
43. Васюта, В. Б., & Бульбаха, Л. І. (2016). Мотивація праці персоналу на підприємстві в сучасних умовах господарювання. *Ефективна економіка*, 6.
44. *Великий тлумачний словник сучасної української мови* (Т. Ковальова, Уклад., Ред.). (2005). Харків: Фоліо.
45. *Великий тлумачний словник сучасної української мови* (В. Г. Бусел, Уклад., Ред.). (2007). Київ: Ірпінь: ВТФ «Перун».
46. *Виконавче рішення Комісії від 16 жовтня 2014 року що встановлює правила імплементації Рішення № 1313/2013/ЄС Європейського Парламенту та Ради про Механізм цивільного захисту Союзу та скасовує Рішення Комісії 2004/277/ЄС, Євратом та 2007/606/ЄС, Євратом.*  
<https://dsns.gov.ua/upload/2/0/1/4/5/3/8/kliucovii-akt-pro-moduli-ukr-2014-762eu-1.pdf>

47. *Використання інтерактивних методів навчання під час проведення занять з цивільного права та процесу: навч.-метод. посібник / Р. Я. Демків, І. М. Євхутич, Т. В. Курило та ін. (2018). Львів: ЛьвДУВС.*

48. *Вимірювання в освіті (О. В. Авраменко, Ред.). (2011). Кіровоград: Лисенко В. Ф.*

49. *Вище професійне училище Львівського державного університету безпеки життєдіяльності (м. Вінниця). (2024). Офіційний сайт Вищого професійного училища Львівського державного університету безпеки життєдіяльності (м. Вінниця). <http://www.vinuch.vinnitsa.com/>*

50. Вiнтюк, Ю. В. (2017). Компетентнісний підхід у підготовці майбутніх фахових психологів. *Молодий вчений, 3*, 245–249.

51. Вовк, Н. П. (2013). *Педагогічні умови професійного саморозвитку майбутніх фахівців Державного пожежного нагляду у вищих навчальних закладах МНС України (Автореф. дис. ... канд. пед. наук). Переяслав-Хмельницький.*

52. Вовчаста, Н. Я. (2010). *Організаційно-педагогічні умови професійної підготовки фахівців пожежно-рятувальної служби (Автореф. дис. ... канд. пед. наук). Вінниця.*

53. Вовчаста, Н. Я. (2018). *Теоретичні і методичні основи професійної іншомовної підготовки майбутніх фахівців цивільного захисту. Львів: Сполом.*

54. Вовчаста, Н. Я. (2019). *Теоретичні і методичні засади професійної іншомовної підготовки майбутніх фахівців цивільного захисту (Автореф. дис. ... д-ра пед. наук). Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України. Київ.*

55. Вовчаста, Н. Я., & Ткаченко, Т. В. (2012). Використання мультимедійних тренінгів у процесі підготовки фахівців пожежно-рятувальної служби. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання*

*в підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми: збірник наукових праць, 29, 334–337.*

56. *Вогнеборці. Історія пожежництва на теренах сучасної України: [Науково-популярне видання]. (2018). Київ: ТОВ «Київська книжково-журнальна фабрика».*

57. Воловик, М. П. (2010). *Теорія ймовірностей і математична статистика в педагогіці: монографія. Хмельницький: ХГПА.*

58. Волярська, О. С. (2015). *Теоретичні і методичні засади професійної підготовки зареєстрованих безробітних і слухачів навчальних підрозділів підприємств, організацій, установ (Дис. ... д-ра пед. наук). Ін-т пед. освіти і освіти дорослих НАПН України. Київ.*

59. Гада, О. Б. (2019). *Державне управління підготовкою фахівців сфери цивільного захисту: досвід республіки Польща для України (Дис. ... канд. наук з державного управління). Національний університет цивільного захисту України. Харків.*

60. Галян, А. І. (2016). *Особистісні ресурси адаптації майбутніх медичних працівників до професійної діяльності (Дис. ... канд. психол. наук). Луцьк.*

61. Гаркуша, С. В. (2019). *Методи математичної статистики в педагогічних дослідженнях. Чернігів.*

62. Гвоздій, С. В. (2015). Про проблему навчання майбутніх фахівців безпечній життєдіяльності у нових умовах. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Педагогіка. Психологія, 6.*  
<http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/VisnikPP/article/view/10190>

63. Герганов, Л. Д. (2016). *Теоретичні та методичні засади професійної підготовки кваліфікованих робітників морського профілю на виробництві (Дис. ... д-ра пед. наук). Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України. Київ.*

64. Гириловська, І. (2014). Становлення ситеми внутрішнього оцінювання якості професійно-технічної освіти в умовах децентралізації: реалії та перспективи. *Prosopon, Warszawa: wydawnictwo Instytut Studiów Międzynarodowych i Edukacji*, 117–126.
65. Голубенко, Т. О., Діордіца, І. М., & Сіра, Л. І. (2022). Особливості психологічно-педагогічної адаптації здобувачів вищої освіти до освітнього процесу в умовах воєнного стану. *Наукові інновації та передові технології*, 6(8), 112–123.
66. Гонтаренко, Л. О. (2008). *Професіографічний аналіз діяльності працівників чергово-диспетчерської служби екстреного виклику МНС України* (Автореф. дис. ... канд. психол. наук). Харків.
67. Гончаренко, С. У. (1997). *Український педагогічний словник*. Київ: Либідь.
68. Гончаренко, С. У. (Уклад.). (Ничкало, Н. Г., Ред.). (2000). *Професійна освіта: словник*. Київ: Вища школа.
69. Гончаренко, С. У. (2008). *Педагогічні дослідження: методологічні поради молодим науковцям*. Київ; Вінниця.
70. Гончаренко, С. У. (2012). *Педагогічні закони, закономірності, принципи. Сучасне тлумачення*. Рівне: Волинські обереги.
71. Гончаренко, С., & Ничкало, Н. (2001). Дисертаційні дослідження з педагогіки: діапазон наукових пошуків і проблеми якості. *Педагогіка і психологія професійної освіти*, 3, 7–20.
72. Гончаренко, С. У., Козловська, І. М. (1997). Теоретичні основи дидактичної інтеграції. *Педагогіка і психологія професійної освіти*, 2, 9–18.
73. Гора, В. А. (2014). *Формування готовності до професійного спілкування в умовах надзвичайних ситуацій у майбутніх керівників оперативно-рятувальних служб цивільного захисту* (Автореф. дис. ... канд. пед. наук). Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького. Черкаси.

74. Грибенюк, Г. С. (2007). *Психологічні основи становлення саморегуляції у навчально-професійній діяльності майбутніх рятувників* (Автореф. дис. ... д-ра психол. наук). Київ.

75. Гузій, Н. В. (2007). *Категорія професіоналізму в теорії і практиці підготовки майбутнього педагога* (Дис. ... д-ра пед. наук). НПУ ім. М. П. Драгоманова. Київ.

76. Гулай, О. І. (2017). Умови та фактори формування мотивації навчання. *Наукові записки: серія педагогіка, 1*, 99–107.

77. Гуревич, Р. С. (1998). *Теоретичні та методичні основи організації навчання у професійно-технічних закладах* (С. У. Гончаренка, Ред.). Київ: Вища школа.

78. Гуревич, Р. С. (2008). *Теорія і практика навчання в професійно-технічних закладах*. Вінниця: ДОВ «Вінниця».

79. Гуревич, Р. С., & Кадемія, М. Ю. (2005). *Інформаційно-телекомунікаційні технології в навчальному процесі та наукових дослідженнях*. Вінниця: ООО «Планер».

80. Гуревич, Р. С., & Коломієць, А. М. (2006). Професійна спрямованість як принцип навчання у професійно-технічних навчальних закладах. *Професійно спрямоване навчання і виховання особистості: зб. наук. праць* (Г. П. Васянович, Ред.), 49–63.

81. Гуревич, Р. С., Кадемія, М. Ю., & Козяр, М. М. (2012). *Інформаційно-комунікаційні технології в професійній освіті* (член-кор. НАПН України Р. С. Гуревич, Ред.). Львів: Сполом.

82. Гуревич, Р. С., Козяр, М. М., Кадемія, М. Ю., & Шевченко, Л. С. (2015). *Інноваційні технології навчання в умовах інформатизації освіти* (член-кор. НАПН України Р. С. Гуревич, Ред.). Львів: ЛДУБЖД.

83. Гуржій, А. М., Гуревич Р. С., Кадемія М. Ю. та ін. (2016). *Інформаційно-комунікаційні технології у професійно-технічній освіті* (У 2-х ч. Ч. 2). Вінниця: ВДПУ.



84. Гуріненко, І. Ю. (2012). *Педагогічні умови застосування засобів мас-медіа у професійній підготовці майбутніх державних інспекторів з пожежної безпеки* (Автореф. дис. ... канд. пед. наук). Уманський ДПУ ім. Павла Тичини. Умань.

85. Гуріненко, І. Ю. (2019). Роль засобів масмедіа у формуванні комунікативних навичок фахівців з пожежної безпеки. *Професійна освіта: теорія і практика*, 2, 78–85.

86. Демент, М. (2016). *Формування готовності майбутнього офіцера МНС до професійної діяльності в сучасних умовах* (Автореф. дис. ... канд. пед. наук). ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. Харків.

87. Демченко, А. В. (2013). *Формування педагогічної готовності майбутніх фахівців пожежно-рятувальної служби до виховної роботи у підрозділах* (Автореф. дис. ... канд. пед. наук). Переяслав-Хмельницький.

88. Демченко, А. В. (2021). Методика формування готовності до виховної роботи у майбутніх фахівців пожежно-рятувальних підрозділів. *Педагогіка і психологія*, 1, 101–107.

89. Державна служба України з надзвичайних ситуацій. *Лист МОН України від 05.09.2022 № 1/10203-22*. [http://www.mns.gov.ua/content/laws\\_up.html](http://www.mns.gov.ua/content/laws_up.html).

90. Державна служба України з надзвичайних ситуацій (2024а): Законодавчі акти та нормативно-правові документи з питань професійної освіти для сфери цивільного захисту <https://dsns.gov.ua/upload/1/9/3/1/3/8/7/npa-prof-pidgotovka-stanom-na-08-06-2023-1.pdf>

91. Державна служба України з надзвичайних ситуацій (2024б): Звіти за результатами науково-дослідних робіт за напрямом реагування на надзвичайні ситуації. <https://dsns.gov.ua/osvita-i-nauka/metodichni-materiali-z-profesiynoyi-pidgotovki/zviti-za-rezultatami-naukovo-doslidnih-robot-za-napryamom-reaguvannya-na-nadzvichayni-situaciyi>

92. Державна служба України з надзвичайних ситуацій (2024с): методичні матеріали <https://dsns.gov.ua/osvita-i-nauka/metodichni-materiali-z-profesiynoyi-pidgotovki>

93. Державна служба України з надзвичайних ситуацій (2024d): Нормативно-правові документи з питань організації службової підготовки в органах і підрозділах Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту <https://dsns.gov.ua/upload/9/6/8/0/2020-9-10-3-npd-2020.pdf>

94. Державна служба України з надзвичайних ситуацій (2024е): Стандарти професійної (професійно-технічної освіти) <https://dsns.gov.ua/osvita-i-nauka/metodichni-materiali-z-profesiynoyi-pidgotovki/gshnelgnap>

95. Державна служба України з надзвичайних ситуацій. (2024f). Офіційний сайт Державної служби України з надзвичайних ситуацій. <https://www.dsns.gov.ua/>

96. Державний воєнізований гірничо-рятувальний загін. (2023). Офіційний сайт Державного воєнізованого гірничо-рятувального загону. <https://dvgrz.dsns.gov.ua/ua/Dokumenty.html>

97. *Державні стандарти професійної освіти: теорія і методика: монографія* (Н. Г. Ничкало, Ред.). (2002). Хмельницький: ТУП.

98. Десятов, Т. М., & Лещенко, І. Т. (2014). *Вища педагогічна освіта України в контексті світових глобалізаційних процесів: порівняльний аналіз* (А. І. Кузьмінський, Ред.). Київ: Арт Економі.

99. Десятов, Т. М., Пальчук, М. І., & Паршина, Н. П. (2011). *Професійні стандарти: теоретичні аспекти і методика* (Ничкало Н. Г., Ред.). Київ: Арт Економі.

100. Дец, Н. О., & Риженко, Л. Д. (2019). Ефективне навчально (науково)-методичне забезпечення освітнього процесу – один з шляхів поліпшення якості вищої освіти. У *Забезпечення якості вищої освіти* (Б. В. Єгоров, Ред.) (с. 71–74). Одеса.

101. Деякі питання державної служби якості освіти України. Постанова Кабінету Міністрів України № 168 (2018) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2018-%D0%BF>

102. Дичківська, І. М. (2004). *Інноваційні педагогічні технології: навчальний посібник*. Київ: Академвидав.

103. Діденко, О. В. (2009а). *Теоретико-методичні засади формування здатності до професійної творчості в майбутніх офіцерів Державної прикордонної служби України* (Автореф. дис. .. д-ра пед. наук). Луганськ.

104. Діденко, О. В. (2009б). *Формування професійної творчості в майбутніх офіцерів Державної прикордонної служби України*. Хмельницький: НАД-ПСУ.

105. Діденко, О. В. (2014). Досвід створення електронних підручників для системи професійно-технічної освіти. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*: зб. наук. пр., 37, 142–147.

106. Діденко, О. В. (2017). Особливості моделювання підготовки офіцерів-прикордонників до застосування методів аналізу ризиків на основі розвитку здатності до професійної творчості». *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Педагогічні науки*, 1(8), 251–261.

107. Діденко, О. В. (2018). Особливості професійної підготовки офіцерів поліції у країнах європейського союзу в кінці ХХ – початку ХХІ століття. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Педагогіка*, 4. [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadped\\_2018\\_4\\_3](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadped_2018_4_3).

108. Діденко, О. В., & Плачинда, Т. С. (2019). Підготовка пілотів до виконання завдань міжнародних миротворчих операцій як організаційно-педагогічна проблема. *Освіта для миру = Edukacja dla pokoju: збірник наукових праць*, 2, 553–560.

109. Діденко, О. В., & Пшенична О. О. (2017). Особливості моделювання підготовки офіцерів-прикордонників до застосування методів аналізу ризиків на основі розвитку здатності до професійної творчості. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Педагогічні науки*, 1(8), 251–261.

110. Дідковський, В. А. (2012). *Педагогічні умови застосування інновацій на заняттях з професійно орієнтованих дисциплін у вищих навчальних закладах МВС України*.  
[http://www.nbu.gov.ua/Portal//soc\\_gum/Juptp/2012\\_1/didkv.htm](http://www.nbu.gov.ua/Portal//soc_gum/Juptp/2012_1/didkv.htm).

111. Дідух, Л. І. (2014). *Формування готовності до професійного спілкування майбутніх бакалаврів безпеки життєдіяльності у процесі вивчення гуманітарних дисциплін* (Автореф. дис. ... канд. пед. наук). Вінниця.

112. *Дії підрозділів ДСНС України в умовах воєнного стану*. (2023). Львів: ЛДУБЖД.

113. *Довідник керівника гасіння пожежі*. (2017). Київ: ТОВ «Київська книжково-журнальна фабрика».

114. *Довідник рятувальника: аварійно-рятувальні та інші невідкладні роботи з ліквідації наслідків радіаційних аварій*. (2013). Київ: УкрНДЦЗ.

115. Дольнікова, Л. В., & Цубова, О. Л. (2013). Структурування змісту навчальних дисциплін як важлива передумова для підвищення якості підготовки фахівців. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*, 767, 379–382.

116. *Досвід республіки Польща для України у сфері підготовки фахівців цивільного захисту: публічно-управлінський аспект*: Монографія : (Крук С. І., Домбровська С. М., Палюх В. В., Іноземцева О. Б.). (2022). Харків: НУЦЗ.

117. ДСТУ 2272:2006 *Національний стандарт України. Пожежна безпека. Терміни та визначення основних понять*. [Чинний від 2006-06-09]. Вид. офіц. (2007). Київ: Держспоживстандарт України.

118. Дьомін, О. (2023). Педагогічні умови фахової підготовки техніків-електриків у закладах освіти аграрного профілю. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 8–9(132–133), 104–113. <https://pedscience.sspu.edu.ua/wp-content/uploads/2024/02/%D0%B4%D1%8C%D0%BE%D0%BC%D1%96%D0%BD.pdf>.

119. Дячкова, О. М. (2016). *Підготовка майбутніх фахівців оперативно-рятувальної служби до професійної діяльності у надзвичайних ситуаціях* (Автореф. дис. ... канд. пед. наук). Кіровоград.

120. *Енциклопедія освіти* (В. Г. Кремень, Ред.). (2008). Київ: Юрінком Інтер.

121. *Енциклопедія освіти* (В. Г. Кремень, Ред.). (2021). (2-ге вид., допов. та перероб.). Київ: Юрінком Інтер.

122. Євдокімова, О. (2018). Специфіка формування психологічної стійкості у поліцейських у процесі професійної підготовки. *Підготовка поліцейських в умовах реформування системи МВС України* (с. 63–66). Харків.

123. *Європейський цивільний захист*. [http://ec.europa.eu/environment/civil/prote/cp10\\_en.htm](http://ec.europa.eu/environment/civil/prote/cp10_en.htm).

124. Євсюков, О. П. (2007). *Психологічне прогнозування професійної надійності фахівців аварійно-рятувальних підрозділів МНС України* (Автореф. дис. ... канд. психол. наук). Хмельницький.

125. Єжела, О. В., & Абсалямова, Л. М. (2021). Особистісні ресурси адаптації студентів до навчальної діяльності в умовах дистанційного навчання. *Харківський осінній марафон психотехнологій* (с. 104–107). Харків.

126. Жигірь, В. І. (2016). Методологічні підходи як основа науково-педагогічних досліджень у професійній освіті *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*, 48, 107–115.

127. Жирун, О. А. (2007). Ціннісні орієнтації як елементи моральної свідомості особистості. *Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка: збірник наукових праць*, 3(21), ч.1, 117–121.

128. Жукова, Л. А. (2007). *Державне управління у сфері цивільного захисту в Україні: функціонально-структурний аспект* (Автореф. дис. ... канд. наук з державного управління). Національна академія державного управління при Президентові України. Київ.

129. Жукович-Дородних, Н. М. (2009). Педагогічні умови формування професійних умінь студентів економічних спеціальностей ВНЗ I-II рівня акредитації. *Вісник НТУУ «КПІ». Серія: Філософія. Психологія. Педагогіка*, 3, 80–85.

130. Загребельна, Л. В. (2005). Педагогічні умови підготовки майбутніх менеджерів у економічних навчальних закладах. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. праць* (І. А. Зязюн, Ред.), 8.

131. *Захист рятувальників від впливу тепла: монографія* / В. К. Костенко, Г. В. Зав'ялов, Т. В. Костенко, В. М. Покалюк, О. Л. Зав'ялова, А. О. Майборода, А. А. Нестеренко, О. М. Нуянзін & О. А. Гаврилко. (2017). Черкаси: ЧПБ Ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗ України.

132. *Звіт про НДР (держбюджет)* / кер. Павло Ковальов: викон. Роман Пономаренко (та ін.). (2017). Розроблення довідника пожежного-рятувальника. Харків: Національний університет цивільного захисту України.

133. Звіт про основні результати діяльності Державної служби України з надзвичайних ситуацій у 2023 році. <https://dsns.gov.ua/upload/2/0/4/5/2/3/6/zvit-pro-osnovni-rezultati-diialnosti-dsns-u-2023-roci.pdf>

134. Звітні матеріали Державної служби України з надзвичайних ситуацій: Державна служба України з надзвичайних ситуацій.

<https://www.dsns.gov.ua/ua/Zvitni-materiali-Derzhavnoyi-sluzhbi-Ukrayini-z-nadzvichaynih-situaciy.html>

135. Зельман, Л. Н. (2017). *Підготовка кваліфікованих робітників сфери обслуговування у професійно-технічних навчальних закладах України (1969 р. – початок XXI століття)* (Автореф. дис. ... канд. пед. наук). Держ. служба України з надзвичайн. ситуацій, Львів. держ. ун-т безпеки життєдіяльності. Львів.

136. Зубко, А. М. (2002). *Організаційно-педагогічні умови удосконалення навчального процесу в системі підвищення кваліфікації педагогічних кадрів* (Автореф. дис. ... канд. пед. наук). Київ.

137. Зязюн, І. (2000). *Педагогіка добра: ідеали і реалії*. Київ: МАУП.

138. Зязюн, І. А. (2002). *Світоглядні пріоритети педагогіки. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: збірник наукових праць, ч. 1, 75–84.*

139. Зязюн, І. А. (2005). *Філософія поступу і прогнозу освітньої системи. У Педагогічна майстерність: проблеми, пошуки, перспективи* (с. 10–18). Київ; Глухів: РВВ ГДПУ.

140. Зязюн, І. (2008). *Філософія педагогічної дії*. Черкаси: Вид. ЧНУ імені Богдана Хмельницького.

141. Іванченко, І. П. (2015). *Зарубіжний досвід організації системи цивільного захисту. Організаційно-економічна складова. Інвестиції: практика та досвід, 23, 156–159.*

142. Іващенко, О. А. (2013). *Формування психолого-педагогічної компетентності майбутніх фахівців пожежно-рятувальної служби у вищому навчальному закладі* (Автореф. дис. ... канд. пед. наук). Кіровоград.

143. Іващенко, О. А. (2020). *Психолого-педагогічна підготовка рятувальників до роботи з різними категоріями населення. Журнал кризового менеджменту, 5, 45–52.*

144. *Інноваційні технології навчання в умовах модернізації сучасної освіти*: монографія (Л. З. Ребуха, Ред.). (2022). Тернопіль: ЗУНУ.

145. *Інноваційність у науці і освіті: наукове видання до ювілею професора, доктора хабілітованого Франтішека Шльосека* (В. Кремень, Ред.). (2013). Київ: Богданова А. М.

146. Інститут державного управління та наукових досліджень з цивільного захисту. (2024). Офіційний сайт Інституту державного управління та наукових досліджень з цивільного захисту. <https://idundcz.dsns.gov.ua/>

147. Інструкція по роботі з картою обліку пожежі. Наказ Державної служби України з надзвичайних ситуацій (Картки оперативно-тактичних дій на пожежі) № 445 (2017) (Україна). <https://ips.ligazakon.net/document/FN035689>.

148. *Інтерактивні методи навчання*: Навч. посібник. (П. Шевчук, П. Фенрих, Ред.). (2005). Цецін: Вид-во WSAP.

149. Ішичкіна, Л. М. (2005). *Педагогічні умови підвищення ефективності фізичної підготовки особового складу підрозділів пожежної охорони* (Автореф. дис. ... канд. пед. наук). Луганськ.

150. Кадемія, М. Ю., & Шахіна, І. Ю. (2011). *Інформаційно-комунікаційні технології навчальному процесі*: Навчальний посібник. Вінниця, ТОВ «Планер».

151. Каньковський, І. Є. (2014а). *Система професійної підготовки інженерів-педагогів автотранспортного профілю* (Н. Г. Нічкало, Ред.). Хмельницький: ФОП Цюпак А. А.

152. Каньковський, І. Є. (2014б). *Система професійної підготовки майбутнього інженера-педагога автотранспортного профілю* (Автореф. дис. ... д-ра пед. наук). Ін-т пед. освіти і освіти дорослих НАПН України. Київ.

153. Капаєва, А. Г. (2021). Методологічна готовність до професійної діяльності: теоретичні засади та практика. *Науковий вісник ХНУ*, 11, 67–72.



154. Капля, А. М. (2008). *Організаційно-педагогічні умови соціалізації курсантів у вищому навчальному закладі МНС України* (Автореф. дис. ... канд. пед. наук). НПУ ім. М.П.Драгоманова. Київ.
155. Карамушка, Л. М. (2000). *Психологія управління закладами середньої освіти*. Київ: Ніка-Центр.
156. Касярум, С. О. (2010). *Формування природничо-наукової компетенції у майбутніх фахівців інженерного профілю* (Автореф. дис. ... канд. пед. наук). ЧНУ імені Богдана Хмельницького. Черкаси.
157. Качинський, А. Б. (2004). *Безпека, загрози і ризик: наукові концепції та математичні методи*. Київ: Ін-т проблем національної безпеки.
158. Кибальна, Н. А. (2016). *Виховання професійної відповідальності майбутніх фахівців цивільного захисту* (Автореф. дис. ... канд. пед. наук). Уманський ДПУ імені Павла Тичини. Умань.
159. Кибальна, Н. А., Маладика, І. Г., Мирошник, О. М., Покалюк, В. М., & Шкарабура, М. Г. (2019). *Професійна підготовка особового складу в органах і підрозділах цивільного захисту*. Черкаси: Видавець Третяков О. М.
160. Кисленко, Д. П. (2019). *Теоретичні і методичні засади професійної підготовки фахівців з охорони діяльності та безпеки* (Автореф. дис. ... д-ра пед. наук). ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». Івано-Франківськ.
161. Кислинська, Д. М., & Мілорадова, Н. Е. (2016). Цінності та ціннісні орієнтації в психологічних теоріях. *Вісник ХНПУ імені Г. С. Сковороди*, 53, 64–73.
162. Кон, Н., & Драган, О. І. (2014). Формування системи мотивації та стимулювання праці на підприємстві, 192–194. <https://dspace.nuft.edu.ua/server/api/core/bitstreams/19b7f0fc-a816-4703-b84c-a909cabb7757/content>

163. Клочан, Ю. В. (2009). *Педагогічні умови соціальної адаптації учнів професійно-технічного навчального закладу* (Автореф. дис. ... канд. пед. наук). Луганськ.

164. Коваленко, О. Е. та ін. (2008). *Менеджмент освіти*. Харків: ВПП «Контраст».

165. Коваленко, О. Е., Штефан, Л. А., Лисенко, С. А. та ін. (2013). *Теоретичні основи. Інноваційні технології навчання в діяльності інженера-педагога* (у 2 ч. Ч. 1). Харків: Вид-во ТОВ «Цифрова друкарня № 1».

166. Ковалишин, Б. М., Коробкін, В. Ф., Хроменков, Г. Є., & Запольський, Л. Л. (2016). Деякі проблеми підготовки молодих фахівців навчальними закладами цивільного захисту та погляди на реформування системи підготовки кадрів ДСНС України. *Науковий вісник: Цивільний захист та пожежна безпека*, 2(2), 31–37.

167. Коваль, І. (2016). Сучасний стан готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах. *Професійна освіта: проблеми і перспективи*, 10. 11–16. [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Profos\\_2016\\_10\\_4](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Profos_2016_10_4)

168. Коваль, І. С. (2017). *Формування професійної готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах* (Дис. ... канд. пед. наук). Львівський державний університет безпеки життєдіяльності. Львів.

169. Коваль, М. С. (2019). Концептуальні засади модернізації підготовки фахівців служби цивільного захисту в закладах вищої освіти ДСНС України. *Вісник ЛДУБЖД*, 19, 139–145.

170. Коваль, М. С. (2020). *Теоретичні та методичні засади професійної підготовки майбутніх працівників ДСНС України в інформаційно-освітньому середовищі закладу вищої освіти* (Дис. ... д-ра. пед. наук). Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. Вінниця.

171. Коваль, М., Козяр, М., & Литвин, А. (2018). Педагогічна модель формування готовності фахівців цивільного захисту до професійної діяльності. *Вісник Львівського державного університету безпеки життєдіяльності*, 18.

172. Ковальчук, В. (2016). Удосконалення системи кадрового забезпечення пожежно-рятувальної служби в Україні в контексті адаптації зарубіжного досвіду. *Ефективність державного управління*, 1/2(46 /47), ч.1, 78–84.

173. Кодекс цивільного захисту України № 5403-VI. (2012) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17>

174. Козловська, І. М. (1999). *Теоретико-методологічні аспекти інтеграції знань учнів професійно-технічної школи: дидактичні основи* (С. У. Гончаренко, Ред.). Львів: Світ.

175. Козяр, М. М. (1998). *Педагогічні основи виховання у курсантів вищих навчальних закладів системи МВС відповідального ставлення до виконання своїх обов'язків* (Автореф. дис. ... канд. пед. наук). Київ.

176. Козяр, М. М. (2004). *Екстремально-професійна підготовка до діяльності у надзвичайних ситуаціях*. Львів: Сполом.

177. Козяр, М. М. (2005). *Теоретичні та методичні засади професійної підготовки особового складу підрозділів з надзвичайних ситуацій* (Автореф. дис. ... д-ра пед. наук). Вінниця.

178. Козяр, М. М., & Зарічанський, О. А. (2011). Формування правової культури в курсантів-рятувальників засобами інформаційно-комунікаційних технологій. *Теорія і практика управління соціальними системами*, 2, 23–28.

179. Козяр, М. М., & Литвин, А. В. (2017). Особливості підготовки фахівців цивільного захисту до діяльності в надзвичайних ситуаціях. *Вісник Львівського державного університету безпеки життєдіяльності*, 15, 199–208.

180. Козяр, Михайло, & Коваль, Ігор. (Уклад.). (2024). *Психопедагогіка професійно-екстремальної підготовки*. Львів: Вид-во ЛДУ БЖД,

181. Козяр, М. М., & Коваль, М. С. (2013). Педагогіка вищої школи. Київ: Вид-во «Знання».
182. Кокун, О. М. (2004). *Оптимізація адаптаційних можливостей людини у психофізіологічному забезпеченні діяльності* (Дис. ... д-ра психол. наук). Київ.
183. Кокун, О. М. (2010). Зміст та структура психологічної готовності фахівця до екстремальних видів діяльності. *Проблеми екстремальної та кризової психології: Збірник наукових праць*, 7, 183–191.
184. Колєсник, Т. В. (2015). Сучасні підходи до застосування мотивації і стимулювання працівників. *Право і безпека*, 3, 114–120.
185. Коломінський, Н. Л. (2000). *Психологія менеджменту в освіті (соціально-психологічний аспект)*. Київ: МАУП.
186. Комінко, С. Б., Кучер, Г. В. (2005). *Кращі методи психодіагностики*. Тернопіль: Картбланш.
187. Компанія Free Way. <https://freewayua.com/>.
188. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи* : колективна монографія (О. В. Овчарук, Ред.). (2004). Київ : К.І.С.
189. Кононенко, А. Г. (2018). *Формування професійної компетентності майбутніх слюсарів з ремонту автомобілів у професійно-технічних навчальних закладах* (Автореф. дис. ... канд. пед. наук). Київ.
190. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 30, 141. (1996) (Україна). <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
191. Концева, В. В., & Рижанкова, Г. М. (2011). Мотивація та стимулювання в сучасних умовах. *Управління проектами, системний аналіз і логістика. Технічна серія*, 8, 320–323.

192. *Концептуальні засади розвитку освіти дорослих: світовий досвід, українські реалії і перспективи*: зб. наук. ст. (В. Г. Кремень, Н. Г. Ничкало, Ред.). (2018). Київ: Знання України.
193. Концепція освіти дорослих в Україні (Л. Б. Лук'янова, Уклад.) (2011). Ніжин: Лисенко М. М.
194. Концепція розвитку освіти дорослих в Україні (друге видання) (Л. Б. Лук'янова, Ред.) (2016). Київ: ТОВ «ДКС-Центр».
195. Корж, В. П. (2001). *Удосконалення тренувального процесу в пожежно-прикладному спорті у спортсменів високої кваліфікації* (Автореф. дис. ... канд. наук з фізичного виховання і спорту). Київ.
196. Король, В. М. (2014). *Формування управлінської компетентності у майбутніх офіцерів пожежної безпеки у процесі професійної підготовки* (Автореф. дис. ... канд. пед. наук). Київ.
197. Корольчук, М. С. (2004). *Психофізіологія діяльності* (2-ге вид., випр. та доп.). Київ: Ельга; Ніка-Центр.
198. Костенко, В. К., Кришталь М. А., Нестеренко, А. А., & Покалюк, В. М. (Уклад.). (2016). *Теорія горіння та вибуху*. Черкаси: ЧПБ Ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗ України.
199. Костенко, В. К., Покалюк, В. М., Майборода, А. О., Нуянзін, О. М., Нестеренко, А. А., & Ненько, Ю. П. (Уклад.). (2016). *Фізико-хімічні процеси розвитку та припинення горіння*. Черкаси: ЧПБ Ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗ України.
200. Костюк, Д. А. (2014). Педагогічні умови формування фахової компетентності у майбутніх техніків-електриків сільського господарства. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Педагогіка, психологія, філософія*, 199(2), 344–349.
201. Кремень, В. Г. (2005). *Освіта і наука в Україні інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати*. Київ: Грамота.

202. Кремень, В. Г. (Уклад.). (2009а). *Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору*. Київ: Педагогічна думка.
203. Кремень, В. Г. (2009б). Вступне слово президента АПН України. У *Реалізація європейського досвіду компетентнісного підходу у вищій школі України*: матеріали методологічного семінару. Київ: Педагогічна думка.
204. Кремень, В. Г. (2010). *Філософія національної ідеї: Людина. Освіта. Соціум*. Київ: Грамота.
205. Кремень, В. Г. (2013). Інноваційні аспекти освітньої діяльності. *Теорія і практика управління соц. системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія*: щоквартальний наук.-практ. журнал, 1, 7–13.
206. Кремень, В. Г. (2018). *Філософія людиноцентризму в освітньому просторі* (с. 504–511). (3-тє вид.). Київ: Т-во «Знання» України.
207. Кремень, В. Г., Костицький, М. В., Максименко, С. Д., & Сафін, О. Д. (Уклад.). (1999). *Психологія професійної діяльності офіцера: підручник для військових вузів*. Хмельницький: Вид-во Академії ПВУ.
208. Кремень, В. Г., & Ільїн, В. В. (2005). *Філософія: мислителі, ідеї, концепції*. Київ: Книга.
209. Кремень, В. Г., & Ільїн В. В. (2012). *Синергетика в освіті: контекст людиноцентризму*. Київ: Педагогічна думка.
210. Кришталь, А. О. (2014). *Педагогічні умови застосування технології проектного навчання у підготовці майбутніх фахівців з пожежної безпеки* (Автореф. дис. ... канд. пед. наук). Київ.
211. Кришталь, М. А. (1997). *Особливості ергономічного забезпечення підготовки пожежників* (Автореф. дис. ... канд. психол. наук). Київ.
212. Кубіцький, С. О. (2001). *Система оцінювання готовності майбутніх офіцерів до професійної діяльності* (Автореф. дис. ... канд. пед. наук). Київ.
213. Кузьмінський, А. І. (2005). *Педагогіка вищої школи*. Київ: Знання.

214. Кузьмінський, А. І., & Омеляненко, В. Л. (2004). *Педагогіка: підручник* (2 вид. перероб. і доп.). Київ: Прес.
215. Кулалаєва, Н. В., & Махайлюк, В. О. (2011). *Культура безпеки людства*. Миколаїв: Вид-во Ірини Гудим.
216. Купчак, М. Я., & Повстин, О. В. (2017). Правова освіта в системі органів і підрозділів служби цивільного захисту України: мета, завдання та методи здійснення. *Вісник Львівського державного університету безпеки життєдіяльності*, 15, 215–222.
217. Купчак, М. Я., Повстин О. В., & Саміло, А. В. (2014). Вплив педагогічних умов на формування правової компетентності фахівців служби цивільного захисту. *Вісник ЛДУ БЖД*, 9, 205–210.
218. Купчак, М. Я., Повстин, О. В., & Гонтар, З. Г. (2016). Методика викладання правових дисциплін у вищих навчальних закладах служби цивільного захисту. *Вісник Львівського державного університету безпеки життєдіяльності*, 13, 196–205.
219. Курок, В. П. (2015). Теоретичні засади відбору змісту навчання майбутніх учителів технологій. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*, 52, 147–152.
220. Кусій, М. І. (2011). *Підготовка майбутніх фахівців пожежно-рятувальної служби до професійної діяльності* (Автореф. дис. ... канд. пед. наук). Вінниця.
221. Куфлієвський, А. С. (2006). *Соціально-психологічні детермінанти розвитку синдрому «вигорання» серед працівників пожежно-рятувальних підрозділів МНС України* (Автореф. дис. .. канд. психол. наук). Харків.
222. Лазарева, Т. А. (2014). *Теоретичні і методичні засади підготовки майбутніх інженерів-технологів харчової галузі до творчої професійної діяльності* (Дис. ... д-ра. пед. наук). Харків.
223. Лазарук, А. Ф. (2002). Розвиток ціннісно-сміслової сфери особи за модульнорозвивального навчання. *Психологія і суспільство*, 3–4, 170–186.

224. Лебедев, Д. В. (2009). *Соціально-психологічні детермінанти помилкових дій у професійній діяльності фахівців водозахисних формувань аварійно-рятувальних підрозділів МНС України* (Автореф. дис. ... канд. психол. наук). Харків.

225. Левківська, Г. П., Сорочинська, В. Є., & Штифурак, В. С. (2008). *Адаптація першокурсників в умовах вищого закладу освіти: навчальний посібник*. Київ: Либідь.

226. Лефтеров, В. О. (2008). *Особистісно-професійний розвиток фахівців екстремальних видів діяльності* (Дис. ... д-ра психол. наук). Донецький юридичний інститут Луганського державного університету внутрішніх справ. Донецьк.

227. Литвин, А. В. (2012). Інформатизація освіти і інформаційна складова професійної підготовки спеціалістів у ПТНЗ : прогностичний аспект. *Імідж сучасного педагога*, 5(124), 51–55.

228. Литвин, А. В. (2014). *Методологічні засади поняття «педагогічні умови»: на допомогу здобувачам наукового ступеня*. Львів: СПОЛОМ.

229. Литвин, А. В., & Повстин, О. В. (2016). Формування лідерських якостей у майбутніх співробітників ДСНС. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: збірник наукових праць*, 47, 201–205.

230. Литвин, А. В., & Руденко, Л. А. (2021). Формування психологічної готовності курсантів ЗВО ДСНС до діяльності в ризиконебезпечних обставинах. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Педагогіка і психологія*, 1(21), 40–48.

231. Литвин, А., & Перегуда, Н. (2016). Проектування педагогічних програмних засобів для професійно-технічних навчальних закладів : концептуальні засади. *Професійно-технічна освіта*, 4(73), 7–11.

232. Литвиновський, Є. (2019). Теоретичний аналіз наукових досліджень з проблем підготовки фахівців для сфери цивільної безпеки.



*Наукове забезпечення освітньої діяльності у сфері цивільного захисту* (с. 124–126). Київ: ІДУЦЗ.

233. Лігоцький, А. О. (1997). *Система різнорівневої підготовки фахівців в Україні* (Автореф. дис. ... д-ра пед. наук). Ін-т педагогіки і психології проф. освіти НАПН України. Київ.

234. Лікарчук, І. Л. (1999). *Професійно-технічна освіта України: історичний шлях і перспективи*. Київ: Педагогіка.

235. Ліцей цивільного захисту Львівського державного університету безпеки життєдіяльності. (2024). *Офіційний сайт Ліцею цивільного захисту Львівського державного університету безпеки життєдіяльності*. <http://www.vlcz.vinnitsa.com/>

236. Лодатко, Є. О. (2010). *Моделювання педагогічних систем і процесів*. Слов'янськ: СДПУ.

237. Лозовецька, В. Т. (2002). *Теоретико-методологічні основи професійного навчання молодшого спеціаліста сільськогосподарського профілю* (Автореф. дис. ... д-ра пед. наук). Київ.

238. Лузан, П. Г. (2012). Реалізація компетентнісного підходу в професійній освіті: технологічний аспект. У *Науковий вісник інституту професійно-технічної освіти НАПН України. Професійна педагогіка: збірник наукових праць* (с. 5–12). Київ: Вид-во ІПТО НАПН України.

239. Лузан, П. Г. (2020). Оцінювання якості професійної підготовки фахівців: сучасні підходи. *Професійна освіта*, 3(88), 9–13.

240. Лузан, П. Г., Решетнік, П. М., & Журавська, Н. С. (2003). *Теорія професійної підготовки спеціалістів*. Київ: Видавничий центр НАУ.

241. Лузан, П. Г., Сопівник, І. В., & Виговська, С. В. (2011). *Основи науково-педагогічних досліджень* (3-є вид. Доповнене). Київ: НАКККіМ.

242. Лузан, П. Г., Сопівник, І. В., & Виговська, С. В. (2016). *Методологія та організація науково-педагогічних досліджень*. Київ: ЦП «Компринт».

243. Лук'янова, Л. Б. (2006). *Екологічна освіта у професійно-технічних навчальних закладах: теоретичний і прикладний аспекти*. Київ: Міленіум.

244. Лук'янова, Л. (2015). Неперервна освіта впродовж життя: історичний огляд, сучасні реалії. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Сер : Педагогіка*, 2, 187–192.

245. Лук'янова, Л. Б., & Аніщенко, О. В. (2017). Освіта дорослих в Україні: нові можливості для розвитку педагогічної науки і практики. У *Наукове забезпечення розвитку освіти в Україні: актуальні проблеми теорії і практики* (до 25-річчя НАПН України) (с. 267–275). Збірник наукових праць. Київ: Видавничий дім «Сам».

246. Луц В. І., Яковчук, Р. С., & Войтович, Д. П. (2020). Методика проведення практичних занять у багатофункціональному тренажері контейнерного типу. *Пожезна безпека*, 36, 84–94.

247. Львівський державний університет безпеки життєдіяльності. (2024). *Офіційний сайт Львівського державного університету безпеки життєдіяльності*. <https://ldubgd.edu.ua/>

248. Майборода, А. О. (2014). *Формування акмеологічної компетентності майбутнього фахівця оперативно-рятувальної служби цивільного захисту у процесі професійної підготовки* (Автореф. дис. ... канд. пед. наук). ДВНЗ «Переяслав-Хмельниц. держ. пед. ун-т ім. Григорія Сковороди». Переяслав-Хмельницький.

249. Майборода, А. О. (2019). Шляхи формування акмеологічної компетентності в рятувальників для досягнення професійної майстерності. *Вісник педагогічних інновацій*, 7, 67–74.

250. Майтвійчук, Л. (2010). Формування професійної компетенції фахівців безпеки життєдіяльності засобами інформаційно-комунікаційних технологій. *Безпека життя і діяльності людини – освіта, наука, практика* (с. 212–214). Львів: ЛНУ.

251. Максименко, С. Д. (2010). Механізми трансформації структурних компонентів діяльності у професійному розвитку особистості в сучасних умовах. *Актуальні проблеми становлення особистості професіонала в ризиконебезпечних професіях* (с. 12–14). Київ: НУОУ.

252. Максименко, С. Д. (2017). *Генетична психологія учіння людини*. Київ: Видавничий Дім «Слово».

253. Максименко, С. Д. (2022). *Загальна психологія* (видання 3-тє, перероблене та доповнене). Київ: Центр учбової літератури.

254. Максименко, С. Д., Меєрович, М. Й., & Шрагіна, Л. І. (2020). *Системне мислення: формування і розвиток*. Київ: Києво-Могилянська академія.

255. Максименко, С. Д., & Філоненко, М. М. (2014). *Педагогіка вищої медичної освіти* : підручник. Київ : Центр навчальної літератури.

256. Малець, І. О., & Грицюк, Ю. І. (2011). Впровадження інформаційних технологій в управлінську діяльність підрозділів міністерства надзвичайних ситуацій. *Науковий вісник НЛТУ України*, 21(14), 326–332.

257. Марцева, Л. А. (2015). *Професійна підготовка молодших спеціалістів радіотехнічного профілю в технічних коледжах* (Р. С. Гуревич, Ред.). Вінниця: Тезис.

258. Масліч, С. В. (2018). *Формування інформаційно-аналітичної компетентності майбутніх агентів з організації туризму у професійно-технічних навчальних закладах* (Автореф. дис. ... канд. пед. наук). Київ.

259. Матяж, С. В., & Березянська, А. О. (2013). Класифікація цінностей та ціннісних орієнтацій особистості. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу Києво-Могилянська академія]*. Сер.: Соціологія, 225(Вип. 213), 27–30.

260. Махиня, Н. (2019). *Тенденції розвитку освіти дорослих у країнах Європейського Союзу* (Дис. ... д-ра пед. наук). ЧНУ ім. Б. Хмельницького. Черкаси.

261. Мельніков, А., Шинкарук, В., & Гіщак, О. (2023). Роль мотивації курсантів для вдосконалення рівня фізичної підготовленості. *Молодий вчений*, 12(124), 60–65.

262. *Методика навчання і наукових досліджень у вищій школі* (С. У. Гончаренко, П. М. Олійник, Ред.). (2003). Київ: Вища школа.

263. *Методологічні засади педагогічного дослідження* : монографія (В. С. Курило, Є. М. Хриков, Ред.). (2013). Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка».

264. Миронець, С. М. (2007). *Негативні психічні стани та реакції працівників аварійно-рятувальних підрозділів МНС України в умовах надзвичайної ситуації* (Автореф. дис. ... канд. психол. наук). Харків.

265. Михайлов, В. М. (2014). Досвід Республіки Польща з організації проведення навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях. *Інвестиції: практика та досвід*, 13, 128–132.

266. Михайлов, В. М. (2022). Система підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки у післядипломній освіті (Реф. дис. ... д-ра пед. наук). Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України. Київ.

267. Міжрегіональний центр гуманітарного розмінування та швидкого реагування ДСНС України. (2024). *Офіційний сайт Міжрегіонального центру гуманітарного розмінування та швидкого реагування ДСНС України*. <https://mcgr.dsns.gov.ua/>

268. Міжрегіональний центр швидкого реагування Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту ДСНС України. (2024). *Офіційний сайт Міжрегіональний центр швидкого реагування Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту ДСНС України*. <http://mcshr.dsns.gov.ua/>

269. Мілованова, Л. А. (2019). Міжособистісна взаємодія як компонент професійної готовності. *Актуальні проблеми педагогіки та психології*, 6, 45–50.

270. Мірошніченко, А. А. (2018). *Методика формування фахових командирських компетентностей майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі вивчення загальновійськових дисциплін* (Автореф. дис. ... канд. пед. наук). Хмельницький.

271. Морозов С. М., & Шкарапута Л. М. (2000). *Словник іношомовних слів*. Київ: Наукова думка.

272. Мохнар, Л. І. (2014). *Виховання культури міжособистісної взаємодії курсантів у навчально-виховному процесі вищих навчальних закладів системи МНС України* (Автореф. дис. ... канд. пед. наук). Умань.

273. *Мультимедійні технології та засоби навчання: навч. посіб.* (А. М. Гуржій, Ред.) (2017). Вінниця: Нілан-ЛТД.

274. Навчальний центр ГУ ДСНС України у м. Києві. (2024). *Офіційний сайт ГУ ДСНС України у м. Києві*. <https://kyiv.dsns.gov.ua/ua/Navchalniy-centr-GU-DSNS-Ukrayini-u-m-Kievi--html>

275. *Наукові записки Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України* (С. Д. Максименко, Ред.). (2010). Київ: Ніка-Центр. Вип. 38.

276. *Науково-методичні засади професійної підготовки кваліфікованих робітників в умовах євроінтеграції* (Л. Нестерова, Ред.). (2012). Київ: Педагогічна думка.

277. *Науково-освітній портал Державної служби України з надзвичайних ситуацій*. (2024). <http://edu-mns.org.ua/ukr/>

278. *Національна доповідь по стан техногенної та природної безпеки в Україні: Український науково-дослідний інститут цивільного захисту*. <http://undicz.dsns.gov.ua/ua/Nacionalna-dopovid-pro-stan-tehnogennoyi-ta-prirodnoyi-bezpeki-v-Ukrayini.html>

279. *Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні* (В. Г. Кремень, Ред.). (2021). Київ: КОНВІ ПРІНТ.

280. *Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки*: схвалено Указом Президента України від 25 червня 2013 року № 344/2013. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>.

281. *Національний класифікатор України ДК 019:2010 «Класифікатор надзвичайних ситуацій»* [Чинний від 2011-01-01]. (2010). Вид. офіц. Київ: Держспоживстандарт України.

282. *Національний освітній глосарій* : вища освіта (Д. В. Табачник, В. Г. Кремень, Ред.). (2011). Київ: ТОВ Вид. дім «Плеяди».

283. *Національний освітній глосарій*: вища освіта (2-ге вид., перероб. і доп.) (В. Г. Кремень, Ред.). (2014). Київ: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди».

284. Національний університет цивільного захисту України. (2024). Офіційний сайт Національного університету цивільного захисту України. <https://www.nucz.edu.ua/ukr/>

285. Ненько, Ю. П. (2018). *Теоретико-методологічні засади професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту* (Автореф. дис. ... д-ра пед. наук). Рівненський ДГУ. Рівне.

286. *Неперервна професійна освіта: філософія, педагогічні парадигми, прогноз* (В. Г. Кремень, Ред.). (2003). Київ: Наукова думка.

287. Нестеренко, А. А. (2014). *Формування професійної готовності у майбутніх фахівців пожежної безпеки до профілактичної роботи у процесі вивчення фахових дисциплін* (Автореф. дис. ... канд. пед. наук). Чернігів. нац. пед. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. Чернігів.

288. Нестеренко, А. А. (2020). Підготовка рятувальників до превентивних заходів із запобігання надзвичайним ситуаціям. *Освіта і безпека*, 6, 34–40.

289. Нестеренко, А., Покалюк, В., & Майборода, А. (2015). *Методика формування професійної готовності майбутніх фахівців пожежної безпеки до проведення профілактичної роботи у процесі вивчення фахових дисциплін. Збірник наукових праць Полтавського національного педагогічного*

університету імені В. Г. Короленка «Витоки педагогічної майстерності». Серія «Педагогічні науки», 16, 197–203.

290. Ничкало, Н. Г. (1994). Методичні проблеми безперервної професійної освіти. *Психологічні проблеми безперервної професійної освіти: наук.-метод. зб.* (с. 22–26) (Зязюн І. А., Ред.). Київ.

291. Ничкало, Н. Г. (2000а). Неперервна професійна освіта: міжнародний аспект (І. А. Зязюн, Ред.). *Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи*. Київ: Віпол.

292. Ничкало, Н. Г. (2000б). Стандарти професійної освіти: проблеми методології і творчих пошуків. (Т. Левовицький, І. Вільш, І. Зязюн, Н. Ничкало, Ред.). *Професійна освіта: педагогіка і психологія: укр.-пол. щорічник*, 2, 47–63. Київ; Ченстохова: Віпол.

293. Ничкало, Н. Г. (2000с). Сучасні тенденції і проблеми неперервної професійної освіти. У *Сучасні інформ. технології та інновац. методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми* (с. 7–14): зб. наук. праць. Київ; Вінниця: ДОВ «Вінниця».

294. Ничкало, Н. Г. (2001). Професійна освіта нової доби. *Педагогічні технології у неперервній професійній освіті* : монографія (с. 476–484) (С. О. Сисоєва, Ред.). Київ: Віпол.

295. Ничкало, Н. Г. (2010). Ідея суспільства знань і праці в наукових пошуках. *Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія: щоквартальний наук.-практ. журнал*, 3, 22–28.

296. Ничкало, Н. (2015). Професійний розвиток особистості у контексті неперервності. *Концептуальні засади професійного розвитку особистості в умовах євроінтеграційних процесів* (с. 12–23): зб. наук. статей (В. Г. Кремень, М. Ф. Дмитриченко, Н. Г. Ничкало, Ред.). Київ: НТУ.

297. Ничкало, Н. Г. (2017). Неперервна професійна освіта у контексті теорії людського капіталу. У *Наукове забезпечення розвитку освіти в*

*Україні: актуальні проблеми теорії і практики (до 25-річчя НАПН України)* (с. 246–259). Збірник наукових праць. Київ: Видавничий дім «Сам».

298. Ничкало, Н. Г., & Боровік, О. М. (Уклад.). (2013). *Педагогічна майстерність академіка Івана Зязюна* : зб. наук. пр. Київ: Богданова А. М.

299. Нікітіна, І. В. (2018). Психологічна безпека особистості студента в процесі адаптації. *Вища освіта в контексті інтеграції до Європейського освітнього простору*, 79, 361–367.

300. *Нові технології навчання*: Наук.-метод. зб. (2000). Київ: Наук.-метод. центр вищої освіти, Вип. 27; Вип. 28.

301. Ножко, І. О. (2018). *Формування дослідницької компетентності майбутніх магістрів з пожежної безпеки у професійній підготовці* (Автореф. дис. ... канд. пед. наук). Переяслав-Хмельницький.

302. Овчару, І. С. (2008). *Система фізичної підготовки майбутніх фахівців з ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій* (Автореф. дис. ... канд. наук з фізичного виховання і спорту). Львів.

303. Окреме доручення Голови ДСНС України: Методичні рекомендації щодо організації гасіння пожеж в природних екосистемах в районах ведення бойових дій, алгоритм дій особового складу у разі виявлення на місці загорань вибухонебезпечних предметів, а також надання домедичної допомоги у разі отримання мінно-вибухових травм № 022-01. (2022a). <https://dsns.gov.ua/nakazi-z-osnovnoyi-diyalnosti>

304. Окреме доручення Голови ДСНС України: Методичні рекомендації щодо організації оперативних дій підрозділів ДСНС під час гасіння пожеж на складах нафтопродуктів, що сталися внаслідок обстрілів в умовах ведення бойових дій № В-269. (2022b). <https://dsns.gov.ua/nakazi-z-osnovnoyi-diyalnosti>

305. Олішевський, А. С. (2012). Теоретико-методологічні та правові засади формування кадрової політики служби цивільного захисту. *Наукові праці МАУП*, 4(35), 116–123.



306. Омельченко, М. І. (2013). *Формування соціально-моральної готовності до професійної діяльності майбутніх фахівців пожежно-рятувальної служби у вищих навчальних закладах МНС України* (Автореф. дис. ... канд. наук з державного управління). Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини. Умань.

307. Омельченко, М. І. (2020). Використання засобів масової інформації для формування професійної компетентності майбутніх рятувальників. *Вісник освіти і науки України*, 4, 56–63.

308. Організація служби та підготовки особового складу пожежно-рятувальних підрозділів. (2012). Харків: НУЦЗУ; «Міськдрук».

309. Осадчий, І. Г. (2013). *Спрямований розвиток освітніх систем : теорія, технологія, практика*: монографія. Київ: Інформавтодор.

310. *Освіта дорослих: сучасні стратегії і практики в Україні та зарубіжжі* (Лариса Лук'янова, Ред.). (2020). Київ: ТОВ «Юрка Любченка».

311. *Освіта дорослих: теоретичні і методологічні засади* (Лук'янова Л. Б., Сігаєва Л. Є., Аніщенко О. В., Ред.). (2012). Київ: Педагогічна думка.

312. *Освіта України в умовах воєнного стану*. (2022). Інформаційно-аналітичний збірник, Міністерство освіти і науки України. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2022/Mizhn.serpn.ped.nauk-prakt.konferentsiya/Inform-analityc.zbirn-Osvita.Ukrayiny.v.umovakh.voyennoho.stanu.22.08.2022.pdf>

313. Осипенко, С. І. (2008). *Організація функціонального навчання у сфері цивільного захисту*. Київ: Інститут державного управління у сфері цивільного захисту.

314. Осипенко, С. І., & Іванов, А. І. (2007). *Організація функціонального навчання у мережі навчально-методичних центрів цивільного захисту та безпеки життєдіяльності*: Навчальний посібник. Київ.

315. Осипова, Т. Ю. (2016). *Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів до педагогічного наставництва* (Автореф. дис. ... д-ра пед. наук). Одеса.

316. *Основи практичної психології*: Підручник. (В. Панок, Т. Титаренко, Н. Чепелева та ін., Уклад.). (2006). 3-тє вид., стереотип. Київ: Либідь.

317. *Особливості цивільного захисту в умовах воєнного конфлікту*: монографія. (2023). (Роберто Мугаверо, Володимир Андронов, Максим Кустов, Ред.). Харків-Рим.

[https://nuczu.edu.ua/images/myfolder/23.11.23ku/136\\_2023\\_CEMEC\\_libro\\_A5.pdf](https://nuczu.edu.ua/images/myfolder/23.11.23ku/136_2023_CEMEC_libro_A5.pdf)

318. Островерх, О. О. (2005). *Педагогічний моніторинг як засіб гуманізації освітнього процесу у вищому навчальному закладі* (Автореф. дис. ... канд. пед. наук). ХНПУ ім. Г.С.Сковороди. Харків.

319. Офіційний сайт Szkoła Główna Służby Pożarniczej. <https://www.sgsp.edu.pl>].

320. Офіційний сайт державної пожежно-рятувальної служби Латвії. <http://www.vugd.gov.lv>

321. Павліченко, А. (2005). Ціннісні орієнтації у системі становлення особистості. *Психологія і суспільство*, 4(22), 98–120.

322. Павличенко, А., Пащенко, О., Медведовська, Т., & Вишньова, В. (2023). Самоосвіта студентів закладів вищої освіти та її роль у процесі професійної підготовки фахівців в умовах цифровізації освіти. *Grail of Science*, 24, 590–594.

323. Пазюра, Н. В. (2009). *Особливості розвитку професійно-технічної освіти в Китаї (остання чверть ХХ століття)* (Н. Г. Ничкало, Ред.). Київ: Ін-т пед. освіти і освіти дорослих АПН України.

324. Пазюра, Н. В. (2014). *Теорія і практика внутрішньофірмової підготовки виробничого персоналу в Японії та Південній Кореї* (Дис. ... д-ра пед. наук). Ін-т пед. освіти і освіти дорослих НАПН України. Київ.

325. Панімаш, Ю. В. (2019а). Педагогічні умови формування готовності до управлінської діяльності майбутніх фахівців оперативно-рятувальної служби цивільного захисту засобами інтерактивного навчання. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія: «Педагогічні науки», 2*. <https://ped-ejournal.cdu.edu.ua/article/view/3293>

326. Панімаш, Ю. В. (2019б). *Формування готовності до управлінської діяльності майбутніх фахівців оперативно-рятувальної служби цивільного захисту в процесі інтерактивного навчання* (Автореф. дис. ... канд. пед. наук). ДВНЗ «Переяслав-Хмельниц. держ. пед. ун-т ім. Григорія Сковороди». Переяслав-Хмельницький.

327. Парубок, О. М. (2003). *Дидактичні умови застосування ділових ігор у професійній підготовці фахівців пожежної безпеки* (Автореф. дис. ... канд. пед. наук). Хмельницький.

328. Пархоменко, Р. В., Болібрux, Б. В., & Чалий, Д. О. (2013). *Пожежна тактика. Практикум. (2-ге видання)*. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006».

329. Пасинчук, К. М. (2016). *Управління якістю підготовки майбутніх фахівців з пожежної безпеки* (Автореф. дис. ... канд. пед. наук). ЧНУ імені Богдана Хмельницького. Черкаси.

330. Патон, Б., Москаленко, В., Чекман І., & Мовчан, Б. (2009). Нанонаука і нанотехнології: технічний, медичний та соціальний аспекти. *Вісник Національної академії наук України, 6*, 18–26.

331. Паулаускас, Гинтарас. (2016). Система підготовки фахівців для пожежно-рятувальної служби Литовської Республіки. *Теорія і практика гасіння пожеж та ліквідації надзвичайних ситуацій* (с. 287–290). Черкаси: ЧПБ ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗ України.

332. *Педагогіка* / В. М. Галузяк, М. І. Сметанський, В. І. Шахов (5-е вид. випр. та доп.). (2012). Вінниця: ТОВ фірма «Планер».

333. Пелипенко, М. М. (2015). *Формування готовності майбутніх фахівців оперативно-рятувальної служби до самозбереження в екстремальних умовах професійної діяльності* (Автореф. дис. ... канд. пед. наук). ЧНУ імені Богдана Хмельницького. Черкаси.

334. Пелипенко, М. М. (2021). Розвиток навичок самозбереження та виживання у майбутніх рятувальників. *Екстремальна педагогіка*, 9, 89–95.

335. *Первинна підготовка пожежного-рятувальника* / О. М. Колєнов, О. Є. Безуглов, В. М. Іщук, Уклад.). (2013). Харків: НУЦЗУ, КП «Міськдрук».

336. Перелигіна, Л. А., & Приходько, Ю. О. (2012). *Психологічні чинники успішності професійної діяльності пожежних-рятувальників МНС України*. Харків: НУЦЗУ, КП «Міська друкарня».

337. Петренко, Л. М. (2014). *Теорія і методика розвитку інформаційно-аналітичної компетентності керівників професійно-технічних навчальних закладів* (Дис. ... д-ра пед. наук). Інститут професійно-технічної освіти НАПН України. Київ.

338. Петренко, Л. М. (2019). Використання цифрових сервісів у післядипломній освіті фахівців сфери цивільного захисту. *Наукове забезпечення освітньої діяльності у сфері цивільного захисту* (с. 40-41). Київ: ІДУЦЗ.

339. Петрук, В. А. (2011). *Формування базового рівня професійної компетентності у майбутніх фахівців технічних спеціальностей засобами інтерактивних технологій*. Вінниця: ВНТУ.

340. Питання спрямування та координації діяльності Державної служби з надзвичайних ситуацій. Постанова Кабінету Міністрів України № 120 (2014) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/120-2014-%D0%BF>

341. *Підготовка пожежного-рятувальника: теорія та практика*. Підручник пожежного-рятувальника (С. А. Парталіян, Ред.). (2014). Київ.

342. Пліско, В. І. (2004). *Теоретичні і методичні засади формування готовності працівників правоохоронних органів до діяльності в умовах екстремальних ситуацій* (Дис. ... д-ра пед. наук). Київ.

343. Повстин, О. В. (2018а). Досвід навчання фахівців у галузі безпеки людини в зарубіжних країнах (управлінський аспект). *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія: Педагогічні науки*, 1(60), 255–261.

344. Повстин, О. В. (2018b). *Професійна підготовка майбутніх фахівців у галузі безпеки людини до управлінської діяльності: теорія та практика*. Львів: ЗУКЦ.

345. Повстин, О. В. (2019). *Теоретичні та методичні засади професійної підготовки до управлінської діяльності майбутніх фахівців у галузі безпеки людини* (Дис. ... д-ра пед. наук). Львів.

346. Повстин, О. В., & Козяр, М. М. (2019). Значення «soft skills» у формуванні управлінської компетентності фахівців у галузі безпеки людини. *Вісник Львівського державного університету безпеки життєдіяльності*, 20, 122–127. <https://journal.ldubgd.edu.ua/index.php/Visnuk/article/view/1601>).

347. Подляшаник, В. В. (2006). Адаптаційний потенціал та професійне здоров'я особистості. *Практична психологія та соціальна робота*, 12, 71–74

348. Покалюк, В. М. (2010). *Педагогічні засади адаптації до умов професійної діяльності майбутніх фахівців пожежно-рятувальної служби у профільному вищому навчальному закладі* (Автореф. дис. ... кандид. Пед. наук). ЧНУ імені Богдана Хмельницького. Черкаси.

349. Покалюк, В. (2019а). Специфіка професійної підготовки та післядипломної освіти особового складу структурних підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України. *Edukacja Zawodowa i Ustawiczna: Polsko-Ukraiński Rocznik Naukowy = Професійна і неперервна освіта: польсько-український щорічник*. / Акад. спец. педагогіки ім. Марії Гжегожевської у Варшаві ; Ін-т пед. освіти і освіти дорослих Нац.

акад. пед. наук України ; наук. рада Т. Александер, Р. Герлях, ... Н. Ничкало та ін.; Заст. голов. ред. Н. Ничкало. – Варшава : Академія Спеціальної педагогіки у Варшаві, nr 4/2019, 333–343.  
<https://www.aps.edu.pl/wydawnictwo/czasopisma/edukacja-zawodowa-i-ustawiczna/numery/numer-4-2019/>

350. Покалюк, В. (2019b). До питання підготовки кваліфікованих робітників структурних підрозділів ОРС ЦЗ. У *Теорія і практика гасіння пожеж та ліквідації надзвичайних ситуацій* (с. 261–262). Черкаси: ЧПБ ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗ України.

351. Покалюк, В. (2019c). Підготовка кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах цивільного захисту. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: педагогіка, 3. (електронне наукове фахове видання).*

352. Покалюк, В. М. (2019d). *Підготовка кваліфікованих робітників для підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України: практичний посібник*. Черкаси: Видавець Третяков О. М.

353. Покалюк, В. (2020a). Навчання робітничих кадрів для структурних підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України. У *Сучасні проблеми професійної та цивільної безпеки: I Міжнародна науково-практична конференція* (с. 93–94). Дніпро: Редакційно-видавничий відділ ДВНЗ УДХТУ.

354. Покалюк, В. М. (2020b) Підготовка особового складу оперативних розрахунків рятувальних частин в структурних підрозділах Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України. *International Journal of Innovative Technologies in Social Science*, 2(23), 39–43/

355. Покалюк, В. (2020c). Підготовка особового складу оперативних розрахунків рятувальних частин в структурних підрозділах Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України. *International Journal of*

*Innovative Technologies in Social Science*, 2(23), 39–43.  
DOI: [https://doi.org/10.31435/rsglobal\\_ijitss/28022020/6947](https://doi.org/10.31435/rsglobal_ijitss/28022020/6947)

356. Покалюк, В. М. (2024a). Міждисциплінарний аналіз готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України. *Педагогічна Академія: наукові записки*, 10. <https://pedagogical-academy.com/index.php/journal/article/view/615>

357. Покалюк, В. М. (2024b). Педагогічні умови підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України. *Педагогічна Академія: наукові записки*, 9. <https://pedagogical-academy.com/index.php/journal/article/view/597>

358. Покалюк, В. (2024c). *Професійна підготовка кваліфікованих робітників для підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України*: монографія. Київ: вид-во ТОВ «Юрка Любченка».

359. Покалюк, В., & Майборода, А. (2015). Удосконалення підготовки фахівців робітничих професій в пожежно-рятувальних підрозділах. У *Сучасний стан цивільного захисту України: перспективи та шляхи до європейського простору* (с. 310–312). Київ: Видавництво ТОВ «Основа».

360. Покалюк, В., Майборода, А., & Нестеренко, А. (2015). Компоненти змісту професійної підготовки пожежних-рятувальників. *Освітньо-наукове забезпечення діяльності правоохоронних органів і військових формувань України* (с. 291–292). Хмельницький: Видавництво НАДПСУ.

361. Покалюк, В., & Нестеренко, А. (2016). Удосконалення структури та змісту професійної підготовки майбутніх фахівців пожежно-рятувальних підрозділів. *Збірник наукових праць Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка «Витоки педагогічної майстерності»*. Серія «Педагогічні науки», 18, 282–287. <https://sources.pnpu.edu.ua/issue/view/12508/6538>

362. Покалюк, В., Августюк, К., & Сивун, А. (2020). Навчання робітничих кадрів для підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України. У *Теорія і практика гасіння пожеж та ліквідації надзвичайних ситуацій* (с. 278–280). Черкаси: ЧПБ ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗ України.

363. Покалюк, В. М., Потапенко, Л. В., Ненько, Ю. П., Майборода, А. О., Нуянзін, О. М., Нестеренко, А. А., & Федоренко, Д. С. (2020). Термінологічний словник із рятувальної справи (українсько-польсько-англійський). Черкаси: Видавець Третяков О. М.

364. Покалюк, В. М., Григор'ян, М. Б., Маладика, І. Г., & Федоренко, Д. С. (2023). *Тактична підготовка особового складу структурних підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України*. Черкаси: ЧПБ ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗ України.

365. Покалюк, В., & Федоренко, Д. (2019). Characteristics of professional and technical educational establishments of civil protection of Ukraine. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. Зб. наук. пр., 54, 45–49. <https://vspu.net/sit/index.php/sit/article/view/5174>

366. Покалюк, В. М., & Федоренко, Д. С. (2023). Досвід Австралії з підготовки, освіти і професійного розвитку працівників оперативно-рятувальних служб. *Науковий вісник Льотної академії. Серія: Педагогічні науки. Збірник наукових праць*, 13, 117–123.

367. Покалюк, В., & Яциняк, А. (2015). Підвищення якості навчання фахівців робітничих професій пожежно-рятувальних підрозділів. У *Надзвичайні ситуації: безпека та захист* (с. 430–432). Черкаси: ЧПБ ім. Героїв Чорнобиля.

368. Полторац, С. Т. (2003). *Педагогічні умови формування умінь командира підрозділу у майбутніх офіцерів МВС України* (Автореф. дис. ... канд. пед. наук). Хмельницький.



369. Пометун, О. Запровадження компетентнісного підходу – перспективний напрям розвитку сучасної освіти. <http://visnyk.lntp.org.u>].

370. Пометун, О. (2007). *Енциклопедія інтерактивного навчання*. Київ.

371. Пометун, О. І., & Пироженок, Л. В. (2004). Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : науково-методичний посібник (О. І. Пометун, Ред.). Київ : Видавництво А.С.К.

372. Посилення координації надзвичайної гуманітарної допомоги ООН. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 46/182 (1991) (Україна). <https://disasterlaw.ifrc.org/media/1000>

373. Потеряйко, С. П., & Барило, О. Г. (2019). Проблеми навчання організації взаємодії між органами державного управління у надзвичайних ситуаціях. У *Наукове забезпечення освітньої діяльності у сфері цивільного захисту* (с. 132–134). Київ: ІДУЦЗ.

374. Приходько, Ю. О. (2008). *Психологічні чинники успішності професійної діяльності пожежних-рятувальників МНС України* (Автореф. дис. ... канд. психол. наук). Харків.

375. Про вищу освіту. Закон України № 1556-VII (2014) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

376. Про війська Цивільної оборони України. Закон України № 556-XIV (1999) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/556-14>

377. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо уточнення повноважень суб'єктів забезпечення цивільного захисту, вдосконалення законодавства з питань захисту населення і територій від наслідків надзвичайних ситуацій, організації та проведення евакуації населення, забезпечення охорони життя та здоров'я громадян. Закон України № 22, ст. 192 (2024) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3441-20#Text>

378. Про внесення змін до Положення про єдину державну систему цивільного захисту і Положення про організацію оповіщення про загрозу

виникнення або виникнення надзвичайних ситуацій та організації зв'язку у сфері цивільного захисту. Постанова Кабінету Міністрів України № 270 (2024) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270-2024-%D0%BF#Text>

379. Про Державну програму перетворення військ Цивільної оборони України, органів і підрозділів державної пожежної охорони в Оперативнорятувальну службу цивільного захисту на період до 2005 року. Указ Президента України № 1467/2003 (2003) (Україна). <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1467/2003>

380. Про деякі заходи з оптимізації системи центральних органів виконавчої влади. Указ Президента України № 726/2012 (2012) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/726/2012>

381. Про Деякі питання Державної служби України з надзвичайних ситуацій». Указ Президента України від 16.01.2013 № 20/2013 (2013) (Україна). <http://www.president.gov.ua/documents/15318.html>

382. Про Дисциплінарний статут служби цивільного захисту. Закон України № 1068-VI (2009) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1068-17>

383. Про додаткові заходи щодо вдосконалення професійно-технічної освіти в Україні. Указ Президента України № 1102/2004 (2004) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1102/2004>

384. Про екстрену медичну допомогу. Закон України № 081-VI (2012) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5081-17>

385. Про запобігання корупції. Закон України № 1700-VII (2014) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>

386. Про затвердження Випуску 1 «Професії працівників, що є загальними для всіх видів економічної діяльності» Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників. Наказ Міністерства праці та соціальної політики України № 336 (2004) (Україна). [http://search.ligazakon.ua/l\\_doc2.nsf/link1/FIN11827.html](http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/FIN11827.html)

387. Про затвердження Державного переліку професій з підготовки кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах. Постанова Кабінету Міністрів України № 1117 (2007) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1117-2007-%D0%BF>

388. Про затвердження Державного стандарту професійної (професійно-технічної) освіти. Постанова Кабінету Міністрів України № 1077 (2021) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1077-2021-%D0%BF#Text>

389. Про затвердження Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників у сфері цивільного захисту. Наказ Державної служби України з надзвичайних ситуацій (в редакції наказу ДСНС від 17.01.2022 № 41) (2018) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0707388-18#Text>.

390. Про затвердження Інструкцій з ведення журналів обліку теоретичного та виробничого навчання учнів професійно-технічних навчальних закладів. Наказ Міністерства освіти і науки України № 59 (2011) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0059736-11>

391. Про затвердження Інструкції з організації висотної підготовки в державній службі України з надзвичайних ситуацій. Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 18.07.2023 № 586 (2023) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1521-23#Text>

392. Про затвердження Класифікаційних ознак надзвичайних ситуацій Наказ Міністерства внутрішніх справ України № 658 (2018) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0969-18>

393. Про затвердження Концепції патріотичного виховання особового складу органів і підрозділів Державної служби України з надзвичайних ситуацій. Наказ Державної служби України з надзвичайних ситуацій № 335 (2014) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0335388-14?lang=uk>

394. Про затвердження Концепції модернізації закладів освіти системи Державної служби України з надзвичайних ситуацій. Наказ Міністерства внутрішніх справ України № 1057 (2023) (Україна). <https://mvs.gov.ua/>

395. Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності. Постанова Кабінету Міністрів України № 1187 (2015) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1187-2015-%D0%BF>

396. Про затвердження Методики розрахунку сил і засобів МНС України, необхідних для гасіння пожеж у будівлях і на територіях різного призначення. Наказ Міністерства надзвичайних ситуацій України № 1341 (2011) (Україна). <https://ips.ligazakon.net/document/FIN70691>

397. Про затвердження методичних документів з планування професійної підготовки особового складу Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту. Наказ Міністерства надзвичайних ситуацій України № 893 (2011) (Україна). <https://ips.ligazakon.net/document/FIN69126>

398. Про затвердження Методичних рекомендацій з підготовки і проведення тактико-спеціальних навчань з питань реагування на надзвичайні ситуації. Наказ Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи від 29.08.2011 р. № 893 (2011) (Україна).

399. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо організації діяльності хімічних та радіометричних (радіологічних) лабораторій Державної служби України з надзвичайних ситуацій. Наказ Державної служби України з надзвичайних ситуацій № 20 (2014) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/ru/v0020388-14>

400. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо підготовки та проведення командно-штабних навчань. Наказ Державної служби України з надзвичайних ситуацій № 44 (2014) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0044388-14>

401. Про затвердження Методичних рекомендацій з організації тактичної підготовки в територіальних органах ДСНС. Наказ Державної служби України з надзвичайних ситуацій № 727 (2022) (Україна).  
<https://dsns.gov.ua/nakazi-z-osnovnoyi-diyalnosti>

402. Про затвердження Методичних рекомендацій із складання, корегування та відпрацювання оперативних карток гасіння пожеж. Наказ Державної служби України з надзвичайних ситуацій № 848 (2023) (Україна).  
<https://dsns.gov.ua/nakazi-z-osnovnoyi-diyalnosti>

403. Про затвердження Настанови з організації соціально-гуманітарної роботи з особами рядового і начальницького складу та працівниками органів і підрозділів цивільного захисту. Наказ Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи № 177 (2008) (Україна).  
<https://ips.ligazakon.net/document/view/FIN36986>

404. Про затвердження Настанови з фізичної підготовки особового складу МНС. Наказ Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи № 10 від 05.08.2004 № 10 (2004) (Україна).

405. Про затвердження Національної рамки кваліфікацій. Постанова Кабінету Міністрів України № 1341 (2011) (Україна).  
<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF>.

406. Про затвердження Норм табельної належності, витрат і термінів експлуатації пожежно-рятувального, технологічного і гаражного обладнання, інструменту, індивідуального озброєння та спорядження, ремонтно-експлуатаційних матеріалів підрозділів ДСНС України. Наказ Державної служби України з надзвичайних ситуацій № 358 (2013) (Україна).  
<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/ru/v0358388-13>

407. Про затвердження Нормативів виконання навчальних вправ з підготовки осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту

та працівників Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту ДСНС України до виконання завдань за призначенням. Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 20.11.2015 № 1470 (2015) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1528-15#Text>

408. Про затвердження Орієнтовного положення про організацію і проведення виховної роботи в професійно-технічних навчальних закладах Міністерства освіти і науки України Наказ Міністерства освіти і науки України № 257 (2002) (Україна). <https://ips.ligazakon.net/document/MUS961>

409. Про затвердження Плану заходів щодо реалізації Концепції модернізації закладів освіти системи Державної служби України з надзвичайних ситуацій. Наказ Державної служби України з надзвичайних ситуацій № НС-1032 (2023) (Україна). <https://dsns.gov.ua/nakazi-z-osnovnoyi-diyalnosti>

410. Про затвердження Положення про акредитацію вищих навчальних закладів і спеціальностей у вищих навчальних закладах та вищих професійних училищах. Постанова Кабінету Міністрів України № 978 (2001) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/978-2001-%D0%BF>

411. Про затвердження Положення про вище професійне училище та центр професійно-технічної освіти. Наказ Міністерства освіти і науки України № 225 (2000) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0442-00>

412. Про затвердження Положення про газодимозахисну службу Державної служби України з надзвичайних ситуацій. Наказ Державної служби України з надзвичайних ситуацій № 870 (2023) (Україна). <https://dsns.gov.ua/nakazi-z-osnovnoyi-diyalnosti>

413. Про затвердження Положення про Державну службу України з надзвичайних ситуацій. Постанова Кабінету Міністрів України № 1052 (2015) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1052-2015-%D0%BF>

414. Про затвердження Положення про єдину державну систему цивільного захисту. Постанова Кабінету Міністрів України № 11 (2014) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/11-2014-%D0%BF>

415. Про затвердження Положення про Конкурс «Кращий начальник караулу». Наказ Державної служби України з надзвичайних ситуацій № 220 (2014) (Україна). <https://www.dsns.gov.ua/ua/Nakazi/90189.html>

416. Про затвердження Положення про Оперативно-рятувальну службу цивільного захисту Державної служби України з надзвичайних ситуацій. Наказ Міністерства внутрішніх справ України № 631 (2014) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0853-14>

417. Про затвердження Положення про організацію навчально-виробничого процесу у професійно-технічних навчальних закладах. Наказ Міністерства освіти і науки України № 419 (2006) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0711-06>

418. Про затвердження Положення про організацію наукової і науково-технічної діяльності в Державній службі України з надзвичайних ситуацій. Наказ Міністерства внутрішніх справ України № 265 (2018) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0506-18#Text>

419. Про затвердження Положення про організацію професійно-технічного навчання в мережі навчально-методичних центрів цивільного захисту та безпеки життєдіяльності АР Крим, областей. Наказ Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи № 461 (2007) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0844-07>

420. Про затвердження Положення про організацію роботи з охорони праці та безпеки життєдіяльності учасників освітнього процесу в установах в і закладах освіти. Наказ Міністерства освіти і науки України № 1669 (2017) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0100-18>

421. Про затвердження Положення про освітній округ і опорний заклад освіти. Постанова Кабінету Міністрів України № 532 (2019) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/532-2019-%D0%BF>

422. Про затвердження Положення про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу освіту). Постанова Кабінету Міністрів України № 65 (1998) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/65-98-%D0%BF>

423. Про затвердження Положення про підсистему реагування на надзвичайні ситуації, проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт єдиної державної системи цивільного захисту. Наказ Міністерства внутрішніх справ України № 356 (2016) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0792-16>

424. Про затвердження Положення про порядок затвердження та погодження статутів вищих та професійно-технічних навчальних закладів у Міністерства освіти України. Наказ Міністерства освіти України № 370 (1999) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0800-99>

425. Про затвердження Положення про порядок проходження служби цивільного захисту особами рядового і начальницького складу. Постанова Кабінету Міністрів України № 593 (2013) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/593-2013-%D0%BF>

426. Про затвердження Положення про професійне навчання працівників на виробництві. Наказ Міністерства праці та соціальної політики України, Міністерства освіти і науки України № 127/151 (2001) (Україна). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0315-01>

427. Про затвердження Положення про ступеневу професійно-технічну освіту. Постанова Кабінету Міністрів України № 956 (1999) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/956-99-%D0%BF>

428. Про затвердження Положення про цивільну оборону України. Постанова Кабінету Міністрів України № 299 (1994) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/299-94-%D0%BF>



429. Про затвердження Положення про штаб з ліквідації наслідків надзвичайної ситуації та Видів оперативно-технічної і звітної документації штабу з ліквідації наслідків надзвичайної ситуації. Наказ Міністерства внутрішніх справ України № 1406 (2014) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0047-15>

430. Про затвердження Порядку атестації аварійно-рятувальних служб і рятувальників. Постанова Кабінету Міністрів України № 828 (2013) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/828-2013-%D0%BF>

431. Про затвердження Порядку організації внутрішньої, гарнізонної та караульної служб в органах та підрозділах Державної служби України з надзвичайних ситуацій. Наказ Міністерства внутрішніх справ України № 116 (2022) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0534-22#Text>.

432. Про затвердження Порядку організації роботи органів управління та підрозділів, закладів освіти системи ДСНС під час підготовки особового складу, гасіння пожеж, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій та інших небезпечних подій в умовах екстремальних температур, задимленості, загазованості, радіоактивного, хімічного забруднення та біологічного зараження. Наказ Міністерства внутрішніх справ України № 780 (2023) (Україна). [https://zakononline.com.ua/documents/show/523661\\_762649](https://zakononline.com.ua/documents/show/523661_762649)

433. Про затвердження Порядку організації службової підготовки осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту. Наказ Міністерства внутрішніх справ України № 511 (2017) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0835-17>

434. Про затвердження Порядку організації та проведення професійної підготовки, підвищення кваліфікації основних працівників професійних аварійно-рятувальних служб. Постанова Кабінету Міністрів України № 729 (2013) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/729-2013-%D0%BF>

435. Про затвердження Порядку підготовки до дій за призначенням органів управління та сил цивільного захисту. Постанова Кабінету Міністрів України № 443 (2013) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/443-2013-%D0%BF>

436. Про затвердження Порядку підготовки та підвищення кваліфікації осіб, які зобов'язані надавати домедичну допомогу. Постанова Кабінету Міністрів України від 21.11.2012 р. № 1115 (2012) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1115-2012-%D0%BF#Text>

437. Про затвердження Порядку підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту. Наказ Міністерства внутрішніх справ України № 412. (2020) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0496-20#Text>

438. Про затвердження Порядку психологічного забезпечення в Державній службі України з надзвичайних ситуацій. Наказ Міністерства внутрішніх справ України № 747 (2017) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1390-17>

439. Про затвердження Порядку розроблення та затвердження професійних стандартів. Постанова Кабінету Міністрів України № 373 (2017) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/373-2017-%D0%BF>

440. Про затвердження Порядку формування державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів. Постанова Кабінету Міністрів України № 306 (2013) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/306-2013-%D0%BF>

441. Про затвердження Правил безпеки праці в органах і підрозділах МНС України (частина перша для підрозділів державної пожежної охорони) Наказ Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи № 312 (2007)

(Україна). Київ: Агентство інформації, міжнародного співробітництва та розвитку «Агентство Чорнобильінтерінформ».

442. Про затвердження Правил пожежної безпеки для навчальних закладів та установ системи освіти України. Наказ Міністерства освіти і науки України № 974. (2016) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1229-16>

443. Про затвердження Рекомендацій про особливості виконання органами управління та підрозділами ДСНС завдань за призначенням у населених пунктах і на територіях під час збройної агресії. Наказ Державної служби України з надзвичайних ситуацій № 375 (2024) (Україна). <https://dsns.gov.ua/upload/2/0/8/0/8/1/6/rekom.pdf>

444. Про затвердження Статуту дій у надзвичайних ситуаціях органів управління та підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту та Статуту дій органів управління та підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту під час гасіння пожеж. Наказ Міністерства внутрішніх справ України № 340 (2018) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0801-18>

445. Про затвердження типових навчальних планів підготовки кваліфікованих робітників в умовах особливого періоду. Наказ Державної служби України з надзвичайних ситуацій від 03.05.2022 № 231 (зі змінами наказами ДСНС від 31.05.2022 № 289 та від 28.11.2022 № 691) (2022) (Україна). <https://dsns.gov.ua/upload/1/9/3/1/3/8/7/npa-prof-pidgotovka-stanom-na-08-06-2023-1.pdf>

446. Про затвердження типових навчальних програм підготовки, перепідготовки членів пожежно-рятувальних підрозділів для забезпечення добровільної пожежної охорони. Наказ Державної служби України з надзвичайних ситуацій від 25.05.2023 № 423 (2023) (Україна). <https://dsns.gov.ua/upload/1/9/3/1/3/8/7/npa-prof-pidgotovka-stanom-na-08-06-2023-1.pdf>

447. Про затвердження Типових правил прийому до закладів професійної (професійно-технічної) освіти України. Наказ Міністерства освіти і науки України № 499 (2013) (Україна).  
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0823-13>

448. Про затвердження Типового положення про атестацію педагогічних працівників України. Наказ Міністерства освіти і науки України № 930 (2010) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1255-10>

449. Про затвердження Типового положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці та Переліку робіт з підвищеною небезпекою. Наказ Державного комітету України з нагляду за охороною праці від 26.01.2005 р. № 15 (2005) (Україна).  
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0231-05#Text>

450. Про затвердження Типової базисної структури навчальних планів для підготовки кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах. Наказ Міністерства освіти і науки України № 947 (2010) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0947290-10>

451. Про заходи щодо вдосконалення державного управління у сфері пожежної безпеки, захисту населення і територій від наслідків надзвичайних ситуацій. Указ Президента України № 47/2003 (2003) (Україна).  
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/2003>

452. Про заходи щодо сприяння підприємствам в організації професійного навчання кадрів на виробництві. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 13-р (2001) (Україна).  
<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/13-2001-p>.

453. Про здійснення організаційно-штатних заходів в організаційних структурах ДСНС України Наказ Державної служби України з надзвичайних ситуацій № 313 (2015) (Україна). <https://www.dsns.gov.ua/ua/Zakonodavchi-akti-ta-normativno-pravovi-dokumenti-z-pitan-profesiyno-tehnichnoyi-osviti.html>

454. Про зміни в системі центральних органів виконавчої влади в Україні. Указ Президента України № 596/96 (1996) (Україна). [http://search.ligazakon.ua/l\\_doc2.nsf/link1/U596\\_96.html](http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/U596_96.html)

455. Про інноваційну діяльність. Закон України (2002) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text>

456. Про кваліфікаційні вимоги при підготовці пожежних для пожежних підрозділів. (2015). Постанова Міністерства внутрішніх справ та адміністрації від 10 листопада 2015 р. <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20150001962>

457. Про класифікацію професій та спеціальностей для потреб ринку праці та сфери її застосування. Постанова Міністерства праці та соціальної політики Республіки Польща. (2010) (Україна). <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu20140001145>

458. Про Концепцію державної мовної політики України. Указ Президента України № 161/2010 (2010) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161/2010>

459. Про ліцензування, атестацію та акредитацію навчальних закладів. Постанова Кабінету Міністрів України № 200 (1996) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/200-96-%D0%BF>

460. Про напрямки спеціалізації аварійно-рятувальних формувань центрального підпорядкування та окремих аварійно-рятувальних загонів спеціального призначення ДСНС України. Наказ Державної служби України з надзвичайних ситуацій № 519 (2015) (Україна). <https://ips.ligazakon.net/document/view/FN014459>

461. Про наукову і науково-технічну діяльність. Закон України № 848-VIII (2016) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19>

462. Про національну безпеку України. Закон України № 2469-VIII (2018) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>

463. Про Національну програму інформатизації. Закон України № 74/98-ВР (1998) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74/98-%D0%B2%D1%80>.

464. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року. Указ Президента України № 344/2013 (2013) (Україна). <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>.

465. Про об'єкти підвищеної небезпеки. Закон України (2001) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2245-14#Text>

466. Про організацію підготовки та підвищення кваліфікації з надання домедичної допомоги в системі ДСНС. Наказ Державної служби України з надзвичайних ситуацій (зі змінами) № 682 (2021) (Україна). Retrieved from <https://dsns.gov.ua/nakazi-z-osnovnoyi-diyalnosti>

467. Про організацію спеціальної підготовки і стажування осіб рядового та молодшого начальницького складу служби цивільного захисту на допуск до керування спеціальними транспортними засобами, обладнаними спеціальними звуковими і світловими сигналами або призначеними для перевезення небезпечних вантажів. Наказ Державної служби України з надзвичайних ситуацій від № 82 (2017) (Україна). <https://dsns.gov.ua/nakazi-z-osnovnoyi-diyalnosti>

468. Про освіту. Закон України № 2145-VIII (2017) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>

469. Про Положення про порядок кваліфікаційної атестації та присвоєння кваліфікації особам, які здобувають професійно-технічну освіту. Наказ Міністерства праці та соціальної політики України, Міністерства освіти України № 201/469 (1998) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0124-99>

470. Про прийняття та надання чинності Стандарту МНС України СОУ МНС 75.2-0013528-005:2011. Наказ Міністерства надзвичайних ситуацій

України № 1328. (2011) (Україна).  
[https://search.ligazakon.ua/l\\_doc2.nsf/link1/FIN70526.html](https://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/FIN70526.html)

471. Про професійний розвиток працівників. Закон України № 4312-VI (2012) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4312-17>

472. Про професійну (професійно-технічну). Закон України № 103/98-ВР (1998) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/103/98-%D0%B2%D1%80>

473. Про ратифікацію Угоди між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, з іншої сторони, щодо участі України а Механізмі цивільного захисту Союзу. Закон України № 96, ст. 384 (2023) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3434-20#n2>

474. Про реалізацію експериментального проєкту «Спеціаліст із безпеки в освітньому середовищі». Постанова Кабінету Міністрів України № 867 (2023) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/867-2023-%D0%BF#Text>].

475. Про результати діяльності пожежно-рятувальних підрозділів у 2023 році. Лист ДСНС України від 16.02.2024 № 17-3433/172-1 (2023) (Україна). [http://www.mns.gov.ua/content/laws\\_up.html](http://www.mns.gov.ua/content/laws_up.html).

476. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020». Указ Президента України № 5/2015 (2015) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>

477. Про схвалення Концепції підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 660-р. (2018) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/660-2018-%D1%80>

478. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері професійної (професійно-технічної) освіти «Сучасна професійна (професійно-технічна) освіта» на період до 2027 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 419-р. (2019) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/419-2019-%D1%80>

479. Про удосконалення методичної роботи в системі професійно-технічної освіти. Наказ Міністерства освіти і науки України № 582 (2000) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0582290-00>

480. Про удосконалення підготовки з надання домедичної допомоги осіб, які не мають медичної освіти. Наказ МОЗ України від 04.08.2021 № 1627 (2021) (Україна). <https://moz.gov.ua/uk/decrees/nakaz-moz-ukraini-vid-04082021--1627-pro-udoskonalennja-pidgotovki-z-nadannja-domedichnoi-dopomogi-osib-jaki-ne-majut-medichnoi-osviti>

481. Про цивільну оборону. України Закон України № 2974-ХІІ (1993) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2974-12>

482. Провести дослідження та розробити методіку проведення занять на багатофункціональному тренажері (симуляторі) контейнерного типу» «Багатофункціональний тренажер»: Звіт про НДР / Львівський державний університет безпеки життєдіяльності; кер. Василь Луц: викон. Андрій Петренко (та ін.). (2019). Львів. № ДР 0119U000455. <https://dsns.gov.ua/osvita-i-nauka/metodichni-materiali-z-profesiynoyi-pidgotovki/zviti-za-rezultatami-naukovo-doslidnih-robot-za-napryamom-reaguvannya-na-nadzvichayni-situaciyi>

483. Пропозиції щодо удосконалення системи реагування на надзвичайні події, пов'язані з пожежами, в Україні. Лист УкрНДЦЗ від 28.12.2018 № 93/16-1801 (2018) (Україна). [https://undicz.dsns.gov.ua/files/2019/2/15/Zvit\\_2018\\_1.pdf](https://undicz.dsns.gov.ua/files/2019/2/15/Zvit_2018_1.pdf)

484. *Професійне навчання дорослого населення: теоретико-методологічні засади* / Ничкало Н. Г., Радкевич В. О., Щербак О. І. та ін. (2013). Кіровоград: Імекс-ЛТД.

485. *Профтехосвіта України: ХХ століття*: Енциклопедичне видання. (Ничкало Н. Г., Ред.). (2004). Київ: Видавництво «АртЕк».

486. *Психодіагностика в службі зайнятості* (В. В. Синявський, О. О. Яцишина, Ред.). (1998). Київ.

487. *Психологія* (Г. С. Костюк, Ред.). (1968). Київ: Радянська школа.



488. *Психопедагогіка професійно-екстремальної підготовки*: навчальний посібник / Михайло Козяр, Ігор Коваль – Львів: Вид-во ЛДУ БЖД, 2024. – 504 с.: рис. 20, - Бібліогр.: с. 29-32 (63 назви), с. 56-58 (49 назв), с. 58-101 (74 назви), с. 162-166 (55 назв), с. 241-246 (75 назв), с. 303-308 (80 назв), с. 348-351 (52 назви), с. 423-428 (71 назва), с. 479-484 (71 назва).

489. Пуховська, Л. П. (2013). Співробітництво в сфері професійно-технічної освіти в Європі: політика, інструменти інтеграції, перспективні шляхи. *Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України. Серія: Професійна педагогіка*, 6, 19–25.

490. Радкевич, В. О. (2010). Дидактичні підходи до відбору і структурування змісту професійно-технічної освіти. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методика навчання в підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми*, 1, 71–77.

491. Радкевич, В. О., Пуховська, Л. П., Бородієнко, О. В., Радкевич, О. П., Базелюк, Н. В., Корчинська, Н. М., Леу, С. О., & Артемчук, В. В. (2018). *Сучасні моделі професійної освіти і навчання в країнах Європейського Союзу: порівняльний досвід* (В. О. Радкевич, Ред.). Житомир: «Полісся».

492. Радкевич, В. О., Лузан, П. Г., & Кравець, С. Г. (2017). Стандартизація професійної освіти в контексті євроінтеграційних процесів. У *Наукове забезпечення розвитку освіти в Україні: актуальні проблеми теорії і практики* (до 25-річчя НАПН України) (с. 259–267). Збірник наукових праць. Київ: Видавничий дім «Сам».

493. Радкевич, В. О., Ничкало, Н. Г., Щербак, О. І., & Дорошенко, Н. І., та ін. (2013). Теоретико-методологічні засади курсового професійно-технічного навчання кваліфікованих робітників. У *Професійне навчання дорослого населення: теоретико-методологічні засади* (с. 78–129). Кіровоград: Імекс-ЛТД.

494. Рак, Ю. П. (2010). Інформаційні технології як засіб реалізації інноваційних процесів при підготовці сучасного фахівця з аварійно-рятувальних робіт. *Освіта регіону*, 3, 215–220.

495. Рак, Т. Є. (2013). *Ієрархічні моделі та інформаційні технології оперативного управління в умовах надзвичайних ситуацій* (Автореф. дис. ... д-ра технічних наук). Львів.

496. Ратушний, Р. Т., Ковальчук, А. М., Петренко, А. М., & Баран, Ю. С. (2014). Фізичне виховання основа оперативно-рятувальних дій в надзвичайних ситуаціях. Львів: ЛДУ БЖД.

497. Ратушний, Р. Т., Кузиляк, В. Й., Саміло, А. В., & Повстин, О. В. (2015). Теоретичні основи і практичні аспекти менеджменту в органах і підрозділах цивільного захисту. Львів: ЛДУБЖД.

498. Розов, В. (2007). Методики оцінки і самооцінки адаптивних індивідуально-психологічних властивостей особистості. *Практична психологія та соціальна робота*, 7, 14–16.

499. Романишина, Л. М. (2023). Методика експериментальної роботи щодо формування громадянської компетентності студентів технічних коледжів. *Наукові записки Серія: Педагогічні науки*, 211, 314–320. <http://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/40537>

500. Романишина, О., Карабін, О., & Гура, А. (2023). Особливості оцінювання навчальних досягнень майбутніх учителів в умовах дистанційного навчання. *PHYSICAL CULTURE AND SPORT: SCIENTIFIC PERSPECTIVE*, 3, 92–97. <https://doi.org/10.31891/pcs.2023.3.12>

501. Романова, Г. М. Методичні аспекти запровадження особистісно розвивальних педагогічних технологій у професійно-технічну освіту. У *Науково-методичне забезпечення професійної освіти і навчання* (с. 28–31). Київ: ПІТО НАПН України.

502. Романовський, О., & Філіппова, Л. (2009). Сутність та зміст поняття педагогічні умови. *Нова педагогічна думка*, 3, 90–92.

503. Романовський, О. Г. (2001). *Теоретичні і методичні основи підготовки інженера у вищому навчальному закладі до майбутньої управлінської діяльності* (Дис. ... д-ра пед. наук). Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. Київ.

504. Романовський, О. Г., & Канівець, М. В. (2013). Сутність професійно-особистісного саморозвитку майбутніх фахівців та його механізми. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*, 34, 193–197.

505. Романюк, І. (2024). Захист цивільного населення в умовах надзвичайної ситуації воєнного характеру в дискурсі державного управління. *Інвестиції: практика та досвід*, 13. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2024.13.232>

506. Ротар, В. Б. (2015). *Формування правової компетентності майбутніх фахівців із цивільного захисту у процесі професійної підготовки* (Автореф. дис. ... канд. пед. наук). ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ ім. Г. Сковороди». Переяслав-Хмельницький.

507. Руденко В. М., & Руденко Н. М. (2017). *Математичні методи в психології*: підручник. Київ : Академвидав.

508. Руденко, Л., Коваль, М., & Литвин, А. (2018). Методологічні підходи до формування комунікативних якостей у майбутніх фахівців цивільного захисту. *Nauka Edukacja Wychowanie i Praca, Warszawa-Siedlce: wydawnictwo АККА*, 217–231.

509. Руденко, Л. А. (2015). *Формування комунікативної культури майбутніх фахівців сфери обслуговування у професійно-технічних навчальних закладах*. Львів: Піраміда.

510. Рябова, М. І. (2021). Поведінковий аспект готовності до професійної діяльності: сучасний стан і перспективи. *Вісник педагогічних наук*, 3, 89–95.

511. *Рятувальники Німеччини там, де потрібна допомога* / мат-л для сайту НУГЗУ підгот. Л. Кошеварова; Національний університет цивільного захисту України. <http://nuczu.edu.ua/ukr/news/>.

512. Савченко, В. А. (2002). *Управління розвитком персоналу*. Київ: КНЕУ.

513. Садковий, В. П. (2005). *Особливості прояву посттравматичних стресових розладів у працівників пожежно-рятувальних підрозділів МНС України* (Автореф. дис. ... канд. психол. наук). Харків.

514. Садковий, В. П. (Ред.). (2009). *Основи психологічного забезпечення діяльності МНС*. Харків: УЦЗУ.

515. Садковий, В. П. (2013). *Державне регулювання проблеми підготовки фахівців у сфері цивільного захисту провідних країн світу. Теорія і практика державного управління, 4(43)*. <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/tpdu/2013-4/doc/5/03.pdf>

516. Садковий, В. П. (2014). *Уніфікація механізмів державного управління професійною підготовкою кадрів цивільного захисту в Україні* (Дис. ... д-ра наук з держ. упр.). Державна служба України з надзвичайних ситуацій; Нац. універс. цив. зах. України. Харків.

517. Самойленко, О. А. (2018). *Професійна компетентність андрагога як фахівця у галузі освіти дорослих*. <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/25376/1/SamoilenkoOA.pdf>

518. Сафоненко, О. С. (2020). *Організаційні засади підготовки рятувальників до професійної діяльності. Наукові записки. Серія «Педагогіка», 5, 78–84.*

519. Сердюк, Ю. І. (1997). *Педагогічні умови вдосконалення військово-педагогічної підготовки командирів підрозділів* (Автореф. дис. ... канд. пед. наук). Хмельницький.

520. Середняцька, І. Стресостійкість як спосіб попередження конфліктів у студентської молоді [Текст] / І. Середняцька // Педагогічна думка. – 2005. – № 4. – С. 21–24.

521. Сидоренко, В. В. (2016). Інноваційні напрями науково-методичного супроводу професійного розвитку педагогічних працівників у системі післядипломної освіти. *Інформаційний збірник для директора школи та завідуючого дитячим садком*, 7-8(48), 22–33.

522. Сидоренко, В. В. (2017). Науково-методичний супровід професіогенезу педагогічних працівників в умовах післядипломної освіти. *Агроосвіта* (с. 4–40). Київ.

523. Сисоєва, С. О. (Ред.). (2001). *Педагогічні технології у неперервній професійній освіті*. Київ: ВІПОЛ.

524. Сисоєва, С. О. (2008). Педагогічні технології. *Енциклопедія освіти* (с. 660–661) (В. Г. Кремень, Ред.). Київ: Юрінком Інтер.

525. Сисоєва, С. О. (2011). *Інтерактивні технології навчання дорослих*. Київ: ВД «ЕКМО».

526. Сисоєва, С. О., & Батечко, Н. Г. (2011). *Вища освіта України: реалії сучасного розвитку*. Київ: ВД ЕКМО.

527. Сисоєва, С. О., & Кристопчук, Т. Є. (2013). *Методологія науково-педагогічних досліджень*. Рівне: Волинські обереги.

528. Сисоєва, С. О., & Соколова, І. В. (2012). Тезаурус наукового дослідження: визначення, структура, характерні ознаки (п. 3.1). У *Освітологія: витоки наукового напрямку* (В. О. Огнев'юк, Ред.). Київ: ВП «Едельвейс».

529. Сірко, Р. І. (2017). *Професійна підготовка майбутніх психологів оперативно-рятувальної служби до діяльності в екстремальних умовах*. Львів: ГАЛИЧ-ПРЕС.

530. Скафа, О. І. (2004). *Теоретико-методичні основи формування прийомів евристичної діяльності в процесі вивчення математики в умовах*

*впровадження сучасних технологій навчання* (Дис. ... д-ра пед. наук). Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ.

531. Склень, О. І. (2008). *Психологічні особливості поведінкових стратегій подолання стресу в професійній діяльності працівників пожежно-рятувальних підрозділів МНС України* (Автореф. дис. ... канд. психол. наук). Харків.

532. *Словник іншомовних слів* (С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута, Уклад.). (2000). Київ: Наукова думка.

533. *Словник-довідник з професійної педагогіки* / ред.-упоряд. А. В. Семенова. (2006). Одеса: Пальміра.

534. Сметанський, М. І. (2001). *Методологічні засади активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів. Шлях освіти, 4.*

535. Собко, В. Г. (2015). *Розвиток професійної компетентності офіцерів-прикордонників у фаховій підготовці із застосуванням ділових ігор* (Автореф. дис. ... канд. пед. наук). Хмельницький.

536. Соболева, С. В. (2015). *Сучасні засоби навчання у закладах професійної освіти: методичні рекомендації*. Біла Церква: БІНПО.

537. Собченко, О. М. (2006). *Індивідуально-психологічні особливості поведінки рятувальників у стресогенних обставинах* (Автореф. дис. ... канд. психол. наук). Хмельницький.

538. Спеціальний центр швидкого реагування ДСНС України. (2024). *Офіційний сайт 2-го Спеціального центру швидкого реагування ДСНС України*. <https://2scshr.dsns.gov.ua/>

539. Співаковський, О. В., Осипова, Н. В., & Сніжко, М. В. (2010). Педагогічний експеримент для перевірки ефективності методичної системи організації алгоритмічного тестування в процесі підготовки майбутніх вчителів математики. *Інформаційні технології*, 8, 23–30.

540. *Стан професійної підготовки працівників органів та підрозділів цивільного захисту системи ДСНС*. Наукове забезпечення заходів цивільного захисту. (2018). <https://www.dsns.gov.ua/files/prognoz/report/2018/rozdil8.pdf>

541. Стасюк, В. Д. (2003). *Педагогічні умови професійної підготовки майбутніх економістів у комплексі «школа – вищий заклад освіти»* (Дис. ... кандидата пед. наук). Одеса.

542. Статистика пожеж та їх наслідків в Україні за 2009-2012 роки: *Статистичний збірник аналітичних матеріалів* (В. С. Кропивницький, Ред.). (2018). Київ: УкрНДІЦЗ.

543. Статистика пожеж та їх наслідків в Україні за 2013-2016 роки: *Статистичний збірник аналітичних матеріалів* (В. С. Кропивницький, Ред.). (2018). Київ: УкрНДІЦЗ.

544. Статівка, В., & Захарова, І. (2023). Особливості управління навчальним процесом в умовах воєнного стану як складова професійної діяльності педагога. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології: науковий журнал*, 3(127), 219–238. <https://repository.sspu.edu.ua/handle/123456789/14833>

545. Стоянович, О. Е., & Шкарабура, М. Г. (2002). *Спеціальна підготовка пожежників та пожежно-прикладний спорт*. Черкаси: ЧПБ ім. Героїв Чорнобиля.

546. Стратегія національної безпеки України. Указ Президента України № 287/2015 (2015) (Україна). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>.

547. Стратегія реформування Державної служби України з надзвичайних ситуацій. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 61-р. (2017) (Україна). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/61-2017-%D1%80>.

548. Сухомлинський, В. О. (1977). *Вибрані твори* (в 5-ти т. Т. 2). Київ: Радянська школа.

549. Сухомлинський, В. О. (1977). *Серце віддаю дітям*. Вибрані твори (у 5-ти томах. Т. 3). Київ: Радянська школа.

550. Сушенцева, Л. Л. (2011). *Формування професійної мобільності майбутніх кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах: теорія і практика* (Н. Г. Ничкало, Ред.). Кривий Ріг : Видавничий дім.

551. Сушенцева, Л. Л. (2012). *Теоретико-методичні засади формування професійної мобільності майбутніх кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах* (Автореф. дис. ... д-ра пед. наук). Харків.

552. Сушенцев, Л. (2015). *Методологічні основи проектування змісту професійно-технічної освіти на засадах компетентнісного підходу. У Концептуальні засади професійного розвитку особистості в умовах євроінтеграційних процесів* (с. 77–86): зб. наук. статей (В. Г. Кремень, Ред.). Київ: НТУ.

553. Сушенцева, Л. (2018). *Актуальні питання професійної мобільності фахівця в умовах глобалізаційних процесів у суспільстві. Nauka Edukacja Wychowanie i Praca, Warszawa-Siedlce: wydawnictwo AKKA, 232–243.*

554. Сушенцева, Л. Л. (2019). *Розвиток професійної мобільності фахівців сфери цивільного захисту у післядипломній освіті. У Наукове забезпечення освітньої діяльності у сфері цивільного захисту* (с. 42–43). Київ: ІДУЦЗ.

555. Таймасов, Ю. С. (2015). *Розвиток професійної компетентності фахівців пожежно-рятувальної служби у системі підвищення кваліфікації* (Автореф. дис. ... канд. пед. наук). ТНПУ імені Володимира Гнатюка. Тернопіль.

556. Таймасов, Ю. (2020). *Готовність майбутніх фахівців служби цивільного захисту до самозбереження у професійній діяльності: теорія та практика: монографія: Харків : ФОП Бровін О. В.*

557. Таймасов, Ю. С. (2021). *Розвиток професійної компетентності фахівців пожежно-рятувальної служби у системі підвищення кваліфікації*



(Автореф. дис. ... д-ра. пед. наук). Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди. Харків.

558. Танська, В. В., Губарева, Д. В., Андрощук, І. В., Логай, В. А., & Пінчук, Л. М. (2024). *Інноваційні технології в сучасній системі освіти. Вісник науки та освіти (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»)*, 4(22), 1493–1508. <http://perspectives.pp.ua/index.php/vno/issue/view/232/328>

559. Таскаєва, Т. В. (2018). Формування мотивації до навчання у майбутніх фахівців з надзвичайних ситуацій. *Педагогічний альманах*, 4, 134–139.

560. Таскаєва, Т. В. (2019). Ціннісно-мотиваційний компонент у професійній готовності студентів вищих навчальних закладів. *Освіта і наука*, 2(28), 55–60.

561. *Тезаурус професійної освіти і навчання в країнах Європейського Союзу* (Пуховська Л. П., Бородієнко О. В., Ред.). (2016). Київ: ІПТО НАПН України.

562. *Теоретико-методологічні засади курсового професійного технічного навчання кваліфікованих робітників на виробництві* (Ничкало Н. Г., Радкевич В. О., Щербак О. І., Дорошенко Н. І., Уклад.). (2013). Київ: Імекс-ЛТД.

563. *Теорія і методика професійної освіти* (З. Н. Курлянд, Ред.). (2012). Київ: Знання.

564. *Технічні засоби навчання: навч. посібник* (В. О. Давидович, М. Ф. Давидович, Уклад.). (2007). Чернівецький національний ун-т ім. Юрія Федьковича. Чернівці: Рута.

565. *Типове положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці* (НПАОП 0.00-4.12-05), затверджене Наказом Державного комітету України з нагляду за охороною праці 26.01.2005 № 15. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0231-05#n32>

566. Ткаченко, Т. В. (2009). *Формування професійної компетентності майбутніх фахівців безпеки життєдіяльності засобами інформаційно-комунікаційних технологій* (Автореф. дис. ... канд. пед. наук). Вінниця.

567. Товариство з обмеженою відповідальністю «Центр підготовки гуманітарного розмінування». <http://www.htdc.net.ua>

568. Трофімов, Ю. Л. (2002). *Інженерна психологія*. Київ: Либідь.

569. Троцький, Р. С. (2018). *Формування готовності до управлінської діяльності курсантів вищих навчальних закладів МВС України у фаховій підготовці* (Автореф. дис. ... канд. пед. наук). Київ.

570. Троян, І. М. (2012). Зарубіжний досвід правового регулювання проходження служби в органах пожежного нагляду та можливість його адаптації. *Форум права*, 1. <http://www.nbuv.gov.ua/ejournals/FP/2012-1/12timmia.pdf>

571. Тхоржевський, Д. О. (1974). *Дидактичне дослідження системи трудового навчання* (Автореф. дис. ... д-ра пед. наук). Київ.

572. Угода між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, з іншої сторони, щодо участі України в Механізмі цивільного захисту Союзу. Дата вчинення 20.04.2023. Дата ратифікації 08.11.2023. [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984\\_002-23#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_002-23#Text)

573. Удич, О. (2014). Ціннісні орієнтації: багатогранність наукових трактувань. *Рідна школа*, 11, 26–31.

574. *Українська освіта у полум'ї війни*: монографія (Н. Ничкало, Ред.). (2024). Київ: ТОВ «Юрка Любченка». DOI: <https://doi.org/10.37472/NAES-DPEEA-2024>

575. *Управління підготовкою кваліфікованих робітників та фахівців у регіоні: організаційно-педагогічні та економічні засади*: колективна монографія (Я. Г. Камінецький, Ред.). (2004). Львів: [б. в.].

576. Усик, С. Л., & Богданович, Л. М. (2019). *Інноваційні технології навчання. Методичні рекомендації*. Луцьк: Навчально-методичний центр цивільного захисту та безпеки життєдіяльності Волинської області.

577. Федоренко, Д., Дендаренко, Ю., & Покалюк, В. (2024). *Вибухові речовини та боєприпаси. Класифікація, принципи та умови зберігання, організація оперативно-тактичних дій з гасіння пожеж: навчальний посібник*. Черкаси: ЧПБ ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗ України.

578. Федоренко, О. І., & Забора, А. В. (2024). Особливості мотивації та її вплив на готовність військовослужбовців Національної гвардії України до здійснення професійної діяльності. *Вісник науки та освіти (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»)*, 7(25), 1105–1120.

579. Федоренко, О., & Ганаба, С. (2019). Особливості готовності майбутніх фахівців правоохоронних органів до професійної діяльності в екстремальних умовах. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: педагогічні науки*, 2(17). 347–358. DOI: <https://doi.org/10.32453/pedzbirnyk.v17i2.52>

580. Федоренко, Д., Покалюк, В., Черномаз, І., Куценко, С., Черненко, О., Куліца, О., & Бас, О. (2020). *Методи і засоби деконтамінації: навчальний посібник*. Черкаси: Видавець Вовчок Ольга.

581. *Філософія: підручник для студентів вищих навчальних закладів* (Л. В. Губерський, Ред.). (2013). Харків: Фоліо.

582. Фіцула, М. М. (2006). *Педагогіка вищої школи*. Київ: Академвидав.

583. Фомич, М. В. (2012). *Розвиток професійно важливих якостей фахівців оперативно-рятувальної служби цивільного захисту* (Автореф. дис. ... канд. психол. наук). Національний університет оборони України. Київ.

584. Харламова, Ю. Є. (2015). Аналіз стану функціонування правового механізму державного управління у сфері підготовки фахівців служби

цивільного захисту. *Вісник Національного університету цивільного захисту України: збірник наукових праць*, 3, 174–181.

585. Харламова, Ю. Є. (2017). *Механізми державного управління підготовкою фахівців служби цивільного захисту* (Дис. ... канд. наук з державного управління). Національний університет цивільного захисту України. Харків.

586. Хлонь, О. М. (2018). Ціннісні орієнтації в контексті формування мотивації до правосвідомості молоді. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»*, 4, 161–166.

587. Хоменко, М. П. (2005). *Організаційно-методичне забезпечення практичної підготовки студентів техніко-технологічних спеціальностей у вищих аграрних навчальних закладах* (Дис. ... канд. пед. наук). Нац. аграр. ун-т. Київ.

588. Хриков, Є. М. (2011). Педагогічні умови в структурі наукового знання. *Шлях освіти*, 2, 11–15.

589. Царьов, Ю. О. (2007). *Психологічні особливості підготовки офіцерів оперативно-тактичного рівня Державної прикордонної служби України до управлінської діяльності* (Дис. ... канд. психол. наук). Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького. Хмельницький.

590. Центр протимінної діяльності. (2024). Офіційний сайт Центру протимінної діяльності. <https://ua-nmac.org/>

591. Цілі сталого розвитку 2016–2030. Представництво ООН в Україні. <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku>.

592. Цілі сталого розвитку: Україна: Національна доповідь/ Міністерство економіч. розвитку і торгівлі України. (2017). [http://un.org.ua/images/SDGs\\_NationalReportUA\\_Web\\_1.pdf](http://un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf)

593. Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля Національного університету цивільного захисту України. (2024). *Офіційний*

сайт Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля  
Національного університету цивільного захисту України.  
<https://chipb.dsns.gov.ua/>

594. Чернілевський, Д. В. (2010). *Методологія наукової діяльності: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.* Київ; Вінниця: АМСКП.

595. Шайгородський, Ю. Ж. (2009). Ціннісні орієнтації в психологічній структурі особистості. *Соціальна психологія*, 4(36), 65–73.

596. Швець, Д. В. (2016). *Підготовка майбутніх офіцерів МВС України до охорони і забезпечення громадського порядку в процесі фахової підготовки* (Дис. ... канд. пед. наук). Київ.

597. Шевчук, С. С. (2016). *Сучасна методика професійно-практичної підготовки у закладах професійної освіти: методичні рекомендації до самостійної роботи.* Біла Церква: БІНПО.

598. Шевчук, С. С. (2020). Вектори підвищення якості професійної підготовки фахівців у сучасних умовах. *Імідж сучасного педагога*, 3(192), 5–9.

599. Шелюх, Ю. Є., Половко, А. П., & Харчук, А. І. (2013). *Практичний посібник з питань дослідження причин пожеж.* Львів: ЛДУ БЖД.

600. Шеремет, О. (2007). Вийдемо зі стресу разом. Соціально-психологічний тренінг. *Психолог*, 23–24, 17–24.

601. Шеханіна, І. В. (2020). Когнітивні компоненти професійної підготовки рятувальників. *Освіта XXI століття*, 7, 101–107.

602. Шихненко, К. І. (2017). Використання інноваційних технологій у навчанні іноземної мови державних службовців ДСНС України. *Вісник НУЦЗУ. Серія Державне управління*, 1(16), 260–270.

603. Школяр, Є. В. (2014). *Формування психологічної готовності у майбутніх фахівців оперативно-рятувальної служби цивільного захисту* (Автореф. дис. ... кандидат. психол. наук). Хмельницький.

604. Щодо рекомендацій з навчально-методичного забезпечення: Лист МОН від 09.07.2018 р. № 1/9–434. <https://mon.gov.ua/ua/npa/list-mon-19-434-vid-09072018-roku-shodo-rekomendacij-z-navchalno-metodichnogo-zabezpechennya>. (дата звернення: 18.08.2023).

605. Юрченко, К. М., Юрченко, В. М. (2016). Використання інтерактивних технологій при дистанційному навчанні фахівців сфери цивільного захисту. У *Організаційно-управлінські, економічні, психолого-педагогічні аспекти забезпечення діяльності Єдиної державної системи цивільного захисту (ЄДСЦЗ)* (с. 147–149). Черкаси: ЧПБ імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України.

606. Яблонко, В. Я. (2008). *Психолого-педагогічні основи формування особистості*. Київ: Центр учбової літератури.

607. Яворська, Г. Х. (2002). *Основи педагогіки*. Одеса: Юридична література.

608. Яворська, Г. Х. (2006). *Теоретичні та методичні засади формування соціально-професійної зрілості курсантів вищих навчальних закладів МВС України* (Дис. ... д-ра пед. наук). Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. Київ.

609. Яворський, С. Х. (2004). *Підготовка курсантів навчальних закладів МВС до професійних дій у нетипових ситуаціях оперативно-службової діяльності* (Автореф. дис. ... канд. пед. наук). Одеса.

610. Ягупов, В. В. (2002). *Педагогіка*. Київ: Либідь.

611. Ягупов, В. В. (2004). *Військова психологія*. Київ: ТанDEM.

612. Ягупов, В. В., & Свістун, В. І. (2007). Компетентністний підхід до підготовки фахівців у системі вищої освіти. *Наукові записки. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота*, 71, 3–8.

613. Яланська, С., & Атаманчук, Н. (2022). Досвід організації освітнього процесу в умовах війни: психологічні, навчально-методичні аспекти. *Scientific Collection «InterConf+»*, 12(105), 194–199.

614. Ярош, Л. В. (2021). Педагогічні умови формування фахової компетентності майбутніх техніків-електриків у коледжах аграрного профілю. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*, 3(47), 190–200. <https://drive.google.com/file/d/17nl6Rimitnr203DxNCRkwnykhAALowDy/view>

615. About Emergency Management. (2020). *Australian Government. Department of Home Affairs*. Retrieved from <https://www.homeaffairs.gov.au/about-us/our-portfolios/emergency-management/about-emergency-management>

616. About Exchange of Experts. (2018). Retrieved from <http://www.exchangeofexperts.eu/>

617. Acadis Training Portal. (2020). *Arizona Department of Emergency and Military Affairs*. Retrieved from <https://azdema.acadisonline.com/acadisviewer>

618. Adam, Solak, Justyna, Bluszcz (2017). *Personalizm pracy ludzkiej. Współczesne konotacje*. Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej, Warszawa: Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej.

619. ADES – Applied Disaster and Emergency Studies. (2020). *Brandon University*. Retrieved from <https://www.brandonu.ca/ades/>

620. ADR Knowledge Hub. (2020). *Australian Institute for Disaster Resilience*. Retrieved from <https://knowledge.aidr.org.au/>

621. Agencja Wykonawcza ds. Edukacji, Kulturyi Sektora Audiowizualnego. (2010). *Kluczowe dane o edukacji w Europie 2009*. Warszawa: wydawnictwo Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji.

622. Agency. (2020). *Virginia Department of Emergency Management: official site*. Retrieved from <https://www.vaemergency.gov/agency/>

623. AHIMTA – All-Hazards Incident Management Team Academy. (2020). Retrieved from <https://www.nait.ca/industry/training-certification/centre-for-applied-disaster-emergency-management/all-hazards-incident-management-team-academy>

624. AJEM – Australian Emergency Management Institute embarks upon a new chapter. (2015). *Australian Journal of Emergency Management*, Vol. 30, Issue 1. January, 62. Retrieved from <https://knowledge.aidr.org.au/media/1942/ajem-30-01-23.pdf>

625. An Emergency Management Framework for Canada. (2017). *Emergency Management Policy and Outreach Directorate*. 3-rd edition. Ottawa, Canada. Retrieved from <https://www.publicsafety.gc.ca/cnt/rsrscs/pblctns/2017-mrgnc-mngmnt-frmwrk/2017-mrgnc-mngmnt-frmwrk-en.pdf>

626. Apply for credit. (2020). *RMIT University*. URL: <https://www.rmit.edu.au/students/student-essentials/enrolment/apply-for-credit>

627. Bachelor of Applied Business in emergency Services. (2020). *Fire & Emergency Services*. Lakeland College. URL: <https://www.lakelandcollege.ca/academics/fire-emergency-services/programs/bachelor-applied-business-emergency-services/courses/>

628. Bachelor of Community Services. (2020). *University of New England*. Retrieved from <https://my.une.edu.au/courses/2020/courses/BCS>

629. Bachelor of Emergency Management. (2020). *Charles Sturt University*. Retrieved from <https://study.csu.edu.au/courses/police-security-emergency/bachelor-emergency-management>

630. Bernad, R. I. (1979). Heat disease in fire fighters. *Fire Command*, 11, 31-32.

631. Bezpieczeństwo w przeszłości i współcześnie. (2015). *Bezpieczeństwo Edukacja Wychowanie*, Tom I. Siedlce: wydawnictwo Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny.

632. Białek, E. D. (2014). Jakość nauczania a odpowiedzialność za stan świata. *Spółczeństwo i Edukacja*, Warszawa: wydawnictwo Instytut Studiów Międzynarodowych i Edukacji, 127-138.

633. Bluszcz, J. (2017). Doradca zawodowy na drodze do profesjonalizmu – oczekiwania a rzeczywistość. Warszawa: APS.



634. Bruce, J. A., Donovan, K. F., & Hornof, M. J. (2004). *Emergency Management Education in Canada*. Ottawa, Ontario: Science Applications International Corporation. Retrieved from <https://bcaem.ca/wp-content/uploads/2019/05/PS4152005E.pdf>

635. Canadian Emergency Management College History. (2015). *Public Safety Canada*. Retrieved from <https://www.publicsafety.gc.ca/cnt/mrgnc-mngmnt/mrgnc-prprdnss/archive-cndn-mrgnc-mngmnt-cllg-hstry-en.aspx>

636. CARP – School of Community and Regional Planning. (2020). *University of British Columbia*. Retrieved from <https://scarp.ubc.ca/>

637. CDP – Center for Domestic Preparedness. (2020). Retrieved from <https://cdp.dhs.gov>

638. CiProVoT. (2020). *European Commission*. Retrieved from <https://ciprovot-project.eu/about/>

639. Civil protection. (2020). European Civil Protection and Humanitarian Aid Operations. European Commission. Retrieved from [https://ec.europa.eu/echo/what/civil-protection\\_en](https://ec.europa.eu/echo/what/civil-protection_en)

640. Colin Arrowsmith RMIT University School of Mathematical and Geospatial Sciences Melbourne, Australia. (2020). Retrieved from <http://docplayer.net/10295912-Colin-arrowsmith-rmit-university-school-of-mathematical-and-geospatial-sciences-melbourne-australia.html>

641. Community Development and Emergency Management. (2020). *Academic Programme. Prevention Web*. Retrieved from <https://www.preventionweb.net/academic/view/796>

642. Course Franchise Opportunities. (2020). *RMAM*. Retrieved from <https://adventuremed.ca/medical-training-franchise-opportunities/>

643. Course Schedule. (2020). *FEMA*. Retrieved from <https://www.firstrespondertraining.gov/frts/schedule>

644. Courses. (2020). *Canada School of Public Service*. Retrieved from [https://www.cspcs-efpc.gc.ca/Catalogue/index-eng.aspx#dataset-filter\\_wrapper](https://www.cspcs-efpc.gc.ca/Catalogue/index-eng.aspx#dataset-filter_wrapper)

645. Czarnecki, K. M., Pietrulewicz, B., & Kowolik, P. (2017). Nowy Leksykon Profesjologiczny. *Sosnowiec: wydawnictwo Oficyna Wydawnicz 'Humanitas'*.

646. Dennett, D. (2006). Ochrona zdrowia publicznego. *Trzydziestu myślicieli o przyszłości. Prognozy*. Poznań: wydawnictwo Zysk i S-ka, 88-98.

647. DRMKC – Disaster Risk Management Knowledge Centre. (2020). *European Commission*. Retrieved from <https://drmkc.jrc.ec.europa.eu/overview/Newsletter>

648. ECP – European Civil Protection Training Programme. (2012). *European Commission*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Retrieved from [https://ec.europa.eu/echo/files/media/publications/european\\_civil\\_protection\\_training\\_programme\\_en.pdf](https://ec.europa.eu/echo/files/media/publications/european_civil_protection_training_programme_en.pdf)

649. Edwards, N. A. (2003). Exercise: “Supreme Truth” – The Report. Adelaide: Mediflight. Retrieved from <https://www.yumpu.com/en/document/read/6801059/download-annual-report-2003-royal-adelaide-hospital-sagovau>

650. Emergency Management Act (2007). *Justice Laws Website*. Canada Retrieved from <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/E-4.56/>

651. Emergency Management. (2020). *Justice Institute of British Columbia*. Retrieved from <https://www.jibc.ca/program/emergency-management>

652. Emergency preparedness and response. (2020). *European Health Information Gateway*. Retrieved from <https://gateway.euro.who.int/en/themes/emergency-preparedness-and-response/stakeholders-projects/>

653. Emergo Train System. (2020). Retrieved from [https://www.emergotrain.com/index.php?option=com\\_content&view=article&id=92&Itemid=777](https://www.emergotrain.com/index.php?option=com_content&view=article&id=92&Itemid=777)

654. EMPP – Emergency Management Professional Program. (2020). *Emergency Management Institute FEMA*. Retrieved from <https://training.fema.gov/empp/>

655. EMT. Emergency Management Training. (2020). *Public Safety Canada*. Retrieved from <https://www.publicsafety.gc.ca/cnt/mrgnc-mngmnt/mrgnc-prprdnss/mrgnc-mngmnt-trnng-en.aspx>

656. Estonian Rescue Board. Retrieved from <https://www.rescue.ee/>

657. EU-directive 2005/36/EC. (2005). *European Parliament and the Council*. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32005L0036>

658. European Training Requirements for the specialty of Emergency Medicine. (2019). *European Standards of Postgraduate Medical Specialist Training*. Retrieved from <https://slf.se/swesem/app/uploads/2019/03/etr-final.pdf>

659. FAQ – Frequently Asked Questions. (2020). *Virginia Department of Emergency Management*. Retrieved from <https://www.vaemergency.gov/agency/training/training-faqs/>

660. FEMA Professional Series Programs. (2020). *Department of Emergency and Military Affairs*. Retrieved from <https://dema.az.gov/emergency-management/preparedness/training/fema-professional-series-programs>

661. Fire, Justice and Security. (2020). *Ontariocolleges.ca*. Retrieved from <https://www.ontariocolleges.ca/en/programs>

662. Franciszek, Szłosek. (2015). Tożsamość pedagogiki pracy w kontekście przemian systemowych. Warszawa: Wzdawnictwo Naukowe Instytutu Technologii I Eksploatacji.

663. Furmanek, W. (2016). Konsekwencje metodologiczne ujmowania pracy jako wartości. *ANNALES UNIVERSITATIS MARIAE CURIE-SKŁODOWSKA sectio j PEDAGOGIA-PSYCHOLOGIA* (p. 23-42). Lublin: wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.

664. Hite, M. C. (2003). The emergency manager of the future: Summary of a workshop. *International Journal of Mass Emergencies and Disasters*. November, Vol. 18, No. 3, 417-437. Washington: National Research Council of the National Academies. Retrieved from

<https://orka.sejm.gov.pl/Druki7ka.nsf/0/7938232EA0AAD4F2C1257AD00052A8F6/%24File/972.pdf>

<https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/opiniowanie-sluzbowe-strazaka-panstwowej-strazy-pozarnej-17272631>

665. Intellectual output 2. (2019). Design of methodology for formal and informal civil protection volunteers and assessment criteria. *Civil Protection Volunteers Training*. REGASIA SA. Retrieved from <https://ciprovot-project.eu/media/ciprovot-io2-en.pdf>

666. Interdyscyplinarność pedagogiki i jej subdyscypliny / pod red. Zofii Szaroty, Franciszka Szloska; Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie, Instytut Technologii Eksploatacji – PIB w Radomiu. (2013). Radom: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego,

667. International Association of Fire and Rescue Services. (2022). *Center for Fire Statistics*. Retrieved from <https://www.ctif.org/>

668. Jones, Roger. (2007). A Nation Comes Together: A Few Pivotal Events Changed the Way Australia Responds to its Crises. in Keeney, John (2007). *In Case of Emergency: How Australia Deals with Disasters and the People who Confront the Unexpected*. Design Master Press: NSW, Australia.

669. Karter, M. I., Harlow, D. W., & Washburn, A. E. (1985). US fire fighters injures. *Fire Command*, 11, 24-25.

670. Kremień, W. (2017). Myśleć - oznacza działać. *Edukacja Zawodowa i Ustawiczna. Polsko-Ukraiński Rocznik Naukowy*, 2, 29-46.

671. Kunikowski, J., & Wierzbicki, G. (2018). Obszary edukacji dla bezpieczeństwa. Rzeczywistość i poznanie. *Nauka Edukacja Wychowanie i Praca* (pp. 75-85). Warszawa-Siedlce: wydawnictwo AKKA.

672. List of EU-supported civil protection exercises. (2020). *European Civil Protection and Humanitarian Aid Operations*. Retrieved from

[https://ec.europa.eu/echo/funding-evaluations/financing-civil-protection/civil-protection-exercises\\_en](https://ec.europa.eu/echo/funding-evaluations/financing-civil-protection/civil-protection-exercises_en)

673. Łukianowa, I. (2016). Współczesny rynek pracy i migracje: przyczyny i skutki dla Ukrainy. *Polsko-Ukraiński rocznik naukowy. Edukacja zawodowa i ustawiczna* (pp. 177-190). Warszawa: wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej.

674. Management. (2020). *Faculty of Graduate Studies. University of Manitoba*. Retrieved from: [https://umanitoba.ca/faculties/graduate\\_studies/management.html](https://umanitoba.ca/faculties/graduate_studies/management.html)

675. Manock, I. D. (2001). Tertiary emergency management education in Australia. *National Emergency Response*, Vol. 16, Issue 1. Retrieved from <https://training.fema.gov/hiedu/downloads/imanock.pdf>

676. Marcinkowski, A. (2015). Bezpieczeństwo i przysposobienie obronne ludności w aspekcie pedagogicznym. *Bezpieczeństwo w przeszłości i współcześnie* (pp. 89-98). Bezpieczeństwo Edukacja Wychowanie, Tom I. Siedlce: wydawnictwo Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny.

677. Master of Community Development. (2020). *Australia.net*. Retrieved from [http://www.australia-university.net/25598-southern-cross-university-\(scu\)-master-of-community-development-\(emergency-management\)---fast-track](http://www.australia-university.net/25598-southern-cross-university-(scu)-master-of-community-development-(emergency-management)---fast-track)

678. Master of Disaster Resilience and Sustainable Development: Postgraduate program. (2020). *Newcastle*. Retrieved from <https://www.newcastle.edu.au/degrees/master-disaster-resilience-sustainable-development>

679. Master of Disaster, Design and Development. (2020). *RMIT University*. Retrieved from <https://www.rmit.edu.au/study-with-us/levels-of-study/postgraduate-study/masters-by-coursework/master-of-disaster-design-and-development-mc251>

680. McArdle, D. (2004). *Education and training in emergency management in Australian schools*. Chapter 15 in *Emergency Management in Australia*. OECD.

Retrieved from <http://www.oecd.org/education/innovation-education/34739310.pdf>

681. National Preparedness Course Catalog. (2020). *FEMA*. Retrieved from <https://www.firstrespondertraining.gov/frts/npccatalog>

682. News Release. (2019). Government of Canada funds training and certification programs to strengthen ground search and rescue in Canada. *Public Safety Canada*. Retrieved from <https://www.canada.ca/en/public-safety-canada/news/2019/03/>

683. Nyczkało, N. (2017). Całozyciowa edukacja zawodowa jako międzynarodowy trend: Kontekst Ukraiński. *Wybrane aspekty dotyczące człowieka współczesnej cywilizacji* (pp. 249-260). Koszalin: wydawnictwo Uczelniane Politechniki Koszalińskiej.

684. Nyczkało, N. (2016). Ukraińska oświata zawodowa: doświadczenie, nowe wyzwania i poszukiwania. *Polsko-Ukraiński rocznik naukowy. Edukacja zawodowa i ustawiczna* (pp. 125-140). Warszawa: wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej.

685. Nyczkało, N. G. (2009). Kształcenie Zawodowe i Pedagogiczne na Ukrainie. *Radom : wydawnictwo Naukowe instytutu Technologii Eksploatacji – Państwowego Instytutu Badawczego* (pp. 41-179).

686. Nyczkało, N., Kunikowski, J., & Wierzbicki, G. (2018). Nauka, edukacja, wychowanie i praca: Księga jubileuszowa dedykowana. *Profesorowi doktorowi habilitowanemu Franciszkowi Szłowskiemu*. Warszawa–Siedlce.

687. O systemie oświaty (1991). Ustawa Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 7 września 1991 r.

688. Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 17 maja 2006 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o Państwowej Straży Pożarnej (Dz.U. 2006, nr 96, poz. 667, z późn. zm.) Retrieved from <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20060960667>

689. Organizational Chart. (2020). *European Civil Protection and Human Aid Operations*. Retrieved from [https://ec.europa.eu/echo/who/about-echo/organisational-chart\\_enorka.sejm.gov.pl/Druki7ka.nsf/0/7938232EA0AAD4F2C1257AD00052A8F6/%24File/972.pdf](https://ec.europa.eu/echo/who/about-echo/organisational-chart_enorka.sejm.gov.pl/Druki7ka.nsf/0/7938232EA0AAD4F2C1257AD00052A8F6/%24File/972.pdf)

690. Partners. (2020). *Civil Protection Volunteers Training*. Retrieved from <https://ciprovot-project.eu/partners/>

691. Phillips, B. (2003). Disasters by discipline: Necessary dialogue for emergency management education. *Workshop "Creating Educational Opportunities for the Hazards Manager of the 21<sup>st</sup> Century"*. Denver, Colorado, October 22, 2003.

692. Professional Emergency Management Programs in Canada. Have a Look! (2020). *CanApprove. Immigration. Education. Legal*. Retrieved from <https://www.canapprove.com/blog/emergency-management-programs-canada/>

693. Program rozwoju ratownictwa i ochrony ludności na lata 2014–2020. Retrieved from <https://www.gov.pl/web/mswia/program-ratownictwa-i-ochrony-ludnosci-na-lata-2014-2020>

694. Program Snapshot. (2020). *Cape Breton University College*. Retrieved from <https://www.cbu.ca/academics/programs/bachelor-of-health-sciences-public-health/>

695. Programs & Courses. (2020). *Fleming College*. Retrieved from <https://flemingcollege.ca/programs/>

696. Radny, Z. (2015). Rozważania wokół Krajowego Systemu Ratowniczo-Gaśniczego, «Przegląd Pożarniczy», 10, 9-10.

697. Rescue Services. (2020). *Global Mountain Solutions, Inc*. Retrieved from <https://www.mountain-solutions.net/rescue-services/>

698. Risk Mitigation and Elimination with a Mountain Safety Program. (2020). *Global Mountain Solutions*. Retrieved from <https://www.mountain->

[solutions.net/resources/blog/risk-mitigation-and-elimination-using-a-mountain-safety-program/](https://solutions.net/resources/blog/risk-mitigation-and-elimination-using-a-mountain-safety-program/)

699. RMAM – Rocky Mountain Adventure Medicine. (2020). Retrieved from <https://adventuremed.ca>

700. Romeo, S., Calabrese, D. (2020). I01 Report on practices and skills identification of volunteers. *Civil Protection Volunteers Training*. Foligno, Italy.45p. Retrieved from <https://ciprovot-project.eu/media/ciprovot-io1-en.pdf>

701. Rotaru, L. T., & Voicescu, S. (2017). A challenge for Europe: meeting the national specifics in disaster and emergency management systems, towards attaining efficiency, resiliency and integration, *CES Working Papers*, Alexandru Ioan Cuza University of Iasi, Centre for European Studies, Iasi, Vol. 9, Is. 2, 139-154.

702. Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji w sprawie opiniowania służbowego strażaka Państwowej Straży Pożarnej z dnia 19 kwietnia 2006 r. (Dz.U. 2022.1405 t.j).

703. SCU – Southern Cross University. Master of Community Development (Emergency Management). (2020). *Australia-University.net*. Retrieved from [http://www.australia-university.net/19645-southern-cross-university-\(scu\)-master-of-community-development-\(emergency-management\)](http://www.australia-university.net/19645-southern-cross-university-(scu)-master-of-community-development-(emergency-management))

704. [Sendai Framework for Disaster Risk Reduction](https://www.undrr.org/implementing-sendai-framework/what-sf). (2015). *United Nations Office for Disaster Risk Reduction*. Retrieved from <https://www.undrr.org/implementing-sendai-framework/what-sf>

705. Smith, E. (2006). National disaster preparedness in Australia – before and after 9/11. Policy and Service Delivery. *Journal of Emergency Primary Health Care*. Vol.4, Issue 2. Retrieved from [file:///C:/Users/User/Documents/%D0%9F%D1%96%D0%B4%D0%B3%D0%BE%D1%82%D0%BE%D0%B2%D0%BA%D0%B0\\_%D1%80%D1%8F%D1%82%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D1%96%D0%B2/376-Article%20Text.pdf](file:///C:/Users/User/Documents/%D0%9F%D1%96%D0%B4%D0%B3%D0%BE%D1%82%D0%BE%D0%B2%D0%BA%D0%B0_%D1%80%D1%8F%D1%82%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D1%96%D0%B2/376-Article%20Text.pdf)



706. State Fire and Rescue Service Republic Latvi. Retrieved from <https://www.vugd.gov.lv/lv>

707. Strategia Rozwoju Kraju 2020 przyjęta 25 września 2012 r. (Załącznik do uchwały nr 157. Rady Ministrów z dnia 25 września 2012 r.)

708. Structure of Canada's Emergency Management System. (2020). *Public Safety Canada*. Retrieved from <https://eird.org/rp17/emergency-management-in-canada.html>

709. Struktura wydziału (2020). Oficjalna strona Szkoła Główna Służby Pożarniczej. Retrieved from <https://www.sgsp.edu.pl/>

710. Szkoła Główna Służby Pożarniczej (2020). Офіційний сайт. Retrieved from <https://www.sgsp.edu.pl>

711. Szlosek, F. (2007). Międzynarodowa Klasyfikacja Zawodów a klasyfikacje polskie. *Педагогічна і психологічна науки в Україні* (pp. 147-162). Збірник наукових праць до 15-річчя АПН України у 5 томах. Том 5. Неперервна професійна освіта: теорія і практика. Київ: wydawnictwo «Педагогічна думка».

712. Szlosek, F. (2015). Być człowiekiem spełnionym... po 70. Latach życia. *Bezpieczeństwo w przeszłości i współcześnie. Bezpieczeństwo Edukacja Wychowanie*, Tom I, 25-27. Siedlce: wydawnictwo Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny.

713. Szlosek, F. (2017). Kształcenie zawodowe w Polsce u progu kolejnych zmian systemowych. *Wybrane aspekty dotyczące człowieka współczesnej cywilizacji* (pp. 249-260). Koszalin: wydawnictwo Uczelniane Politechniki Koszalińskiej.

714. Szlosek, F. (2016). Badanie – dojrzewanie – rozwój (na drodze do doktoratu). *Metodologia nauk społecznych a metodologia badań pedagogicznych*. Warszawa – Radom: PIB.

715. TEAMS. (2020). Retrieved from <https://www.teams-project.eu/>

716. The Australian Constitution. (2012). *Parliament of Australia*. Retrieved from [https://www.aph.gov.au/about\\_parliament/senate/powers\\_practice\\_n\\_procedures/constitution](https://www.aph.gov.au/about_parliament/senate/powers_practice_n_procedures/constitution)

717. Themes and Issues. (2020). *PreventionWeb*. Retrieved from <https://www.preventionweb.net/english/themes/>

718. Training & Certification. (2020). *Centre for Applied Disaster and Emergency Management*. Retrieved from <https://www.nait.ca/industry/training-certification/centre-for-applied-disaster-emergency-management>

719. Training Branch. (2020). *Emergency Management*. Retrieved from <https://dema.az.gov/emergency-management/preparedness/training>

720. UCPM – Union of Civil Protection Mechanism. (2020). *European Civil Protection and Humanitarian Aid Operations*. European Commission. Retrieved from [https://ec.europa.eu/echo/what/civil-protection/knowledge-network\\_en](https://ec.europa.eu/echo/what/civil-protection/knowledge-network_en)

721. UCPM Training Programme. (2016). European Union: Luxembourg Publications Office of the EU. Retrieved from [https://ec.europa.eu/echo/files/civil\\_protection/civil/prote/pdfdocs/Training%20brochure.pdf](https://ec.europa.eu/echo/files/civil_protection/civil/prote/pdfdocs/Training%20brochure.pdf)

722. Ustawa deregulacyjna z dnia 5 sierpnia 2015 roku o zmianie ustaw regulujących warunki dostępu do wykonywania niektórych zawodów (Dz. U. poz. 1505).

723. Ustawa z dnia 22 listopada 2013 r. o systemie powiadamiania ratunkowego. Retrieved from <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20130001635>

724. Ustawa z dnia 24 sierpnia 1991 r. o ochronie przeciwpożarowej. Retrieved from <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19910950425>

725. VLC – Virginia Learning Center. (2020). Retrieved from <https://covlc.virginia.gov/>

726. Wiatrowski, Z., & Pyrzyk, I. (2010). *Nauki pedagogiczne w perspektywie społeczeństwa wiedzy i pracy*. Włocławek: WSHE.

727. Wild Fire. (2020). *PreventionWeb*. URL: <https://www.preventionweb.net/hazards/view/73#hits=20&sortby=default&view=pw&filter=hazards%3A%5E%22Wild+Fire%22%24>

728. Zasady doskonalenia zawodowego w Państwowej Straży Pożarnej. Retrieved from <https://prezi.com/effzmrvggchh/zasady-organizacji-doskonalenia-zawodowego-w-psz/>

729. Zasady organizacji doskonalenia zawodowego w państwowej straży pożarnej. Retrieved from <https://prezi.com/effzmrvggchh/zasady-organizacji-doskonalenia-zawodowego-w-psz/>

730. Zasady organizacji kwalifikacyjnych kursów zawodowych w szkołach Państwowej Straży Pożarnej kształcących w zawodzie technik pożarnictwa, zatwierdzony w dniu 15 grudnia 2020 roku. Retrieved from <https://www.gov.pl/web/kgpsp/w-zawodzie-technik-pozarnictwa>

731. Zięba, R. (2007). *Instytucjonalizacja bezpieczeństwa europejskiego*, Scholar, Warszawa.

## ДОДАТКИ

Додаток А

**Перелік напрямів підготовки та їх змістового наповнення  
у США**

№ пор.	Галузь знань	Змістове наповнення та ресурси для підготовки
1.	Загальне управління в НС	Періодика, дослідницькі центри, асоціації, Інтернет-сайти, що спеціалізуються на ліквідації наслідків НС, небезпек та катастроф.
2.	Професія “Менеджер з НС”	Матеріали, що стосуються ролі та відповідальності менеджера з НС, у тому числі мета та масштаби НС, управління в умовах НС; освітні програми та законодавчі документи щодо небезпек та катастроф.
3.	Менеджмент у НС на національному та місцевому рівнях	Матеріали, що стосуються інтегрованого містобудування та готовності до НС, принципи та практики управління в НС для місцевих урядів, партнерств для підготовки громади; проблеми та питання місцевого управління в НС та плани ліквідації наслідків стихійних лих.
4.	Навички управління в НС	Матеріали, що стосуються розвитку управлінських навичок в умовах НС, таких як керівництво, спілкування, прийняття рішень, вплив, підтримка організаційної цілісності, креативне фінансування, волонтерські ресурси, а також інші адміністративні обов'язки.
5.	Планування і готовність до стихійного лиха	Матеріали, що стосуються принципів підготовки та координації, формування політики готовності, інтеграція містобудування та готовності до НС, готовності до евакуації.
6.	Системи попередження про стихійні лиха та реагування громадян на попередження	Матеріали, що стосуються попередження про катастрофи та процеси комунікації, розповсюдження попереджень, вразливі верстви населення та реагування громадян на попередження, зокрема такі, як рішення залишитись чи евакуюватись.

## Продовж. Додатка А

7.	Готовність громадян та громади до стихійних лих	Матеріали, що стосуються освіти членів громади щодо катастроф, проведення навчальних заходів та презентацій з питань катастроф, залучення членів громади до участі у процесах підготовки до стихійного лиха чи катастрофи.
8.	Реагування на стихійні лиха та катастрофи	Матеріали, присвячені реагуванню на катастрофи та стихійні лиха, евакуації, пошуку і порятунку, питанням масових жертв; рекомендації фахівців у галузі психічного здоров'я; управління ресурсами, гроші / пожертви, волонтери.
9.	Запобігання небезпеці та пом'якшення наслідків	Матеріали, що стосуються прийняття та впровадження запропонованих заходів та політики зменшення ризиків. Інженерні конструкції, роль інженерії та технологія зменшення ризиків, основні принципи сейсмічного проєктування. Неструктурне пом'якшення, управління розвитком, управління в умовах підтоплень, громадський вибір.
10.	Ліквідація наслідків стихійних лих і відновлення	Матеріали, присвячені програмам допомоги та ліквідації наслідків катастроф, відновленню після катастрофи, відновленню і питанням сім'ї, раси, релігії, етнічної приналежності, етиці надання допомоги, механізмам отримання позик, координації надзвичайної допомоги, незадоволеним потребам жертв катастрофи, тривалому відновленню.
11.	Інформаційні технології та управління в умовах НС	Матеріали, що стосуються інформаційних технологій антикризового управління, мікрокомп'ютерних систем реагування на НС, підтримка рішень у режимі реального часу, Інтернету та реагування на катастрофи, систем комп'ютерного моделювання з оцінювання впливу небезпек, супутникових інформаційних систем, віддаленого зондування, геоінформаційних систем.

12.	Біологічні, токсичні агенти та епідемічна небезпека	Матеріали, що стосуються біологічних небезпек, утилізації запасів хімічних речовин, епідеміологічного нагляду після стихійного лиха, інфекційних хвороб, хімічної та біологічної зброї та війни.
13.	Бізнес, промислова криза та управління аваріями	Матеріали, що стосуються бізнесу та корпоративного планування, діяльності з підготовки і відновлення, етики на практиці, соціальної та моральної відповідальності в управлінні, вразливості бізнесу.
14.	Землетрус, цунамі та інші геологічні небезпеки	Матеріали, що стосуються поінформованості про небезпеку землетрусів, політики сейсмічної безпеки, основних принципів сейсмічного проектування, зменшення небезпеки цунамі, пом'якшення небезпеки землетрусів, інші геологічні небезпеки.
15.	Підтоплення, повені та аварія дамби	Матеріали, що стосуються життя на заплаві, небезпек повені, управління в НС, карт заправ, наслідків підтоплень і повеней, національної програми страхування від повені.
16.	Пожежі в природі, лісові пожежі та міські пожежі	Матеріали, що стосуються боротьби з пожежами в природі, пожежами чагарників, лісів, міських пожеж, пожежні бурі.
17.	Небезпечні речовини	Матеріали, що стосуються поводження з небезпечними речовинами, сприйняття громадськістю, а також її обізнаність про забруднення, законодавства про небезпечні речовини, небезпечні хімічні речовини та право знати.
18.	Урагани, циклони, тайфуни та прибережна ерозія	Матеріали, що стосуються реакції людей на попередження про ураган, сприйняття небезпеки урагану, поведінка під час евакуації через ураган, готовність до ураганів, відновлення після збитків від урагану.

19.	Зсуви ґрунту та гірських порід	Матеріали, що стосуються опису зсувів, втрати життя та витрат, пов'язаних зі зсувами, зменшення безпеки зсувів, безпеки зсуву та картографування ризиків, сміттєвих потоків та довгострокового зменшення безпеки зсувів.
20.	Національна безпека та безпека тероризму	Матеріали, що стосуються тероризму, його коренів, наслідків та відповіді, планування убезпечення від тероризму та зростаючої загрози тероризму, наслідки тероризму та висвітлення у засобах масової інформації.
21.	Загроза безпеки атомної електростанції	Матеріали, що стосуються планування та готовності до прийняття ядерної енергетики, аварій на електростанціях; необхідності евакуації, Чорнобиля, землетрусів та ядерної енергетики, настанов щодо систем оповіщення та попередження.
22.	Гроза, блискавка та торнадо	Матеріали, спрямовані на спостереження за торнадо, грозами, торнадо-загрозами, реакція громадян на катастрофу та національні підсумки з питань захисту від торнадо.
23.	Аварії на транспорті	Матеріали, що стосуються аварій поїздів та катастроф авіалайнерів.
24.	Вулкани	Матеріали, що стосуються вулканів світу, потенційних небезпек від майбутніх вивержень, прийняття громадянами загрози виверження вулканів, безпеки повені після виверження, реакції громадян на виверження вулкану, попередження про виверження.

25.	Державне управління та управління в НС	Матеріали, що стосуються державної політики, адміністрації, публікацій, змінної ролі FEMA в управлінні катастрофами, невдач у політиці боротьби з повенями, ставлення до контролю за зонами ризиків та відповідей законодавства, альтернатив політики, ефективності програм допомоги, катастроф та розвитку, державної відповідальності, страхування від катастроф, страхування від ліквідації наслідків стихійних лих та регулювання районів, яким загрожують повені.
26.	Соціологія катастроф	Матеріали, що стосуються соціальної сторони небезпек та катастроф, у тому числі впливів та сприйняття ризику, прийнятний ризик, повідомлення про ризик, готовність, попередження, зменшення ризику, реагування, відновлення та реконструкція. Колективна поведінка та соціальна організація з акцентом на норми, провини, винуватців та лиходіїв у катастрофах. Соціальні проблеми в катастрофах і стихійних лихах, евакуація сімей, організована поведінка під час катастроф, а також організація належної поведінки під час і після катастроф.
27.	Політичні аспекти катастроф	Матеріали, що розглядають стихійні лиха та небезпеки як політичні змінні. Механізми забезпечення безпеки будівель, відновлення після катастрофи, надання федеральної допомоги та політика.
28.	Економічні аспекти катастроф	Матеріали, що стосуються аналізу витрат і переваг від реагування на катастрофи, економічних наслідків катастроф, місцевої економіки, житлових цінностей, продажів та фінансових наслідків катастроф.



29.	Методи дослідження та аналіз	Матеріали, що стосуються методології дослідження катастроф, методологічних прийомів збору та аналізу даних, спілкування й обміну знаннями, досвідом дослідників і місцевих користувачів, етичних проблем у польових роботах та програм оцінки.
30.	Управління пожежними підрозділами в НС	Матеріали, що стосуються командування та керування діями пожежної частини в умовах катастроф, зміни режимів реагування пожежних підрозділів на різні питання цивільних безладів, а також керівництво пожежними службами в урегулюванні наслідків катастроф.
31.	Охорона здоров'я та НС	Матеріали, що стосуються інфекційних захворювань, які виникли внаслідок катастроф, норм прийому на охорону психічного здоров'я, надання послуг з охорони психічного здоров'я органами, що відповідають за урегулювання наслідків стихійних лих та здійснюють епідеміологічний аналіз на випадок війни.
32.	Етика та управління в НС	Матеріали, що стосуються етики управління, моральних обов'язків професіоналів, етичних дилем в управлінні небезпеками, етичного використання земель, етики у прийнятті рішень, державної етики, уроків з минулих трагедій та етики у прийнятті рішень та суспільних ризиках.
33.	Медіа, управління в НС	Матеріали, що стосуються стихійних лих і масових ситуацій, відповідальності засобів масової інформації за міфи про катастрофи, сприйняття соціальної відповідальності, усвідомлення ролі засобів масової інформації у плануванні реагування на НС, підготовки, реагування та відновлення.

Закінч. додатка А

34.	Юридичні питання управління в НС	Матеріали, що стосуються правових питань щодо наслідків стихійного лиха, реагування, переосмислення майнових норм, закону та його впливу на міжорганізаційну взаємодію владних структур при реагуванні на катастрофи.
35.	Психологічні виміри катастрофи	Матеріали, що стосуються сприйняття, переконань, пізнання та ставлення, реакції на стрес, адаптацію, невизначеність, деморалізацію та травматичність, неврози.

*Джерело: систематизовано автором за матеріалами (Darlington, 2000).*

**Навчальні ресурси для школярів з ЦЗ та НС у зарубіжних країнах**

Назва	Формат	Цільова аудиторія	Використання	Країна	Рік видання	Замовник	Зміст	Очікуваний результат
<p>What's the plan Stan? A resource for teaching civil defence emergency management in schools</p> <p>Які плани Стани? Ресурс для навчання ЦЗ в школах</p>	Друкований	Тренери/учителі/ фасилітатори та діти віком 6-11 років	Позашкільні заняття	Нова Зеландія	2006	Міністерство ЦЗ та управління в НС Нової Зеландії	Комплекс з 3-х елементів: довідник для учителя, CD-Rom для учителів і учнів з іграми, навчальним матеріалом; постер.	Розвиток навичок: комунікації, інформування, вирішення проблем, соціальної та кооперативної (спільної) дії

Продовж. додатка Б

<p>Earthquake proof - Workshops and activities for the school</p> <p>Ознаки землетрусу – семінари та вправи для школи</p>	Друкований	Діти віком 7- 10 років та учителі шкіл	На уроках в школі	Італія	2005	На замовлення Інституту вулканології	24 види вправ та розробки занять для аудиторного навчання	Знання, як поводитися під час землетрусу
<p>Covid-19 - Stay safe and smiling. Ковід-19 – залишайся в безпеці і посміхнись.</p>	Друкований	Діти віком 6-11 років	На уроках читання в школі або у позашкільній діяльності та інформальній освіті	Гонг Конг, Китай	2020	На замовлення суспільства, ЮНІСЕФ	Діалоги анімаційних героїв, їх пригоди	Знання про Ковід-19, пандемію та правила поведінки, що убезпечать від хвороби

Закінч. додатка Б

Floods – Затоплення	Друкований	Діти віком 6-11 років	На уроках читання в школі або у позашкільній діяльності та інформальній освіті	Гонг Конг, Китай	2019	На замовлення суспільства, ЮНІСЕФ	Діалоги анімаційних героїв, їх пригоди	Знання про повені, затоплення та правила поведінки, що убезпечать від повені
Preparing for disaster: Protecting girls and boys in disasters Підготовка до катастрофи: захист дітей в умовах катастроф	Друкований	Діти – вчителі, тренери, фасилітатори	В інформальній освіті	Канада	2018	На замовлення Міжнародного Червоного Хреста	Набір тематичних картинок	Знання дорослими і дітьми, як вберегти дітей в НС

*Джерело: систематизовано автором за матеріалами освітніх ресурсів Preventionweb (Educational Materials, 2020)*

**Перелік курсів для незалежного навчання, що пропонуються  
Інститутом управління надзвичайними ситуаціями Федеральної Агенції  
управління надзвичайними ситуаціями (ЕМІ ФЕМА)**

<b>Код курсу</b>	<b>Назва навчального курсу</b>	<b>Кількість годин</b>	<b>Коротка анотація курсу</b>
IS-3a	Управління в умовах радіологічних НС (доступний з 2013 р.)	10 год	Незалежний навчальний курс містить інформацію з різних радіологічних тем: основні принципи випромінювання; ядерна загроза та захисні заходи; атомні електростанції; радіологічні транспортні аварії; інші радіологічні небезпеки.
IS-18.20	Курс для працівників ФЕМА (новий, доступний з 2020 р.)	1 год	Курс представляє політику рівних можливостей працевлаштування для всіх нинішніх та майбутніх працівників ФЕМА.

Продовж. додатка В

IS-288.a	Роль волонтерських організацій в управлінні в умовах НС (з 2015 р.)	1 год	Незалежний навчальний курс забезпечує базове розуміння історії, ролі та послуг волонтерських організацій з надання допомоги у НС у разі стихійного лиха. Він підходить як для широкої громадськості, так і для тих, хто бере безпосередню участь в операціях з ліквідації наслідків НС. Курс підвищує поінформованість учасників про роль та обов'язки організацій добровольців в управлінні в умовах НС. Волонтерські організації допомагали задовольняти потреби людей та громад, які постраждали від катастроф, починаючи з 1800-х років. Сьогодні вони виконують вирішальну роль у справі управління в умовах НС, допомагаючи громадам після катастроф, здійснюючи негайне реагування чи забезпечуючи довгострокове відновлення. Без їхньої підтримки, відданості та досвіду уряд не зміг би вирішити всі потреби громад, що постраждали від катастроф.
IS-2200	Основні функції Центрів з НС (з 2019 р.)	4 год	Курс призначений для ознайомлення з роллю, завданнями функціями Центрів з НС, як складових Єдиної мультиагентської координаційної системи.

## Продовж. додатка В

IS-2500	Національна політика запобігання терористичних загроз: вступ (доступний з 2018 р.)	2 год	Курс ознайомлює учасників з концепціями та принципами Національної політики запобігання терористичних загроз, яка містить вказівки для всіх рівнів влади, приватних та неприбуткових партнерів та осіб, щоб запобігти, уникнути або зупинити загрозу чи терористичний акт.
IS-2600	Національна політика захисту: вступ (з 2018 р.)	3 год.	Цей курс ознайомлює учасників з концепціями та принципами Національної політики захисту, способами забезпечення всієї громади від тероризму, стихійних лих та інших загроз чи небезпек.
IS-2700	Національна політика пом'якшення наслідків НС: вступ (з 2018 р.)	3 год	Цей курс ознайомлює учасників з концепціями та принципами Національної політики пом'якшення наслідків будь-якої НС, способами вирішення проблеми побудови міцного, адаптивного та здатного до швидкого відновлення суспільства.



IS-2900.a	Національна політика відновлення: огляд (з 2018 р.)	3 год	Національна політика по усуненню наслідків стихійних лих та відновлення розроблена відповідно до Президентської Директиви-8 про політику, визначає основу національного підходу до ліквідації наслідків катастроф. Курс ознайомлює учасників зі способами спільної роботи, яка найкращим чином задовольняла б потреби людей, сімей, громад і штатів у постійних зусиллях щодо запобігання, захисту, пом'якшення, реагування та відновлення після будь-якої катастрофи.
IS-2905	Координація відновлення оздоровчих і соціальних послуг (з 2020 р.)	3 год	Метою курсу є глибока орієнтація на функцію підтримки відновлення охорони здоров'я та соціальних послуг, як одну з шести можливостей відновлення, визначених Національною політикою відновлення після катастроф. Курс ознайомлює з місією та основними заходами з відновлення медичних і соціальних послуг, роллю федеральних органів в операціях з відновлення зазначених послуг, способами координації місцевих, державних, територіальних та федеральних ресурсів у відновленні діяльності медичних і соціальних закладів.

*Джерело: систематизовано автором за матеріалами ISP Courses, 2020.*

## Серія «Професійний розвиток» для працівників оперативно-рятувальних служб США

№ пор.	Назва курсу	Анотація курсу	Результати опанування курсу: слухачі зможуть	Цільова аудиторія	Пререквізити	Тривалість курсу
1.	Вступ до діяльності	Цей курс ознайомить слухачів із основами діяльності щодо з управління ліквідацією НС. Він також закладає фундамент наступних навчальних курсів, які ознайомлюють з особливостями, специфікою Програми забезпечення й оцінювання внутрішньої безпеки (HSEEP – Homeland Security Exercise and Evolution Program).	Отримати базові знання з основ професійної діяльності; визначати завдання, необхідні для виконання кожної фази процесу; розвинути практичні навички управління ліквідацією НС як завершення процесу підготовки фахівця; використовувати практичні вправи як спосіб підтвердження можливостей; визначати фази оцінювання та планувати вдосконалення професійної діяльності.	Фахівці з питань НС та захисту батьківщини, які потребують ознайомлення з навчанням.	Жодних	5 год

Продовж. додатка Г

2.	<p>Основи управління ліквідацією НС</p>	<p>Мета курсу – ознайомити з основами управління в НС. Цей курс розглядає управління ліквідацією НС як інтегровану систему з ресурсами та можливостями, об'єднаними для вирішення небезпек, що постають. Це перший курс Інституту управління НС Федерального агентства з НС (FEMA), розроблений для самостійного вивчення.</p>	<p>Охарактеризувати принципи та повноваження, які є основою управління в НС; з'ясувати внесок різних партнерів у розв'язання НС у громаді; пояснити, як основні ресурси підтримують виконання місії із захисту і безпеки; описати ролі кожного з партнерів в умовах НС; визначити кроки та ресурси, необхідні для розробки комплексного плану оперативних дій; навчити як планувати, керувати та координувати ресурси для ефективного реагування на НС; визначити функції управління у НС та повсякденних ситуаціях.</p>	<p>Курс початкового рівня розроблено для осіб, які є новачками в галузі управління ліквідацією НС, та осіб, які бажають зрозуміти основи управління ліквідацією НС.</p>	<p>Особливих передумов для цього курсу немає. Рекомендуються особам, які проходять цей курс, також пройшли курси IS-700.a (Національна система управління в НС, вступ) та IS-800.b (Національна політика реагування: вступ).</p>	6 год
----	---	--	--	---	--	-------

Продовж. додатка Г

3.	Планування в ліквідації НС	Курс розроблено для оперативно-рятувального персоналу, який бере участь у розробці ефективної системи планування ліквідацією наслідків НС. Пропонує підготовку працівників рятувальних служб до освоєння основ планування ліквідацією НС, включаючи обґрунтування доцільності таких дій. Це дасть змогу розвинути здатність слухачів до ефективної участі в процесі планування, щоб оперативно рятувати життя людей та захистити майно від стихійних лих.	<ul style="list-style-type: none"> <li>- ознайомитися з науковими знаннями і вказівками щодо планування ліквідацією наслідків НС;</li> <li>- визначити взаємозв'язок між готовністю та плануванням;</li> <li>- визначити мету та складові плану оперативних дій;</li> <li>- визначити кроки в процесі планування.</li> <li>- визначити стан планування ліквідацією наслідків НС в кожному окремо взятому випадку.</li> </ul>	Усі особи, які беруть участь у прийнятті рішень щодо урегулювання кризових і НС.	Жодних	5 год
----	----------------------------	---	--	--	--------	-------

Продовж. додатка Г

4.	Лідерство та вплив	Вміти бути лідером – мотивувати інших і докладати свою енергію та досвід для досягнення спільної місії. Лідерство – необхідна і життєво важлива частина роботи кожного фахівця в галузі урегулювання НС. Мета цього курсу – вдосконалити навички лідерства та впливу. Курс охоплює такі теми: лідерство зсередини, як сприяти змінам, як побудувати та відновити довіру, використання власного впливу та професійності, створення умов для розвитку лідерства.	Пояснити, що означає лідерство для працівників рятувальних служб; чому ефективно лідерство розпочинається з власного розуміння та розвитку; уміти визначати свої лідерські можливості та сфери власного розвитку; описувати модель управління змінами, процес планування, повідомлення; описувати, як побудувати та відновити довіру до організації; використовувати власний вплив та розвивати свою професійність для ефективного зв'язку та впливу на людей.	Усі особи, які беруть участь у прийнятті рішень щодо кризових і НС.	Жодних	3 год
----	--------------------	--	--	---	--------	-------

Продовж. додатка Г

5.	<p>Прийняття рішень і розв'язання проблем</p>	<p>Вміння приймати рішення та ефективно розв'язувати проблеми – це необхідна і життєво важлива частина роботи для кожного працівника служб з урегулювання НС. Цей курс призначено для удосконалення навичок працівників щодо прийняття рішень. Курс розкриває такі теми: як приймаються рішення; групове прийняття рішень; прийняття кризових рішень; етика прийняття рішень.</p>	<p>Охарактеризувати вплив ефективного прийняття рішень в умовах НС; визначати ознаки ефективного прийняття рішень; охарактеризувати етапи моделі аналітичного вирішення проблем; визначати, коли прийняття групових рішень є ефективним; визначати перешкоди для ефективного прийняття рішень в умовах кризи; описувати стратегії вдосконалення прийняття кризових рішень; пояснювати, як етичні міркування впливають на прийняття рішень.</p>	<p>Усі особи, які беруть участь у прийнятті рішень щодо кризових і НС.</p>	Жодних	2 год
----	---	---	--	--	--------	-------

Продовж. додатка Г

6.	Ефективна комунікація	Вміння ефективно спілкуватися – це необхідна і життєво важлива частина роботи для працівника ОРС. Цей курс призначено для вдосконалення навичок спілкування. Він охоплює такі теми: основні навички спілкування; як спілкуватися в умовах НС; як визначити проблеми комунікації; використання новітніх технологій як засобу зв'язку; ефективно усне спілкування; як підготувати усну презентацію.	Визначати чинники, які сприяють та перешкоджають ефективному спілкуванню; розробляти стратегію для забезпечення того, щоб комунікації у кризових і НС відповідали потребам усієї громади; визначити стратегії ефективного спілкування в умовах НС; визначити стратегії вдосконалення навичок усного спілкування.	Усі особи, які беруть участь у прийнятті рішень щодо кризових і НС.	Жодних	8 год
----	-----------------------	---	--	---	--------	-------

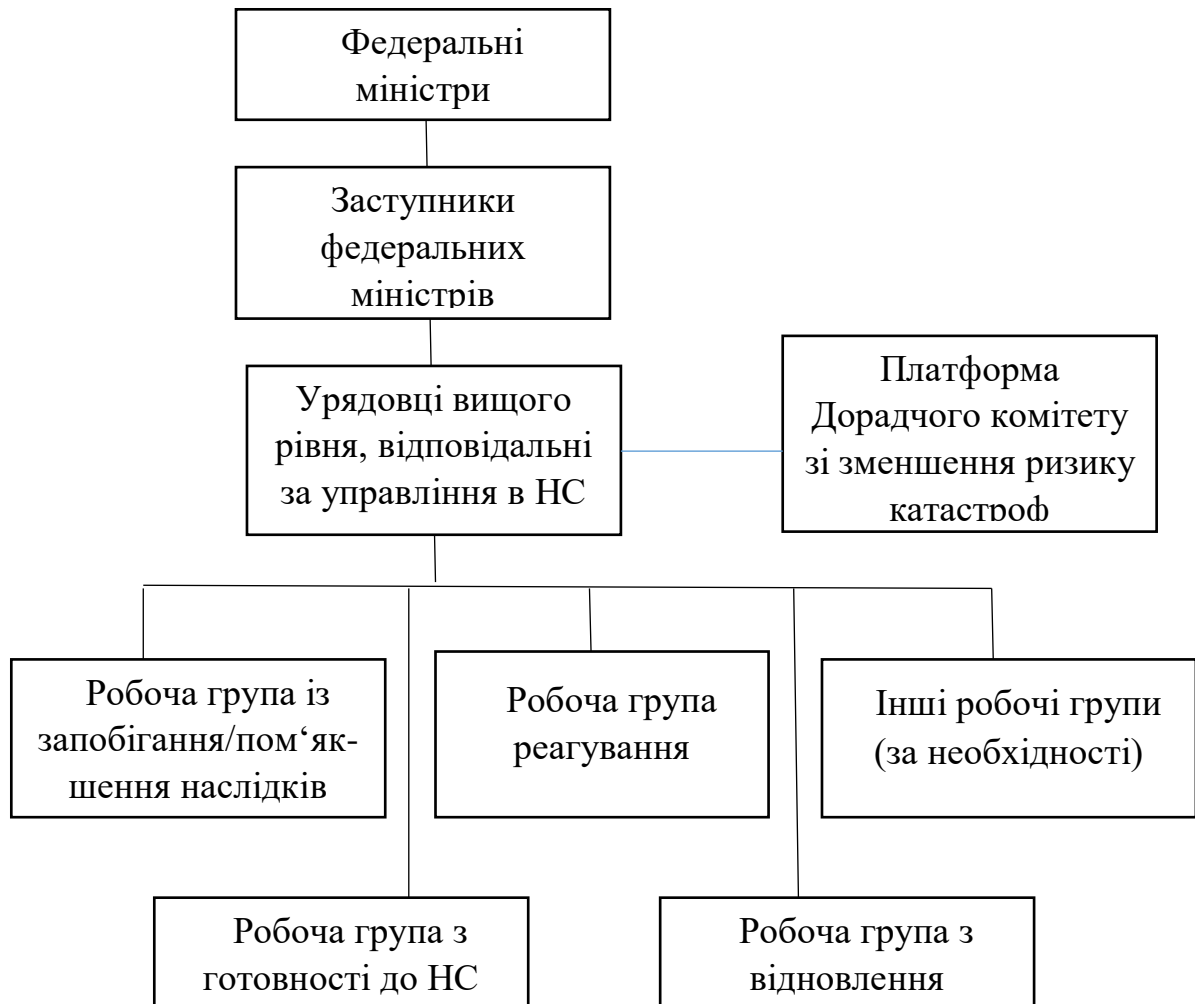
## Закінч. додатка Г

7.	Розвиток управління волонтерами	Метою цього курсу є розвиток здібностей до підготовки та управління волонтерами до, під час та після ліквідації наслідків НС чи великої катастрофи. Цей курс ознайомлює зі стратегіями, як виявляти, вербувати, призначати, навчати, спостерігати та мотивувати волонтерів; як працювати зі стихійними добровольцями та тими, хто є членами громадських та різних неурядових організацій.	Визначати ситуації, коли волонтери можуть бути корисним доповненням до операцій реагування та відновлення після НС чи стихійних лих; визначати вимоги до вмінь та знань волонтерів; розробити волонтерську програму, яка включає стратегії набору та управління добровольців у громадах; розробити план створення центру прийому добровольців; визначати та вирішувати спеціальні проблеми, пов'язані з використанням волонтерів.	Цей курс призначений для оперативно-рятувальних працівників та фахівців, які працюють з усіма типами волонтерів та координують їх роботу.	Жодних	4 год
----	---------------------------------	---	---	---	--------	-------

*Джерело: систематизовано автором за матеріалами FEMA, 2020.*



**Структура Департаменту цивільного захисту Канади  
у федеральному уряді**



*Джерело: розроблено автором за матеріалами An Emergency Management Framework for Canada (2017).*

**Навчальні курси з галузі управління в надзвичайних ситуаціях, знайденими за пошуковиком у провінції  
Онтаріо (Канада) у категорії «Пожежі, правосуддя і безпека» на 2020-2021 н.р.**

Назва програми	Освітній заклад	Форма навчання	Початок занять	Опис програми
Управління в НС (Emergency Management)	Алгоквінський коледж (Algonquin)  Коледж Фаншаве (Fanshawe)	онлайн, повна зайнятість  денна, м. Оттава  денна, м. Лондон	вересень 2020 р. січень 2021 р. травень 2021 р.  травень 2020 р.  вересень 2020 р.	Тривалість: 1 академічний рік (без перерв – 8 місяців). Рівень: післядипломний. З отриманням сертифіката. Мова навчання – англійська. У сучасному світі загрози та ризики стають все більш складними через різноманітність природних та техногенних небезпек. Мета програми – навчити керувати цими загрозами та ризиками в контексті ключових тем: <ul style="list-style-type: none"> <li>- законодавчі та політичні рамки;</li> <li>- дії на місці НС;</li> <li>- управління ризиками;</li> <li>- захист критичної інфраструктури;</li> <li>- планування безперервного функціонування бізнесу.</li> </ul> Методи навчання – вправи та кейси для аналізу реальних подій.

Продовж. додатка Е

Освіта і підготовка пожежників (Pre-Service Firefighter Education and Training)	Камбріанський коледж (Cambrian)  Коледж Дурхам (Durham)	Денна, м. Баррідаун (Садбері)  Денна, м. Ошава	вересень 2020 р. січень 2021 р. вересень 2020 р. січень 2021 р.	Тривалість: 3 семестри Рівень: післядипломний. З отриманням сертифіката. Мова навчання – англійська Навчальну програму розроблено відповідно до Стандартів NFPA 1001 та NFPA 472, визначених Національною асоціацією пожежної охорони (National Fire Protection Association). Випускники програми зможуть скласти тест провінційного пожежника OFM, і після успішного завершення цього тесту, можуть подати заявку на стажування під NFPA 1001 як пожежник I та II рівня. Методи навчання – практичні вправи в кампусі на стіні сходження, використання пожежних машин коледжу, в обладнаних пожежних класах та в легкоатлетичному центрі. Програма також пропонує різні симулятори та навчальні тренінги з гасіння пожеж на базі пожежної служби Sudbury.
---	---	---	--	--

Продовж. додатка Е

Парамедицина (Paramedic)	Конфедераційний коледж (Confederation)	Денна, м. Драйден	вересень 2020 р.	Тривалість: 2 роки Програма з парамедицини готує до ефективної роботи в складі бригади швидкої медичної допомоги. Здобувачі навчаться надавати невідкладну медичну допомогу в аудиторії, а потім на місцях. Теми для вивчення включають: теорію догляду за пацієнтами, анатомію та фізіологію, юридичні аспекти догляду за пацієнтами, комунікації для парамедиків, основи фізичного виховання та різноманітні дії швидкої допомоги. По закінченню програми учасники зможуть скласти іспит Міністерства охорони здоров'я Канади та отримати сертифікат фахівця з надання невідкладної медичної допомоги (A-EMCA – Advanced Emergency Care Attendant Certification Examination).
		Денна, м. Форт Франсіс	вересень 2020 р.	
		Денна, м. Кенора	вересень 2020 р.	
	Денна, м. Сандер Бей	вересень 2020 р.		
	Коледж Дурхам (Durham)	Денна, м. Ошава	вересень 2020 р. січень 2021 р.	

Продовж. додатка Е

<p>Комунікації в кол-центрі служби 911 (911 Emergency and Call Centre Communications)</p>	<p>Коледж Дурхам (Durham)  Коледж Фаншаве (Fanshawe)</p>	<p>Денна, м. Ошава  Денна, м. Лондон</p>	<p>вересень 2020 р. січень 2020 р.</p>	<p>Тривалість: 4 семестри Отримання диплома коледжу Учасники навчатися працювати у швидкому темпі, у кризових ситуаціях, під постійним тиском, оперативно приймати рішення, збирати потрібну інформацію та направляти відповідні служби на місце подій. Ця програма унікальна тим, що вона є єдиною програмою, схваленою міжнародно визнаним регуляторним органом з питань комунікацій з громадською безпекою – Асоціацією службовців телекомунікаційних служб громадської безпеки (APCO). Акцент програми – увага до здоров'я та хорошого самопочуття учасників. Випускники зможуть працювати операторами зв'язку 911, диспетчерами центрів пожежної охорони, відділів з НС та поліції. Методи навчання: широке використання симуляторів, найсучаснішого галузевого програмного забезпечення (Versadex).</p>
---	--	--	--	---

Закінч. додатка Е

<p>Управління в НС, тероризм і боротьба з пандемією (Emergency Management, Terrorism and Pandemic Response)</p>	<p>Коледж Нозерн (Northern)</p>	<p>Денна, м. Тіммінс (Поркупіне)</p>	<p>вересень 2020 р.</p>	<p>Тривалість навчання: 2 семестри Отримання сертифікату коледжу Ця програма надає вичерпні знання з багатьох аспектів управління в НС (запобігання, пом'якшення наслідків, реагування та відновлення), а також ознайомлює з основами розвідки, боротьби з тероризмом, кібербезпеки та плануванням заходів подолання пандемії. Випускники будуть добре підготовлені до того, щоб взяти на себе керування і відповідальність за планування та координацію дій на муніципальному, провінційному та федеральному рівнях. Основні курси програми: законодавчі рамки; оцінка ризиків; кризові комунікації; терористичні загрози; планування й проведення протиепідеміологічних заходів в умовах пандемії / масових випадків захворювання, питання кібербезпеки.</p>
---	---------------------------------	--------------------------------------	-------------------------	--

*Джерело: систематизовано автором за результатами он-лайн пошуку [Ontariocolleges.ca](http://Ontariocolleges.ca) (Fire, Justice and Security, 2020).*

**Популярні навчальні програми з підготовки фахівців оперативно-рятувальних служб Канади,  
що пропонуються на основі франшизи**

<b>Назва навчального курсу</b>	<b>Короткий опис курсу</b>	<b>Тривалість</b>	<b>Теми, що розкриваються</b>	<b>Цільова аудиторія</b>	<b>Сертифікація, орган, що сертифікує</b>
Надання першої невідкладної допомоги у НС (Emergency First Aid)	Навчальний курс фокусується на основних правилах збереження життя, запобігання подальших травм і надання першої невідкладної домедичної допомоги. Учасники отримують робочий зошит з курсу та проходять сертифікацію з надання невідкладної допомоги. Слухачі курсу зможуть придбати аптечку для роботи зі значною знижкою.	8 год	Медичні, юридичні питання. та документообіг. Інфекційні хвороби. Система оцінювання пацієнтів. Дихальні шляхи, дихання та кровообіг. Дії в разі дихальної недостатності дорослих, дітей та немовлят. Невідкладні реанімаційні заходи для дорослих, дітей та немовлят. Травми м'яких тканин. Шок. Серцевий напад, стенокардія та інсульт.	Курс надається лише приватним групам на замовлення. Цей курс для тих, хто першим прибуває на місце НС (упродовж 15 хвилин) і надає необхідну допомогу.	Орган охорони здоров'я і безпеки провінції Альберта Alberta Occupational Health & Safety) Сертифікат з надання невідкладної допомоги, рівень С Діє 3 роки.

Продовж. додатка Ж

<p>Стандартна перша невідкладна допомога (Standard First Aid)</p>	<p>Навчальний курс орієнтовано на основні правила збереження життя, запобігання подальшому травматизму та надання першої невідкладної домедичної допомоги. Під час курсу учасники навчаються користуватися усіма необхідними медичними засобами. Учасники отримують робочий зошит з курсу та Сертифікат з надання стандартної першої допомоги. Вони матимуть можливість придбати аптечку та / або медичні товари зі значною знижкою.</p>	<p>14-16 год</p>	<p>Медичні, юридичні питання та документообіг. Інфекційні хвороби. Система оцінювання стану пацієнтів. Дихальні шляхи, дихання та кровообіг Дії в разі дихальної недостатності дорослих, дітей та немовлят. Травми м'яких тканин. Шок. Серцевий напад, стенокардія та інсульт. Розширений огляд, оцінювання стану і догляд. Пошкодження кісток та суглобів. Травми хребта, голови, таза. Травма грудної клітки. Медичні НС. Укуси, отрути та токсини. НС з перегрівом чи переохолодженням.</p>	<p>Цей курс для тих, хто першим прибуває на місце НС (упродовж 15 хвилин) і надає необхідну допомогу. Курс – гнучкий і може бути легко адаптований під цільову аудиторію.</p>	<p>Орган охорони здоров'я і безпеки провінції Альберта (Alberta Occupational Health &amp; Safety) Сертифікат з надання стандартної невідкладної допомоги, рівень С Діє 3 роки.</p>
---	--	------------------	--	---	--



## Закінч. додатка Ж

<p>Перша невідкладна допомога у віддаленій дикій місцевості (Remote Responder Wilderness First Aid)</p>	<p>Цей курс ознайомлює з особливостями надання першої допомоги відпочивальникам у дикій природі у віддалених місцях, у «нестандартному» середовищі. Учасники навчаються користуватися усіма необхідними медичними засобами; отримують робочий зошит з курсу, підручник «Медицина для альпінізму» та сертифікат з надання першої допомоги в умовах дикої природи. Учасники курсу матимуть можливість придбати аптечку та / або медичні товари зі значною знижкою.</p>	<p>24 год., що охоплюють 2-денне навчання в аудиторії та 1 день під відкритим небом в умовах дикої природи</p>	<p>Принципи урегулювання НС в країні. Медичні, юридичні питання та документація. Інфекційні захворювання. Система оцінювання стану пацієнтів. Дихальні шляхи та дихання. Серцеві напади. Невідкладні реанімаційні заходи для дорослих, дітей та немовлят. Обробка та лікування ран. Шок. НС в навколишньому середовищі. Перегрів. Переохолодження. Ураження блискавкою. Утоплення. Травми кінцівок. Вивихи та розтягнення. Переломи.</p>	<p>Цей курс призначено для тих, хто першим прибуває на місце НС у віддаленій місцевості.</p>	<p>Орган охорони здоров'я і безпеки провінції Альберта (Alberta Occupational Health &amp; Safety) Сертифікат з надання допомоги у відділеній місцевості рівня С. Діє 3 роки.</p>
---	--	--	--	--	--

*Джерело: систематизовано автором за матеріалами (RMAA, 2020; Course Franchise Opportunities, 2020).*

### Тренінг «Правила безпеки в горах» (Mountain Safety Awareness)

Навчання з безпеки MSA є особливо важливим для тих, хто працює в гірській місцевості. Розуміння цього зумовлене ризиками й небезпеками. Горам властива динамічна місцевість із змінними поверхнями, непередбачуваною погодою та важкодоступними місцями. Якщо працівники проходять навчання за програмою MSA, багато з цих ризиків можуть бути зменшені, а люди стають експоненціально безпечнішими: вони підготовлені і можуть впевнено працювати навіть у потенційно незнайомих умовах.

Навчання MSA – це «навчати гір тих людей, які не є гірськими» для виконання робіт, зокрема, таких як сейсмічна розвідка або робота в нафтовій галузі.

Навчання працівників за програмою MSA, як правило, легко налаштовується під потреби клієнта та конкретну діяльність, яку він виконує. Однак основи курсу є постійними та послідовними. **Основна мета:** навчити польових працівників розпізнавати та визначати особливості гірської місцевості, розуміти пов'язані з ними небезпеки та навчитися застосовувати відповідні методи зменшення ризику для безпечного пересування по цій місцевості.

Тривалість навчання за програмою MSA – 2 дні. Перший день, як правило, – це аудиторне навчання. Кількість слухачів від кількох до 60 осіб. Проектна технологія, що використовується на занятті, дає можливість навчити учасників аналізувати місцевість та зосереджуватися на особливостях тієї, де їм доведеться працювати. Навчаючись за MSA, учасники розвивають навички використання правильної термінології, що уможливорює здійснення чіткої та зрозумілої комунікації між працівниками, особливо в екстремальних і кризових умовах. Лейтмотив першого дня навчання – гірська педагогіка, що охоплює розвиток навичок спілкування, індивідуального та групового прийняття рішень в умовах НС, а також

підготовка до НС, інструктаж щодо плану дій у НС. Знання, що одягнути, яке обладнання принести та чого треба берегтися (під час тренінгу аналізуються будь-які небезпеки: від несприятливої погоди до особистої безпеки) – все це критично важливі складові тренінгу.

Другий день – польове навчання для освоєння техніки пересування та навичок руху, які допомагають зменшити ризики та небезпеки. Тут команди мають можливість під керівництвом тренера-експерта розпізнавати та класифікувати місцевість на основі власних оцінок та прокладати маршрут свого пересування. Оскільки робота в горах є фізично вимогливою, працівники повинні бути придатними для неї як психічно, так і фізично. У польових умовах вони мають фізичну можливість реалізувати свій потенціал.

Інші елементи, що відпрацьовуються за програмою MSA, включають також правила роботи у вертольотах і біля них. Однією з найважливіших переваг навчання MSA є також те, що інші типи навчання на робочому місці не завжди можна запропонувати. Навчальна програма MSA може бути частково чи навіть повністю змінена згідно з потребами організації. Після закінчення навчання за цією програмою всі працівники, що виїжджали на гірську ділянку, мають бути цілком підготовлені до роботи в ситуаціях, з якими вони можуть зіткнутися.

*Джерело: переклад з англійської на українську мову матеріалів (MSA Training, 2020).*

*Український переклад – доктор педагогічних наук, доцент Світлана Бабушко*

**Навчальні програми австралійських університетів для самоосвіти  
у сфері запобігання та готовності до катастроф**

<b>Університет</b>	<b>Назва програми</b>	<b>Опис</b>	<b>Умови проходження</b>	<b>Диплом/сертифікат</b>
Університет Південного Квінсленду (Sothern Queensland University)	Комунікації в умовах НС і катастроф (Emergency and Disaster Communications)	Програма розвиває навички спілкування на всіх етапах ліквідації наслідків стихійних лих, з особливим акцентом на зміні комунікацій, залученні громадськості в умовах ліквідації наслідків катастроф. Програма охоплює 4 тематичні розділи: управління в умовах катастроф і комунікації; комунікація змін; залучення громад та кризові комунікації; управління соціальними медіа. Програма пропонується в онлайн форматі, що підвищує її гнучкість для тих, хто зайнятий в сезоні катастроф.	Наявність ступеня бакалавра австралійського університету чи його еквіваленту, або досвіду роботи в галузі управління в НС не менше 5 років.	Сертифікат випускника з бізнесу

## Продовж. додатка К

<p>Університет ім. Чарльза Дарвіна (Charles Darwin University)</p>	<p>Послуги поліції, з ПБ та управління в НС (Police, Fire and Emergency Management Services)</p>	<p>Програму розроблено для ознайомлення студентів з необхідними знаннями та розвитку навичок, щоб забезпечити ефективне лідерство в умовах управління кризовими ситуаціями. Програма надає унікальну можливість розвивати індивідуальні можливості лідерства та управління за допомогою методів вирішення реальних кейсів з австралійських штатів та територій, а також з інших куточків світу. Зокрема, студенти дізнаються про те, як діяти керівникам до та під час НС, як передбачати та пом'якшити ризики НС, які таємниці успішного антикризового управління. Очікується, що більшість студентів будуть працівниками поліції, ПБ та агенцій з НС, яким необхідна ця програма для подальшої кар'єри. Програма забезпечує цілісне, глибоке розуміння лідерської структури складного антикризового управління. Вона виходить за рамки академічної та теоретичної діяльності, забезпечує практичні та прикладні знання, необхідні для роботи в цьому секторі на національному, регіональному та міжнародному рівнях.</p>	<p>Наявність ступеня бакалавра чи його еквіваленту, диплома чи сертифіката у відповідній галузі. Пріоритет надається випускникам, які мають кваліфікацію вищого рівня професійно-технічного навчання, що підтверджується дипломом чи тим, хто має досвід роботи в галузі управління в НС не менше 5 років. Кандидати мають надати додаткові документи, які детально описували б їхній досвід роботи (тобто довідку про робочий досвід від роботодавця / служб) та окреслювали їх ролі та досягнення у сфері захисту цивільного населення, автобіографію та резюме, де вказати причину обрання цієї програми.</p>	<p>Сертифікат випускника з лідерства (поліція, ПБ та управління в НС)</p>
--	--	--	--	---

Продовж. додатка К

	<p>Магістерська програма «Управління в умовах НС і катастроф» (Master of Emergency and Disaster Management)</p>	<p>Дворічна програма денної форми навчання (або чотирирічна, заочна) є унікальною програмою післядипломної освіти, що комплексно розширює можливості студентів ефективно використовувати знання щодо НС безпосередньо в цьому регіоні Австралії, вразливому до стихійних лих. Вона створює міцну основу, яка дає змогу студентам застосовувати академічні розробки у практичній діяльності, і одночасно переводить професійний досвід у сферу наукових інтересів. Унікальність програми також проявляється в: зосередженні уваги на Азійсько-Тихоокеанському регіоні; тісному взаємозв'язку практики і наукових досліджень у цій галузі; використанні міжгалузевого підходу.</p> <p>Студенти мають можливість долучитися до прогресивних досліджень у галузі захисту й цивільної безпеки, що проводяться національними та міжнародними партнерами університету. Програма надає студентам знання та навички, необхідні для всебічного розуміння всіх етапів циклу управління катастрофами.</p>	<p>Наявність ступеня бакалавра чи його еквіваленту, диплома чи сертифіката у відповідній галузі.</p>	<p>Диплом магістра з управління в НС</p>
--	---	---	--	--

## Закінч. додатка К

<p>Університет Ньюкасла (University of Newcastle) та Інституту з навчання та дослідження ООН (United Nations Institute for Training and Research)</p>	<p>Магістерська програма «Готовність до катастроф і сталий розвиток» (Disaster Resilience and Sustainable Development)</p>	<p>Це перша і єдина програма підготовки фахівців для ОРС, сертифікована ООН щодо готовності до катастроф, відбудови та розвитку сталості. Програму розроблено у співпраці з представниками ОРС, науково-педагогічними працівниками університету та Інституту з навчання та дослідження ООН (UNITAR) з урахуванням Програми ООН зі сталого розвитку та Сендайської рамки зменшення ризиків катастроф.</p> <p>Основні курси програми:          Теорія та практика управління в умовах НС; Політика та соціальні міркування щодо управління в НС; Економіка управління в НС; Підходи уряду до зменшення ризиків стихійних лих; Підходи приватного сектора до зменшення ризику стихійних лих; Сталий розвиток та Програма розвитку до 2030 р.; Професійна практика з управління в НС; Дослідницький проєкт з професійної практики.</p>	<p>Оскільки програма визнає результати попереднього навчання, у тому числі й неформального та інформального, апліканти мають продемонструвати наявність знань, професійного досвіду та кваліфікацій в галузі безпеки і ЦЗ.</p>	<p>Диплом магістра з готовності до НС і сталого розвитку.</p>
---	--	--	--	---

*Джерело: систематизовано автором за матеріалами освітньої платформи PreventionWeb (Academic Programmes, 2020).*

### **Графік підготовки фахівців служби управління в НС штату Квінсленд, Австралія**

Відповідно до ст.16А(с) Закону про управління в умовах катастроф 2003 р. (Disaster Management Act 2003) розроблено графік підготовки усіх стейкхолдерів з управління в умовах катастроф з метою забезпечити їх ефективні дії в умовах НС. Службовцям, призначеним заступниками ключових стейкхолдерів, необхідно обов'язково пройти належну підготовку за визначеною освітньою траєкторією.

Якщо службовець має потенціал виконувати кілька ролей в умовах НС, він/вона мають пройти навчання для усіх ролей.

Вітається, якщо стейкхолдери обирають додаткові вибіркові модулі чи курси, окрім обов'язкових.

Логічно, що, крім зазначених, можуть бути й інші стейкхолдери, що діють в умовах НС. Навчання можуть пройти усі бажаючі, хто певним чином задіяний у заходах з ліквідації наслідків НС у штаті Квінсленд.

Кодування курсів:

М – обов'язковий;

NB – за потребою;

A – є доступний підрозділ модулю.







## Продовж. додатка Л

<b>Координаційний центр з НС</b> Модуль 1. Вступ	M	NB	NB	NB		M	M	NB	M		M	M	NB					M	M		NB
Модуль 2. Функції Координаційного центру з НС	NB					MA	NB	NB	M		MA	NB						MA	NB		
Модуль 3. Управління в Координаційному центрі з НС	NB					NB		NB	M		NB							NB			
Модуль 4. Брифінг і дебрифінг	NB			NB		NB	NB	NB	M		NB	NB						NB	NB		
<b>Евакуація</b> Модуль 1. Вступ	M	NB	NB			NB	NB	M	M	NB	NB	NB	NB					NB			NB
Модуль 2. Планування евакуації	NB		NB			NB		M	M									NB			
<b>Центр управління евакуаціями</b> Модуль 1. Вступ	NB	NB	NB	NB		NB		NB	M				NB								NB
Модуль 2. Робота в Центрі евакуацій				NB					NB												
Модуль 3. Управління Центром евакуації				NB					NB												
<b>Фінансування заходів з ліквідації НС</b> Модуль 1. Вступ	M	M	NB	M	NB	NB	NB	M	M	NB	NB	NB	NB			M	NB	NB			NB
Модуль 2. Робота з фінансовими питаннями	NB			NB		NB		NB	M		NB							NB			

## Закінч. додатка Л

<b>Постачання і забезпечення в НС</b>	NB	NB	NB				NB	NB	NB	М		NB		NB						NB	
Модуль 1. Вступ Модуль 2. Робота в службах забезпечення	NB						NB	NB	NB	М											
<b>Відновлення</b>	NB	NB	NB	М	М			NB	М	М	NB		NB	NB			М	М			NB
Модуль 1. Вступ Модуль 2. Робота по відновленню	NB			М	М				NB	М	NB							NB			
<b>Лідерство та кризовий менеджмент</b> (для новопризначених на посади) # Члена комітету/групи з НС																					
Члена Координаційного центру з НС	М			М				М					М				М				

# - майстер-класи з цього курсу проводяться періодично в межах тем лідерства та кризового менеджменту

Графік занять пропонується разом із навчальним посібником з управління в НС, в якому міститься детальна інформація щодо політики штату з питань підготовки кадрів до НС, подання заяв на участь у навчанні, описуються методи навчання, вимоги до стейкхолдерів, анотації навчальних курсів та огляд нових тем. Посібник доступний за посиланням [www.disaster.qld.gov.au](http://www.disaster.qld.gov.au)

Графік розроблено відповідно до Навчальної системи з управління в НС (Disaster Management Learning Management System), яка надає доступ до он-лайн курсів, навчальних ресурсів, ведення обліку пройдених курсів, записи в індивідуальні картки, та інформації про успішне завершення й отримання сертифікатів. Доступ за посиланням: [www.dmims.qfes.qld.gov.au](http://www.dmims.qfes.qld.gov.au)

Навчальні курси можна пройти стаціонарно. За детальнішою інформацією потрібно звертатися в Службу захисту від пожеж і НС через місцевих координаторів з НС або написати в навчальний відділ Агенції з НС за адресою: [DMTraining.Feedback@qfes.qld.gov.au](mailto:DMTraining.Feedback@qfes.qld.gov.au)

*Джерело: систематизовано автором за матеріалами сайту уряду штату Квінсленд, Австралія (Queensland, 2020).*

**Варіанти навчання за програмою «Готовність до катастроф і сталий розвиток» від університету Ньюкасла (Newcastle University) й Інституту з навчання та дослідження ООН (UNITAR)**

**Шлях 1**

<b>Освітня кваліфікація</b>	<b>Досвід у галузі управління в НС</b>	<b>Дисципліни, необхідні для отримання диплома магістра</b>
Диплом бакалавра, 3 роки	1 рік	120 дисциплін: 80 обов'язкового циклу + 40 вибіркового

**Шлях 2**

<b>Освітня кваліфікація</b>	<b>Досвід у галузі управління в НС</b>	<b>Дисципліни, необхідні для отримання диплома магістра</b>
Диплом бакалавра, 3 роки	5 років	80 дисциплін обов'язкового циклу
Диплом бакалавра, 4 роки	не потрібно	80 дисциплін обов'язкового циклу
Диплом бакалавра, 3 роки, + Сертифікат випускника або Диплом випускника	не потрібно	80 дисциплін обов'язкового циклу

**Шлях 3**

<b>Освітня кваліфікація</b>	<b>Досвід у галузі управління в НС</b>	<b>Дисципліни, необхідні для отримання диплома магістра</b>
Диплом бакалавра, 3 роки, + Сертифікат про закінчення курсу зі зменшення ризиків катастроф	не потрібно	80 дисциплін: 40 обов'язкового циклу + 40 вибіркового циклу

Диплом бакалавра, 4 роки, + Сертифікат про закінчення курсу зі зменшення ризиків катастроф	не потрібно	80 дисциплін: 40 обов'язкового циклу + 40 вибіркового циклу
--	-------------	---

#### Шлях 4

Освітня кваліфікація	Досвід у галузі управління в НС	Дисципліни, необхідні для отримання диплома магістра
Диплом вищої кваліфікації або Асоційований ступінь	5 років	160 дисциплін: 80 обов'язкового циклу + 80 вибіркового циклу
Диплом бакалавра, 3 роки	не потрібно	160 дисциплін: 80 обов'язкового циклу + 80 вибіркового циклу

#### Шлях 5

Освітня кваліфікація	Дисципліни, необхідні для отримання диплома магістра
Кандидати, які мають диплом вищої кваліфікації або асоційований ступінь, але без досвіду роботи у галузі зменшення ризиків катастроф, мають право на вступ на навчання для отримання Сертифіката випускника зі зменшення ризику стихійних лих. Після отримання Сертифіката студенти здобувають право на вступ на навчання за магістерською програмою обсягом 40 дисциплін.	160 дисциплін: 40 обов'язкового циклу + 80 вибіркового циклу + 40 дисциплін для отримання Сертифіката випускника

*Джерело: систематизовано автором за матеріалами сайту навчальної програми (Master of Disaster, 2020).*

**Опис навчальних курсів для фахівців у галузі цивільного захисту та управління в надзвичайних ситуаціях  
за навчальною програмою від UCPM**

Три-валі-сть (дні)	Опис курсу	Кіль-кість учас-ників	Цільова аудиторія
<b>Вступний курс з цивільного захисту Union Civil Protection Mechanism Introduction Course (CMI)</b>			
5	<p>Курс (CMI) є основою усіх курсів за Навчальною програмою Союзу з механізму ЦЗ. У ньому викладаються основи управління в НС, прийняті в ЄС. Курс також інформує про учасників управління в НС в міжнародному середовищі, всередині і за межами ЄС.</p> <p>Основними завданнями курсу є ознайомлення учасників з принципами управління в НС, правовими рамками гуманітарної допомоги та ЦЗ. Учасники набувають знань про типові логістичні проблеми під час розгортання, відмінності між міжнародними розгортаннями та тими, що відбуваються всередині та зовні ЄС, про найбільш релевантних стейкхолдерів і про виклики, пов'язані зі зв'язками з громадськістю та засобами масової інформації.</p>	24	<p>Працівники служб ЦЗ та управління в НС держав-учасниць, фахівці з профілактики та підготовки до НС, ключові співробітники національних контактних органів.</p> <p>Техніки та ключові працівники модулів проходять інший вступний курс за своїми спеціалізаціями.</p> <p>Увесь персонал служб ЦЗ та інших організацій, які будуть задіяні на випадок прохання й отримання міжнародної допомоги.</p>



Продовж. додатка Н

<b>Базовий курсу для модулів Modules Basic Course (MBC)</b>			
6	<p>Основна мета курсу – розширити знання учасників про розгортання в умовах стихійного лиха, щоб підвищити спроможність до виконання передбачених дій і процедур модулями ЄС, командою технічної допомоги та підтримки (TAST) або іншими існуючими національними службами з ЦЗ та управління в НС. Акцент зроблено на питаннях самодостатності, координації, сумісності та злагодженості роботи команд, що розміщуються поряд з підрозділами інших країн.</p> <p>Основними завданнями курсу є ознайомлення учасників з принципами управління в умовах катастроф, законодавчою базою з надання гуманітарної допомоги та ЦЗ, що покращить управління модулями ЦЗ під час виконання ними різноманітних завдань, співпрацю з багатьма стейкхолдерами, їх успішну інтеграцію в національну та міжнародну скоординовану операцію у країні, що постраждала від катастрофи. Учасники набувають знань про типові логістичні проблеми під час розгортання, відмінності між міжнародними розгортаннями та тими, що відбуваються всередині та зовні ЄС, про найбільш релевантних стейкхолдерів і про виклики, пов'язані зі зв'язками з громадськістю та ЗМІ.</p>	20	Ключовий управлінський персонал модулів ЄС, члени команди технічної допомоги та підтримки TAST, або інші управлінці, такі як керівники команд, заступники керівників та службовці прес-служб.

<b>Курс для технічних фахівців Technical Expert Course (TEC)</b>			
6	<p>Мета курсу – підготувати техніків для здійснення міжнародної місії у галузі їх професійного досвіду з дотриманням вимог ЄС з механізму ЦЗ UCPM; ознайомити з різними видами експертиз, навчити надавати консультації з конкретних потреб в умовах боротьби зі стихійним лихом чи в умовах НС.</p> <p>Основними завданнями курсу є ознайомлення технічних працівників з принципами управління в НС, законодавчою базою з надання гуманітарної допомоги та ЦЗ.</p> <p>Учасники набувають знань про типові логістичні проблеми під час розгортання, відмінності між міжнародними розгортаннями та тими, що відбуваються всередині та зовні ЄС, про найбільш релевантних стейкхолдерів і про виклики, пов'язані зі зв'язками з громадськістю та ЗМІ.</p>	20	<p>Тільки технічні фахівці з досвідом роботи у конкретній галузі (наприклад, фахівці з управління водними ресурсами, екологічні експерти [ті, що мають справу зі зсувами, з відходами, геонебезпеками тощо], логісти, медичний персонал та інфраструктурні інженери) можуть брати участь у цьому курсі.</p> <p>«Стандартний» персонал служб ЦЗ, пожежники, адміністративний персонал або особи, які приймають рішення в НС.</p> <p>Цей навчальний курс дасть можливість фахівцям взяти участь в розгортанні відповідно до вимог ЄС з механізму ЦЗ, наприклад, стати учасником Команди ЦЗ ЄС.</p> <p>Ті, хто пройшов навчальний курс TEC, зможуть навчатися Операційного менеджменту після ухвалення Єврокомісією.</p>

*Джерело: систематизовано автором за матеріалами (UCPM Training Programme, 2016).*

## Додаток О

**Кваліфікаційні вимоги до працівників оперативно-рятувальних служб  
Республіки Естонія**

<b>Посада</b>	<b>Середня освіта</b>	<b>Вища освіта</b>	<b>Наявність попередньої проф. підготовки</b>	<b>Володіння попереднім кваліфікаційним ступенем</b>	<b>Наявність стажу в галузі</b>
Рятувальник III ступеня	+	-	+ (курс навчання відповідно до кваліфікаційного Стандарту)	+	+ (не менше 3-х років)
Рятувальник-організатор II ступеня	+	-	+ (курс навчання відповідно до Стандарту)	-	-
Рятувальник-організатор III ступеня	+	-	+ (курс навчання відповідно до Стандарту)	+	+ (не менше 2-х років)
Інспектор-рятувальник III ступеня	+	-	+ (курс навчання відповідно до Стандарту)	+	+ (не менше 3-х років)
	-	+	+ (курс навчання відповідно до Стандарту)	-	-
	-	-	-	+	-
Інспектор-	-	+	+ (курс навчання	-	-

рятувальник IV ступеня			відповідно до Стандарту)		
---------------------------	--	--	-----------------------------	--	--

*Джерело: систематизовано автором за матеріалами ([Департамент спасательной службы, 2020](#)).*

**Назви навчальних курсів, модулів і семінарів в університетах та інших  
зкладах країн Європи**

	<b>Переклад українською мовою</b>
<b>CMI</b> (Union Civil Protection Mechanism Introduction Course)	Вступний курс з механізму цивільного захисту
<b>MBC</b> (Modules Basic Course)	Навчальні модулі базового курсу
<b>TEC</b> (Technical Expert Course)	Курс для технічних фахівців
<b>TECMI</b> (Technical Expert Course for Maritime Incidents)	Курс для технічних фахівців в умовах катастроф на морі
<b>OPM</b> (Operational Management Course)	Курс операційного менеджменту
<b>SMC</b> (Staff Management Course)	Курс з управління персоналом
<b>SEC</b> (Security Course)	Курс з безпеки
<b>AMC</b> (Assessment Mission Course)	Курс з оцінювання місії
<b>CND</b> (Course on Negotiation and Decision-Making)	Курс з ведення переговорів та прийняття рішень
<b>HLC</b> (High Level Coordination Course)	Поглиблений курс з координації дій
<b>ModTTX</b> (Modules Table-Top Exercises)	Модулі з теоретичного навчання
<b>ModFX</b> (Modules Field Exercises)	Модулі з практичних вправ на місці події («в полі»)

<b>EUCPT</b> (European Union Civil Protection Team)	Команда з цивільного захисту Європейського Союзу
<b>SME</b> (Seminar for Mechanism Experts)	Семінар для фахівців з механізмів

## Додаток Р

**Обстановка з пожежами в світі вперіод з 1993 р. по 2022 р.  
Узагальнені дані про обстановку з пожежами в країнах світу за 1993-2022 рр.  
Total reported fire statistical data, by country, 1993-2022**

Year	Number of countries	Total population, bln.inh.	Number of fires, mln.	Number of fire deaths, thous.	Average number of fires per 1000 inh.	Average number of fire deaths	
						per 100000 inh.	per 100 fires
Рік	Кількість країн	Сумарна кількість населення, млрд. осіб	Кількість пожеж, млн.	Кількість загиблих, тис	Середня кількість пожеж на 1000 осіб	Середня кількість загиблих	
						на 100000 осіб	на 100 пожеж
1993	39	2,4	3,9	30,2	1,6	1,3	0,8
1994	27	1,1	4,0	29,5	3,6	2,7	0,7
1995	42	1,2	4,5	32,5	3,8	2,7	0,7
1996	43	0,9	4,0	29,1	4,4	3,2	0,7
1997	48	2,8	3,7	57,7	1,3	2,1	1,6
1998	47	3,0	3,6	51,7	1,2	1,7	1,4
1999	52	3,1	3,9	51,8	1,3	1,7	1,3
2000	57	3,3	4,5	56,2	1,4	1,7	1,2
2001	46	3,5	3,8	61,9	1,1	1,8	1,6
2002	41	3,5	4,3	62,3	1,2	1,8	1,4
2003	39	3,5	4,5	61,1	1,3	1,7	1,4
2004	44	3,5	4,1	60,1	1,2	1,7	1,5
2005	45	3,5	4,3	57,4	1,2	1,6	1,3
2006	37	3,6	4,1	52,2	1,1	1,5	1,3
2007	40	3,8	4,0	52,5	1,1	1,4	1,3
2008	31	3,5	3,6	48,3	1,0	1,4	1,3
2009	31	3,4	3,3	44,7	1,0	1,3	1,4
2010	33	2,2	3,2	46,1	1,5	2,1	1,4
2011	34	2,3	3,3	48,2	1,4	2,1	1,5
2012	35	1,1	3,1	23,7	2,8	2,2	0,8
2013	31	1,1	2,5	21,7	2,3	2,0	0,9
2014	32	1,1	2,7	20,7	2,5	1,9	0,8
2015	31	1,0	3,5	18,4	3,5	1,8	0,5
2016	39	1,1	3,0	18,0	2,7	1,6	0,6
2017	34	1,1	3,2	16,9	2,9	1,5	0,5
2018	46	2,7	4,5	30,8	1,7	1,1	0,7
2019	34	1,3	3,1	19,2	2,4	1,5	0,6
2020	48	3,3	4,0	20,7	1,2	0,6	0,5

2021	38	1,2	3,1	16,8	2,6	1,4	0,5
2022	55	1,7	3,7	19,6	2,2	1,2	0,5
$\bar{x}$	40	2,4	3,7	38,7	1,6	1,6	1,0
$\Sigma$			111,0	1160,0			

Узагальнені показники обсягу робіт та обстановки з пожежами в країнах світу в 2022 р.  
Common indicators of fire statistics in the countries of the World in 2022

№	Country	Population, thous. inh.	Number of				Average number:					
			calls	fires	fire deaths	fire injuries	per 1000 inh.:		fire deaths per:		fire injuries per:	
							calls	fires	100000 inh.	100 fires	100000 inh.	100 fires
			Країна	Населення, тис осіб	Кількість				Середня кількість:			
		виїздів	пожеж	загиблих	травмованих	на 1000 осіб:		загиблих на:		травмованих на:		
						виїздів	пожеж	100000 осіб	100 пожеж	100000 осіб	100 пожеж	
1	USA	333 271	42 059 500	1 504 500	3 790	13 250	126,2	4,5	1,14	0,25	4,0	0,9
2	Bangladesh	171 186	72 272	27 171	85	495	0,4	0,2	0,05	0,31	0,3	1,8
3	Russia	146 781	-	352 602	7 776	8 168	-	2,4	5,30	2,21	5,6	2,3
4	Japan	125 823	-	36 375	1 446	5 719	-	0,3	1,15	3,98	4,5	15,7
5	Egypt	110 990	-	49 341	203	855	-	0,4	0,18	0,41	0,8	1,7
6	Vietnam	100 300	11 383	3 440	146	109	0,1	0,0	0,15	4,24	0,1	3,2
7	France	66 309	4 968 500	286 571	373	1 398	74,9	4,3	0,56	0,13	2,1	0,5
8	Great Britain	65 121	707 633	191 164	335	7 599	10,9	2,9	0,51	0,18	11,7	4,0
9	Italy	60 317	981 579	270 068	-	-	16,3	4,5	-	-	-	-
10	Korea (South)	51 628	5 387 921	40 108	341	2 323	104,4	0,8	0,66	0,85	4,5	5,8
11	Spain	47 486	-	133 029	235	-	-	2,8	0,49	0,18	-	-
12	Ukraine	41 148	181 935	80 652	1 651	1 607	4,4	2,0	4,01	2,05	3,9	2,0
13	Poland	37 766	608 818	135 965	508	3 237	16,1	3,6	1,35	0,37	8,6	2,4
14	Malaysia	33 940	126 704	28 475	121	400	3,7	0,8	0,36	0,42	1,2	1,4
15	Ghana	33 475	-	6 796	50	241	-	0,2	0,15	0,74	0,7	3,5
16	Peru	33 000	79 782	13 167	-	-	2,4	0,4	-	-	-	-
17	Kazakhstan	20 075	55 000	12 219	344	314	2,7	0,6	1,71	2,82	1,6	2,6
18	Ecuador	18 000	46 216	3 221	20	107	2,6	0,2	0,11	0,62	0,6	3,3
19	Cambodia	16 600	-	670	36	58	-	0,0	0,22	5,37	0,3	8,7
20	Belgium	11 584	245 115	32 972	56	1 426	21,2	2,8	0,48	0,17	12,3	4,3
21	Jordan	11 302	525 199	32 394	43	1 648	46,5	2,9	0,38	0,13	14,6	5,1



22	Czech Republic	10 827	2 506 182	36 649	128	1 552	231,5	3,4	1,18	0,35	14,3	4,2
23	Greece	10 788	80 546	30 368	72	95	7,5	2,8	0,67	0,24	0,9	0,3
24	Azerbaijan	10 353	-	2 095	51	-	-	0,2	0,49	2,43	-	-
25	UAE	10 207	-	800	6	-	-	0,1	0,06	0,75	0,8	10,0
26	Portugal	9 857	1 528 677	29 517	51	1 303	155,1	3,0	0,52	0,17	13,2	4,4
27	Hungary	9 856	92 879	18 516	96	792	9,4	1,9	0,97	0,52	8,0	4,3
28	Israel	9 656	159 709	78 257	35	-	16,5	8,1	0,36	0,04	-	-
29	Belarus	9 300	-	5 938	629	502	-	0,6	6,76	10,59	5,4	8,5
30	Austria	9 104	266 876	64 154	49	-	29,3	7,0	0,54	0,08	-	-
31	Paraguay	7 453	36 158	5 295	-	-	4,9	0,7	-	-	-	-
32	Papua New Guinea	7 200	406	123	2	4	0,1	0,0	0,03	1,63	0,1	3,3
33	Serbia	6 797	31 246	24 557	102	330	4,6	3,6	1,50	0,42	4,9	1,3
34	Kyrgyzstan	6 631	-	3 137	29	24	-	0,5	0,44	0,92	0,4	0,8
35	Bulgaria	6 520	62 492	35 992	156	290	9,6	5,5	2,39	0,43	4,4	0,8
36	Denmark	5 825	40 152	10 310	58	-	6,9	1,8	1,00	0,56	-	-
37	Singapore	5 637	256 837	1 799	6	171	45,6	0,3	0,11	0,33	3,0	9,5
38	Finland	5 565	2 891 400	11 909	51	365	519,6	2,1	0,92	0,43	6,6	3,1
39	New Zealand	5 151	87 684	14 304	20	187	17,0	2,8	0,39	0,14	3,6	1,3
40	Ireland	5 033	126 536	20 126	19	-	25,1	4,0	0,38	0,09	-	-
41	Panama	4 395	43 759	5 326	6	-	10,0	1,2	0,14	0,11	-	-
42	Croatia	3 872	38 234	15 479	34	158	9,9	4,0	0,88	0,22	4,1	1,0
43	Georgia	3 689	-	13 273	59	193	-	3,6	1,60	0,44	5,2	1,5
44	Uruguay	3 555	36 547	24 020	-	-	10,3	6,8	-	-	-	-
45	Mongolia	3 409	4 129	2 918	39	33	1,2	0,9	1,14	1,34	1,0	1,1
46	Moldova	3 273	-	1 745	122	-	-	0,5	3,73	6,99	-	-
47	Jamaica	2 827	-	7 000	24	49	-	2,5	0,85	0,34	1,7	0,7
48	Lithuania	2 805	30 235	8 410	72	165	10,8	3,0	2,57	0,86	5,9	2,0
49	Latvia	1 857	20 988	7 168	74	257	11,3	3,9	3,98	1,03	13,8	3,6
50	Bahrain	1 557	13 807	1 828	-	-	8,9	1,2	-	-	-	-
51	Estonia	1 331	27 408	3 203	48	83	20,6	2,4	3,61	1,50	6,2	2,6
52	Cyprus	918	11 247	6 451	5	31	12,3	7,0	0,54	0,08	3,4	0,5
53	Bhutan	782	-	102	4	0	-	0,1	0,51	3,92	0,0	0,0
54	Brunei	445	-	717	2	4	-	1,6	0,45	0,28	0,9	0,6
55	Liechtenstein	39	7 314	48	0	3	187,5	1,2	0,00	0,00	7,7	6,3
	Σ	<b>1 722 616</b>	<b>64 459 005</b>	<b>3 732 434</b>	<b>19 608</b>	<b>55 625</b>	<b>37,4</b>	<b>2,2</b>	<b>1,14</b>	<b>0,53</b>	<b>3,2</b>	<b>1,5</b>

Розподіл пожеж за місцями виникнення в країнах світу в 2022 р.  
Distribution of fires by types in the countries of the World in 2022

№	Country	Population, thous.inh.	Number of fires ...															
			structure fires						vehicles	in %	forests	in %	grass, brush	in %	rubbish	in %	other	in %
			residential	in %	others	in %	all	in %										
Країна	Населення, тис. осіб	в будівлях						Кількість пожеж										
		житлові	%	інші	%	всі	%	на транспор- ті	%	в лісах	%	трав, кущів	%	сміттє- звалищ	%	інші	%	
1	USA	333 271	382 500	25,4	140 000	9,3	522 500	34,7	222 000	14,8	-	-	338 500	22,5	235 000	15,6	186 500	12,4
2	Bangladesh	171 186	-	-	-	-	12 736	68,8	398	2,1	135	-	-	-	-	5 382	29,1	
3	Russia	146 781	107 691	29,9	11 596	3,2	119 287	33,1	15 076	4,2	15 112	4,2	132 035	36,6	63 884	17,7	15 128	4,2
4	Japan	125 823	-	-	-	-	20 185	55,5	3 494	9,6	-	-	1244	3,4	-	-	11452	31,5
5	Egypt	110 990	17 029	34,7	8 673	17,7	25 702	52,3	1 895	3,9	-	-	-	-	21 500	43,8	-	-
6	Vietnam	100 300	1 016	28,9	945	26,9	1 961	55,7	359	10,2	433	12,3	86	2,4	159	4,5	520	14,8
7	France	66 309	2 391	1,1	741	0,4	3 132	1,5	45 588	21,7	-	-	65 245	31,1	-	-	96 016	45,7
8	Korea (South)	51 628	-	-	-	-	25 466	66,9	4 819	12,7	2 014	5,0	-	-	-	-	7 809	19,5
9	Ukraine	41 148	33 444	40,9	3 251	4,0	36 695	44,9	3 389	4,1	1 052	1,3	37 795	46,3	340	0,4	2 433	3,0
10	Poland	37 766	29 873	22,0	10 619	7,8	40 492	29,8	8 730	6,4	6 457	4,7	44 627	32,8	14 074	10,4	21 585	15,9
11	Malaysia	33 938	-	-	-	-	4 695	27,9	3 624	20,7	692	3,9	-	-	-	-	8 516	48,6
12	Ghana	33 475	2 602	36,8	1 293	18,3	3 895	55,2	924	15,1	-	-	1 050	17,1	-	-	1 193	19,4
13	Kazakhstan	20 075	8 543	69,9	1 225	10,0	9 768	79,9	-	-	-	-	-	-	-	-	2 451	20,1
14	Ecuador	18 000	-	-	-	-	750	23,3	386	12,0	145	4,5	1 012	31,4	914	28,4	14	0,4
15	Belgium	11 584	4 835	18,4	1 877	7,1	6 712	25,5	2 832	10,8	353	1,3	1 993	7,6	1 441	5,5	12 968	49,3
16	Czech Republic	10 827	3 450	16,6	1 782	8,6	5 232	25,1	2 364	11,4	2 473	11,9	510	2,5	5 015	24,1	5 219	25,1
17	Greece	10 788	16 343	35,8	4 169	9,1	20 512	45,0	1 487	3,3	1 894	4,2	5 060	11,1	1 493	3,3	15 186	33,3
18	Portugal	9 857	5 128	17,4	1 299	4,4	6 427	21,8	2 797	9,5	1 997	6,8	7 839	26,6	5 208	17,6	5 249	17,8
19	Hungary	9 856	6 451	34,7	1 904	10,2	8 355	44,9	1 093	5,9	-	-	2 956	15,9	1 310	7,0	4 902	26,3
20	Israel	9 656	-	-	-	-	15 836	23,0	6 099	8,8	-	-	47 058	68,2	-	-	-	-
21	Austria	9 104	-	-	-	-	19 844	81,3	1 991	8,2	-	-	2 571	10,5	-	-	-	-
22	Serbia	6 797	3 787	15,4	3 649	14,9	7 436	30,3	1 784	7,3	354	1,4	4 861	19,8	2 194	8,9	7 918	32,3
23	Bulgaria	6 520	3 217	8,9	4 114	11,4	7 331	20,4	1 802	5,0	496	1,4	14 663	40,7	8 932	24,8	2 768	7,7
24	Denmark	5 825	2 793	27,1	2 337	22,7	5 130	49,8	1 099	10,7	193	1,9	1 523	14,8	1 435	13,9	930	9,0
25	Finland	5 565	-	-	-	-	8 278	61,0	2 131	15,7	2 265	20,0	-	-	62	0,5	827	6,1
26	New Zealand	5 151	-	-	-	-	3 613	25,2	1 988	13,9	-	-	3 735	26,1	-	-	4 985	34,8
27	Ireland	5 033	4 498	22,3	1 200	6,9	5 698	29,2	1 812	9,0	-	-	2 647	13,1	5 427	27,0	4 551	22,6
28	Panama	4 395	505	9,5	1	0,0	506	9,5	464	8,7	18	0,3	3 026	56,8	1 313	24,6	-	-
29	Croatia	3 872	1 175	7,6	2 847	37,5	4 022	45,1	914	5,9	-	-	7 891	51,0	2 030	13,1	622	4,0
30	Lithuania	2 805	1 643	19,5	1 722	20,5	3 365	40,0	855	10,2	134	2,0	1 542	18,3	1 417	16,8	1 097	13,0
31	Latvia	1 857	408	5,7	2 687	37,5	3 095	43,2	583	8,1	391	7,4	1 869	26,1	941	13,1	289	4,0
32	Bahrain	1 557	-	-	-	-	678	43,3	400	25,6	-	-	-	-	-	-	487	31,1
35	Brunei	445	-	-	-	-	317	27,8	84	7,4	414	36,3	-	-	-	-	327	28,6
36	Liechtenstein	39	8	16,7	29	60,4	37	77,1	3	6,3	1	2,1	5	10,4	1	2,1	1	2,1
	Σ	1 414 472	640 093	23,1	208 668	7,5	848 761	30,7	344 013	12,4	37 692	1,4	734 788	26,5	374 924	13,5	428 027	15,5

Динаміка кількості викликів в країнах світу за 2018-2022 рр.  
Trends in calls in the countries of the World in 2018-2022

№	Country	Population, thous. inh.	Number of calls					Average	
			2018	2019	2020	2021	2022	per year	per 1000 inh. a year
	Країна	Населення, тис. осіб	Кількість викликів					Середнє значення	
			2018	2019	2020	2021	2022	за рік	на 1000 осіб в рік
1	USA	333 271	34 746 500	37 272 000	35 026 000	36 624 000	42 059 500	37 145 600	111,46
2	Bangladesh	171 186	-	93 844	67 568	-	72 272	77 895	0,46
3	Russia	146 781	995 687	1 161 581	-	-	-	1 078 634	7,35
4	Japan	125 502	-	8 768 855	7 932 672	8 016 669	-	8 239 399	65,65
5	Vietnam	100 300	-	-	8 046	7 680	11 383	9 036	0,09
6	Germany	83 020	4 292 022	4 315 723	4 089 572	4 344 572	-	4 260 472	51,32
7	France	67 244	4 942 906	4 819 900	4 290 700	4 680 900	4 968 500	4 740 581	70,50
8	Great Britain	65 185	694 771	705 924	685 083	636 088	707 633	685 900	10,52
9	Italy	60 317	908 890	944 332	884 128	912 593	981 579	926 304	15,36
10	Korea (South)	51 738	150 069	-	11 274 559	-	5 387 921	5 604 183	108,32
11	Ukraine	41 148	230 952	269 160	279 671	238 121	181 935	239 968	5,83
12	Poland	37 766	502 200	512 500	583 300	579 713	608 818	557 306	14,76
13	Malaysia	33 940	110 150	117 065	124 596	168 206	126 704	129 344	3,81
14	Peru	32 000	121 998	-	115 677	79 535	79 782	99 248	3,10
15	Kazakhstan	20 075	55 102	63 727	55 102	76 592	55 000	61 105	3,04
16	Romania	19 053	-	-	525 916	591 105	-	558 511	29,31
17	Ecuador	18 000	-	-	-	-	46 216	46 216	2,57
18	Netherlands	17 591	148 900	143 500	-	135 359	-	142 586	8,11
19	Belgium	11 584	-	-	251 551	203 094	245 115	233 253	20,14
20	Jordan	11 302	316 205	364 926	768 030	613 373	525 199	517 547	45,79
21	Czech Republic	10 827	-	2 298 681	2 289 149	2 319 720	2 506 162	2 353 428	217,37
22	Greece	10 788	65 298	72 545	76 305	76 726	80 546	74 284	6,89
23	Sweden	10 379	133955	128 044	120 173	-	-	127 391	12,27
24	Portugal	9 857	-	-	-	-	1 528 677	1 528 677	155,09
25	Hungary	9 856	68 337	79 922	77 328	78 375	92 879	79 368	8,05
26	Israel	9 656	-	71 618	65 770	150 137	159 709	111 809	11,58
27	Belarus	9 408	52 974	81 590	-	-	-	67 282	7,15
28	Austria	9 104	278 672	278 672	247 436	300 620	266 876	274 455	30,15
29	Switzerland	8 703	77 304	70 939	70 493	83 970	-	75 677	8,70
30	Paraguay	7 453	-	-	-	-	36 158	36 158	4,85
31	Serbia	6 797	31 094	35 068	27 333	30 919	31 246	31 132	4,58
32	Bulgaria	6 520	56 120	-	56 057	55 059	62 492	57 432	8,81

33	Denmark	5 825	42 876	39 775	37 496	-	40 152	40 075	6,88
34	Singapore	5 637	191 492	194 330	196 345	213 615	256 837	210 524	37,35
35	Finland	5 565	113 464	-	2 787 190	2 782 980	2 291 400	1 993 759	358,27
36	New Zealand	5 151	82 136	82 632	83 669	84 688	87 684	84 162	16,34
37	Norway	5 109	96 955	93 768	84 862	90 605	-	91 548	17,92
38	Slovakia	5 042	31 326	123 484	127 408	1 080 333	-	340 638	67,56
39	Ireland	5 033	242 631	120 024	114 080	119 092	126 536	144 473	28,71
40	Costa Rica	4 973	41 881	-	-	-	-	41 881	8,42
41	Panama	4 395	-	-	-	-	43 759	43 759	9,96
42	Croatia	3 872	22 927	31 393	37 834	43 843	38 234	34 846	9,00
43	Uruguay	3 555	-	-	-	33 173	36 547	34 860	9,81
44	Mongolia	3 409	-	4 990	4 006	4 380	4 129	4 376	1,28
45	Armenia	2 973	-	-	10 669	-	-	10 669	3,59
46	Qatar	2 881	3 125	-	-	-	-	3 125	1,08
47	Jamaica	2 827	13757	14176	12728	11138	-	12 950	4,58
48	Lithuania	2 805	22 142	30 666	29 305	29 779	30 235	28 425	10,13
49	Slovenia	2 108	153 313	-	28 677	24 706	-	68 899	32,68
50	Latvia	1 857	-	20 749	19 124	22 215	20 988	20 769	11,18
51	Estonia	1 331	26 163	26 076	14 879	27 502	27 408	24 406	18,34
52	Mauritius	1 300	12 634	-	-	-	-	12 634	9,72
53	Cyprus	918	-	-	11 985	12 333	11 247	11 855	12,91
54	Luxemburg	602	61 157	-	-	229 303	-	145 230	241,25
55	Brunei	445	-	7 218	6 759	-	-	6 989	15,70
56	Andorra	78	-	-	6 623	-	-	6 623	84,91
57	Liechtenstein	39	-	-	-	6 345	7 314	6 830	175,12
	<b>Σ</b>	<b>1 634 081</b>	<b>50 138 085</b>	<b>63 459 397</b>	<b>73 605 854</b>	<b>65 819 156</b>	<b>63 844 772</b>	<b>63 373 453</b>	<b>38,78</b>

Додаток С

**Дані щодо кількості загиблих і травмованих при пожежах в світі  
Розподіл загиблих при пожежах за місцями виникнення пожеж  
в країнах світу в 2022 р.**

**Distribution of fire deaths by type of fires in the countries of the World in 2022**

№	Country	Population, thous.inh.	Number of fire deaths							
			structure fires				vehicles	in %	other	in %
			residential	in %	all others	in %				
			Країна	Населення, тис. осіб	Кількість загиблих					
в будівлях				на транспор- ті	%	інші	%			
житлові	%	інші	%							
1	USA	333 271	2 760	72,8	150	4,0	700	18,5	180	4,7
2	Russia	146 781	6 974	90,1	181	2,3	96	1,2	493	6,4
3	Vietnam	100 300	96	65,8	18	12,3	12	8,2	20	13,7
4	Spain	47 486	176	74,9	-	-	-	-	59	25,1
5	Ukraine	41 148	1 502	91,0	33	2,0	22	1,3	94	5,7
7	Poland	37 766	363	71,5	45	8,9	45	8,9	55	10,8
8	Kazakhstan	20 075	300	87,2	44	12,8	0	0,0	0	0,0
9	Belgium	11 584	40	74,1	5	9,3	7	13,0	2	3,7
10	Czech Republic	10 827	66	51,6	12	9,4	27	21,1	23	18,0
11	Greece	10 788	51	70,8	6	8,3	9	12,5	6	8,3
12	Portugal	9 857	38	74,5	4	7,8	1	2,0	8	15,7
13	Hungary	9 856	83	86,5	3	3,1	3	3,1	7	7,3
14	Serbia	6 797	82	80,4	6	5,9	8	7,8	6	5,9
15	Bulgaria	6 520	139	89,1	4	2,6	3	1,9	10	6,4
16	Denmark	5 825	26	44,8	27	46,6	0	0,0	5	8,6
17	Finland	5 565	-	-	49	96,1	2	3,9	0	0,0
18	Ireland	5 033	19	100,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
19	Panama	4 395	4	66,7	1	16,7	1	16,7	0	0,0
20	Croatia	3 872	0	0,0	26	76,5	3	8,8	5	14,7
21	Lithuania	2 805	47	65,3	21	29,2	1	1,4	3	4,2
22	Latvia	1 857	5	6,8	65	87,8	1	1,4	3	4,1
23	Estonia	1 331	44	91,7	2	4,2	0	0,0	2	4,2
24	Liechtenstein	39	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
	Σ	823 778	12 815	83,0	702	4,5	941	6,1	981	6,4

## Додаток Т

**Кількість викликів та види оперативних дій пожежних служб в країнах світу**  
**Структура оперативної роботи пожежних служб в країнах світу в 2022 р.**  
**Type of fire service calls in the countries of the World in 2022**

№	Country	Population thous.inh.	Number of calls									
			fires	in %	accidents*	in %	medical aid	in %	false calls	in %	other	in %
	Країна	Населення, тис. осіб	Кількість виїздів									
			на пожежі	%	на аварії	%	медична допомога	%	хибні виклики	%	інші	%
1	USA	333 271	1 504 500	3,6	-	-	27 841 500	66,2	3 092 000	7,4	9 621 000	22,9
2	Bangladesh	171 186	27 171	37,6	15 734	21,8	15 977	22,1	-	-	13 390	18,5
3	Vietnam	100 300	3 440	30,2	1 190	10,5	350	3,1	725	6,4	5 678	49,9
4	France	66 309	286 600	5,8	299 500	6,0	3 985 400	87,2	-	-	397 000	8,0
5	Ukraine	41 148	80 652	44,1	32 991	18,0	-	-	15 005	8,2	54 130	29,6
6	Poland	37 766	135 965	22,3	92 273	15,2	42 321	7,0	47 895	7,9	290 364	47,7
7	Malaysia	33 938	29 475	24,9	88 678	75,1	-	-	-	-	-	-
8	Ecuador	18 000	3 221	7,1	929	2,0	37 825	82,8	531	1,1	3 710	8,1
9	Belgium	11 584	32 972	13,1	150 783	59,9	-	-	32 547	12,9	35 486	14,1
10	Czech Republic	10 827	36 649	1,5	121 047	4,8	182 790	7,3	2 070 457	82,6	95 219	3,8
11	Greece	10 788	30 368	37,7	19 743	24,5	-	-	8 933	11,1	21 502	26,7
12	Portugal	9 857	29 517	1,9	173 206	11,3	1 140 310	74,6	10 059	0,7	175 585	11,5
13	Hungary	9 856	18 516	19,9	49 804	53,6	0	0,0	24 559	26,4	-	-
14	Israel	9 656	78 257	60,0	43 121	33,1	-	-	-	-	9 008	6,9
15	Austria	9 104	64 154	22,9	180 206	64,2	-	-	13 729	4,9	22 516	8,0
16	Paraguay	7 453	5 295	14,6	7 552	20,9	3 028	8,4	-	-	20 283	56,1
17	Serbia	6 797	24 557	78,6	2 844	9,1	0	0,0	262	0,8	3 583	11,5
18	Bulgaria	6 520	35 992	57,6	13 300	21,3	421	0,7	1 863	3,0	10 916	17,5
19	Denmark	5 825	12 010	29,9	1 097	2,7	-	-	21 112	52,6	5 933	14,8
20	Singapore	5 637	1 799	0,7	8 024	3,1	194 668	75,8	6 089	2,4	46 257	18,0
21	Finland	5 565	22 483	0,8	82 195	2,8	861 123	29,8	694 600	24,0	1 230 639	42,6
22	New Zealand	5 151	14 304	17,5	8 727	6,8	11 657	14,3	-	-	46 996	57,5
23	Ireland	4 922	20 126	15,9	14 836	11,7	82 603	65,3	8 971	7,1	-	-
24	Croatia	3 872	15 479	40,5	17 663	43,7	656	1,7	1 107	2,9	3 329	8,7
25	Mongolia	3 409	2 918	70,7	148	3,6	-	-	-	-	1 063	25,7
29	Cyprus	918	6 451	57,9	4 190	37,6	0	0,0	503	4,5	3	0,0
30	Brunei	445	1 142	18,5	5 036	81,5	-	-	-	-	-	-
	Σ	936 097	2 544 258	4,5	1 467 004	2,6	34 400 629	60,8	6 063 983	10,7	12 126 757	21,4

Додаток У

**Кількість і структура протипожежних служб в світі**  
**Statistics of fire services in the countries of the World in 2010-2022**  
**Кількість протипожежних служб в країнах світу в 2010-2022 рр.**

№	Country	Population thous.inh.	Fire stations	Number of		Number of firefighters			
				engines	ladders	career	part time	volunt.	total
	Країна	Населення, тис. осіб	Кількість пожежних депо	Кількість		Кількість особового складу			
			АЦ, АН	АД, АКП	професій- них	сумісних	добро- вольців	всього	
1	China	1 386 000	-	-	-	130 000	-	7 500 000	7 630 000
2	USA	333 271	58 700	71 700	7 500	379 900	-	703 600	1 083 500
3	Bangladesh	171 186	492	1 568	28	12 702	1 053	-	13 755
4	Russia	146 781	18 322	22 735	1 326	271 000	-	956 600	1 227 600
5	Japan	125 823	1 711	6 766	1 096	163 693	0	783 578	947 271
6	Philippines	108 771	1 396	2 803	48	26 751	-	-	26 751
7	Vietnam	100 300	486	1 876	234	9 678	-	950 735	960 413
8	Germany	83 020	37 175	41 064	2 509	34 854	-	1 003 594	1 038 448
9	France	66 309	6 503	7 478	1 231	54 503	-	198 790	253 293
10	Great Britain	64 903	2 053	2 900	235	40 100	19 000	1 400	60 500
11	Iran	64 000	452	1 300	20	9 285	-	-	9 285
12	Italy	61 000	902	2 330	307	28 870	-	20 060	48 930
13	Korea (South)	51 738	226	2 204	453	60 994	-	96 561	157 555
14	Ukraine	41 148	2 255	3 196	317	53 286	-	99 713	152 999
15	Poland	37 766	496	1 625	539	30 349	-	505 520	535 869
16	Canada	35 544	-	-	-	26 000	-	126 650	152 650
17	Malaysia	33 938	325	589	49	13 455	2 111	12 414	27 980
18	Peru	26 000	174	-	-	-	-	-	-
19	Taiwan	22 450	544	959	197	8 180	-	26 500	34 680
20	Kazakhstan	20 075	422	1 600	335	17 500	-	43 000	60 500
21	Australia	20 016	-	4 448	-	-	-	-	-
22	Romania	19 053	391	833	138	25 632	-	61 833	87 465
23	Ecuador	18 000	52	92	4	523	-	1 732	2 255
24	Netherlands	17 591	953	1 070	130	3 145	1 089	18 258	22 492
25	Belgium	11 584	320	1 680	270	6 538	0	10 608	17 146
26	Jordan	11 302	445	207	21	4 509	-	10	4 519
27	Czech Republic	10 827	6 670	4 731	440	13 616	5 235	75 000	93 851
28	Greece	10 788	286	2 104	109	13 530	-	3 779	17 309
29	Sweden	10 379	944	-	-	5 051	10 847	-	15 898
30	Portugal	9 857	434	1 525	196	12 268	0	17 837	30 105
31	Hungary	9 856	291	1 057	115	10 045	-	21 442	31 487
32	Israel	9 656	122	290	42	2 064	-	-	2 064
33	Belarus	9 408	714	1 922	178	9 276	-	6 660	15 936

34	Austria	9 104	5 550	8 636	321	2 775	-	300 891	303 666
35	Switzerland	8 500	1 272	-	-	1 185	0	80 110	81 295
36	Serbia	6 797	159	1 183	41	3 415	-	3 000	6 415
37	Laos	6 522	17	52	1	244	0	0	244
38	Bulgaria	6 520	244	712	50	6 545	0	3 306	9 851
39	Denmark	5 825	286	423	91	1 426	5 189	-	6 615
40	Singapore	5 637	23	103	23	2 759	-	-	2 759
41	Finland	5 565	890	1 148	78	3 791	3 400	11 700	18 891
42	Georgia	5 266	119	200	15	5 128	-	-	5 128
43	New Zealand	5 151	656	730	27	1 719	-	11 847	13 566
44	Norway	5 109	597	963	70	3 718	8 152	-	11 870
45	Slovakia	5 042	118	351	108	4 296	-	79 004	83 300
46	Ireland	5 033	219	300	46	2 012	2 076	0	4 088
47	Costa Rica	4 973	76	-	-	-	-	-	-
48	Panama	4 395	85	15	1	1 708	-	3 896	5 604
49	Croatia	3 872	2 089	2 958	149	3 831	1 131	61 425	66 387
50	Kuwait	3 800	39	50	11	3 800	-	-	3 800
51	Albania	3 601	45	68	6	724	-	-	724
52	Moldova	3 553	62	163	25	1 381	-	90	1 471
53	Mongolia	3 297	64	138	6	3 152	74	-	3 226
54	Lithuania	2 805	81	209	46	2 942	-	1 630	4 572
55	Armenia	2 728	61	147	12	2 172	-	225	2 397
56	Slovenia	2 108	1 337	1 462	53	1 000	0	35 689	36 689
57	Latvia	1 857	91	241	37	2 690	-	547	3 237
58	Bahrain	1 557	13	24	6	604	-	-	604
59	Estonia	1 331	182	104	13	1 543	9	2 426	3 978
60	Cyprus	918	35	176	6	764	213	182	1 159
61	Luxemburg	643	99	171	26	552	-	3 346	3 898
62	Brunei	430	23	40	3	1 320	-	-	1 320
63	Barbados	267	6	13	2	214	-	-	214
64	Andorra	78	4	17	-	120	-	-	120
65	Liechtenstein	39	15	13	4	0	0	622	622
	<b>Σ</b>	<b>3 270 663</b>	<b>158 813</b>	<b>213 462</b>	<b>19 344</b>	<b>1 544 827</b>	<b>59 579</b>	<b>13 845 810</b>	<b>15 450 216</b>



Розподіл особового складу по гендерній ознаці в країнах світу в 2010-2022 рр.  
Fire service personnel by gender in the countries of the World in 2010-2022

№	Country	Population thous.inh.	Number of firefighters				
			Male	%	Female	%	Total
	Країна	Населення, тис. осіб	Кількість пожежних				
			Чоловіки	%	Жінки	%	Всього
1	Bangladesh	171 186	13 641	99	114	1	13 755
2	Russia*	146 781	233 227	86	37 773	14	271 000
3	Japan	125 823	914 251	97	33 020	3	947 271
4	Philippines	108 771	19 809	74	6 942		26 751
5	Germany	82 218	938 525	91	89 471	9	1 027 996
6	France	66 309	202 726	80	50 567	20	253 293
7	Italy	61 000	47 503	97	1 427	3	48 930
8	Korea (South)	51 738	146 035	79	39 006	21	185 041
9	Poland	37 766	476 907	89	58 855	11	535 762
10	Malasyia	33 938	14 933	96	679	4	15 612
11	USA	33 271	982 900	91	100 600	9	1 083 500
12	Taiwan	23 561	14 301	88	1 919	12	16 220
13	Romania	19 053	85 858	98	1 607	2	87 465
14	Ecuador	18 000	1 821	81	434	19	2 255
15	Netherlands	17 591	21 113	94	1 379	6	22 492
16	Belgium	11 584	16 733	98	413	2	17 146
17	Czech Republic	10 827	80 112	99	1 064	1	81 176
18	Greece	10 788	15 638	90	1 671	10	17 309
19	Sweden	10 379	14 759	93	1 139	7	15 898
20	Portugal	9 857	22 956	76	7 149	24	30 105
21	Hungary*	9 856	30 737	98	750	2	31 487
22	Israel	9 656	2 045	99	19	1	2 064
23	Austria	9 104	283 088	93	20 578	7	303 666
24	Switzerland*	8 500	81 295	91	8 395	9	89 690
25	Serbia	7 187	3 104	98	65	2	3 169
26	Bulgaria	6 520	9 462	96	389	4	9 851
27	Denmark	5 825	6 305	95	310	5	6 615
28	Singapore	5 637	2 268	82	491	18	2 759
29	Finland	5 565	16 873	90	1 894	10	18 767
30	New Zealand	5 151	12 437	85	2 195	15	14 632
31	Norway	5 109	11 673	98	197	2	11 870
32	Slovakia*	5 042	67 455	81	15 845	19	83 300
33	Ireland	4 459	3 547	100	0	0	3 547
34	Croatia	3 872	57 528	87	8 859	13	66 387
35	Mongolia	3 297	3 224	100	2	0	3 226
36	Armenia	2 972	2 164	97	67	3	2 231
37	Lithuania	2 805	4 556	100	16	0	4 572
38	Slovenia	2 108	31 932	87	4 757	13	36 689
39	Latvia	1 857	5 587	100	0	0	5 587
40	Serbia	1 659	3 351	98	64	2	3 415
41	Estonia	1 331	3 492	88	486	12	3 978

42	Cyprus	918	1 063	92	96	8	1 159
43	Luxemburg	643	2 330	60	1 568	40	3 898
44	Brunei	430	1 139	86	181	14	1 320
45	Liechtenstein	39	588	95	34	5	622
<b>Σ</b>		<b>1 159 983</b>	<b>4 910 991</b>	<b>91</b>	<b>502 487</b>	<b>9</b>	<b>5 413 478</b>

Кількість юних пожежних в країнах світу в 2010-2022 рр.

Number of young firefighters in the countries of the World in 2010-2022

№	Country	Population thous.inh.	Number of young firefighters
	Країна	Населення, тис. осіб	Кількість юних пожежних
1	Russia	146 781	262 354
2	USA	333 287	28 800
3	Japan	125 502	388 512
4	Germany	82 218	274 694
5	France	66 309	28 763
6	Republic of Korea	51 738	4 357
7	Poland	38 265	83 817
8	Romania	19 053	19 940
9	Greece	10 788	523
10	Hungary	9 856	2 198
11	Belarus	9 408	159 041
12	Austria	9 104	33 775
13	Finland	5 565	9 400
14	Slovakia	5 042	6 296
15	Croatia	3 872	28 925
16	Slovenia	2 108	40 431
17	Latvia	1 857	300
18	Cyprus	918	66
19	Luxemburg	643	1 142
20	Liechtenstein	39	70
<b>Σ</b>		<b>922 353</b>	<b>1 373 404</b>

## Додаток Ф

Дані щодо пожеж та протипожежних служб в містах світу  
Обстановка з пожежами в містах світу в 2022 р.

## Common indicators of fire statistics in the cities of the World in 2022

№	City	Population thous. inhabitants	Area sq.km.	Number of				Average number					
				calls	fires	fire deaths	fire injuries	per 1000 inh.:		of fire deaths per:		of fire injuries per:	
	Місто	Населення, тис. осіб	Площа, кв. км.	Кількість				Середня кількість					
				візідів	пожеж	загиблих	травмованих	на 1000 осіб		загиблих на:		травмованих на:	
								візідів	пожеж	100000 осіб	100 пожеж	100000 осіб	100 пожеж
1	Delhi	26 495	1 483	-	31 958	1 029	2 193	-	1,2	3,9	3,2	8,3	6,9
2	Dhaka	22 478	1 463	9 987	5 984	22	0	-	0,3	0,1	0,4	0,0	0,0
3	Cairo	21 750	3 085	-	5 840	36	83	-	0,3	0,2	0,6	0,4	1,4
4	Istanbul	15 636	5 220	143 775	22 554	-	-	9,2	1,4	-	-	-	-
5	Tokyo	13 677	1 769	1 036 745	5 087	91	742	75,8	0,4	0,7	1,8	5,4	14,6
6	Moscow	12 600	2 561	69 300	6 927	174	350	5,5	0,5	1,4	2,5	2,8	5,1
7	London	9 726	1 707	-	19 297	33	682	-	2,0	0,3	0,2	7,0	3,5
8	Seoul	9 411	605	2 118 775	38 269	37	325	225,1	4,1	0,4	0,1	3,5	0,8
9	Hanoi	8 499	3 358	1 325	586	75	56	0,2	0,1	0,9	12,8	0,7	9,6
10	Hong Kong	7 413	1 114	810 218	34 775	28	287	109,3	4,7	0,4	0,1	3,9	0,8
11	Paris	7 019	800	498 162	11 838	37	1 237	71,0	1,7	0,5	0,3	17,6	10,4
12	Bangkok	5 494	1 568	58 256	2 707	12	122	10,6	0,5	0,2	0,4	2,2	4,5
13	Alexandria	5 484	2 818	-	3 355	9	100	-	0,6	0,2	0,3	1,8	3,0
14	St. Petersburg	5 380	1 404	-	9 781	131	-	-	1,8	2,4	1,3	-	-
15	Berlin	3 755	892	492 604	9 578	-	-	131,2	2,6	-	-	-	-
16	Busan	3 468	770	-	2 488	33	152	-	0,7	1,0	1,3	4,4	6,1
17	Athens	3 074	412	24 035	5 931	10	17	7,8	1,9	0,3	0,2	0,6	0,3
18	Kyiv	2 951	847	9 278	2 869	68	130	3,1	1,0	2,3	2,4	4,4	4,5
19	Incheon	2 834	1 032	-	1 279	16	108	-	0,5	0,6	1,3	3,8	8,4
20	Damascus	2 503	105	-	940	80	60	-	0,4	3,2	8,5	2,4	6,4
21	Vienna	1 982	415	43 030	12 197	-	-	21,7	6,2	-	-	-	-
22	Kuala Lumpur	1 950	243	3 522	1 011	81	254	1,8	0,5	4,2	8,0	13,0	25,1
23	Warsaw	1 861	517	21 539	3 810	8	66	11,6	2,0	0,4	0,2	3,5	1,7
24	Hamburg	1 857	755	316 275	12 058	15	-	170,3	6,5	0,8	0,1	-	-
25	Budapest	1 758	525	18 527	2 232	12	133	10,5	1,3	0,7	0,5	7,6	6,0
26	Ulaanbaatar	1 515	4 740	1 827	1 755	19	26	1,2	1,2	1,3	1,1	1,7	1,5
27	Astana	1 444	722	3 000	831	21	31	2,1	0,6	1,5	2,5	2,1	3,7
28	Prague	1 357	496	384 176	2 326	8	122	283,1	1,7	0,6	0,3	9,0	5,2
29	Sofia	1 276	492	10 905	3 440	33	43	8,5	2,7	2,6	1,0	3,4	1,3
30	Brussels	1 222	162	16 455	3 891	8	359	13,5	3,2	0,7	0,2	29,4	9,2
31	Dublin	1 186	921	99 243	9 087	4	-	83,7	7,7	0,3	0,0	-	-
32	Zagreb	767	641	3 341	1 612	4	51	4,4	2,1	0,5	0,2	6,6	3,2
33	Copenhagen	633	89	5 835	864	5	-	9,2	1,4	0,8	0,6	-	-
34	Riga	605	304	6 885	1 915	25	101	11,4	3,2	4,1	1,3	16,7	5,3
35	Vilnius	563	401	3 601	1 022	4	16	6,4	1,8	0,7	0,4	2,8	1,6

36	Lisbon	545	100	22 045	1 132	2	4	40,4	2,1	0,4	0,2	0,7	0,4
37	Tallinn	437	159	6 378	816	5	39	14,6	1,9	1,1	0,6	8,9	4,8
38	Port Moresby	420	240	359	86	2	4	0,9	0,2	0,5	2,3	1,0	4,7
39	Brno	379	230	241 806	618	1	0	638,0	1,6	0,3	0,2	0,0	0,0
40	Ostrava	289	214	292 936	731	1	0	1013,6	2,5	0,3	0,1	0,0	0,0
41	Wellington	213	290	4 410	291	0	9	20,7	1,4	0,0	0,0	4,2	3,1
42	Pilsen	171	138	149 854	369	2	0	876,3	2,2	1,2	0,5	0,0	0,0
	$\Sigma$	<b>212 077</b>	<b>45 807</b>	<b>6 928 409</b>	<b>284 137</b>	<b>2 181</b>	<b>7 902</b>	<b>32,7</b>	<b>1,3</b>	<b>1,0</b>	<b>0,8</b>	<b>3,7</b>	<b>2,8</b>

Структура обсягу робіт протипожежних служб в містах світу в 2022 р.  
Type of fire service calls in the cities of the World in 2022

№	City	Population thous.inh.	Total number of calls a year ...									
			fires	in %	accidents	in %	medical aid	in %	false calls	in %	other	in %
	Місто	Населення, тис. осіб	Загальна кількість визвів в рік									
			На пожежі	%	На аварії	%	Медична допомога	%	Хибні виклики	%	Інші	%
1	Dhaka	22 478	5 984	59,9	1 407	14,1	1 603	16,1	-	-	993	9,9
2	Istanbul	15 636	22 554	18,3	38 406	31,2	62 007	50,4	-	-	20 808	14,5
3	Tokyo	13 677	5 087	0,5	9 847	1,0	774 351	75,2	237 746	23,1	2 030	0,2
4	Seoul	9 411	38 269	2,8	57 927	4,2	609 766	44,3	-	-	668 994	48,7
5	Hanoi	8 499	586	55,8	438	41,7	27	2,6	35	3,9	239	26,9
6	Hong Kong	7 413	34 775	4,3	35 314	4,4	740 129	91,3	-	-	-	-
7	Paris	7 019	11 836	2,6	25 899	5,8	412 224	91,6	-	-	-	-
8	Athens	3 074	5 931	24,7	5 264	21,9	-	-	3 655	15,2	9 185	38,2
9	Kyiv	2 951	2 869	31,6	1 084	12,0	-	-	1 601	17,7	3 512	38,7
10	Vienna	1 982	12 197	28,3	26 654	61,9	-	-	-	-	4 179	9,7
11	Kuala Lumpur	1 950	1 011	28,7	2 485	70,6	-	-	15	0,4	11	0,3
12	Hamburg	1 875	12 058	3,8	25 956	8,2	278 261	88,0	-	-	-	-
13	Warsaw	1 861	3 810	17,7	2 253	10,5	922	4,3	4 282	19,9	10 272	47,7
14	Budapest	1 758	2 232	12,8	9 686	55,6	0	0,0	5 508	31,6	-	-
15	Ulaanbaatar	1 515	1 755	91,1	172	8,9	-	-	-	-	-	-
16	Prague	1 357	4 719	1,2	10 784	2,8	27 853	7,3	326 420	85,0	14 400	3,7
17	Sofia	1 276	3 440	31,5	1 451	13,3	409	3,8	335	3,1	5 270	48,3
18	Brussels	1 222	3 891	22,0	5 365	30,4	-	-	4 997	28,3	3 419	19,3
19	Dublin	1 186	9 087	9,2	4 486	4,5	82 480	83,1	3 190	3,2	-	-
20	Zagreb	767	1 612	48,2	1 697	50,8	8	0,2	4	0,1	20	0,6
21	Copenhagen	633	1 235	21,2	143	2,5	-	-	4 080	69,9	377	6,5
22	Riga	605	1 915	27,8	3 390	49,2	-	-	1 580	22,9	-	-

23	Vilnius	563	1 025	28,5	1 176	32,7	0	0,0	15	0,4	1 385	38,5
24	Lisbon	545	1 132	5,1	6 858	31,1	1 587	7,2	185	0,8	12 283	55,7
25	Tallinn	437	816	12,8	1 773	27,8	-	-	2 783	43,6	1 007	15,8
26	Brno	379	1 582	0,7	5 250	2,2	8 760	3,6	221 289	91,5	4 925	2,0
27	Ostrava	289	3 616	1,2	17 035	5,8	19 599	6,7	247 246	84,4	5 440	1,9
28	Wellington	213	281	44,3	118	18,6	215	33,9	-	-	20	3,2
29	Pilsen	171	2 168	1,4	7 513	5,0	10 339	6,9	121 900	81,3	7 934	5,3
Σ		110 742	197 473	3,6	309 831	5,6	3 030 540	55,1	1 186 866	21,6	776 703	14,1

Місця виникнення пожеж в містах світу в 2022 р.  
Distribution of fires by types in the cities of the  
World in 2022

№	City	Population thous.inh.	Number of fires ...															
			structure fires						vehicles	in %	forests	in %	grass, brush	in %	rubbish	in %	other	in %
	residential	in %	others	in %	all	in %												
	Місто	Населення, тис. осіб	в будівлях						Кількість пожеж									
житлові	%	інші	%	разом	%	на транспорті	%	в лісах	%	трави, кущів	%	сміттє- звалищ	%	інші	%			
1	Dhaka	22 478	-	-	-	-	902	52,7	72	4,2	5	0,3	-	-	-	-	732	42,8
2	Istanbul	15 636	6 572	55,3	3 500	29,4	10 072	84,7	1 821	8,1	-	-	-	-	-	-	10 661	47,3
3	Tokyo	14 010	-	-	-	-	2 850	72,0	200	5,1	3	0,1	-	-	-	-	906	22,9
4	Moscow	12 600	3 274	47,3	2 840	41,0	6 114	88,3	813	11,7	-	-	-	-	-	-	-	-
5	London	9 726	5 294	27,4	1 697	8,8	6 991	36,2	1 477	7,7	-	-	5 685	29,5	4 621	23,9	523	2,7
6	Seoul	9 411	-	-	-	-	4 209	78,0	366	6,8	30	0,6	-	-	-	-	791	14,7
7	Hanoi	8 499	181	35,1	148	28,7	329	63,8	49	9,5	21	4,1	22	4,3	49	9,5	46	8,9
8	Hong Kong	7 413	-	-	-	-	2 853	59,2	233	4,8	653	13,6	-	-	-	-	1 080	22,4
9	St. Petersburg	5 380	2 559	24,8	5 566	53,8	8 125	78,6	556	5,4	-	-	-	-	-	-	1 656	16,0
10	Athens	3 074	1 540	26,0	134	2,3	1 568	28,2	402	6,8	191	3,2	121	2,0	324	5,5	3 219	54,3
11	Kyiv	2 951	1 203	45,1	194	7,3	1 397	52,3	265	9,9	35	1,7	973	36,4	0	0,0	334	16,4
12	Vienna	1 982	-	-	-	-	4 292	90,1	155	3,3	-	-	315	6,6	-	-	-	-
13	Warsaw	1 861	1 007	26,4	454	11,9	1 461	38,3	320	8,4	56	1,5	311	8,2	1 063	27,9	599	15,7
14	Budapest	1 758	882	59,9	312	21,2	1 194	81,1	124	8,4	-	-	51	3,5	103	7,0	760	34,8
15	Ulaanbaator	1 515	-	-	-	-	950	54,1	67	3,8	5	0,3	-	-	-	-	733	41,8
16	Astana	1 444	524	63,1	124	14,9	648	78,0	65	7,8	-	-	-	-	-	-	118	14,2
17	Prague	1 357	367	15,7	206	8,8	573	24,6	212	9,1	32	1,4	12	0,5	1 057	45,3	445	19,1

18	Sofia	1 276	373	10,8	659	19,2	1 032	30,0	298	8,7	3	0,1	370	10,8	1 685	49,0	52	1,5
19	Brussels	1 222	790	45,1	402	23,0	1 192	68,1	255	14,6	17	1,0	88	5,0	199	11,4	923	35,7
20	Zagreb	767	88	5,5	492	30,5	580	36,0	155	9,6	-	-	364	22,6	430	26,7	83	5,1
21	Copenhagen	633	235	28,5	178	21,6	413	50,1	73	8,8	3	0,4	60	7,3	276	33,5	39	4,9
22	Riga	605	51	2,7	943	50,6	994	53,3	149	8,0	48	2,6	183	9,8	490	26,3	51	2,9
23	Vilnius	563	72	7,0	238	23,3	310	30,3	128	12,5	8	0,8	127	12,4	349	34,1	100	9,8
24	Lisbon	545	187	16,5	71	6,3	258	22,8	143	12,6	9	0,8	100	8,8	282	24,9	340	30,0
25	Tallinn	437	139	17,0	89	10,9	228	27,9	59	7,2	77	9,4	-	-	367	45,0	85	10,4
26	Brno	379	83	17,4	39	8,2	122	25,6	47	9,9	25	5,2	1	0,2	282	59,1	141	22,9
27	Ostrava	289	117	19,1	87	14,2	204	33,4	52	8,5	30	4,9	3	0,5	322	52,7	120	16,5
28	Wellington	213	-	-	-	-	135	49,9	20	7,1	23	8,1	-	-	-	-	105	37,1
29	Pilsen	171	36	12,5	30	10,4	66	22,9	42	14,6	33	11,5	2	0,7	145	50,3	81	22,1
<b>Σ</b>		<b>128 195</b>	<b>25 574</b>	<b>25,7</b>	<b>18 403</b>	<b>18,5</b>	<b>43 977</b>	<b>44,2</b>	<b>8 618</b>	<b>8,7</b>	<b>1 307</b>	<b>1,3</b>	<b>8 788</b>	<b>8,8</b>	<b>12 044</b>	<b>12,1</b>	<b>24 723</b>	<b>24,9</b>

**Дані щодо загиблих при пожежах в містах світу**  
**Розподіл загиблих при пожежах по об'єктах пожеж в містах світу в 2022 р.**  
**Distribution of fire deaths by types in the cities of the World in 2022**

№	City	Population, thous.inh.	Number of fire deaths							
			structure fires				vehicles	in %	other	in %
			residential	in %	all others	in %				
			Micro	Населення, тис. осіб	Кількість загиблих					
житлових	%	в будівлях		на транспорті	%	інші	%			
1	Moscow	12 600	134	77,0	34	19,5	6	3,4	0	0,0
2	London	9 726	27	81,8	0	0,0	-	-	6	18,2
3	Hanoi	8 499	68	90,7	4	5,3	2	2,7	1	1,3
4	St. Petersburg	5 380	123	93,9	8	6,1	0	0,0	0	0,0
5	Athens	3 074	8	80,0	1	10,0	1	10,0	0	0,0
6	Kyiv	2 951	62	91,2	2	2,9	2	2,9	2	2,9
7	Warsaw	1 861	7	53,8	0	0,0	5	38,5	1	7,7
8	Budapest	1 758	11	91,7	1	8,3	0	0,0	0	0,0
9	Astana	1 444	21	100,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
10	Prague	1 357	4	50,0	0	0,0	1	12,5	3	37,5
11	Sofia	1 276	31	93,9	1	3,0	0	0,0	1	3,0
12	Brussels	1 222	5	62,5	3	37,5	0	0,0	0	0,0
13	Zagreb	767	0	0,0	4	100,0	0	0,0	0	0,0
14	Copenhagen	633	0	0,0	5	100,0	0	0,0	0	0,0
15	Riga	605	0	0,0	24	96,0	0	0,0	1	4,0
16	Vilnius	563	0	0,0	3	75,0	0	0,0	1	25,0
17	Lisbon	545	2	100,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
18	Tallinn	437	4	80,0	1	20,0	0	0,0	0	0,0
19	Brno	379	1	100,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
20	Ostrava	289	1	100,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
21	Pilsen	171	1	50,0	0	0,0	0	0,0	1	50,0
	Σ	55 537	510	80,3	91	14,3	17	2,7	17	2,7

## Додаток Ц

### *Опубліковані праці, що відображають основні наукові результати дисертації*

#### **Монографія**

1. Покалюк, В. (2024а). *Професійна підготовка кваліфікованих робітників для підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України: монографія*. Київ: вид-во ТОВ «Юрка Любченка».

#### **Навчальні посібники**

2. Кибальна, Н., Маладика, І., Мирошник, О., Покалюк, В., & Шкарабура, М. (2019). *Професійна підготовка особового складу в органах і підрозділах цивільного захисту: навчальний посібник*. Черкаси: Видавець Третяков О.

3. Коваль, М., Чалий, Д., & Ковальчук, В. (2023). *Дії підрозділів ДСНС України в умовах воєнного стану: навчальний посібник*. Львів: ЛДУБЖД. URL: <https://dsns.gov.ua/upload/1/9/2/4/3/5/9/diyi-dsns-objednana-kniga-compressed.pdf>

4. Покалюк, В., Григор'ян М., Маладика І., & Федоренко Д. (2023а). *Тактична підготовка особового складу структурних підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України: навчальний посібник*. Черкаси: ЧПБ ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗ України.

#### **Практичний посібник**

5. Покалюк, В. (2019а). *Підготовка кваліфікованих робітників для підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України: практичний посібник*. Черкаси: Видавець Третяков О.

#### **Словник**

6. Покалюк, В., Потапенко, Л., Ненько, Ю., Майборода, А., Нуянзін, О., Нестеренко, А., & Федоренко, Д. (Уклад.). (2020а). *Термінологічний словник із рятувальної справи (українсько-польсько-англійський)*. Черкаси: Видавець Третяков О.



*Статті в наукових виданнях, включених на дату опублікування до переліку наукових фахових видань України*

7. Покалюк, В. (2010а). Усвідомлення курсантами ВНЗ України завдань адаптації до умов професійної діяльності. *Вісник Черкаського Університету. Серія: Педагогічні науки*, 189 (III), 8-12.

8. Балицька, А., & Покалюк, В. (2011а). Системність в організації процесу професійної адаптації майбутніх фахівців пожежно-рятувальної служби. *Вісник Черкаського Університету. Серія: Педагогічні науки*, 199 (I), 42-48.

9. Покалюк, В. (2012а). Адаптація курсантів ВНЗ МНС України до умов професійної діяльності начальника караулу пожежно-рятувального підрозділу. *Вища освіта України. Тематичний випуск «Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології»*, 3 (46), 138-145.

10. Покалюк, В. (2014а). Готовність фахівців пожежно-рятувальних підрозділів до професійної діяльності. *Збірник наукових праць Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка «Витоки педагогічної майстерності»*. Серія «Педагогічні науки», 14, 222-228.

11. Покалюк, В. (2014b). Зміст і структура готовності фахівців пожежно-рятувальних підрозділів до професійної діяльності. *Вісник Черкаського Університету. Серія: Педагогічні науки*, 34 (327), 128-133.

12. Покалюк, В. (2015а). Використання ділової гри в освітньому процесі вищого навчального закладу Державної служби України з надзвичайних ситуацій. *Науковий вісник Чернівецького університету: збірник наукових праць*, 738, 150-158.

13. Покалюк, В. (2015b). Ділова гра як метод підготовки майбутніх фахівців підрозділів цивільного захисту до професійної діяльності. *Науковий вісник Чернівецького університету: збірник наукових праць*, 749, 158-166.

14. Покалюк, В. (2015c). Особистісна спрямованість процесу професійної адаптації майбутніх працівників пожежно-рятувальних підрозділів. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці*

*фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: зб. наук. праць*, 41, 429-433.  
URL: <https://vspu.net/sit/index.php/sit/article/view/3695/3102>

15. Нестеренко, А., Покалюк, В., & Майборода, А. (2015). Методика формування професійної готовності майбутніх фахівців пожежної безпеки до проведення профілактичної роботи у процесі вивчення фахових дисциплін. *Збірник наукових праць Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка «Витоки педагогічної майстерності»*. Серія «Педагогічні науки», 16, 197-203.

16. Покалюк, В., & Нестеренко, А. (2016a). Удосконалення структури та змісту професійної підготовки майбутніх фахівців пожежно-рятувальних підрозділів. *Збірник наукових праць Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка «Витоки педагогічної майстерності»*. Серія «Педагогічні науки», 18, 282-287.  
URL: <https://sources.pnpu.edu.ua/issue/view/12508/6538>

17. Покалюк, В., & Федоренко, Д. (2019b). Characteristics of professional and technical educational establishments of civil protection of Ukraine. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. Зб. наук. пр.*, 54, 45-49.  
<https://vspu.net/sit/index.php/sit/article/view/5174>

18. Покалюк, В. (2019c). Теоретичні засади навчання безпеки життєдіяльності в закладах освіти України. *Міжнародний науковий журнал «Педагогіка безпеки»*, 4 (2), 97-103.  
URL: <https://pedbezpeka.vntu.edu.ua/index.php/pb/issue/view/7>

19. Pokaliuk, V. (2019a). The oretical principles of teaching living safety in educational institutions in Ukraine. *Педагогіка і психологія: вісник НАПН України: науково-теоретичний та інформаційний вісник*, 3 (104), 42-47.

20. Покалюк, В. (2019d). Підготовка кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах цивільного захисту. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія:*

*педагогіка*, 3. (електронне наукове фахове видання).

URL: <https://periodica.nadpsu.edu.ua/index.php/pedvisnyk/article/view/11/14>

21. Покалюк, В. М. (2020b). Особливості навчання працівників з урегулювання надзвичайних ситуацій у США. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*, (17) /97, том 1, 35-38. URL: <https://www.inter-nauka.com/issues/2020/17/6475>

22. Покалюк, В. (2020c). Аналіз зарубіжного наукового дискурсу стосовно досліджень у сфері цивільного захисту та управління в надзвичайних ситуаціях. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*, 19 (99), том 1, 10-14. URL: <https://www.inter-nauka.com/ua/issues/2020/19/6654>

23. Pokaliuk, V. (2020a). Features of Training and Professional Development of Canadian Rescuers. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*, 20 (100), 39-42. URL: <https://www.inter-nauka.com/uploads/public/16113217076274.pdf>

24. Pokaliuk, V., & Chernenko, O. (2020b). Comparative analysis of training systems of qualified workers of rescue units. *Порівняльна професійна педагогіка: наук. журнал*, 10 (1), 76-84. URL: <https://angl.khmnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/15/101-2020.pdf>

25. Покалюк, В. (2020d). Основні напрями наукового й методологічного розроблення проблеми спілкування в системі професійної діяльності кваліфікованих робітників структурних підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України. *Науковий вісник Льотної академії Збірник наукових праць. Серія: Педагогічні науки*, 7, 87-95.

26. Покалюк, В., & Федоренко, Д. (2023b). Досвід Австралії з підготовки, освіти і професійного розвитку працівників оперативно-рятувальних служб. *Науковий вісник Льотної академії. Серія: Педагогічні науки. Збірник наукових праць*, 13, 117-123.

27. Покалюк, В. (2024b). Педагогічні умови підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі

цивільного захисту України. *Педагогічна Академія: наукові записки*, (9).  
URL: <https://pedagogical-academy.com/index.php/journal/article/view/597/482>

28. Покалюк В. (2024с). Міждисциплінарний аналіз готовності кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту України. *Педагогічна Академія: наукові записки*, (10). URL: <https://pedagogical-academy.com/index.php/journal/article/view/615>

***Статті в періодичних наукових виданнях, проіндексованих у базах даних Web of Science Core Collection та Scopus***

29. Kostenko, V., Zavalova, O., Chepak, O., & Pokaliuk, V. (2018). Mitigating the adverse environmental impact resulting from closing down of mining enterprises. *Mining of Mineral Deposits*. Dnipro: Dnipro University of Technology, 12, Issue 3, 105-112. DOI: <https://doi.org/10.15407/mining12.03.105>

30. Zavalova, O., Grygorian, M., Kostenko, V., Liashok, N., Kostenko, T., & Pokaliuk, V. (2021). Theoretical basis for the formation of damaging factors during the coal aerosol explosion. *Mining of Mineral Deposits*, 15 (4), 130-138. DOI: <https://doi/10.33271/mining15.04.130>

31. Samchenko, T., Dobrostan, O., Pokaliuk, V., & Chernysh, R. (2023). Creation of Equipment for Testing Roofs for Resistance to External Fire Influence. *Applied Mechanics and Materials*, 917, 95-102. DOI: <https://doi.org/10.4028/p-UmOn0Q>

32. Guzii, S., Prysiazna, O., Lapovska, S., Khodakovskyy, O., & Pokaliuk, V. (2023). Influence of Manganese-containing Additives on the Structural-mechanical, Dielectric and Fire-resistant Properties of Composite Materials on Microwave Absorbing Porous Substrates. *Solid State Phenomena*, 352, 47-55. DOI: <https://doi.org/10.4028/p-6D8jIF>

***Статті в іноземних наукових періодичних виданнях***

33. Покалюк, В., & Гора, В. (2015d). Удосконалення професійної підготовки майбутніх фахівців пожежно-рятувальних підрозділів.

*Міжнародний науковий журнал Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, III (35), Issue 71, 59-62.  
URL: [https://eprints.cdu.edu.ua/676/1/ped\\_psy\\_iii35\\_71.pdf](https://eprints.cdu.edu.ua/676/1/ped_psy_iii35_71.pdf)

34. Покалюк, В. (2019е). Специфіка професійної підготовки та післядипломної освіти особового складу структурних підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України. *Edukacja Zawodowa i Ustawiczna: Polsko-Ukraiński Rocznik Naukowy = Професійна і неперервна освіта: польсько-український щорічник. / Акад. спец. педагогіки ім. Марії Гжегожевської у Варшаві ; Ін-т пед. освіти і освіти дорослих Нац. акад. пед. наук України ; наук. рада Т. Александер, Р. Герлях, ... Н. Ничкало та ін. ; Заст. голов. ред. Н. Ничкало. – Варшава : Академія Спеціальної педагогіки у Варшаві, nr 4/2019, 333-343. URL: <https://www.aps.edu.pl/wydawnictwo/czasopisma/edukacja-zawodowa-i-ustawiczna/numery/numer-4-2019/>*

35. Покалюк, В. (2020е). Підготовка особового складу оперативних розрахунків рятувальних частин в структурних підрозділах Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України. *International Journal of Innovative Technologies in Social Science*, 2 (23), 39-43.  
DOI: [https://doi.org/10.31435/rsglobal\\_ijitss/28022020/6947](https://doi.org/10.31435/rsglobal_ijitss/28022020/6947)

36. Pokaliuk, V. (2020с). Practical training of personal of regular subdivisions of structural units of operative and rescue service of civil protection of Ukraine. *World Science*, 3 (55), March, 31-33. DOI: [https://doi.org/10.31435/rsglobal\\_ws/31032020/6988](https://doi.org/10.31435/rsglobal_ws/31032020/6988)

37. Pokaliuk, V., & Fedorenko, D. (2020d). Training, Re-Training and Certification Training of Rescuers of Ukraine. *Science Review*, 7 (34), October, 3-7. DOI: [https://doi.org/10.31435/rsglobal\\_sr/31102020/7218](https://doi.org/10.31435/rsglobal_sr/31102020/7218)

### **Патенти**

38. Костенко, В., Зав'ялова, О., Покалюк, В., Костенко, Т., & Зав'ялов, Г. (2016а). Теплозахисний костюм. Патент на корисну модель № 109668, № заявки: u201603119; Заявл. 25.03.2016; Опубл. 25.08.2016, бюл. № 16.

39. Костенко, Т., Нестеренко, А., Нуянзін, О., Майборода, А., Покалюк, В., & Костенко, В. (2017а). Пінний охолоджуючий пристрій теплозахисного костюма. Патент на корисну модель № 114109, № заявки: u201609854; Заявл. 26.09.2016; Опубл. 27.02.2017, бюлетень № 4.

40. Костенко, Т., Нестеренко, А., Покалюк, В., Нуянзін, О., Майборода, А., & Костенко, В. (2017б). Охолоджуючий пристрій теплозахисного костюму. Патент на корисну модель № 115193, № заявки: u201609849; Заявл. 26.09.2016; Опубл. 10.04.2017, бюлетень № 7.

### ***Публікації, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації***

41. Покалюк, В., Іващенко, Ю., & Леоненко, В. (2010b). *Усвідомлення майбутніми фахівцями пожежно-рятувальної служби України завдань професійної адаптації в ході навчання у профільному ВНЗ. Теорія та практика ліквідації надзвичайних ситуацій: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 2-3 грудня 2010 року. (с. 216-219). Черкаси: АПБ ім. Героїв Чорнобиля.*

42. Балицька, А., & Покалюк, В. (2011b). *Забезпечення системності організації процесу професійної адаптації майбутніх фахівців пожежно-рятувальної служби. Організаційно-управлінські, економічні та нормативно-правові аспекти забезпечення діяльності органів управління та підрозділів МНС України: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції, 15 квітня 2011 року. (с. 78-79). Черкаси: АПБ ім. Героїв Чорнобиля.*

43. Федоренко, Д., Покалюк, В., & Кибальна, Н. (2011). *Психологія безпеки виконання аварійно-рятувальних робіт на висоті. Теорія та практика ліквідації надзвичайних ситуацій: матеріали міжнародної науково-*

*практичної конференції, 9-10 грудня 2011 року. (с. 310-131). Черкаси: АПБ ім. Героїв Чорнобиля.*

44. Покалюк, В., & Леоненко, В. (2011a). Теоретичні засади адаптації до управлінської діяльності фахівців пожежно-рятувальної служби МНС України. *Теорія та практика ліквідації надзвичайних ситуацій: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 9-10 грудня 2011 року. (с. 293-295). Черкаси: АПБ ім. Героїв Чорнобиля.*

45. Покалюк, В., & Федоренко, Д. (2011b). Особистісна спрямованість професійної адаптації майбутніх фахівців пожежно-рятувальної служби у профільному ВНЗ. *Актуальні проблеми становлення особистості професіонала в ризиконебезпечних професіях: матеріали III Всеармійської науково-практичної конференції, 26 травня 2011 року. (с. 252-254). Київ: НУОУ.*

46. Покалюк, В., & Потапенко, В. (2012b). Теоретичні засади адаптації до управлінської діяльності фахівців оперативно-рятувальної служби цивільного захисту МНС України. *Пожежна безпека: теорія і практика: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції, 12 жовтня 2012 року. (с. 422-424). Черкаси: АПБ ім. Героїв Чорнобиля.*

47. Покалюк, В., & Матвійчук, Н. (2012c). Педагогічна модель розвитку адаптаційного потенціалу в фахівців пожежно-рятувальних підрозділів ОРС ЦЗ МНС України. *Теорія і практика гасіння пожеж та ліквідації надзвичайних ситуацій: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції, 7-8 грудня 2012 року. (с. 321-323). Черкаси: АПБ ім. Героїв Чорнобиля.*

48. Покалюк, В., & Потапенко, В. (2012d). Адаптація курсантів ВНЗ МНС України до умов професійної діяльності. *Теорія і практика гасіння пожеж та ліквідації надзвичайних ситуацій: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції, 7-8 грудня 2012 року. (с. 323-325). Черкаси: АПБ ім. Героїв Чорнобиля.*

49. Покалюк, В., & Потапенко, В. (2013а). *Адаптація до умов професійної діяльності фахівців пожежно-рятувальних підрозділів. Актуальні проблеми технічних та соціально-гуманітарних наук у забезпеченні діяльності служби цивільного захисту: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, частина 1, 4-5 квітня 2013 року. (с. 83-85). Черкаси: АПБ ім. Героїв Чорнобиля.*

50. Покалюк, В. (2013b). Керівник основного (первинного) тактичного пожежно-рятувального підрозділу: теоретична модель. *Теорія і практика гасіння пожеж та ліквідації надзвичайних ситуацій: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції, 6-7 грудня 2013 року. (с. 85-86). Черкаси: АПБ ім. Героїв Чорнобиля.*

51. Покалюк, В., & Черниш, Р. (2014с). Професійна готовність фахівців пожежно-рятувальних підрозділів. *Теорія і практика гасіння пожеж та ліквідації надзвичайних ситуацій: матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції, 12-13 грудня 2014 року. (с. 318-321). Черкаси: ЧПБ ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗ України.*

52. Покалюк, В., Іваненко, О., & Малюк, Л. (2014d). Допрофесійна підготовка пожежних рятувальників. *Освітньо-наукове забезпечення діяльності правоохоронних органів і військових формувань України: тези VII Всеукраїнської науково-практичної конференції, 21 листопада 2014 року. (с. 239). Хмельницький: Видавництво НАДПСУ.*

53. Покалюк, В. (2014e). Особливості навчальної адаптація курсантів ВНЗ Державної служби України з надзвичайних ситуацій. *Проблеми цивільного захисту: управління, попередження, аварійно-рятувальні та спеціальні роботи: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції, 2-3 жовтня 2014 року. (с. 327-329). Харків: НУЦЗ України.*

54. Покалюк, В., & Самойленко, Л. (2014f). Структура готовності фахівців пожежно-рятувальних підрозділів до професійної діяльності. *Технології захисту/ПожТех-2014: матеріали 16 Всеукраїнської науково-практичної*



конференції рятувальників, 23–24 вересня 2014 року. (с. 238-240). Київ: ІДУЦЗ.

55. Покалюк, В., & Майборода, А. (2015e). Удосконалення підготовки фахівців робітничих професій в пожежно-рятувальних підрозділах. *Сучасний стан цивільного захисту України: перспективи та шляхи до європейського простору: матеріали 17 Всеукраїнської науково-практичної конференції рятувальників, 22-23 вересня 2015 року.* (с. 310-312). Київ: Видавництво ТОВ «Основа».

56. Покалюк, В., Майборода, А., & Нестеренко, А. (2015f). Компоненти змісту професійної підготовки пожежних-рятувальників. *Освітньо-наукове забезпечення діяльності правоохоронних органів і військових формувань України: тези VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції, 10 грудня 2015 року.* (с. 291-292). Хмельницький: Видавництво НАДПСУ.

57. Покалюк, В., & Яциняк, А. (2015g). Підвищення якості навчання фахівців робітничих професій пожежно-рятувальних підрозділів. *Надзвичайні ситуації: безпека та захист: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, 9-10 жовтня 2015 року.* (с. 430-432). Черкаси: ЧПБ ім. Героїв Чорнобиля.

58. Покалюк, В. (2019f). До питання підготовки кваліфікованих робітників структурних підрозділів ОРС ЦЗ. *Теорія і практика гасіння пожеж та ліквідації надзвичайних ситуацій: матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції, 11-12 квітня 2019 року.* (с. 261-262). Черкаси: ЧПБ ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗ України.

59. Pokaliuk, V., Maiboroda, A., & Zhurbinskiy, D. (2019b). Business Game as a Method of Professional Training of Future Specialists of Units of the Operational and Rescue Service of Civil Protection of Ukraine. *Social and Economic Aspects of Education in Modern Society: Proceedings of the XI International Scientific and Practical Conference, Vol. 2, March 22, 2019.* (pp. 22-26). Warsaw, Poland.

60. Покалюк, В. М. (2019g). Основи змісту навчання безпеки життєдіяльності в закладах освіти. *Розвиток цивільного захисту в сучасних безпекових умовах: матеріали 21 Всеукраїнської науково-практичної конференції (з міжнародною участю), 8 жовтня 2019 року.* (с. 215-218). Київ: ІДУЦЗ.

61. Покалюк, В. (2019h). Декомпозиція професійної підготовки особового складу структурних підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України. *Об'єднання теорії та практики – запорука підвищення готовності оперативно-рятувальних підрозділів до виконання дій за призначенням: матеріали круглого столу, 24 жовтня 2019 року.* (с. 84-86). Харків: НУЦЗУ.

62. Покалюк, В. (2019i). Підготовка робітничих кадрів сфери цивільного захисту. *Надзвичайні ситуації: безпека та захист: матеріали ІХ Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, 24-25 жовтня 2019 року.* (с. 106-109). Черкаси: ЧПБ ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗ України.

63. Покалюк, В. М. (2019j). Підготовка робітничих кадрів для підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту. *Проблеми техногенно-екологічної безпеки: освіта, наука, практика: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 21-22 листопада 2019 року.* (с. 68-69). Харків: ТОВ «ПромАрт».

64. Покалюк, В., Августюк, К., & Сивун, А. (2020f). Навчання робітничих кадрів для підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України. *Теорія і практика гасіння пожеж та ліквідації надзвичайних ситуацій: матеріали ХІ Міжнародної науково-практичної конференції, 9-10 квітня 2020 року.* (с. 278-2080). Черкаси: ЧПБ ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗ України.

65. Покалюк, В. (2020g). Навчання робітничих кадрів для структурних підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України.

Сучасні проблеми професійної та цивільної безпеки: I Міжнародна науково-практична конференція. (с.93-94). Дніпро: Редакційно-видавничий відділ ДВНЗ УДХТУ.

66. Покалюк, В. (2020h). Особливості підготовки рятувальників в США. *Надзвичайні ситуації: безпека та захист: матеріали X Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, 29-30 жовтня 2020 року.* (с. 202-203). Черкаси: ЧПБ ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗ України.

67. Покалюк, В. (2020i). Особливості підготовки працівників рятувальних підрозділів Австралії. *Theory, science and practice: Abstracts of III International Scientific and Practical Conference, October 05-08, 2020.* (pp. 274-277). Tokyo, Japan. URL: <https://isg-konf.com/uk/theory-science-and-practice-ua/>

68. Покалюк, В. (2020j). Європейський досвід підготовки працівників рятувальних підрозділів. *Integration of scientific bases into practice: Abstracts of IV International Scientific and Practical Conference, October 12-16, 2020.* (pp. 302-304). Stockholm, Sweden. URL: <https://isg-konf.com/uk/integration-of-scientific-bases-into-practice-ua/>

69. Покалюк, В. (2020k). Підготовка і професійний розвиток рятувальників Канади. *Study of modern problems of civilization: Abstracts of V International Scientific and Practical Conference, October 19-23, 2020.* (pp. 325-327). Oslo, Norway. URL: <https://isg-konf.com/uk/study-of-modern-problems-of-civilization/>

70. Покалюк, В. (2020l). Професійна підготовка рятувальників в США. *About the problems of science and practice, tasks and ways to solve them: Abstracts of VI International Scientific and Practical Conference, October 26-30, 2020.* (pp. 348-351). Milan, Italy. URL: <https://isg-konf.com/uk/about-the-problems-of-science-and-practice-tasks-and-ways-to-solve-them/>

71. Покалюк, В., Улітько Р., Попенко, М., Гавриленко, Б., & Чернета, О. (2021a). Особливості практичної підготовки пожежних-рятувальників. *Теорія і практика гасіння пожеж та ліквідації надзвичайних ситуацій: матеріали*

*XII Міжнародної науково-практичної конференції, 8-9 квітня 2021 року. (с. 293-295). Черкаси: ЧПБ ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗ України.*

72. Покалюк, В., Улітько Р., Попенко, М., Гавриленко, Б., & Чернета, О. (2021b). Особливості професійної підготовки рятувальників Республіки Естонія. *Теорія і практика гасіння пожеж та ліквідації надзвичайних ситуацій: матеріали XII Міжнародної науково-практичної конференції, 8-9 квітня 2021 року. (с. 295-296). Черкаси: ЧПБ ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗ України.*

73. Покалюк, В. (2021c). Міжнародні документи з управління в надзвичайних ситуаціях. *Надзвичайні ситуації: безпека та захист: матеріали XI Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, 28-29 жовтня 2021 року. (с. 45-47). Черкаси: ЧПБ ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗ України.*

74. Покалюк, В. (2022a). Професійне навчання працівників з урегулювання надзвичайних ситуацій у США. *Теорія і практика гасіння пожеж та ліквідації надзвичайних ситуацій: матеріали XIII Міжнародної науково-практичної конференції, 26 квітня 2022 року. (с. 239-241). Черкаси: ЧПБ ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗ України.*

75. Покалюк, В. (2022b). Документи міжнародних організацій з проблем цивільного захисту. *Освіта і формування конкурентоспроможності фахівців в умовах євроінтеграції: збірник тез доповідей за матеріалами VI Міжнародної науково-практичної конференції, 27-28 жовтня 2022 року. (с. 268-270). Мукачєво: Вид-во МДУ.*

76. Покалюк, В., Малик, Т., & Чудіков, Д. (2023c). Зарубіжний досвід професійного розвитку працівників оперативно-рятувальних служб. *Теорія і практика гасіння пожеж та ліквідації надзвичайних ситуацій: матеріали XIV Міжнародної науково-практичної конференції, 27 квітня 2023 року. (с. 232-233). Черкаси: ЧПБ ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗ України.*

77. Покалюк, В., & Бернікова, Т. (2024d). Безпека життєдіяльності в закладах професійної (професійно-технічної) освіти: теоретичні основи вивчення. *Теорія і практика гасіння пожеж та ліквідації надзвичайних ситуацій: матеріали XV Міжнародної науково-практичної конференції, 25 квітня 2024 року. (с. 256-257)*. Черкаси: ЧПБ ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗ України.

***Опубліковані праці, що додатково відображають наукові результати дисертації***

78. Нестеренко, А., & Покалюк, В. (2016). Параметри вибуху та його наслідки. *Теорія і практика гасіння пожеж та ліквідації надзвичайних ситуацій: матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції, 19-20 травня 2016 року. (с. 231)*. Черкаси: ЧПБ ім. Героїв Чорнобиля.

79. Костенко, В., & Покалюк, В. (2016b). Підвищення ефективності захисту рятувальників від інтенсивного теплового випромінювання. *Сучасний стан цивільного захисту України: перспективи та шляхи до Європейського простору: матеріали 18 Всеукраїнської науково-практичної конференції рятувальників, 11-12 жовтня 2016 року. (с. 175-177)*. Київ: ІДУЦЗ.

80. Нуянзін, О., Покалюк, В., Майборода, А., & Нестеренко, А. (2016). Моделювання тепломасообміну в камері вогневої печі при випробуваннях на вогнестійкість несучої стіни. *Надзвичайні ситуації: безпека та захист: матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції, 21-22 жовтня 2016 року. (с. 115-117)*. Черкаси: ЧПБ ім. Героїв Чорнобиля.

81. Костенко, Т., Покалюк, В., Майборода, А., Нуянзін, О., & Нестеренко, А. (2016a). Пропозиції щодо удосконалення засобів протитеплового захисту. *Пожежна та техногенна безпека. Теорія, практика, інновації: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. (с. 422-424)*. Львів: ЛДУБЖД.

82. Костенко, Т., Покалюк, В., Майборода, А., Нуянзін, О., & Нестеренко, А. (2016b). Особливості теплового впливу пожежі на теплозахисний костюм пожежника. *Пожежна та техногенна безпека. Теорія, практика, інновації: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції*. (с. 486-488). Львів: ЛДУБЖД.

83. Kostenko, T., Maiboroda, A., Pokaliuk, V., Nuianzin, O., & Nesterenko, A. (2017). *Modeling of transportation processes in thermal suits with heat extraction. XVIII International Scientific Conference New technologies and achievements in metallurgy, material engineering, production engineering and physics*. A collective monograf. Series: Monografie Nr. 68/ (pp. 422-426). Częstochowa.

84. Покалюк, В., Романов, О., Салі, В., & Носов, А. (2017a). Декомпозиція екстремальних мікрокліматичних умов професійної діяльності рятувальників. *Теорія і практика гасіння пожеж та ліквідації надзвичайних ситуацій: матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції, 18-19 травня 2017 року*. (с. 229-231). Черкаси: ЧПБ ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗ України.

85. Костенко, В., Нестеренко, А., Нуянзін, О., & Покалюк, В. (2017). Математична модель теплообміну в ізоляційному одязі з системою охолодження та без неї. *Надзвичайні ситуації: попередження та ліквідація: збірник наукових праць*, 1, 42-48. URL: <https://fire-journal.ck.ua/index.php/fire/article/view/9/7>

86. Покалюк, В., Костенко, Т., Нуянзін, О., & Нестеренко, А. (2017b). Екстремальні мікрокліматичні умови професійної діяльності рятувальників. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*, 3 (25), 159-164. URL: <https://www.inter-nauka.com/ua/issues/2017/3/2254>

87. Покалюк, В., Панімаш, Ю., & Романов, О. (2018a). Характеристика екстремальних мікрокліматичних умов професійної діяльності оперативних розрахунків пожежно-рятувальних підрозділів. *Збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції «Пожежна безпека:*

*проблеми та перспективи», 1-2 березня 2018 року. (с. 116-118). Харків: НУЦЗ України.*

88. Покалюк, В., Романов, О., & Перков, С. (2018b). Моделювання впливу теплового потоку на рятувальників. *Теорія і практика гасіння пожеж та ліквідації надзвичайних ситуацій: матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної конференції, 18-19 травня 2019 року. (с. 196-200). Черкаси: ЧПБ ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗ України.*

89. Покалюк, В., Мільчуцький, О., & Кірієнко В. (2018с). Дослідження мікрокліматичних умов професійної діяльності особового складу пожежно-рятувальних підрозділів. *Сучасний стан цивільного захисту України та перспективи розвитку: матеріали 20 Всеукраїнської науково-практичної конференції, 9-10 жовтня 2018 року. (с. 358-360). Київ: Видавничий дім «Гельветика».*

90. Покалюк, В., Мільчуцький, О., Кірієнко В., & Потапенко, А. (2018d). Аналіз наявних основних засобів індивідуального протитеплового захисту особового складу пожежно-рятувальних підрозділів. *Надзвичайні ситуації: безпека та захист: матеріали VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, 25-26 жовтня 2019 року. (с. 125-126). Черкаси: ЧПБ ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗ України.*

91. Костенко, В., Зав'ялов, Г., Костенко, Т., Покалюк, В., Зав'ялова, О., Майборода, А., Нестеренко, А., Нуянзін, О., & Гаврилко, О. (2020a). *Захист рятувальників від впливу тепла: монографія / за заг. ред. д. т. н., проф. В. Костенка. Черкаси: Видавець Третяков О.*

92. Федоренко Д., Покалюк В., Черномаз І., Куценко С., Черненко О., Куліца О., & Бас О. (2020). *Методи і засоби деконтамінації: навчальний посібник. Черкаси: Видавець Вовчок Ольга.*

93. Костенко, В., Кришталь, М., Нестеренко, А., & Покалюк, В. (2020b). *Теорія горіння та вибуху: навчальний посібник. Черкаси: Видавець Третяков О.*

94. Костенко, В., Покалюк, В., Майборода, А., Нуянзін, О., Нестеренко, А., & Ненько, Ю. (2020с). *Фізико-хімічні процеси розвитку та припинення горіння: навчальний посібник*. Черкаси: Видавець Третяков О.

95. Федоренко Д., Дендаренко Ю., & Покалюк В. (2024). *Вибухові речовини та боєприпаси. Класифікація, принципи та умови зберігання, організація оперативно-тактичних дій з гасіння пожеж: навчальний посібник*. Черкаси: ЧПБ ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗ України.



### Додаток Ш

#### Відомості про апробацію результатів дисертації

#### Масові науково-практичні заходи міжнародного рівня:

1. Міжнародна науково-практична конференція «Теорія та практика ліквідації надзвичайних ситуацій» (Україна, м. Черкаси, Академія пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля, 2-3 грудня 2010 р.). Форма участі – доповідь на тему – «Усвідомлення майбутніми фахівцями пожежно-рятувальної служби України завдань професійної адаптації в ході навчання у профільному ВНЗ».

2. Міжнародна науково-практична конференція «Теорія та практика ліквідації надзвичайних ситуацій» (Україна, м. Черкаси, Академія пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля, 9-10 грудня 2011 р.). Форма участі – доповідь на тему – «Теоретичні засади адаптації до управлінської діяльності фахівців пожежно-рятувальної служби МНС України».

3. IV Міжнародна науково-практична конференція «Теорія і практика гасіння пожеж та ліквідації надзвичайних ситуацій» (Україна, м. Черкаси, Академія пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля, 7-8 грудня 2012 р.). Форма участі – доповідь на тему «Педагогічна модель розвитку адаптаційного потенціалу в фахівців пожежно-рятувальних підрозділів ОРС ЦЗ МНС України».

4. V Міжнародна науково-практична конференція «Теорія і практика гасіння пожеж та ліквідації надзвичайних ситуацій» (Україна, м. Черкаси, Академія пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля, 6-7 грудня 2013 р.). Форма участі – доповідь на тему «Керівник основного (первинного) тактичного пожежно-рятувального підрозділу: теоретична модель».

5. VI Міжнародна науково-практична конференція «Теорія і практика гасіння пожеж та ліквідації надзвичайних ситуацій» (Україна, м. Черкаси, Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля

НУЦЗ України, 12-13 грудня 2014 р.). Форма участі – доповідь на тему «Професійна готовність фахівців пожежно-рятувальних підрозділів».

6. VII Міжнародна науково-практична конференція «Теорія і практика гасіння пожеж та ліквідації надзвичайних ситуацій» (Україна, м. Черкаси, Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, 19-20 травня 2016 р.). Форма участі – доповідь на тему «Параметри вибуху та його наслідки».

7. VIII Міжнародна науково-практична конференція «Теорія і практика гасіння пожеж та ліквідації надзвичайних ситуацій» (Україна, м. Черкаси, Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, 18-19 травня 2017 р.). Форма участі – доповідь на тему «Декомпозиція екстремальних мікрокліматичних умов професійної діяльності рятувальників».

8. IX Міжнародна науково-практична конференція «Теорія і практика гасіння пожеж та ліквідації надзвичайних ситуацій» (Україна, м. Черкаси, Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, 18-19 травня 2018 р.). Форма участі – доповідь на тему «Моделювання впливу теплового потоку на рятувальників».

9. X Міжнародна науково-практична конференція «Теорія і практика гасіння пожеж та ліквідації надзвичайних ситуацій» (Україна, м. Черкаси, Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, 11-12 квітня 2019 р.). Форма участі – доповідь на тему «До питання підготовки кваліфікованих робітників структурних підрозділів ОРС ЦЗ».

10. XI Міжнародна науково-практична конференція «Теорія і практика гасіння пожеж та ліквідації надзвичайних ситуацій» (Україна, м. Черкаси, Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, 9-10 квітня 2020 р.). Форма участі – доповідь на тему

«Навчання робітничих кадрів для підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України».

11. XII Міжнародна науково-практична конференція «Теорія і практика гасіння пожеж та ліквідації надзвичайних ситуацій» (Україна, м. Черкаси, Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, 8-9 квітня 2021 р.). Форма участі – доповідь на тему «Особливості практичної підготовки пожежних-рятувальників».

12. XIII Міжнародна науково-практична конференція «Теорія і практика гасіння пожеж та ліквідації надзвичайних ситуацій» (Україна, м. Черкаси, Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, 26 квітня 2022 р.). Форма участі – доповідь на тему «Професійне навчання працівників з урегулювання надзвичайних ситуацій у США».

13. XIV Міжнародна науково-практична конференція «Теорія і практика гасіння пожеж та ліквідації надзвичайних ситуацій» (Україна, м. Черкаси, Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, 27 квітня 2023 р.). Форма участі – доповідь на тему «Зарубіжний досвід професійного розвитку працівників оперативно-рятувальних служб».

14. XV Міжнародна науково-практична конференція «Теорія і практика гасіння пожеж та ліквідації надзвичайних ситуацій» (Україна, м. Черкаси, Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, 25 квітня 2024 р.). Форма участі – доповідь на тему «Безпека життєдіяльності в закладах професійної (професійно-технічної) освіти: теоретичні основи вивчення».

15. III Міжнародна науково-практична конференція «Організаційно-управлінські, економічні та нормативно-правові аспекти забезпечення діяльності органів управління та підрозділів МНС України» (Україна, м. Черкаси, Академія пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля, 15 квітня

2011 р.). Форма участі – публікація тез на тему «Забезпечення системності організації процесу професійної адаптації майбутніх фахівців пожежно-рятувальної служби».

16. II Міжнародна науково-практична конференція «Пожежна безпека: теорія і практика» (Україна, м. Черкаси, Академія пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля, 12 жовтня 2012 р.). Форма участі – публікація тез на тему «Теоретичні засади адаптації до управлінської діяльності фахівців оперативно-рятувальної служби цивільного захисту МНС України».

17. Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми технічних та соціально-гуманітарних наук у забезпеченні діяльності служби цивільного захисту» (Україна, м. Черкаси, Академія пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля, 4-5 квітня 2013 р.). Форма участі – публікація тез на тему «Адаптація до умов професійної діяльності фахівців пожежно-рятувальних підрозділів».

18. Міжнародна науково-практична конференція «Проблеми цивільного захисту: управління, попередження, аварійно-рятувальні та спеціальні роботи» (Україна, м. Харків, Національний університет цивільного захисту України, 2-3 жовтня 2014 р.). Форма участі – публікація тез на тему «Особливості навчальної адаптація курсантів ВНЗ Державної служби України з надзвичайних ситуацій».

19. VI Міжнародна науково-практична конференція «Надзвичайні ситуації: безпека та захист (Україна, м. Черкаси, Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, 21-22 жовтня 2016 р.). Форма участі – публікація тез на тему «Моделювання тепломасообміну в камері вогневої печі при випробуваннях на вогнестійкість несучої стіни».

20. Міжнародна науково-практична конференція (Україна, Львів, Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, 20-21 жовтня

2016 р.). Форма участі – публікація тез на тему «Особливості теплового впливу пожежі на теплозахисний костюм пожежника».

21. XVIII International Scientific Conference New technologies and achievements in metallurgy, material engineering, production engineering and physics (Częstochowa, 2017). Форма участі – публікація тез на тему – «Modeling of transportation processes in thermal suits with heat extraction.».

22. Міжнародна науково-практична конференція «Проблеми техногенно-екологічної безпеки: освіта, наука, практика» (Україна, м. Харків, Національний університет цивільного захисту України, 21-22 листопада 2019 р.). Форма участі – публікація тез на тему «Підготовка робітничих кадрів для підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту».

23. XI International Scientific and Practical Conference «Social and Economic Aspects of Education in Modern Society» (Poland, Warsaw, March 22, 2019) Форма участі – публікація тез на тему «Business Game as a Method of Professional Training of Future Specialists of Units of the Operational and Rescue Service of Civil Protection of Ukraine».

24. I Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні проблеми професійної та цивільної безпеки» (Україна, м. Дніпро, Український державний хіміко-технологічний університет Українського державного університету науки і технологій, 28 квітня 2020 р.). Форма участі – публікація тез на тему «Навчання робітничих кадрів для структурних підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України».

25. III International Scientific and Practical Conference «Theory, science and practice» (Japan, Tokyo, October 05-08, 2020) Форма участі – публікація тез на тему «Особливості підготовки працівників рятувальних підрозділів Австралії».

26. IV International Scientific and Practical Conf «Integration of scientific bases into practice» (Sweden, Stockholm, October 12-16, 2020). Форма участі –

публікація тез на тему «Європейський досвід підготовки працівників рятувальних підрозділів».

27. V International Scientific and Practical Conference «Study of modern problems of civilization» (Norway, Oslo, October 19-23, 2020). Форма участі – публікація тез на тему – «Підготовка і професійний розвиток рятувальників Канади».

28. VI International Scientific and Practical Conference «About the problems of science and practice, tasks and ways to solve them» (Italy, Milan, October 26-30, 2020). Форма участі – публікація тез на тему «Професійна підготовка рятувальників в США».

29. VI Міжнародна науково-практична конференція «Освіта і формування конкурентоспроможності фахівців в умовах євроінтеграції» (Україна, м. Мукачево, Мукачівський державний університет, 27-28 жовтня 2022 р.). Форма участі – публікація тез на тему «Документи міжнародних організацій з проблем цивільного захисту».

#### **Масові науково-практичні заходи всеукраїнського рівня:**

1. Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю «Надзвичайні ситуації: безпека та захист» (Україна, м. Черкаси, Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, 9-10 жовтня 2015 р.). Форма участі – публікація тез на тему «Підвищення якості навчання фахівців робітничих професій пожежно-рятувальних підрозділів».

2. VIII Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю «Надзвичайні ситуації: безпека та захист» (Україна, м. Черкаси, Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, 25-26 жовтня 2018 р.). Форма участі – публікація тез на тему «Аналіз наявних основних засобів індивідуального протитеплого захисту особового складу пожежно-рятувальних підрозділів».

3. IX Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю «Надзвичайні ситуації: безпека та захист» (Україна, м. Черкаси,

Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, 24-25 жовтня 2019 р.). Форма участі – публікація тез на тему «Підготовка робітничих кадрів сфери цивільного захисту».

4. X Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю «Надзвичайні ситуації: безпека та захист» (Україна, м. Черкаси, Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, 29-30 жовтня 2020 р.). Форма участі – публікація тез на тему «Особливості підготовки рятувальників в США».

5. XI Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю «Надзвичайні ситуації: безпека та захист» (Україна, м. Черкаси, Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, 28-29 жовтня 2021 р.). Форма участі – публікація тез на тему «Міжнародні документи з управління в надзвичайних ситуаціях».

6. 21 Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю «Розвиток цивільного захисту в сучасних безпекових умовах» (Україна, м. Київ, Інститут державного управління у сфері цивільного захисту, 8 жовтня 2019 р.). Форма участі – публікація тез на тему «Основи змісту навчання безпеки життєдіяльності в закладах освіти».

7. VII Всеукраїнська науково-практична конференція «Освітньо-наукове забезпечення діяльності правоохоронних органів і військових формувань України» (Україна, м. Хмельницький, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, 21 листопада 2014 р.). Форма участі – публікація тез на тему «Допрофесійна підготовка пожежних рятувальників».

8. VIII Всеукраїнська науково-практична конференція «Освітньо-наукове забезпечення діяльності правоохоронних органів і військових формувань України» (Україна, м. Хмельницький, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, 10 грудня

2015 р.). Форма участі – публікація тез на тему «Компоненти змісту професійної підготовки пожежних-рятувальників».

9.16 Всеукраїнська науково-практична конференція рятувальників «Технології захисту/ПожТех-2014» (Україна, м. Київ, Інститут державного управління у сфері цивільного захисту, 23-24 вересня 2014 р.). Форма участі – публікація тез на тему «Структура готовності фахівців пожежно-рятувальних підрозділів до професійної діяльності».

10.17 Всеукраїнська науково-практична конференція рятувальників «Сучасний стан цивільного захисту України: перспективи та шляхи до європейського простору» (Україна, м. Київ, Інститут державного управління у сфері цивільного захисту, 22-23 вересня 2015 р.). Форма участі – публікація тез на тему «Удосконалення підготовки фахівців робітничих професій в пожежно-рятувальних підрозділах».

11.18 Всеукраїнська науково-практична конференція рятувальників «Сучасний стан цивільного захисту України: перспективи та шляхи до європейського простору» (Україна, м. Київ, Інститут державного управління у сфері цивільного захисту, 11-12 жовтня 2016 р.). Форма участі – публікація тез на тему «Підвищення ефективності захисту рятувальників від інтенсивного теплового випромінювання».

12.20 Всеукраїнська науково-практична конференція рятувальників «Сучасний стан цивільного захисту України та перспективи розвитку» (Україна, м. Київ, Інститут державного управління у сфері цивільного захисту, 9-10 жовтня 2018 р.). Форма участі – публікація тез на тему «Дослідження мікрокліматичних умов професійної діяльності особового складу пожежно-рятувальних підрозділів».

13. Всеукраїнська науково-практична конференція «Пожежна безпека: проблеми та перспективи» (Україна, м. Харків, Національний університет цивільного захисту України, 1-2 березня 2018 р.). Форма участі – публікація тез на тему «Характеристика екстремальних мікрокліматичних умов



професійної діяльності оперативних розрахунків пожежно-рятувальних підрозділів».

14. III Всеармійська науково-практична конференція «Актуальні проблеми становлення особистості професіонала в ризиконебезпечних професіях» (Україна, м. Київ, Національний університет оборони України 26 травня 2011 р.). Форма участі – публікація тез на тему «Особистісна спрямованість професійної адаптації майбутніх фахівців пожежно-рятувальної служби у профільному ВНЗ».

15. Круглий стіл «Об'єднання теорії та практики – запорука підвищення готовності оперативно-рятувальних підрозділів до виконання дій за призначенням» (Україна, м. Харків, Національний університет цивільного захисту України, 24 жовтня 2019 р.). Форма участі – доповідь на тему «Декомпозиція професійної підготовки особового складу структурних підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України».

16. Методологічний семінар «Розвиток національної професійної освіти в умовах війни, повоєнного відновлення та євроінтеграції України» (Україна, м. Київ, Національна академія педагогічних наук України, 21 листопада 2024 р.). Форма участі – доповідь на тему «Розвиток системи відомчої професійної (професійно-технічної) освіти Державної служби України з надзвичайних ситуацій в умовах воєнного стану».

## Додаток Я

## Довідки про впровадження результатів дослідження



**ДСНС України**  
**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ**  
(НУЦЗ України)

вул. Овстрійська, 8, м. Черкаси, 18034, тел./факс (0472) 55-09-71, тел. (0472) 55-09-53  
www.nuczu.edu.ua ЄДРПОУ 08571363 nuczu@dsns.gov.ua

02.12.2024 № 8803-4053/8203 На № \_\_\_\_\_ від \_\_\_\_\_

**ДОВІДКА**

про впровадження результатів дисертаційного дослідження  
Віктора ПОКАЛЮКА за темою «Система підготовки кваліфікованих робітників  
до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту»  
для здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності  
13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

В освітній процес відділення професійно-технічного навчання Національного університету цивільного захисту України протягом 2023-2024 років впроваджено результати наукового дослідження начальника кафедри пожежної тактики та аварійно-рятувальних робіт Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України Віктора ПОКАЛЮКА.

Автором розроблено й теоретично обґрунтовано концепцію підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в структурних підрозділах Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту, яка базується на фундаментальних наукових, теоретичних і практичних положеннях, що інтегрують сучасні виклики професійної діяльності рятувальників, включаючи й ті, що пов'язані з військовою агресією проти України.

Матеріали за результатами здійсненого дисертантом науково-педагогічного дослідження введено до змісту освітніх компонент «Рятувальні роботи на місці події», «Гасіння пожеж», «Аварійно-рятувальні та інші невідкладні роботи, ліквідація наслідків надзвичайних ситуацій» при підготовці курсантів за робітничою професією «Пожежний-рятувальник».

Національний університет цивільного захисту України рекомендує використовувати результати дослідження Віктора ПОКАЛЮКА при складанні освітніх програм, робочих навчальних планів, робочих освітніх програм з навчальних предметів та професійно-практичної підготовки кваліфікованих робітників сфери цивільного захисту.

Довідка видана для пред'явлення у спеціалізовану вчену раду.

Ректор Національного університету цивільного захисту України  
кандидат педагогічних наук, доктор  
генерал-майор

  
Igor ТОЛОК



ДЗТІС України  
 НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ  
 ЧЕРКАСЬКИЙ ІНСТИТУТ ПОЖЕЖНОЇ БЕЗПЕКИ ІМЕНІ ГЕРОІВ ЧОРНОБИЛЯ  
 (ЧПББ ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗ України)

вул. Олександрівка, 8, м. Черкаси, 08034, тел. (0472) 55-89-71, факс (0472) 55-89-52  
 www.cchpb.com.ua ©ЗПРБ/07 3411736 e-mail: chp@zdsu.gov.ua

05.12.24 № 29 01-4496/29 37-0-51 Пп. 30

### ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження  
 Віктора ПОКАЛЮКА

за темою «Система підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту» для здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Віктор ПОКАЛЮК з 2018 року працює над проблемою теоретичного обґрунтування та експериментальної перевірки системи професійної підготовки кваліфікованих робітників для структурних підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України.

Дисертант обґрунтував концептуальні засади професійної підготовки кваліфікованих робітників аварійно-рятувальних та пожежно-рятувальних підрозділів, розробив систему підготовки кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту до професійної діяльності, яка являє собою цілісну динамічну сукупність взаємопов'язаних елементів (підсистем), що забезпечують якісну підготовку працівників до виконання професійних завдань у сфері оперативно-рятувальної діяльності. Результатом реалізації запропонованої системи підготовки кваліфікованих робітників Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту є позитивна динаміка у готовності до професійної діяльності.

Науково-педагогічне дослідження є актуальним, має теоретичну та практичну цінність, реалізується в освітньому процесі відділення професійно-технічного навчання Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля Національного університету цивільного захисту України при підготовці курсантів за робітничою професією «Пожежний-рятувальник».

Результати наукового дослідження впроваджено в освітній процес під час викладання вивчальних дисциплін «Підготовка до виконання робіт», «Рятувальні роботи на місці події», «Гасіння пожеж», «Аварійно-рятувальні

та інші невідкладні роботи, ліквідація наслідків надзвичайних ситуацій» та здійсненні професійно-практичної підготовки.

Інститут рекомендує використовувати результати науково-педагогічного дослідження Віктора ПОКАЛЮКА в освітньому процесі.

Вважаємо, що воно має важливу практичну і методичну цінність.

Довідка видана для пред'явлення у спеціалізовану вчену раду.

Т. в. о. начальника Черкаського інституту  
пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля  
Національного університету  
цивільного захисту України  
кандидат технічних наук



Дмитро ЛЕСЕЧКО





ДНС України  
 ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ  
 Вище професійне училище Львівського державного університету безпеки життєдіяльності (м. Вінниця)  
 (ВНУ ЛДЗБЖД)

вул. Генерала Арабєв, 7, м. Вінниця, 21028, тел./факс (0432) 52-89-28, (0432) 52-89-12  
 www.vpu.lzhbpl.edu.ua ЄДРПОУ 38821236 info@dnsc.gov.ua

*03.12.2024р. 106д.*

На №

від

## ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження  
 Віктора ПОКАЛЮКА  
 за темою «Система підготовки кваліфікованих робітників до професійної  
 діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту» для здобуття  
 наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності  
 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Результати наукового дослідження Віктора ПОКАЛЮКА на тему «Система підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту» були впроваджені у Вишому професійному училищі Львівського державного університету безпеки життєдіяльності (м. Вінниця) під час організації освітнього процесу з підготовки кваліфікованих робітників за робітничими професіями: «Пожежний-рятувальник», «Командир відділення Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту», «Машиніст автопідіймача (автодрабини) пожежного пересувного», «Машиніст насосних установок пожежно-рятувального транспортного засобу», «Машиніст насосної станції пожежної пересувної», «Майстер з обслуговування засобів індивідуального захисту органів дихання та компресорного обладнання», а також під час вивчення навчальних предметів професійно-теоретичної та професійно-практичної підготовки.

На особливу увагу заслуговують визначені, обґрунтовані та реалізовані дисертантом педагогічні умови підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності: стимулювання мотиваційно-ціннісних орієнтацій кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту; удосконалення змісту підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту; активізація професійної адаптації кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту під час практичної підготовки; використання інноваційних форм, інтерактивних

методів та технологій навчання у підготовці кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту.

Апробація наукового дослідження Віктора ПОКАЛЮКА отримала схвальні відгуки педагогічних працівників училища, що дозволяє зробити висновок про необхідність роботи дисертанта та доцільність впровадження авторських результатів у освітній процес професійних (професійно-технічних) закладів освіти із специфічними умовами навчання.

Довідка видана для пред'явлення у спеціалізовану вчену раду.

Заступник начальника училища  
з навчальної та методичної роботи  
полковник служби цивільного захисту



Ігор ЛІПЧАНЧУК



**ДСНС України**  
**АВАРІЙНО-РЯТУВАЛЬНИЙ ЗАГІН СПЕЦІАЛЬНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ**  
**ГОЛОВНОГО УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ**  
**З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ У КИЇВСЬКІЙ ОБЛАСТІ**  
 (АРЗ СП ГУ ДСНС України у Київській області)

вул. Максима Гоголя, 3, м. Біла Церква, Київська область, 09108, тел. (04563) 7-93-01  
 kv.dns.gov.ua СДРТОУ 36055819 arz@dns.gov.ua

04.12.2024 № 137

На № \_\_\_\_\_ від \_\_\_\_\_

### ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження  
 Віктора ПОКАЛЮКА

за темою «Система підготовки кваліфікованих робітників до професійної  
 діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту» для здобуття  
 наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності  
 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

20 квітня 2023 року наша держава досягла до найбільшій в світі системи надання міжнародної координованої оперативної допомоги при надзвичайних ситуаціях – Механізму цивільного захисту.

Для системи підготовки рятувальників України це створює можливості їх участі в повномасштабних навчаннях і модульних вправах, участь у мережі знань Механізму цивільного захисту ЄС.

Дисертантом Віктором ПОКАЛЮКОМ вперше проведено аналіз зарубіжного досвіду й професійного розвитку фахівців оперативних рятувальних служб.

Віктором ПОКАЛЮКОМ розроблено концепцію підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту в якій враховано соціальні, педагогічні (організація освітнього процесу, матеріально-технічне й інформаційно-технологічне забезпечення тощо), психологічні (індивідуальні якості, інтелект, мотивація, особистісний адаптаційний потенціал, міжособистісні взаємини в групі тощо) індикатори.

Результати наукової роботи, представлені Віктором ПОКАЛЮКОМ в практичному посібнику «Підготовка кваліфікованих робітників для підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України», навчальних посібниках «Професійна підготовка особового складу в органах і підрозділах цивільного захисту», «Методи і засоби деконтамінації» ефективно використовуються в освітньому процесі навчального пункту аварійно-

рятувального загону спеціального призначення ГУ ДСНС України у Київській області при підготовці робітничих кадрів сфери цивільного захисту за професіями «Пожежний-рятувальник», «Рятувальник», «Машиніст насосних установок пожежно-рятувального транспортного засобу».

Начальник Загону  
полковник служби цивільного захисту



Сергій ШУМИГОРА





ДСНС України  
ГОЛОВНЕ УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ  
З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ У ЖИТОМИРСЬКІЙ ОБЛАСТІ  
Аварійно-рятувальний загін спеціального призначення

№ 429 від 5 грудня 2024 р.

**ДОВІДКА**

про впровадження результатів дисертаційного дослідження  
Віктора ПОКАЛЮКА

за темою «Система підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту» для здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Результати дисертаційного дослідження Віктора ПОКАЛЮКА впроваджено в освітній процес навчального пункту аварійно-рятувального загону спеціального призначення ГУ ДСНС України у Житомирській області у викладанні навчальних дисциплін «Підготовка до виконання робіт», «Рятувальні роботи на місці подій», «Гасіння пожеж», «Аварійно-рятувальні та інші невідкладні роботи, ліквідація наслідків надзвичайних ситуацій» та здійсненні професійно-практичної підготовки за робітничою професією «Пожежний-рятувальник», «Рятувальник», «Машиніст насосних установок пожежно-рятувального транспортного засобу».

Зокрема, результати наукового пошуку, представлені в практичному посібнику «Підготовка кваліфікованих робітників для підрозділів Оперативно-рятувальної служби України», висвітлюють сучасну термінологію з основ підготовки рятувальників, кваліфікаційні характеристики основних робітничих професій (посад) особового складу рятувальних підрозділів, організацію та проведення в умовах пожежно-рятувального (аварійно-рятувального) підрозділу як першого етапу первинної професійної підготовки початкового навчання особового складу оперативних розрахунків, навчально-програмні матеріали з професійно-практичної підготовки рятувальників.

За підсумками навчання у рятувальників формується достатній рівень професійної компетентності, готовності до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту.

Дисертаційне дослідження Віктора ПОКАЛЮКА є актуальним, перспективним для широкого впровадження в систему підготовки робітничих кадрів для підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту.

Довідка видана для пред'явлення у спеціалізовану вчену раду.

Начальник аварійно-рятувального загону  
спеціального призначення  
ГУ ДСНС України у Житомирській області  
підполковник служби цивільного захисту



Володимир ФІСЕНКО



**ДСНС України**  
**ГУ ДСНС України у Чернівецькій області**  
**АВАРІЙНО-РЯТУВАЛЬНИЙ ЗАГІН СПЕЦІАЛЬНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ**  
**ГОЛОВНОГО УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ**  
**З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ У ЧЕРНІВЕЦЬКІЙ ОБЛАСТІ**  
 (АРЗ СП ГУ ДСНС України у Чернівецькій області)

вул. Авангарда, 7, м. Чернівці, 58000 тел. (0372) 54-25-30

www.cv.dns.gov.ua

код ЄДРПОУ 37978278

E-mail: arzsp@cv.dns.gov.ua

*12.11.2024р. №156*

### ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження  
**Віктора ПОКАЛЮКА**

за темою «Система підготовки кваліфікованих робітників до професійної  
 діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту» для здобуття  
 наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності  
 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Надзвичайно важливим завданням державної політики кожної країни є створення безпечних умов для життя і продуктивної діяльності громадян. Попередження та ліквідація наслідків надзвичайних ситуацій з метою збереження життя та здоров'я людей, створення сприятливих умов для сталого розвитку країни – одна із складових національної безпеки будь-якої держави.

Повномасштабна збройна агресія проти України спричинила трояке фізичного, психологічного і психофізіологічного навантаження на людей, у тому числі на особовий склад служби цивільного захисту.

Нові виклики і загрози пов'язані з необхідністю цілеспрямованого проведення заходів із ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій. Це зумовило необхідність посилення вимог до професійної і психологічної готовності рятувальників з ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій в різних регіонах України.

Віктором ПОКАЛЮКОМ розроблено концепцію підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту.

Підготовлений дослідником матеріал, зокрема монографія «Захист рятувальників від впливу теплі», довідкове видання «Термінологічний словник із рятувальної справи», навчально-методичні матеріали з проведення тактико-спеціальних навчань, практичний посібник «Підготовка кваліфікованих

робітників для підрозділів «Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України» планується використовувати в освітньому процесі навчального пункту АРЗ СП ГУ ДСНС України у Чернівецькій області, а саме при проведенні професійно-технічного навчання, підвищенні кваліфікації та перепідготовці осіб зарахованих на навчання за професіями: 5161 «Пожежний-рятувальник», 5169 «Рятувальник», 8333 «Машиніст насосних установок пожежно-рятувального транспортного засобу». Окрім цього, зазначені матеріали використовуватимуться при проведенні навчальних занять в системі службової підготовки з особами рядового і молодшого начальницького складу структурних підрозділів ГУ ДСНС України у Чернівецькій області.

Вважаємо, що наукове дослідження Віктора ПОКАЛЮКА має важливу практичну і методичну цінність для подальшої професійної підготовки робітничих кадрів сфери цивільного захисту в навчальному пункті АРЗ СП ГУ ДСНС України у Чернівецькій області.

Начальник АРЗ СП ГУ ДСНС України  
у Чернівецькій області  
полковник служби цивільного захисту



Олег ЗАГУРА





**ДСНС України**

**ГОЛОВНЕ УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ  
З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ У РІВНЕНСЬКІЙ ОБЛАСТІ**

**АВАРІЙНО-РЯТУВАЛЬНИЙ ЗАГІН СПЕЦІАЛЬНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ  
(АРЗ СП ГУ ДСНС України у Рівненській області)**

вул. Небожиського Назара, 23, м. Рівне, 33005, тел./факс: (0362) 48-30-83  
www.rivne.dns.gov.ua СДРБОУ 25575049 arz@rv.dns.gov.ua

№ \_\_\_\_\_ На \_\_\_\_\_ від \_\_\_\_\_

Черкаський інститут пожежної  
безпеки ім. Героїв Чорнобиля  
Національного університету  
цивільного захисту України

АРЗ СП ГУ ДСНС України у Рівненській області надає довідку про впровадження результатів дисертаційного дослідження Віктора ПОКАЛЮКА за темою «Система підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту» для здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти.

Додаток: на 1 арк. в 1 прим.

Перший заступник начальника  
полковник служби цивільного захисту

Олександр СИРИВКО

Віктор БОГДАРЧУК (097) 058 20 11



СЕД АСНОД АРЗ СП ГУ ДСНС України у Рівненській області  
№ 62 30 2-3105/62 30/6 від 05.12.2024  
Підписувач: Сергій Олександр Васильович  
Сертифікат: 3FAA3285356E5C00304000000538836006687C300  
Дійсний з 25.05.2024 00:00:00 по 24.09.2025 23:59:59

**ДОВІДКА**  
**про впровадження результатів дисертаційного дослідження**  
**Віктора ПОКАЛЮКА**

за темою «Система підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту» для здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Винятковою важливою умовою забезпечення ефективного виконання підрозділів ДСНС України завдань, пов'язаних із ліквідацією наслідків надзвичайних ситуацій, гасіння пожеж, захистом населення і територій від їх негативного впливу, є якісна професійна підготовка особового складу.

Як показало вивчення, сучасна система професійної підготовки кадрів для органів і структурних підрозділів ДСНС України потребує постійного вдосконалення та адаптації у період дії воєнного стану.

Водночас завдання, що стоять перед підрозділами постійно ускладнюються, зумовлюють нові потреби підвищення кваліфікаційних вимог до робітничих кадрів структурних підрозділів ОРС ЦЗ, що беруть безпосередню участь у здійсненні оперативно-тактичних дій. Тому, було розроблено концепцію підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту.

Підготовлений дослідником матеріал, зокрема довідкове видання «Термінологічний словник із рятувальної справи», практичний посібник «Підготовка кваліфікованих робітників для підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України» використовується в освітньому процесі навчального пункту АРЗ СП ГУ ДСНС України у Рівненській області при підготовці кваліфікованих робітників за професіями «Пожежний-рятувальник», «Машиніст насосних установок пожежно-рятувального транспортного засобу». Окрім цього, зазначені матеріали використовуються при проведенні навчальних занять в системі службової підготовки з особами рядового і молодшого начальницького складу структурних підрозділів АРЗ СП ГУ ДСНС України у Рівненській області.

Вважаємо, що наукове дослідження Віктора ПОКАЛЮКА має важливу практичну і методичну цінність для подальшої підготовки робітничих кадрів сфери цивільного захисту в навчальному пункті АРЗ СП ГУ ДСНС України у Рівненській області.

Перший заступник начальника АРЗ СП  
 ГУ ДСНС України у Рівненській області  
 полковник служби цивільного захисту



Олександр СИРИВКО



**ДСНС України**  
**ГУ ДСНС України в Івано-Франківській області**  
**АВАРІЙНО-РЯТУВАЛЬНИЙ ЗАГІН СПЕЦІАЛЬНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ**  
**ГОЛОВНОГО УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ**  
**З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ В ІВАНО-ФРАНКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ**  
 (АРЗ СП ГУ ДСНС України в Івано-Франківській області)

вул. Б. Хмельницького, 92 А, м. Івано-Франківськ, 76006, тел. (0342) 78-30-73, факс (0342) 78-30-73  
<http://if.dns.gov.ua> код ЄДРПОУ 08588725 [arzp.if@dns.gov.ua](mailto:arzp.if@dns.gov.ua)

04.12.2024 № 54 60 01-3354/5460011 На № \_\_\_\_\_ від \_\_\_\_\_

**ДОВІДКА**

про впровадження результатів дисертаційного дослідження  
**Віктора ПОКАЛЮКА**

за темою «Система підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту» для здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Дана довідка засвідчує апробацію та впровадження результатів наукового дослідження Віктора ПОКАЛЮКА на тему «Система підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту» в освітній процес навчального пункту Аварійно-рятувального загону спеціального призначення ГУ ДСНС України в Івано-Франківській області.

Положення, представлені у розділі «Організаційно-методичні засади підготовки кваліфікованих робітників до професійної діяльності в Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту» апробовано під час лекцій та уроків виробничого навчання з навчальних дисциплін «Підготовка до виконання робіт», «Рятувальні роботи на місці події», «Гасіння пожеж», «Аварійно-рятувальні та інші невідкладні роботи, ліквідація наслідків надзвичайних ситуацій» та здійсненні професійно-практичної підготовки кваліфікованих робітників за професіями «Пожежний-рятувальник», «Рятувальник», «Машиніст насосних установок пожежно-рятувального транспортного засобу».

Результати теоретичних і практичних напрацювань, представлені Віктором ПОКАЛЮКОМ, являються важливим інформаційним джерелом у формуванні та розвитку професійної компетентності кваліфікованих робітників сфери цивільного захисту.

Дисертаційне дослідження Віктора ПОКАЛЮКА є актуальним, перспективним для широкого впровадження в систему підготовки робітничих кадрів для підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту.

Довідка видана для пред'явлення у спеціалізовану вчену раду.

Начальник



Тарас БУТРА

Курч М.В.  
тел. 0542781073